

NSV LIIDU AJALUGU

III OSA

TOIMETANUD
A. M. PANKRATOVA

RK »PEDAGOOGILINE KIRJANDUS«

1-2850

A-17225 V

NSV LIIDU TEADUSTE AKADEEMIA AJALOO INSTITUUT

PROF. K. V. BASILEVITŠ, PROF. S. V. BAHRUŠIN, PROF. A. M. PANKRATOVA, DOTS. A. V. FOHT

NSV LIIDU AJALUGU

III OSA

ÕPPERAAMAT KESKKOOLI X JA XI KLASSILE

PROF. A. M. PANKRATOVA
TOIMETUSEL

TARTU RIIKLIKU RAAMATUKOGU

RK
„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS"

TALLINN 1948

2
TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
192850

Esimene kodanlik-demokraatlik revolutsioon.

I peatükk.

REVOLUTSIOONI EELÕHTU.

§ 1. Venemaa üleminek imperialismile.

Tsaari-Venemaa maailma imperialismi süsteemis. XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul jõudis kapitalism lõplikult oma arenemise kõrgeimasse ja viimsesse staadiumi — imperialismi.

Lenin defineeris imperialismi kui monopolistlikku kapitalismi: vaba võistluse asemele astub monopolide ülevõim. Imperialismi ajastul jõuab tootmise kontsentratsioon maksimaalse arenguastmeni.

Samal ajal toimub intensiivne kapitalide koondumine. Suur osa vabadest kapitalidest koondub väheste pankade kätte ja viimased muutuvad tähtsuseta vahendajaist kõikvõimsaiks monopolistideks. Pangad kasutavad oma suuri kapitale selleks, et soodustada tööstuse arengut. Pangakapital kasvab kokku tööstuskapitaliga. Sellist kapitali uut vormi nimetas Lenin finantskapitaliks. XX sajandi alguseks on kõigis kapitalistlikes maades domineerimas finantskapital.

Võitlus turgude pärast imperialismi ajastul põhjustab kapitalide ekspordi suurenemist mahajäänud maadesse, kooniatesse ja poolkoloniaalseisse maadesse. Kapitalistid taotlevad toorainete leiukohtade üle monopoolset omandusõigust. Siit tekib vältimatult võitlus maailma ümberjaotamise pärast, uute territooriumide omandamise pärast. „Imperialism on kapitali väljavedu toorainete allikate juurde, pöörane võitlus nende allikate monopoolse valdamise pärast, võitlus juba jaotatud maailma ümberjaotamise pärast, võitlus, mis toimub erilise rae-

vuga uute finantsgruppide ja riikide poolt, kes otsivad „kohta päikese all", vanade gruppide ja riikide vastu, kes hoiavad kramplikult kinni vallutatust," nii defineerib seda imperialismi tähtsaimat joont seltsimees Stalin (Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 3).

Imperialism viib äärmise piirini kõik kapitalismi vastuolud, mida suudab lahendada ainult proletaarne revolutsioon. Imperialismi ajastul teravnevad viimase võimaluseni vastuolud töö ja kapitali vahel. Töölisklassi ekspluateerimine võtab säärase ulatuse, et töölisklass näeb ainult ühte väljapääsu — imperialistide võimu kukutamise.

Samuti teravnevad vastuolud mitmesuguste finantsgruppide ja imperialistlike suurriikide vahel niivõrd, et järgnevad relvastatud kokkupõrked — imperialistlikud sõjad. Vastuolud valitsevate rahvaste ja koloniaalsete ning sõltuvate rahvaste vahel teravnevad äärmuseni. Kolooniate ja sõltuvate maade elanike ebainimlik rõhumine sunnib kolooniate ja sõltuvate maade rahvastiku miljoneid rõhutuid ja orjastatuid tõusma võitluseks iseseisvuse ja vabaduse eest.

Imperialistliku süsteemi kujunemisprotsess jõudis lõpule kogu maailmas XX sajandi alguseks.

Venemaal toimus samuti kapitalismi ümberkujundamine imperialismiks. Ent Venemaa imperialism oli mitmeti omapärane. Lenin ja Stalin nimetasid teda sõjalis-feodaalseks imperialismiks. Sõjalis-feodaalsel imperialismil on kõik imperialistlikule süsteemile omased tunnused: tugevnenud tootmise kontsentratsioon, monopolide tekkimine, kapitali väljavedu, pangakapitali kokkukasvamine tööstuskapitaliga, võitlus maailma jaotamise ja ümberjaotamise pärast, klassivastuolude teravnemine viimse piirini. Niisiis on Venemaa sõjalis-feodaalne imperialism eelkõige imperialism, mis on üks osa maailma imperialistlikust süsteemist.

Imperialismi omapära tsaari-Venemaal seisis selles, et vene imperialism oli läbi põimitud feodaal-pärisorjuslike igandite tiheda võrguga. Pärisorjuslike suhete igandid olid säilinud nii

tööstuses kui ka põllumajanduses. Nad avaldasid oma mõju üksikute klasside arenemisele ja kogu Venemaa ühiskondlikule ja riiklikule korrale XX sajandil.

Tootmise kontsentratsioon Venes oli väga kõrge, kuid käitiste tootmistehnika püsis endiselt madalal tasemel. Tootmise kontsentratsiooni poolest oli Venemaa XX sajandi alguses üks esimesi riike maailmas. Seitse suurimat tehast Lõuna-Venemaal sulatasid aastal 1900 kogu Venemaa malmitoodangust 37,6% malmi. Viis suurimat Bakuu ettevõtet tootis 42,6% kogu Vene naftast. Käitisi, kus tööliste arv XX sajandi algul ulatus üle 1000, oli 11% kõigist Venemaa käitistest. Neis tehastes oli tööl umbes 50% kõigist Venemaa töölistest.

Tööstuse kõrget kontsentratsiooni soodustas pankade ja aktsiaseltside areng. XX sajandi algul kuulus 55,7% kõigist Venemaa pangakapitalidest 8 suurimale Vene pangale. Pangad koondasid oma kontrolli alla 50% metallurgiatööstuse, 60% söetööstuse ja 80% elektrotehnika-tööstuse kapitalidest. Toimus pangakapitali tihe liitumine tööstuskapitaliga.

Silmapaistev koht tööstuselus oli ka suurtel aktsiaseltsidel. Kaubandust reguleerisid sündikaadid. Nii ühendas suhkrusündikaat juba XIX sajandi lõpul sunniviisiliselt kõik suhkruvabrikandid. Rahaministeeriumi abil seadis suhkrusündikaat sisse kohustuslikud suhkruhinnad ja koostas kava, kui palju suhkrut pidid tootma kõik suuremad suhkruvabrikud.

Kuid mitmed Vene pangad olid XX sajandi alguseks sattunud sõltuvusse Lääne-Euroopa pankadest. Prantsuse pangad asutasid 1901. a. Venemaal Põhjapanga. Saksamaa suurim pank, Saksa pank, alistas oma mõjule Vene Aasovi-Doni panga. Lääne-Euroopa kapitalistide poolt oli toodud Venemaale ja paigutatud tööstustesse ning pankadesse ligi miljard kuldrubla. Euroopa kapitali kätte hakkasid koonduma sellised otsustavad tootmisharud nagu metallurgia, kütteained ja keemia, samuti mõned transpordialad.

Odav tööjõud, siseturu kõrged hinnad tööstustoodetele, valitsuse kaitse ja toetussummade süsteem kindlustasid vene ja

välismaa kapitalile hiiglasuurt kasumit. Aastail 1895—1904 viisid välismaised firmad Venemaalt välja üle 830 miljoni kuldrubla kasumit, milline summa ületas samal aastakümnel sissetoodud kapitalid. Välismaiselt finantskapitalilt, peamiselt Prantsuse omalt, sai tsarism selle aja kohta suuri laene. 1903. aastaks ulatus tsaari-Venemaa välisvõlg hiigelsummale — 3 miljardile kuldrublale. Juba selle laenu protsente tuli maksta igal aastal 130 miljonit kuldrubla, mis lasus raske koormatisena töötava rahva õlgadel. Välismaa kapitali tugeva juurdevoolu tõttu Venemaale sattusid Vene tsarism ja Vene kapitalism sõltumusse Lääne-Euroopa imperialismist.

Toetudes tsaarivalitsuse riigiaparaadi abile ja kaasaaitamisele, ekspluateerisid Venemaa töölisi hirmsal kombel nii vene kui ka välismaised kapitalistid. Tsaari-Venemaal kohaldati kapitalistlikkude ekspluateerimismeetodite kõrval ka sõjalisi ja feodaalseid meetodeid. Võim oli mõisnike, feodaalse suurmaaomanduse esindajate käes. Et siseturg oli kitsas, püüdsid vene mõisnikud ja kapitalistid vallutada välisturge. Sama eesmärgiga haarasid nad paremad maad riigi ääremaadel ja röövisid kohalikke põliselanikke.

Iseloomustades Venemaa sõjalis-feodaalset imperialismi, kirjutas seltsimees Stalin: „Alustame sellest, et tsaari-Venemaa oli igasuguse surve — nii kapitalistliku, koloniaalse kui ka sõjalise — koldeks, ja pealegi selle kõige ebainimlikumal ja barbaarsemal kujul. Kellel poleks teada, et Venemaal kapitali kõikvõimsus liitus tsarismi despotismiga, vene natsionalismi agressiivsus — tsarismi timukaliku suhtumisega mittevene rahvastesse, tervete rajoonide — Türgi, Pärsia, Hiina — ekspluateerimine nende rajoonide vallutamisega tsarismi poolt, sõjaga nende vallutamise pärast. Leninil oli õigus, öeldes, et tsarism on „sõjalis-feodaalne imperialism". Tsarism oli imperialismi kõige eitavamate külgede koondis, ruudus võetult." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, lk. 4.)

Tööstuskriis XX sajandi algul. XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul Lääne-Euroopas alanud majanduslik kriis levis

peatselt ka Venemaale. Välismaa kapitalide juurdevool vähenes järsult. Riigi elanikkonna ostuvõime oli talurahvamasside vaesuse ja tööliste madala töötasu tagajärjel väike. See tegi kriisi käigu teravamaks. Toodang hakkas tugevasti kahanema, eriti metallurgias ja kütteainete tööstuses: malmitoodang näiteks vähenes 1900.—1902. a. 16%. Kriis andis end eriti tugevasti tunda kõige arenenumais kapitalistlikes rajoonides (Don-

Streik. *Drozdovi maali järgi.*

bassis ja mujal), kus suleti kuni 3000 ettevõtet. Raudteede ehitamine vähenes järsult. Aastail 1895—1900 ehitati iga aasta üle 3000 versta raudteeliine, kuid aastal 1903 kõigest 453 versta.

Kriisi kannatasid välja ainult kõige võimsamad ettevõtted. Neil aastail loodi välismaa finantskapitali juhtival osavõtul suurimad monopolistliku kapitali organisatsioonid Venes. 1902. a. asutati sündikaat „Prodamet" — metallurgiatehaste toodete müügi ühing, kes koondas oma kontrolli alla 80% kogu metallurgiatööstusest Venemaal. Naftatööstuses oli kaks mo-

nopolistlikku gruppi — „Vennad Nobel'id" ja Rothschild'i grupp. Sel ajal moodustati ka niidisündikaat ainult kahest firmast, kes valitsesid monopolistlikult Vene turgu. 1904. a. rajati sündikaat „Prodvagon", kes monopoliseeris peaaegu kogu vagunite müügi Venemaal.

Välismaa pangad ostsid kokku Vene ettevõtete ja pankade aktsiaid, mis olid oma hinnalt kriisiajal tunduvalt langenud, ning said sel kombel nende ettevõtete omanikeks. See suurendas veelgi Vene kapitalismi sõltumust Lääne-Euroopa imperialismist.

Kriisiaastail vähenes tööliste arv tunduvalt. Mõnes Donbassi tehases vallandati üle poole töölistest. Suurenev tööpuudus halvendas tööliste töötingimusi. Ettevõtjad kasutasid kriisi töölistelt nende soodustuste äravõtmiseks, mis need olid töösstuse tõusu aastail enesele kätte kiskunud. Kõikjal alanesid töötasud ja pikenes tööpäev. Täiskasvanud töölised asendati noortega ja lastega, kellele maksti kaks-kolm korda vähem tasu. Tööliste olukord halvenes ka nälgivate talupoegade pideva linnavalgumise tagajärjel, sest need moodustasid odava tööjõu.

§ 2. Massilise poliitilise võitluse algus Venemaal.

Töölisklassi poliitiline ärkamine ja „Iskra" osa. Kriis kiirendas töölisklassi poliitilise ärkamise protsessi. Tööliste vilets ja õigusetus, ettevõtjate piiramatu omavoli, keda alati toetas politsei, ja tsaariametnike surve sundisid töölisi oma raske olukorra põhjuste üle järele mõtlema ja sellest väljapääsu otsima. Revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide agitatsiooni tagajärjel hakkasid töölised aru saama, et rahva kõige kurjemaks vaenlaseks on isevalitsus, kes toetas ja ergutas tööliste julmimat ekspluateerimist kapitalistide poolt. Määratu suurt osa etendas töölisklassi poliitilises kasvatamises ja tema võitluse organiseerimises isevalitsuse vastu Lenini poolt asutatud ülevenemaaline sotsiaaldemokraatlik ajaleht „Iskra" („Säde").

Lenin koostas juba Siberis asumisel olles proletaarliku ajalehe väljaandmise kava, et sellise ajalehe abil üles ehitada revolutsioonilist sotsiaaldemokraatlikku parteid. Ilma säärase parteita ei suutnud proletariaat võidelda enda vabastamise eest.

Rõhutades ajalehe osatähtsust partei organiseerimises, kirjutas Lenin artiklis „Millest alata?" järgmist: „Ajaleht on mitte üksnes kollektiivne propagandist ja kollektiivne agitaator, vaid ka kollektiivne organisaator." (L e n i n, Teosed, IV köide, lk. 111.)

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЪ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ

ИСКРА

„Изъ искры возгорится пламя".
Отвѣтъ декабристовъ Пушкину.

№ 1. ДЕКАБРЬ 1900 ГОДА. №1.

V. I. Lenini „Iskra".

Ajaleht pidi väsimatult paljastama tsarismi kuritegusid ja liberaalide reetlikkust. Kuid tsaari-Venemaal oli võimatu sellist ajalehte välja anda. Lenin otsustas seepärast seda välja anda välismaal, kus tol ajal valitsesid revolutsiooniliseks tegevuseks vabamad tingimused. 1900. a. detsembris ilmus esimene „Iskra" number. Ajalehe tiitliosas asetses loosung „Sädemest tõuseb leek", mis oli võetud sunnitööl viibivate dekabristide vastusest Puškini üleskutsele jätkata võitlust. See loosung oli „Iskra" lubaduseks viia lõpule eelmiste sugupõlvede revolutsiooniline võitlus.

Lenin toimetas „Iskrat" koos Plehhanovi ja teiste sotsiaaldemokraatidega. „Iskrat" trükiti õhukesele maispaberile, veeti siis salaja Venemaale ja levitati eesrindlike tööliste seas. „Iskra" lugemise eest ähvardasid töölisi vangla ja asumisele saatmine, kuid see neid ei kohutanud. Teadlikud töölised hakkasid armastama „Iskrat", mis sai nende poliitilise võitluse juhtijaks. Iga numbrit oodati kärsitult ja loeti räbaldumiseni.

„Kui sa teda loed," kirjutas keegi kangur Peterburist „Iskra" toimetusele, „siis on arusaadav, miks sandarmid ja politsei kardavad meid, töölisi, ja neid haritlasi, kelle järel me käime . . . Varemalt oli iga streik sündmuseks, kuid nüüd teab igaüks, et üks streik ei tähenda veel midagi, nüüd peab taotlema vabadust, rinnaga teda vallutama." („Iskra" nr. 7.)

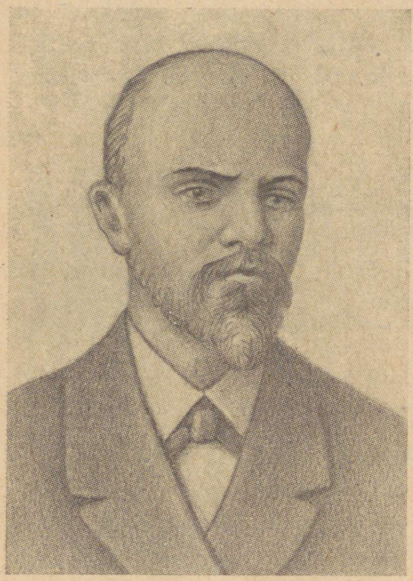

V. I. Lenin 1900. a.

Mitmest linnast saatsid töölised „Iskrale" kaastööd. „Iskra" kaastööliste hulka kuulus I. V. Babuškin ja teisi eesrindlikke töölisi, keda Lenin oli kasvatanud sotsiaaldemokraatlikes ringides 1890-ndail aastail.

1901. a. alguses saabus esimene „Iskra" number Tiflisi (praegune Tbilisi). Seltsimees Stalini ettepanekul kuulutas Tiflisi komitee enda solidaarseks Lenini „Iskraga". 1901. a. septembris ilmus seltsimees Stalini toimetusel esimene illegaalse ajalehe „Brdzola" (grusiini keeli — „Võitlus") number. Ajalehte trükiti Bakuu põrandaaluses trükikojas, mis oli organiseeritud seltsimees Stalini võitluskaaslase Lado Ketshoveli poolt. „Brdzola" oli parim „Iskra"-suunaline ajaleht Venemaal. Hoides Lenini „Iskra" poliitilist joont, kaitses ta kindlalt Gruusia töölisliikumise ühtsust ülevenemaalise töölisliikumise omaga.

Tiflisi komitee järel hakkasid end „Iskraga" solidaarseks kuulutama ka teised sotsiaaldemokraatlikud komiteed Venemaal.

Esimesed poliitilised demonstratsioonid aastail 1900—1901. Tööstuskriisi ja revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide agitatsiooni mõjul astus massiline töölisliikumine uue sammu edasi, siirdudes majanduslikelt streikidelt poliitilistele streikidele ja demonstratsioonidele.

Esimestena tulid tänavale punaste lippude ja loosungitega „Maha isevalitsus!" Harkovi töölised ja üliõpilased 1. mail 1900. Demonstratsioon avaldas kogu Venemaa töölistele tugevat muljet. Pärast Tiflisi raudteetöökodade tööliste streiki augustis 1900 kutsus seltsimees Stalin oma proklamatsioonis töölisi üles avalikule revolutsioonilisele võitlusele. Tiflisi tööliste esimeseks avalikuks revolutsiooniliseks väljaastumiseks oli seltsimees Stalini poolt aprillis 1901 organiseeritud demonstratsioon, millest võttis osa ligi 2000 töölist.

Aastal 1901 veeres 1. mai demonstratsioonide ja streikide laine üle kogu maa. Eriti tähtsad olid sündmused riiklikus Obuhhovi sõjalises tehases (Peterburi lähedal — praegune tehas „Bolševik"), mis said „Obuhhovi kaitsmise" nimetuse.

Selles tehases ei tulnud 1. mail 1901 sotsiaaldemokraatide agitatsiooni tagajärjel 6000 töölisest 1200 tööle. Administratsioon vallandas kõige aktiivsemad ja eesrindlikumad töölised. See otsus kutsus välja protestistreigi, mis algas 7. mail. Töölised nõudsid 1. mai streikijate tööle tagasivõtmist ja mõnede vihatud meistrite vallandamist. Tehase ülema abi teatas väljakutsuvalt: „Te võib-olla esitate veel ministritegi vallandamise nõudmise." — „Nõuame mitte ainult ministrite, vaid ka tsaari vallandamist!" vastasid töölised. Tehasesse kutsuti politseivõime ja sõjavägesid. Nende sisselaskmise takistamiseks ehitasid töölised barrikaadid. Soldateile sadas rahena igast küljest kive, puuhalge ja rauatükke. Sõjavägi ja politsei pidid tehasekasarmud sõna otseses mõttes rünnakuga vallutama. Kaitsmisest võtsid aktiivselt osa ka naised. Obuhhovi tehase töölistega ühinesid naabertehaste töölised. Võitlus kestis kolm tundi. Sõjaväeosad okupeerisid kõik tänavad ja põiktänavad, mis piirnesid tehase maa-alaga. 800 töölist areteeriti ja

Obuhhovi kaitsemine 1901. a. mais. *Revolutsiooni muuseum.*

37 anti kohtu alla. Kohtus pidasid töölised vihaseid paljastamiskõnesid isevalitsuse vastu. Mõned töölised mõisteti sunnitööle ja vangi, ülejäänud saadeti pealinnast välja. Arvete õiendamine Obuhhovi töölistega kutsus välja tööliste proteste kogu Venemaal.

Hinnates „Obuhhovi kaitsmise" kui massilise proletaarliku võitluse uue vormi tähtsust, kirjutas V. I. Lenin: „Tänavavõitlus on võimalik; lootusetu on mitte võitlejate, vaid valitsuse olukord, kui tal tuleb tegemist teha mitte ainult ühe tehase elanikkonnaga." (L e n i n, Teosed, IV köide, lk. 117.)

Poliitilised streigid ja demonstratsioonid aastail 1902—1903. Massiline töölisliikumine omandas üha enam poliitilise iseloomu. Taga-Kaukaasia tööliste poliitilise võitluse eesotsas seisis seltsimees Stalin. Tiflisi komitee ülesandel sõitis ta Batum'i (praegune Batumi), ja asunud elama töölisagulisse, arendas revolutsioonilist tööd Batumi tööliste seas.

Batumis organiseeris seltsimees Stalin 11 ringi ja seadis üles sotsiaaldemokraatliku komitee loomise küsimuse. Ööl vastu 1. jaanuari 1902 peeti uue aasta vastuvõtmise katte all Batumi esimene sotsiaaldemokraatlik konverents, kus valiti VSDTP (Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei) Batumi komitee.

Seltsimees Stalini juhtimisel organiseeriti 1902. a. jaanuaris Batumis esimest korda streigid naftatehaseis. 1902. a. märtsi alguses puhkes Rothschildi tehase laos tulekahju. Töölised kustutasid seda kaks ööd-päeva, kuid administratsioon keeldus nende päevade eest tasu maksmast. Streigiga ähvardades said töölised oma tasu kätte. Julgustatud nende võidust, hakkasid teiste tehaste töölised samuti streikima, esitades majanduslikke nõudmisi. Ööl vastu 8. märtsi areteeris politsei 32 streikijat. 9. märtsil liikusid töölised seltsimees Stalini üleskutsel kolonnides edasisaatmiskasarmute juurde, kus areteerituid kinni peeti, ja nõudsid nende vabastamist. Laskevalmis püssidega sulgesid sõdatid demonstrantidele tee. Seltsimees Stalin pöördus tööliste poole tulise kõnega, kut-

Batumi tööliste demonstratsioon seltsimees Stalini juhtimisel
9. märtsil 1902. a.

sudes neid üles vastupanule. Sel ajal kajasid kogupaugud: 15 inimest sai surma, 54 haavata. Teisel päeval muutus laskmise ohvrite matus suurejooneliseks poliitiliseks demonstratsiooniks tsarismi vastu. Politsei areteeris 450 töölist ja otsis agaralt taga seltsimees Stalinit, kuid teda varjasid töölised. Siirdudes ühest tööliskorterist teise, kandis seltsimees Stalin kaasas ka trükikoda, milles trükiti lõõmavaid stalinlikke proklamatsioone Batumi töölistele ja adžaari talupoegadele. Mõnikord korraldas seltsimees Stalin koosolekuid kalmistul, kus valvuriks oli oma inimene. Varsti osutus tal ometi võimatuks end Batumis varjata. Seltsimees Stalinile ja tema trükikojale andis peavarju vana abhaasi talupoeg Hašim oma maja pööningul Mahmudie külas (Batumi lähedal). Vanake Hašim suhtus sügava austusega noorde revolutsionääri ja hakkas teda abistama. Igal hommikul kandis Hašim tehase juurde suure korvitäie juurvilja ja frukte. Juurvilja all aga olid brošüürid ja proklamatsioonid. Vana Hašim asus tehaseväravaisse, ja mähkinud juurvilja ja fruktid proklamatsioonidesse, andis need temale tuntud töölistele; need aga levitasid lendlehti juba laias ulatuses. Saladuslik töö Hašimi majas äratas naabertalupoegade tähelepanu ja nad tulid seltsimees Stalini juurde küsima, mida ta teeb. „Ma trükin proklamatsioone," vastas seltsimees Stalin, „milledes ma kirjutan sellest, kui raske on teie elu ja kuidas tuleb seda häda parandada." „Hea küll," ütlesid talle vanamehed, „see töö, mida sa teed, ei ole meie jaoks võõras töö... Tänase päevani varjas sind Hašim üksinda, kuid nüüd hakkame me kõik varjama sind ühes su tööga, niipalju kui meil jätkub jõudu ja oskust."

Aprillis 1902 õnnestus politseil siiski seltsimees Stalin üles nuuskida ja areteerida. 1903. a. novembris saadeti seltsimees Stalin asumisele Novaja Uda külla Irkutski kubermangu, kuid kahe kuu pärast põgenes ta asumiselt ja pöördus tagasi Tiflisi revolutsioonilisele tööle.

Aastail 1902—1903 omandas proletariaadi poliitiline võitlus laia ulatuse teisteski Venemaa linnades. Mais 1902 toimus

demonstratsioon Sormovos Nižni-Novgorodi (praeguse Gorki) lähedal. Demonstratsioonist osavõtjad anti kohtu kätte. Kohtuistungil pidas lipukandja, tööline Zalomov, kirgliku kõne tööliste olukorrast ja kutsus üles võitlusele isevalitsuse vastu. See kõne anti illegaalselt välja. Sormovo demonstratsioon on kirjeldatud Gorki novellis „Ema", kus Pauli nime all on esile toodud Zalomov.

Töölisklassi poliitilises kasvatuses etendas suurt osa raudteelaste streik 1902. a. Rostovis Doni ääres, mis muutus esimeseks peaaegu kõigi linna tööalade ja ettevõtete tööliste üldstreigiks Venemaal. Tööliste olukord Vladikavkaz'i (praeguse nimega Vorošilov) raudtee peatehastes oli väga raske. Kõik töölised, ka need, kes olid töötanud üle kahekümne aasta, loeti päevatöölisteks. Tsaariaegsete seaduste järgi võis neid vallandada igal ajal ilma ülesütlemiseta. Niigi madala tööpalga väljamaksmisega viivitati süstemaatiliselt. 1902. a. novembri alguses esitas 4000 raudteetöökodade töölist administratsioonile VSDTP Doni komitee poolt koostatud nõudmised 9-tunnise tööpäeva sisseseadmise ja palga tõstmise kohta 30% võrra. Kui administratsioon keeldus neid nõudmisi täitmast, hakkasid töölised streikima. Streikivate raudteelastega ühinesid teiste ettevõtete töölised. Streigist võttis osa kuni 30 000 töölist. Partei Doni komitee juhtimisel korraldati linnataguses orus miitinguid, kus esinesid sotsiaaldemokraatlikud kõnelejad. Ühtlasi loeti siin ette sotsiaaldemokraatlikke proklamatsioone. Esmakordselt Venemaa ajaloos kõlas miitinguil avalikult sotsiaaldemokraatide vaba sõna töölisklassi ülesannetest. Töölised käitusid julgelt ja organiseeritult. Kui ühel miitingul sandarmipolkovnik käskis töölisi laiali minna, pöördus esinev kõneleja tööliste poole: „Kas hakkame neid käske kuulama?" — „Ei, ei hakka," karjusid töölised üksmeelselt. „Noh, jääge siis kohale ja jätkakem kõnelusi." Miitingud jätkusid. Võimud, kes olid tööliste organiseeritud vastuseisu ees pea kaotanud, kutsusid kohale kasakad lähemaist kasakaküladest. Kui aga kasakad katset tegid miitingut laiali ajada, heit-

sid kokkukogunenud töölised koos naiste ja lastega pikali maha. Hobused ei astunud maaslamavatele inimestele peale ja kasakad olid sunnitud taganema.

Mõne päeva pärast tapsid ja haavasid soldatid miitingul mitu töölist. Tapatalgutest vihale aetud töölised muutsid tapetud seltsimeeste matused revolutsiooniliseks demonstratsiooniks. Alles sõjavägede kohaletoomisega naaberlinnadest summutasid võimud streigi. Politsei areteeris ja saatis Rostovist välja palju eesrindlikke töölisi.

J. V. Stalin 1902. a.

Rostovi streigil, mis muundus poliitiliseks demonstratsiooniks, oli määratu suur tähtsus tööliste klassiteadvuse tõstmise suhtes. „Proletariaat," kirjutas Lenin, „seab enda esimest korda kui klassi teiste klasside ja tsaarivalitsuse vastu." (Lenin, Teosed, VII köide, lk. 105—106.)

Nii jõudsid töölised oma kogemuste najal järeldusele, et tsarismiga on vaja pidada relvastatud võitlust.

Sellele järeldusele juhtis töölisi ka üldstreik Taga-Kaukaasias ja Ukrainas 1903. a. suvel. Siin rakendasid töölised isevalitsusega võideldes esmakordselt maa kogu teatava rajooni ulatuses poliitilise võitluse vägevat relva — üldstreiki. 1903. a. mai lõpus puhkes Bakuus naftatööliste majanduslik streik. Nendega ühinesid mehaanikaettevõtete ja raudtee-depoo töölised. Juunis streikis juba 45 000 töölist ja streik muutus üldstreigiks. Streikisid isegi pagari-, kingsepa- ja rätsepatöökojad,

magasinid ei töötanud, ajalehed ei ilmunud. Töölised nõudsid 8-tunnist tööpäeva ja tööpalga kõrgendamist. Streiki juhtis Bakuu sotsiaaldemokraatlik komitee. Miitinguil peeti poliitilisi kõnesid ja levitati proklamatsioone. Et Bakuus oli vähe sõjaväge, tegid ettevõtjad manöövri ja nõustusid tööliste nõudmisi täitma. Kui aga sõjavägi kohale jõudis, loobusid kapitalistid oma järeleandmistest. Partei Kaukaasia liidukomitee kutsus Tiflisi ja teiste linnade töölisi üles toetama bakuulaste nõudmisi solidaarsusstreigiga. 14. juulil algas Tiflisis üldstreik, mis kestis 10 päeva. Kiiresti haaras see kõik Taga-Kaukaasia tööstuskeskused. Streikis üle 100 000 töölise. Paljudes kohtades tekkis kokkupõrkeid kasakatega ja politseiga. Mihhailovo jaamas (praegune Stalinski) lasti töölised, kes püüdsid rongi kinni pidada, sõjaväeosa poolt maha. Verine arveõiendamine töölistega tekitas uusi protestistreike.

Üldstreik viskus üle Ukrainasse — Odessasse, Kiievisse ja Jekaterinoslavi (praegune Dnepropetrovsk). Märkides 1903. a. üldstreigi iseloomulikke jooni, kirjutas Lenin: „Streigid haaravad kogu rajooni, neist võtab osa üle 100 000 töölise, massilised poliitilised koosolekud korduvad streikide ajal terves ŧeas linnades. Tundub, et me elame barrikaadide eelõhtul . . .“ (L e n i n, Teosed, VII köide, lk. 106.)

Töölisliikumine äratas üles ka teised rahvastikukihid. Alates 1899. aastast hakkasid igal aastal korduma üliõpilaste rahutused ja streigid. Oma koosolekuil püstitasid üliõpilased poliitilisi nõudmisi. Haridusminister Bogolepov andis „ajutised määrused“ üliõpilasrahutusist osavõtjate soldatiks andmise kohta. Üliõpilasliikumine kasvas siiski, hoolimata survevahendeist. Tööliste eeskujul korraldasid üliõpilased ja radikaalne intelligents Peterburis 1901. a. demonstratsiooni Kaasani peakiriku juures. Demonstrandid peksti politsei poolt toorelt läbi. Aastail 1901—1902 haaras üldstreik kõigis kõrgemais õppeasutistes 30 000 üliõpilast.

Zubaatovlus. Tsarism ei lootnud enam töölisklassiga üksnes repressioonide abil hakkama saada. Ära hirmutatud töölis-

klassi revolutsioonilise võitluse lakkamatust kasvamisest, püüdis tsarism politsei poolt loodud töölisühingute abil pidurdada tööliste massilist võitlust. Spekuleerides oma arengus mahajäänud tööliste majanduslikkude vajadustega, kogusid Moskva kaitsepolitsei osakonna ülema Zubatovi agendid töölisi ja kõnelesid neile, nagu toetaks tsaar nende rahulikke majanduslikke nõudmisi sel juhul, kui nad ei korralda streike ja loobuvad poliitilisest võitlusest.

Zubatovi ühingud avati Moskvas, Minskis ja Odessas. Moskvas õnnestus zubaatovlastel aastal 1902, 19. veebruari aastapäeval, organiseerida monarhistlikku tööliste manifestatsiooni Aleksander II ausamba juurde. Kuid Zubatovi provokatsioon lõppes varsti täieliku krahhiga. Revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid-leninlased paljastasid Zubatovi ühingute politseilise iseloomu. Esitades ettevõtjaile majanduslikke nõudmisi, streikisid töölised zubaatovlaste vastuseisust hoolimata. Kartes kaotada mõju töölistele, sundis Zubatov politsei abil vabrikante töölistele mööndusi tegema. See hakkas ärritama Moskva tehaseomanikke, kes protestisid Zubatovi tegevuse vastu. Üks neist, prantslane Goujon, kaebas Prantsuse saadikule, et Zubatov toetab streiki tema tehases. Saadik astus Goujon'i kaitseks välja, tõstes Vene valitsuse ees protesti zubaatovlaste tegevuse vastu. Zubatovi ühingud Moskvas suletigi varsti.

Eriti selgesti näitas üldstreik Odessas 1903. a. zubaatovluse kui valitsuse katse — „kooskõlastada" tööliste majanduslikud vajadused ja nõudmised „Vene isevalitsuse eesmärkidega" — läbikukkumist. Siin muundus majanduslik streik, mis oli ette valmistatud zubaatovlaste osavõtul, poliitiliseks streigiks. Ka kõige mahajäänumad töölised veendusid Zubatovi ühingute politseilis-provokatsioonilises iseloomus ja hakkasid sotsiaaldemokraatia poole üle minema. Plehwe ruttas neid ühinguid sulgema. Zubatovi organisatsioonide likvideerimise peapõhjuseks oli töölisliikumise kasvamine, mida ei saanud peatada tõkkega zubaatovluse näol.

Talupoegade liikumine aastal 1902. Tööliste revolutsiooniline võitlus avaldas oma mõju ka talurahvale, kelle rahulolematus järjest kasvas. Selle rahulolematuse peamiseks põhjuseks oli see, et pärisorjusest „vabastamisel" võtsid mõisnikud parema osa talumaast enesele ja talupojad olid sunnitud rentima mõisamaad töörendi või pooleterasüsteemi alusel. Endist viisi seisid suured mõisad — latifundiumid — talupoegade majapidamise arenemisteel ees. „... Asja tuum," kirjutas Lenin, „seisab selles, et vene maavalduse ühel poolusel on meil 10,5 miljonit talu (ligi 50 miljonit inimest) 75 miljoni tiinu maaga, teisel poolusel aga kolmkümmend tuhat perekonda (umbes 150 000 inimest) 70 miljoni tiinu maaga." (Lenin, Teosed, XII köide, lk. 224.)

Sel kombel tuli keskmiselt ühe talupoja-perekonna kohta 7 tiinu, ühe aadlilatifundiumi kohta aga 2333 tiinu, s. o. 333 korda rohkem. Pärisorjuse aega meenutav ekspluateerimine rõhus talupoegi ja laostas neid. Pärast hirmsat nälga aastail 1891—1892 elasid talupojad läbi 1900. aastani veel kolm nälja-aastat ja kaks pooleldi nälja-aastat. Sügisel ja talvel 1901—1902 kordus nälg uuesti. Talupoegade viletsust kasutasid kulakud kehvikute orjastamiseks. Nad haarasid enda kätte peaaegu poole talupoegade külvipinnast.

Talurahva arvu kasvamise tõttu vähenesid talurahva hingemaad XX sajandi alguseks poole võrra. Talupoegade maanälg suurenes, sundides neid väga kõrge tasu eest rentima maad mõisnikelt ja kulakutelt. Mõnes kohas osutus maa rendihind talust saadavast tulust kõrgemaks, sest rendihinnad tõusid, kuid sissetulekud langesid, eriti ikaldusaastail.

Talupoegade põhimassi vaesumine kasvas. See väljendus maksmatiste kasvamises. Mõnes maakonnas olid talupoegadel 3—4 aasta riigimaksud tasumata. Laostunud ja vaesunud talupojad hakkasid mõisnike maaomanduse kaotamise eest võitlema.

Suured talurahva rahutused toimusid 1902. a. kevadel Ukrai-

nas — Harkovi ja Poltaava kubermangus. Neis kubermangudes kannatasid talupojad eriti raskelt maavähesuse all. Poltaava kubermangus vähenes XX sajandi alguseks talurahva hingemaa keskmiselt ühele tiinule, mõisnikele aga kuulus 60% kogu maast. Tööstuskriis tegi talupoegade viletsuse veelgi teravamaks, võttes neilt võimaluse leida tööd linnades. Ülestõusnud talupojad ilmusid mõisadesse ja jagasid omavahel vilja ning karja. Talupojad tapsid mõisnikke ja põletasid hooneid ning muud varandust.

Talupoegade vastu saadeti välja sõjavägesid. Pärast ülestõusnute üldist peksmist anti palju talupoegi kohtu alla ja mõisteti paljudeks aastateks vangi. Talupoegadele määrati 800 000-rublane trahv mõisnikkude heaks. Hoolimata talurahva karmist karistamisest Ukrainas, levis revolutsiooniline liikumine teistegi kubermangude talupoegade hulgas. Eriti suured talurahva rahutused toimusid Saraatovi kubermangus. Siin võitlesid talupojad mõisnike vastu mõisahoonete põletamisega, karja söötmisega viljapõldudel, metsa maharaiumisega, mõisnike valminud vilja põletamisega põldudel jne. Talurahva rahutusi esines ka Tambovi, Voroneži ja Jekaterinoslavi kubermangus ning Kaukaasias.

Eriti massiline ja sõjakas oli talurahva liikumine 1903. a. Guurias, kus ta omandas Taga-Kaukaasia bolševikkude mõjul poliitilise iseloomu. Talupojad keeldusid andmast mõisnikele maa eest poolt viljasaaki ja maksmast raha vaimulikkude ülalpidamiseks.

Talupojad ei maksnud riigimakse, ei tunnustanud tsaariametnikke ja keeldusid organiseeritult teorendist. Taga-Kaukaasia mõisnikele saatis tsaarivalitsus abiks kasakaid, kes julmalt karistasid talupoegi, ja mõistis talupoegi Siberisse asumisele.

Üldiselt aga ei omandanud 1902. a. talurahva ülestõus veel organiseeritud massiliikumise iseloomu. Lenin seletas selle nurjumise põhjusi järgmiselt: „Talurahva ülestõus suruti maha sellepärast, et see oli pimeda, mitteteadliku massi üles-

tõusmine, ülestõus ilma kindlate selgete poliitiliste nõudmisteta, s. o. ilma riikliku korra muutmise nõudmiseta. Talurahva ülestõus suruti maha, sest ta ei olnud ette valmistatud. Talurahva ülestõus suruti maha, sest et küla proletaarlastel polnud veel sidet linna proletaarlastega. Need on kolm talurahva esimese ebaõnnestumise põhjust." (Lenin, Teosed, V köide, lk. 312.)

Talurahva olukorrast Venemaal jutustas Lenin brošüüris „Küla kehvikuile". See kutsus talupoegi üles võitlema tsaari ja mõisnike vastu tööliste juhtimisel.

§ 3. Võitlus proletariaadi revolutsioonilise partei loomise pärast.

Uut tüüpi partei ettevalmistamine. Imperialismi ajastul ilmnes Lääne-Euroopa vanade sotsiaaldemokraatlikkude parteide täielik võimetus organiseerida töölisi revolutsiooniliseks võitluseks proletaarliku revolutsiooni eest. Seepärast alustasid Lenin ja tema pooldajad võitlust uut tüüpi partei ülesehitamise pärast.

Imperialismi tingimustes on silmanähtavalt selge „uue partei, võitluspartei, revolutsioonilise partei vajadus," kirjutas hiljem seltsimees Stalin, „kes oleks küllalt julge selleks, et viia proletaarlasi võitlusse võimu eest, küllalt kogenud selleks, et orienteeruda revolutsioonilise olukorra keerukais tingimustes, ja küllalt painduv selleks, et vältida igasuguseid karisid teel eesmärgile" (Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 57).

Uus partei, mille lõid Lenin ja Stalin oma lähemate võitluskaaslaste abil, oli relvastatud marksismi-leninismiga — kõige eesrindlikuma revolutsioonilise teooriaga.

Lenini „Iskra" tähtsaimaks ülesandeks oli töötada välja programm, mille ümber pidi partei koonduma. Programmis olid

näidatud kõigepealt proletariaadi klassivõitluse lõppeesmärk — sotsialism (maksimumprogramm) ja need nõudmised, mille eest proletariaat võitleb teel lõppeesmärgi poole (miinimumprogramm).

Uut tüüpi partei ülesehitamise kava arendas Lenin oma geniaalses töös „Mis teha?". Lenin nõudis, et partei tuumik koosneks kutselistest revolutsionääridest, kellele oleks parteitöö nende põhiliseks elukutseks. Tsarismi tingimustes võis partei olla ainult valjult konspiratiivne, kuid samal ajal ei tohtinud ta eemalduda töölisklassist, kelle eelväeks ta on. Partei liikmed pidid olema ideeliselt ja organisatsiooniliselt üksteisega liitunud: nad pidid üksmeelselt kaitsema marksistlikku teooriat, kaitsema partei programmi ja taktikat, aktiivselt osa võtma partei organiseerimise tööst ja partei distsipliini silmas pidama. Lenin toonitas, et marksistlikul parteil seisab ees ülesanne ühendada sotsialism töölisliikumisega. Ainult levitades töölisklassi seas Marxi suurt õpetust, — õpetasid Lenin ja Stalin, — viib partei sotsialistlikku teadvust stiihilisse töölisliikumisse ja näitab proletariaadile ta maailma-ajaloolist osa uue sotsialistliku ühiskonna ehitajana.

VSDTP II kongress. Ajaleht „Iskra" ümber koondus tihe kutseliste revolutsionääride organisatsioon. Nende juhtideks olid Lenin ja Stalin. „Iskra" agentideks, nagu tol ajal nimetati Lenini pooldajaid, olid N. E. Bauman, I. V. Babuškin jt. Nad moodustasid Lenini ja Stalini poolt loodud ja valmiskujundatud bolševistliku partei luustiku. Koondades enda ümber enamiku sotsiaaldemokraatlikke komiteesid Venemaal, asus „Iskra" organisatsioon partei II kongressi ette valmistama. Kongress peeti 1903. a. juulis ja augustis välismaal (Brüsselis ja Londonis.) Kongressil võeti vastu partei programm, mille oli esitanud „Iskra". „Iskra" programmi, eriti proletariaadi diktatuuri nõudmise vastu astusid välja oportunistid, kuid Lenin andis neile purustava löögi. Kõige teravamad lahkuminekud ilmnesid kongressil partei põhikirja esimese paragrahvi formuleerimisel.

Lenin tegi ettepaneku põhikirja esimene punkt partei liikmeskonna kohta formuleerida järgmiselt: „Partei liikmeks loetakse igaüht, kes tunnustab tema programmi ja toetab parteid nii materiaalsete vahenditega kui ka isikliku osavõtmisega mingis partei organisatsioonis." Oportunist Martovi formuleeringu järgi oli küllalt tunnustada programmi ja toetada parteid materiaalsete vahenditega, ilma et nõutaks isiklikku kaasatöötamist ühes partei organisatsioonidest. Martovi formuleering, erinevalt Lenini omast, andis võimaluse pääseda partei liikmeks kõikuvaile mitteproletaarseile elementidele. Võideldes partei sulamise vastu väikekodanlikus keskkonnas, püstitasid leninlased karmid nõudmised nende suhtes, kes tahtsid olla partei liikmed.

Seltsimees Stalin kirjutas selle võitluse olemust hinnates: „Oma formuleeringuga partei liikmeskonda kuulumisest tahtsid bolševikud luua organisatsioonilist tõket mitteproletaarsete elementide kokkuvoolu vastu parteisse. Sellise kokkuvoolu oht oli siis rohkem kui reaalne Vene revolutsiooni kodanlik-demokraatliku iseloomu tõttu." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 312.)

Leninlased pooldasid revolutsioonilist proletariaadi võitlusparteid, martovlased — väikekodanlikku oportunistlikku parteid.

Partei keskasutiste valimistel võitsid Lenini pooldajad, saades enamuse; neid hakati sest ajast peale kutsuma bolševikkudeks (enamlasteks). Oportunistid-martovlased said vähemiku hääli; neid hakati nimetama menševikkudeks (vähemlasteks). Vähemlased, asendades ökonomiste, kajastasid mitteproletaarlike väikekodanlike kihtide huve.

Partei II kongressil oli määratu suur tähtsus Venemaa ja rahvusvahelise proletariaadi ajaloos. II kongressil tekkis tööllisklassi revolutsiooniline partei meie maal — Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei (VSDTP).

Võideldes menševikkude katsete vastu viia partei tagasi vanale omaette nokitsemise ja ringikeste süsteemi teele, kirju-

tas Lenin väljapaistva raamatu „Samm edasi, kaks sammu tagasi". Selles teoses arendas Lenin esmakordselt marksismi ajaloos õpetuse marksistlikust parteist kui proletariaadi põhilisest relvast tema võitluses proletaarliku revolutsiooni eest.

§ 4. Tsarism ja kodanlus revolutsiooni eelõhtul.

Kodanlik-liberaalne opositsioon. Proletariaadi ja talupoegkonna massiline liikumine XX sajandi alguses aitas kaasa sellele, et kodanlikud liberaalid ja väikekodanlik intelligents ärkas poliitilisele aktiivsusele.

Liberaalsete mõisnikkude tugipunktideks olid semstvo nõukogud, mis tegelesid puhtkohalikkude asjadega. Liberaalsed mõisnikud-semstvotegelased olid seotud liberaalsete kodanlastega ja peaaegu sulasid nendega kokku, sest nad hakkasid ka ise harrastama kapitalistlikku põllumajandust. Venemaal hakkasid tekkima liberaalse kodanluse poliitilised rühmad, kes ühinesid 1903. a. suvel „Vabastamise Liiduks" („Osvoboždenije"). Oma organisatsiooni eesmärgiks pidasid „vabastajad" saavutada riigis konstitutsioonilis-monarhistlik kord. Töölisi ja talupoegi, kes võitlesid endi majandusliku ja poliitilise vabastamise eest, süüdistasid liberaalid „klassiegoismis". Talurahva viletsust ja agraarliikumist seletasid nad „talupoegade harimatusega". Revolutsiooni vastu välja astudes tahtsid kodanlikud liberaalid saavutada monarhistlikku konstitutsiooni rahulikul teel.

„Iskra" veergudel piitsutas Lenin väsimatult kodanlik-liberaalse opositsiooni reetlikkust ja argust.

XX sajandi algul hakkasid talurahva liikumise mõjul osa väikekodanliku intelligentsi seas uuesti tekkima narodniklikud organisatsioonid. Aastal 1902 ühinesid need rühmad sotsialistide-revolutsionääride parteiks — lühendatult sotsialistideks-revolutsionäärideks (s.-r.). Sotsialistide-revolutsionääride partei võttis jälle tarvitusele individuaalse terrori tsaari ministrite

vastu. Aprillis 1902 tapeti siseminister Sipjagin. Uueks siseministriks sai äärmine reaktsionäär Plehwe, kes oli palju aastaid juhtinud salajast poliitilist politseid. See sotsialistide-revolutsionääride terror, eriti massilise võitluse hoogustunud tingimustes, tekitas revolutsioonilisele liikumisele määratu suurt kahju. Sotsialistide-revolutsionääride partei võitlusorganisatsiooni eesotsas seisis Azev, kes, nagu hiljem selgus, oli provokaator; ta allutas sotsialistide-revolutsionääride partei kogu terroristliku tegevuse tsaari ohranka näpunäiteile ja huvidele, andes sandarmeile välja ettevalmistusel olevate terroristlike aktide osavõtjad.

Sotsialistide-revolutsionääride partei nimetas ennast sotsialistlikuks parteiks ja pretendeeris ühtsele „töörahva" huvide kaitsele, eraldamata talupoegkonnas kehvikuid kulakutest. Tegelikult kujutasid sotsialistid-revolutsionäärid endist mitte sotsialiste, vaid kodanliku demokraatia vasakut tiiba. Kodanlikud liberaalid toetasid salaja nende terroristlikku tegevust ja varustasid neid rahaga.

Lenin kirjutas aastal 1902 sotsialistide-revolutsionääride parteist kui „revolutsioonilise avantürismi" parteist, kes seisab töölisliikumisest kõrval. Lenin näitas edasi, et „ilma töörahvata on igasugused pommid juba ette teades jõuetud". Sotsialistid-revolutsionäärid haarasid kinni kõigest sellest ekslikust, mis leidus endiste narodnikute teoorias ja praktikas.

VSDTP II kongress märkis oma resolutsioonis sotsialistide-revolutsionääride kohta, et ta „loeb nende tegevust kahjulikuks mitte ainult proletariaadi poliitilisele arenemisele, vaid ka ülddemokraatlikule võitlusele absolutismi vastu".

Tsarism võitluses rahvuslik-vabastusliku liikumisega. Kapitalismi ja proletariaadi klassivõitluse arenemise mõjul hakkasid XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul tsarismi poolt rõhutud rahvused, kes moodustasid 57% Vene keisririigi kogu rahvastikust, ärkama aktiivsele poliitilisele elule. Rõhutud rahvaste ärkamine avaldus kodanlikkude ja väikekodanlikkude natsionalistlikkude parteide kujundamises.

Tsarism surus karmilt Venemaa rõhutud rahvaste tärganud rahvuslik-vabastuslikku liikumist: XX sajandi alguseks tugevnes veelgi rahvuslik surve, hävitati veel säilinud kultuuriasutisi, koolides keelati emakeelne õpetus ja jälitati mittevene rahvaste rahvuslikke organisatsioone.

Seltsimees Stalin kirjutab tsarismi koloniaalpoliitikat iseloomustades: „Tsarism kultiveeris piirimaadel meelega patriarhaal-feodaalset rõhumist selleks, et hoida masse orjuses ja harimatuses. Tsarism asustas meelega piirimaade paremad alad kolonisaatorlike elementidega selleks, et tõrjuda pärismaalasi halvematesse rajoonidesse ja suurendada rahvuslikku vihavaenu. Tsarism piiras ja vahel lihtsalt hävitas kohalikud koolid, teatrid ja haridusasutised selleks, et hoida masse vaimupimeduses. Tsarism tõkestas kohaliku elanikkonna parimate inimeste igasugust initsiatiivi. Lõpuks surmas tsarism piirimaade rahvamasside igasuguse aktiivsuse." (S t a l i n, Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus, Tallinn 1946, lk. 94.)

Kõikjal rahvuslikes rajoones ajas tsaarivalitsus vägivaldse venestamise poliitikat. Eriti selgelt avaldus see poliitika rahvahariduse korralduses. Kaukaasias tuli XIX sajandi lõpul üks kool 300 venelase, 4800 grusiinlase, 5400 armeenlase ja 17 300 aserbaidžaanlase kohta. Õpetust anti algkoolis ainult vene keeles. Oli külasid, mille kogu elanikkond oli kirjaoskamatu. Kõrgemaid õppeasutisi polnud.

Ässitades üht rahvast teise kallale, püüdis tsarism summutada rahvuslik-vabastuslikku liikumist. Taga-Kaukaasias õhutas tsaaripolitsei süstemaatiliselt rahvuslikku vaenu armeenlaste ja aserbaidžaanlaste vahel. Siseminister Plehwe oli juutide veriste pogrommide vahendituks inspireerijaks. Aprillis 1903 organiseeris politsei Kišinjovis hirmsa juutide pogrommi. See tsarismi roim kutsus välja kogu progressiivse inimkonna terava protesti.

Soomes kaotati autonoomia. 1901. a. seaduse järgi hakati soomlasi võtma Vene sõjaväkke, kuna Soome rahvusväeosad kaotati. Kõigile ametikohtadele määrati ainult vene ametni-

kud, kes ajasid venestuspoliitikat. Võitluses soome rahva rahvuslik-vabastusliku liikumisega toetus tsarism kohalikele soome ja rootsi mõisnikele-feodaalidele. Töölisliikumist juhtiv Soome sotsiaaldemokraatia seisis menševikkude lähedal ja oli oma kodanlusega blokis (liidus).

Poolas tekkis 90-ndate aastate keskpaiku kaks natsionalistlikku parteid: kodanlik-šlahtalik „Rahvusdemokraatia partei" („narodovlased") ja väikekodanlik „Polska partia socjalistyczna" (PPS). „Narodovlased" (endekid), kartes kaotada Vene turgu poola kaupadele ja ilma jääda Vene tsarismi toetusest Poola tööliste ja talupoegade vastu, loobusid Poola sõltumatuse nõudmisest ja piirdusid Poola autonoomia soovimisega Vene keisririigi piirides. „Polska partia socjalistyczna" (PPS) seadis oma ülesandeks saavutada Venemaast sõltumatut kodanlikku Poolat.

Valge-Venes tekkis väikekodanlik „Valge-Vene sotsialistlik koondis", kes seisis täielikult PPS-i mõju all. Ta nõudis Valge-Vene autonoomiat ja tema ühendamist Leeduga.

Poolas, Leedus ja Valge-Venes rajati 1897. a. juudi käsitööliste seas sotsiaaldemokraatlik liit „Bund". VSDTP II kongressil nõudsid „Bundi" liikmed, et „Bund" tunnistataks ainsaks kõigi juudi tööliste esindajaks Venemaal, kus need ka iganes elaksid. Selle natsionalistliku nõudmise elluviimine oleks tähendanud juudi proletariaadi eraldamist vene proletariaadist ja tema alistamist juudi kodanluse mõjule. Kui kongress selle nõudluse tagasi lükkas, astus „Bund" parteist välja.

Lääne-Ukraina natsionalistlikkude organisatsioonide mõjul tekkis aastal 1900 Ukrainas natsionalistlik-kodanlik „Revolutsiooniline Ukraina partei" (RUP), kes nõudis Ukraina sõltumatust Austria protektoraadi all.

Gruusias tegutses Gruusia menševikkude partei, kelle eesotsas seisis Noi Žordanija. See partei kuulutas kõigi grusiinide ühtsust, olenemata nende klassilisest kuuluvusest.

Kõik need natsionalistlikud-kodanlikud ja väikekodanlikud parteid püstitasid natsionaal-reformistlikud programmid, tao-

telles oma mõisnikele ja rahvuslikule kodanlusele poliitiliste õiguste laiendamist ja eesõigusi, samal ajal aga võideldes oma rahvuse tööliste ja talupoegade vastu. Ainult bolševikud juhtisid kõigi tsaari-Venemaa rõhutud rahvaste töötavate masside revolutsioonilist võitlust ja nõudsid igasuguse rahvusliku surve täielikku hävitamist. Nad püstitasid loosungi rahvaste enesemääramise õigusest kuni tsaari-Venemaast eraldumiseni, kuni iseseisva riigi loomiseni rõhutud rahva poolt.

Bolševikud näitasid väsimatult, et rõhutud rahvaste tõeline rahvuslik vabanemine on teostatav üksnes tsarismi, mõisnikkude ja kapitalistide kukutamisega. Seepärast kutsusid nad üles kõigi Venemaa rahvaste töötavaid kihte koondama oma jõude Venemaa proletariaadi kui kogu paljurahvuselise Venemaa revolutsioonilise võitluse eesrindliku võitleja ja juhtija ümber. Lenin ja Stalin paljastasid natsionalistlikkude parteide katsed meelitada rõhutud rahvaste töötajaid kõrvale kogu vene rahvaga ühisest võitlusest demokraatia ja sotsialismi eest.

II peatükk.

VENE-JAAPANI SÕDA JA ESIMENE VENE REVOLUTSIOON (1904—1907).

§ 5. Vene-Jaapani sõda.

Ettevalmistus Vene-Jaapani sõjaks. Imperialismi areng XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul ajas võitluse imperialistlikkude riikide vahel maailma ümberjaotamise pärast järsult teravaks.

Eriti teravaks muutus võitlus ülemvõimu pärast Vaiksel ookeanil ja Hiina jagamise pärast, mille territooriumi imperialistid polnud veel endale haaranud. Sellest võitlusest võttis osa ka Vene tsarism, põrgates Mandžuurias kokku imperialistliku Jaapaniga. Siberi raudteemagistraali ehitamine, mis oleks oluliselt kindlustanud Venemaa positsiooni Kaug-Idas, ergutas Jaapani imperialismi ruttama ammukavatsetud sõjaliste vallutuste teostamisega Hiina arvel.

Jaapani-Hiina sõjas aastail 1894—1895 sai Hiina lüüa. Jaapan sundis temale peale rahulepingu, millega kohustus maksma hiiglasuurt kontributsiooni ja loovutama Jaapanile kogu Mandžuuria lõunaranniku, Liaotungi poolsaare ühes Port Arturiga ja Korea.

Kuid Venemaa koos Saksa- ja Prantsusmaaga sundis Jaapanit muutma neid orjastavaid rahutingimusi Hiinaga. Vastavalt uutele rahutingimustele jäi Mandžuuria ühes Liaotungi poolsaare ja Port Arturiga, samuti ka Korea endisse olukorda — Hiina valitsuse alla. Tsaari minister Witte sõlmis aastal 1896 Hiinaga lepingu Ida-Hiina raudtee ehitamise kohta läbi Põhja-Mandžuuria, et õgvendada teed Vladivostokki. Ida-Hiina raudtee ehitamine hõlbustas tsarismile Mandžuuria ja Korea haaramist. Aastal 1898 omandas tsaari-Venemaa rentimise katte all endale Liaotungi poolsaare ühes Port Arturiga ja sai väljapääsu Hiina merele. Hakati kiiresti ehitama raudteed Harbiinist läbi Lõuna-Mandžuuria Port Arturi.

Saksamaa okupeeris kokkuleppel Wilhelm II ja Nikolai II vahel Kiaotšou sadama. Inglismaa võttis oma sõjajõududega enda valdusse Veihaivei sadama. Prantsusmaa ümardas Hiina arvel oma Indo-Hiina valdusi. Põhja-Ameerika Ühendriigid nõudsid „lahtisi uksi" (s. o. võrdseid õigusi ekspluateerimise vabaduseks) Hiinas kõigile kapitalistlikele maadele.

Süstemaatiline Hiina röövimine imperialistlike riikide poolt põhjustas 1900. a. Hiinas rahva massilise ülestõusu välismaiste maadehaarajate vastu; see on tuntud Bokserite mässu ehk „Suure rusika" mässu nime all. Imperialistide ühendatud väed — nende hulgas ka tsaari omad — vallutasid Pekingi ja rüüstasid seda. Bokserite mässu mahasurumisel okupeerisid tsaari väed Ida-Hiina raudtee kaitsemise ettekäändel kogu Mandžuuria, mis oli tsaari kõrgete aukandjate ringides saanud juba halvustava hüüdnime „Kollane Venemaa".

Nikolai II lähisringkondadest avantüristid rajasid Koreas metsakontsessiooni Jalu jõel, mis oli Mandžuuria piiriks. See kontsessiooniala oli mõeldud sõjaliseks platsdarmiks Korea vallutamisel. Port Artur muudeti merekindluseks Vaikse ookeani laevastiku tugikohana; selle väljaehitamiseks määrati 1899. a. 90 miljonit rubla. Samal ajal valmistus agaralt sõjaks Jaapan, kes 1902. a. sõlmis sõjalise liidu Inglismaaga Venemaa vastu.

Imperialistlik Jaapan püüdis mitte ainult välja tõrjuda tsaari-Venemaad Koreast ja Mandžuuriast, vaid vallutada ka Sahhalini ja kogu Venele kuuluvat Kaug-Ida. Inglismaa diplomaatia ülesandeks oli uuesti aktiviseerida Vene-poliitikat Euroopas ja Lähis-Idas, kus Saksamaa ja Austria-Ungari imperialistide kokkupõrge Venemaaga paratamatult sunniks Venemaad lähenema Inglismaale — Saksamaa vastu. Wilhelm II omakorda meelitas Nikolai II Saksamaa sõpruse paremustega, loodes süvendada Inglise-Vene antagonismi ja lõhkuda liitu Venemaa ja Prantsusmaa vahel.

Vene tsarismile oli see sõda samal ajal vahendiks, mille abil võis tööliste ja talupoegade tähelepanu kõrvale juhtida

nende tõelistelt vaenlastelt — mõisnikelt ja kapitalistidelt. „Revolutsiooni vältimiseks Venemaal on vaja väikest võidukat sõda," väitis politseilik diktaator Plehwe.

Sõja algus ja käik. Teades, et Venemaa pole sõjaks ette valmistatud, otsustas Jaapan anda talle ootamatu löögi. Spioonid hankisid Jaapani ülemjuhatusele täpse plaani Vene sõjalaevade asetuse kohta Port Arturis. Ööl vastu 27. jaanuari 1904, kui Vene sõjalaevastiku kogu juhtkond oli laevastiku ülemjuhataja admiral Starki naise nimepäeva pühitsemas, ründasid Jaapani miinilaevad ilma sõjakuulutuseta, vargsi, kustutatud tuledega, Port Arturi välisreidil seisvat laevastikku ja lasksid põhja kolm Vene paremat sõjalaeva: soomuslaevad „Retvizani" ja „Tsesarevitši" ning ristleja „Pallada". 27. jaanuari hommikul pommitasid jaapanlased Port Arturit mere poolt ja vigastasid veel nelja sõjalaeva. Samal päeval vigastas Jaapani eskaader kaht Vene sõjalaeva, kes sangarlikult võideldes püüdsid Korea sadamast Tšemulpost pääseda ulgumerele. Hoolimata rasketest vigastustest astusid mõlemad laevad — ristleja „Varjag" ja kahurpaat „Korejets" — ebavõrdsesse võitlusse Jaapani laevastikuga ja hukkusid kangelaslikult Korea ranniku vetes. Nõrgestades selle reetliku kallaletungiga tsaari laevastikku, kindlustas Jaapan endale ülemvalitsuse merel.

Jaapan oli sõjaks hästi ette valmistatud. Ta oli kindlustanud endale poolehoiu rahvusvahelisel areenil ja abi Põhja-Ameerika Ühendriikidelt oma tagala kaitseks ning finantseerimise oma liitlase Inglismaa poolt. Saksamaa instruktorid aitasid korda seada Jaapani sõjaväe, mis oli relvastatud Saksamaa eeskujul. Jaapani armee oli varustatud saksa tüüpi kuulipildujate ja vintpüssidega, samuti välikahurite ja mäestikuartilleeriaga ning suurekaliibriliste Krupp'i piiramiskahuritega.

Sõjategevus maal ei alanud kohe. Jaapani peaülesandeks oli hävitada Vene laevastik ja vallutada täielikult mereteed. Seepärast püüdis ta lahutada üksteisest Vladivostoki ja Port Arturi laevastikku ja täiesti blokeerida Port Arturi kindlust.

Vene väejuhatus sellal kogus pikkamisi oma jõude Mandžuurias. Kümnete tuhandete kilomeetrite taha sõjaväe, laske- ja toidumoona kohaletoimetamine suurt Siberi raudteed kaudu nõudis palju aega ja vaeva. Baikali järve ääres katkes raudteeühendus ja laadung ning mehed tuli edasi toimetada paatidel või jäälõhkujatel. Vene neljarattaga veokid jäid Mandžuuria halbadel teedel porri kinni.

Sõjavägi ei olnud varustatud mäesuurtükkide ega granaatidega, puudus oli ka kuulipildujaist, vintpüssidest ja laskemoonast. Telegraafi- ja telefoniühendus oli korraldamata.

Sõja algusest peale tabas tsaari-Venemaad üks kaotus teise järel. Maavägede ülemjuhataja kindral Kuropatkin tõi frondile kaasa mitu vagunitäit väikesi ikoone, mida ta jagas sõdateile meeleolu tõstmiseks. Samal ajal ei piisanud mürskudest sõjapidamiseks. Sõja eesmärgid olid võõrad sõdateile, keda veeti kohale 10 000 versta kauguselt Sise-Venemaalt. See kõik tegi sõja äärmiselt ebapopulaarseks. Pärast esimesi lahinguid osutus Vene eskaader suletuks Port Arturi sadamasse, sest Jaapani sõjalaevad blokeerisid teda mere poolt. Teine väheldane ristlejate eskaader asus tol ajal Vladivostokis ning oli Port Arturi eskaadrist ära lõigatud.

Port Arturi laevastiku ülemaks oli määratud andekas admiral Makarov. Madruse pojana jõudis ta väljapaistvale kohale ainult oma silmapaistvate sõjaliste võimete tõttu. Port Arturis töötas Makarov edukalt laevastiku võitlusvõime tõstmise kallal ja püüdis ette valmistada merelahingut jaapanlastega. Kuid 31. märtsil 1904, päris lahingu alguses, hukkus ta oma lipu-soomuslaeval „Petropavlovskil", mis jooksis miini otsa. Soomuslaeval hukkus 700-liikmelisest meeskonnast 500 madrust. Samuti hukkus ka „Petropavlovski" pardal viibiv tuntud sõjamaalikunstnik V. V. Vereštšagin.

1904. a. aprillis purustati lahingus Jalu jõel Tjurentšeni lähedal 20 000-meheline väeosa, kes tõkestas jaapanlaste juurdepääsu Mandžuuriasse. Maikuus katkestasid jaapanlased ühenduse Port Arturi ja Mandžuuria vahel. Port Artur osutus

nii mere kui ka maa poolt blokeerituks. Ta vastu tegutses 80 000-meheline Jaapani armee. Teine jaapanlaste armee liikus põhja poole, Mandžuuriasse. Augustis tuli Port Arturisse suletud Vene laevastik blokeeritud kindlusest välja ja alustas võitlust Jaapani laevastikuga, et läbi tungida Vladivostokki. Algul kaldus lahing venelaste kasuks, kuid Jaapani jõudude suure ülekaalu tõttu pöördus osa laevastikust tagasi Port Arturisse, läbitunginud laevad aga sõitsid neutraalsetesse sadamatesse.

Augustis 1904 kestsid võitlused Liaojangi all mitu päeva. Soldatid lõid tagasi kõik jaapanlaste vihased rünnakud Liaojangi tähtsamale positsioonile. Jaapani ülemjuhatus valmistus juba lõuna poole taganema. Samal ajal Kuropatkin, kes oli saanud valeteate venelaste vasaku tiiva ümberhaaramisest jaapanlaste poolt, hakkas ise taganema, kuigi tal oli reservis kaks värsket korpust, kuna jaapanlastel olid kõik reservid juba ära kulutatud.

Septembris-oktoobris 1904. a. peeti teine suur lahing — Šahe jõe juures, mis kestis ligi kaks nädalat. Vene soldatid hoidsid positsioonid endi käes, kuid ka seekord ei kasutanud väejuhatus olukorda võiduks.

Port Artur pidas vastu 11 kuud. Tema kaitset organiseeris üks andekaid kindraleid, sõjainsener Kondratenko. Maakaitse ülemaks määratud, algatas väsimatu kindral Kondratenko täiuslike kindlustiste ja kaitsevarjendite ehitamist ja korraldas omatehtud granaatide ja aerostaatide tootmist. Uputatud laevadelt võeti suurtükid, mürsud ja pommid. Madrused astusid kindluse kaitsjate ridadesse. Kondratenko mõistis Port Arturi määratu suurt poliitilist ja sõjalist tähtsust ning organiseeris tema kaitsmist, ehitades kindlustisi ja leiutades kaitsevahendeid. Ta oli lähedane soldateile, äratas neis indu ja autasustas kangelasi sõjaordenitega. Kuid kindluse komandör, äraandlik kindral Stössel, segas kaitset igapidi. 20. detsembril 1904 loovutas ta Port Arturi reetlikult. Kindluse piiramise ajal tekitasid Port Arturi kaitsjad suuri kaotusi jaapanlastele — umbes

130 000 jaapanlast langes surnute ja haavatutena. Tunduvat kahju Jaapani rannalaevastikule tekitasid Vene rannapatareide tuli ja miinid.

Ka selles sõjas osutasid soldatid ja madrused kangelaslikkust ja kõrgeid lahinguvõimeid. Tuntud on näiteks fakt, kuidas Vene miinilaev „Stereguštši" võitles 1904. a. veebruaris teda ümbritsevate nelja Jaapani miinilaeva ja ristleja vastu ning seejuures uputas ühe vaenlase laeva. Alistumise ettepanekule vastas „Stereguštši" meeskond eitavalt. Kui jaapanlased püüdsid jõuga vallutada miinilaeva, jooksid kaks madrust, kelle nimed jäid teadmatuks, alla laevaruumi ja uputasid laeva luukide avamisega, et see ei satuks vaenlase kätte. Neile kahele „Stereguštši" kangelasele-madrusele on püstitatud mälestussammas Leningradis. Rohkesti kangelastegusid sooritasid soldatid ja madrused lahingus Šahe juures, võitlusis Liaojangi ning Mukdeni all ja Port Arturi kaitsmisel. Kuid sõjaväe juhatus tegi oma eksisammudega armee ja laevastiku kangelaslikud pingutused nulliks.

Port Arturi langemise tähtsus. Port Arturi langemine tähendas Jaapani sõja häbistavat lõppu, kuigi tsarism püüdis veel sõda jätkata. Tsaari-Venemaa valdas Port Arturit kuus aastat ja kulutas miljoneid rublasid tema kindlustamiseks. Kuid see kindlus vallutati mõne kuuga. Tsaari-armee seisund ja olukord rindeil ilmutasid tsaristliku režiimi üldist mädasust. Ühe armee juhataja kindral Gripenberg põgenes pärast ebaõnnestunud lahingut sõjaväest Peterburi. Teised kindralid hoolitsesid üksnes enda heaolu eest. Kindral Stackelberg näiteks mõtles isegi rindel oma mugavusele ja vedas eraldi vagunis kaasa lehma, et juua hommikuti kohvi rõõsa koorega. Parem polnud ka ohvitseride koosseis, kelle kohta ülemjuhataja Kuropatkin kirjutas: „Hulk ohvitsere on sõjast tüdinud, paljud, nende hulgas ka kõrgemaid ohvitsere, püüavad teeselda haigust ja sõita tagalasse." Soldateist kõneldes oli Kuropatkin sunnitud tunnistama, et „sõda on neile võõras". Sõjaväes õitsesid riigivargused, varastamine ja ostetavus. Tsaari-armee sõjatehnika

jäi Jaapani omast kaugele maha. Port Arturis polnud isegi raadiotelegraafi, kuigi see oli leiutatud juba aastal 1895 A. S. Popovi poolt. Rida sõjalisi leiutisi jäi tsaari-armees rakendamata. Tagalas ja armees töötasid Jaapani spioonid ja diversandid. Otsest abi osutasid Jaapanile mõned Poola sotsialistid (PPS), kes olid Jaapani spioonid. Samasugust osa etendasid Soome kodanlased, kes said Jaapanilt rahalist toetust.

Artiklis „Port Arturi langemine", mis ilmus 1. jaanuaril 1905, tegi Lenin kokkuvõtte tsarismi sõjalise ja poliitilise krahhi kohta: „Nii laevastik, kindlus, välikindlustised kui ka maavägi olid maha jäänud ega kõlvanud kuhugi.

Side riigi sõjalise organisatsiooni ja kogu tema majandusliku ning kultuurilise korralduse vahel pole kunagi olnud nii tihe kui praegusel ajal." (L e n i n, Teosed, VII köide, lk. 48.)

Lenin järeldas siit, et Venemaa sõjaline krahh pidi saama revolutsioonilise kriisi alguseks riigis ja Port Arturi kapitulatsioon on tsarismi kapitulatsiooni proloog. Revolutsiooni edaspidise arenemise seadis Lenin otseselt ühendusse tsarismi lüüasaamisega. „Venemaa vabadus ja Vene (ning ülemaailmalise) proletariaadi võitlus sotsialismi eest," kirjutas Lenin, „oleneb väga tugevasti isevalitsuse sõjalistest lüüasaamistest" (L e n i n, Teosed, VII köide, lk. 49). Lenin kutsus revolutsioonilist proletariaati väsimatult võitlema sõja vastu.

Lenin ja bolševikud pooldasid tsaarivalitsuse lüüasaamist selles häbistavas röövsõjas, sest lüüasaamine kergendas revolutsiooni võitu tsarismi üle.

Ühes oma sõjavastases proklamatsioonis kirjutas seltsimees Stalin lüüasaamise tarvilikkuse kohta: „Soovigem, et see sõda oleks Venemaa isevalitsusele haletsemisväärsem kui Krimmi sõda... Siis langes pärisorjus, nüüd aga, selle sõja tulemusena, me matame pärisorjuse lihase lapse — isevalitsuse tema haiseva salapolitsei ja sandarmitega!" (B e r i a,

Taga-Kaukaasia bolševistlike organisatsioonide ajaloo küsimusest, Tallinn 1946, lk. 50.)

Revolutsiooniline kriis riigis 1905. a. eel. Vene-Jaapani sõda halvendas järsult Venemaa majanduslikku olukorda. Sõda nõudis hiiglasummasid, mille allikaks olid orjastavad välismaised laenud ja kaudsete maksude tõstmine. Selle tagajärjel tõusis elukallidus suuresti. Tagavaraväelaste mobilisatsioon tabas talupoegade majapidamist, võttes neilt tööjõudu ära.

Tööstuskriis süvenes, eriti tekstiiltööstuses. Kapitalistid vähendasid tööpalku. Streigid sagenesid.

Töölisliikumise kasvamine ja tsarismi lüüasaamine Kaug-Idas elustasid opositsioonimeeleolu liberaalses kodanluses, kes pealegi kartis, et valitsus ei saa hakkama tööliste ja talupoegade kasvava liikumisega. Aastal 1904 tapeti Soome rahvuslaste poolt Soome diktaator Bobrikov. Sama aasta juulis tapeti sotsialistide-revolutsionääride poolt Plehwe. Pärast lüüasaamist Liaojangi juures püüdis tsarism meelitada mõõdukaid liberaale, eriti semstvotegelasi enda poole. Valitsus andis novembris 1904 loa semstvotegelaste kongressi kokkukutsumiseks. Kongressi enamik soovis tulevasele Vene parlamendile seadusandlikke õigusi, vähemik — nõuandmise õigust uute seaduste kohta. Semstvotegelased arvasid, et tsaar kutsub kokku semstvote ja linnavolikogude esindajad, kes moodustavadki parlamendi.

Liberaalid-semstvotegelased ja kodanlik intelligents hakkasid korraldama bankette, milledel nad šampanjaklaasi taga väljendasid argu soove saada poliitilisi õigusi. Menševikud toetasid neid poliitilisi bankette, bolševikud aga paljastasid liberaalide reetlikkust ja menševike kokkuleplust. Lenin näitas oma brošüüris „Semstvote kampaania ja „Iskra" plaan", et proletariaadi peaülesandeks on mitte liberaalide mõjutamine, vaid ettevalmistus otsustavaks lahinguks tsarismiga. Lenin kutsus töölisi üles relvastuma ja ette valmistuma ülestõusuks.

Novembris ja detsembris 1904 organiseerisid bolševikud Peterburis, Moskvas, Harkovis ja teistes linnades tänavademonstratsioone, loosungitega: „Maha isevalitsus!", „Maha sõda!"

Laialdast tööd arendasid 1904. a. Taga-Kaukaasia bolševikud eesotsas seltsimees Staliniga. Detsembris 1904 juhtis seltsimees Stalin Bakuus naftatööliste grandioosset streiki. Streik algas 13. detsembril 1904 ja kestis kuu lõpuni. Ta haaras 8300 töölist 21 ettevõttes. Bakuu proletaarlased töötasid välja nõudmised, mis said 1905. a. alguses kõigi Venemaa revolutsiooniliste tööliste võitlusprogrammiks. Esimesel kohal seisis Asutava Kogu kokkukutsumise ja 8-tunnise tööpäeva sisseseadmise nõue. Streigi ajal korraldasid töölised korduvalt demonstratsioone, loosungitega: „Maha isevalitsus!", „Maha sõda!"

Politsei püüdis streiki nurja ajada, õhutades rahvuslikku vaenu aserbaidžaani (türgi) ja armeenia tööliste vahel, kuid see tal ei õnnestunud.

Bakuu streik lõppes tööliste hiilgava võiduga. Esmakordselt Venemaa ajaloos sundisid töölised kapitaliste sõlmima tööliste palkamise kohta kollektiivlepingu. Lepingu kohaselt seati sisse 9-tunnine tööpäev (pühade eelpäeval 8-tunnine). „Bakuu streik," kirjutas seltsimees Stalin, „oli kuulsate jaanuari ja veebruari väljaastumiste signaaliks kogu Venemaal" (ÜK(b)P ajalugu, lühikursus, lk. 57).

1904. a. lõpul teatas valitsus 12. detsembri ukaasiga, tõotades teha rahvale väikesi järeleandmisi, et ta ei luba mingisugust isevalitsusliku riigikorra muutmist. Kuid tsarism ei olnud võimeline vältima revolutsiooni.

§ 6. 9. jaanuar 1905 — revolutsiooni algus.

Verine pühapäev. Revolutsiooni lähenemine sundis tsaarivalitsust otsima mistahes abinõusid, et juhtida töölisi poliitilisest võitlusest osavõtmisest kõrvale. Zubaatovlust katsus kaitsepolitsei ülesandel korrata provokaator papp Gapon, kes

asutas 1904. a. „Peterburi vabriku- ja tehasetööliste ühingu". Töölistele korraldati monarhistliku sisuga loenguid, etendusi ja kontserte.

3. jaanuaril 1905 vallandas Putilovi (praeguse Kirovi) tehase valitsus neli töölist. Vallandatud tööliste kaitseks hakkasid teisel päeval streikima 12 000 putiilovlast. Streikivate putiilovlastega ühinesid teiste Peterburi ettevõtete töölised. 8. jaanuaril muutus streik üldiseks, haarates 150 000 töölist.

Et hoida töölisi revolutsioonilisest võitlusest eemal, esitas papp Gapon provokatsioonilise plaani — koostada petitsioon tsaarile Peterburi tööliste nimel ja selle äraandmiseks minna koos tsaaripalee juurde. Plaan oli kaitsepolitseile teada ja tema poolt heaks kiidetud. Valitsus otsustas organiseerida tööliste tulistamise ja nende veres uputada kasvava revolutsioonilise liikumise.

Petitsioonis oli öeldud: „Meie, Peterburi linna töölised, meie naised, lapsed ja abitud vanakesed-vanaemad, tulime sinu juurde, keiser, otsima õigust ja kaitset. Me oleme kerjusteks muutunud, meid rõhutakse, koormatakse üle jõu käiva tööga, meie üle irvitatakse, meid ei tunnistata inimesteks ... Me kannatasime küll, kuid meid tõugatakse üha sügavamale viletsuse, õigusetuse ja harimatuse mülkasse, meid kägistab despotism ja omavoli ... On kätte jõudnud lõpp kannatusele. Meie jaoks on tulnud see hirmus moment, mil on parem surm, kui talumatute piinade jätkumine ..."

Edasi järgnes tööliste majanduslikkude ja poliitiliste nõudmiste esitus, milledest tähtsaim oli Asutava Kogu kokkukutsumine.

Algul polnud petitsioonis poliitilisi nõudmisi. Need lisandati bolševikkude ettepanekul petitsiooni arutamise ajal tööliste koosolekuil. Bolševikud veensid töölisi loobuma rongkäigust tsaari juurde, toonitades, et vabadust ei saavutata palvetega monarhile. Kuid suur osa töölistest uskus veel tsaarisse. „Proovigem, tsaar ei või keelduda rahuldamast meie õiglasi nõudmisi," kõnelesid nad.

Varajasel pühapäeva hommikul 9. (22.) jaanuaril läksid töölised tsaariportreede, lippude ja ikoonidega Talvepalee poole. Üldse kogunes kokku 140 000 inimest. Rongkäigus laulsid töölised palveid.

Tsaarivalitsus otsustas töölised vastu võtta tina ja tääkidega. Kogu linn oli jaotatud sõjaväerajoonideks, igale poole oli asetatud politsei, kasakad ja sõjavägi. Sõjavägi hakkas linnaväravates töölisi tulistama, et neid mitte linna lasta. Ometi jõudis üsna suur osa töölisi Talvepalee juurde. Aleksandri pargi puude otsa oli roninud suur hulk lapsi. Loomastunud tsaari timukad tulistasid mitte ainult palee juurde jõudnud rahulikke töölisi, vaid lasksid ka lapsi puude otsast maha. Sel päeval sai üle 1000 töölise surma ja üle 2000 haavata. Bolševikud läksid töölistega koos. Paljud neist said surma ja haavata.

9. jaanuari nimetasid töölised „veriseks pühapäevaks". Sel päeval hävitati usk tsaarisse ka vähearenenud töölistel. „Ei ole meil tsaari," ütlesid vanakesed-töölised ja hävitasid tsaaripildid, mis varemalt rippusid nende tubades.

Bolševikud kutsusid oma proklamatsioonides üles: „Relvade juurde, seltsimehed!" Töölised haarasid relvi relvamagasinidest ja -töökodadest. 9. jaanuari päeval ehitati Vassiili saarel esimesed barrikaadid. Töölised ütlesid: „Tsaar tegi tuupi meile, noh, ja nüüd teeme meie temale tuupi!" Uulitsail toimusid kokkupõrked politseiga ja kõlasid hüüded: „Maha isevalitsus!"

Töölisklass sai kodusõja suhtes suure õppetunni. „... Proletariaadi revolutsiooniline kasvatus," kirjutas Lenin, „jõudis ühe päevaga edasi nii, nagu ta poleks saanud edasi halli, argipäevase ja rusutud elu kuude ning aastate jooksul" (L e n i n, Teosed, VII köide, lk. 79).

Verisest pühapäevast sai Lenin teada Genfis, kus ta elas sel ajal emigrandina. Artiklis „Revolutsiooni algus Venemaal" hindas Lenin 9. jaanuari sündmusi järgmiselt: „Kogu Venemaa proletariaadi poole vaatab nüüd kogu maailma proletariaat palavikulise kärsitusega. Tsarismi kukutamine Venemaal, mis

on meie töölisklassi poolt kangelaslikult alustatud, saab pöördepunktiks kõigi maade ajaloos..." (Lenin, Teosed, VII köide, lk. 81.) Lenin kutsus üles parteid ja töölisklassi alustama viivitamata ettevalmistust relvastatud ülestõusuks.

Protestistreigid riigis. Tsaari verine roim kutsus välja protestistreigid kogu Venemaal. Ainuüksi jaanuarikuu jooksul haarasid streigid 440 000 töölist, kuna kogu kümne eelneva aasta jooksul streikis Venemaal ainult 430 000 töölist. „... Selles kolossaalsete rahvamasside ärkamises poliitilisele teadvusele ja revolutsioonilisele võitlusele," kirjutas Lenin, „seisabki 1905. a. 22. jaanuari ajalooline tähtsus" (Lenin, Teosed, XIX köide, lk. 344).

11. jaanuaril algasid streigid Moskvas. Moskvast viskusid nad üle tekstiilrajoonidesse — Moskva-lähedasse ja Ivanovo rajooni.

Protestistreigid haarasid samuti kogu Poola, Soome, Ukraina, Kaukaasia ja Siberi. Ühes proklamatsioonis kirjutas seltsimees Stalin 1905. a. alguses, et niipea kui kõlas signaal Peterburist, kõigist rahvustest töölised „nagu kokkuräägitult vastasid üksmeelse vennaliku tervitusega Peterburi tööliste üleskutsele ja heitsid julge väljakutse isevalitsusele" (Beria, Taga-Kaukaasia bolševistlike organisatsioonide ajaloo küsimusest, Tallinn 1946, lk. 74).

18. jaanuaril algas seltsimees Stalini juhtimisel Tiflisi tööliste üldstreik. Bolševistlikud agitaatorid levitasid streikijate hulgas grusiini-, armeenia- ja venekeelseid proklamatsioone, mis kutsusid üles ette valmistama relvastatud ülestõusu. Partei Kaukaasia liidukomitee kutsel hakkasid ka Bakuu, Batumi, Tšiatura ja teiste Taga-Kaukaasia tööstuskeskuste töölised streikima. Kõikjal toimusid miitingud ja massidemonstratsioonid, mida saatsid kokkupõrked politsei ja sõjaväega.

Revolutsioonilise liikumise eesotsas sammusid metallistid. Neile järgnesid tekstiiltöölised ja teised tööliste rühmad. Kuulutades välja protestistreigi, esitasid töölised samal ajal ka

majanduslikke nõudmisi. Majanduslikkude ja poliitiliste nõudmiste ühendamine andis streikidele suure jõu.

Tööliste tulistamine 9. jaanuaril kutsus välja töötava rahva meelepaha ka Lääne-Euroopas. Pariisi, Londoni, Viini ja Brüsseli töölised korraldasid tsaari saatkonnahoonete ees demonstratsioone loosungitega: „Maha tsarism! Maha mõrvarid! Elagu revolutsioon!" Prantsusmaa ja Itaalia töölised saatsid Vene töölistele vennalikke tervitusi ja lubasid neile oma abi.

Tsarism ja kodanlus pärast 9. jaanuari. Alanud revolutsiooni vastu võitlemiseks määras tsaar Peterburi kindralkuberneriks endise Moskva politseiülema Trepov'i, kes tegelikult sai sõjaliseks diktaatoriks. Peterburis kuulutati välja sõjaseisukord.

Tsaar võttis vastu „tööliste" saatkonna, kes oli politsei poolt eriliselt koostatud, ja teatas neile, et ta usub „tööinimeste vankumatusse truudusse" ja seepärast „andestab neile nende süü". Tsaar-mõrvari küüniline kõne tekitas meelepaha isegi kõige mahajäänumais töölistes.

Tsarism püüdis töölisi revolutsioonist tagasi hoida ka otsese pettusega. Jaanuaris 1905 loodi senaator Šidlovski juhtimisel komisjon „pealinna tööliste rahulolematuse" põhjuste selgitamiseks.

Peale ametnikkude ja kapitalistide pidid ka töölised mõned esindajad komisjoni saatma. Menševikud olid valmis sellest tsaari komisjonist osa võtma. Töölised aga bolševike ettepanekul viisid läbi saadikute valimiste boikoteerimise. Bolševikud võtsid osa ainult valimiste esimesest staadiumist, et püstitada poliitilisi nõudmisi. Pärast tööliste revolutsioonilisi väljaastumisi, kes olid keeldunud komisjonist osa võtmast, lõpetas valitsus viimase töö.

Püüdes lõhestada revolutsiooniliste tööliste ridu, õhutas valitsus intensiivselt rahvuslikku vaenu. Selle tagajärjeks oli armeenlaste ja aserbaidžaanlaste kohutav tapmine 6. ja 7. veebruaril 1905 Bakuus. Teadlikud töölised tegid bolševike

juhtimisel lõpu kahepäevasele pogrommile. Veebruaris korraldas politsei tema poolt äraostetud bandiitide kaasabil juutide pogrommi Feodosias. Kurskis organiseeriti noorsoo hirmutamiseks keskkooliõpilaste peksmine politseinikkude poolt. Kuid pogrommid ja peksmised tekitasid ainult veel suuremat vihavaenu tsarismi vastu.

Veebruaris 1905 sai tsarism sõjaliselt lüüa Mukdeni lahingus. Ka seekord ei osanud tsaari väejuhatus ära kasutada Vene sõjaväe mitmeid üksikuid edusamme lahingus. Vene armee kaotas langenuina, haavatuina ja vangidena 120 000 soldatit (300 000-st). Sõda Jaapaniga oli tsarismi poolt lõplikult kaotatud. Tundes hirmu lakkamatult kasvava revolutsiooni ees ja kaotades poolehoidjaid ka jõukate rahvaklasside seas, kes ei uskunud, et isevalitsus on võimeline revolutsioonist jagu saama, püüdis isevalitsus väikesi poliitilisi mööndusi tehes kodanlusega kokkulepet saavutada. Veebruaris 1905 avaldati tsaari reskript (kiri) siseminister Bulõginile, ettepanekuga luua nõupidamine seadus-nõuandliku duuma projekti väljatöötamiseks.

Liberaalne kodanlus asus meelsasti valitsusega kauplema, esitades oma võrdlemisi mõõdukad konstitutsiooniprojektid. „Vabastuslaste" ja semstvote kongressi (aprillis 1905) põhiseaduse-eelnõud jätsid monarhistliku valitsemisviisi puutumata ja nõudsid kahekojalise süsteemi loomist, milles ülemkoda oleks koosnenud jõukate klasside esindajaist. Liberaalid olid valmis loobuma üldisest valimisõigusest. Aprillikuu semstvote kongressil hääletasid 120 saadikust 54 üldise valimisõiguse vastu.

Lenin paljastas „konstitutsiooni basaari", nagu ta nimetas liberaalide kauplemist tsarismiga, üha uuesti kutsudes töölisi üles valmistuma relvastatud ülestõusuks.

§ 7. Massiline revolutsiooniline liikumine 1905. a. suvel.

VSDTP III kongress. Menševikkude lahkpüüdeline tegevus viis selleni, et sellisel revolutsiooni arenemise otsustaval momendil oli partei juba lõhestunud kahte ossa, kaotanud ühtse juhtimise ja kogu partei jaoks ühise taktika. Vormiliselt polnud küll kahte parteid, kuid tegelikult meenutasid bolševikud ja menševikud vägagi iseseisvaid parteisid oma keskustega ja iseseisvate juhtivate ajalehtedega.

Partei revolutsioonitaktika väljatöötamiseks ja partei juhtivate organite loomiseks kutsusid bolševikud kokku partei III kongressi. See peeti aprillis 1905 Londonis. Menševikud kutsusid kokku eraldi konverentsi, mis oli sisuliselt vähemlaste kui VSDTP lahkulöönud osa parteikongress.

Juba enne kongressi selgitas Lenin oma artikleis, mis ilmusid bolševistlikus ajalehes „Vperjod", Vene revolutsiooni iseloomu ja tõukejõudude küsimust. See revolutsioon oli esimene kodanlik-demokraatlik revolutsioon imperialismi ajastul. Tema peamiseks ülesandeks oli hävitada isevalitsus ning selle majanduslik alus — pärisorjuslik mõisnikkude maaomand. Seepärast olid selle revolutsiooni loosungeiks: demokraatlik vabariik, kõigi mõisamaade konfiskeerimine ja nende üleandmine talupoegade kasutusse ning 8-tunnise tööpäeva sisseseadmine.

Vene 1905. a. kodanlik-demokraatlik revolutsioon erines põhjalikult kõigist Euroopa kodanlikest revolutsioonidest. Seal oli revolutsiooni juhiks olnud kodanlus, talurahvas moodustas tema reservi, proletariaat oli veel nõrk ega suutnud iseseisvalt välja astuda. Venemaal aga olid kodanlik-demokraatliku revolutsiooni tõukejõududeks proletariaat ja talurahvas. Revolutsiooni juhtis proletariaat. Talurahvas esines proletariaadi liitlasena, sest ainult viimane võis aidata talupoegadel lahendada agraarküsimust revolutsioonilisel teel. Venemaa kodanlus oli kontrrevolutsiooniline; ta kartis proletariaati ning püüdis tsarismiga kokku leppida tööliste ja talu-

poegade poliitiliste õiguste piiramise ning majanduslike huvide kärpimise arvel. Möödapääsmatult vajalik oli isoleerida kodanlus talurahva massidest, selgitades neile kodanluse klassivaenu tööliste ja talupoegade kõigi põhinõudmiste suhtes.

Lenin õpetas, et tsarismi kukutamise järel ei piirdu proletariaat saavutatud võiduga, vaid kasutab seda koos kehvema talurahvaga otseseks üleminekuks sotsialistlikule revolutsioonile. „ . . . Demokraatlikult revolutsioonilt," kirjutas Lenin, „hakkame kohe üle minema, ja just meie jõu, teadliku ja organiseeritud proletariaadi jõu ulatuses hakkame üle minema sotsialistlikule revolutsioonile" (L e n i n, Teosed, VIII köide, lk. 186). Lähtudes Lenini hinnangust Vene revolutsiooni kohta, võttis partei III kongress vastu resolutsiooni Ajutise Revolutsioonilise Valitsuse kohta, kes pidi pärast kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võitu saama proletariaadi ja talupoegade revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri organiks. Selle valitsuse ülesandeks pidi olema — viia kodanlik-demokraatlik revolutsioon Venes täielikule võidule. Ainult mõlema klassi — proletariaadi ja talurahva — revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur, õpetasid Lenin ja Stalin, suudab kindlustada Venemaa põhjaliku revolutsioonilise ümbermuutmise ning hõlbustada proletariaadil siirduda sotsialistlikule revolutsioonile.

Revolutsiooni iseloomu ja perspektiivide bolševistliku hinnangu alusel määras III kongress ka partei taktika kindlaks. Kongress otsustas toetada talupoegade nõudmisi kuni kõigi mõisamaade konfiskeerimiseni.

Kongress kutsus talupoegi üles looma omi, talupoegade komiteesid mõisnikkude maade revolutsioonilise ülevõtmise jaoks. Kongress toonitas eriti üldstreigi kui võitlusvahendi tähtsust. Märkides relvastatud ülestõusu möödapääsematust revolutsiooni võiduks, nõudis kongress parteiorganisatsioonidelt, et nad hakkaksid seda viibimata ette valmistama.

Kongressil valiti bolševistlik Keskkomitee, eesotsas Leniniga. Partei keskorganiks sai ajaleht „Proletaarlane".

Nii lõi III kongress revolutsiooni juhtimiseks bolševistliku

staabi, varustas parteid strateegilise plaaniga kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamise kohta sotsialistlikuks revolutsiooniks ja määras proletaarliku partei taktika alused kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ajaks. Selles seisiski partei III kongressi tohutu ajalooline tähtsus.

Bolševistliku taktika geniaalse põhjenduse esitas Lenin oma raamatus „Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis", mis ilmus juulis 1905.

Kodanluse menševistlik-trotskistlikud agendid püüdsid nurja ajada Lenini plaani kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamise kohta sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Menševikud jutlustasid, et kui Venemaa revolutsioon on kodanlik, siis peaks ka selle juhiks olema kodanlus, nagu oli varemini Läänes. Menševikud väitsid, et proletariaat peab minema mitte koos talurahvaga, vaid koos liberaalse kodanlusega, mitte talurahva eesotsas, vaid kodanluse sabas.

Tsušima. Juba enne Port Arturi langemist saadeti Läänemere laevastik ümber maailma kulgevat teed mööda (ümber Aafrika) Kaug-Idasse.

„Suur armaada," kirjutas Lenin artiklis „Purustamine", „niisama tohutu, niisama kohmakas, mõttetu, jõuetu, koletislik nagu kogu Vene keisririik, — läks teele, kulutades hullumeelseid summasid sütele ja ülalpidamisele, tekitades Euroopas üldisi pilkeid..." (Lenin, Teosed, VII köide, lk. 335). „Suur armaada" hävitati Jaapani laevastiku poolt 14. mail 1905 (Nikolai II kroonimise aastapäeval) Tsušima saare juures Korea väinas.

Ebavõrdses Tsušima lahingus, mis sarnanes tapatalgutega, võitlesid madrused mehiselt ja vahvalt. Vananenud ristleja „Dmitri Donskoi" tõrjus visalt tagasi kümmet uuemat Jaapani ristlejat, mis teda ründasid, ja lõi neist kaks rivist välja. Alistumise ettepanekule vastas Vene ristleja eitavalt ja vaenlasi vahetpidamata mürskudega üle külvates hukkus uhkelt meresügavuses.

Proletariaadi revolutsiooniline võitlus 1905. a. suvel. Pärast tsarismi purustamist Tsušima all tugevnes proletariaadi revolutsiooniline võitlus veelgi. Kogu kevade, suve ja sügise kestsid lakkamatud streigid. Majanduslikud ja poliitilised streigid põimusid üksteisega, muutudes massilisteks revolutsioonilisteks streikideks. Esimesest streigilainest (jaanuar-aprill) võttis osa 659 400 inimest. Teine laine (1905. a. kevadel) andis 362 600 streikijat. Kolmas laine langes ajale juulist septembrini ja sellest võttis osa 264 800 streikijat.

1. mai pühitsemist saatis 220 000 töölise streikimine. See muutus grandioosseks demonstratsiooniks isevalitsuse vastu. Poliitiliste streikide ja demonstratsioonide algatajaiks olid metallistid. Tekstiiltöölistel domineerisid alguses majanduslikud streigid. Kuid vähehaaval asusid ka nemad poliitilise võitluse teele. Selle kujukaks näteks oli Ivanovo-Voznessenski tööliste streik. Streik algas 12. mail 1905 majanduslike nõudmiste esitamisega ja haaras peagi kogu Ivanovo-Voznessenski tekstiilrajooni. Streik kestis pikemat aega. Sellest võttis osa ligi 70 000 töölist, nende hulgas rohkesti naisi. Ivanovo-Voznessenski streigi juhtimiseks valiti ühendatud streigikomitee, mida nimetati saadikute nõukoguks. See oli tegelikult esimene tööliste saadikute nõukogu ajaloos. Nõukogu lõi töölismiilitsa, kes kaitses vabrikuid, asutas streigikassa streikijate perekondade abistamiseks, nõudis viinapoodide sulgemist, võttis enda peale tööliste varustamise, pidades läbirääkimisi kaupmeestega, ja hoidis korda ning distsipliini streikivate tööliste seas. Streikijad kogunesid tavaliselt Talka jõekese äärde ja kuulasid saadikute nõukogu liikmete aruandeid streigi käigu kohta. Miitinguil Talka jõe ääres arutasid töölised ka poliitilisi küsimusi ning pärast koosolekuid õppisid ja laulsid revolutsioonilisi laule. Üheks armastatuimaks kõnelejaks oli tööline-bolševik Dunajev. Streiki juhtis partei Põhjakomitee, kelle eesotsas seisid seltsimees Frunze ja vana, 1. mail 1891 Peterburis väljaastunud kangur Fedor Afanasjev, kes kandis hüüdnime „Isa".

Politsei ja sõjavägi ajasid miitingud jõuga laiali. Tööliste ja sõjaväe vahelistes kokkupõrgetes said mitukümmend töölist surma ja paljud haavata. Kuid töölised pidasid visalt vastu ja jätkasid streikimist. Ainult nälg sundis töölisi organiseeritult lõpetama streigi.

F. A. Afanasjev („Isa").

Streik karastas töölisi: see oli nende poliitilise kasvatuse lahingukooliks. Proklamatsioonis, mis välja lasti pärast streigi lõpetamist, esitasid sotsiaaldemokraatlikud töölised võitluse kokkuvõtte: „Streik andis meile rohkesti õpetust. Enne seda olid paljud meie seast seevõrra pimedad, et nad ei tahtnud mõista, käsitleda ega mõelda oma olukorda... Kas me ei näinud, kes abistab meie vaenlasi-peremehi? Meie taipasime, et niikaua kui võim on tsaari käes, kes mõtleb ainult kapitalistidele, meie ei suuda kunagi oma olukorda parandada."

Ka Poola tööstuslinnade töölised pidasid tsarismi vastu ägedat võitlust. Lodzi tööliste üldstreik muundus 1905. a. juunis relvastatud väljaastumiseks. Tänavad kattusid barrikaadidega. Kolm päeva löödi Lodzi tänavail tõelisi lahinguid tööliste ja tsaari-sõjaväe vahel. Lenin pidas Lodzi võitlusi esimeseks tööliste relvastatud väljaastumiseks Venemaal.

Augustis toimus politsei kokkupõrge demonstrantidega Belostokis. 36 inimest sai surma ja paljud haavata. Streikivad töölised varustusid otsustavaiks võitlusiks tsarismiga. Nii tekkisid streigiliikumise arenedes tingimused siirdumiseks kõrgemale võitlusviisile — relvastatud ülestõusule. 1905. a.

kodanlik-demokraatlik revolutsioon oli oma võitlusviisidelt ja proletariaadi juhtiva osa tõttu proletaarlik.

Talupoegade liikumine. Talupoegade väljaastumised algasid töölisstreikide vahenditul mõjul pärast 9. jaanuari „verist pühapäeva". Bolševikud arendasid 1905. a. alguses külades suurt agitatsioonitööd, levitades laias ulatuses üleskutseid. Liikumine algas peaaegu üheaegselt Venemaa keskrajoonides, Gruusias ja Baltimail. 1905. a. veebruaris hakkasid talupojad haarama endi kätte aadlimõisu Orjoli, Kurski, Tšernigovi ja teistes kubermangudes. 1905. a. kevadest peale levis juba massiline talupoegade liikumine üle kogu riigi. Talupojad hävitasid mõisahooneid, haarasid endi kätte niidud ja heinamaad ja kündsid mõisnikkude põllud üles. Sageli kõlas öösel alarmikell või süttis põlema õlekuhi — see oli signaaliks üldisele väljaastumisele. Sajad talupojad läksid kirveste ja teivastega mõisa, murdsid aidalukud lahti, võtsid vilja ära, jagasid omavahel mõisniku karja ja kodulinnud, rüüstasid kontori ja põletasid kontoriraamatuid, eriti märkmeid talupoegade võlgade ja kohustuste kohta. Talupojad põletasid mõisamaja ja -hooned maha, et mõisnikul poleks kuhugi tagasi pöörduda. See liikumine kandis enamikul juhtudel stiihilist iseloomu.

Partei III kongress kutsus parteiorganisatsioone üles talupoegade seas töötama, et neid nende võitluses aidata, ja toetama talupoegade nõudmisi mõisamaade konfiskeerimise suhtes. Partei soovitas talupoegadele mõisamaad endi kätte haarata, tsaarivõimud kõrvaldada ja luua omad talupoegade komiteed, kes pidid saama külas uue, revolutsioonilise võimu eoks.

Eriti visa ja organiseeritud iseloomuga oli talupoegade võitlus Guurias, kus selle eesotsas seisid bolševikud. Juba 1902. a. arendas seltsimees Stalin gruusia, eriti guuria ja adžaari talupoegade seas sotsiaaldemokraatlikku tööd. Palju 1902. a. Batumi streikidest ja demonstratsioonidest osavõtjaid saadeti tsaarivõimude poolt oma kodumaale, Guuriasse. Välja-

saadetud lõid Guuria külades sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid. Nende juhatusel hakkasid guuria talupojad kõrvaldama tsaariametnikke, ei maksnud maksusid ja boikoteerisid tsaari kohtuid; kõik asjad lahendati valitud rahvakohtutes.

Ülestõusu mahasurumiseks saatis tsaarivalitsus märtsis 1905 Guuriasse kindral Alihhanov-Avarski kümnetuhandemehelise väeosaga, mis koosnes kõigist väeliikidest. Samal ajal saadeti kohale tsaariametnik Guuria ülestõusu põhjuste selgitamiseks. Talupojad esitasid sellele ametnikule igal pool ühed ning samad nõudmised. Hidistavi küla saadikud teatasid: „Meie nõudmised sisalduvad kolmes sõnas: me tahame leiba, õiglast kohut ja vabadust. Me ei nõua, et meile visataks kätte valmisküpsetatud leib, vaid me nõuame ainult, et me oma töösaadusi kasutaksime ise." Teises külas pidas talupoegade saadik kujuka poliitilise kõne: „Me ei oota midagi valitsuselt, me teame hästi, kuidas ta Peterburi töölistega arveid õiendas. Me pole nii naiivsed, et pärast neid roimi vaadata lootusega valitsuse poole."

Alihhanov-Avarski karistusekspeditsioon ei rahustanud Guuriat. Partei III kongressil kõneles seltsimees Stalini poolt juhitava Kaukaasia sotsiaaldemokraatliku liidu esindaja uhkusega guuria talupoegade kangelaslikust võitlusest. Guuria talurahva liikumine oli kogu Venemaal kõige organiseeritum ja kõige teadlikum. Gudautõs areneva abhaasi talupoegade revolutsioonilise võitluse eesotsas seisis Ordžonikidze.

Kevadiste põllutööde ajal algasid põllutööliste streigid, mis omandasid eriti laia ulatuse Lätis, Eestis, Poolas ja Valge-Venes. Läti ja eesti moonamehed haarasid mõisad, ajasid mõisnikud minema ja hakkasid ise majapidamist juhtima.

1905. a. suvel asutati Ülevenemaaline Talurahva Liit. Hoolimata sellest, et talurahva liidu juhtimise oskasid keskuses enda kätte haarata sotsialistid-revolutsionäärid ja liberaalid, märkis Lenin tema suurt tähtsust talurahva organiseerimises: „... kuni talurahva ülestõusu võiduni ja sellise võidu jaoks

on talurahva liit vägev ja eluline organisatsioon" (Lenin, Teosed, IX köide, lk. 129).

Talupojad astusid tervete külade kaupa liitu. Bolševikud pidasid võitlust sotsialistide-revolutsionääride vastu, kes püüdsid allutada talurahva liikumist kodanluse juhtimisele. Talurahva liikumine ei haaranud 1905. a. veel kogu maad. 1905. a. kevadel arenes ta ainult 85 maakonnas, s. o. ühes seitsmendikus kõigist Vene maakondadest.

Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin". Tsarismile jäi üle viimane tugi — sõjavägi ja laevastik. Lüüasaamised sõjas ja tööliste ning talupoegade revolutsiooniline võitlus tugevdasid revolutsioonilist meeleolu sõjaväes ja laevastikus. Ülestõus Musta mere laevastikus soomuslaeval „Potjomkin" näitas selgesti, et ka see tsarismi tugi oli kõikuma löönud. Madrused, kelle seas oli palju töölisi, moodustasid sõjaväe kõige teadlikuma ja kõige revolutsioonilisema osa. 1905. a. tegid bolševikud energilisi ettevalmistusi üldiseks ülestõusuks Musta mere laevastikus. Üldine ülestõus määrati ajale, mil laevastik pidi sõitma õppe otstarbel Tendra saare juurde (Odessa ja Sevastoopoli vahel). Kuid ülestõus puhkes „Potjomkinil" stiihiliselt (14. juunil 1905), enne kui kogu eskaader saabus Tendra juurde. Ülestõusu põhjuseks sai ussitanud ja mädanenud lihast keedetud peedisupi jagamine madrustele. Meeskond keeldus seda söömast. „Potjomkini" komandör eraldas eestvedajad, käskis nad presendiga katta ja maha lasta. See käsk kutsus välja madruste ülestõusu. Kokkupõrke ajal tapeti vanema ohvitseri poolt ülestõusu organiseerija — madrus Vakulintšuk. Ülestõusu juhtimine läks teise revolutsionääri, madrus Matjušenko kätte. Madrused tapsid paljud ohvitserid ja haarasid soomuslaeva endi kätte.

„Potjomkin" sõitis Odessasse, kus sel ajal toimus üldstreik. Revolutsioonilise soomuslaeva saabumine punase lipu all Odessasse õhutas kohalikud töölised astuma relvastatud võitlusse tsarismiga. Kuid menševikud ajasid ülestõusu nurja ja takistasid „Potjomkinil" dessanti maale saatmast ja Odessa

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

töölisi aitamast. Tsaarivalitsus saatis „Potjomkini" vastu kogu ülejäänud Musta mere laevastiku. Revolutsiooniline soomuslaev läks heisatud punase lipuga julgelt eskaadrile vastu. Madrused keeldusid ülestõusnud „Potjomkinit" tulistamast ja üks soomuslaev, „Georgi Pobedonossets", läks tema poole üle. Kuid sellel laeval heidutasid ja hirmutasid madruseid nooremad komandörid, väites, et ülestõus on lootusetu üritus. Nad juhtisid „Georgi Pobedonossetsi" madalikule ja „Potjomkin" jätkas uuesti võitlust üksinda.

Terve nädala sõitis Mustal merel esimene revolutsiooniline sõjalaev punase lipu all. Mitte saades maalt toetust menševike reetlikkuse tõttu ja jäädes ilma süte ning proviandita, oli soomuslaev „Potjomkin" sunnitud sõitma Rumeenia randa ja andma enda Rumeenia võimude kätte. Ülestõusust osavõtjad, kes 1906. aastal Rumeenia valitsuse poolt tsaarivõimudele välja anti, hukati või saadeti sunnitööle.

Lenin omistas „Potjomkini" ülestõusule määratu suure tähtsuse. „... Esmakordselt," kirjutas Lenin, „läks tsarismi sõjajõudude tugev üksus — terve soomuslaev — avalikult revolutsiooni poole üle." (Lenin, Teosed, VII köide, lk. 380.)

Saanud esimese teate ülestõusust soomuslaeval, saatis Lenin ühe bolševiku Odessasse ülestõusu juhtima, kuid Lenini saadik hilines: laev oli sel ajal juba Rumeeniasse läinud.

Revolutsiooniline liikumine sõjaväes ja laevastikus kasvas edasi. 1905. a. sagenesid tagavaraväelaste rahutused. Sageli kaasusid nendega ohvitseride tapmised. Need rahutused näitasid, et sõjaväe mass kõigub ja muutub isevalitsusele mitteusaldatavaks. Bolševikud asutasid sõjaväelisi revolutsioonilisi organisatsioone töö jaoks armees, et ühendada soldateid tööliste ning talupoegadega ja juhtida neid relvastatud ülestõusule tsarismi vastu.

§ 8. Oktoobrikuu üldstreik.

Bulõgini duuma. Revolutsioonilise liikumise tõus riigis sundis tsarismi, survevahendite poliitikat katkestamata, asuma laveerimisele, astuma sammu vastu kodanlusele, kes otsis liitu temaga, ja sõlmima kodanlusega kokkulepet. Selle eesmärgiga andis tsaarivalitsus 6. augustil 1905 seaduse Riigiduuma kokkukutsumise kohta. Selle seaduse järgi oli Riigiduuma ainult uute seaduste suhtes nõu andev asutis: talle anti õigus valitsuse poolt esitatavate seaduseelnõude kohta ainult oma arvamist avaldada, mitte aga neid vastu võtta või tagasi lükata. Seega säilitas 6. augusti seadus isevalitsusliku riigikorra täielikult puutumatuna. Seaduse autori, minister Bulõgini järgi sai see (tegelikult mitte kokku astunud) duuma Bulõgini duuma nimetuse. Mõisnikud, kes moodustasid riigis tühise vähemiku, pidid Bulõgini duumas saama 85% kõigist saadikute kohtadest. Töölised jäeti valimisõigusest hoopis ilma. Kodanlus tervitas Bulõgini duuma projekti ja kutsus rahvast valimisist aktiivselt osa võtma. Menševikud toetasid liberaale. Ainult bolševikud kutsusid rahvast üles duumavalimisi boikoteerima. Proletariaadi jätkuv revolutsiooniline võitlus bolševikkude juhtimisel ajaski nurja Bulõgini duuma kokkukutsumise kava.

Portsmouth'i rahu. Pärast tsaari laevastiku purustamist Tsušima all, kartes edasist revolutsiooni arenemist Venes, nõudis rahvusvaheline kodanlus tsaarivalitsuselt tungivalt rahu sõlmimist. Rahvusvahelise kodanluse arvates võis rahu Jaapaniga kergendada „siserahu" jaluleseadmist Venes. Selleks oleks tsaarivalitsusel tulnud teha mõõdukaid konstitutsioonilisi järeleandmisi rahvamassidele. Samal ajal kartsid Põhja-Ameerika Ühendriigid Jaapani tugevnemist ja seepärast soovitasid Jaapani valitsusele esitada Venemaale mõõdukaid nõudmisi.

Sõjast kurnatud ja nõrgestatud Jaapan oli ka ise huvitatud kiiremast rahusõlmimisest.

Jaapani palvel hakkas USA president Theodor Roosevelt vahendajaks Vene ja Jaapani vahelistes läbirääkimistes.

Tekkinud olukorra kaalumiseks ja arutamiseks kutsus tsaarivalitsus 24. mail (5. juunil) 1905. a. tsaari eesistumisel kokku sõjanõukogu. Enamik nõukogu liikmeist oli rahu poolt. Nad ütlesid: „Meile on oma sisemine hüvang tähtsam kui võit. Me elame ebanormaalses olukorras; tarvis on Venemaal siserahu jalule seada."

Valitsus oli nõus alustama rahuläbirääkimisi ja määras rahudelegatsiooni juhiks krahv Witte, kes oli võitnud Euroopa ja Ameerika kodanlike valitsuste usalduse. Rahuläbirääkimised algasid Portsmouth'i linnakeses (USA).

Jaapan esitas väga rasked rahutingimused. Ta nõudis endale Liaotungi poolsaart, Jaapani—Mandžuuria raudteed kuni Harbiini linnani, Sahhalini saart ja täielikku ülemvõimu Koreas. Lisaks lootis Jaapan Venemaalt saada veel suurt kontributsiooni.

Vene delegatsioonile anti juhendiks mitte loovutada jaapanlastele ainsatki jalatäit maad ega maksta neile mingisugust kontributsiooni. Rahulepingu arutamine venis väga pikale. Roosevelt avaldas survet kord jaapanlastele, kord Vene delegatsioonile, sundides neid tegema vastastikku mööndusi. 23. augustil (5. septembril) 1905. a. kirjutati rahulepingule alla.

Tsaari-Venemaa tunnistas Jaapani domineerivaid majanduslikke, sõjalisi ja poliitilisi huve Koreas ja loovutas Jaapanile oma rendiõigused Port Arturile ja Dalny'le. Ida-Hiina raudteed kohustus Venemaa ekspluateerima ainult kaubanduslikes huvides. Lõunaosa Sahhalinist koos sellega piirnevate saartega loovutati Jaapanile. Peale selle sõlmiti Jaapaniga Venele ebasoodus kokkulepe kalapüügi asjus. „Sõjas Jaapaniga sai Venemaa tol korral teatavasti lüüa," ütles seltsimees Stalin Läkituses rahvale 2. septembril 1945, „Jaapan aga kasutas tsaari-Venemaa lüüasaamist selleks, et võtta Venemaalt ära Lõuna-Sahhalin, kinnituda Kuriili saartel ja panna seega meie maa jaoks lukku kõik väljapääsud ookeanile, järe-

likult ka kõik pääsud Nõukogude Kamtšatka ja Nõukogude Tšukootia sadamaisse. Oli selge, et Jaapan seab endale ülesandeks kiskuda Venemaalt kogu tema Kaug-Ida." (S t a l i n, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn 1946, lk. 166.)

Venemaa lüüasaamine a. 1904—1905, nagu tähendas seltsimees Stalin samas kõnes, „lasus meie maal musta plekina. Meie rahvas uskus ja ootas, et saabub päev, kus Jaapan purustatakse ja see plekk likvideeritakse."

Peterburi töölisdemonstratsiooni laialiajamine novembris 1905. *Savitski maali järgi.*

Sõda Jaapaniga läks vene rahvale kalliks maksma: surnuid, haavatuid ja vangilangenuid oli ligi 400 000 meest; sõjapidamiseks kulutati üle kolme miljardi rubla.

Rahu sõlmimine Jaapaniga aitas tsarismi tunduvalt tema edasises võitluses revolutsiooni vastu, ei suutnud aga revolutsiooni seisma panna. 1905. a. sügisel ja talvel saavutas revolutsioon oma suurima ulatuse.

Ülevenemaaline poliitiline streik. 19. septembril 1905 algas Moskvas trükitööliste üldstreik. Nendega ühinesid pagarid, tubakatöölised ja teiste kutsealade töölised. Kasakad ja sandarmid ajasid laiali revolutsioonilisi demonstratsioone. Töölised tulistasid politseinikke revolvreist ja haavasid paljusid. 25. septembril toimus tõeline lahing Tverskaja tänaval (prae-

gune Gorki tänav) Filippovi pagariäri juures. Kasakate väeosa tungis kallale rahvahulgale, kes oli tänava ummistanud. Siis tungisid töölised pagariäri ruumidesse, ronisid mitmekordse maja katusele ja puistasid sealt soldateid üle kividega. Pagariäri hoone piirati sõjaväe poolt igast küljest ümber. Algas maja vallutamine sõjaväe poolt. Kaks roodu soldateid tungis majja tagaküljelt, kus töölised ei kaitsenud sissekäike. Areteeriti 192 pagaritöölist, kaks töölist sai surma, kaheksa haavata.

Septembrikuu streigid Moskvas tõstsid võitluse kõrgeimale astmele. Lenin väitis, et Moskva sündmused on ülestõusu alguseks: „Puhkenud ülestõus on veel kord maha surutud. Veel kord: elagu ülestõus!" (L e n i n, Teosed, VIII köide, lk. 282.)

7. oktoobril hakkas streikima Moskva—Kaasani raudtee. 8. oktoobril ühinesid temaga kõik Moskva sõlme raudteed. Varsti haaras streik kõik Venemaa raudteed. 11. oktoobrist alates muutus streik ülevenemaaliseks üldstreigiks — sellest võtsid osa kõigi tööalade töölised. Töölistega ühines ka intelligents — õpetajad, teenistujad, advokaadid, insenerid ja üliõpilased. Streikijad nõudsid Asutava Kogu kokkukutsumist. Tsaarivalitsus püüdis streiki sõjalise jõuga maha suruda. Diktaator Trepov andis 14. oktoobril käsu: „Ilma kuulideta kogupauke mitte lasta, padruneid mitte säästa!" Kuid valitsus oli võimetu streiki peatama.

Oktoobrikuu poliitiline streik haaras umbes üks miljon töölist ja mõnisada tuhat teenistujat. Kogu elu jäi riigis seisma. Rongid ja aurikud lakkasid liiklemast. Vabrikud, post ja telegraaf ei töötanud. Ajalehed ja ajakirjad ei ilmunud. Linnades jäi transpordiliiklus seisma, magasinid ja söögimajad suleti. Katkes õppetöö kõrgemais õppeasutistes ja keskkoolides. Streigikomiteede käsul jätkasid töötamist üksnes veevärk, kanalisatsioon ja haiglad. Raudteel jätkasid liiklemist ainult need sõjaväerongid, mis vedasid Mandžuuriast koju tõttavaid demobiliseeritud soldateid.

Oktoobrikuu streik paralüüsis valitsuse jõu, näidates samal ajal proletariaadi kui eesrindliku võitleja ja kogu rahva isevalitsusvastase võitluse organiseerija jõudu. Reas kohtades hakkas üldstreik üle minema relvastatud ülestõusuks.

Harkovis ehitati ülikooli ümber barrikaadid, mille kaitseks kogunes kuni 1000 relvastatud töölist. Tänavail toimus kokkupõrkeid sõjaväega. Kutsuti kohale suurtükivägi. Barrikaadide vallutamisel ja tulevahetuses tänavail sai surma 147 töölist.

Jekaterinoslavis võttis kogu Tšetšelevka töölisrajooni elanikkond barrikaadide ehitamisest osa: kisti maha telegraafipostid ja ehitati traattõkkeid. Barrikaadid lõhuti sõjaväe poolt ära. Samasuguseid kokkupõrkeid sõjavägedega esines ka Odessas, Saraatovis, Rostovis ja teistes linnades.

1905. a. sügisel ja talve algupoolel saavutas streikide laine (sel aastal neljas) oma suurima jõu. Oktoobris haaras ta ligi miljon töölist, detsembris mitusada tuhat.

Tsaari 17. oktoobri manifest. Hirmutatud üldstreigist, avaldas tsaar 17. oktoobril manifesti, mis oli ette valmistatud krahv Witte poolt, kes oli veidi aega enne seda määratud ministrite nõukogu esimeheks. Manifestis lubati sõnavabadust, trükivabadust, ühingute ja koosolekute vabadust, valimisõiguste laiendamist jne. Riigiduuma kuulutati seadusandlikuks organiks. Kuid manifest oli rahvamasside petmine. Tema abil püüdis tsarism aega võita, et jõudu koguda ja revolutsiooni purustada. Andes hinnangu tsaari manifesti kohta ja hoiatades liialdamast selle tähtsust, kirjutas Lenin: „Tsaari järeleandmine on tõesti revolutsiooni suurim võit, kuid see võit ei lahenda kaugeltki kogu vabadusasja saatust. Tsaar pole veel kaugeltki kapituleerunud. Isevalitsus pole sugugi veel lakanud eksisteerimast. Ta ainult taganes . . .“ (L e n i n, Teosed, VIII köide, lk. 352.)

17. oktoobri manifest rahuldas täielikult kodanlust, kes ülevenemaalise streigi ja alanud ülestõusude läbi hirmutatuna hakkas avalikult revolutsiooniliste masside vastu välja as-

tuma. Tööstuslik ja kaubanduslik suurkodanlus asutas „17. oktoobri liidu" („oktobristid"), millesse astusid parempoolsed semstvotegelased ja iga laadi kaubandus-tööstuslikud „parteid", mis olid tekkinud 1905. aastal.

Liberaalid-semstvotegelased ja „Vabastuse" liidu liikmed andsid faktiliselt legaalselt olemasolnud konstitutsioonilis-demokraatlikule parteile (kadetid) seaduspärase vormi. Kadetid, võrreldunа oktobristidega, kaitsesid nende kodanluse kihtide huve, kes olid vähem huvitatud ekspluateerimise pärisorjuslikest meetodeist. Lausa reaktsioonilisest oktobristlikust kodanlusest erinevalt püüdsid kadetid laveerida revolutsiooni ja isevalitsuse vahel. Pärast tsaari manifesti avaldamist kuulutasid kadetid revolutsiooni lõppenuks ja pidasid koostööd Witte valitsusega tarvilikuks.

Menševikud võtsid 17. oktoobri manifesti samuti vastu suure rahuldustundega. Tiflisis koguni teatasid Gruusia menševikkude juhid miitinguil: „Nüüdsest peale pole enam isevalitsust, isevalitsus on surnud. Venemaa asub konstitutsiooniliste monarhistlikkude riikide hulka."

Seltsimees Stalin paljastas otsustavalt selle menševistliku pettuse. 17. oktoobri manifesti väljakuulutamise päeval kõneles seltsimees Stalin miitingul Tiflisis: „Mida on vaja, et tõeliselt võita? Selleks on vaja kolme asja: esimene asi, mida me vajame, on relvastus, teine — relvastus, kolmas — veel ja veel kord relvastus."

Bolševikud kutsusid masse üles mitte uskuma tsaari manifesti ja ette valmistuma relvastatud ülestõusuks.

Tundes revolutsiooni ees surmahirmu, hakkas Nikolai II otsima tuge keiserlikult Saksamaalt ja balti-saksa parunitelt. 1905. a. oktoobrikuu üldstreigi ajal ilmus Peterhofi reidile mitu saksa miinilaeva just selleks, et revolutsiooni võidu puhul toimetada Nikolai II koos perekonnaga Saksamaale. Samal ajal olid tsaarivalitsusel käimas läbirääkimised Saksamaaga interventsiooni asjus, et summutada Venes revolutsioon ja taastada tsaristlik absolutism. See revolutsiooni-vas-

tane vandenõu paljastati ja aeti nurja Peterburi proletariaadi poolt.

Seoses revolutsioonilise liikumise tõusuga Poolas kuulutati seal välja sõjaseisukord. Vene piirile toodi Saksa sõjavägesid, kes pidid alustama interventsiooni. Saksa imperialismi vahelesegamisele Vene sisemistesse asjadesse vastas Peterburi proletariaat üldstreigiga. Selle tulemuseks oli sõjaseisukorra tühistamine Poolas ja interventsiooni edasilükkamine. Selle aja satiirilistes ajakirjades võib näha karikatuuri, mis kujutab Varssavi kindralkuberneri Skaloni (sakslast) puhastamas saapaid ühel sõjaväelasel, kelle nägu ei ole näha, kuid kelles kuju järgi otsustades võib Wilhelm II ära tunda. Pealkiri kõlab: „Kahjuks sõjaseisukord tuli tühistada, kuid mina jään paigale ja olen valmis teenima teid tõe ja õigusega."

Otsekohe pärast 17. oktoobri manifesti algasid kogu Venemaal revolutsioonilised demonstratsioonid. Tänavail toimusid miitingud, peeti tuliseid revolutsioonilisi kõnesid. Võitluseks revolutsiooniga asutas valitsus bandiitliku organisatsiooni „Vene rahva liidu", see hakkas oma ridadesse koondama müüdavaid „mustsadasid", kes olid mitmes kohas tekkinud juba 1905. a. algusest peale.

Mustsadalased koos politseiga organiseerisid tsaari ja sandarmite otsesel käsul kogu riigis enam kui sajas linnas juutide pogromme. Pogrommi proklamatsioonid trükiti salaja politseidepartemangu trükikojas. Odessa pogrommi ajal tapeti mitu tuhat töötavat juuti. Tomskis mustsadalased piiskopi õnnistusel ja kuberneri juuresolekul piirasid ümber ja süütasid põlema raudteevalitsuse hoone, kus peeti tööliste miitingut. Paljud miitingust osavõtjad hukkusid põlevas hoones. Ainult tänu S. M. Kirovi kangelaslikele pingutusile päästeti osa revolutsionääre. Tveris (praegune Kalinin) korraldasid mustsadalased liberaalse Tveri semstvo pogrommi ja tapsid ning haavasid palju semstvo teenistujaid. Ivanovos tapsid mustsadalased elajalikult töölise-revolutsionääri, tekstiiltööliste streigi juhataja Fjodor Afanasjevi („Isa"). Moskvas organiseerisid mustsadala-

sed ühe silmapaistvama bolševiku, äsja Taganski vanglast vabastatud N. E. Baumani tapmise nurga tagant. Baumani matus kujunes hiiglasuureks revolutsiooniliseks demonstratsiooniks, millest võttis osa mitusada tuhat inimest. Revolutsionääride areteerimised, pogrommid ja tapmised olid järelikult kujukaks näiteks selle kohta, mida massid võisid 17. oktoobri manifestilt oodata. Selle kohta tekkis rahvasuus järgmine lauluke:

Tsaar kohkus ära, anti manifest:
surnuile vabadus ja elusail' — arest.

Tööliste saadikute nõukogud. Oktoobrikuu üldstreigi tormilisil päevil lõi töölisklass uue revolutsioonilise organisatsiooni, mis etendas revolutsioonis juhtivat osa, — tööliste saadikute nõukogud. Streigi ajal valisid Peterburi töölised 13. oktoobril vabrikuis ja tehaseis oma esindajad tööliste saadikute nõukogusse streigi juhtimiseks. Tekkinud ühendatud streigikomiteena, hakkas Peterburi nõukogu kiiresti muutuma uue revolutsioonilise võimu eoks. Nii kuulutas nõukogu novembris, et vabrikuis ja tehaseis hakkab tööliste endi algatusel kehtima 8-tunnine tööpäev. Nõukogu trükkis suurtes Peterburi trükikodades oma häälekandjat „Izvestija", mis ilmus ilma tsaarivõimude loata. Nõukogu hakkas end segama tsaristliku administratsiooni korraldustesse. Posti- ja telegraafiteenistujate streigi ajal anti valitsuse telegramme edasi üksnes nõukogu loal. Peterburi elanikkond pöördus nõukogu kui võimuorgani poole kõige mitmekesisemais küsimustes. Kuid Peterburi nõukogu ei asunud revolutsiooni etteotsa, ei hakanud teda juhtima. Põhjuseks oli see, et nõukogu juhtima poetasid end menševikud, kasutades maapaos asuva Lenini eemalolekut Peterburist. Menševikud aga tõkestasid igapidi nõukogu muutmist revolutsioonilise võimu organiks ja eriti püüdsid nurja ajada relvastatud ülestõusu ettevalmistamist.

Peterburi eeskujul moodustusid 1905. a. oktoobrist detsembrini tööliste saadikute nõukogud kõigis Venemaa suure-

mais linnades. Moskvas juhtisid nõukogu bolševikud — seepärast kujunes ta siin relvastatud ülestõusu ettevalmistamise organiks. Kaukaasias ja Lätis, samuti ka mõnes kohas Kesk-Venemaal (Tveri ja Moskva kubermangus), astusid nõukogudesse ka talupoegade esindajad. Reas kohtades (Siberis) astusid nõukogudesse ka soldatite, s. o. soldatisineleisse rõivastunud talupoegade esindajad. Niiviisi hakkas Venemaal tõeks saama Lenini idee proletariaadi ja talupoegade revolutsioonilis-demokraatlikust diktatuurist.

Kui Lenin maapaost tagasi pöördus ja Peterburi nõukogu tegevusega tutvus, juhtis ta partei tähelepanu nõukogude kui rahva uue revolutsioonilise võimu idude maailma-ajaloolisele tähtsusele. Selleks aga, et nõukogud võiksid etendada oma revolutsioonilist osa, tuli valmistuda tsaarivõimu kukutamisele, organiseerides relvastatud ülestõusu. Ühtlasi lõi Venemaa proletariaat 1905. aasta revolutsiooni kestel nõukogude näol revolutsioonilise liikumise ajaloos uuena esineva organisatsioonivormi, mis moodustas nõukogude võimu esieeskuju, proletaarliku sotsialistliku riigi, s. o. proletariaadi diktatuuri algvormi. 1871. a. Pariisi kommuuniga võrreldes tähendasid nõukogud sammu edasi. Seltsimees Stalin hindab nõukogude ajaloolist tähtsust 1905. a. revolutsioonis väga kõrgelt: „ . . . liikumine tööliste saadikute nõukogude eest, mille 1905. a. algatasid Leningradi ja Moskva töölised, viis lõpptulemusena kapitalismi purustamisele ja sotsialismi võidule ühes kuuendikus osas maailmast" (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 439).

§ 9. Venemaa rahvaste rahvuslik-vabastuslik liikumine 1905. aastal.

Soome võitlus autonoomia eest. Proletariaadi revolutsioonilise liikumise survel oli tsarism sunnitud tegema mõningaid mööndusi rahvusküsimuses. Pärast „verist pühapäeva" (9. jaanuaril) hoogustus rahvuslikes rajoonides eriti laialdaselt võit-

lus tsarismiga. Soome pealinna — Helsingi — töölised organiseerisid esimestena üldise protestistreigi Nikolai II arveteõienduse vastu tööliste suhtes. Soome kodanlus ja tema „aktiivse vastupanu" erakond lootsid, et isevalitsus teeb tööliste survel järeleandmisi ja restaureerib 1902. a. tühistatud Soome konstitutsiooni.

Tsaarivalitsus tegi vaid väikesi mööndusi, lootes saavutada kokkulepet Soome kodanlusega ühiseks võitluseks tööliste vastu. Tühistati 1901. a. sõjaväeteenistuskohustuse seadus, ennistati kohtunike tagandamatus. Kuid need väikesed järeleandmised ei rahuldanud isegi Soome kodanlust. Ta nõudis konstitutsiooni taasjaluleseadmist Soomes.

Soome töölised toetasid oktoobrikuu poliitilist streiki Venemaal, kuulutades välja üldstreigi Soomes. Nad organiseerisid punakaardi ja valmistusid ülestõusuks.

Ülevenemaaline töölisklassi streik sundis tsarismi järele andma ka Soome küsimuses. Nikolai II avaldas 22. oktoobril 1905 manifesti Soome konstitutsiooni ennistamise kohta. Soome kodanlus pidas oma nõudmised teostatuks ja hakkas valmistuma uue maapäeva valimisteks. Toetades kõigiti kodanlust, levitasid Soome menševikud massides konstitutsioonilisi illusioone ja väitsid töölistele ja talupoegadele, et relvastatud võitlus tsarismiga on juba lõppenud. Iseloomustades Soome menševikkude oportunistlikku hoiakut 1905. a. revolutsiooni ajal, järeldas Lenin, et „nad ei ole tõelised sotsiaaldemokraadid".

Võitlus rahvusliku vabastuse eest Poolas. Pärast 9. jaanuari toimusid Poolas streigid pidevalt. Linnades ja külades korraldati arvukaid miitinguid, kus võeti vastu resolutsioone Poola autonoomia nõudmisega. Talupojad keeldusid tasumast riigimakse, täitmast sõjaväeteenistuskohustust, ajasid vene ametnikke ja õpetajaid kohtadelt ära.

Poola šlahta ja katoliiklik vaimulikkond astusid välja natsionalistlikkude parteide juhtimisel, kes taotlesid Poola autonoomiat kokkuleppe teel Vene kodanlusega.

Sügisel omandas rahvuslik liikumine Poolas õige laialdase ulatuse. Elanikkond teostas tsaari koolide boikotti. Haridusselts „Matica" avas rahvastiku poolt vabatahtlikult kogutud annetuste abil poola koole. Pärast oktoobrikuu üldstreiki läheneb poola rahva revolutsiooniline võitlus peaaegu relvastatud ülestõusule. See hirmutas poola kodanlust, kes reetis liikumise, sõlmides kokkuleppe vene liberaalidega.

1905. a. sügisel kuulutas tsaarivalitsus Poolas välja sõjaseisukorra. Kuid Peterburi tööliste poliitiline novembristreik sundis valitsust sõjaseisukorra tühistama. See näitas poola rahvale, et tema ustavaimaks liitlaseks on ainult vene proletariaat.

Rahvuslik liikumine Ukrainas ja Valge-Venes. Ukraina ja Valge-Vene tööliste revolutsiooniline võitlus 1905. a. arenes täielikus ühenduses vene proletariaadi võitlusega.

Kasutades isevalitsuse nõrgenemist revolutsioonilise liikumise tagajärjel, saavutasid ukrainlased võimaluse ukrainakeelsete raamatute ja ajalehtede väljaandmiseks. Osa ukraina väikekodanlikke rahvuslasi, kes moodustasid RUP'i (Revolutsioonilise Ukraina Partei), nõudsid Ukrainale autonoomiat ja võimu üleandmist autonoomsele Ukraina seimile. Kadettide omast mitte erinev „rupilaste" programm nõudis maa üleandmist talupoegadele väljaostu teel. Peale RUP-i tegutsesid 1905. a. Ukrainas „Ukraina sotsiaaldemokraatlik liit", menševistliku suunaga „spilka" (liit), ja „Ukraina sotsialistide-revolutsionääride partei".

Ukraina natsionalistid olid Austria agendid: Austria lubas toetada võitlust Ukraina „iseseisvuse" eest. Nende separatistide (lahkulöömise pooldajate) rahvuslikel loosungeil ei olnud edu Ukraina tööliste ja talupoegade juures, kes taotlesid Vene tsarismi kukutamist vennalikus liidus vene töölistega.

Nagu Ukrainas, nii püüdis ka Valge-Venes rahvusliku liikumise etteotsa asuda „Valge-Vene sotsialistlik gromada", kes toetus Valge-Vene talurahva kulaklikele elementidele. Minskis toimus 1906. a. jaanuaris tema kongress, mis nõudis Valge-

Venele autonoomiat ja föderatsiooni loomist Valge-Vene, Leedu, Läti ja Ukraina vahel, ühise seimiga Vilnos. „Valge-Vene gromada" nõudis talupoegade varustamist maaga väljaostu kaudu mõisnikelt.

„Valge-Vene gromada" arendas oma poliitilist agitatsiooni loosungi all „Kõigi maade töötavad kehvikud, ühinege!" Seda loosungit püüdis ta demagoogiliselt vastu seada sotsiaaldemokraatide proletaarlikule loosungile „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!"

Nagu Ukrainas, nii etendas ka Valge-Vene rahvuslikus liikumises tähtsat osa oma „spilkasid" ja „prosvitte" (hariduskultuurilised ühingud) rajav õpetajaskond. „Prosvitid" levitasid kirjandust ukraina ja valge-vene keeles, avasid külades raamatukogusid-lugemislaudu, korraldasid etendusi, kontserte ja kirjanduslikke õhtuid. „Prosvittide" põhiliseks ülesandeks oli emakeelse hariduse propageerimine.

Kuid kõik need parteid ja rühmad ei suutnud asuda laia rahvuslik-vabastusliku liikumise etteotsa: nad keeldusid revolutsioonilisest võitlusest ja võitlusliidust revolutsioonilise vene proletariaadiga, nad ei ühendanud rahvusliku liikumise ülesandeid talurahva võitlusega maa pärast. Tõstes esikohale rahvusliku liikumise loosungid, varjasid nad masside eest, et rahva peavaenlaseks oli tsaristlik isevalitsus, mille kukutamine võis teostuda vaid kõigi rahvuste tööliste ja talupoegade ühiste jõupingutustega.

Taga-Kaukaasia rahvaste revolutsioonilis-vabastuslik võitlus. Taga-Kaukaasias omandas rahvuslik liikumine 1905. a. kindlama klassilise ja revolutsioonilise võitluse iseloomu kui Ukrainas ja Valge-Venes. Tänu seltsimees Stalini poolt kasvatatud sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide juhtimisele, saavutas tööliste ja talupoegade liikumine tähelepanuväärse tõusu Gruusias, eriti Guurias. Mitte ainult linnades, vaid ka külades toimus avalik ettevalmistus ülestõusuks tsarismi vastu.

Kogu 1905. a. kestel esinesid massilised streigid, demonstratsioonid ja miitingud, teostati rahalisi korjandusi revolut-

sioonile iseks otstarbeks, külades loodi „punasajad" ja talupoegade komiteed. Talupojad astusid mõisnike vastu üles ja ajasid nad mõisadest minema. Võimude kaasabil organiseerisid mõisnikud oma relvastatud jõuke („mustsajad"). Gruusia paljudes kohtades keeldus elanikkond tunnustamast tsaristlikku kohut ja politseid.

Gruusia natsionalistide, nende seas ka gruusia menševikkude katsed liikumise juhtimist endi kätte haarata ebaõnnestusid. Gruusia töölised ja talupojad järgnesid 1905. a. bolševikkudele.

Aserbaidžanis juhtisid rahvuslik-vabastusliikku liikumist Bakuu bolševikud, kes asutasid selleks otstarbeks eri organisatsiooni „Gumet" („Energia"). See arendas suurt tööd Bakuu kõige mahajäänumate ja rõhutumate tööliste-aserbaidžaanlaste keskel. Bolševistliku selgitustöö tagajärjel saavutasid teadlikud Aserbaidžani töölised 1905. a. veebruaris koos Vene töölistega Armeenia-Aserbaidžani tapluste lõpetamise. Naftatööliste augustistreigist võttis esmakordselt osa juba Aserbaidžani tööliste enamik, kes hakkas aru saama ühtse klassiliikumise tarvilikkusest. Mõisnikud ja kujunemisel olev kohalik kodanlus püüdsid Aserbaidžani töölisi ja talupoegi revolutsioonilisest võitlusest osavõtust kõrvale viia. Linnas ja maal toimus hoogus usundilis-natsionalistlik „panislamistide" agitatsioon; jutlustati kõigi muhameedlaste ühinemist iseseisvaks muhameedlaste riigiks kodanlik-feodaalse ladviku ja vaimulikkude juhtimisel. Panislamistide agitatsiooni toetati Türgist. „Gumet" paljastas väsimatult aserbaidžani rahva kurnajate reaktsioonilisi plaane, mida varjati usundilise lipuga.

Armeenias püüdis rahvuslik-vabastusliku liikumise juhiks tõusta armeenia kodanlik partei „Dašnaktsutjun". Oma peamist ülesannet nägi ta võitluses Türgi Armeenia vabastamiseks ja selle liitmiseks Venemaa külge. Püüdes võitluses revolutsiooni vastu Taga-Kaukaasias toetuda armeenia kodanlusele ja vaimulikele, tühistas tsaarivalitsus seaduse kiriku-

varanduste kohta, millega oli vähendatud armeenia kiriku sissetulekuid.

Rahvuslik liikumine Volga-äärse ala ja Siberi rahvaste keskel. 1905. a. revolutsioon äratas poliitilisele elule kõik Venemaa rahvad. Volga-äärseil aladel ja Baškiirias asutasid kodanlikud rahvuslased muhameedlaste liidu, kes seadis oma ülesandeks kõigi islamiusuliste ühendamise. See liit laiendas oma tegevust osalt ka muhamedi kodanlusele Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias. Suurt osa etendasid liidus muhamedi mullad. Nad õhutasid usulist vaenu muhameedlaste ja vene rahvastiku vahel. 1905. a. lõpul kutsus tatari kodanlus Kaasanisse kokku esimese muhameedlaste kongressi. See palus truualamlikus palvekirjas tsaarilt kõigi muhameedlaste kohta käivate kitsenduste tühistamist ja muhameedlaste muutmist ühetaoliseks vene rahvastikuga kõigi poliitiliste, usundiliste ja tsiviilõiguste suhtes.

Tšuvaši rahvuslik liikumine omandas 1905. a. puht-talupojaliku maa ja vabaduse eest võitlemise iseloomu. Tšuvaššide ja Tšeboksari rajooni maride keskel töötasid Ülevenemaalise Talurahva Liidu liikmed. Talupojad tegid otsuseid mõisnike maade enda kätte haaramise kohta. Samal ajal nõudsid nad koolide avamist oma emakeeles — tšuvaši keeles.

Burjaadid jätkasid võitlust oma maade röövimise vastu tsaariametnike poolt. Organiseeriti „Siberi muulaste liit". Jakuutide ärkamisele aitas kaasa 1905. a. asutatud Jakuudi liit, mis suleti varsti tsaarivõimude poolt. Need olid tsarismi poolt ärahirmutatud ja rõhutud, ent nüüd poliitilisele elule ärkavate Siberi rahvaste esimesed sammud.

Bolševikud võitlesid 1905. a. revolutsiooni ajal Lenini programmi eest rahvusküsimuses. Seltsimees Stalin sõnastas seda järgmiselt: „...Maa täielik demokratiseerimine kui rahvusküsimuse lahendamise *alus* ja tingimus... *Enesemääramise õigus* kui *tarvilik lähtekoht* rahvusküsimuse lahendamisel... *Piirkonna-autonoomia* niisuguste väljakujunenud üksuste nagu Poola, Leedu, Uk-

raina, Kaukaasia jt. autonoomia... Niisiis, rahvuslik üheõiguslus kõigis tema liikides (keel, koolid jm.) kui tarvilik lähtekoht rahvusküsimuse lahendamisel." (Stalin, Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus, 1946, lk. 66—68.)

§ 10. Detsembrikuu relvastatud ülestõus.

Streigi muundumine ülestõusuks. Töölised veendusid kogemuste põhjal, et nad ei suuda saavutada võitu tsarismi üle ainuüksi streigivõitlusega, ilma relvastatud ülestõusuta.

Pärast oktoobristreiki haarasid Kroonlinna madrused ja suurtükiväelased esimestena relvad. Kahe ööpäeva kestel — 26. ja 27. oktoobril — oli Kroonlinn ülestõusnute käes. Kuid madruste liikumine kandis organiseerimatut iseloomu, oli saadetud kaupluste ja ülemuste korterite rüüstamisest, ei omanud plaani ega selgesti püstitatud võitluse-eesmärki. Juba 28. oktoobril suruti ülestõus maha. 200 ülestõusust osavõtjat ja juhti anti väljakohtu kätte. Peterburi tööliste saadikute nõukogu kuulutas 1. novembril välja poliitilise üldstreigi. Streikijad nõudsid sõjaseisukorra kaotamist Poolas ja kroonlinlaste vabastamist. Peterburi tööliste survel oli tsaarivalitsus sunnitud tühistama niihästi sõjaseisukorra Poolas kui ka Kroonlinna madruseid surmanuhtlusega ähvardava väljakohtu. Madruste üle mõistis kohut sõjakohus ja neile määrati suhteliselt kerged karistused: ainult 9 madrust mõisteti sunnitööle, 123 vangi, kuna 83 mõisteti koguni õigeks.

Peterburi tööliste üldine novembristreik, mis päästis Kroonlinna ülestõusnud madruste elu, omas määratu suurt poliitilist tähtsust: ta näitas madrustele ja soldatitele päevselgelt, et ainult töölisklass on nende ustavaks kaitsjaks ja nende võitluse juhtijaks. Menševikud olid uue üldstreigi vastu. Selle asemel, et vennastuda sõduritega ja revolutsioonilise propagandaga võita tsaari-armee ülestõusva rahva poole, esita-

sid menševikud kontrrevolutsioonilise plaani Peterburi garnisoni äraviimiseks linnast. See oleks kiskunud sõdurid Peterburi proletariaadi juurest eemale ja andnud nad ohvitseride täieliku mõju alla.

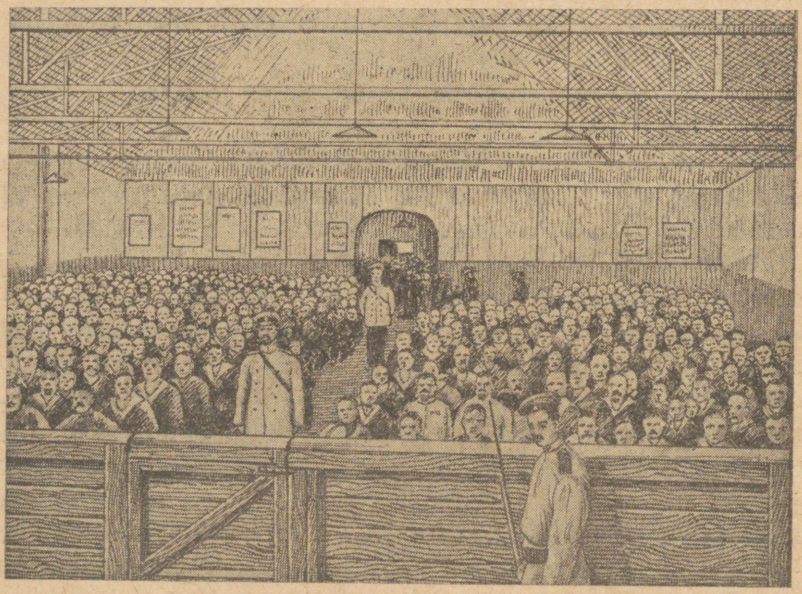

Madruste — kroonlinlaste kohus.

Madruste ülestõus Sevastoopolis. Pärast ülestõusu mahasurumist soomuslaeval „Potjomkin" jätkasid bolševikud relvastatud ülestõusu ettevalmistamist Musta mere laevastikus. 14. novembril alustas ülestõusu ristleja „Otšakov". 15. novembril liitusid temaga 6000 madrust teistelt laevadelt ja Sevastoopoli kindluse töölised. Ülestõusu järel „Panteleimon'iks" ümber nimetatud soomuslaev „Potjomkin" heiskas uuesti punase lipu. Sevastoopoli ülestõusu eesotsas seisis leitnant Schmidt. Veendumustelt kodanlik demokraat Schmidt selle asemel, et tsaari sõjavägedele energiliselt peale tungida, ei alustanud

aktiivset tegevust, vaid ootas, kuni liitub „Otšakoviga" kogu laevastik. Naiivselt lootes tsaari järeleandmisele, saatis Schmidt Nikolai II-le isegi telegramme poliitiliste vabaduste nõudmisega. Kuid hoolimata oma segaseist poliitilisist vaade-

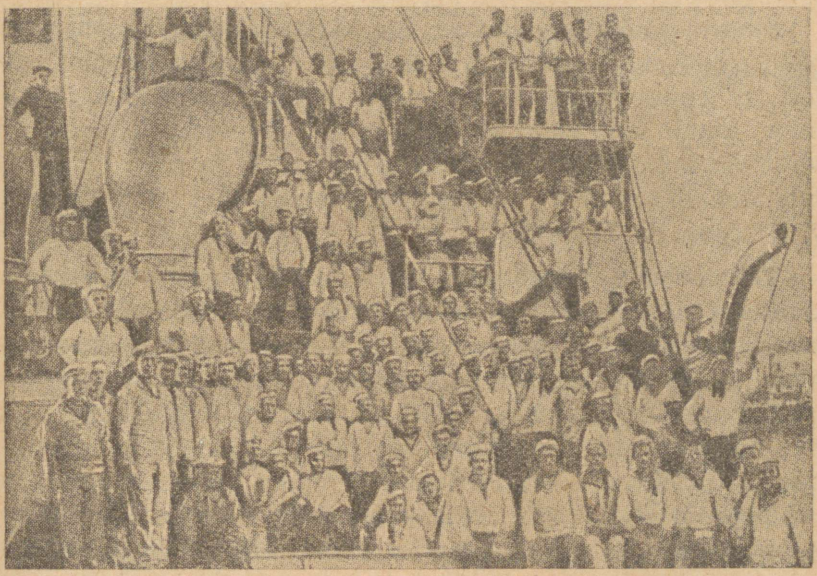

Ülestõusnud ristleja „Otšakovi" meeskond.

test oli Schmidt revolutsioonile andunud isik. 15. novembril sõitis ta miinilaeval „Svirepõi" kõik sõjalaevad läbi ja paljudel neist heisati madruste poolt punane lipp. Kuid organiseerida neid ühiseiks ja kiireiks võitlustegudeks Schmidt ei osanud.

Pea kaotanud võimud jõudsid end koguda ja koondasid sõjavägesid Sevastoopolisse. 15. novembri õhtul algas „Otšakovi" ja teiste revolutsiooniliste laevade tulistamine rannapatareidest ja valitsusele ustavate ristlejate suurtükkidest. Kogu öö kestis tulevahetus. Ristleja „Otšakov" süüdati mürs-

kudega. Ujudes ja paatidel püüdsid madrused pääseda tulest ja veest. Kaldalt tulistati neid kuulipildujaist. Schmidt ja teised ülestõusu juhid areteeriti ja lasti sõjakohtu otsusel maha.

Sevastoopoli ülestõus äratas võitlusele uusi jõude maa- ja mereväes.

Märkides sõjaliste ülestõusude nõrkust, tähendas Lenin, et sõdureil ja madruseil ei jätkunud „küllaldast arusaamist sellest, et ainult relvastatud võitluse kõige energilisem jätkamine, ainult võit kõigi sõjaliste ja tsiviilvõimude üle, ainult valitsuse kukutamine ja võimu haaramine kogu riigis on revolutsiooni õnnestumise ainsaks tagatiseks" (L e n i n, Teosed, XIX köide, lk. 350—351).

Talupoegade ülestõusud. 1905. a. novembris-detsembris teravnes talupoegade võitlus mõisnike vastu. Talurahva rahutused haarasid 170 maakonda — üle kolmandiku Euroopa-Vene maakondadest. Novembrikuus toimus kuni 800 talupoegade poolt mõisade haaramise juhtu. Eriti ulatuslikud olid talupoegade ülestõusud Saraatovi, Kurski, Tambovi kubermangus ja Ukrainas — Harkovi ja Tšernigovi kubermangus, kus talupojad hävitasid 272 mõisahoonet. Lätis organiseerisid talupojad mitusada revolutsioonilist komiteed. Guurias ajasid talupoegade „punasajad" kõik tsaariametnikud minema ja panid maksma revolutsioonilise võimu. Taga-Kaukaasias juhtis talupoegade võitlust ja relvastatud ülestõusuks ettevalmistust otseselt seltsimees Stalin.

Relvastatud ülestõusu ettevalmistus. Novembris 1905 pöördus Lenin maapaost tagasi Venemaale. Ta asus proletariaadi revolutsioonilise võitluse parteilisele juhtimisele ja tegutses otseselt relvastatud ülestõusu ettevalmistustega. Tehes kolossaalset tööd partei reorganiseerimise alal seoses muutunud olukordadega, toimetas Lenin samal ajal esimest legaalset bolševistlikku ajalehte „Novaja Žizn" („Uus Elu"), avaldades selles kirjutisi revolutsiooni, parteiorganisatsiooni ja taktika põhilistest küsimustest.

Lenini juhtnööride järgi hankisid parteiorganisatsioonid relvi, moodustasid töölistest võitlussalku, organiseerisid nende väljaõpet võitluseks. Ühtlasi teostati bolševikkude poolt laialdaselt revolutsioonilist agitatsiooni sõjavägedes.

1905. a. detsembris astus Tamperes, Soomes, kokku bolševike partei konverents. Seal kohtusid esmakordselt Lenin ja Stalin isiklikult. Konverentsil arutati relvastatud ülestõusu küsimust. Konverentsi töö kestel saabus teade ülestõusu algusest Moskvas. Lenini ettepanekul sõitsid konverentsi liikmed laiali, et asuda ülestõusu juhtimise etteotsa.

Detsembri alguseks tugevnes tsarismi seisund. Sel ajal õnnestus tal Mandžuuriast Euroopa-Venemaale üle tuua kõige ustavamad kaardiväeüksused. Kartes kaotada oma kapitale Venemaal ja tundes hirmu selle ees, et Vene revolutsiooni võit süütab sotsialistliku revolutsiooni tulekahju Euroopas, ruttasid välismaa pankurid tsarismi hädast välja aitama. Nad aitasid tal maksta tähtajalisi protsente laenudelt ja lubasid anda uue suure laenu revolutsiooni mahasurumiseks.

Revolutsiooni ulatusest ärahirmutatud liberaalid hakkasid toetama tsarismi selle võitluses tööliste ja talupoegade vastu. Menševikud jätkasid oma reetlikku taktikat, ajades nurja ülestõusu seal, kus teda ette valmistati või kus ta juba oli alanud.

2. detsembril võttis Peterburi tööliste saadikute nõukogu vastu niinimetatud rahandusmanifesti, kutsudes rahvast üles nõudma hoiukassadest hoiuste ja töötasu väljamaksmist kullas. Järgmisel päeval valitsus areteeris Peterburi nõukogu. Peterburi proletariaat ei saanud isevalitsuse väljakutsetele vastata ülestõusuga, sest ta oli selleks ette valmistamata nõukogu menševistlik-trotskistlike juhtide reetliku poliitika tõttu.

Moskva relvastatud ülestõus. Bolševikkude poolt juhitud Moskva nõukogu hakkas oma olemasolu esimestest päevadest alates agaralt valmistuma relvastatud ülestõusuks. Bolševistliku agitatsiooni mõjul algasid Moskva garnisoni polkudes rahutused. Esimesena teostas ülestõusu 2. detsembril Rostovi polk, kelle soldatid areteerisid ohvitserid ja valisid polgu juh-

timiseks soldatite komitee. Kuid teised Moskva garnisoniosad ei toetanud Rostovi polgu ülestõusu ja 4. detsembri õhtuks oli see maha surutud.

5. detsembril otsustas Moskva bolševikkude konverents teha Moskva nõukogule ettepanek üldstreigi väljakuulutamiseks, et seda siis edasi arendada relvastatud ülestõusuks.

7. detsembri hommikul algas Moskvas üldstreik. Tehastes taoti külmrelvi, sest tulirelvi ei jätkunud. Umbes kaks tuhat töölist (poole neist moodustasid bolševikud) astusid võitlussalkadesse. Töölisrajoones toimusid tänavdemonstratsioonid, miitingud ja kokkupõrked politseiga. Ülestõusnute abistamiseks tuli välja Astrahani polk täies võitlusvalmiduses, kuid kasakad jõudsid talle järele, piirasid ta tiheda müürina sisse ja sundisid kasarmuisse tagasi pöörduma. Ülejäänud polgud suleti samuti kasarmuisse luku taha, sest nad osutusid „ebausaldatavaiks". Moskva garnison oli kõhkleval seisukohal. 15-tuhandelisest garnisonist asus tsarismi poolel ainult 1390 tragunit. Moskva kindralkuberner nõudis tungivalt uute vägede juurdesaatmist. Kuid revolutsionäärid lasksid hea momendi mööduda ja valitsusel õnnestus rahutustega Moskva sõjaväeosades toime tulla.

Nikolai (praegu Oktoobri) raudtee ei streikinud ja tsarism kasutas seda, viies ülestõusu mahasurumiseks Moskvasse Semjonovski kaardiväepolgu Peterburist ja suurtükiväe Tverist (praegune Kalinin). Politsei areteeris Moskva komitee poolt ülesseatud ülestõusujuhid ja ajas relvastatud jõududega laiali suure miitingu „Akvaariumi" aias.

9. detsembri õhtul piirasid sõjaväed ümber Fiedleri kooli, kuhu olid kogunenud võitlussalklased, ja tulistasid seda suurtükkidest. Koolihoone purustamine kutsus massides esile meelepaha. Võitlussalklaste üleskutsel, sageli aga iseseisvalt, stiihiliselt, ehitas rahvas barrikaade telegraafipostidest, saanidest, kastidest, vaatidest, laudadest jms. 9. detsembril kattus Moskva barrikaadidega. Pärast sõjavägede saabumist Peterburist 15. detsembril hakati barrikaade suurtükkidest tulis-

tama. Moskva kirikute ja kloostrite kellatornides seati üles kuulipildujad. Suurtükiväele ja kuulipildujaile ei suutnud võitlussalklased vastu seista ja taganesid võideldes, kaitstes kangelaslikult iga jalatäit maad. Moskva võitlussalklased koondusid Presnjasse (nüüd Punane Presnja). Ülestõusu staap asus

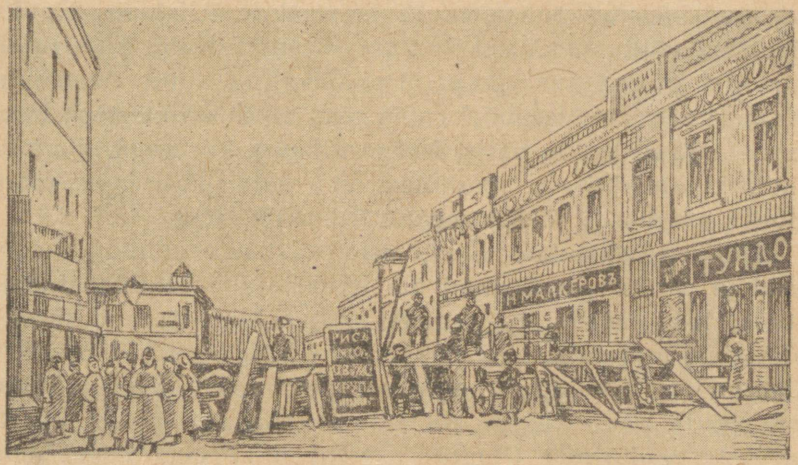

Barrikaadid Lesnaja tänaval Moskvas 1905. a. detsembris.

suures tekstiilvabrikus „Trehgornaja manufaktura". Kuid ülestõusu juhtiv organ — partei Moskva komitee — oli ülestõusu eelõhtul areteeritud. Tsentraliseeritud juhtimisest ilmajäänud liikumine muutus üksteisega mitte ühenduses seisvate eri rajoonide ülestõusudeks. Töölised pidasid sõjavägedega partisanisõda ega söandanud suunduda keskusse, piirdudes kaitsega. See oli Moskva ülestõusu nõrkuse peamiseks põhjuseks.

Vaatamata sellele ei suutnud suurtükkide, kuulipildujate ja püssidega relvastatud tsaari-sõjaväed kümne päeva kestel vallutada Presnjat. Teda pommitati katkestamatult. Majad põlesid ja purunesid, kuid töölised pidasid visalt vastu. Moskvale ruttasid appi võitlussalgad Moskva oblasti tööstuskeskustest. Ivanovo-Voznessenskist sõitis töölissalgaga kohale

M. V. Frunze. Talupojad tõid võitlejaile leiba. Kogu Presnja elanikkond abistas võitlussalklasi. Kuid teiste linnade ja eriti Peterburi töölised ei osutunud suutelisteks kindlustama Moskva relvastatud ülestõusu võitu.

Arvestades tekkinud olukorda, otsustasid partei Moskva komitee ja Moskva tööliste saadikute nõukogu lõpetada relvastatud ülestõus ööl vastu 19. detsembrit. Alistudes käsule, lõpetasid võitlussalklased võitluse Presnjal. Kuigi kõik raudteed olid juba sõjavägede poolt okupeeritud, võttis vedurijuht Uhtomski endale ülesandeks viia rong võitlussalklastega Kaasani raudteed kaudu välja. Määratu suure kiirusega, üle külvatud kuulipilduja- ja püssitulest, viis vedurijuht-sangar rongi Moskvast välja ja päästis seega võitlussalklased.

Tsarismi karistussalgad külvasid rahuliku elanikkonna, töölised ja nende perekonnad üle julmimate repressioonidega. Töölisi lasti sadade kaupa maha ilma kohtuta ja juurdluseta. Ülestõusu mahasurumisel hukkus üle 1000 töölise. Moskva—Kaasani raudteel tappis karistusekspeditsioon sajad töölised sandarmite poolt varem koostatud nimistute põhjal. Lasti maha ka vedurijuht Uhtomski, kelle nimi anti nõukogude võimu aastail raudteejaamale Moskva—Kaasani raudteel ja selle läheduses asetsevale Moskva oblasti rajoonile.

Ülestõusud teistes linnades. Reas kohtades Venemaal tõusid samuti töölised üles, et kukutada tsarismi võimu. Astusid välja ka Venemaa rõhutud rahvad. Ukrainas ülestõusnud raudteelased, mäekaevurid ja Donbassi metallistid haarasid endi kätte tähtsaima, Katariina (praegu Stalini) raudtee. Ülestõusu keskuses — Gorlovkas — kukutati tsaarivõimud ja asendati tööliste esindajatega. Ülestõusnud olid varustatud omatehtud mõõkadega, pussidega ja väheste revolvritega. Vaatamata halvale relvastisele, pidas 4000 võitlussalklast sangarlikult viietunnise võitluse kasakatega, kaotades 300 inimest surnutena. Võitlused politsei ja sõjavägedega toimusid kogu Donbassis. Luganskis moodustas võitlussalku ja juhtis streiki K. J. Vorošilov. 1905. a. suvel areteeriti ta sandarmite poolt, kuid det-

sembris ilmusid tuhandeisse ulatuvad töölismassid vangla juurde ja vabastasid oma „punase kindrali", nagu töölised juba siis kutsusid seltsimees Vorošilovit.

Novorossiiskis haaras võimu kohalik tööliste saadikute nõukogu. Kuberner ja võimud põgenesid. Valiti rahvakohtud, keda kasutas kogu elanikkond. Varakaile klassidele kanti üle kogu riigimaksude raskus. Novorossiiski nõukogu juhtisid bolševikud.

Sotšis vangistas ülestõusnud rahvas sõjaväeosa ja tsaari administratsiooni. Sotši ringkonna külades läks võim rahva kätte. Kõikjal organiseeriti nõukogusid. Guurialased saatsid sotšilastele abiks oma „punasajad".

Vladikavkazis tõusis detsembris 1905. a. üles osseedi divisjon. Ainult kasakate abil suruti osseedi rahvusliku väeosa ülestõus maha.

Guurias läks paljudes rajoonides võim ülestõusnud rahva kätte. Maa- ja võimuhaaramist juhtisid Kaukaasia bolševikud, eesotsas seltsimees Staliniga.

Tiflisis võtsid menševikud, kokkuleppel tsaari asehalduriga, enda peale „korra" kaitse relvastatud ülestõusu vastu. Asehaldur andis Gruusia menševikkudele selliseks tsaristlikuks politseiteenistuseks 500 püssi ja padruneid.

Siberis — Krasnojarskis ja Tšitas — ühinesid ülestõusnud töölistega ka soldatid. Seepärast võtsid Krasnojarski ja Tšita nõukogude istungeist osa ka soldatite saadikud. Krasnojarskis lõid soldatid koos töölistega terve lahingu raudteetöökodade hoones, kaitstes endid barrikaadidega ühes jaoskonnas ja lüües vapralt tagasi ülestõusu rahustamiseks kohalesaadetud vägede pealetungi.

Ülestõus Siberi raudteel suruti loomalikult maha kahe karistusekspeditsiooni poolt. Üks neist, kindral Möller-Zakomelski juhtimisel, liikus kohale Euroopa-Venemaalt. Teine, kindral Rennenkampfi juhatusel, siirdus talle Harbiinist vastu. Mahalaskmised ilma kohtuta ja juurdluseta tähistasid nende karistusekspeditsioonide teekonda. Möller-Zakomelski isiklikul

käsul surmati vana bolševik, Lenini õpilane I. V. Babuškin, kes tabati relvade transpordiga.

Karistusekspeditsioonid tegutsesid halastamatult Kesk-Venes, Ukrainas, Poolas, Lätis, Eestis, Taga-Kaukaasias ja Siberis. „Vähem areteerida — rohkem tulistada", „unustada veended, tegutsege tulega" — selliseid käske kirjutasid ministrid-timukad ja tsaar. Tuhanded inimesed hukati, kümned tuhanded vangistati ja saadeti sunnitööle või asumisele. Talupoegadele anti viimasele kui ühele ihunuhtlust.

Kodanlus tervitas ülestõusu mahasurumist. Menševikud taunisid ülestõusnud töölisi. Plehhanov kirjutas: „Ei oleks tulnud relvi haarata." Lenin vastas: „Vastupidi, oleks tulnud veel otsustavamalt, energilisemalt ja ründavamalt haarata relvad, oleks tulnud selgitada massidele ainuüksi rahuliku streigi

1905. a. talupoegade liikumise mahasurumiseks organiseeritud relvastatud munkade jõuk Glinski kloostrist, Kurski kubermangus.

võimatust ja kartmatu ning halastamatu relvastatud võitluse tarvilikkust" (L e n i n, Teosed, V köide, lk. 50).

Detsembri ülestõus lõppes kaotusega. Kaotuse põhjused olid järgmised. Talurahvas ei toetanud ülestõusu õigeaegselt. Suurem osa armeest seisis veel tsarismi poolel. Ülestõus ei olnud küllaldaselt organiseeritud ja toimus eri kohtades eri aegadel. Ülestõusnuil oli liiga vähe relvi. Ülestõusnud asusid kaitse teele, mitte aga pealetungile. Menševikud ja Trotski, koos sotsialistide-revolutsionääridega, õõnestasid ülestõusu ja tõkestasid seda kõigiti. Kaukaasias, Tiflisis, abistasid menševikud tsarismi isegi otseselt ülestõusu mahasurumisel.

Detsembri ülestõus oli revolutsiooni kõrgeimaks tõusupunktiks. Selle mahasurumise järel toimus revolutsioonis järkjärguline mõõn.

§ 11. Revolutsiooni taandumine.

Revolutsiooniline võitlus aastal 1906. Detsembrikuu ülestõusu mahasurumise järel algas Vene esimese revolutsiooni teine periood. Töölised ja revolutsioonilised talupojad tõmbusid tagasi pikkamööda, võitlustega. Aastal 1906 tõmmati võitlusse uued tööliskihid. Need olid kvalifitseerimata kutsete töölised tööstuskeskustes ja vähemarenenud tööstusega rajoonide töölised, kes olid 1905. a. võitlusest nõrgalt osa võtnud. Streikijate arv ületas 1906. a. ühe miljoni ja ulatus 1907. a. 740 tuhandeni. Streigiliikumine oli küll nõrgem kui 1905. a., kuid seisis siiski palju kõrgemal tasemel kui 1905. a.

Revolutsioonilist iseloomu kandis streigivõitlus põllutööliste juures, kes teostasid mõisnike boikoteerimist. Laialt levis talupoegade liikumine, haarates umbes 300 maakonda, nende seas ka paljusid uusi maakondi, mida see liikumine 1905. a. ei olnud veel haaranud. Sageli ajasid ülestõusnud talupojad mõisnikud mõisadest välja.

1906. a. kevadel sagenesid ühtlasi rahutused sõjaväes, haarates isegi tsaari kaardiväge.

Talupoegade liikumise kõrval laienes aastal 1906 rahvuslik-vabastuslik liikumine Baltimail ja Taga-Kaukaasias. Seal lõid talupojad tõelisi lahinguid tsaarivõimu esindajatega.

Valimised I Riigiduumasse. Surudes revolutsiooni maha relvastatud jõu varal, asus tsarism samaaegselt „rahva vabaduse mahasurumisele monarhistliku „konstitutsiooni" abil" (L e n i n).

Detsembrikuu relvastatud ülestõusu ajal (11. detsembril 1905) avaldati seadus valimissüsteemi kohta Riigiduuma valimiste puhul. Seda seadust vajas tsarism rahva petmiseks. 11. detsembri seadus andis valimisõiguse peamiselt varakaile klassidele — mõisnikele ja kapitalistidele. Selle seaduse järgi said töölised ja talupojad valimisõiguse suurte kitsendustega. Valimised ei olnud üldised. Üldse ei omanud valimisõigust sulased, päevatöölised ja paljud muud töötava rahva rühmad. Ka ei olnud valimistest osavõtu õigust naistel, tegevas sõjaväeteenistuses olevail soldateil ja madruseil, õpilasil ja isikuil alla 25 eluaasta. Valimised ei olnud ühetaolised. Linnavalijad pidid omama kõrget varanduslikku tsensust, s. t. saama suuri tulusid majadest või kaubandus-tööstuslikest ettevõtteist. Kõik valijad jaotati 4 kuuriasse (valimisrühma) — suurmaaomanike (mõisnike), linna (kodanluse), talupoegade ja tööliste kuuriasse. Eri kuuriad evisid ebavõrdseid õigusi. Suurmaaomanike kuuria, s. t. mõisnikud, saatis ühe valijamehe iga 2000 inimese kohta, linna kuuria — 7000 kohta, talupoegade kuuria — 30 000 kohta ja tööliste oma 90 000 kohta. Valimised ei olnud otsesed, vaid mitmeastmelised. Talupoegade jaoks määrati näiteks nelja-astmelised valimised: külakoosolekuil valisid talupojad kõigepealt esindajad vallakoosolekule, kes saatis kaks volinikku maakonnakoosolekule. Maakonnakoosolek valis valijamehed kubermangu-valimiskoosolekule, kes siis valis saadiku duumasse. Tegelikult ei olnud valimised duumasse ka salajased.

Witte lootis talupoegade abil, kes polnud veel vabanenud oma tsaristlikest illusioonest, saada monarhistliku Riigiduuma. Seepärast andis tema poolt läbiviidud seadus talupoegade valijameestele 40% kõigist kohtadest. 1906. a. veebruaris andis valitsus „Määruse Riigiduuma valimiste kohta", mis kärpis veel enam kui 11. detsembri seadus tööliste ja linna demokraatlike valijate valimisõigusi.

Valimised Riigiduumasse toimusid 1906. a. märtsis-aprillis julmima politseiliku terrori all. Bolševikud viisid ellu partei ühendatud Keskkomitee otsuse I Riigiduuma valimiste boikoti kohta. Valimiseelseil koosolekuil paljastasid bolševikud tsaari pettust ja liberaalide reetlikku osa, tehes kihutustööd relvastatud ülestõusu heaks. Organiseeritud teadlikud töölised ei võtnud valimistest osa. Kaukaasia menševikud rikkusid partei otsust boikoti kohta ja viisid I Duumasse oma liidrid. Kaukaasia ainsas suures tööstuskeskuses — Bakuus — viisid bolševikud läbi valimiste boikoti.

VSDTP IV kongress. Lenini vahenditul juhtimisel tugevdas partei Peterburi komitee oma mõju töölistele iga päevaga. Menševikud olid ise sunnitud tunnistama, et detsembri ülestõusu päevil läks proletariaat kaasa bolševikega, mitte aga menševikega. Kuid tööliste ühtsuse loomist takistas lõhe parteis. Seepärast toetasid bolševikud tööliste nõuet partei ühendamise kohta. Töölismasside survel olid menševikudki sunnitud ühendamisega nõustuma. Selle eesmärgiga kutsuti 1906. a. aprillis Stokholmi kokku IV (ühinemise) VSDTP kongress. Bolševikud ja menševikud ühinesid kongressil vormiliselt, säilitades seespool parteid oma iseseisva organisatsioonilise eksisteerimise kahe fraktsiooni näol. Bolševistlikud organisatsioonid purustati detsembrikuu ülestõusu järel. Menševikud aga suurendasid oma ridu, võttes vastu paljusid väikekodanliku intelligentsi esindajaid, kel polnud midagi ühist proletariaadiga. Seepärast saavutasid menševikud kongressil enamuse. Bolševikud kaitsesid kongressil Lenini agraarprogrammi kõigi aadlimõisade konfiskeerimise ja kogu maa natsionalisee-

rimise kohta. Vähemlased esitasid aga „maa munitsipaliseerimise" agraarprogrammi, mis oli mõeldud kompromissina pärisorjuse iganditega ja tsarismiga (maade üleandmine semstvotele väljajagamiseks rendi alusel).

Kasutades oma juhuslikku enamust, viisid menševikud kongressil oma agraarprogrammi läbi.

I Riigiduuma. Hoolimata detsembrikuu ülestõusu purustamisest oli tsaarivalitsus sunnitud Riigiduuma kokku kutsuma. Kuid tsarism püüdis igati kärpida tema õigusi. Nii anti kolm päeva enne duuma tööde algust, 1906. a. aprilli lõpul, kiires korras välja „Riigi põhiseadus", milles kinnitati, et „ülevenemaalisele keisrile kuulub kõrgeim isevalitsuslik riigivõim". Tsaar säilitas õiguse muuta põhiseadust ja välja anda rida eriti tähtsaid seadusi, mis ei kuulunud arutamisele Riigiduumas. Peale selle sai samad õigused mis Riigiduuma ka Riiginõukogu, mis korraldati ümber ja pidi siitpeale koosnema pooles osas tsaari poolt nimetatud tähtsaist ametnikest, pooles osas aadli, semstvote, ülikoolide ja vaimulikkonna poolt valitud isikuist. Peale arutamist ja otsustamist duumas läksid seadused läbivaatamisele Riiginõukogusse ja esitati ainult tema poolt kinnitamise korral tsaarile, kes nad lõplikult kinnitas või tagasi lükkas. Niiviisi osutusid 17. oktoobri manifestiga tõotatud duuma seadusandlikud õigused peaaegu nulliks. Witte, kelle nimega oli seotud 17. oktoobri manifest, ei kõlvanud enam uue, avalikult reaktsioonilise kursi teostajaks. Ta saadeti erru. Ministrite nõukogu esimeheks nimetati reaktsioonilise bürokraatia esindaja Goremõkin. Kuid kuidas ka kärbiti Riigiduuma valijate õigusi ja ta tegevuse raame, piiras duuma ometi teatud määral tsaari isevalitsust.

Valitsusele osutus ebasoodsaks ka duuma koosseis. Duuma 524 saadiku hulgas oli talupoegi 204. Kuid need polnud hoopiski need talupojad, keda oli arvestanud krahv Witte. Suur osa talupoegade saadikuid moodustas tööerakonna (trudovikud), millesse kuulusid alguses ka tööliste saadikud. Algul kuulus tööerakonda 112 inimest, peale sotsiaaldemokraatliku frakt-

siooni eraldumist temast — 94. Sotsiaaldemokraatlik fraktsioon koosnes 18 saadikust. Kõige arvukamaks parteiks olid I Riigiduumas kadetid (179 saadikut), kes talupoegade häälte jahil juba enne valimisi olid endid ümber nimetanud „rahva vabaduse" parteiks. Parempoolseid (mustsadalastest kuni oktobristideni) oli 44 saadikut.

Valides oma saadikuid uskusid talupojad, et nad saavad duuma kaudu maad rahulikul teel. Neid konstitutsioonilisi illusioone levitasid kadetid, menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid. Kadetid panid ette anda talupoegadele ainult osa mõisnike maadest ja needki „õiglase hinde" alusel. Talupojad teadsid isiklike kogemuste alusel, et mõisnike „õiglane hinne" oli kaks-kolm korda kõrgem tegelikkuses kujunenud maahindadest. Sel määral, kuivõrd talupojad omandasid selguse valitsuse ja kadettide kui duuma juhtiva erakonna suhtumise kohta talurahva hädavajalikemaisse nõudmistesse maa suhtes, — purunesid nende konstitutsioonilised illusioonid. Talurahva saadikute klassiteadvuse selgitamist soodustas samuti bolševike väsimatu propaganda. Viimased aitasid oma poliitikaga ka tööliste saadikuil duumas võtta oma väljaastumistes rea küsimuste puhul õiget proletaarlikku klassiseisukohta.

Paljastades kadette kui töötava talurahva vaenlasi, kutsusid Lenin ja Stalin talupoegi koos töölistega välja astuma, looma ja tugevdama proletariaadi ja talupoegade liitu. Üksnes selline liit võis talupojad võitluses maa pärast võidule viia. Sotsiaaldemokraatia selgitustöö mõjul esitas tööerakond duumale oma maaseaduse projekti, mille järgi kogu mõisnike maaomand kuulus sundvõõrandamisele. Tööerakondlaste (trudovikkude) eelnõu pani ette teostada kõigi maade, nende seas ka talurahva hingemaade natsionaliseerimine. Kui riigiduumas algas agraarküsimuse arutamine, äratasid saadikute-talupoegade kirglikud kõned tulise vastukaja kogu maal. Maisaugustis 1906. a. haarasid talupoegade rahutused 50% kõigist maakondadest. Talurahva revolutsiooniliste väljaastumiste tugevnemine tegi tsaarivalitsuse väga rahutuks. Ta pöördus

talupoegade poole ametliku teadaandega, et valitsus ei nõustu iialgi mõisnike maade sundvõõrandamisega; ta tõotas osta riigi arvel omanike poolt vabatahtlikult müüdavaid maid ja müüa neid talupoegadele vastuvõetavate hindadega. Vastusena sellele talurahvale esitatud sõjakuulutusele püüdsid trudovikud duumas läbi viia läkituse rahvale, kuid see kukutati kadettide poolt läbi. Valitsus oli hirmutatud maaküsimuse arutamisest ja otsustas duuma laiali saata. 8. juulil 1906 kuulutas tsaarivalitsus duuma laialisaadetuks, motiveerides oma sammu sellega, et talurahvas on „läinud terves reas kubermangudes üle avalikule riisumisele, võõra vara röövimisele ning loobumisele kuulekusest seaduse ja seaduslike võimude suhtes". Pärast I Riigiduuma laialisaatmist nimetati ministrite nõukogu esimeheks Goremõkini asemele, kes tsarismi seisukohalt osutus mitte küllalt suuteliseks revolutsiooniga otsustavat võitlust pidama, siseminister Stolõpin. Tema poliitilise biograafia andis Lenin järgmisis väheseis sõnus: „Mõisnik ja mõisnike peamees saab kuberneriks 1902. a.; Plehwe ajal „kuulsustab" end tsaari ja ta mustsajalise kamarilja silmis talupoegade loomaliku karistamisega, nende piinamisega (Saraatovi kubermangus); organiseerib mustsajalisi jõuke ja pogromme 1905. a. (Balaševi pogromm); saab siseministriks 1906. a. ja ministrite nõukogu esimeheks alates I Riigiduuma laialisaatmisest." (L e n i n, Teosed, XV köide, lk. 221.)

Olukord riigis jäi endiselt revolutsiooniliseks. 1906. a. suvel puhkesid suured soldatite ja madruste ülestõusud Sveaborgis ja Kroonlinnas. Bolševikkude sõjaline organisatsioon arendas ülestõusu ettevalmistust Soomes asuvais maa- ja mereväeosades. Kuid ülestõusud Sveaborgis ja Kroonlinnas puhkesid enneaegselt, kui nende ettevalmistus polnud veel lõpetatud. Ülestõusnud madruste vastu saadeti välja sõjalaevad ja suurtükivägi. Ülestõusud suruti maha. Neist osavõtjad anti väljakohtu alla ja karistati surmanuhtlusega.

Revolutsionääridest jagusaamiseks viis Stolõpin 1906. a. augustis läbi väljakohtu loomise, kelle otsusega hukati 1907. a.

aprillini üle 1000 inimese. Surmanuhtlus poomise läbi muutus tavaliseks nähtuseks.

Püüdes lõhestada talurahvast, kes võitles revolutsiooni ajal üksmeelselt maa pärast, viis Stolõpin I ja II Duuma vaheajal läbi 1906. a. 9. novembri ukaasi, mis andis talupoegadele õiguse külakogukonnast välja astuda ja oma hingemaad omandiks kinnistada.

Ühenduses tugevnenud talurahva võitlusega maa pärast algasid tsaarivalitsusel jällegi salajased läbirääkimised Saksamaa ja Austria valitsusega Vene asjadesse vahelesegamise üle.

7. (20.) juulil 1906, just päev enne I Riigiduuma laialisaatmist, ilmus bolševistlikus ajalehes „Ehho" (Kaja) Lenini artikkel „Reaktsiooni vandenõu ja pogrommitegijate ähvardused". Selles artiklis paljastas Lenin tsaari ja tema sakslastest ja austerlastest sõprade mahhinatsioonid. Tuues ära valitsuse häälekandjast „Rossija" (Venemaa) vaimustatud vastukaja eelseisvale interventsioonile, kirjutas Lenin: „Need abinõud seisnevad Saksamaa ja Austria ühendatud sõjajõudude ettevalmistamises sissetungiks Venemaale, kui peaks vabaduse asi võitma või võidule tulema. Berliini valitsus on selles küsimuses juba Austria valitsusega ühendusse astunud. Nii üks kui teine tunnistas, et „teatud tingimustes võiks olla soovitav ja kasulik aktiivne vahelesegamine Venemaa sisemistesse asjadesse, eesmärgiga summutada või piirata seda (s. o. revolutsioonilist) liikumist... Nii siis ei ole kahtlust rahvusvahelise kontrrevolutsiooni vandenõu olemasolus. Vene rahva vastu kutsub Vene valitsus appi välismaised sõjaväed. Läbirääkimisi selle üle peeti ja peetakse ning küllalt kindel kokkulepe on juba saavutatud." (L e n i n, Teosed, IX köide, lk. 411.)

See artikkel aitas veel enam paljastada tsarismi kontrrevolutsioonilisi plaane.

II Riigiduuma. I Riigiduuma kogemused näitasid, et duuma kõnetooli võib kasutada tsarismi roimade ja liberaalide reetmiste paljastamiseks ja samuti võitluseks talurahva juhtimise pärast. Lenini ettepanekul otsustasid bolševikud seetõttu

II Riigiduuma valimistest osa võtta. Pahempoolsete parteide osavõtt valimistest aitas kaasa selleks, et II duuma osutus oma koosseisult esimesest pahempoolsemaks. Kadettide arv vähenes selles peaaegu kahekordselt (179 asemel 98). Trudovikud koos sotsialistide-revolutsionääridega omasid 157 kohta endise 94 asemel. Sotsiaaldemokraadid suurendasid oma esindust 18 saadikult 65 saadikule. Kuid hoolimata II duuma pahempoolsemast koosseisust oli ta nõrgem esimesest. Revolutsioonis oli juba tekkinud mõõn. Bolševikud seadsid oma ülesandeks kasutada duumat tsarismi ja reeturite-liberaalide paljastamiseks. Bolševistlike duumasaadikute tegevust juhtis Lenin. Eriti tähtsate küsimuste puhul kirjutas ta neile kõned valmis. Menševikud taotlesid seevastu rahulikku seadusandlikku duumatööd liidus liberaalidega Stolõpin-pooja valitsuse all.

VSDTP V kongressil (1907. a. aprillis-mais Londonis) arendasid bolševikud ägedat võitlust menševikkude reetliku taktika vastu II Riigiduumas. V kongressil olid bolševikud enamuses. Kongress võttis vastu bolševistliku resolutsiooni, mis nõudis liberaalide kontrrevolutsioonilise taktika süstemaatilist paljastamist.

II Riigiduuma valimised näitasid, et kehtiva valimisseaduse alusel, mis küll tugevasti kärpis töötava rahva õigusi, ei ole võimalik saavutada tsarismile meelepärast duuma koosseisu. Seepärast hakkas tsaarivalitsus ette valmistama II Riigiduuma laialisaatmist ja valimisseaduse muutmist, et veel suuremal määral piirata tööliste ja talupoegade õigusi. Duuma laialisaatmiseks korraldas tsaarivalitsus otsese provokatsiooni, esitades II Riigiduuma sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni vastu teadlikult väära, kaitsepolitsei poolt vabritsetud süüdistuse „riigikorravastase vandeseltsi" ettevalmistamises. 1. juunil 1907 nõudis Stolõpin rahvasaadikute-sotsiaaldemokraatide kohtule väljaandmist. Kadetid juba nõustusid valitsuse nõuet täitma, kuid 3. juunil 1907 saadeti II Riigiduuma laiali ja samal ajal kuulutati välja uus valimisseadus, mis kindlustas mõis-

nike ja suurkodanluse blokile enamuse. Seda päeva on hakatud nimetama 3. juuni riigipöördeks, sest tsaarivalitsus rikkus seega omaenda manifesti 17. oktoobrist 1905, mille järgi valitsus võis uusi seadusi välja anda ainult duuma nõusolekul. Sotsiaaldemokraadid — II duuma saadikud — mõisteti tsaari kohtu poolt süüdi ja saadeti sunnitööle ning asumisele.

1905. a. revolutsiooni lüüasaamise põhjused. 1907. a. 3. juuni pööre tähendas revolutsiooni ajutist lüüasaamist.

Bolševikud tegid juba siis kindlaks esimese Vene revolutsiooni lüüasaamise põhjused. Revolutsiooni ajal ei kujunenud veel kindlat tööliste ja talupoegade liitu. „See liit," kirjutas Lenin, „oli stiihiline, väljakujunematu, sageli ebateadlik" (Lenin, Teosed, XIV köide, lk. 15). Talupojad ei saanud veel küllalt hästi aru, et tsaar ja mõisnikud on rahva õelamate vaenlaste üks ja sama jõuk, et mõisnike kukutamiseks on tarvis kukutada ka tsaar. Nad ei taibanud ka, et talupoegade ainsaks truuks liitlaseks ja juhiks on töölisklass. Seepärast ei toetanud üsna suur osa talurahvast tööliste relvastatud võitlust tsarismi vastu. Isegi need talupojad, kes võitlesid mõisnike ja tsarismi vastu, tegutsesid mitte küllalt teadlikult ja organiseeritult.

Sõjavägi, mis enamikus koosnes talupoegadest ja kajastas talurahva puudulikku teadlikkust, ei läinud veel ülestõusnute poole üle ja aitas oma enamikus tsarismil revolutsiooni maha suruda.

Ka töölised ei tegutsenud küllalt üksmeelselt. Suurim streigilaine langeb 1905. aastale. Kuid streigiliikumise intensiivsus oli eri rajoones väga erinev. Kui selliseis tööstuslikes rajoones nagu Peterburis, Bakuus, Riias ja teistes streikis iga tööline 1905. a. vähemalt 4—5 korda, siis Moskva kubermangu rajoones streikis iga tööline ainult ühe korra, kuna reas vähemarenenud tööstusega kubermangudes ei streikinud isegi mitte kõik töölised. 1906. a. ilmnes kõige tööstuslikumais kubermangudes streikijate arvu kahanemine, ja vastupidiselt — kõige vähem tööstuslikes, kõige kõrvalisemais (Lenini väljen-

duse järgi) kubermangudes streikijate arv kasvas. Kuid selleks ajaks oli töölisklassi eelvägi nõrgenenud.

Aastail 1905—1907 ei olnud töölisklassil veel revolutsiooni võiduks vajalikku ühtsust. Partei oli algul lõhestatud kahte fraktsiooni, aga siis ta vormiliselt ühines. Bolševikud pidasid järjekindlat revolutsioonilist joont, kuid menševikel oli veel mõju teatud osa tööliste keskel ja nad pidurdasid revolutsiooni arengut.

Järelikult ei liitunud esimeses Vene revolutsioonis veel ühte voolu ta kolm põhilist jõudu — töölised, talupojad ja soldatid.

Tsaarivalitsust abistasid välismaised imperialistid, kes kartsid oma Venemaal investeeritud kapitalide saatuse pärast ja tundsid hirmu võimaliku revolutsiooni ees Lääne-Euroopas.

1906. a. kevadel andsid Prantsuse pankurid tsaarile miljardilise laenu. Wilhelm II seadis valmis terve armee, et tsarismi abistada Venemaale teostatava interventsiooni kaudu. Oluliselt aitas tsarismi ka rahu sõlmimine Jaapaniga, mis tugevdas tsaarivalitsuse seisundit. Ühtlasi võis tsaar revolutsiooni mahasurumiseks kasutada Mandžuurias vabanenud sõjalisi jõude.

1905.—1907. a. revolutsiooni tähtsus. Tööliste ja talupoegade sangarlik võitlus 1905.—1907. a. revolutsiooni ajal andis tsarismile tõsise hoobi. Ta õõnestas selle endised alussambad ja sundis asuma järeleandmiste teele. Asjatud olid kõik tsarismi katsed taastada sellist korda, mis kehtis Venemaal enne revolutsiooni. Tsarism ei suutnud enam toibuda temale revolutsiooni poolt antud hoopidest.

1905.—1907. a. revolutsioon osutus Vene töölistele ja talupoegadele suureks poliitilise võitluse kooliks. Ta äratas poliitilisele elule töötava rahva miljonilised massid ja tegi neile selgeks kõigi klasside vastastikused suhted. Massid omandasid üldstreigi ja relvastatud ülestõusu rakendamisel tohutud kogemused, mida nad kasutasid edaspidises võitluses. Töölisklass lõi tööliste saadikute nõukogud — proletariaadi dikta-

tuuri eoskuju. Need kogemused aitasid töölistel ja talupoegadel võidule tulla 12 aastat hiljem, oktoobris 1917. Seepärast ongi 1905. a. revolutsioon Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni peaprooviks.

Väga suur on ka 1905. a. revolutsiooni rahvusvaheline tähtsus. Esimene Vene revolutsioon tekkis 35 aastat pärast Pariisi Kommuuni mahasurumist. Ta toimus imperialismi ajastul. „Nõnda revolutsioon tsarismi vastu lähenes ja pidi üle kasvama revolutsiooniks imperialismi vastu, proletaarseks revolutsiooniks" (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 5). Vene revolutsiooni otsesel mõjul arenes poliitiline võitlus Austrias (oktoobris 1905), Saksamaal (jaanuaris 1906), Prantsusmaal (mais 1906) ja Aasias (revolutsioonid Pärsias, Türgis ja Hiinas).

Vene 1905. a. esimese revolutsiooni kogemuste varal õppisid ja õpivad miljonid töölised ja talupojad kogu maailmas.

III peatükk.

STOLÕPINI REAKTSIOON (1908—1912).

§ 12. 3. juuni monarhia.

Tööstuslik depressioon aastail 1904—1908. Esimese Vene revolutsiooni lüüasaamise ajaks astus kapitalistlik maailm uue majandusliku kriisi ajajärku (1907—1909), mis asendas tööstuse ajutise elavnemise (1903—1907).

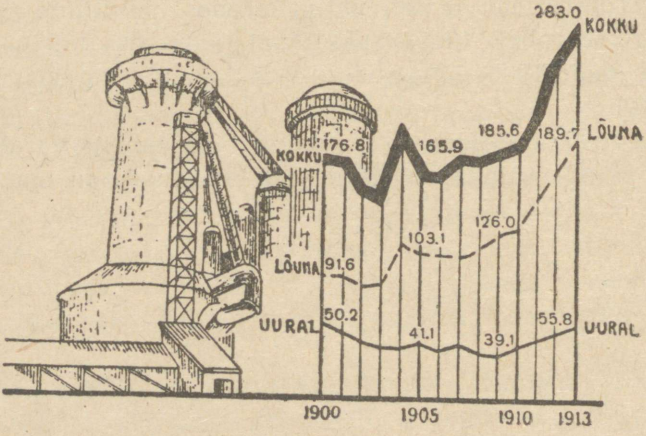

Malmitoodang Venemaal aastail 1900—1913 (milj. puudades).

Tsaari-Venemaal venis 900-ndate aastate kriis palju pikemale kui tavalised perioodilised kriisid Euroopas ja muutus 1904. a. depressiooniks (surutuseks).

Ebaedukas sõda Jaapaniga, riigitellimiste ja raudteede ehitamise vähendamine, rida viljaikaldusi, mis kitsendasid juba selletagi kitsast siseturgu, — kõik need tegurid avaldasid suurt mõju 900-ndate aastate tööstuskriisi pikalevenimisele. Uus ülemaailmaline majanduskriis süvendas veelgi tööstuslikku depressiooni Venemaal.

Kaart Euroopa-Venemaa majandusest aastail 1905—1907.

Kriisi käik nähtub näiteks malmi tootmisest selle ajajärgu kestel. Kui märkida 1900. a. malmitoodangu taset 100-ga, siis langeb 1903. a. toodang 84-le; seoses Jaapani vastu alustatud sõja tarvetega tõuseb ta 1904. a. 102-le, kuid laskub juba 1905.—1906. a. uuesti 93-le. Aga depressiooniaastail 1907—1909 ei ületa ta 97% 1900. a. tasemest; alles pärast kümneaastast kriisiseisundit ületab ta 1910. aastal esmakordselt sajandi alguse tootmistaseme.

Kõik põhilised tööstusharud, nende seas ka naftatööstus, olid soikus. Ainult Donbassi kivisöetööstus oli kriisi ja depressiooni all vähem kannatada saanud. 1907. a. mõnevõrra tõusnud tekstiiltööstus püsis depressiooniaastail ühel ja samal tasemel.

1905. a. revolutsiooni järel toimusid tööstuses tunduvad muutused. Tugevnes tööstuse kontsentratsioon. Kiiresti kasvasid kapitalistide koondised — trustid ja sündikaadid. Tööstusliku depressiooni perioodil tõusis suurpankade osatähtsus. Pangad võtsid kõige otsesemalt osa tööstuse reorganiseerimisest, kindlustades ja laiendades ühtesid ettevõtteid, sulgedes teisi, ühendades ja korraldades ümber kolmandaid. Prantsuse pankurite ettepanekul loodi pankade liit Vene tööstuse finantseerimiseks — „Vene-Prantsuse rahandusselts". Kapitalism muutus Venemaal järjest enam monopolistlikuks, imperialistlikuks kapitalismiks.

Sageli sulgesid ettevõtjad ajutiselt oma ettevõtted, et võtta tarvitusele uusi masinaid, reorganiseerida ettevõtete valitsemist, ühineda teiste ettevõtetega. Kriisist tingitud tööpuudus omandas hüppelise iseloomu. See tekitas töölistes täieliku ebakindluse homse päeva suhtes. Massiliste vallandamiste järel asendati meeste töö naiste ja laste odavama tööga. Tööliste aineline seisund halvenes järsult. Ettevõtjad püüdsid asetada töölisi uuesti töötingimustesse, mis olid kehtinud enne 1905. a. revolutsiooni. Tööpäeva pikendati 10—12 tunnini. Alandati palgatariife kõigi tööliikide suhtes. Trahvid muutusid jälle süsteemiks. Elukallidus tõusis lakkamatult.

Aastail 1906—1907 Peterburis ja Moskvas loodud ettevõtjate suurliidud — tehase- ja vabrikuomanike ühingud — astusid koos tsarismiga ühise rindena tööliste vastu välja. Ettevõtjate organisatsioonid vallandasid teadlikumaid ja rohkem võitlusvalmis töölisi. Sellised töölised kanti „mustadesse nimestikesse" ja neile ei antud kusagil tööd. Vabrikandid kuulutasid sageli välja tööliste massilisi vallandamisi.

Kontrrevolutsioon määratsemas. Kolme revolutsiooniaasta järel elas Venemaa üle kontrrevolutsiooni määratsemise verised aastad. Lenin iseloomustab neid kui „musta duuma, vägivalla ja õigusetuse määratsemise aastaid, kui aastaid täis kapitalistide survet töölistele, kui tööliste poolt tehtud saavutiste äravõtmise aastaid" (Lenin, Teosed, XIV köide, lk. 391). Tsaarivalitsus, mõisnikud ja kapitalistid maksid töölistele ning talupoegadele revolutsiooni eest kätte.

Siberis, Kaukaasias ja Balti kubermangudes jätkasid määratsemist karistusekspeditsioonid. Nad põletasid ja purustasid kümned külad, hukkasid või tapsid kohtuta tuhanded töölised ja talupojad, peksid läbi ja karistasid vitsanuhtlusega naisi ja lapsi. Tsaarivalitsus kartis kaua revolutsiooni vastu võitlema saadetud vägesid oma alatisse asupaika tagasi tuua. Keskseis kubermangudes suurendati vägede arvu piiriäärsete alade arvel, sest tsarismile tundus „seesmine vaenlane" olevat hädaohtlikum välisest.

1906.—1907. a. tegutsenud väljakohtud asendati sõjakohtutega. Kogu maa kattus võllastega. Tsaarivalitsuse juhi Stolõpini nime järgi kutsus rahvasuu võllaid „Stolõpini kaelasidemeks". Lenin kirjutas: „Kunagi veel pole Venemaal olnud sellist jälitamismäratsemist tsarismi poolt ja võllad on selle viie aasta jooksul löönud Vene ajaloo kolmesaja aasta rekordi" (Lenin-Stalin, Leena sündmustest, Gospolitizdat 1939). Sajad tuhanded inimesed heideti vanglaisse. Revolutsionääre piinati ja peksti vanglais. Streikidest või revolutsioonilisist meeleavaldusist osavõtu eest mõisteti töölisi pikaajalisele sunnitööle.

3. juuni riigipöörde järel tugevdasid oma pogrommitegevust ka mustsadalased, keda organiseeris „Vene rahva liit". Eriti jultunult märatsesid Odessa mustsadalased. Nad organiseerisid bandiidijõuke, kes jalutasid linnas ringi kumminuiade ja revolvritega ning peksid möödaminejaid. Ei möödunud ühtegi aastat, mil mustsadalaste jõugud poleks korraldanud veriseid juutide pogromme. Üle terve maa sagenesid politseinike ja sandarmite röövellikud kallaletungid töölisorganisatsioonidele. 1907. a. suleti 159 ametiühingut, 1908. a. üle 100, 1909. a. — 96. Tööliste ajalehed ja ajakirjad olid keelatud. Tööliste kultuurhariduslikud organisatsioonid, mis olid püsima jäänud, kiratsesid armetult.

Samuti nagu enne revolutsiooni, esines tsarism rahva õelaima vaenlasena. Iseloomustades üldiselt 3. juuni monarhiat, kirjutas Lenin temast: „Tsaristlik monarhia on tolle mustsajaliste mõisnike (kelle hulgas esimene on — Romanov) jõugu keskus, kes on teinud Venemaast hirmutise mitte ainult Euroopale, vaid nüüd ka Aasiale, — jõugu, kes on nüüd viinud ametnike omavoli, röövimised ja riigivarguse, süstemaatilise vägivalla „lihtrahva" suhtes, poliitiliste vastaste vintsutamise ja piinamise jne. lausa erakordsete mõõdeteni" (Lenin, Teosed, XV köide, lk. 247).

III Riigiduuma. 3. juuni riigipööre märgitses tsarismi siirdumist rünnakule revolutsiooniliste masside saavutuste vastu. Kuid tsarism ei suutnud pöörduda täiel määral tagasi revolutsioonieelse korra juurde. Töötava rahva revolutsiooniline võitlus 1905. aasta revolutsiooni päevil, ehkki see lõppes lüüasaamisega, tegi tsarismile võimatuks valitseda endiste meetoditega. Ajanud laiali kaks duumat, oli Nikolai II siiski sunnitud kokku kutsuma III duuma. Vähemalt midagi rahvaesindusliku asutise taolist pidi Venemaal ilmtingimata olema, sest seda tegid vajalikuks kapitalismi kasv, Vene kodanluse tugevnemine ja tsarismi ebakindel rahvusvaheline seisund, mis sundis teda laveerima ja demonstreerima Euroopale näilist konstitutsioonilist riigikorda Venes. Peamiselt aga püüdis tsarism

saada endale III duuma näol uue klassitoe bloki loomise teel Vene kontrrevolutsioonilise kodanlusega.

Püüdes „säilitada võimu ja tulusid" mõisnike-feodaalide valitsevale klassile, astus tsarism 1905. a. revolutsiooni järel teise (pärast 1861. a.) sammu kodanliku monarhia poole,

RIIGIDUUMA VALIMISTE SKEEM

(1907. a. 3. juuni seaduse järgi).

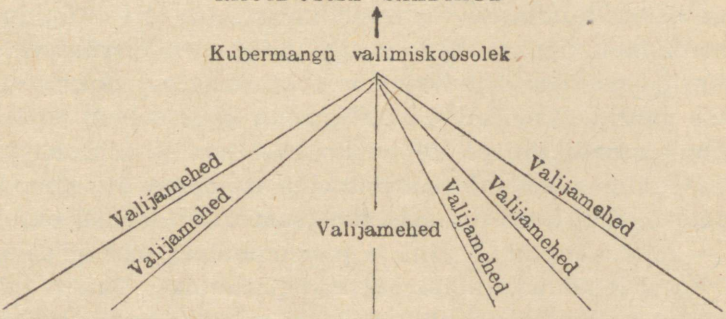

Linnad		Maakonna maaomanike koosolek		Maakonna volimike koosolek	Stanitsa volinike koosolek	Tööliste volinike kubermangu koosolek
Esimene linnakuuria	Teine linnakuuria	**Volinikud** Väikemaaomanike maakonna eelkoosolek	Suurmaaomanikud	**Volinikud** Valla koosolek Talupojad	**Volinikud** Stanitsa koosolek Kasakad	**Volinikud** Töölised

tugevdades blokki kontrrevolutsioonilise kodanlusega. Mõisnike ja kodanluse 3. juuni bloki poliitiliseks vormistuseks ja kinnituseks oligi III Riigiduuma, mis kutsuti kokku uue, 1907. a. 3. juuni valimisseaduse alusel.

Selle seaduse järgi saatsid ühe valijamehe: mõisnikud 230 valija pealt, kodanlus — 1000 pealt, talupojad 60 000 ja töölised koguni 125 000 valija pealt. Võrreldunа 1905. a. 11. det-

sembri valimisseadusega suurendas 1907. a. 3. juuni seadus valijameeste arvu mõisnikelt peaaegu 5 korda, kodanluselt 7 korda, kuid vähendas valijameeste arvu töölistelt ja talupoegadelt enam kui kaks korda. Piirati ka Venemaa rahvaste valimisõigusi. Kesk-Aasia rahvad kaotasid täiesti õiguse saata oma esindajaid duumasse. Poola võis saata 35 saadiku asemel ainult 12, neist tingimata 2 venelast — Varssavist ja Holmimaalt. Sellal kui Euroopa-Venemaal oli duumas 403 saadikukohta, said „piirimaad" — ainult 39.

Selliselt kindlustas uus valimisseadus III Riigiduuma mõisnikulis-kodanliku koosseisu, s. t. lõi mitte niivõrd valitud, kui eriti just tsarismi huvides kokkukogutud duuma. Duumasse valiti 202 mõisnikku (46% kogu koosseisust).

Duumasaadikute parteiline koostis ilmutab niisama veenvalt III duuma kodanlik-mõisnikulist iseloomu. Parempoolsed parteid moodustasid duumas 40% saadikute arvust, oktobristid — 25%, kadetid — 23% ja pahempoolsed parteid — pisut üle 7%. Ülejäänud kuulutasid end parteituks. Ühelgi parteil polnud üksikuna võetult duumas absoluutset häälteenamust.

Selline duuma koosseis andis tsaarivalitsusele võimaluse laveerida ja toetuda vaheldumisi kord mustsajalis-oktobristlikule, kord oktobristlik-kadetlikule enamikule, ilma et tal oleks tulnud karta tõsist opositsiooni ühelt või teiselt poolt. Valitsusele kuulekad oktobristid hääletasid valitsuse kõigi ettepanekute poolt, kord liidus parempoolsete mustsadalastega, kord liidus kadettidega.

3. juuni bloki valitsuse juhiks oli ministrite nõukogu esimees Stolõpin. Ta oli aadlike-mõisnike klassi silmapaistvamaid esindajaid; need mõisnikud olid ühinenud kontrrevolutsioonilisse organisatsiooni „Ühendatud aadli nõukogu". Oktobristide ja kadettide toetusel hakkas Stolõpin teostama sõjakäiku tööliste ja talupoegade vastu, rahvuslike rajoonide töötava rahva vastu. Stolõpini kogu sisepoliitika lipukirjaks oli „Enne rahunemine — siis reformid". „Rahunemist" taotles Stolõpin

kõige julmema terroriga. Kartes aga uut revolutsioonipuhangut, oli Stolõpin samal ajal sunnitud tegelema agraarreformi teostamisega.

§ 13. Stolõpini agraarreform.

Põllumajanduse seisukord. Maa- ehk agraarküsimus oli — Lenini väljenduse järgi — Vene kodanlik-demokraatliku revolutsiooni naelaks. Ta põhiolu seisis vajaduses hävitada mõisnikkude tohutud latifundiumid; need olid aluseks keskaegset pärisorjust meenutavale sõltumusseisundile, milles talupoeg ikka veel viibis, ja moodustasid kapitalismi arengu tähtsama piduri. 1905. a. revolutsiooni järel valdasid 30 000 suuremat mõisnikku endiselt 70 miljonit tiinu maad ja peaaegu niisama palju maad oli 10,5 miljonil vaesemal talupoeglikul talundil. Sellise maapinna jagunemise tõttu oli põllumajandus äärmiselt maha jäänud.

Mõisnikel oli kasulikum renditada oma maid talupoegadele, kui sisse seada oma kultuurmajapidamist. Talupojad harisid niihästi hinge- kui ka rendimaad oma armetu inventariga. Selle tulemusena oli põllumajanduse üldine tase Venemaal XX sajandil niisama madal kui varem. Teraviljade saagi suhtes seisis Venemaa ühel viimastest kohtadest maailmas. 1909.—1913. a. oli keskmine viljasaak tiinult Venemaal 45 puuda, Prantsusmaal — 90 puuda, Saksamaal — 152 puuda, Taanis — 192 puuda. Niisama tugevasti jäi eesrindlikest maadest maha ka põllumajanduse mehhaniseerimine. Suuremat osa talupoegade põldudest hariti sahaga, külv ja rehepeks teostati käsitsi. 1910. a. oli Vene keisririigi põllumajanduses tarvitusel 3 milj. puuatra, 7 milj. harkatra, 5 milj. puuäket ja ainult 27 000 auru-rehepeksumasinat. Traktoreist ega elektriatradest polnud siis aimugi.

Pärast 1905. a. revolutsiooni kujunes küsimus Venemaa vana keskaegse maavalduse järsust murdmisest eriti edasilükkamatuks. Veel teravamal kujul kui 1861. a. arenes võit-

lus kahe võimaliku tee pärast, mida mööda kapitalism võis põllumajanduses areneda — kas Preisi või Ameerika eeskujudel. Aastal 1907 kirjutas Lenin, et on võimalikud kaks perspektiivi: „Kas preisi tüüpi areng: feodaalmõisnik saab junkruks. Aastakümneks on kindlustatud mõisnike võim riigis. Monarhia. „Parlamentlike vormidega pealistatud sõjaline despotism" demokraatia asemel. Suurim ebavõrdsus küla- ja muus elanikkonnas. Või jälle ameerika tüüpi evolutsioon. Mõisniku majapidamise hävitamine. Talupoeg muutub vabaks farmeriks. Rahvavalitsus. Kodanlik-demokraatlik kord. Suurim võrdsus talurahva hulgas kui vaba kapitalismi lähtepunkt ja eeltingimus." (L e n i n, Teosed, XI köide, lk. 188.)

Talupoegade ülestõusud revolutsiooniaastail näitasid, et talurahvas, kes ei taha enam leppida oma olukorraga, nõuab endise maavalduse revolutsioonilist purustamist ja võitleb tõeliselt selle eest, et põllumajanduses areneks kapitalism ameerika teed mööda.

Tsaarivalitsus, mõisnikud ja kontrrevolutsiooniline kodanlus püüdsid seda murrangut teostada mõisnike huvides preisi teed mööda. Tsaarivalitsus otsustas küla ükskõik millise laostamise kaudu lõhestada talurahva ja temast välja tõsta kõige enam kindlustatud maaomanike kihi — „uued mõisnikud", kes pidid ise saama maa eraomanduse puutumatuse ja tsaari isevalitsuse kõikumatuse kaitsjaiks.

Tsaarivalitsus loobus seetõttu oma endisest külakogukonna ja sellega seotud keskaegsete maakasutamisvormide (kinnistus külakogukonna külge, ühiskäendus jne.) säilitamise poliitikast. Külakogukonna hävitamisega tahtis tsarism tugevdada kulakut ja kogu ülejäänud talupoegade massi muuta tohutuks töö-reservarmeeks, kindlustades seega odava tööjõu suurtööstusele ja mõisniku majapidamisele.

Kui 1861. a. „reform" võimaldas mõisnikel röövida talupoegade maid, siis nüüd avanes selline võimalus kulakutel.

Külakogukonna hävitamine. Stolõpin märkis kolm liiki vahendeid, mille abil ta lootis võivat vältida agraarset revo-

lutsiooni ja kindlustada tsarismi võimu: 1) külakogukonna hävitamine, 2) üksiktalude ja lahktalundite ellukutsumine külas ja 3) talupoegade ümberasustamine.

Stolõpini ukaas 9. novembrist 1906, mis alustas külakogukonna hävitamist, muutus III Riigiduumast läbimineku järel 1910. a. 14. juuni seaduseks, mis pidi selle hävitamise lõpule viima. 1906. a. 9. novembri ukaas andis talupoegadele ainult võimaluse külakogukonnast välja astuda; 1910. a. 14. juuni seadus tegi selle väljaastumise sunduslikuks. Neis maakogukondades, kus talupoegadele maade jagamisest saadik ei olnud toimunud hingemaade ümberjaotamisi, kinnistati maatükid taluperemeestele isikliku eraomanduse alusel. Neis maakogukondades aga, kus ümberjaotused olid toimunud, said üksikud taluperemehed õiguse oma maatükke ainuisikuliselt välja eraldada.

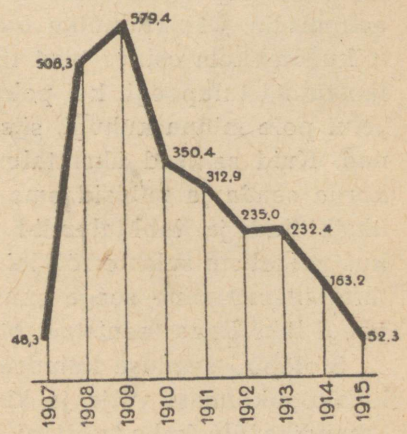

Stolõpini reform. Talupoegade arv (tuhandeis), kes astusid külakogukonnast välja aastail 1907—1915.

Stolõpini maaseaduse järgi hävis maa külakogukondlik kasutamine. Talupoeg võis eralduda külakogukonnast ja oma hingemaa ära müüa, milleks tal varemalt õigust polnud. Rikkad talupidajad-kulakud said võimaluse laostunud külakehvikute maid odava hinna eest kokku osta. Külakogukonnast väljaastujad võisid kinnistada endile hingemaatükke, jäädes külla elama, ja koondada eraldatud maatükid ühte krunti — lahktalundiks. Kuid nad võisid oma maja ja majapidamise ka üle viia väljaspool küla eraldatud maatükile; siis tekkis üksiktalu. Eraldumised üksiktaludeks ja lahktalundeiks nõudsid ressursse majapidamise loomiseks uuel kohal. Valitsus andis

kulakutele laenu maa ostmiseks ja üksiktalude rajamiseks. Ta nõudis, et kulakutele-üksiktalunikele antaks eraldamiseks parimad külakogukonna maad. Üksiktalude ja lahktalundite asutamist teostati sageli maakonnaülemate abil vägivaldselt. Tsaarivalitsus saatis külla terve armee stražnikuid ja andis kuberneridele õiguse saata küladesse sõjavägesid — maha suruma talupoegade vastuhakkamist külakogukonnast väljaastumisele. Üksiktalunike hulgas moodustasid kulakud vähemiku. Rohkem esines teist liiki üksiktalunikke — kerjuseid, laostunud talupoegi, kel polnud kuhugi minna viletsuse eest. „Kui pole minna kuhugi, siis kas või üksiktaludesse," ütlesid nad. Kuid sellised üksiktalunikud ei suutnud oma majandit korda seada ja müüsid oma maatükid kulakutele. Viimaste üksiktalud ja lahktalundid muutusid tõelisteks mõisadeks, kus palgaliste sulaste töö leidis laialist kasutamist. Talurahva diferentseerumine seega suurenes. Osa maata jäänud talupoegi läks linna teenistust otsima ja muutus proletaarlasteks.

Stolõpini seaduse kümneaastase kehtimise jooksul astus külakogukonnast välja ja kinnistas oma maatükid isiklikuks omandiks üle kahe miljoni taluperemehe (maa pindalaga 18 miljonit hektaari). Neist eraldus üksiktaludesse ja lahktalundeisse 54,7%, kuid hiljemini müüsid $^3/_5$ eraldunuist oma maatükid ära.

Vahendajana maa müütamisel esines Talurahva Pank. 1906. aastast 1910. aastani omandasid talupojad panga kaudu üldse 6 miljonit hektaari maad. Pank abistas eranditult üksiktalusid või lahktalundeid. Kümne aasta kestel 1906—1916 avaldus Talurahva Panga tegevus umbes 200 000 üksiktalu ja lahktalundi loomises. See pank tegutses aadli ja kulakute huvides. Hingemaad osteti panga poolt, võrrelduna mõisnike maaga, poolmuidu. Seal, kus mõisamaa hektaar maksis 121 rubla, hinnati hingemaa hektaar 79 rublale; pank aga müüs hektaari edasi 140—150 rubla eest. Maa müügi puhul järelmaksuga võttis pank suurt võlaprotsenti. Sageli polnud külakogukonnast üksiktalusse eraldunud talupoeg suuteline pan-

gale tähtajaks laenu ja protsente tasuma. Siis läks ta varandus haamri alla ja talupojal endal tuli siirduda linna teenistust otsima.

Stolõpin arendas laialt ka ümberasustamise poliitikat. Ta püüdis luua Kesk-Venemaa aladel võimalikult suuremal arvul „tüsedaid" ja „tugevaid" talupoegi-pärisomanikke ning asustada rahulolematuid kehvikuid ja kesktalupoegi kaugemale

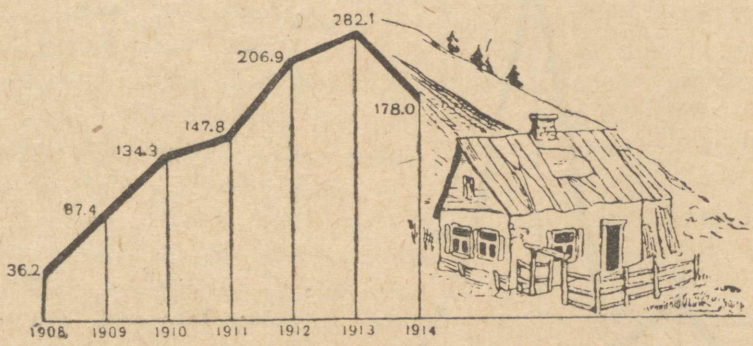

Stolõpini reform. Hingemaade müük talupoegade poolt, kes olid külakogukonnast välja astunud (müüjate arv tuhandeis).

— Siberisse ja mujale ääremaile. Aastail 1906—1910 asustati Siberisse, Kaug-Itta, Kesk-Aasiasse ja mujale ääremaile 2,5 miljonit talupoega.

Taotelles poliitilisi eesmärke ei arvestanud Stolõpini valitsus ei ümberasustatavate huve ega kohaliku elanikkonna õigusi. Ümberasustamisasjad usaldati maakorralduskomisjonidele, maakonnaülemaile ja kuberneridele. Maakorralduskomisjonid saatsid kehvikuid ja kesktalupoegi teele tervete partiidena loomavaguneis, pealkirjaga: „40 inimest, 8 hobust". Ümberasujad koos naiste ja lastega, terved ja haiged, sõitsid sihtkohale kuude viisi, samades vagunites valmistati toitu, pesti pesu jne.; reisi lõpp-punktis paigutati ümberasujad maha otse lageda taeva alla, vihma või lume kätte. Nad hakkasid

elama kiiresti-kaevatud muldonnides ja alustasid oma lõpmatuid sekeldusi, et saada kätte maatükid ja laenu majapidamise rajamiseks. Suurem osa maatükke anti kaugeis ja vähesobivais kohtades, kus polnud vett ega heina- ja karjamaid. Antava laenu summa polnud majapidamiseks küllaldane. Milliseid hädasid pidid taluma asunikud, jäetuna saatuse hoolde kaugeil ääremaadel, võib näha näiteks vürst Lvovi aruandest, kes semstvote ülesandel käis Kaug-Idas. „Äralõigatud olek muust maailmast, nagu asustamata saarel, keset ürgtaiga soomättaid, soostunud orgusid ja mägesid, lausa metsikud elamis-, töötamis- ja toitmistingimused rõhuvad vaimult nõrka ja kerjuslikku ümberasujat. Ta langeb apaatiasse, olles raisanud oma väikese energiatagavara juba karmi loodusega peetava võitluse alguses, ehitades endale armetut elamut. Skorbuut ja tüüfus haaravad ta kurnatud organismi ja viivad ta kalmistule. Paljudes 1907. a. rajatud asundustes esineb lihtsalt uskumatult suur suremus — 25—30%. Neis on niisama palju hauariste kui talusid ja paljudki asundused on sunnitud siirduma täiesti uutele maatükkidele või kalmistule."

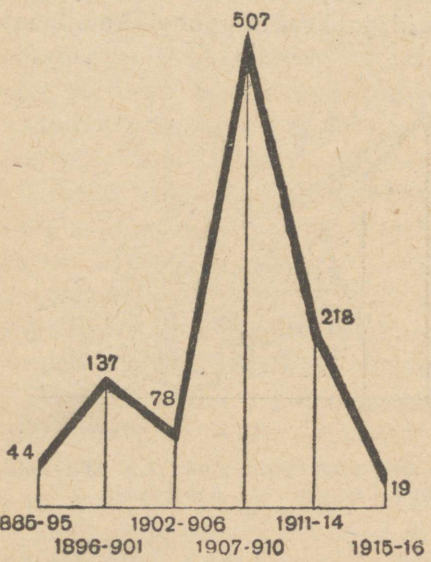

Talupoegade ümberasumine Uurali taha. Ümberasujate keskmine arv aastas (tuhandeis).

Paljud ümberasujad jätsid meeleheitel oma äsjasaadud maatükid maha ja pöördusid täiesti laostunult oma endistesse

elukohtadesse tagasi. Äsjased asunikud-kesktalupojad muutusid sulasteks või linnatöölisteks.

Ümberasustamine tõi laostumise kaasa ka ääremaade kohalikule elanikkonnale. Kolonisatsiooni maafond loodi kohalike talupoegade otsese röövimise arvel. Toimus kirgiisi rahvastiku massiline eemaletõrjumine nende talvistelt karjamaadelt. Kaukaasia mägilased tõrjuti viljakailt mailt kivistesse orgudesse. Kesk-Aasias hävitati kaunid aiad, kui nad juhtusid olema ümberasujaile külvialaks määratud maaribadel.

Laostunud ja vaesunud ääremaade rahvastik revolutsioneerus ja täiendas seega tsarismi vastu võitlejate ridu.

Stolõpini agraarreformi tagajärjed. Alustades oma agraarreformi, deklareeris Stolõpin, et ta püüab välja kiskuda talupoegkonda revolutsiooni kätest ja kavatseb luua külade kulaklikust ladvikust „väikesi mõisnikke" — isevalitsuse kindlat tuge võitluses revolutsiooniga.

„Andke mulle 20 aastat rahu ja ma reformin Venemaa," ütles Stolõpin.

Artiklis „Viimane ventiil" näitas Lenin, et Stolõpini agraarreformi tagajärjena ei saavutatud „reformimist" ega „rahu".

Uus ikaldus 1911. a. ja 30 miljoni talupoja nälg näitas, et Stolõpini reform ei hävitanud külade põllumajanduse mahajäämise pärispõhjusi. Ikaldusest tabatud kohtades raevutsesid näljatüüfus ja teised nakkushaigused.

1910. a. viis koolera Lõuna-Venemaal hauda 100 000 inimest. Astrahani steppides algas katku epideemia. Laostumine, viletsus ja nälg kutsusid esile tugeva viha ja revolutsioneerisid talupoegi.

Stolõpini reform ei murdnud keskaegset maavaldust. Mõisnike, tsaari perekonna ja kloostrite kätte jäi endiselt üle 150 miljoni hektaari paremaid ja viljakamaid maid. Mõisnikud orjastasid talupoegi endiselt, sundides neid oma hobusekronuga ja primitiivsete tööriistadega harima mõisamaad.

„See pole kapitalism," kirjutas Lenin mõisniku ja talupoja majapidamisest, nii nagu see oli kujunenud Stolõpini reformi tagajärjel. „See pole euroopalik majandamisviis... See on vanahiinalik. See on türgilik. See on pärisorjuslik." (Lenin, Teosed, XVI köide, lk. 459.)

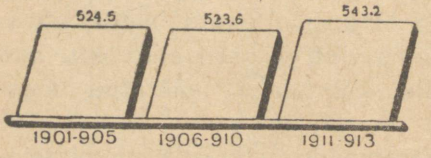

Keskmine iga-aastane vilja väljavedu Venemaalt aastail 1901—1913 (milj. puudades).

Reform ei likvideerinud isegi üleribasust ega teisi pärisorjuse jäänuseid, mis vähendasid talupoja töö produktiivsust. Stolõpini maakorraldust nimetasid talupojad kibeda pilkega „maa korratusse viimiseks".

Stolõpini reform andis hävivale pärisorjusele ainult ajapikendust, jättes lahendamata sügavaimad vastuolud, mis moodustasid Vene kodanlik-demokraatliku revolutsiooni aluse. Ta suurendas veelgi enam talurahva diferentseerumist ja teravdas klassivõitlust külas. Agraarküsimuse kui Vene revolutsiooni põhiküsimuse võis lahendada ainult mõisnike latifundiumide likvideerimine ja 70 miljoni hektaari mõisamaade tasuta üleminek mõisnikelt talupoegade kätte.

Kuid selleni võis viia ainult uus revolutsioon.

§ 14. Töölisliikumise langus ja ideeline laostumine reaktsiooniaastail.

Töölisliikumine reaktsiooniaastail. 1907. a. talvel andis Stolõpini valitsus käsu Lenini areteerimiseks. Tsaari nuuskurid otsisid revolutsiooni juhti agaralt. Partei ettepanekul pidi Lenin, kes elas Soomes, sõitma välismaale. Et tähelepandamatult laevale pääseda, läks Lenin kahe soome talupoja saatel öösel jääd mööda lähima saareni. Detsembrikuu jää oli nõrk ja Lenin pidi jääauku sattudes peaaegu uppuma ning

pääses sealt välja ainult suuri vaevu. Lõpuks jõudis ta õnnelikult aurikule ja sõitis Soomest Šveitsi. Lenini teine maapaos olek kestis peaaegu kümme aastat.

Välismaal uuendas Lenin juba 1908. a. veebruaris bolševistliku ajalehe „Proletari" („Proletaarlane") toimetamist, mille

V. I. Lenin läheb mööda Soome lahe jääd teistkordselt emigratsiooni detsembris 1907.

abil ta hakkas ette valmistama parteid ja töölisklassi uueks revolutsiooniks.

Seltsimees Stalin siirdus 1907. a. Tiflisist Bakuusse, kus ta asus Bakuu proletariaadi revolutsioonilist võitlust juhtima.

Reaktsiooni hoopide all jätkus Venemaa streigiliikumise langus. 1908. a. streikis 176 000 töölist, 1909. a. — 64 000, 1910. a. — ainult veel 46 000 töölist. Streigid omasid endakaitse iseloomu. Ainult Bakuu töölisliikumisel, mida juhtis seltsimees Stalin, oli selgesti ilmnev poliitiline iseloom. Et

Bakuu ajalehe „Gudok" number 29. septembrist 1907. Sellesse numbrisse on paigutatud seltsimees Stalini artikkel „Tuleb boikoteerida nõupidamist".

töölisi revolutsioonilisest võitlusest kõrvale viia, tegid naftatööstusturid ettepaneku — korraldada tehaste ning tööstuste volinike nõupidamine ettevõtjatega kollektiivlepingu tingimuste arutamiseks. Bolševikud kutsusid üles nõupidamist boikoteerima.

1907. a. lõpul, mil kogu riigis raevutses reaktsioon, pidas Bakuus umbes kaks nädalat oma istungeid omapärane töölisparlament, kus Bakuu töölised koostasid nõudmisi naftatööstureile. Kui need nõudmised tagasi lükati, kutsusid bolševikud töölisi üles üldstreigiks. Streigi ettevalmistamise ajal tapeti reetlikult nurga tagant 22-aastane aserbaidžani tööline Han-

lar, tuline kõnemees, kes oskas masse endaga kaasa kiskuda. Hanlari matus kujunes võimsaks poliitiliseks meeleavalduseks. Langenud võitleja kalmul kutsus seltsimees Stalin aserbaidžani töölisi üles võitlust jätkama; ta ütles, et Hanlar on aserbaidžani rahva esimene ohver Vene revolutsioonile.

Hinnates Bakuu streikide võitluse iseloomu, kirjutas Lenin: „1908. aastal seisab kaunis suure streikijate arvuga kubermangude eesotsas Bakuu kubermang 47 000 streikijaga. Massilise poliitilise streigi viimased mohikaanid!" (Lenin, Teosed, XV köide, lk. 33.)

1908. a. märtsis areteerisid sandarmid seltsimees Stalini. Kuid ta jätkas liikumise juhtimist ka vanglast, lähetades artikleid ajalehele „Gudok" („Vabrikuvile"). Kord saadeti vanglast rühm bolševikke sunnitööle. Nähes neid kongiaknast, hüüdis seltsimees Stalin neile jumalagajätuks: „Hoidke vangiraudu, neid läheb meil tarvis tsaarivalitsuse jaoks."

1908. a. sügisel saadeti seltsimees Stalin kaheks aastaks Solvõtšegodskisse, kust ta põgenes 1909. a. suvel.

Ideeline laostumine intelligentsi hulgas. Iseloomustades Vene poliitilist elu Stolõpini reaktsiooni ajal kui ääretut korralagedust, kirjutas seltsimees Stalin: „Ühiskondliku mõtte aheldatus, üldine väsimus ja apaatia, viletsus ja meeleheide tööliste seas, talupoegade rõhutud olek ja heitumus politseimõisnike-kapitalistide karja üldise määratsuse juures — säärased on Stolõpini „rahustamise" iseloomulikud jooned". (Lenin ja Stalin, Koguteos, I köide, lk. 572.)

Revolutsiooni lüüasaamine põhjustas lagunemise ja laostumise intelligentsi seas. Osa revolutsiooniga kaasajooksjaid kodanluse hulgast siirdus avalike revolutsioonivaenlaste leeri. Teine osa, leides endile tegutsemisvõimalusi legaalseis töölisorganisatsioonides, taunis igasugust revolutsioonilist tegevust ja kutsus töölisi üles reaktsiooniga kohastuma ning tsarismiga leppima. See osa intelligentsist arvas, et Stolõpini reformid on juba asetanud Venemaa kodanlike riikide hulka ja teinud revolutsiooni tarbetuks. Kõige vaenulikumaks revo-

lutsiooni suhtes osutus kodanlik (kadetlik) intelligents, kes koondus koguteose „Vehhi" („Tähised") ümber, mis ilmus aastal 1909. Selle koostajad olid kodanliku intelligentsi silmapaistvad esindajad, endised legaalsed marksistid ja kadetid. Nad kuulutasid sõja marksismile, loobusid võitlusest demokraatia pärast ja kutsusid üles leppima tsarismiga. „Vehhi" kaitses õigeusklikkust, müstikat ning alandlikkust jumala ja võimu ees. Ta kaitses suurriiklikke seisukohti ja imperialistlikku välispoliitikat, mille teele asus Vene kadetlik kodanlus pärast 1905. aastat.

Eriti tugeva ideelise lagunemise ja laostumise elasid üle väikekodanlikud parteid (menševikud, sotsialistid-revolutsionäärid ja teised), kelle hulgas tekkisid arvukad fraktsioonid, rühmad ja rühmakesed.

Menševikud arvasid, et revolutsioon on läbi ja et Stolõpin on viinud Venemaa kodanliku arengu teele. Nad püüdsid kohastuda Stolõpini režiimiga ja tegid ettepaneku likvideerida vana sotsiaaldemokraatlik võitluspartei, mille tsarism oli põranda alla ajanud. Menševikke kutsuti seepärast likvidaatoreiks. Lenin nimetas likvidaatoreid „Stolõpini töölisparteiks", sest nad muutusid 3. juuni monarhia sulaseiks ja käsilasteks.

Sotsialistide-revolutsionääride partei lõhestus. Parempoolsed sotsialistid-revolutsionäärid asutasid juba 1906. a. poolkadetliku „rahvasotsialistliku töölispartei". „Rahvasotsialistid" tunnistasid vajalikuks talupoegade jaoks võõrandatava mõisamaa väljaostmise ja astusid blokki kadettidega. Sotsialistide-revolutsionääride „pahem" tiib asutas poolanarhistliku sotsialistide-revolutsionääride-maksimalistide rühma. Nemad soovitasid kasutada peamise võitlusvahendina majanduslikku ja poliitilist terrorit ning mandusid varsti põhimõttelagedaks ekspropriaatorite rühmaks.

Reaktsiooniaastail arenesid politseiliku terrori tingimustes tugevasti reetmine ja provokatsioon. Provokaatorid tungisid partei-organisatsioonidesse. Mõned provokaatorid korraldasid kaitsepolitsei ülesandel poliitilisi mõrvu, mis viisid siis küm-

neid süütuid inimesi võllasse. Kurikuulsaks sai sel perioodil paljastatud provokaator Azef, kes seisis 1903. aastast saadik sotsialistide-revolutsionääride „võitlusorganisatsiooni" eesotsas. Sotsialistide-revolutsionääride terroristlik taktika paljastati pärast Azefi lugu lõplikult kui taktika, mis osutus kaitsepolitseile kasulikuks ja massidele kahjulikuks.

§ 15. Bolševikud reaktsiooniaastail.

Bolševikkude võitlus partei pärast. Ainult bolševikud oskasid täies korras taanduda. Bolševikud teadsid, et tsarismi võit on ajutine ja ebakindel, ning jätkasid võitlust uue revolutsiooni jaoks jõudude ettevalmistamise eest. Tsaarivalitsus jälitas halastamatult bolševistlikku parteid, millesse kuulumise eest saadeti sunnitööle. Kuid bolševikud läksid põranda alla ja jätkasid väsimatult revolutsioonitööd, luues ettevõtteis oma rakukesi. Ühendades legaalsed ja mittelegaalsed töötamisvormid, kasutasid bolševikud massidega sidemete pidamiseks väikseimaidki legaalseid võimalusi: ametiühinguid, töölisklubisid, pühapäevakoole, kooperatiive. Riigiduumas kasutasid saadikud-bolševikud revolutsiooni huvides duuma kõnetooli. Bolševike eesmärgiks oli, nagu 1905. aastalgi, kukutada tsarism ja viia kodanlik-demokraatlik revolutsioon lõpule, et teostada siis üleminek sotsialistlikule revolutsioonile. Bolševikud kaitsesid edasi vanu äraproovitud loosungeid — demokraatlikku vabariiki, mõisamaade konfiskeerimist, 8-tunnist tööpäeva.

Stolõpini reaktsiooni raskeis tingimustes pidasid bolševikud võitlust kahel rindel — menševikkude-likvidaatorite vastu ja „otzovistide" vastu. „Otzovistideks" (ärakutsujaiks) hakati nimetama osa endisi bolševikke, kes nõudsid tööliste saadikute tagasikutsumist Riigiduumast ja igasuguse töö katkestamist legaalseis organisatsioones. Lenin nimetas otzoviste „pahempidi pööratud likvidaatoreiks", sest nad lükkasid par-

tei massidest eemaldumisele ja viisid järelikult revolutsioonilise partei likvideerimisele. Bolševikud heitsid seepärast otzovistid bolševistlikust organisatsioonist välja.

Trotski ja trotskistid kaitsesid kõigis küsimustes likvidaatorite seisukohta. Lenin rääkis, et Trotski on alatum ja kahjulikum kui avalikud likvidaatorid, sest Trotski pettis töölisi, väites, nagu seisaks ta „väljaspool fraktsioone", tegelikult ta aga toetas menševikke-likvidaatoreid. Just neil aastail nimetas Lenin teda „Juudas Trotskiks". Aastal 1912 organiseeris Trotski nn. „augustibloki", kõigi bolševismivastases võitluses ühinenud parteivastaste elementide bloki.

Kamenev, Zinovjev ja Rõkov toetasid Trotskit Lenini vastu. Trotski varjatud liitlastena saavutasid nad niipalju, et lõpetati bolševistliku ajalehe „Proletari" ilmumine ja hakati toetama Trotski ajalehte. Kamenev astus Trotski ajalehe toimetusse ja püüdis lehte muuta partei Keskkomitee häälekandjaks.

Dekadents ja skeptitsism haarasid ka seda osa haritlasist, kes küll pidasid end marksistideks, kuid ei seisnud kuigi kindlalt marksismi seisukohtadel. Nad alustasid marksismi teoreetiliste aluste „arvustust". Osa marksismist eemaldunud haritlasi hakkas isegi jutlustama uue religiooni loomise vajalikkust (niinimetatud „jumalaotsijad" ja „jumalaehitajad").

Oma kuulsas raamatus „Materialism ja empiriokrititsism", mis ilmus aastal 1909, andis Lenin löögi neile marksismi teooria renegaatidele ja päästis seega marksistliku partei teoreetilised alused.

Bolševikkude kujunemine iseseisvaks marksistlikuks parteiks. Võitlus likvidaatorite, otzovistide ja trotskistidega asetas bolševikkudele ülesande liita kõik bolševikud ja kujundada nad iseseisvaks marksistlikuks parteiks. See oli vajalik selleks, et töölisklassi ette valmistada uueks revolutsioonililiseks tõusuks.

Iseseisva bolševistliku partei kujundamiseks kutsuti Prahas jaanuaris 1912 kokku VI ülevenemaaline partei konve-

rents. Sellel oli partei kongressi tähtsus. Praha konverents valis partei bolševistliku Keskkomitee, eesotsas Leniniga. Seltsimehed Stalin ja Sverdlov, kes tollal viibisid asumisel, valiti seljataga Keskkomiteesse.

Purustades menševikud ideeliselt ja organisatsiooniliselt, ajades nad välja parteist samuti nagu otzovistidki, jätsid bolševikud endile partei vana nimetuse — VSDTP. 1918. aastani nimetati bolševike parteid Vene sotsiaaldemokraatlikuks töölisparteiks, lisandusega sulgudes — „bolševike".

Praha konverents oma otsuseis rõhutas uue revolutsioonilise tõusu vältimatust ja vajadust teha massides intensiivset tööd. Revolutsioonilise töö juhtimiseks Venemaal loodi praktiline keskus — Keskkomitee Vene büroo, eesotsas seltsimees Staliniga. Lenini korraldusel sõitis asumisel viibiva Stalini juurde Sergo Ordžonikidze, et teha Stalinile teatavaks konverentsi otsused ja organiseerida tema põgenemist. 1912. a. veebruaris põgenes seltsimees Stalin neljandat korda asumiselt. Ta sõitis läbi rea Venemaa linnu ja hakkas juhtima kasvavat revolutsioonilist liikumist Peterburis.

Bolševikkude raudne kaardivägi. Lenini ja Stalini juhtimisel kasvasid raskeis reaktsioonitingimustes paljudest bolševistlikest põrandaaluseist tegelasist väljapaistvad kutselised revolutsionäärid ja parteijuhid.

Paindumatu revolutsionäär oli Jakov Mihhailovitš Sverdlov — „kõige teravakontuurilisem kutselise revolutsionääri tüüp" Lenini iseloomustuse järgi. Juba 15. eluaastast alates hakkas ta tegema illegaalset revolutsioonilist tööd Nižni-Novgorodi ja Sormovo tööliste keskel. 1902. a. korraldas ta Sormovos poliitilise demonstratsiooni, mille järel ta sattus esmakordselt vanglasse. Sellest ajast peale oli kogu ta elu täis pingsat ja ohtuderikast revolutsioonilist tööd, mida katkestasid korduvalt väljasaatmised ja põgenemised. 1905. a. arendas Sverdlov bolševistlikku tööd Kaasanis ja Uuralis, kus ta tõusis varsti töölismasside armastatud juhiks. Pärast revolutsiooni mahasurumist viibis Sverdlov kaks aastat kindlusvan-

gistuses. Väljunud vanglast reaktsiooniaastail, areteeriti ta jälle varsti ning saadeti välja Narõmi kraisse. Viis korda üritas ta põgeneda üksildasest Maksimkin Jarist, kuhu isegi posti toodi ainult kaks korda aastas. 1912. a. sügisel katsus ta kergestikalduva paadiga sõita üle Jenissei, kus pidi peaaegu uppuma. 1912. a. lõpul jõudis Sverdlov Peterburisse.

Paindumatu bolševistlik võitleja oli ka Mihhail Vassiljevitš Frunze. 1905. a. juhtis ta Ivanovo-Voznessenskis tööliste streiki. 1907. a. märtsis areteeriti ta ja pandi türmi. Frunzet ähvardas surmanuhtlus. „Oelge end lahti oma proletaarlasist," ütles talle kohtus tema advokaat, „küllap näete, teile antakse otsekohe armu." Frunze teatas kohtule põlastusega, et ta loobub säärasest kaitsjast. Tsaarikohus mõistis Frunze 10 aastaks sunnitööle.

Samal ajal tegi suurt parteitööd Sergei Mironovitš Kirov. Kirov (Kostrikov) astus 18-aastase noormehena Tomskis bolševike parteisse; ta võttis väga aktiivselt osa 1905. a. revolutsioonist. Revolutsioonilise tegevuse ja salatrükikoja organiseerimise eest mõisteti ta kindlusvangi. See oli noorel revolutsionääril juba kolmas vangistus. Vaevalt vanglast vabanenud, andus Kirov oma tavalise väsimatusega parteitööle Vladikavkazis, kokku kogudes ja kasvatades uusi revolutsionääride-bolševike kaadreid.

Üks samasuguseid tuliseid väljapaistvaid noori revolutsionääre oli neil aastail Lenini ja Stalini õpilane Grigori Konstantinovitš Ordžonikidze (teda kutsuti parteis Sergoks). Ta oli gruusia taluri poeg ja alustas revolutsioonilist tööd 17-aastasena. 1903. a. astus ta bolševike parteisse. Esimese Vene revolutsiooni ajal võttis ta osa relvastatud ülestõusu ettevalmistusest, kuid areteeriti 1905. a. detsembris kohaletoimetatud relvade väljalaadimisel. Tal õnnestus välismaale põgeneda, kuid siis pöördus ta tagasi Bakuusse ja suundus 1909. a. Pärsiasse, kus tegi kaasa Pärsia revolutsiooni. Pärast korduvaid vangistusi sõitis Sergo Ordžonikidze Lenini juurde Pariisi, kus õppis Lenini poolt asutatud parteikoolis. Valitud Praha konverentsil

bolševistliku partei Keskkomitee liikmeks, pöördus ta uuesti Venemaale põrandaalusele bolševistlikule tööle; varsti areteeriti ta aga jälle ja paigutati kolmeks aastaks Schlüsselburi kindlusse.

Neil aastail kujunes kutseliseks revolutsionääriks ka Vjatšeslav Mihhailovitš Molotov, kes astus kooliõpilasena bolševike parteisse (1906. a.). Juba 16-aastasena propageeris ta õppiva noorsoo seas marksismi, jätkates seda tööd ka reaktsiooniaastail. Veel enne reaalkooli lõpetamist, 19-aastase noorukina, saadeti V. M. Molotov (Skrjabin) välja Vologda kubermangu, kuid ta ei katkestanud oma revolutsioonilist tegevust ka asumisel olles, vaid võitles siin menševike ja sotsialistide-revolutsionääride vastu. Nagu teisedki bolševikud, kasutas ka V. M. Molotov asumisel oleku aega revolutsioonilise teooria paremaks omandamiseks ja marksismi klassikute tööde uurimiseks. Vologdas astus ta ühendusse töölistega ja tegi suurt tööd raudteelaste seas. Pärast asumisel olekut pöördus V. M. Molotov tagasi Peterburisse bolševistlikule põrandaalusele tööle ja võttis aktiivselt osa bolševikkude Peterburi organisatsiooni kõigist tähtsamaist üritusist.

Põrandaalused professionaalid olid reaktsiooniaastail töölised-bolševikud Mihhail Ivanovitš Kalinin ja Kliment Jefremovitš Vorošilov. Peterburi „Töölisklassi vabastamise eest võitlemise liidu" liikmena ja „Iskra" ühe aktiivse agendina elas tööline-treial M. I. Kalinin juba 1890-ndaist aastaist peale kutselise revolutsionääri rasket elu, istudes kinni paljudes tsaari-Venemaa vanglais. Pärast järjekordset vangistust 1910. a. astus Kalinin tööle Peterburi suurtükitehasesse ja sai aastal 1911 Viiburi rajooni bolševistliku organisatsiooni juhiks. Praha konverentsil valiti Kalinin bolševistliku Keskkomitee liikme kandidaadiks.

Niisama rasket töölise-bolševiku teed käis neil aastail Luganski lukussepp K. J. Vorošilov. 15-aastase poisina asus ta tehasesse tööle ja võttis juba 1890-ndate aastate lõpust peale aktiivselt osa illegaalseist hulgalisist väljasõitudest ja tööliste

meeleavaldusist. 1903. a. astus ta bolševike parteisse. 1905. a. revolutsiooni perioodil, valmistades Luganski töölisi ette ülestõusuks, moodustas ta lööksalku, muretses relvi, õpetas töölisi laskma. Ühel miitingul 1905. a. kutsus Vorošilov töölisi üles relvastatud võitluse kunsti õppima ja oma komandöre ette valmistama. — „Me määrame sinu punaseks kindraliks," hüüdis talle üks tööline. „Sa haarasid kaugele," vastas Vorošilov naerdes, „ma ei tea sõjaasjandusest midagi." Ükski töölisist ja K. J. Vorošilov ise ei aimanud tollal, et 1905. a. töölise poolt määratud „punasest kindralist" saab maailma võimsaima armee esimene marssal ja suurim sõjaasjanduse tundja.

1905. aasta revolutsiooni järel areteeriti K. J. Vorošilov ja saadeti aastal 1907 kolmeks aastaks asumisele. Kolme kuu pärast põgenes K. J. Vorošilov Bakuusse ja võttis koos seltsimees Staliniga osa Bakuu tööliste võitlusest. Uuesti vangistatud ja Arhangelski kubermangu välja saadetud, põgenes K. J. Vorošilov jälle ja jõudis tohutu vaevaga 1912. a. oma kodukohta Donbassi.

Ennastsalgavalt ja sangarlikult töötasid raskeimais tsaristliku reaktsiooni tingimustes ka teised bolševistlikud põrandaalused tegelased, valmistades töölisklassi ette uueks revolutsiooniliseks tõusuks.

§ 16. Stolõpini valitsuse välispoliitika.

Inglise-Vene kokkulepe. Tsarismi lüüasaamine Vene-Jaapani sõjas viis ta rahvusvahelise kaalu ja tähtsuse edasisele langusele. Pärast Portsmouthi rahulepingu sõlmimist Jaapaniga võis isevalitsus revolutsiooni mahasurumiseks jõudu koguda kahel tingimusel: saades hiiglasuurt välislaenu ja kindlustades oma välist julgeolekut. Algul püüdis Nikolai II tuge leida liidust Saksamaaga, mida temale peale sundis Wilhelm II. Selle liidu loomise ajas nurja rühm ministreid, ees-

otsas Wittega. Viimane taipas, et Venemaa liit Saksamaaga teeb lõpu rahalisele abisaamisele Prantsusmaa poolt, purustab liidu Prantsusmaaga ja viib Venemaa täielikku sõltumusse Saksamaast Euroopas ja Jaapanist Kaug-Idas. Seepärast tühistatigi juba Björkö's Nikolai II poolt alla kirjutatud salajane leping Wilhelm II-ga.

Miljardi suuruse laenu (2,5 miljardit franki) andsid isevalitsusele aastal 1906 Inglis- ja Prantsusmaa, päästes ta sellega rahanduslikust pankrotist. Samuti aitasid nad tsarismil lõplikult korraldada oma suhted Jaapaniga, kes Portsmouthi lepingu üksikute peatükkide teostamise ettekäändel jätkas vastuvõtmatute nõudmiste esitamist ja ähvardas uuesti alustada sõda, mis nüüd, pärast hiljutisi sõjalisi kaotusi ja pärast Vene sõjaväe demobiliseerimist Kaug-Idas, oleks tsarismile käinud täiesti üle jõu. Inglis- ja Prantsusmaa valitsus avaldasid survet Jaapanile, kes vajas välislaenu, ning sundisid teda tegema Venele mööndusi ja sõlmima viimasega 1907. a. suvel kokkuleppe, mis tagas Vene Kaug-Ida piiride julgeoleku. Omalt poolt kohustus tsaarivalitsus toetama Prantsusmaad Saksamaa vastu võitluses Maroko pärast ja alla kirjutama kokkuleppe, millega määrati kindlaks Inglise ja Vene mõjupiirkonnad Kesk-Idas (Pärsias, Afganistanis ja Tiibetis). Seega kirjutati üheaegselt Vene-Jaapani kokkuleppega alla ka poliitiline kokkulepe Vene ja Inglismaa vahel. 1907. a. lepingu põhjal tunnistati Põhja-Pärsia, mis oli kõige tihedamini asustatud, Vene mõju piirkonnaks, Lõuna-Pärsia oma sõjasadamatega ja naftarikkusega kuulutati Inglise mõju piirkonnaks, mis strateegiliselt kaitses juurdepääsu Indiale. Kesk-Pärsia loeti erapooletuks vöötmeks.

Inglise-Vene kokkuleppe rahvusvaheline tähtsus seisis selles, et sellega (sest olid juba olemas Prantsuse-Vene leping 1893. aastast ja Inglise-Prantsuse kokkulepe 1904. aastast) viidi lõpule Inglise-Prantsuse-Vene entente loomine. Nii kujundati Kolmikleppimus (ehk Entente), mis oli sihitud Kolmikliidu vastu eesotsas Saksamaaga.

Bosnia kriis. Seejärel kui olid lõplikult välja kujunenud mõlemad koalitsioonid, kerkis lähedasele silmapiirile üle-euroopaline sõda.

Entente'is oli Vene tsarismil algusest peale alluv seisund. Vastukaaluks ähvardavale hädaohule Austria ja Saksamaa poolt nõudsid Vene rahvuslikud huvid Venemaa mõju tugevdamist Balkanil ja Lähis-Idas. Samal ajal aga kitsendasid Venemaad rahvusvahelised lepingud, mis keelasid Vene sõjalaevadel läbipääsu Musta mere väinadest — Bosporusest ja Dardanellidest. Kuid Venemaa liitlased ei osutanud temale diplomaatilist toetust. Nad eelistasid jätta Venemaad huvitavad küsimused lahendamata, et mitte lõdvendada Venemaa sõltumust Entente'ist.

Mais-juunis 1908 toimus Tallinnas Inglise kuninga kohtumine Vene tsaariga. Monarhid leppisid kokku Vene- ja Inglismaa ühise ettevalmistamise suhtes sõjaks Saksamaa vastu. Samuti lepiti kokku ühiselt reformide teostamiseks Makedoonias, mis oli ettevalmistuseks selle maakonna Türgilt äravõtmiseks. Ent väinade küsimuses ei andnud Tallinna kohtumine Vene valitsusele soovitavaid tagajärgi.

Üle-euroopalise sõja puhkemist püüdis kiirendada teistest varem ja paremini relvastatud Saksamaa ja tema satelliit Austria-Ungari. Seesmiselt lagunev paljurahvuseline Austria-Ungari lootis edasinihkumisega Balkani poolsaarel kindlustada oma olukorda. 1908. a. sügisel toimus Austria-Ungari ja Vene välisministri kohtumine. Sellel kohtumisel lepiti kokku, et tsaarivalitsus ei vaidle vastu, kui Austria-Ungari annekteerib (vägivaldselt liidab) Bosnia ja Hertsegoviina, mis olid ta okupatsiooni all juba 1878. a. Berliini kongressist saadik. Austria-Ungari lubas omalt poolt toetada tsarismi nõudlust Vene sõjalaevade vaba läbisõidu kohta Türgi väinadest.

Kuid tsarismi nõudlused Balkanil leidsid otsustavat vastupanu Inglismaa poolt. Austria-Ungari ruttas, ilma et ta oleks hoolitsenud omalt poolt antud lubaduse teostamise eest, välja kuulutama serblastega asustatud Bosnia ja Hertsegoviina

anneksiooni. See kutsus Serbias esile rahvusliku meelepahatormi. Tsaari-Venemaa, kes pidas end Serbia kaitsjaks, nõudis, et Bosnia ja Hertsegoviina anneksiooni ning väinade küsimus võetaks arutamisele Euroopa konverentsil. Kuid märtsis 1909 segas ennast konflikti Saksamaa ja nõudis Venemaalt ning Serbialt ultimatiivselt Bosnia ja Hertsegoviina anneksiooni vormilist tunnustamist. Bosnia kriis aastail 1908—1909 pidi peaaegu viima suurriikide sõjalise kokkupõrkeni. Tsarism polnud aga valmis uueks sõjaks ja andis seepärast ise järele ning sundis ka Serbiat alistuma. Seda tsaari diplomaatia äpardumist nimetasid parempoolsed saadikud III duumas „diplomaatiliseks Tsušimaks".

Tsarismi poliitika Idas. Ka Idamaade suhtes oli tsaarivalitsus kaotanud oma iseseisva poliitika. Pärsias, Türgis ja Hiinas täitis tsarism reaktsioonilist osa, lämmatades rahvuslik-vabastuslikke liikumisi ja revolutsioone.

1905.—1907. aastate revolutsioon kui esimene kodanlik-demokraatlik revolutsioon imperialismi ajastul leidis suurt vastukaja imperialismi poolt rõhutud koloniaalsete ja poolkoloniaalsete rahvaste hulgas, esijoones Vene naabruses asuvate ida rahvaste seas. 1906. a. algas kodanlik revolutsioon Pärsias. Pärsia šahh kutsus rahva nõudel kokku parlamendi (medžilis). Kuid Vene tsarism, kellele lääne imperialistid loovutasid „tegevusvabaduse", otsustas Pärsia revolutsiooni maha suruda.

1908. a. suvel tulistas kasakabrigaad Vene polkovnik Ljahhov'i juhtimisel kahureist Pärsia parlamenti ja pani Teheranis kehtima valge terrori režiimi. Tsarismi survel saatis šahh medžilise laiali. Paljud saadikud hukati, teised heideti vanglatesse. Kuid Pärsia revolutsioon kestis edasi. Aastal 1909 oli šahh sunnitud Venemaale põgenema, jättes maha alaealise järglase. Inglis- ja Venemaa panid revolutsioonilise Pärsia finantsblokaadi alla. Inglismaa ja Venemaa toetusel viisid Pärsia reaktsionäärid detsembris 1911 läbi kontrrevolutsioonilise riigipöörde. Pärsia revolutsioon suruti maha. Kokkulep-

pel Inglismaaga jättis tsarism Põhja-Pärsiasse oma okupatsiooniväed.

Aastal 1908 toimus noortürklaste partei juhtimisel sõjaline riigipööre Türgis. See arenes Türgi riigi tervikluse päästmise lipukirja all ja lõppes konstitutsioonilise korra kehtimapanekuga. Esimese hoobi noortürklaste revolutsioonile andis Austria-Ungari, kes annekteeris (haaras) Bosnia ja Hertsegoviina. Noortürklaste revolutsiooni maha suruda aitas ka tsaarivalitsus oma Balkani poliitikaga. Ta andis aastal 1909 Itaaliale nõusoleku Türgi Aafrika-provintside — Tripolitaania ja Kürenaika — anastamiseks. Ta toetas samuti Prantsus- ja Inglismaa nõudlusi Araabia maade suhtes. Venemaa juhtimisel loodi Balkani riikide liit Türgimaa ründamiseks. Tulemuseks oli see, et noortürklaste revolutsioon nõrgenes ja noortürklased Saksa imperialismiga lähenemist otsisid.

Kõige suuremaks revolutsiooniks Idas oli Hiina revolutsioon aastal 1911, mis oli sihitud Hiina feodaalide ja välismaa imperialistide vastu.

Vene tsarism esines ka Hiina revolutsiooni lämmatajana, võttes osa kuue riigi blokist (Inglise, Prantsuse, Vene, Saksa, Jaapani, USA), kes panid revolutsioonilise Hiina finantsboikoti alla ja aitasid kontrrevolutsioonilisel presidendil Jüan Šikhai'l revolutsiooni maha suruda.

Tsarism Lääne-Euroopa imperialismi reservina. Kuigi Vene tsarismil olid oma iseseisvad imperialistlikud eesmärgid ettevalmistusel oleva maailmasõja puhuks, siiski tema alluv ja sõltuv seisund Kolmik-Entente'is määras tema seisundi lääne-imperialismi sõjalise reservina.

Tulevases sõjas oli tsaristliku armee tegevus ette määratud Inglise ja Prantsuse huvidest. Kindralstaabiülemate nõupidamisel aastal 1911 teatas Prantsusmaa esindaja otseselt: „Eesmärk, mida Vene väed peavad taotlema, seisab selles, et sundida Saksamaad võimalikult suurel hulgal oma jõude idapiiril kinni pidama." Vene armee kohustus alustama pealetungi Saksamaale üheaegselt Inglise-Prantsuse pealetungiga.

Kindralstaabiülemate nõupidamisel aastal 1912 püstitas Prantsusmaa nõudmise, et Austria-Saksa piirile tuleb Prantsuse-Vene 1892. a. sõjalise konventsiooni kohaselt koondada mitte vähem kui 800 000 Vene soldatit. Pealetungi alustamist nõuti, sõltumatult olukorrast Inglise-Prantsuse rindel, 16. päeval peale Vene mobilisatsiooni algust. Vägede paiskamiseks Saksa piirile pidi tsaari-Venemaa ehitama uusi strateegilisi raudteid. Järjekordne laen anti tsaarivalitsusele tingimusel, et seda kasutataks ainuüksi selleks eesmärgiks.

See kõik tunnistas sellest, et tsarism kaotas järk-järgult oma iseseisvuse isegi puhtsõjalistes küsimustes.

Rõhutades Venemaa sõltumust Lääne-Euroopa imperialistidest, kirjutas seltsimees Stalin: „Tsaari-Venemaa oli lääne-imperialismi suurim reserv mitte ainult selles mõttes, et ta võimaldas vaba juurdepääsu välismaisele kapitalile, mis hoidis enda käes selliseid otsustavaid Vene rahvamajanduse harusid nagu kütteained ja metallurgia, vaid ka ses mõttes, et ta võis lääne imperialistide kasuks välja panna miljoneid sõdureid." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 4.)

§ 17. Rahvuslik-koloniaalse surve tugevnemine Stolõpini reaktsiooni aastail.

Tsarismi rahvuspoliitika reaktsiooniaastail. Ära hirmutatud revolutsioonist ja tigestunud Venemaa tagaplaanile tõrjumisest Euroopas, otsustas Stolõpini mustsajaline valitsus seda kõike tasa teha „ääremaade" rööv-ekspluateerimise ja mittevene rahvaste rahvusliku rõhumise suurendamisega. 1907. a. 3. juuni seadus kärpis rea rahvaste valimisõigusi. III Riigiduuma viis läbi rea seadusi, mis veel rohkem piirasid nende rahvuste algelisi õigusi, kes kuulusid tsaaririigi koosseisu. Stolõpini valitsus otsustas kõigepealt piirata nende „ääremaade" õigusi, kus rahvuslik-vabastuslik liikumine oli sel ajal kõige tugevam — Soomes, Poolas ja Kaukaasias.

Stolõpini ettepanekul viis III Riigiduuma 1910. a. läbi seaduse, mille järgi kõik Soomet puudutavad põhiküsimused pidi läbi arutatama duumas ja kinnitatamà tsaarivalitsuse poolt. Nii muutus Soome seim ainult seadus-nõuandlikuks organiks.

Poola natsionalistlikud parteid moodustasid III Riigiduumas erilise „poola kolo", mis koosnes poola kodanlikest natsionalistidest. Tema passiivsel vastupanekul arutati duumas eelnõu semstvoasutiste sisseseadmise kohta läänepoolseis kubermangudes, kus suurvene mõisnikele anti neis asutistes juhtiv osa.

Nende vabaduste hävitamist Soomes ja Poolas, mis olid saavutatud 1905. a. tänu Vene proletariaadi sangarlikule võitlusele, on seletatud Soome ja Poola kodanluse reetliku seisukohaga, sest neid klasse ühendas tsarismiga viha revolutsiooni vastu. „1905. a. revolutsiooni kogemused on näidanud," kirjutas sel puhul Lenin, „et isegi nende kahe rahvuse juures valitsevad klassid, mõisnikud ja kodanlus, keelduvad revolutsioonilisest võitlusest vabaduse pärast ja otsivad lähenemist valitsevate klassidega Venes ja tsaari monarhiaga k a r t u s e s t Soome ja Poola revolutsioonilise proletariaadi ees." (L e n i n, Teosed, XVI köide, lk. 508.)

III Riigiduuma arutas kà seaduse-eelnõu Kaukaasia talupoegade kohustuste väljaostu kohta. Selle seadusega laiendati Kaukaasia peale 1881. a. määrus kõigi ajutiselt-kohustuslike talupoegade sundusliku üleviimise kohta väljaostule. Niiviisi kaotati Kaukaasias pärisorjus tegelikult alles 1912. a., selle igandid kestsid aga veel 1917. a. revolutsioonini.

Reaktsiooni ajajärgul muutis tsarism oma endist soosimispoliitikat muhamedi vaimulike suhtes, kes oma koolides viljelesid vaimupimedust ja fanatismi. III duuma parempoolsed saadikud deklareerisid vajadust sulgeda kõik muhamedi usu koolid, et „venestada kõik mitteveneline, õigeusustada kõik mitteõigeusuline". Muhameedlaste suhtes suurendati survevahendeid tsaariametnike ja õigeusu kiriku poolt. Muhameedlaste koolid ja heategevad organisatsioonid keelati ära.

Mustsadalased duumas saavutasid, et ukrainlastelt, valge-

venelastelt ja juutidelt võeti ära õigus omada emakeelseid koole. Ukrainas suleti kõik „prosvitid", keelati kontserdid ja etendused ukraina keeles. „Ukrainaliku mõtlemise pärast" vabastati ametist professoreid ja õpetajaid kõrgemais ja keskkoolides. Laatadel ei lubatud isegi kobsaaridel (kanneldajail) laulda ukraina rahvalaule. Eriti julmalt kiusas aga Stolõpini valitsus taga juute, õhutades mahajäänumate rahvastikuosade seas antisemitismi. Kuus miljonit juudi elanikku lämbus „juudi asustusvööndis", kus nad olid kunstlikult kinnistatud teatavale maa-alale. Vahepeal alustasid mustsadalased III Duumas rünnakut „juutide üheõigusluse lubamatuse" asjas ja nõudsid juudi soost elanikkonna õiguste veel suuremat kitsendamist Venes. Pogrommitegijad tsaari kõrgemate ametnike seast lavastasid nõndanimetatud „Beilis'e asja" — juudivastase kohtuprotsessi. Aastal 1911 oli vargajõugu poolt Kiievis tapetud üks vene poisike. Tsaariametnikud kasutasid seda mõrva, et suurendada ajujahti juutide peale. Prokurör ja äraostetud eksperdid tõendasid kohtus, et tapjaks olevat juut Beilis, kes sooritanud oma kuritöö „usundiliste eesmärkidega". Protsess kutsus välja põlastuse Venemaa kogu eesrindliku rahvastiku seas ja ka välismaal. Vandekohus (1913. a.) mõistis Beilise õigeks.

Selgitades, miks tsarism pidas vajalikuks juutide pogrommide korraldamist ja juutide metsikut tagakiusamist, kirjutas Lenin: „Monarhia ei võinud jätta ennast kaitsmata revolutsiooni vastu, kuid Romanovite poolasiaatlik, pärisorjuslik v e n e monarhia ei võinud end kaitsta muude kui kõige räpasemate, vastikumate, alatult-toorete vahenditega: mitte kõrgelt-moraalsed taunimised, vaid kõigekülgne ja ennastsalgav kaasaaitamine revolutsioonile, revolutsiooni organiseerimine säärase monarhia k u k u t a m i s e k s on igale sotsialistile ja igale demokraadile ainus vääriline, ainus mõistlik pogrommide vastu võitlemise viis." (L e n i n, Teosed, XV köide, lk. 223.)

IV peatükk.

REVOLUTSIOONILISE TÕUSU AASTAD (1912—1914).

§ 18. Uus revolutsiooniline tõus.

Monopolistliku kapitali kasvamine Venes. 1910. aastal hakkas Venes pikemat aega kestnud depressioon asenduma tööstusliku tõusuga. Uue tõusu aluseks oli omakapitalide ulatuslik akumulatsioon riigis ja siseturu kasvamine, mida osaliselt soodustas Stolõpini agraarreform. Kulaklik ladvik, kes tugevnes Stolõpini reformi järel, suurendas nõudmist raua, ehitusmaterjalide, naha, riide, suhkru jne. järele. Alates 1909. aastast järgnes üksteisele rida võrdlemisi hea lõikusega aastaid. Talupoegade säästsummad suurenesid. Hoiukassad suurendasid 14 a. kestel (kuni 1914. a.) oma hoiuseid rohkem kui ühe miljardi rubla võrra.

Sõjatööstuse, eriti aga laevade ehitamise kindel kasv kindlustas rasketööstusele suured riiklikud tellimused. Aastail

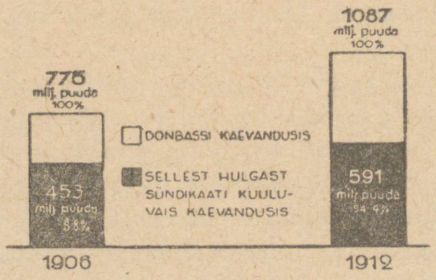

Sündikaat „Produgol", asut. 1906. a. Kivisöetoodang Donbassis.

1905—1913 tõusid sõjalised tellimused 2,5 miljardi rublani. Kahel tõusuaastal ehitati üle 3500 kilomeetri uusi raudteid ühes vastava hulga veereva koosseisuga. Sellised olid uue tööstusliku tõusu peamised põhjused Venemaal. Tõusu soo-

dustas ka üldine majanduslik elavnemine läänepoolseis kapitalistlikes maades neil aastail; see oli suurel määral seotud tõttamisega relvastumise alal ja sõjaliste tellimuste kasvamisega.

Tõusuperioodi kestel jätkasid kasvamist ja tugevnemist monopolistlikud organisatsioonid — trustid ja sündikaadid. Domineerivaks vormiks olid Venemaal sündikaadid. Kümne aasta (1900—1910) jooksul sünditseeriti Venes suurem osa mäe- ja metallurgiatööstust. „Prodamet", mis ühendas 12—15 suurimat tehast, võttis enese kätte $^2/_3$ müügist. Sündikaat „Produgol" (nii nimetati aastal 1906 tekkinud „Vene ühingut Donetsi basseini mineraalkütteainega kauplemiseks") hõlmas ligikaudu 60% Donetsi basseini toodangust. 1908. a. loodud sündikaat „Prodarud" koondas endasse $^4/_5$ Lõuna-Vene maagitoodangust. Pikaldasemalt ja nõrgemalt toimus sünditseerimine kergetööstuses. Aastal 1908 sündikaat, mis kandis nime „Puuvillavabrikantide ühing" (Moskvas), ühendas 47 ettevõtet. Sündikaatide organiseerimise järel tõusid sünditseeritud tööstuse saaduste hinnad.

Ettevõtete tegelikeks peremeesteks said üha enam pangad. Väikesed ja keskmised pangad liitusid võimsaiks finantskoondisteks. Näiteks rajati 1908. a. ühendatud pank endisest Peterburi-Aasovi, Orjoli ja Lõuna-Vene pangast. Aastal 1910 liitus Põhja pank Vene-Hiina ja Vene-Aasia pangaga. Enam kui pool kõigist pangakapitalidest keskendus seitsmesse suurimasse panka.

Rööbiti pankade ja tööstuse kontsentratsiooni kasvamisega toimus ka pangakapitali kiirendatud kokkukasvamine tööstusega. Pangad finantseerisid aktsiaettevõtteid ja aitasid, eriti kriisiaegadel, neid reorganiseerida. Suurimad tööstus- ja finantsmaailma tuusad olid ühtlasi pankade juhatuste esimeesteks ja sündikaatide direktoriteks. Paljude „Prodameti" kuuluvate metallurgia-ettevõtete tuntud omanik Putilov oli hiiglasuure Vene-Aasia panga juhatuse esimees ja ühtlasi juhtivaks jõuks „Prodametis", millesse kuulusid tema ettevõtted. Teks-

tiiltööstuses omas määratu suurt mõju üks finantskapitali magnaatide rühmitis (Rjabušinski, Prohhorov, Morozov jt.).

Samul aastail toimus ka finantskapitali kiire kokkukasvamine riikliku aparaadiga. Rahandustuusad olid rahaministeeriumis ning tööstus-kaubandusministeeriumis oma inimesteks. Tsaristlike ministeeriumide väljapaistvamad ametnikud ja isegi tsaari perekonna liikmed olid pankade ja tööstusette-

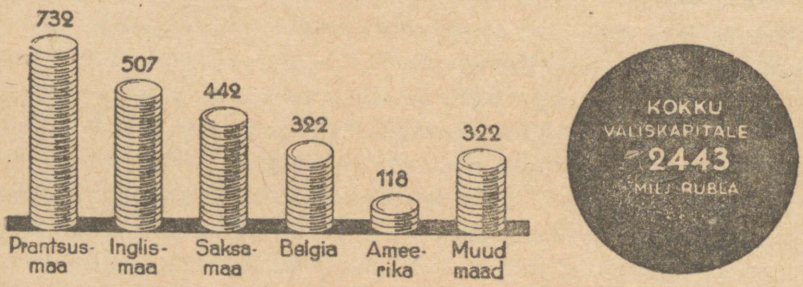

Vene tööstusse mahutatud välismaiste kapitalide jagunemine enne 1917. a. revolutsiooni (milj. rublades).

võtete aktsionärideks. Lahkudes ministritoolilt said mitmed errusaadetud ministrid direktoreiks pankades ja aktsiaettevõtetes, millede osanikeks nad olid.

Pärast 1905.—1907. a. revolutsiooni suurenes väliskapitali mõju Vene pankades ja tööstuses. 1914. aastaks kuulus 18 tähtsama aktsiapanga põhikapitalist (kogusumma 435,5 miljonit rubla) väliskapitalile 185,5 miljonit rubla ehk 42,6%, kusjuures Saksamaale langes 17%, Prantsusmaale — 21,9%, Inglismaale — 3%. Seega kuulus ülekaal juhtivais pankades Inglise ja Prantsuse kapitalile. Tööstust vallutas väliskapital selle aktsioneerimise teel Vene, aga mõnikord ka otseselt välismaa pankade kaudu. Väliskapital haaras enda kätte peaaegu kogu kütteainetetööstuse ja kogu metallurgiatööstuse.

Vene tööstuse majanduslik mahajäämine. Kuigi kapitalistlik suurtööstus Venes tegi tõusuajal suure sammu edasi, kes-

tis siiski tema mahajäämine Lääne-Euroopa tööstusest. Malmitootmise kõrguselt seisis Venemaa viiendal kohal maailmas, tootmistehnikalt, eriti aga selle toodangu tarbimiselt ühe inimese kohta — ühel viimastest kohtadest. Iseloomustades Venemaa mahajäänud olekut, kirjutas Lenin: „Poole sajandi jooksul talupoegade vabastamise järel on raua tarbimine Venes tõusnud viiekordseks, ja siiski on Venemaa jäänud uskumatult, ennenähtamatult mahajäänud maaks, vaeseks ja poolmetsikuks; ta on varustatud nüüdisaegsete tootmisvahenditega neli korda halvemini kui Inglismaa, viis korda halvemini kui Saksamaa, kümme korda halvemini kui Ameerika." (Lenin, Teosed, XVI köide, lk. 543.)

Üheks tsaari-Venemaa tehnilis-majandusliku mahajäämise näitajaks oli tema raudteetranspordi seisund. Üldine raudteeliinide pikkus oli Venemaal 1913. a. ligikaudu 65 000 km. Neist kuulus riigile 43 500 km, erakompaniidele — üle 19 000 km. Raudteevõrgu tiheduselt oli Venemaa ühel viimastest kohtadest: vähem kui Saksa- ja Inglismaal 12 korda, vähem kui Belgias 16 korda ja vähem selleaegsest Ameerikast 4 korda.

Aastal 1910 oli tööstusliku toodangu üldsumma Venes 9 korda väiksem kui USA-s ja Vene töölise keskmine töötasu oli 4 korda madalam kui USA töölisel.

Stolõpin ja rahaminister Kokovtsev praktiseerisid laialt laenamist Pariisi pankureilt ja avasid külalislahkelt uksed välismaisele kapitalile. Prantsuse ja Inglise kulla abil lootsid nad kaitsta mõisnike maaomandust ja tsaarivalitsust maal, kus kapitalism arenes kiiresti. Laenuprotsentide tasumiseks pressis tsarism igal aastal rahvalt välja sadasid miljoneid rublasid. Enne-maailmasõjaaegne riigivõlg ulatus 8800 miljoni rublani. Peamiseks laenuandjaks tsaristlikule Venele enne sõda oli Prantsusmaa.

Tsaari-Venemaal puudus täielikult rida juhtivaid tööstusharusid; siin polnud oma elektrivarustuse tööstust, turbiiniehitust, töömasinate ega suurte masinate ehitust, autotöös-

tust, keemiatööstust, kunstväetisetööstust ega teisi tööstusharusid.

Naftatööstuses peremeest mängiv välismaa kapital kohtles röövellikult Vene nafta ülirikkaid tagavarasid, ekspluateeris pillavalt valmis „fontääne", ei teostanud sügavaid puurimisi, ei arendanud laiemalt uute alade läbiuurimist jne.

Tulistamine Leena jõel. Tööstusliku tõusuga kaasus Vene proletariaadi arvuline suurenemine ja töölisliikumise tõus.

Proletariaadi revolutsioonilise võitluse üldist tõusu ajendasid sündmused Siberis, Leena kullatööstuse ühingu kaugeis kullakaevandusis. Aastal 1908 loodud aktsiaseltsis „Leena-Goldfields" kuulus $^3/_4$ aktsiaid Inglise kapitalistidele, ülejäänud osa — Vene suurkapitalistidele ja silmapaistvaile tsaristlikele ametnikele. Aktsionäride hulka kuulusid niisugused kapitalistid nagu Putilov, Vene pankade esindajad nagu Võšnegradski, ja rida Peterburi kõrgemaid ametnikke. Leena ühingu Inglise aktsionärid ja nende Vene kaaslased said iga aasta enam kui 7 miljonit rubla kasumit. Julm tööliste kurnamine kullakaevandustes oli ühendatud tööliste täieliku õigusetusega.

Kullakaevandused asetsesid sügaval taigas, 1700 kilomeetrit raudteest eemal. Neist pääses välja ainult Leena jõe kaudu laevasõidu hooajal. Tööliste töötingimused olid kindlaks määratud orjastavate lepingutega. Töölised ei tohtinud enne lepingu tähtaja lõppu töost loobuda, neid võidi aga igal ajal vallandada. Tööpalka ei antud kätte enne lõpliku arve tegemist. Palga arvel anti töölistele madalaima kvaliteediga produkte. Lepingu järgi oli tööpäeva pikkuseks ette nähtud 10—$11^1/_2$ tundi, kuid administratsiooni omavolil pikendati seda sageli. Töölised olid täielikult kullakaevanduse administratsiooni võimuses. Selle kasutada oli ka politsei, kes elas kullatöösturite ülalpidamisel. Tõmmatud rahvusvahelise finantskapitali süsteemi, käitus Leena ühing taigas otsekui mingi feodaalne valitseja. Leena ühingu ettevõtete direktorit Belozjorovi kutsuti taiga kroonimata kuningaks. 1912. a. jäid, nagu

märkis Lenin, kullakaevandused üheks „sääraseks kolkaks, kus otsekui eile veel valitses pärisorjus".

Sunnitöised töötamistingimused, teenitud palgasummade kinnipidamine administratsiooni poolt, roiskunud toiduainete müük mitmekordse hinna eest, administratsiooni ja politsei vägivald ja omavoli kutsusid kullakaevandustes korduvalt esile rahutusi.

Veebruari lõpul 1912 algas streik ühes kullakaevanduses, kus tööliste olukord oli eriti raske. Administratsioonile oli kasulik selle kullakaevanduse tööd lõpetada, kuid selleks oleks tulnud murda töölistega sõlmitud leping, mille lõpu tähtaeg pidi saabuma alles septembrikuus. Administratsioon hakkas provotseerima töölisi, et saavutada lepingu murdmist tööliste eneste poolt. Streigi ajendiks sai halvaksläinud hobuseliha jagamine töölistele. Raevunud töölised alustasid streiki ja saatsid oma saadikud teistesse kullakaevandustesse. 1. märtsil levis streik juba terves reas kaevandustes. Valiti streigikomitee, et streiki üldiseks muuta. Kõigis kaevandustes valiti streigikomiteed, barakkides — -vanemad. Streigi keskkomitee alustas läbirääkimisi administratsiooniga. Ringkonna insener Tultšinski võttis tööliste saatkonna väga viisakalt vastu ja veenis menševistlikke saadikuid streiki lõpetama. Bolševistlikult meelestatud streigikomitee liikmed arendasid massides propagandat streigi lõpetamise vastu.

Otsustati korraldada tööliste eneste salajane hääletamine. 25. märtsi hommikul toodi ühte kaevandusse kaks tühja suhkrutünni, milledele olid peale kleebitud sildid, ühele: „Hakkan tööle", teisele: „Ei hakka tööle". Töölised pistsid tünnidesse mõlemad käed, milledest ühes oli kivike. Varsti oli tünn pealkirjaga „Ei hakka tööle" ääreni täis. Tünni pealkirjaga „Hakkan tööle" oli lastud ainult 17 kivi.

27. märtsil muutus streik üldiseks. Sellest võttis osa üle 6000 töölise. Bolševistlikult meelestatud tööliste juhtimisel arenes streik üksmeelselt ja organiseeritult. Hoolimata streigi rahulikust iseloomust saadeti kullakaevandustesse juhatuse

Leena tulistamise ohvrid. *Revolutsiooni muuseum*

nõudel tugev rühm soldateid. Sandarmite rittmeister Treštšenkov areteeris provokatsioonilise eesmärgiga streigikomitee liikmed ja andis sõjaväele käsu mitte tagasi hoiduda „jõu tarvitamisest" tööliste vastu, kui need tahavad seltsimehi vabaks päästa. 4. (17.) aprillil 1912 kirjutas 3000 töölist alla teadaandele, et nad hakkasid streikima teadlikult ilma mingi õhutuseta ükskõik kelle poolt, ja asusid selle teadaandega teele prokuröri juurde Nadeždinski kaevandusse.

4. aprilli pakasel hommikul liikusid pikad tööliste read eri kaevandustest Nadeždinski kaevanduse poole, sulades selle juures kokku ühiseks pikaks mustaks lindiks, mis ulatus 3—4 kilomeetrile. Ühel pool oli Bodaibo jõe järsk kallas, teisel pool — palgivirnad. Risti üle tee olid üles seatud varem kohalekutsutud soldatid täielikus lahingukorras. Tööliste juurde tuli insener Tultšinski, kes püüdis neid veenda laiali minema. Esimesed read jäid seisma. Kuid kolmetuhandeline rahvahulk, mis ulatus kitsal teel 2 kilomeetri peale, surus tagantpoolt peale. Kostsid kogupaugud: 250 töölist sai surma, 270 haavata.

Tsaristliku isevalitsuse uus verine kuritegu kutsus välja tööliste üksmeelse viha. Kogu maal algasid protestistreigid. Linnades toimusid revolutsioonilised demonstratsioonid. Riigiduuma oli sotsiaaldemokraatlike saadikute nõudel sunnitud tegelema Leena sündmuste arutamisega. Siseminister Makarov andis duumale oma „seletuse": „Nii oli — nii saab ka edaspidi olema," teatas ta.

Töölisklassi tohutu massiline poliitiline liikumine oli vastuseks Leena tulistamisele ja tsaari ministrite jultunud väljendusele. „Leena tulistamine," kirjutas Lenin, „oli 3. juuni monarhia k o g u režiimi täpseimaks peegelduseks." Lenin väitis, et mitte võitlus üksikute õiguste eest, vaid üldine õigusetus tõukab töölisi otsustavale võitlusele tsarismi vastu. „Nimelt just see Vene elu üldine õigusetus, just lootusetus ja võimatus võidelda üksikute õ i g u s t e eest, just see tsaari monarhia ja kogu tema režiimi parandamatus avaldusid Leena sündmustes niivõrd heledalt, et s ü t i t a s i d massid r e v o l u t-

sioonilise tulega". (Lenin, Teosed, XV köide, lk. 534.)

Rõhutades Leena sündmuste ajaloolist tähtsust, kirjutas ka seltsimees Stalin 1912. a. bolševistlikus ajalehes „Zvezda" („Täht"):

„Paugud Leenal purustasid vaikimise jää — ja hakkas voolama rahvaliikumise jõgi.

Hakkas liikuma . . .

Kõik, mis oli kurja ja hukatuslikku nüüdisaegses režiimis, kõik, mida põdes paljukannatanud Venemaa — see kõik kogunes ühes faktis, Leena sündmustes.

Seepärast said just paugud Leena jõel streikide ja meeleavalduste signaaliks."

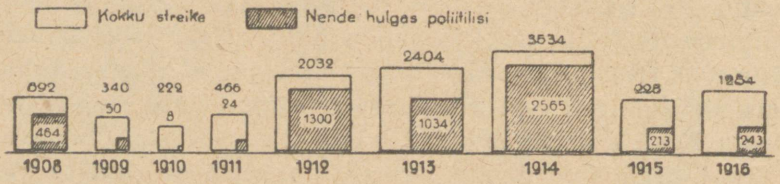

Streikide arv aastail 1908—1916.

Massiline revolutsiooniline liikumine tõusuaastail. Poliitilised protestistreigid tööliste mahalaskmise vastu Leenal haarasid kogu maa erakordse kiirusega. Streikisid sajad tuhanded töölised. Streigid Peterburis, mis kestsid 18. aprillini, muutusid tänavademonstratsioonideks. Peterburi tööliste võitlust juhtis seltsimees Stalin, kuid ta areteeriti varsti jälle. Leena tulistamise vastased streigid liitusid 1. mai võimsa liikumisega. Leena sündmused näitasid, et töölisklassis oli kuhjunud määratu suur revolutsiooniline energia. 1912. a. aprillikuu streikidest võttis osa üle 300 000 töölise ja 1. mai streigist juba umbes 400 000 töölist. Liikumine kasvas laiemaks, haarates ka kõige mahajäänumaid tööliskihte. Streike esines üle kogu riigi. Nende eesotsas sammus Peterburi revolutsiooniline proletariaat, tema järel sammusid Baltimaade, Moskva, Uk-

raina ja Kaukaasia töölised. Üldse streikis ametlike andmete järgi 1912. a. 725 000 ja 1913. a. — 861 000 inimest. Tõeliselt oli streikijate arv tunduvalt suurem. Majanduslikud ja poliitilised streigid põimusid üksteisega. Lenin nimetas selliseid massilisi streike revolutsioonilisteks streikideks. Need olid sihitud isevalitsuse vastu ja omasid ülerahvalist tähtsust. Streigid leidsid poolehoidu töötava rahvastiku suuremas osas. Nad äratasid talupoegi võitlusele mõisnike ja tsarismi vastu. Vabrikandid vastasid streikidele lokautidega. Politsei ja ohranka kõvendasid streikijate jälitamist.

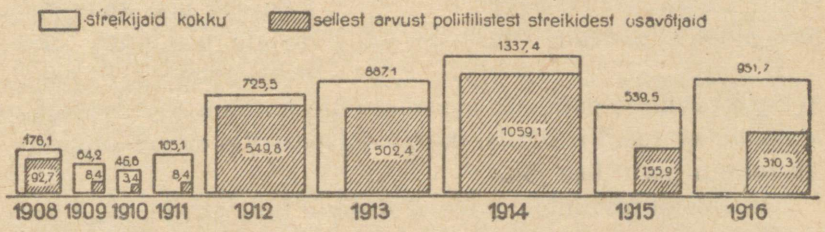

Streikijate arv aastail 1908—1916 (tuhandeis).

Streigid arenesid bolševistlikkude loosungite all: „8-tunnine tööpäev, mõisnike maade konfiskeerimine, demokraatlik vabariik."

Need loosungid olid arvestatud selleks, et tõsta võitlusele tsarismi vastu mitte ainult töölisi, vaid ka talupoegi ja sõdureid.

Talupoegade liikumine, mis oli 1907. a. järel vaibunud, hakkas uuesti leegitsema. Maal oli pärast Stolõpini reformi toimunud tugev kihistumine. Maakehvikute olukord halvenes eriti peale 1911. a. nälga, mis haaras kuni 30 miljonit talupoega. Talupoegade liikumine mõisnike ja kulakute vastu omandas võitluse kuju — põletamiste, karja viljapõldudele laskmise, metsa maharaiumise, maksude-maksmisest keeldumise jne. näol. Sagenesid talupoegade kokkupõrked kulakutega kui üksiktalundite peremeestega.

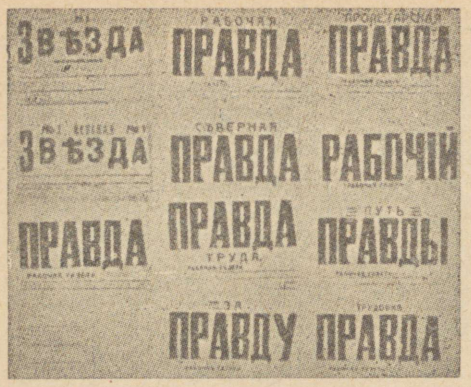

Bolševistlikud ajalehed 1910.—1914. a.

Algasid revolutsioonilised väljaastumised ka sõjavägedes. 1912. a. puhkes ülestõus Turkestanis asuvais vägedes. Ülestõusust osavõtnuid karistati halastamatult. 1913. a. juunis peeti Kroonlinnas mereväe sõjakohus Balti mere laevastiku 52 madruse üle, keda süüdistati ülestõusu ettevalmistamises. Protestistreigid revolutsiooniliste madruste üle kohtumõistmise vastu osutasid, et teadlik töölisliikumine tsaari-Venemaal moodustab tohutu poliitilise jõu.

Massilised revolutsioonilised streigid tunnistasid, et „Venemaal puhkes suurim rahvarevolutsioon, mille eesotsas seisis maailma revolutsioonilisim proletariaat, kelle käsutuses oli selline tõsine liitlane nagu Venemaa revolutsiooniline talurahvas." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 5.)

Bolševistlik „Pravda". Proletariaadi võitlus arenes bolševikkude juhtimisel ja bolševistlikkude loosungite all. Revolutsioonilise tõusu olukorras oli eriti vaja igapäevast poliitilist võitluslehte, mis oleks määratud kõige laiemaile massidele. Seltsimees Stalini juhtimisel, kes oli Vologdast asumiselt ära põgenenud, valmistati ette iga päev ilmuva massiajalehe „Pravda" („Tõde") väljaandmist.

Alates 1912. a. jaanuarist korraldasid töölised annetuste korjamist oma ajalehe väljaandmiseks. Korjandusi toimetati üle kogu Venemaa. „Pravda" asutamine," kirjutas Lenin, „jääb Vene tööliste teadlikkuse, energia ja kokkukuuluvuse väljapaistvaimaks tõendiks." (L e n i n, Teosed, XVI köide, lk. 45.)

Esimene „Pravda" number, mille seltsimees Stalin ette valmistas, ilmus 22. aprillil (5. mail u. k. j.). 5. maid märgitakse seepärast meil kui töölisajakirjanduse püha. „Pravda" toimetustööd juhtis välismaalt Lenin. „Pravda" esimeseks toimetajaks oli seltsimees Stalin. Palju aega ja jõudu pühendas „Pravdale" V. M. Molotov — ta toimetuse esimene sekretär. Lehe juures töötasid kaasa K. J. Vorošilov, M. I. Kalinin, J. M. Sverdlov. „Pravdat" abistas ka Maksim Gorki.

„Pravda" peitmine politsei eest. *Kaasaegne joonis.*

„Pravda" oli revolutsiooniliste masside organiseerijaks. Ta seisis kõigi bolševikkude poolt organiseeritud massikampaaniate eesotsas. Väga suur tähtsus oli kindlustuskampaanial. 1912. a. juunis anti seadus tööliste kindlustamise kohta haiguste ja õnnetusjuhtude vastu ning haigekassade asutamise kohta tööliste osavõtul. Hoolimata selle seaduse väga suurtest puudustest kutsus „Pravda" töölisi üles aktiivselt osa võtma valimistest haigekassadesse. Valimised teostusid edukalt. Kindlustuskampaania omas suurt tähtsust, organiseerides kõige laiemaid masse revolutsiooniliseks võitluseks.

„Pravda" kasvatas terve sugupõlve bolševikke-töölisi, kes revolutsioonilise tõusu aastail aitasid Leninit ja Stalinit töötada massilise bolševistliku partei loomise kallal.

„. . . Vana „Pravda"," kirjutas seltsimees Stalin, „oli kahtlemata Vene proletariaadi tulevaste hiilgavate võitude ennustaja." (Lenin ja Stalin, Koguteos, I köide, lk. 574.)

Politsei jälitas kogu aja „Pravdat". 40 korda tungisid tema esimesel ilmumisaastal politseinikud trükikotta ja hävitasid ajalehenumbrid. Seepärast tulid eesrindlikud töölised juba

öösel trükikotta ja viisid värskelt-trükitud ajalehenumbrid kaasa enne politsei ilmumist. „Pravda" oli sunnitud sageli oma nime muutma. 1914. a. juulis, imperialistliku sõja eel, rüüstati ta toimetus ja ta töölised areteeriti.

§ 19. IV Riigiduuma.

IV Riigiduuma valimised. 1912. a. saatis tsaarivalitsus III Riigiduuma ta volituste tähtaja lõppemisel laiali ja määras IV duuma valimised. Valimised toimusid repressioonide ja jälitamiste olukorras, mis eriti suurenesid seoses Stolõpini tapmisega 1911. a.

Bolševikud otsustasid valimisi ära kasutada uueks massiliseks kampaaniaks tsarismi vastu.

Et olla lähemal Venemaale ja juhtida valimiskampaaniat, sõitis Lenin 1912. a. suvel Šveitsist Krakovi. Venes juhatas valimiskampaaniat otseselt seltsimees Stalin. Septembris 1912 põgenes ta uuesti asumiselt ja tuli jälle Peterburisse tagasi. „Pravda" toimetus muutus ajutiselt töölisklassi valimiskampaaniale ettevalmistamise staabiks. Bolševikud esinesid „Piiteri tööliste juhendiga oma tööliste saadikule," mis oli seltsimees Stalini poolt kirjutatud.

Valimiseelseil koosolekuil andsid bolševikud ägeda vastulöögi likvidaatoreile ja saavutasid valimistel võidu. Likvidaatoreile tuli abiks politsei, kes sageli keelas ära tööliste volinikkude koosolekud. Töölised valisid duumasse eraldi muust rahvastikust, tööliskuurias. Tööliste poolt (Peterburi, Moskva, Vladimiri, Harkovi, Jekaterinoslavi ja Kostroma kubermangu järgi) läksid läbi bolševike kandidaadid: Badajev, Petrovski, Samoilov, Šagov, Muranov. Kuues saadik osutus agendiksprovokaatoriks. 7 menševikku valiti kubermangudest, kus tööliskuuriaid ei olnud.

IV Riigiduuma, mis kokku astus 1912. a. lõpul, oli oma koosseisult samavõrra mustsajaline ja oktobristlik nagu

III duumagi. 410 saadikust olid 170 parempoolsed. Viimastega liitusid „oktobristid" (ligikaudu 100 isikut). Oktobristid olid valitsuse parteiks. Kadettidel oli IV duumas 50 saadikut. Nad erinesid oktobristidest ainult „pahempoolsete" fraasidega. IV duumas käisid kadetid käsikäes oktobristidega. Väikekodanlus oli esindatud 10 trudoviku ja 7 menševiku näol.

Bolševikud IV Riigiduumas. Bolševikud IV Riigiduumas kuulusid alguses menševikkudega ühte fraktsiooni. Kasutades ühehäälelist enamust, ei lasknud menševikkude seitsmik süstemaatiliselt bolševikke duumas esineda. Täites Praha konverentsi otsust, astusid bolševikud-saadikud ühendatud fraktsioonist välja ja organiseerisid oma iseseisva bolševistliku fraktsiooni. Bolševistlik fraktsioon oli tihedalt seotud töölismassidega ja tegi tööliste hulgas suurt tööd. Saadikud-bolševikud said kõigist Venemaa osadest palju kirju, teadaandeid, resolutsioone, juhtnööre ja tervitusi. Saadikud sõitsid sageli kohtadele ja andsid oma valijaile aru. Üheks parimaks duuma kõnetooli ärakasutamise viisiks olid valitsusele esitatud arupärimised seaduserikkumise ja omavoli juhtumite kohta. Saadikud-bolševikud töötasid partei Keskkomitee ja Lenini juhtimisel, saades temalt direktiive. Saadikud käisid mitu korda välismaal Leniniga nõu pidamas.

Peterburis asudes juhtis seltsimees Stalin otseselt bolševike-saadikute tegevust duumas.

Lenini ja Stalini tööd rahvusküsimuses. Šovinismi kasvamine kodanlikes ja väikekodanlikes rahvuslikes parteides, seoses reaktsiooniaastail suurenenud rahvusliku survega, seadis bolševikkude parteile ülesandeks — selgitada massidele rahvusküsimuse olemust ja selle osa proletariaadi revolutsioonilises võitluses.

1913. a. ilmusid klassikalised teosed: V. I. Lenini „Kriitilised märkused rahvusküsimuse kohta" ja J. V. Stalini „Marksism ja rahvusküsimus". Need teosed andsid proletariaadile bolševistlikus programmis esineva rahvuslik-koloniaalse küsimuse teoreetilise põhjenduse.

1913. a. sügisel kutsus Lenin Poronino külla (Galiitsias), kus ta elas, kokku Keskkomitee nõupidamise rahvusküsimuse kohta. Nõupidamiskoosolek võttis vastu Lenini poolt kirjutatud resolutsiooni rahvusküsimuse kohta ning kinnitas Lenini ja Stalini teostes põhjendatud loosungi — rahvuste enesemääramise õiguse kuni lahkulöömiseni riigist. Ühes sellega rõhutas nõupidamine, et tähtsaimaks võidu eeltingimuseks võitluses rõhutud rahvaste vabastamise eest on säilitada võitlev monoliitne proletariaadi-partei, mida ei lõhesta rahvuslikud vaheseinad.

Imperialistliku Maailmasõja ettevalmistus. Imperialismi ajastul toimusid kapitalistlikkude maade vastastikustes suhetes suured muutused. Ebaühtlase majandusliku arenemise tagajärjel jõudis Saksamaa XX sajandi alguseks tööstuse alal Prantsusmaast ja Inglismaast ette. Saksa kapitali rahandustuusad koos Preisi-Saksa militaristliku kildkonnaga valmistusid intensiivselt Euroopa sõjale. Nad levitasid Saksamaal veenet, et Saksamaa võitu tagab võimas sõjatööstus ja tohutute armeede ning mere-sõjalaevastiku hiilgav relvastus. Nad sisendasid usku, et tulevikus Saksamaa valitseb maailma. Nende loodud „Pangermanistlik liiga" oli kindel Saksamaa võidus Prantsusmaa ja Venemaa üle, kuna Vene võimsus on aheldatud isevalitsusliku korra ahelatega. Peatakistuseks Saksamaa ülemvõimule, eriti mereteedel, arvasid saksa imperialistid olevat Inglismaa. Viimase vastu valmistasid nad ette halastamatut meresõda. Omalt poolt seadis Inglismaa oma välispoliitika põhiliseks eesmärgiks murda Saksamaa võim Prantsusmaa kaasabil, kellega ta selles küsimuses kokku leppis 1904. a.

Niisiis seisis esikohal Inglise ja Saksa imperalismi huvide kokkupõrge, kusjuures eriti aktiivne oli just viimane.

Teisel kohal seisis imperialistliku Saksamaa ja tsaari-Venemaa huvide kokkupõrge.

Saksa imperialism suundus Lähis-Itta — Türgisse. Saksa pangad võtsid endi kätte Saksamaad Türgiga ühendava raud-

tee ehitamise. Saksa sõjalised instruktorid juhtisid Türgi sõjajõudude organiseerimist, valmistades neid ette sõjaks Venemaa ja Inglismaa vastu.

Saksamaa majanduslik ja poliitiline tugevnemine Türgi sultaniriigis oleks teinud Saksa kapitali Musta mere väinade peremeheks.

Vene valitsevais ringides mõtiskleti üha enam selle üle, et „tee Konstantinoopolisse läheb Berliini kaudu", s. o. Saksa keisririigi purustamise kaudu.

Nimetades Inglismaad, Saksamaad ja tsaari-Venemaad „kolmeks suureks röövliks maanteel" ja peamisiks suurusiks Maailmasõjas, teisi maid aga ainult „iseseisvuseta liitlasiks", kriipsutas Lenin alla, et sõda maailma ümberjagamise pärast puudutas k õ i g i imperialistlike riikide huvisid. Ent sõja algatajaks oli Saksamaa.

Võitluses maailma ümberjagamise pärast kujundusid kõigi ülemaailmsest tapatalgust osavõtjate röövplaanid.

Saksa imperialistide plaanidesse kuulus: luua suur Saksa impeerium, mis hõlmaks nn. „Kesk-Euroopa", omandada Baltimaad, Leedu, Poola, tükeldada Venemaa, kiskuda temalt ära Ukraina, alistada Balkani poolsaar ja Türgimaa, kiskuda Inglismaalt ära Egiptus ja India, tõrjuda Prantsusmaa eemale La Manche'ist jne.

Austria kui Saksamaa liitlase plaanidesse kuulus: Saksamaa abil tükeldada Serbia, liita endaga Poolamaa Venele kuuluv osa, alistada endale Ukraina ja Balkani poolsaar.

Inglismaa plaanidesse kuulus: puruks lüüa oma peamine võistleja Saksamaa, hävitada ta sõja- ja kaubalaevastik, haarata endale Saksa asumaad, samuti haarata Türgi Mesopotaamia ja Palestiina ning lõplikult ühendada endaga Egiptus.

Prantsuse plaanidesse kuulus: taasvallutada Elsass-Lotring ning anastada Reini vasakpoolne kallas, murda Saksamaa sõjaline vägevus, jagada koos Inglismaaga Saksa asumaad, võtta osa Türgi riigi jagamisest.

Tsaari-Venemaa plaanidesse kuulus: omandada Bosporus

ja Dardanellid, anastada Türgi Armeenia, tükeldada Austria-Ungari ja kindlustada oma mõju Balkani poolsaarel.

Jaapani plaanidesse kuulus: kasutada Euroopa sõda Hiina anastamiseks Vene tsarismi kaasabil, Venemaa lüüasaamise korral aga — haarata Vene Kaug-Ida.

Balkani sõjad (1912—1913). Pärast Bosnia kriisi püüdis tsaarivalitsus ühendada Serbia, Bulgaaria, Montenegro ja Kreeka Balkani liiduks, suunates selle Türgi vastu. Venemaa liitlased, eriti Prantsusmaa, toetasid Balkani riikide ühinemist, lootes muuta selle liidu „miljon tääki" Ententei reserviks. Saksamaa ja Austria-Ungari, kes püüdsid allutada endile Türgit, toetasid teda Balkani liiduga puhkenud sõjas.

Esimene Balkani sõda algas 1912. a. sügisel. Balkani liit alustas sõjategevust Türgi vastu, kasutades asjaolu, et viimane oli 1911. a. alates sõjas Itaaliaga. Lühikese aja kestel olid türklased löödud. Et aga võitjad ei suutnud võidetud territooriume kuidagi omavahel jagada, algas 1913. a. suvel teine Balkani sõda. Pärast Bulgaaria kallaletungi Serbiale tekkis Bulgaaria vastu koalitsioon, millega liitus ka hiljuti löödud Türgi. Bulgaaria sai lüüa. Teine Balkani sõda lõppes Bukaresti rahulepinguga (augustis 1913), mis kärpis naabrite kasuks tunduvalt Bulgaaria territooriumi ja tagastas Türgimaale varemalt Bulgaaria poolt anastatud Adrianoopoli. Serbia okupeeris sõjakeerises Albaania, kuid oli sunnitud selle evakueerima, kuna tal ähvardas puhkeda sõda Austriaga. Venemaa taganes seegi kord sõja ähvarduse ees, kuigi ta oli asunud Serbia poolel.

Balkani sõjad, mis viisid lõpule Balkani slaavlaste vabastamise Türgi surve alt, kasutati oma huvides ära Balkani poolsaare „mõjupiirkondade" ümberjagamise pärast võitlevate imperialistlike suurriikide poolt. Muuseas käis võitlus ka Balkani raudteede pärast, kuhu olid mahutatud Prantsuse ja Saksa kapitalid. Need teed moodustasid ühe lüli suurest Berliin—Bagdadi raudteetraktist. Olles üks tähtsamaid ülemaailmalise imperialismi vastuolude sõlmpunkte, muutus Balkani poolsaar Euroopa püssirohukeldriks.

Relvastumise kasvamine. Võitlus maailma ümberjagamise pärast kutsus esile relvastumise palavikulise kasvamise. Eriti kiiresti kasvas kõigis mais sõjaväe eelarve. Venemaal kasvas ta 1914. aastal 975 miljoni rublani. Sellist kolossaalset sõjaväe eelarvet polnud ühelgi riigil maailmas.

Aastail 1907—1913 kulutas tsaarivalitsus relvastumisele umbes 4 miljardit rubla. III ja IV Riigiduuma hääletasid tsarismi sõjaväeliste kulutuste poolt, ilma et oleksid neid milleski piiranud.

Tohutu ulatuse saavutas kogu maailmas võidujooks mererelvastumise alal. 1906. a. ehitas Inglismaa hiigelsoomuslaeva „Dreadnought'i" („Kart-

matu"). Selliseid „dreadnoughte" hakkasid otsekohe ehitama ka Saksamaa ja teised imperialistlikud riigid (nimetus „dreadnought" muutus seega üldnimetuseks).

Ka tsaari-Venemaa üritas Prantsuse kapitalide abil teostada suurt mere-sõjalaevastiku ehitamise programmi. Ent Vene mere-sõjalaevastiku ehitamine toimus aeglaselt ja 1914. a. sõja alguseks polnud veel ükski uus soomuslaev ega ristleja sõiduvalmis. Venemaa oli prof. N. I. Žukovski poolt loodud õhusõiduteaduse kodumaa, kuid oma lennukeid Vene sõjatööstus ei tootnud ja lennukite arv oli Venemaal tühine. Juba esimesed Vene lendurid üllatasid oma kartmatusega. Üks väljapaistvamaid lendureid P. N. Nesterov tegi esmakordselt lennuasjanduse ajaloos 1913. a. surmasõlmi, saavutades ülemaailmse kuulsuse. Nesterovi kangelastegu mitte üksnes et jäi hindamata võhikliku sõjaväejuhatuse poolt, vaid viimane tegi Nesterovile isegi noomituse „omavoliliste tegude" pärast ja trahvis teda väikese aparaadi kaotamise eest vigurlennu ajal.

Revolutsioonilised streigid sõja eelõhtul. Novembris 1912, esimeste sotsiaaldemokraatlike töölissaadikute esinemise puhul Riigiduumas, tähendas Lenin, et kaasaegset olukorda kogu maailmas iseloomustab tööliskiassi võitluse teravnemine kodanlusega ja sotsialismi teostamise lähedus.

1914. a. esimesel poolel saavutas proletariaadi revolutsiooniline võitlus Venemaal suure hoo. 9. jaanuari aastapäeval streikis üle 250 000 inimese. Streigid toimusid bolševistlikkude loosungite all. Eriti suure ulatuse ja tormilise iseloomu omandasid kummitööstuse naistööliste massiliste mürgitamiste vastu sihitud protestistreigid. Neid mürgitamisi põhjustasid tööstuse tervishoiuvastased tingimused ja naistööliste organismi äärmine kurnatus. Vabrikuomanikud süüdistasid kõiges naistöölisi, kes olevat mürgitunud seetõttu, et nad „paastuvad ja söövad roiskunud kala". Vastuseks streigile kuulutas Peterburi vabrikantide ja tehaseomanikkude ühing välja lokaudi, sulgedes suuremad tehased ja visates tänavale kuni 70 000 töölist. Aprillis kasvas streikijate arv ja 1. mail streikis juba üle ühe miljoni töölise. Streikijate arv tõusis 1914. a. juunis pooleteise miljonini. Poliitiliste streikide protsent oli nüüd suurem kui 1905. a. (67%).

Grandioosne streik esines 1914. a. suvel Bakuu naftatööstuses. Bolševikkude poolt juhitud streik paistis välja suure organiseerituse, kestvuse ja visadusega. Streikijad esitasid majanduslikke ja poliitilisi nõudmisi (8-tunnine tööpäev, 1. mai ametlik pidupäevaks tunnistamine jne.). Mitmest rahvusest koosnev Bakuu proletariaat astus üksmeelselt välja võitluseks ettevõtjatega.

Hoolimata politsei ja sandarmeeria metsikuist repressioonidest kannatasid bakuulased kahe kuu kestel võitluse kindlalt välja, olles toetatud Peterburi tööliste ja teiste tööstuskeskuste proletaarlaste poolt.

Bolševikkude üleskutsel streikis Peterburis 90 000 töölist, et märkida oma solidaarsust Bakuu töölistega; 3. juulil streikis seal aga juba 200 000 töölist. Lakkamatult peeti miitinguid loosungitega: „Seltsimehed bakuulased, meie oleme teiega", „Bakuulaste võit — meie võit" jms. Üks selliseid revolutsioonilisi demonstratsioone lõppes tööliste tulistamisega Putilovi tehases.

Vastuseks putiilovlaste tulistamisele tõusis üles kogu tööliste Peterburi. Kõigi suuremate tehaste töölised jätsid töö seisma ja väljusid revolutsioonilisele demonstratsioonile. Peterburi tänavail toimusid töölistel kokkupõrked vägedega, mis kujunesid barrikaadivõitlusiks. Pealinn muutus sõjaväelaagriks. Ajaleht „Pravda" suleti.

Just nende juulisündmuste ajal sõitis Peterburisse tsaariga läbirääkimisi pidama Prantsuse president Poincaré. Tsaarivalitsus jõudis temaga kokkuleppele ühiseks väljaastumiseks Austria-Ungari vastu, kui viimane alustaks sõda Serbiaga, mis võis kujuneda maailmasõjaks.

Teine kodanlik-demokraatlik revolutsioon.

V peatükk.

TSARISTLIK VENEMAA IMPERIALISTLIKU MAAILMASÕJA AASTAIL (1914 — märts 1917).

§ 20. Venemaa osavõtt Maailmasõjast.

Maailmasõja algus. Juulis 1914 puhkes imperialistlik Maailmasõda, mille algatajaks oli Saksamaa. Sõjast võttis osa kaks imperialistlikkude riikide rühma: esimene, eesotsas Saksamaaga, moodustas „Nelikliidu" (Saksamaa, Austria-Ungari, Bulgaaria, Türgi); teine, eesotsas Inglise-Prantsuse imperialistidega, moodustas „Kolmikleppimuse" ehk Entente'i (Inglis-, Prantsus- ja Venemaa ning ühtlasi Serbia ja Belgia). „Kolmikleppimusega" ühinesid Jaapan (1914. a.), Itaalia (1915. a.), P.-A. Ühendriigid (1917. a.). Üldse võttis Maailmasõjast osa 33 riiki. Sõjaväkke mobiliseeriti 74 miljonit inimest. Sõda läks maksma 30 miljonit inimelu ja umbes 300 miljardit rubla.

Maade kaasahaaramise poolest maakeral oli see sõda maailmasõda, oma eesmärkidelt aga — imperialistlik sõda, sõda maailma vägivaldse ümberjagamise pärast. „Käesoleva sõja tõeline olemus," kirjutas Lenin, „on mitte rahvuslik, vaid imperialistlik.

... Sõda käib kahe rõhujaterühma vahel, kahe röövli vahel selle pärast, kuidas jagada saaki, kellele langeb osaks röövida Türgit ja asumaid." (L e n i n, Teosed, XIX köide, lk. 200.)

Seda röövsõda maailma ümberjagamise pärast valmistati ette aastakümneid ja ta riivas kõigi imperialistlikkude maade huvisid. Ta oli põhjustatud esijoones Austria-Ungari röövellikust plaanist ära kägistada Serbia. Seda kava toetas Saksamaa, kes Austria—Serbia sõja muutudes maailmasõjaks lootis maailma ümberjagamist oma huvides ära kasutada.

Maailmasõja ajendiks osutus Austria troonipärija Franz Ferdinandi tapmine Sarajevos (Bosnia pealinnas). Mõrva teostas Serbia ohvitseride natsionalistliku organisatsiooni ülesandel 15. juunil 1914 (28. juunil u. k. j.) 19-aastane üliõpilane Gavrilo Princip. Saksamaa poolt juhitud Austria-Ungari esitas Serbiale ultimaatumi, mis oli koostatud sellise arvestusega, et Serbia valitsus ei võinud seda vastu võtta. Serbia valitsus nõustus tsaari-Venemaa nõuandel rahuldama peaaegu kõik ultimaatumi nõuded. Ometi lahkus Belgradist juba varem ärasõiduks ettevalmistusi teinud Austria-Ungari saadik. Austria-Ungari valitsus kuulutas Serbiale sõja. Tsaarivalitsus segas end konfliktisse pärast seda, kui oli saanud Prantsuse vabariigi presidendilt Poincaré'lt kinnituse Prantsusmaa valmisolekust toetada Venemaad ja Serbiat.

Teatades oma solidaarsusest Serbiaga, alustas Venemaa mobilisatsiooni. Saksamaa nõudis tsaarivalitsuselt mobilisatsiooni seiskamist. Saanud eitava vastuse, kuulutas Saksamaa 19. juulil (1. augustil u. k. j.) Venemaale sõja. Prantsusmaa alustas mobilisatsiooni. 21. juulil (3. augustil u. k. j.) kuulutas Saksamaa Prantsusmaale sõja ja samal päeval ületasid Saksa väed Belgia piiri. Inglise valitsus esitas järgmise päeva hommikul Saksamaale ultimaatumi, nõudega puhastada Belgia territoorium. Saksamaa vastust ära ootamata, kuulutas Inglise valitsus 22. juuli (4. augusti) päeval välja Briti sõjaväe mobilisatsiooni ja kell 12 öösel kuulutas ta Saksamaale sõja. Nii algas Esimene Maailmasõda (1914—1918).

Sõja käik idarindel. Kohe augustikuu alguses tekkis sõdivas Euroopas kolm rinnet. Läänerinne ulatus Põhjamerest Šveitsini, ida- ehk Vene rinne — Läänemerest Rumeeniani. Viimane jagunes peaaegu kahte iseseisvasse operatiivsesse lõiku — loode- ja edelarindeks; looderinne kulges Läänemerest Lääne-Bug'i alamjooksuni, edelarinne — mööda Vene-Austria piiri Rumeeniani. Kolmas pearinne — Balkani poolsaarel — kulges piki Doonaud. Siin võitles Serbia armee Austria-Ungari vägede vastu.

Rikkunud Belgia erapooletuse, liikusid Saksa armeed hoogsalt Pariisi poole. Prantsuse valitsus nõudis Venemaalt viivitamatut pealetungi alustamist idarindel, et ära tõmmata võimalikult rohkem Saksa vägesid. Ida-Preisimaa piiridesse saadeti kaks Vene armeed kindralite Samsonov'i ja Rennenkampf'i juhtimisel. Rennenkampfi armee alustas õnnestunud pealetungi, saavutades Gumbinneni lahingus suure võidu; kuid ta ei kasutanud võitu ära, jäi peatuma ja võimaldas Saksa väejuhatusele langetada kogu löögi kindral Samsonovi armeele. Vene armeede vahel polnud kooskõlastatud tegevust. Samsonovi ja Rennenkampfi kinnipüütud ja dešifreeritud telegrammidest, samuti ka oma spioonide kaudu sai Saksa väejuhatus teada kõigist Vene vägede liikumistest. Suurem osa Samsonovi armeest piirati soisel ja metsasel maa-alal sakslaste poolt ümber ja purustati. Kindral Samsonov laskis enda maha. Kümned tuhanded Vene soldatid hukkusid Masuuria järvedes.

Samsonovi armee purustamise järel paisati Saksa korpused tegevuseta olekut jätkava Rennenkampfi armee vastu. Rennenkampf taandus Vene territooriumile, kaotades 110 000 soldatit. Kuid Pariis päästeti.

Võttes löögi endale, päästis Venemaa oma liitlase Prantsusmaa purustamisest.

Üheaegselt nurjunud pealetungiga Ida-Preisimaale alustasid augustis 1914 Vene edelarinde neli armeed pealetungi Austria-Ungari vastu. Kindralite Brussilovi ja Ruzski armeed lõid Austria-Ungari väed puruks, võtsid Lvovi ja Galitši ning piirasid ümber Przemysli kindluse. Peaaegu kogu Galiitsia vallutati tsaarivägede poolt.

Septembri keskel astusid Austria-Ungarile abiks Saksa armeed, alustades laialdast pealetungi Karpaatide eesmäestikust. 1914. a. detsembri keskel jäi pealetung mõlemal pool seisma.

1914. a. sügisel tekkis uus rinne — Kaukaasia rinne. Seejärel kui Vahemerest Musta merre läbitunginud kaks Saksa sõjalaeva „Goeben" ja „Breslau" pommitasid Feodosiat ja

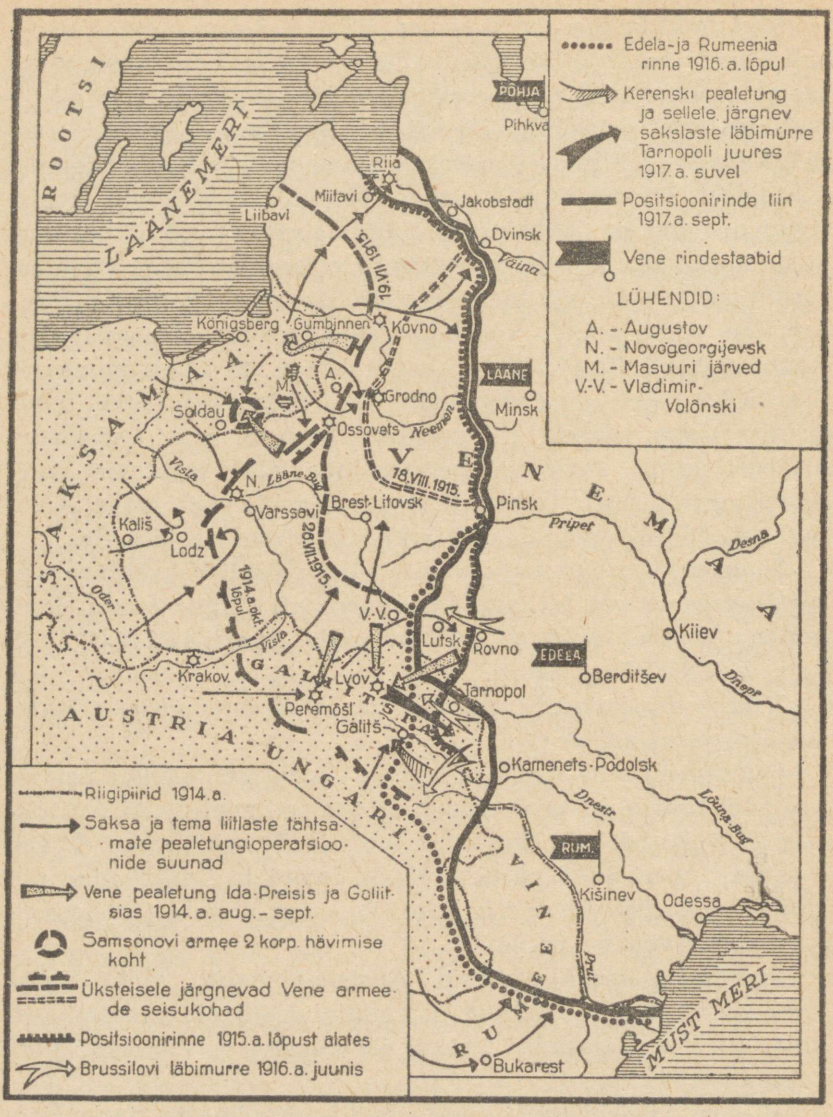
Edela-ja Rumeenia rinne 1916. a. lõpul
Kerenski pealetung ja sellele järgnev sakslaste läbimurre Tarnopoli juures 1917. a. suvel
Positsioonirinde liin 1917. a. sept.
Vene rindestaabid
LÜHENDID:
A. - Augustov
N. - Novogeorgijevsk
M. - Masuuri järved
V.-V. - Vladimir-Volõnski
Riigipiirid 1914. a.
Saksa ja tema liitlaste tähtsamate pealetungioperatsioonide suunad
Vene pealetung Ida-Preisis ja Galiitsias 1914. a. aug.-sept.
Samsonovi armee 2 korp. hävimise koht
Üksteisele järgnevad Vene armeede seisukohad
Positsioonirinne 1915. a. lõpust alates
Brussilovi läbimurre 1916. a. juunis
ROOTSI
LÄÄNEMERI
SAKSAMAA
VENEMAA
AUSTRIA-UNGARI
GALIITSIA
RUMEENIA
MUST MERI
POHJA
Pihkva
Riia
Miitavi
Liibavi
Jakobstadt
Dvinsk
Väina
Königsberg
Gumbinnen
Kovno
Grodno
Minsk
LÄÄNE
Soldau
Ossovets
Neemen
Visla
Lääne-Bug
Varssavi
Brest-Litovsk
Pinsk
Pripet
Desna
Kališ
Lodz
Oder
Krakov
Lvov
Peremõšl
Galitš
Lutsk
Rovno
EDELA
Berditšev
Kiiev
Dnepr
Tarnopol
Kamenets-Podolsk
Dnestr
Lõuna-Bug
RUM.
Kišinev
Odessa
Prut
Bukarest
19.VII.1915.
18.VIII.1915.
26.VIII.1915.
1914. a. okt. lõpul

Idarinne.

Odessat, astus Türgi Venemaaga sõtta, olles sõlminud liidulepingu Saksamaaga. Kuid Sarõkamõš'i lahingus detsembris 1914 sai Türgi armee purustavalt lüüa ja seejärel Vene väed nihkusid Türgi rindel pikkamisi edasi. Austria ja Saksa rindel aga olid mõlemad sõdivad pooled tugevasti kurnatud ja läksid üle positsioonisõjale, valmistudes samal ajal uuteks otsustavaiks löökideks. 1915. a. aprilli lõpul ja mai algul murdis Saksa armee Mackensen'i juhtimisel, toetatuna mõlemalt tiivalt austerlaste poolt, Vene rinde Gorlice ja Tarnówi vahel läbi ning põhjustas seega Vene armeede kiire taandumise. Austria-Ungari väed võtsid ära Przemysli ja Lvovi. Teine Saksa armee vallutas juulis Ivangorodi kindluse. Juuli lõpul vallutati Saksa vägede poolt Varssavi ja Brest-Litovsk. Arendades pealetungi vallutasid Saksa väed Grodno ja Vilno. Seega oli 1915. a. sügiseks Saksamaa ja Austria-Ungari kätte sattunud Poola, Leedu ja osa Baltikumi ning Volõõniat. Maist oktoobrini 1915 kaotas Vene armee üle 150 000 mehe surmasaanuina ning üle miljoni haavatuina ja vangilangenuina. Septembri lõpuks 1915 kujunes idarindel positsioonisõda. Rinne sirutus peaaegu sirgjooneks Dnestri jõest Riia laheni. Nii tõi Maailmasõja esimene periood tsarismile tõsiseid lüüasaamisi.

Sõjalised operatsioonid idarindel aastail 1914—1915 lõppesid Vene armeede lüüasaamisega; seega oli otsustatud kogu sõja lõplik ebaõnnestumine Venemaa suhtes. Juba sõja esimesel perioodil ilmnes Venemaa ettevalmistamatus sõjaks. Vene vägedel polnud küllaldaselt ei sõjamoona ega rasket suurtükiväge, ei õhusõja ega keemilise sõjapidamise vahendeid ega varustist. Esines juhtumeid, kus soldatid läksid rindele ilma relvadeta ja pidid ootama püsse langenud seltsimeestelt. Mõnikord tuli kolme soldati peale üks vintpüss. Sõjaväkke saadeti saapaid mädanenud taldadega, sineleid, mis ei kannatanud välja esimest vihma, roiskunud toiduaineid jms. Sõjaliste tellimiste ja hangetega spekuleerisid ja said muinasjutulisi kasumeid igasugused kelmid. Spioonid, osavad aferistid, petised,

väledad spekulandid, andetud kindralid, otsesed reeturid täitsid sõjaväeasutisi, intendantuure, sõjatööstuse ettevõtteid.

Juba enne sõda tegutses tsaari-Venemaal sandarmipolkovnik Mjassojedov'i poolt juhitud Saksa-Austria salaluure organisatsioon. Isegi sõjaminister Suhhomlinov'i ennast süüdistati spionaažis. Selle salaluure-organisatsiooni kahjustav tegevus avaldus sõja algusest peale. Sõja esimese kuu jooksul olid tühjaks ammutatud kõik sõjalised tagavarad, uusi aga ei saabunud. Sõjaministeerium ei varustanud sõjaväge vajalikul määral mürskude ja padrunitega. Riiklikkude relvatehaste tootmisvõimet vähendati neljakordselt, suurtükitehaste oma — kahekordselt. Reetmine ja spionaaž põhjustasid rindel tuhandete inimeste hukkumise. Mõnikord anti raadio kaudu šifreerimata kujul edasi kõige tähtsamaid korraldusi, mis sakslaste poolt kinnipüütuina võimaldasid jälgida Vene armeede liikumist. Staabid töötasid halvasti ja tekitasid oma korraldustega ainult segadust ning korralagedust. Kõige selle juures osutas Vene sõjavägi nagu alati eeskujulikke sõjalisi omadusi. Üksikute soldatite ja sõjaväeosade vaprus, vastupidavus, sangarlikkus ja algatusvõime päästsid sageli olukorra ja aitasid välja tulla täieliku hukkumisega ähvardavast ümberpiiramisest.

Reetmine II Internatsionaali poolt. Kõigi sõdivate maade imperialistlik kodanlus katsus, alates juba sõja esimesist päevist, petta masse ja kujutada asja nii, nagu oleks see sõda välja kutsutud vaenlase kallaletungi poolt ja moodustaks kaitsesõja. II Internatsionaali parteid, kes reetsid internatsionalismi ja sotsialismi, aitasid kodanlusel masse petta. Kasutades ära rahva loomulikku armastust isamaa vastu, püüdsid nad masse kaasa tõmmata imperialistlikku sõtta, varjates selle iseloomu ja jutlustades vajadust kaitsta kodanlikku isamaad.

4. augustil 1914 hääletasid Saksa sotsiaaldemokraadid riigipäeval koos Saksa kodanlusega sõjakrediitide poolt, hoolimata II Internatsionaali rahvusvaheliste kongresside resolutsioonest, mis nõudsid hääletamist sõjakrediitide vastu. Samal

päeval kiitsid ka Prantsuse sotsialistid sõjakrediidid heaks. „Meile tungitakse kallale, meie kaitseme end," väitsid nad töölistele ja talupoegadele. Reas mais (Prantsusmaal, Belgias, Inglismaal) astusid sotsialistlikkude parteide liidrid imperialistlikkude valitsuste koosseisu. Niiviisi, nagu kirjutas Lenin, „II Internatsionaal suri, olles võidetud oportunismi poolt" (L e n i n, Teosed, XVIII köide, lk. 71). Ta lagunes üksikuiks sotsiaal-šovinistlikeks parteideks, kes pidasid üksteisega sõda. Sõja ajaks olid oportunistid ümber kasvanud sotsiaal-šovinistideks.

Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid — šovinismi teostajad Venemaal. Venes oli sõja algul šovinistlik uim väikekodanluse seas niisama tugev nagu teistes maades. Petrogradis (Peterburg nimetati sõja alguses ümber Petrogradiks) korraldasid sõjaväkke kutsutud üliõpilased rongkäike Talvepalee juurde põlvitamisega tsaari ees. Kadetlik kodanlus kutsus sõjaajaks kõrvale jätma „sisetülid". Sotsialistid-revolutsionäärid ja trudovikud ühinesid juba Riigiduuma esimesel istungil pärast sõja algust Duuma esimehe, oktobrist Rodzjanko piduliku deklaratsiooniga, milles kutsuti tsaari „ühinema talle truu rahvaga". Maskeerides end sotsialismi lipuga, aitasid sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud kodanlusel rahvast petta, jutlustades vajadust kaitsta „isamaad" (siit pärineb menševike ja sotsialistide-revolutsionääride hüüdnimi — oboroonetsid [kaitsjad]). Kui 1914. a. sügisel Belgia minister-sotsialist Vandervelde saatis Vene sotsialistidele telegrammi üleskutsega aidata kaasa sõjale, siis vastasid talle menševikud: „Oma tegevuses Venemaal me ei tööta sõja vastu." Nii osutusid Vene menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, samuti kui kõik II Internatsionaali sotsiaal-šovinistid, avalikeks sotsiaal-patriootideks ja šovinismi juhtijaiks massidesse. Proletariaadi asjale kõige ohtlikumad olid varjatud sotsiaal-šovinistid, nn. tsentristid (Kautsky, Martov, Trotski jt.). Nagu avalikudki sotsiaal-šovinistid, seisid nad kodanliku „isamaa" kaitse eest ja nõudsid loobumist sõjaajaks klassivõitlusest kodanlusega, pet-

tes masse sõja tõeliste süüdlaste küsimuses ja kattes oma reetmise kinni „pahempoolsete" lausetega võitlusest rahu eest.

Bolševikkude võitlus sõja ja sotsiaal-šovinistide vastu. Ainsaks parteiks, kes päästis rahvusvahelise proletariaadi au, oli kogu Internatsionaalis bolševike partei Lenini ja Staliniga eesotsas. Alates sõja esimesist päevist paljastasid bolševikud sõja imperialistlikku iseloomu ja II Internatsionaali reetlikku käitumist.

Sõda tabas Leninit Austria-Ungaris. Austria imperialistid ruttasid vahistama ülemaailmse proletariaadi juhti ja saatsid ta seejärel Austria-Ungari piiridest välja. Lenin sõitis Šveitsi ja arendas siin laialdast võitlust sõja röövelliku, imperialistliku iseloomu ja ühtlasi rahvusvahelise sotsiaal-šovinismi paljastamiseks.

„Bolševikud olid arvamisel, et sõdu on kahte liiki:

a) õ i g l a n e, mitteanneksionistlik sõda, vabadussõda, mille eesmärgiks on kas rahva kaitsmine välise kallaletungi ja ta orjastamise katsete vastu, või rahva vabastamine kapitalismi orjusest, või lõpuks asumaade ja sõltuvate maade vabastamine imperialistide survest, ja

b) e b a õ i g l a n e, anneksionistlik sõda, mille eesmärgiks on võõraste maade, võõraste rahvaste vallutamine ja orjastamine" (ÜK(b)P ajalugu, lühikursus, Tallinn 1946, lk. 165).

1914. a. Maailmasõda pidas Lenin ebaõiglaseks sõjaks, vallutussõjaks, ja kutsus üles pidama selle vastu otsustavat võitlust kuni imperialistlikkude valitsuste kukutamiseni revolutsiooni teel. Lenin esitas loosungi imperialistliku sõja muutmisest kodusõjaks ja kutsus iga maa proletaarlasi üles revolutsiooniliseks võitluseks „oma" valitsuse lüüasaamise eest. Bolševikkude loosung „tsaarivalitsuse lüüasaamise eest" tähendas mitte ainult sotsialistide rahvusvahelise kohustuse täitmist. Bolševikkude võitlus oma loosungite eest oli võitluseks kodumaa päästmise eest, ta iseseisvuse säilitamise eest, mida võis kindlustada ainult tööliste ja talupoegade võit tsarismi ja imperialismi üle. Vene sotsiaal-šovinistid ja tsentristid Trotskiga

eesotsas astusid välja Lenini loosungi vastu tsarismi lüüasaamise kohta. Võideldes nendega juhtis Lenin tähelepanu sellele, et „... just õigustada osavõttu imperialistlikust sõjast, just püstitada selles sõjas loosung „lüüasaamise vastu" tähendab olla mitte ainult antisotsialistlikuks, vaid ka antinatsionaalseks poliitikuks" (L e n i n, Teosed, XVIII köide, lk. 164).

Lenin püstitas sõja esimesist päevist alates ülesande luua uus, III Internatsionaal häbistava krahhi osaliseks saanud II Internatsionaali asemele.

Lenini seisukohta täielikust lahtilöömisest imperialistidest, otsustavast võitlusest sotsiaal-šovinistide ja tsentristide vastu esindas Venes energiliselt bolševikkude duumafraktsioon. See oli ainus bolševikkudele järelejäänud legaalne rühmitis, kel oli võimalus pöörduda masside poole. Sõja algusest peale oli suletud kogu bolševistlik ajakirjandus. Silmapaistvamad parteitegelased olid areteeritud ja välja saadetud. Töölisorganisatsioonid lõhuti, kõige teadlikumad ja eesrindlikumad töölised mobiliseeriti rindele. Viis bolševikku-rahvasaadikut sõitsid kogu maad mööda ringi, külastasid vabrikuid ja tehaseid, jutlesid töölistega ja seletasid neile sõja vallutuslikku, röövellikku mõtet. Duumas eneses deklareeris fraktsioon avalikult oma suhtumist sõjasse ja keeldus hääletamast sõjakrediitide poolt.

1914. a. novembris vahistas politsei illegaalsel nõupidamisel parteitegelastega kõik duumafraktsiooni liikmed, kes anti veebruaris 1915 kohtu alla. Saadikud-bolševikud käitusid kohtus nagu kindlad proletariaadi asja eest võitlejad. Üksnes saadikutega koos vahistatud Kamenev käitus kohtu ees nagu renegaat. Ta teatas, et sõja küsimuses läheb ta bolševikkudest otsustavalt lahku ja on solidaarne oboroonetsitega (kaitsjatega). Kuulda saanud protsessist, kiitis Lenin töölissaadikute käitumise heaks ja mõistis hukka Kamenevi häbiväärse, pelgurliku ja alatu käitumise.

Tsaarikohtu poolt süüdimõistetud viis saadikut-bolševikku saadeti tähtajata asumisele Siberisse.

Ka asumisel olles jätkasid bolševikud võitlust sõja ja sotsiaal-šovinismi vastu. Seltsimees Stalin, kes saadeti 1913. a. (juba kuuendat korda) välja kaugele Turuhhanski kraisse ja oli lahutatud Leninist ja parteikeskustest, asus sõja, rahu ning revolutsiooni küsimustes Lenini seisukohtadele.

Kureika postijaama, mis oli lähimast külast, Monastõrskojest, lahutatud 200-kilomeetrilise vahemaaga, saabusid harva ajalehed, post saabus ainult iga 2—3 kuu järel, kirjad seltsimeestelt toimetati kohale suurte raskustega. Siiski toimetati 1914. a. lõpul seltsimees Stalinile kätte Lenini teesid bolševikkude suhtumise kohta sõjasse. 1915. a. suvel korraldas seltsimees Stalin Monastõrskoje külas väljasaadetud bolševikkude nõupidamise. Nõupidamine märgistas häbiga Kamenevi kartlikku ja reeturlikku käitumist kohtus. Saanud bolševistliku ajakirja „Voprossõ strahhovanija" („Kindlustuse küsimused"), saatis seltsimees Stalin 1916. a. toimetusele tervituse, milles kriipsutas alla, et ta näeb bolševistliku ajakirjanduse peaülesannet Vene töölisklassi ideelises kindlustamises menševikkude-oboroonetsite korrumpeeriva, antiproletaarliku, šovinistliku jutluse vastu.

Samasugust leppimatu suhtumise eeskuju igasugu oportunismi suhtes osutasid ka koos seltsimees Staliniga asumisel viibiv J. M. Sverdlov, sunnitööl olev G. K. Ordžonikidze ning teised bolševikud.

§ 21. Brussilovi läbimurd.

Sõjalis-strateegiline olukord 1916. a. alguses. Saksamaa arvestused välksõjale kukkusid haledasti läbi. Sõda võttis pikaldase iseloomu. Pikaleveniva sõja võitmiseks oli Saksamaal palju vähem šansse kui Entente'il, kel olid kasutada rikkalikud inimtagavarad ja ainelised ressursid. 1915. a. suunas Saksa väejuhatus oma peajõud idarindele. Ta püüdis purustada Vene väed ja sundida Venemaad sõlmima separaat-

rahu, et sel teel vabaneda teisest rindest idas ja koondada kõik oma jõud võitluseks läänes. Kuid hoolimata sellest, et sakslastel õnnestus haarata suurt osa Vene territooriumist, ei olnud Vene väed purustatud ega teine rinne likvideeritud.

Selle järelduseks oli, et juba sügisel 1915 tunnistas Saksa väejuhatus otstarbetuks jätkata aktiivset tegevust Venemaa vastu ja alustas ettevalmistusi otsustavateks operatsioonideks läänerindel. Entente'i juhtivad ringkonnad mõistsid samuti, et Vene arvel saadud hingetõmme 1915. a. on lõppenud ja hakkasid valmistuma Saksa vägede eelseisvaks pealetungiks läänerindel. Sõjaline olukord dikteeris liitlastele otsuse purustada oma vastased lääne ja ida sõjatandril üksteisele järgnevate uute otsustavate löökidega.

1916. aasta alguses tugevdas tsaari-Venemaa sõjategevust Kaukaasia rindel. Mägisõjakäigu uskumata raskeis tingimustes vallutas Kaukaasia armee rünnakuga veebruaris 1916 Erzerum'i ja aprillis Trapezund'i. Teine Vene armee arendas pealetungi türklastele Pärsia suunas. Kuid Vene edasistele sõjalistele operatsioonidele Türgi vastu tehti lõpp, sest liitlased ei soovinud Türgi lõplikku purustamist Vene vägede poolt.

1916. a. alguseks Entente'i riikide olukord paranes tunduvalt. Nende sõjalis-tehnilised jõud suurenesid. Prantsuse ja Inglise armeed omasid häid suurtükke, suuri laskemoonatagavarasid ja hästi korraldatud laskemoona massilist tootmist. Eriti suurejooneliselt oli relvastusega varustatud Verduni kindlus, mis kaitses teid Pariisi.

Veebruaris 1916 alustasid Saksa väed pealetungi Verdun'ile, lootes läbi murda kindlustused ja saavutada siin otsustav võit. Teistel rinnetel pealetungiks ei jätkunud sakslastel küllaldasi jõude. Lühikese aja jooksul lasksid sakslased Verdun'i all välja üle 2 miljoni mürsu. Otsustaval silmapilgul võtsid nad tarvitusele isegi mürkgaasid, esmakordselt tarvitatud just sakslaste poolt Esimeses Maailmasõjas.

Liitlaste nõudel pidid Vene väed alustama rünnakut idarindel, et Verduni alt ära tõmmata osa Saksa vägesid. Vene armee pealetung Austria rindel pidi päästma purustamisest ka Itaalia, kelle vastu tol ajal Trento juures valmistas lööki Austria-Saksa väejuhatus.

Vene armee pealetung edelarindel. Pealetungi operatsioonid Vene vägede ülemjuhataja kava kohaselt pidid algama venelaste läänerindel Molodetšno rajoonist Ošmjanõ-Vilno sihis. Abilöögi pidi andma põhjarinne Dvinski rajoonis. Kindral Brussilovi edelarinne pidi jääma kaitseseisundisse. Kuid äsja edelarinde ülemjuhatajaks määratud Brussilov astus kategooriliselt selle kava vastu välja. Nõupidamisel Mogiljovis, ülemjuhataja peakorteris, 14. aprillil 1916 teatas ta, et kõigil rinnetel tuleb üheaegselt alustada pealetungi, et endakaitse ei too sõjas võitu ning et Vene ja tema liitlaste vägedel on olemas kõik võimalused üldiseks ja otsustavaks pealetungiks.

Brussilov oli Esimese Maailmasõja perioodil üks silmapaistvamaid Vene väejuhte. Tema väejuhtimise kunsti põhialuseks oli püüe sõjalisi ülesandeid otsustada aktiivsete meetoditega. Ses suhtes oli Brussilov vanas Vene armees üks viimastest Suvorovi kooli esindajaist. Brussilovi kui väejuhi iseloomustavaks jooneks oli alatine tung uutele võtetele sõja kogemuste tundmaõppimise alusel. Ta nõudis hoolikat lahinguoperatsiooni ettevalmistamist ja selget arusaamist üldistest strateegilistest ülesannetest. Brussilov leidis, et ettevalmistusi pealetungiks tuleb teha kogu rindel ja anda löök üheaegselt mitmes rindelõigus, et vaenlane ei suudaks kindlaks teha, kust on tulemas pealöök. Brussilov koostas järgmise operatsiooni kava. Pealöögi kavatses ta anda Lutski sihis. See oli tema parempoolne tiib, mis võis anda suurimat abi läänerindele, kes pidi alustama pealetungioperatsioone. Osavasti maskeerides püüdis Brussilov varjata oma salajasi ettevalmistusi. Kõik ümberpaigutused toimusid öösiti, mingisuguseid telefonikõnesid ettevalmistuste üle ei peetud. Ükski operatsioonist eemalseisja ei teadnud sellest mitte midagi. Kõik see tagas

mitte ainult hoolikat ettevalmistust lahingutegevuseks, vaid ka viimase täielikku ootamatust vaenlasele.

Brussilovi vägede pealetung algas 1916. a. 4. juuli koidikul. Pärast 29-tunnist suurtükitule ettevalmistust tormas jalavägi Austria-Saksa positsioonide ründamisele. Kümme päeva kestnud võitluste tagajärjel murdsid Brussilovi väed läbi vaenlase kaitseliini kuni 90 km ulatuses ja vallutasid Lutski linna. Mõne päeva jooksul võtsid Brussilovi armeed ära kogu Bukoviina, osa Lõuna-Galiitsiast ja jõudsid välja Karpaatide mäekurudeni. Brussilovi edukas pealetung nõudis vastaselt Itaalia ja Prantsuse rindelt reservide kohaletoomist idarindele, mida Saksa väejuhatus tegigi.

Brussilovi löök päästis purustamisest itaallasi ja kergendas prantslaste olukorda Verduni all. Kogu Austria-Saksa rinne Polesjest Rumeenia piirini oli segi löödud. Sel kombel olid loodud eeldused Saksa koalitsiooni otsustavaks purustamiseks. Kuid Brussilovi edu ei kasutanud õigeaegselt ära ei liitlased ega ka Vene väejuhatus. Pärast raskeid lahinguid soisel maastikul Stohhodi jõel, mis maksis tohutuid inimohvreid, seisutati Brussilovi pealetung, mida teised armeed ei toetanud. Samuti ei kasutanud ka liitlased ära soodsaid võimalusi, mis neile avanesid Brussilovi läbimurde tagajärjel. Inglise-Prantsuse sõjaväed ei asunud sel kriitilisel silmapilgul pealetungile ja võimaldasid Saksa väejuhatusel paisata läänerindelt suuremad jõud idarindele. Liitlaste kooskõlastamatus aktiivsete tegevuste suhtes oli üheks põhjuseks, mis soodustas sõja pikalevenimist ja kergendas Saksamaa olukorda 1916. a.

§ 22. Revolutsioonilise kriisi süvenemine.

Riigi majanduslik laos. Vaatamata Vene vägede edusammudele Türgi ja edelarindel oli juba selgunud tsaari-Venemaa lüüasaamine Maailmasõjas. Tsarismi lüüasaamise Maailmasõjas põhjustas peamiselt tsaari-Venemaa tehnilis-majan-

duslik mahajäämine. Tehniliselt mahajäänud sõjatööstus osutus mittesuuteliseks varustama sõjaväge laskemoonaga. Tagalas valitses raske majanduslik laos. Kuigi tööliste arv tööstuses kasvas peaaegu kahekordseks, langes tööviljakus lakkamatult.

Kütteainete puudus viis vabrikuis ja tehaseis tootmise piiramisele. 1916. a. lakkas töötamast 36 rauasulatamisahju. Tehased andsid ainult poole sõjatööstusele vajalikust metallist. Metall jaotati tehaste vahel kaartide alusel.

Raudteed ei tulnud vedudega toime. Transporti tõkestasid nii alatised sõjalised evakueerimised, kui ka sõjapõgenikkude laine, mis voolas sakslaste poolt vallutatud aladelt Sise-Venemaale. Kiirel taganemisel jäid vaenlase kätte terved rongid. Reast väljalangenud vagunid ja vedurid ummistasid teed. Et viia edasi uuestisaabunud ronge, lükati mõnikord varemsaabunud raudteetammilt kõrvale. Transpordi puudumise tõttu ei toimetatud õigeaegselt kohale isegi tähtajalisi sõjaväelisi saadetisi, mis saabusid USA-st, Inglis- ja Prantsusmaalt. Arhangelski sõjasadam oli nii täis kiilutud sõjaväelisi laste, et alumised kastid vajusid pealmiste kastide raskuse all sõna tõsises mõttes maa sisse. Täielik korralagedus transpordi alal ajas teravaks toitluskriisi. Kaugemal asetsevais jaamades mädanes üle ühe miljardi puuda möödunud lõikuste vilja. Samal ajal istusid linnad kehval leivanormil. Sõjavägi sai ainult poole oma toidunormist. Viljahinnad tõusid rohkem kui poolteisekordselt. 1916. a. sügisel seati sisse kindlad viljahinnad, kuid mõisnikud ja kulakud takistasid nende elluviimist. Kasvas viljaga hangeldamine. Leivapoodide juures tunglesid pikad näljaste inimeste järjekorrad.

Sõja-aastail langes järsult põllumajanduse tootmisvõime. Umbes 14 miljonit ehk 47% täiskasvanud meeselanikest oli mobiliseeritud sõjaväkke. Maalt võeti rindele kõige töövõimelisem elanikkonna osa. Põllundust laostasid alatised hobuste ja veiste rekvireerimised. Üksnes hobuste arv vähenes sõja-aastail 5 miljoni võrra.

Külvipind vähenes 1916. a. 85%-ni, võrreldu na 1909. a. omaga. Mõisnikkude põllumajandus, mis oli kaotanud odava põllutöölistest-talupoegadest tööjõu, läks tagurpidi. Sõjavangide töö, mille alusel mõisnikkude põllumajandus kuidagi veel püsis, oli äärmiselt vähetootlik.

Eriti suur oli korratus rahakäibe alal. Sõja läbi põhjustatud tohutud väljaminekud kaeti paberraha väljalaskmisega. Rubla väärtus langes, elukallidus tõusis pidevalt. Sõjaliste väljaminekute katmiseks tegi tsaarivalitsus siselaene ja ühtlasi pöördus üha uuesti laenude saamiseks liitlaste poole. Välismaiste sõjaliste tellimiste tasumiseks sai ta Inglismaalt, Prantsusmaalt ja USA-lt 7769 miljonit rubla.

Lüüasaamised sõjas ja majanduslik laos tekitasid ärevust kodanluses. Sõjaajal sai kodanlus ennekuulmatult suuri kasumeid sõjalistelt tellimistelt ja hangetelt. Et tsarism osutus mittesuuteliseks organiseerima võidukat sõda, katsus Vene kodanlus sõja organiseerimise enda kätte võtta ja saavutas suure mõju riigiasjadele.

1915. a. suvel loodi semstvote ja linnade esindajaist ühendatud kodanlik organisatsioon („Zemgor"), kes nõudis, et ta kutsutaks osa võtma sõjaväe varustamisest. 1915. a. keskel moodustati sõjatööstuslikud komiteed, kes võtsid endile osa sõjatellimiste täitmise. Hüüdsõna all „Kõik sõja jaoks, kõik sõjale" arendas kodanlus ettevõtteis töötootlikkuse tõstmise kampaaniat.

Kodanliku opositsiooni ühendavaks ja juhtivaks keskuseks sõja-aastail oli augustis 1915 duumas loodud progressiivne blokk. Ta koosseisu kuulusid peaaegu kõik kodanlikud parteid: oktobristid, progressistid, kadetid, osa natsionaliste. Progressiivne blokk oli menševikkude ja tööerakonna poolehoiu ja toetuse osaline. Ta püstitas „usaldusministeeriumi" loomise nõude, s. o. nõudis selliste ministrite määramist, kellel oleks duuma kodanliku enamiku usaldus. Kuid tsaarivalitsus ei nõustunud tegema mingeid mööndusi ja andis septembris 1915 ukaasi duuma saatmise kohta istungjärgu „vaheajale".

Sõja-aastail kasvas tugevasti Venemaa majanduslik sõltuvus Inglise-Prantsuse kapitalist. Tsaari-Venemaale 3 miljardi rubla suuruse krediidi võimaldamise eest nõudis Inglismaa sõjalisteks tellimisteks määratud krediitide tagatisena osa Venemaa kullatagavara ületoomist Londoni. Samal ajal nõud-

Vene soldatid sõjakäigul.

sid liitlased Venemaalt üha uusi täiendväeosi. Aprillis 1916 saadeti Venemaale prantsuse „sotsialistid" Albert Thomas ja Viviani, kes tegid ettepaneku saata Prantsusmaale 400 000 Vene soldatit. Päästa Venemaad täielikust muutumisest välismaa imperialistide asumaaks võis ainult proletaarlik revolutsioon.

Revolutsiooniline olukord riigis. Alates 1915. a. lõpust oli riigis kujunemas revolutsiooniline olukord. Sõda ja majanduslik laos kutsusid töötavais massides, kelle õlgadele langes kogu sõja raskus, esile terava rahulolematuse. Töölisklassi seisund halvenes sõja-aastail tugevasti. Tühine lisand töötasule „sõja puhul" ei katnud kasvavaid väljaminekuid.

Elukallidus, toiduainete puudus ja alatised sabad kurnasid eriti naistöölisi, kes olid sunnitud toitma oma lapsi rindeleläinud meeste abita. Rindele oli mobiliseeritud kuni 40% töölistest; esimeses järjekorras saadeti sinna kõige teadlikumaid ja eesrindlikumaid, samuti aga ka töötavat noorsugu. Nende asemele koguti töölisi maalt, lapsi ja alaealisi. Et sundida töölisi paremini töötama ja arendada neis riigikaitse-meeleolu, loodi sõjatööstuslikkude komiteede juurde „töölisgrupid". Kuid Petrograd vabrikute ja tehaste esindajate koosolekul septembri lõpul 1915 viisid bolševikud läbi resolutsiooni „töölisgrupi" valimise vastu Sõjatööstusliku Keskkomitee juurde. „Töölisgrupi" esindajate valimistest novembris võttis osa ainult väike osa töölisi. Jutlustades „kodurahu" tööliste ja kodanluse vahel, toetasid menševikud „töölisgruppi", mille eesotsas seisis äge oboroonets, menševik Kuzma Gvozdev.

Alates kevadest 1915 omandas streigiliikumine laia ulatuse. Eriti tormiliselt arenesid streigid Kesk-Venemaa tööstusrajoonis. Nõudes töötasu tõstmist, korraldasid Novo-Kostroma linamanufaktuuri töölised demonstratsiooni oma nõudmiste esitamiseks vabrikantidele. Nad võeti vastu sõjaväe poolt, kes tappis ja haavas kümneid inimesi. Sandarmikorpuse komandör saatis Kostroma kubernerile telegrammi: „Teie tegevuse kiidan heaks. Tehke kindlaks ninamehed. Andke nad sõjakohtu alla."

Samuti surusid sõjavägi ja politsei maha ka Ivanovo-Voznessenski töölised, kes olid siirdunud oma nõudmistega linnavolikogu hoone juurde. Arveteõiendus Kostroma ja Ivanovo-Voznessenski töölistega kutsus esile protestistreikide laine. Riigikaitseks töötava Putilovi tehase tööliste streik omandas sõjaka iseloomu. Streigist võtsid osa ka uued töölised, kelle hulgas tehase bolševikud tegid kõva kihutustööd. Putiilovlaste võitlust toetas kogu Petrogradi proletariaat. Sügisest peale levisid massilised streigid üle kogu riigi.

1916. a. 9. jaanuari päeva tähistasid töölised poliitilise streigiga. Oma kõrgpunkti saavutasid poliitilised streigid

oktoobris 1916. Nendega kaasusid demonstratsioonid, mis toimusid revolutsiooniliste loosungite all: „Maha sõda!", „Maha isevalitsus!"

Töölisliikumine õhutas võitlusele ka talupoegi. Imperialistlik sõda viis lõpule talurahva eemaldumise kodanlusest, näidates, kuivõrd petlikud olid ta endised lootused saada tsaarilt ja tema kodanlikelt liitlastelt maad ning rahu. Sõja läbi põhjustatud vaesumine ja laostumine külades suurendasid sõjavastast meeleolu kõige pimedamaiski külakolgastes. Politsei-departemang registreeris talupoegade kasvavat agitatsiooni uute sõdurite võtmise vastu. „Meie valitseja," kõneles üks selliseid külaagitaatoreid, „kihutab rahvast sõtta, nii nagu taibuta köögitüdruk ajab puid ahju."

Teated talumajanduse laostumisest ulatusid sõjaväkke. Kurnatud pikaleveninud sõjast ja tigestunud külamajapidamise laostumisest, keeldusid soldatid pealetungile minemast, andsid end vangi, lasksid endil käed ja jalad kuulidega läbi, deserteerisid massiliselt. 1916. a. loendati Venemaal üle poolteise miljoni väejooksiku.

Bolševikkude tegevus sõja-aastail. Bolševikud arendasid laialdast tegevust armees ja sõjalaevastikus. Nad lõid armee väeosades illegaalseid sõjaväelisi organisatsioone, trükkisid ja levitasid revolutsioonilisi üleskutseid. Bolševikud kutsusid võitlevate armeede sõdureid üles üksteisega vennastuma, rõhutades, et nende ühine vaenlane on imperialistlik kodanlus ja et sõda võib lõpetada ainult relva pööramisega kodanluse ja tema valitsuste vastu.

Alates 1915. a. sügisest hoogustus rindel vennastumine. Vene soldatid väljusid kaevikuist kohtama vaenlase sõduritega. Mõlema poole sõdurid kostitasid üksteist paberossidega ja said üksteisest väga hästi aru, kuigi nad ei tundnud üksteise keelt. Vennastumine tugevdas töötava rahva rahvusvahelist ühtsust mõlemal pool kaevikuid.

1916. a. lõpupoolel kajastasid soldatite kirjad rindelt järjest kasvavat sõja ja tsarismi vihkamist: „Nüüd pole soldat

enam see, mis ta oli Jaapani sõja aegu," kirjutas üks rindesoldateid, „alandlikkuse maski all peitub hirmus raev. Ainult süüdata väike tuletikk ja kogu see mass plahvatab põlema." Mobiliseeritud töölised, kelle hulgas leidus palju 1905. a. revolutsioonist osavõtjaid, agiteerisid uue revolutsiooni kasuks.

Sõjaväes töötas rida tähtsamaid bolševikke. Mihhailovi nime all astus Semstvote-Liitu tööle M. V. Frunze, kes aastal 1915 oli põgenenud vanglast. Ta asutas Minskis põrandaaluse bolševistliku organisatsiooni ja sõlmis tihedad sidemed lääne-rinde soldatitega. Väsimatut bolševistlikku kihutustööd tegi soldatite keskel sõjaväkke mobiliseeritud A. A. Ždanov. Samaaras (Trubotšnõi tehases) töötas V. V. Kuibõšev, Kaukaasias — S. M. Kirov, kes õhutas üles võitlusele tsarismi vastu. Kaukaasia mägilaste kõige armetumad ja mahajäänumad massid. Kiievis ja seejärel Jekaterinoslavis arendas tööliste ja soldatite keskel tegevust L. M. Kaganovitš. Kevadel 1915 sõitis Moskvasse bolševikkude konverentsi organiseerimiseks V. M. Molotov. Ta areteeriti ja saadeti Siberisse, kuid varsti ta põgenes sealt ja asus Petrogradis juhtima uue revolutsiooni ettevalmistamist.

Kunagi pole põrandaaluse bolševiku elu olnud niivõrd ohustatud kui imperialistliku sõja aastail, mil revolutsioonilise kihutustöö eest ähvardasid sõjakohus ja mahalaskmine. Kuid bolševikud ei kartnud raskusi. Nad oskasid kõigis võimalikes olukordades olla massidega, masside eesotsas.

Püüdes koondada kõik revolutsioonilised jõud võitluseks imperialistliku sõja vastu, tegid bolševikud intensiivset tööd noorsoo ja naistööliste keskel, kes tootmise alal asendasid rindelekutsutud mehi.

Bolševikkude sõjaaegsele tegevusele andsid teoreetilise aluse Lenini tööd imperialismi kohta. Aastal 1916 kirjutas Lenin oma geniaalse töö „Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium", milles ta näitas, et imperialism moodustab kapitalismi arengu viimase astme, et ta on proletaarliku revolutsiooni eel-

õhtu. Selles teoses ja aastail 1915—1916 ilmunud artikleis näitas Lenin, et imperialistlikud sõjad nõrgendavad imperialismi jõude ja võimaldavad läbi murda imperialismi ahelikust seal, kus viimane osutub kõige nõrgemaks. Oma töödes „Euroopa Ühendriikide loosungist" ja „Proletaarliku revolutsiooni sõjaline programm" näitas Lenin, et on täiesti võimalik murda imperialismi ahelik proletariaadi poolt läbi mingis ühes kohas, et sotsialism ei või võita samaaegselt kõigis mais, et ta võidab algul mõnes või isegi ühesainsas eraldivõetud maas, kuna ülejäänud maad jäävad veel mõneks ajaks kodanlikeks riikideks. See oli sotsialistliku revolutsiooni uus täielik teooria, mille alused olid Lenini poolt märgitud juba 1905. a. See teooria andis eri maade proletaarlastele revolutsioonilise perspektiivi, õpetas neid kasutama sõjaolukorda revolutsioonilisek pealesurumiseks oma kodanlusele ja kindlustas neis usku ülemaailmse proletaarliku revolutsiooni võidusse.

§ 23. Rahvaste ülestõus Kesk-Aasias 1916. a.

Rahvusküsimus sõja-aastail. Imperialistliku sõja kuulutas kodanlus kõigis maades nõrkade rahvuste kaitsmise sõjaks. Tegelikult sattusid aga rõhutud rahvused sõja-aastail veel suuremasse sõltuvusse imperialistlikust kodanlusest. Koloniaalsed rahvad osutusid allikaks, mille kaudu täiendati sõdivaid armeesid „suurtükilihaga".

Rahvuslik-vabastuslik liikumine oli sõja-aastail kiiresti muutumas revolutsiooniliseks ülestõusuks imperialismi vastu. Lenin ja Stalin juhtisid tähelepanu sellele, et rõhutud rahvaste rahvuslik-vabastuslik revolutsiooniline liikumine on proletaarliku revolutsiooni reserviks. Bolševikud astusid otsustavalt välja rahvusliku surve vastu Venes ja teistes maades, kaitstes rahvuste enesemääramise õigust ja töölisklassi rahvusvahelist ühtsust tema võitluses sotsialismi eest.

Bolševikud paljastasid tsarismi ja imperialistliku kodanluse poolt teostatavat rahvusliku rõhumise poliitikat. Lenin kirjutas siis, et „Venemaa poolel paistab sõda välja täieliku reaktsioonilisusega ja vabastusvastase iseloomuga." (L e n i n, Teosed, XVIII köide, lk. 199.)

Ülestõus Kesk-Aasias ja Kasahstanis. Sõda tõi kaasa raskeid kannatusi tsaari-Venemaa rõhutud rahvastele. Otsides sõjapidamiseks uusi tuluallikaid, maksustas tsarism ääremaade rahvastikku täiendava maksuga. Eriti rõõvelliku ekspluateerimise alla sattusid Kesk-Aasia rahvad. Paikseis puuvillakasvatuse rajoonides mässisid ekspluataatorid kogu maaala võlaorjuse suhetesse. Sõja-aastate jooksul kasvas puuvilla külvipind poolteisekordseks, kuid dehkaanid (talupojad) ei saanud kasutada oma töö vilja. Suurema osa saagist andsid nad maa rendimaksudeks. Teine osa saagist läks müügile poolmuidu, sest valitsus normis puuvillahinnad dehkaanide kahjuks. Samal ajal tõusid tööstuskaupade hinnad erakordsel määral. Usbeki dehkaane, kes peaaegu üldse ei külvanud vilja, ähvardas nälg, sest raudteeolude korratuse tõttu ei veetud vilja peaaegu sugugi kohale.

Kesk-Aasia ja Kasahstani rändlejate ja poolrändlejate rahvaste aladel oli olukord veelgi raskem. Valitsus jätkas kirgiiside ja kasahhide äraajamist nende maadelt, mis anti vene asunikele. 1915. a. anti vene mõisnikele, ametnikele ja kulakutele 1 800 000 hektaari parimat kasahhide ja kirgiiside maad. Hobuste, kariloomade ja villa lakkamatud sõjalised rekvisitsioonid laostasid dehkaane täielikult. Tagakiusamised ja maksude nõudmised kohalikkude võimude poolt suurendasid elanikkonna õigusetut olukorda.

Kesk-Aasia töötava rahva laialdase ülestõusu ajendas juunis 1916 tsaarivalitsuse käsk, mille järgi elanikud 19 kuni 43 aasta vanuseni „rekvireeriti" (kutsuti) kaevikute kaevamisele ja teistele rindetöödele, kuigi tsaariaegsete seaduste järgi kohalik mittevene rahvastik oli vabastatud sõjateenistuskohustustest.

Usbekid, kasahhid, kirgiisid ja turkmeenid keeldusid täitmast koormavat käsku, mis anti just põllutööde hooajal. Esimesena tõusid üles Usbekistani ja Kasahstani rahvad. Taškendi ja Samarkandi maakonna külades ja linnades tungisid ärritatud usbekkide salgad vallavalitsuste kallale, nõudes mobiliseeritute nimekirjade hävitamist. 1916. a. juuli keskpaigaks haaras ülestõus kogu Ferghana. Džizaki all (Samarkandi oblastis) algasid tõelised lahingud. Tsaari väed kasutasid suurtükiväge, pühkides ära terved kišlakid. Ülestõusnud katkestasid ühenduse Vernõi (nüüd Alma-Ata) ja Taškendi vahel, võtsid jõuga ära nende vastu saadetud relvatranspordi, relvastasid dehkaane ja astusid võitlusse vene soldatitega. Ülestõusu maha suruda õnnestus siin alles oktoobris, mil Semiretšje ülestõusnute vastu saadeti karistusarmee.

Eriti kestev ja visa oli Turgai (nüüd Aktjubinski) oblasti kasahhide ülestõus, mis algas 1916. a. septembris. Kasahhide ülestõusu eesotsas seisis Amangeldõ Imanov. Kui Turgai oblasti kasahhid keeldusid täitmast tsaari mobilisatsioonikäsku, sõitis kuberner ise neid manitsema. Amangeldõ pöördus tema poole sõnadega: „Lubage, auväärt ülemus, esitada teile ainult üks küsimus. Oma harimatuses me ei saa sellest aru. Keda meie hakkame sõjas kaitsema?" Kuberner käskis Amangeldõ vahistada, kuid ta peideti ära kasahhi kehvikute poolt. Varsti organiseeris Amangeldõ Imanov suure ülestõusnute salga, kes astus Kizõl-Kul'i järve ääres lahingusse ühe karistussalgaga. Lahing kestis terve päeva ja soldatid taganesid.

Oktoobri lõpus 1916 piirasid ülestõusnud Amangeldõ Imanovi juhtimisel ümber Turgai linna, kuid seda ära võtta neil ei õnnestunud. Taandunud Turgai juurest, kindlustus Amangeldõ Batbakara asunduses. Siin organiseeriti külmrelvade töökojad, kus käis töö ööd ja päevad. Kasahhid õppisid laskmist ja sõjaväelist rivi. Elanikud varustasid ülestõusnuid toiduainete ja hobusemoonaga. Amangeldõ vastu saadeti kaunis suur karistusarmee, kes vallutas veebruari keskel 1917 Batbakara. Ülestõusnud läksid steppi. Nende julge juht Aman-

geldõ võttis hiljem osa revolutsioonist, astus bolševike parteisse ja langes sangarina kodusõjas.

Kestev oli ülestõus ka Turkmenistanis. Turkmeenid-iomuudid (karjakasvatajad), kes liikusid ühest kohast teise, olid raskesti tabatavad. Nende vastu korraldati eriline kasakavägedest koosnev karistusekspeditsioon. Kasakail õnnestus ülestõusnud tõrjuda Pärsia naaberterritooriumile. Ülestõusu mahasurumine toimus suure halastamatuse ja julmusega. Karistusväed põletasid auule, röövisid varandusi ja kariloomi. Reas maakondades hävitati rohkem kui pool elanikkonnast. Tsaari kindralkuberner Kuropatkin andis kohtu alla 347 inimest, kellest 51 hukati, kuna ülejäänuil asendati surmanuhtlus sunnitööga. Mõnisada ülestõusnut saadeti asumisele ilma kohtuta. Ülestõusu mahasurumise järel siirdus mitu tuhat kirgiisi ja kasahhi põgenikku koos oma perekondadega ja karjadega Hiinasse ja Mongooliasse, turkmeenid aga — Pärsiasse. Lahkujad müüsid oma varanduse jäänused poolmuidu rikastele ja beidele. Kuid ka välismaal tabasid ümberasujaid uued tagakiusamised. Pärast nõukogude võimu maksmapanemist pöördusid paljud põgenikud kodumaale tagasi.

§ 24. Haridus ja kultuur Venemaal enne revolutsiooni (1907—1917).

Haridus ja teadus. 1905.—1907. a. revolutsioon äratas rahvamassides määratu suure janu teadmiste järele. Revolutsiooniaastail avati suur hulk haridusseltse, koole ja kursusi täiskasvanute jaoks, raamatukogusid, rahvaülikoole jms. Kuid reaktsiooniaastail suleti tsarismi poolt suurem osa haridusseltse ja -asutisi. Esimeses järjekorras kannatasid tööliste ja rahvuslikud haridusseltsid. Nii suleti ühing „Znanije — sila" („Teadmine on jõud"), „Obrazovanije" („Haridus"), „Obštšestvo samoobrazovanija" („Eneseharimise ühing"), P. F. Lesgaft'i „Volnaja võssaja škola" („Vaba kõrgem kool"), rida hariduslikke kursusi, peaaegu kõik rahvaülikoolid ja paljud kirjaõppimise ühingud. Kuid valitsus oli võimetu surmama rahva tungi teadmiste järele.

Areneva kapitalismi vajadused, järjest kasvav majanduslik ja poliitiline suhtlemine enam kultuuriliste Euroopa riikidega, lõpuks omad sammud kodanliku monarhia suunas — kõik see sundis tsaarivalitsust asuma hariduse vajadusteks kulutatavate, äärmiselt väikeste riiklikkude väljaminekute suurendamisele.

1912.—1914. aastate tööstuslik tõus asetas kodanluse vajaduse ette kiirendatud korras ette valmistada tehnilisi kaadreid, sest neid tsaristlikus Venes peaaegu polnudki. 1914. a. oli kõrgemais tehnilistes õppeasutistes õppijate arv tõusnud kahekordseks, võrreldunа 1903. a. arvuga.

Semstvote ja kapitalistide kulul avati tehnika- ja kommertskoole, kaubanduskoole, käsitöökursusi, põllumajanduskoole.

Kuue aasta jooksul (1907—1913) tõusis haridusministeeriumi eelarve kolmekordseks (46-lt 137 miljoni rublani). Kuid kultuurriigi tõeliste vajaduste seisukohalt vaadatuna olid need armetu väikesed arvud. Tsaarivalitsus kulutas rahvaharidusele 65 kopikat inimese kohta aastas, samal ajal kui Inglis-, Prantsus- ja Saksamaa kulutasid selleks 3—4 rubla, USA aga — 9 rubla inimese kohta. Tsaari-Venemaal õppis sõja eel kõigis õppeasutiste liikides umbes 7 miljonit inimest, mis moodustas vähem kui 50 õpilast tuhande elaniku kohta. Kooliõpetust sai ainult veerand koolieealisi lapsi ja noori. Ametlikkude andmete järgi oli enne 1917. a. revolutsiooni Venemaa elanikkonnast ainult 21% kirjaoskajaid. Rahvuslikes rajoonides oli kirjaoskajate protsent veelgi madalam: Taga-Kaukaasias — 12%, Kesk-Aasias — umbes 5%. Usbekkide, turkmeenide ja tadžikkide 1000 lapse kohta sai õpetust ainult 42. Seepärast olidki terved rahvad — baškiirid, kalmõkid, kirgiisid, turkmeenid, jakuudid ja paljud teised — täies ulatuses kirjaoskamatud. „Sellist metsikut maad," kirjutas Lenin, „kus rahvamasse oleks niipalju r ö ö v i t u d hariduse, valguse ja teadmiste mõttes, — sellist maad pole Euroopas säilinud enam ühtegi peale Venemaa." (L e n i n, Teosed, XVI köide, lk. 410.)

Tsaari-Venemaa mahajäämise ja metsikuse näitajaks pidas Lenin ta rahvakooliõpetaja seisundit. Õpetajale maksti armetuid krosse. Rahvakooliõpetaja kannatas oma ülemuste norimiste ja tagakiusamiste all. Rahvakooliõpetajat kiusas taga iga urjadnik, iga kaitsepolitseinik ja nuuskur.

Vana kool — Lenini sõnade järgi „drilli ja pähetuupimise kool" — andis lastele $^{9}/_{10}$ mittevajalikke ja $^{1}/_{10}$ moonutatud teadmisi. Õpilaste keskel olid keelatud eneseharimisringid.

1905. a. revolutsiooni lüüasaamise järel teostas tsarism karmi puhastuse ülikoolides. Seoses Leo Tolstoi surmaga hakkasid üliõpilased aastail 1910—1911 jälle poliitilisi koosolekuid pidama ja korraldasid protestidemonstratsioone. Vastuseks sellele otsustas ministrite nõukogu kaotada 1905. a. revolutsiooni ajal kättevõidetud ülikoolide autonoomia ja sulgeda kõik varemlubatud üliõpilasorganisatsioonid. Algasid üliõpilaste massi-

lised väljaheitmised ja pagendamised üliõpilasliikumisest osavõtmise pärast. 1910. a. määratud uus haridusminister, mustsadalane Kasso eemaldas täielikult liberaalsed ja radikaalsed professorid. Mitteküllaldase võitluse pärast „mässuliste" üliõpilastega tagandas ta ametist Moskva ülikooli rektori ja selle abid. Protestiks Kasso bürokraatliku omavoli vastu lahkusid siis Moskva ülikoolist 125 professorit ja muud õppejõudu (K. A. Timirjazev, füüsik P. N. Lebedev jt.).

Üliõpilaskonna revolutsioonilise liikumise vastu võitlemiseks loodi valitsuse poolt kõrgemais õppeasutistes mustsajalisi üliõpilasorganisatsioone („Akadeemiline liit" jt.), kes olid seotud „Vene rahva liiduga".

Ülikoolide olukord määras mõnevõrra ka teaduse seisundi. Kateedrid ülikoolide juures valmistasid teaduslikke tööjõude ette mitteküllaldasel arvul. Teaduslikke uurimisinstituute tsaristlikus Venes oli vähe. Keiserlik Teaduste Akadeemia ei andnud selle aja jooksul välja suuri teaduslikke töid. Teaduste Akadeemia presidendiks oli tsaari onu Konstantin Romanov, kes oli täiesti võõras teadusele.

Tõelised rahvaõpetlased ei saanud ei tunnustust ega toetust. Suurt geneetik-selektsionääri I. V. Mitšurin'it ei tunnistatud teaduslikuks uurijaks, ehkki tema juurde sõitsid õppima isegi ameeriklased. Tunnustamata jäi ka teine väljapaistev teadlane — K. E. Tsiolkovski, kes konstrueeris juhitava õhulaeva 10 aastat enne tsepeliini ilmumist. Ta oli sunnitud jääma matemaatikaõpetajaks Kalugas ja tegema teaduslikku tööd äärmiselt väikeste ressurssidega. Väljapaistev mehaanik, vene lennuasjanduse isa N. J. Žukovski rajas aerodünaamika ja lennuasjanduse teooria uurimise, kuid tema tööd leidsid kasutamist alles nõukogude võimu ajal. Esimesed vene lendurid (Rossinski, Utotškin jt.) teostasid oma lennud halbade eraettevõtjate lennukeil, riskides publiku lõbustamiseks eluga.

Polaaruurija G. J. Sedov'i plaan põhjanabale ekspeditsiooni korraldamise kohta võeti aastal 1912 vastu tigeda pahatahtlikkuse ja pilgetega. Ainult suuri vaevu varustas Sedov eraannetuste abiga laeval „Sv. Foka" polaarekspeditsiooni, mis oli halvasti ette valmistatud. Sedov püüdis kahe madrusega jalgsi jõuda nabani, jättes maha jäässe kinni jäänud laeva. Kuid julge uurija hukkus 1914. a. talvel nälja ja külma kätte, olles jõudnud ainult Rudolfi saareni (kus hiljuti avastati ta haua jäänused).

Nii võeti teaduslikud avastused, uurimised ja ekspeditsioonid tsaarivalitsuse ja kodanluse poolt vastu sügava ükskõiksuse ja harimatu hoolimatusega.

Kirjandus ja kunst. Kodanliku intelligentsi ideoloogiline laostumine leidis kõige heledama kajastuse selles kirjanduslikus lagunemises, mis iseloomustab viimast ennerevolutsioonilist aastakümmet.

Kadetlikud professorid ja filosoofid — Bulgakov, Berdjajev jt. — tugevdasid oma filosoofilisis raamatuis sõjakäiku marksismi ja revolutsiooni vastu, jutlustades idealismi ja müstikat. Reaktsiooniline idealistlik filosoofia avaldas suurt mõju Vene väikekodanlikule intelligentsile, kes sageli põgenes tegelikkusest abstraktsete ideede ja elamuste maailma.

Kirjanduslike teoste peasangariks muutus elust pettunud intelligent-individualist.

Ühiskondlik reaktsioon avas tee arvukaile kirjanduslikele vooludele: sümbolistidele, futuristidele, akmeistidele jne. Kõik need üksteisega vaenujalal olevad kirjanduslikud voolud, rühmad, koolid ja koolikesed ühtisid kunstilise realismi eitamises. Kirjanduses tõusis esikohale formalistlikkude otsingute põhimõte. Tolle aja kirjandus ja luule paistsid silma ideetuselt ja langusmeeleoludelt. Leonid Andrejev'i looming oli läbi imbunud sügava pessimismiga ja fatalismiga. Elu oli temale „hullumeelsus ja õudus", inimene oli „mängukann saatuse käes". Artsõbašev tõendas, et inimesele on „kõik lubatud", „sest surm seisab igaühel selja taga." Merežkovski ja Zinaida Hippius jutlustasid „jumalaotsimist" ja mustasid Vene revolutsiooni. Kahtlemata andekad luuletajad-modernistid — Balmont, Fedor Sologub jt. — eraldusid ühiskondlikust elust ja suundusid äärmise individualismi või abstraktse fantaasia maailma — „kitsalt rajalt imekaunisse maailma, tundmatu ilu juurde" (B a l m o n t). Langusmeeleolusid võis leida isegi selliste eesrindlike luuletajate loomingus nagu Blok ja Valeri Brjussov.

Bolševikud võitlesid kirjandusliku lagunemise vastu (kaks koguteost „Kirjanduslik lagunemine"). Tolle ajajärgu pimeduse keskel olid reipa usu ja jõuga läbi imbunud suure proletaarliku kirjaniku M. Gorki väljapaistvad jutustused. „Inimene — see kõlab uhkelt," ütles Gorki. Ta uskus uude inimesse ja tema kõrgesse võitleja ja uue elu ehitaja kutsumusse. Gorki esines sellel perioodil sotsialistliku demokraatia laulikuna. Novellis „Ema" kõneles Gorki oma sangari suu läbi vene tööliste uuest sugupõlvest: „Vaata neile ja näed — Venemaa muutub maailma heledaimaks demokraatiaks."

M. Gorki teosed muutusid proletariaadi kõige armastatumaiks raamatuiks, kust see ammutas jõudu võitluseks. Lenin hindas Gorkit eriti. „... Gorki," kirjutas Lenin, „on kahtlemata suurim p r o l e t a a r l i k u kunsti esindaja, kes on teinud palju tema jaoks ja võib teha veelgi rohkem" (L e n i n, Teosed, XIV köide, lk. 298).

Väljakutseks vanale, hukkuvale maailmale oli ka noore luuletaja Vladimir Majakovski luule. Tema poeemis „Pilv pükstes" (1914) kõlas elu, armastuse, võitluse hümn. V. Majakovski kuulutas enda „revolutsiooni trummilööjaks" ja tervitas tema lähenemist.

Kutseks võitlusele uue elu eest olid ka ukraina naiskirjaniku Lesja Ukrainka teosed. Tema loomingu õitseaeg langes süngeimaile reaktsiooniaastaile. Naiskirjaniku isiklik saatus oli traagiline: ta oli aheldatud voodi külge raske tuberkuloosi tõttu. Ta looming, mis oli kasvanud Puškini tervendava luule mõjul, polnud puudutatud dekadentlikest meeleoludest ja pessimismist. Tema poeemid („Katakombides" jt.) on läbi imbunud palava kaastundega isevalitsuse kukutamiseks ülestõusva rahva vastu ja kutsusid võitlusse rõhujatega.

Enneaegne surm viis 1913. a. ära ukraina kirjanduse teise suure kunstniku, M. M. Kotsjubinski. Oma kirjanduslikku tegevust alustas viimane 1880—1890-ndail aastail, halastamatult paljastades narodniklik-liberaalset intelligentsi ja välja astudes talupoegade elu koletute nähtuste vastu. 1905. a. revolutsiooni perioodil kujunes ta lõplikult revolutsioonilise talupojademokraatia huvide väljendajaks. Ta tähtsaimas töös „Fata Morgana" on sügava kaastundega näidatud talupoegade ülestõusu ja vihkamisega on kujutatud mõisnikke ning kulakuid. Samuti kui Lesja Ukrainka, ei loobunud ka Kotsjubinski reaktsiooniaastail oma revolutsioonilisist veendumustest.

1916. a. suri populaarseim juudi kirjanik Šolom-Aleihhem (Šolom Rabinovitši pseudonüüm), keda Gorki nimetas „kurva ja tõsise huumori kunstnikuks". Tema humoristlikkude jutustuste seerias „Piimamees Tevje", „Proovireisija märkmed" ja teistes on suure kunstilise realismiga ja siira kaastundega kujutatud juudi kehvikute rõõmutut elu.

Ennerevolutsioonilisel aastakümnel kajastusid kunsti alal samad ideed ja meeleolud mis kirjanduseski. Selle perioodi maalikunstis hakkasid esiplaanile nihkuma dekoratiivsed ülesanded (rühmitis „Mir iskusstva" [„Kunsti maailm"]: Rörich, Benois jt.). Sama tendentsi — siirduda realismist sisemiste elamuste ja väliste vormiliste otsingute maailma — kajastas ka skulptuur (P. P. Trubetskoi, Golubkina, Konenkov jt.).

Väljapaistva komponisti ja muusikalise vormi uuendaja A. N. Skrjabin'i (1871—1915) loomingus kajastusid samuti müstika ja sümbolismi elemendid („Jumalik poeem" jt.).

VI peatükk.

KODANLIK-DEMOKRAATLIK VEEBRUARIREVOLUTSIOON.

§ 25. Tsarismi kukutamine.

Kaks vandenõu. Vene tsarismi viimased valitsusaastad olid ta täieliku roiskumise ja laostumise aastaiks. Sõjaajal omandas õukonnas erakordselt suure mõju kelm-seikleja Grigori Rasputin, päritolult Siberi talupoeg. Oma noores eas oli Rasputin olnud hobusevaras, siis hulkus ta munkadega, usutobukestega ja hüsteeriahaigete naistega mööda kloostreid. Meisterlikult teeseldes „selgeltnägijat", omandas ta suure populaarsuse tumeda, uskliku rahva, eriti naiste hulgas. Kuuldused temast ja ta „imetegudest" ulatusid keisrikojani. Tsaar ja tsaarinna olid äärmiselt ebausklikud. Tsaarinna, kes oli fanaatiline usuhull, kutsus Rasputini õukonda, lootes, et ta teeb terveks parandamatult haige troonipärija Aleksei. Osav ning jultunud Rasputin omandas tohutu mõju tsaarinnale ja tema kaudu ka tsaarile. Tsaarinna sundis alatasa Nikolai II-st järgnema Rasputini nõuandeile, kellele „jumal ilmutavat kõik". Rasputini poolt tsaarile saadetud kirjaoskamatute sedelikeste põhjal nimetati ja vallandati ministreid. Tema kaastegevusel said tumedad tegelased, spekulandid, õnnekütid ja välismaised spioonid tähtsaid kohti, kasulikke kontsessioone, tohutuid rahalisi toetusi ja tulusaid sõjavarustuse tellimisi. Rasputiniaadis leidsid oma selgeima väljenduse tsaristliku režiimi sõgejaburus, usuhullustus, vaimuvaesus ja kõlbeline laostumine.

Lüüasaamised rindeil ja revolutsiooniline olukord riigis tekitasid valitsuse ringides paanikat. Tsaar ja õukondlik jõuk püüdsid sõlmida separaatrahu Saksamaaga, et maha suruda kasvavat revolutsiooni. Läbirääkimisi eraldirahu asjus Saksamaaga valmistas ette tsaarinna oma saksa sugulaste vahendusel. Rasputin pooldas samuti eraldirahu Saksamaaga.

Kuuldused salaja ettevalmistatavast eraldirahust Saksamaaga ja ühtlasi tsarismi võimetus saada jagu revolutsioonilisest liikumisest riigis tugevdasid kodanluse opositsioonimeeleolusid. Riigiduumas hakkas alates 1915. a. lõpust kostma järjest teravamaid, valitsust arvustavaid kõnesid. Tõsi küll, nagu seletas duuma parempoolne saadik Šulgin, see võimude arvustamine oli vaid katseks muundada „üleskeev revolutsiooniline energia sõnadeks", „asendada revolutsioon resolutsiooniga", kuid endist „usaldust" võimude vastu kodanlikes ringkondades ikkagi enam polnud. Enese suhtes ebakindel tsaarivalitsus vahetas ühe ministri teise järel, korraldades „ministrite üksteisest üle hüppamise". Sõja kestel vahetus 4 ministrite-nõukogu esimeest, 6 siseministrit, 4 sõjaministrit, 3 välisministrit, 4 põllutööministrit ja 4 kohtuministrit. Nagu kõneldi duumas, polnud isegi võimalust „silmitseda langevate ministrite nägusid".

1916. a. novembrikuus tuli suvevaheaja järel, äärmiselt teravnenud poliitilises olukorras, uuesti kokku IV Riigiduuma. Revolutsiooniline kriis riigis kasvas katastroofilise kiirusega. Nüüd ei võinud võimutsevad klassid enam valitseda vanaviisi ega tahtnud töötav rahvas enam elada vanaviisi. Politseidepartemang oma aruandes poliitilise olukorra kohta riigis pidi tunnustama, et „praegu on meeleolude opositsioonilisus jõudnud sellise erakordse ulatuseni, milleni ta laiades hulkades kaugeltki ei küündinud 1905.—1906. aastate segasel ajajärgul."

Tundes tsarismi täieliku krahhi lähenemist, nõudsid isegi suurvürstid ja aristokraatia tipud Rasputini kõrvaldamist, keda nad pidasid kõigi riiki tabanud viletsuste peapõhjuseks. Öö vastu 18. detsembrit 1916 tapeti Rasputin vandenõulaste poolt, kelle hulka kuulus ka tsaari sugulasi. Rasputini laip heideti Neeva jääauku. Kuid Rasputini mõrvamine muidugi ei muutnud olukorda riigis. Tsaarivalitsus hakkas ette valmistama IV Riigiduuma puhkusele saatmist pikemaks ajaks ja üleminekut otsustavale pealetungile revolutsiooniliste masside vastu. Tsarismi vandenõu seisis selles, et eraldirahu sõlmimise ja

duuma puhkusele saatmise järel suunata pealöök töölisklassi vastu. Kavatseti aegsasti koondada pealinna ümbrusse sõjajõude ja suurtükiväge. Tehased ja vabrikud, mis töötasid riigikaitse jaoks, kavatseti militariseerida, et alistada töölised kõigile sõjaaja seadustele. Petrogradi sõjaväeringkonnad eraldati põhjarindest ja tema ülemaks määrati Habalov, kes oli reaktsioonilisemaid kindraleid. Pealinna politsei seati sõjaseisukorda ja varustati kuulipildujatega. Põhjendades vajadust rakendada julmimad vahendid võitluseks revolutsioonilise liikumisega, kirjutas endine siseminister Maklakov tsaarile vajadusest „uuesti jalule seada riiklik kord, maksku mis maksab, ja olla kindel, et võidetakse sisevaenlane, kes on juba ammu saanud välisvaenlasest kaugelt ohtlikumaks, ägedamaks ja jultunumaks".

Tsarismi vandenõu revolutsiooni vastu põrkas kokku teise vandenõuga, mis oli küpsenud imperialistliku kodanluse ja kindralkonna ringides. Kaotanud lootuse oma püüete suhtes tsarismiga kokkulepet saavutada, otsustasid kodanlikud vandenõulased, et revolutsiooni ärahoidmise parimaks vahendiks osutub paleerevolutsioon. Kavatseti haarata oma kätte tsaari rong teel peakorterist (Mogiljovis) Tsarskoje-Selo'sse ja sundida tsaari loobuma troonist oma poja Aleksei kasuks, kuni selle täiseasuseni aga määrata regendiks tsaari vend Mihhail Romanov, kes tundis poolehoidu „inglise korra" vastu. Paleerevolutsiooni ettevalmistamisest võtsid osa ka Inglise-Prantsuse imperialistid, kes kartsid tsarismi eraldirahu Saksamaaga.

Kuid tsarismi ega ka kodanluse vandenõu ei viidud lõpuni ja nad ei võinud revolutsiooni ära hoida. Töölisklass ja soldatisineleisse rõivastatud talurahvas purustas need plaanid oma massilise revolutsioonilise väljaastumisega.

Ülestõus Petrogradis. 1917. a. alguseks teravnes üldine kriis riigis äärmuseni. Raudteed peaaegu lõpetasid oma veod. Vabrikud ja tehased jäid seisma toor- ja kütteainete puuduse tõttu. Toitlusküsimus muutus teravaks poliitiliseks küsimuseks. Verise pühapäeva aastapäeval, 9. jaanuaril 1917, toimus Petro-

gradis suur sõjavastane demonstratsioon. Samasuguseid demonstratsioone esines Moskvas, Bakuus, Nižni-Novgorodis ja teistes linnades. Moskva tööliste kahest tuhandest isikust koosnev demonstratsioon aeti ratsapolitsei poolt laiali. Demonstrandid tulid tänavale punaste lippudega ja loosungitega: „Maha sõda!" Paljudes linnades puhkesid tööliste streigid. Linnades hakati stiihiliselt rüüstama pagariärisid ja leivapoode. Pea kaotanud valitsus tugevdas surveabinõusid. Püüdes pidurdada revolutsiooni arenemist, panid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid ette korraldada demonstratsioon Riigiduuma kaitseks.

Kuid duuma avamispäeval — 14. veebruaril — ilmus bolševikkude üleskutsel suurem osa töölisi tänavale loosungitega: „Maha isevalitsus!", „Maha sõda!"

Eriti kiiresti kasvas revolutsiooniline liikumine Petrogradis alates veebruarikuu teisest poolest. 18. veebruaril hakkas streikima 30 000 Putilovi tehase töölist.

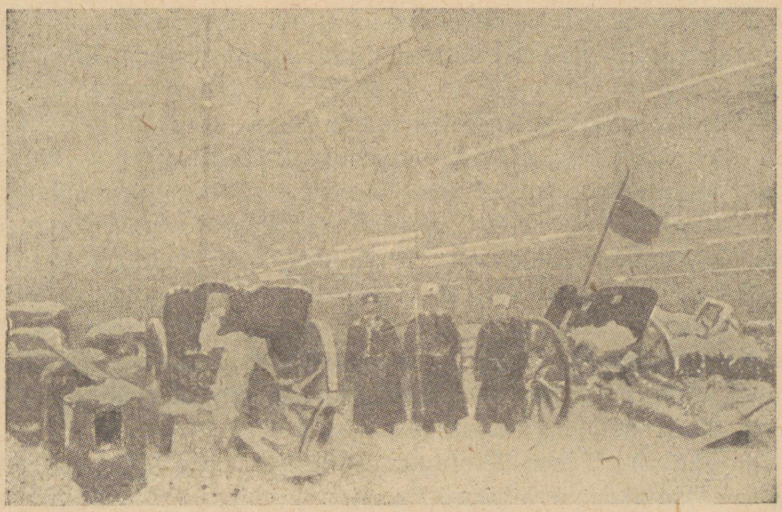

Barrikaadid Petrogradis Liteinõi prospektil veebruaris 1917.

23. veebruari hommikul ilmusid Putilovi töölised tänavale. Demonstrantidega ühines teiste tehaste töölisi ja leivasabades seisvaid naisi. 23. veebruaril (8. märtsil u. k. j.) oli rahvusvaheline naistööliste päev. Bolševikkude Petrogradi komitee kutsus üles seda päeva tähistama poliitilise streigiga. Sel päeval streikis 90 000 mees- ja naistöölist. Poliitiline streik hakkas üle kasvama tsarismivastaseks poliitiliseks demonstratsiooniks.

24. veebruaril streikis juba 200 000 töölist. Igal pool peeti revolutsioonilisi miitinguid. Politsei okupeeris Neeva sillad, kuid töölised tungisid üle jää kesklinna. Poliitilised streigid rajoonides muutusid 25. veebruaril kogu Petrogradi tööliste poliitiliseks üldstreigiks. Petrogradi sõjaväeringkonna vägede juhataja sai peakorterist tsaari käsu: „Käsin lõpetada korratused pealinnas juba homme." Majakatustele seatud kuulipildujaist hakkas politsei demonstrante tulistama. Kesklinna tänavad ja väljakud okupeeriti sõjaväeosade poolt. Politsei täitis Petrogradi vanglad areteeritud bolševikkude ja töölistega. Areteeriti ka bolševikkude Petrogradi komitee liikmed. Ülestõusu juhtis neil päevil Keskkomitee büroo, eesotsas seltsimees Molotoviga.

Aastal 1915 Irkutski kubermangu välja saadetud, põgenes V. M. Molotov 1916. aastal asumiselt ja pöördus tagasi Petrogradi. Lenini korraldusel võeti seltsimees Molotov bolševikkude Keskkomitee Vene büroo koosseisu, mille juhtimisel toimus Veebruarirevolutsiooni ettevalmistus. 25. veebruaril 1917 V. M. Molotovi poolt redigeeritud viimane revolutsioonieelne bolševikkude Petrogradi komitee lendleht lõppes otsese üleskutsega ülestõusule: „Ees seisab võitlus, kuid meid ootab kindel võit. Kõik revolutsiooni punaste lippude alla! Maha tsaari monarhia!"

26. veebruaril läks ülestõusnud tööliste kätte Viiburi linnajagu. Bolševikkude Viiburi linnajao komitee kutsus töölisi üles vallutama relvaladusid ja desarmeerides kordnikke relvastuma ise. Samal ajal töölised suurendasid kihutustööd sol-

datite keskel. Nad tungisid kasarmuisse ja kutsusid soldateid ühinema töölistega. 26. veebruari hommikul mõned sõjaväeosad veel tulistasid rahvast, kuid juba päeval tulistasid soldatid mitte enam töölisi, vaid viimastele kallaletunginud ratsakordnikkude salku. Soldatite ületoomisel rahva poole etendasid suurt osa naistöölised, kes soldateid tuliselt veensid aitama töölistel kukutada kõigi poolt vihatud isevalitsus.

27. veebruaril hakkasid sõjaväed Petrogradis ülestõusnute poole üle minema. Volõõnia ja Leedu polgu soldatid ühinesid Viiburi rajooni töölistega. Töölised vallutasid arsenali 40 000 püssiga ja relvastusid. Vanglaist vabastati poliitilised vangid.

Kindral Habalov kuulutas Petrogradis välja piiramisseisukorra. Kuid peatada revolutsiooni tsarism enam ei suutnud. Ülestõusnud töölised liikusid Tauria palee poole. Riigiduuma esimees Rodzjanko saatis neil päevil tsaarile peakorterisse Mogiljovi ühe telegrammi teise järel, paludes teda teha rahvale mööndusi ja „päästa kodumaa ning dünastia". Kuid tsaar, pidades duumat revolutsiooni peaääsiks, kirjutas 26. veebruaril alla ukaasile duuma laialisaatmise kohta. Duuma liikmed alistusid tsaari ukaasile, kuid jäid edasi Tauria paleesse.

Peakorteris viibiv tsaar sai tsaarinnalt pealinnast endiselt rahustavaid telegramme: „See on huligaanlik liikumine," kirjutas tsaarinna, „poisinolgid ja plikakesed jooksevad ja karjuvad, et neil pole leiba, lihtsalt selleks, et tekitada ärevust." Tsaar saatis rindelt kohale vägesid, kuid nende ešelon kindral Ivanovi juhtimisel jõudis vaevalt Tsarskoje Selo'ni. Siin ta väed vennastusid revolutsiooniliste soldatitega ja tahtsid areteerida kindral Ivanovi. Peakorterist väljasõitnud tsaari rong jõudis suuri vaevu Dno jaamani ja oli sunnitud pöörduma Pihkvasse, kus asus põhjarinde staap.

Kõikjal läksid väed üle revolutsiooni poolele.

§ 26. Kaksikvõim.

Petrogradi tööliste ja soldatite saadikute nõukogu moodustamine. 27. veebruaril (12. märtsil u. k. j.) revolutsioon võitis. Relvastatud töölised ja soldatid vabastasid vanglaist poliitilised vangid. Võitnud töölised ja soldatid siirdusid Tauria palee juurde, kus asus tsaari poolt laiali saadetud duuma. Kohe pärast võitlusi saabus paleesse ka bolševike partei Keskkomitee Vene büroo liige seltsimees Molotov. Nõukogude idee elas masside teadvuses juba 1905. a. revolutsioonist saadik ja nad teostasid selle otsekohe pärast tsarismi kukutamist. Sellal kui tänavail veel võideldi, valiti tehaseis ja vabrikuis juba esimesed tööliste saadikud nõukogusse. Seltsimees Molotov saatis garnisoni polkudesse laiali soldateid-bolševikke ja tegi neile ülesandeks organiseerida igas sõjaväeosas saadikute valimised nõukogusse.

Nii moodustati 1917. a. veebruaris tööliste ja soldatite saadikute ühendatud nõukogu, erinevalt 1905. aastast, mil loodi tööliste saadikute nõukogud. Petrogradi nõukogu esimene istung peeti 27. veebruari õhtul.

Osutus, et Petrogradi nõukogu ja tema täitevkomitee etteotsa said kokkuleppeparteide — menševike ja sotsialistide-revolutsionääride — esindajad. See juhtus sellepärast, et menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid jõudsid haarata endi kätte saadikute kohad nõukogus juba sellal, kui bolševikud olid veel tänaval, juhtides tööliste ülestõusu. Valimiste tulemusele avaldas mõju ka see asjaolu, et suurem osa bolševistliku partei juhte oli veel vanglais ja asumisel. Tsarism oli partei juhid töölisklassi keskkonnast välja kiskunud: Lenin vaevles maapaos, Stalin — kaugel Siberis asumisel. Menševikud jäid aga vabadusse ja pettes vabaduseloosungitega töölisi ning soldateid, pääsesid nende esindajaina nõukogudesse. Juba valimiste kord hõlbustas menševikel ja sotsialistidel-revolutsionääridel nõukogus enamust saada: suured tehased saatsid ühe saadiku iga tuhande töölise kohta, väikesed ettevõtted, kus

tööliste arv oli alla tuhande, saatsid samuti igaüks ühe saadiku. Niiviisi said suuremad tehased, kus bolševike mõju oli kõige tugevam, niisama palju kohti kui väikesed ettevõtted, kus domineeris menševike mõju. Soldatite garnisonid, kus leidus palju sineleisse rõivastatud talupoegi, saatsid nõukogusse peamiselt sotsialiste-revolutsionääre või nende pooldajaid.

Riigiduuma ajutine komitee. 27. veebruaril loodi kodanlike duumasaadikute ja menševikkude ning sotsialistide-revolutsionääride parteiliidrite telgitaguste läbirääkimiste tulemusena Riigiduuma ajutine komitee, eesotsas IV duuma esimehe Rodzjankoga. Komitee alustas läbirääkimisi tsaari peakorteriga ja püüdis saavutada Nikolai II-lt nõusolekut duuma ees vastutava ministeeriumi kujundamiseks. Kodanlus püüdis ikka veel päästa monarhiat. Kodanlus „tahtis väikest revolutsiooni suure sõja jaoks", nagu kirjutas seltsimees Stalin, hinnates kodanluse seisukohta veebruari-riigipöörde päevil. Riigiduuma ajutine komitee avaldas kõigepealt käsu, et soldatid peavad viibimata pöörduma tagasi kasarmuisse ja alluma ohvitseridele. Soldatite esindajad avaldasid tööliste saadikute nõukogule protesti selle vastu. Soldatimasside survel oli nõukogu siis sunnitud välja andma käskkirja nr. 1 revolutsiooniliste soldatite õiguste kohta. See käskkiri seadis kõigis Petrogradi garnisoni osades sisse valitavad soldatite komiteed, kaotas kõneluses ohvitseride ja kindralitega ütted: „Teie ausus", „Teie ekstsellents" jne. Ohvitseridel keelati kõnetada soldateid alandava „sinaga". Käskkiri pani kehtima soldatite poliitilise ja kodanliku üheõigusluse ohvitseridega.

Käskkiri nr. 1 omas suurt tähtsust sõjaväe revolutsiooniliste jõudude organiseerimises ja rinde lõplikus üleminekus revolutsiooni poole.

Revolutsiooni võit riigis. Pärast riigipööret Petrogradis võitis revolutsioon kogu riigis. 27. veebruaril kutsus bolševikkude Moskva organisatsioon töölisi ja soldateid üles Petrogradi revolutsiooni toetama. 28. veebruari hommikul hakkasid streikima ja ilmusid tänavale suuremate tehaste töölised. Nendega

ühinesid Moskva garnisoni soldatid. 1. märtsi õhtul vabastasid töölised bolševikud vanglaist. Vabastatute hulgas oli F. E. Dzeržinski.

Revolutsiooni võit Petrogradis oli signaaliks ka Nižni-Novgorodi ülestõusule tsarismi vastu. Sormovo tehase ja teiste ettevõtete töölised alustasid üldstreiki, vabastades vanglaist poliitilised vangid, võtsid kordnikelt relvad ära ja kasarmute juurde siirdudes vennastusid soldatitega.

Tuulas alustasid 2. märtsil ülestõusu padruni- ja relvatehaste töölised. Töölised organiseerisid nõukogud ja areteerisid tsaarivõimu esindajad.

Samasugust pilti pakkus veebruari-märtsi riigipööre kogu ülejäänud Venemaal. Vere ja poriga ülepritsitud Romanovite monarhia vanker kukkus otsekohe kummuli, nagu väljendas kujukalt Lenin.

Ajutine valitsus. Revolutsiooni teostasid töölised ja soldatisineleis talupojad. Kuid mitte nemad ei maitsenud võiduvilja. Ööl vastu 2. märtsi leppisid sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud bolševikkude seljataga duumaliikmetega kokku uue kodanliku valitsuse loomise asjus. Sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud arvasid, et revolutsioon on juba läbi ja et peaülesanne seisab „normaalse" kodanliku valitsuse loomises. 2. märtsi hommikul kuulutati välja Ajutise Valitsuse koosseis, eesotsas suurmõisniku vürst Lvoviga. Valitsuse koosseisu kuulusid: kadettide partei liider, ajalooprofessor Miljukov — välisministrina; oktobristide partei liider, sõjatööstuse komiteede juhataja, vabrikant ning pankur Gutškov — sõja- ja mereministrina; progressist, tekstiiltööstur Konovalov — kaubandus- ja tööstusministrina; suhkrutehaste omanik, miljonär Tereštšenko — rahaministrina. 11 ministrist oli ainult 1 „sotsialist": rahvussotsialist (hiljem sotsialist-revolutsionäär) advokaat Kerenski, kes sai väikseima tähtsusega ameti — kohtuministri koha.

„See valitsus ei ole juhuslik isikute kogum," iseloomustas seda Lenin esimeses „Kirjas kaugelt". „See esindab Venemaal

poliitilisele võimule tõusnud uut klassi, kapitalistlike mõisnike ja kodanluse klassi, kes valitseb ammu meie riiki majanduslikult." (Lenin, Teosed, XX köide, lk. 17.)

Uus kodanlik valitsus astus oma esimesed sammud monarhia säilitamise suunas. Ajutise Valitsuse nimel sõitsid Gutškov ja Šulgin nõukogu teadmata Pihkvasse, kukutatud tsaari juurde, et keelitada teda troonist loobuma ja võimu oma pojale Alekseile üle andma. Tsaar nõustus loobuma Mihhaili kasuks. Kodanlus oli valmis vastu võtma ka seda uut tsaari. Pihkvast tagasi tulles esines Petrogradi jõudnud Gutškov raudteetöökodade tööliste miitingul, luges neile ette tsaar Nikolai II troonist loobumise manifesti ja lõpetas oma kõne hüüdega „Elagu keiser Mihhail!". Raevunud töölised nõudsid Gutškovi viibimatut areteerimist ja deklareerisid: „Mädarõigas ei ole rõikast magusam".

Nähes, et monarhiat on võimatu päästa, läkitas Ajutine Valitsus delegatsiooni Mihhail Romanovi juurde, palvega loobuda troonist ja anda võim üle Ajutisele Valitsusele. 3. märtsil Mihhail Romanov kirjutas alla troonist loobumise manifestile, kutsudes selles rahvast üles alluma Ajutisele Valitsusele.

Kaksikvõimu klassiloomus. Juba revolutsiooni esimesil päevil tekkis riigis kaksikvõim. Ühel ja samal ajal eksisteeris kaks võimu: üks — kodanluse diktatuur (Ajutine Valitsus), teine — proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur (Saadikute Nõukogud).

Tööliste saadikute nõukogud loodi pärast võitu tsarismi üle kõigis Venemaa linnades ja isegi riigi kõige kaugemais ning kõrvalisimais kolgastes. Veidi hiljem, märtsi teisel poolel, hakkasid tekkima ka talupoegade saadikute nõukogud. Ülevenemaaliseks nõukogude keskuseks oli esialgu Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu. Nõukogud olid tegelikult teine valitsus. Nõukogude käes olid revolutsiooni relvastatud jõud. Relvastatud töölised moodustasid Punakaardi salku. Nõukogudele kuulus sõjaväe ning töötava rahva masside jaga-

matu usaldus ja toetus. Ometi andsid nõukogud vabatahtlikult kogu riigivõimu kodanlusele ja tema Ajutisele Valitsusele.

„Selle kaksikvõimu klassiline allikas", kirjutas Lenin, „ja tema klassiline tähendus seisab selles, et Vene 1917. aasta märtsirevolutsioon ei piirdunud ainult kogu tsaarimonarhia minemapühkimisega, ei piirdunud ainult kogu võimu üleandmisega kodanlusele, vaid j õ u d i s k a ü s n a l ä h e d a l e proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlikule diktatuurile. Just selliseks diktatuuriks (s. o. võimuks, mis ei tugine seadusele, vaid relvastatud rahvahulkade otsesele jõule), ja just mainitud klasside diktatuuriks on Petrogradi ja teised, kohalikud, tööliste ja soldatite saadikute nõukogud." (L e n i n, Teosed, XX köide, lk. 113—114.)

Venemaal 1917. aastal tekkinud kaksikvõim on seletatav sellega, et Venemaa oli väikekodanlik riik. Revolutsiooni perioodil ärkasid poliitilisele elule miljonid inimesed, kel puudusid kogemused poliitikas. See väikekodanlik laine tõstis pinnale menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride parteid, kes leppisid kokku kodanlusega.

Kodanlus kui klass oli paremini organiseeritud kui töölised ja talupojad, kes ei omanud sääraseid legaalseid organiseerimisvõimalusi nagu kodanlus. 1905. aasta järel ja eriti sõja kestel jõudis kapitalistide klass endale ette valmistada tulevase võimu aparaati ja võis seda hõlpsasti kasutada revolutsiooni hetkel.

Väikekodanlik kiht suurenes sõja-aastail ka proletariaadi keskel, sest mobilisatsioonist pääsemiseks poetas end töös-tusettevõtteisse palju väikeomanikke, kodutööstuse töölisi, poodnikke ja kulakuid. See väikekodanlik tööliskiht ja Vene „tööliste aristokraatia" (kõrgeimapalgaliste tööliste) väike rühmitis olid menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride peamiseks toeks.

Poliitiliselt kõige küpsem ja teadlikum osa proletariaadist, kes kuulus bolševike parteisse, oli sõja-aastail suuremalt jaolt vanglais, asumisel ja rindel.

Miljonilised tööliste, soldatite ja talupoegade massid, keda oli varemalt rõhunud tsarismi surve, suhtusid aga usaldavalt-ebateadlikult ajutisse kodanlikku valitsusse, pidades seda revolutsiooni poolt loodud valitsuseks, kui ka sotsialistidesse-revolutsionääridesse ning menševikkudesse — rahu ja sotsialismi pahimaisse vaenlastesse.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.

VII peatükk.

SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI ETTEVALMISTAMINE.

§ 27. Ajutise Valitsuse kriisi algus.

Ajutise Valitsuse imperialistlik poliitika. Töötavad rahvamassid ootasid revolutsiooni tagajärjel võimule tõusnud valitsuselt sõja lõpetamist, maa üleandmist talupoegadele, 8-tunnise tööpäeva teostamist ja võitlust nälja ning korralagedusega. Kuid, nagu kirjutas Lenin, Ajutine Valitsus ei võinud anda „Venemaa rahvastele (ega neile rahvastele, kellega meid sidus sõda) ei rahu, ei leiba, ei täielikku vabadust." (Lenin, Teosed, XX köide, lk. 9—10.)

Ajutine Valitsus, kes koosnes sõjast huvitatud mõisnike ja kapitalistide esindajaist, ei mõelnudki sõja lõpetamisele. Just vastupidi, ta püüdis revolutsiooni ära kasutada sõjaliste operatsioonide tugevdamiseks Venemaa poolel, väinade ja Galiitsia vallutamise imperialistlikeks plaanideks.

Venemaa Inglise-Prantsuse liitlased nõudsid samuti Ajutiselt Valitsuselt sõjapidamist „võiduka lõpuni". Inglise valitsus tunnustas Ajutist Valitsust tingimusel, et ta „täidaks oma eelkäijate poolt endale võetud kohustused". Prantsuse valitsus soovis Ajutisele Valitsusele edu ta kavatsusis viia sõda „ausalt ja väsimatult võiduka lõpuni", ilma et oleks oma noodis maininud vormilist tunnustamist.

Menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride abil pettis Ajutine Valitsus masse, tõendades, et tsarismi kukutamise järel on sõda lakanud olemast imperialistlik ja et nüüd peetakse sõda vaba, demokraatliku Venemaa eest. Kodanlaste, mõisnike ja menševikkude ning sotsialistide-revolutsionääride

ajalehed karjusid mitmel eri viisil sellest, et „ilma võiduta rindel ei saa olla vabadust".

Et aga töölised, soldatid ja talupojad ometi tungivalt nõudsid vihatud sõja lõpetamist, võttis Petrogradi Nõukogu 14. märtsil vastu läkituse Euroopa rahvastele, üleskutsega sõlmida „õiglane demokraatlik rahu ilma anneksioonideta ja kontributsioonideta". Üleskutse ei osutanud konkreetseile vahendeile võitluses rahu eest, vaid aitas säilitada illusioone, nagu võiks imperialistlikku sõda lõpetada „õiglase rahuga", ilma et kukutataks imperialistlikud valitsused. Kuid isegi selline nõukogu kokkuleppeline läkitus kutsus esile Ententi riikide valitsuste proteste.

Ajutine Valitsus ruttas liitlastele kinnitama oma valmisolekut pidada sõda võiduka lõpuni. Sõja jätkamiseks laskis ta välja „vabaduselaenu" 6 miljardi rubla väärtuses. Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid toetasid seda üritust.

Kodanlik Ajutine Valitsus püüdis ka pärast revolutsiooni vana korda alal hoida: maa jäi mõisnike, vabrikud ja tehased kapitalistide kätte. Kaitstes ettevõtjate huve, keeldus Ajutine Valitsus välja andmast seadust 8-tunnise tööpäeva kohta. Töölised teostasid seda ettevõtteis omavoliliselt. Kaitstes mõisnikkude maaomandit, saatis valitsus juba märtsis sõjaväeosi Kurski, Mohiljovi ja Permi kubermangu neis alanud talupoegade liikumise mahasurumiseks. Aprillis saatis ta kubermangukomissaridele käsu — maha suruda talupoegade revolutsioonilised väljaastumised „kõigi abinõudega, kuni sõjaväeosade väljakutsumiseni". Samal ajal anti välja seadus külvialade kaitse kohta, mis kindlustas mõisnikele kahjude katmise „rahva rahutuste juhtudel". Kadett Šingarev'i poolt juhitud põllutööministeerium asutas talupoegadest ja mõisnikest „lepituskojad" nendevaheliste konfliktide lahendamiseks „vabatahtliku kokkuleppe teel." Nii ei teostanud Ajutine Valitsus mingeid reforme, lükates nad edasi „Asutava Koguni", mille kokkukutsumisega ta ometi ei rutanud.

Ajutine Valitsus jättis puudutamata terve vana valitsemis-

aparaadi. Kuberneride asemele nimetati kubermangukomissarid kubermangu ja maakonna semstvovalitsuste esimeestest — enamikus mõisnikud ja ägedad monarhistid. Kohtuminister sotsialist-revolutsionäär Kerenski jättis kohtadele kõik tsaariaegsed prokurörid. Tsaari ministrid ja kõrgemad võimukandjad said hiigelpensione. Ei kaotatud ära ei tiitleid (vürstid, krahvid, parunid) ega tsaristlikke ordeneid. Aadlile jäeti kõik ta seisuslikud ja varanduslikud õigused ja eesõigused. Ajutine Valitsus katsus päästa isegi tsaari perekonda, tehes katset saata ta Inglismaale. Ainult tööliste ja soldatite otsustav vahelesegamine sundis valitsust loobuma sellest plaanist ja areteerima tsaari.

Imperialistlik Ajutine Valitsus ei saanud ega tahtnudki anda rahvale rahu, leiba ega vabadust. Kuid osa töölisi ja suur osa sõdureid ja talupoegi uskusid veel kokkuleppeparteisid — menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre, kes kutsusid üles toetama Ajutist Valitsust. Lenin nimetas neid eksivaid inimesi „kohusetruudeks kaitsesõjalasteks", et eraldada neid menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride liidreist — imperialistliku sõja jätkamise teadlikest pooldajaist.

Lenini aprilliteesid. Veel hiljuti kõige õigusetum riik — Venemaa — sai revolutsiooni võidu tagajärjel, võrreldes teiste riikidega, vabaks maaks. Rahvamassid kasutasid täielikult nende poolt kättevõidetud demokraatlikke õigusi ning sõna-, trüki-, ühingute-, demonstratsioonide-, koosolekute- ja miitingutevabadust.

Kõikjal asutasid töölised vabrikute ja tehaste komiteesid ja ametiühinguid. Talupojad asusid maakomiteede organiseerimisele. Sõdurid teostasid, kooskõlas käskkirjaga nr. 1, sõjaväe demokratiseerimist. Revolutsiooni edasise arengu huvides oli vaja juhtida seda esmakordselt poliitilisele elule ärganud kõige laialdasemate masside aktiivsust. Oli vaja aidata masse aru saada maal kujunenud olukorrast. Sellise ülesande seadiski endale bolševike partei Veebruarirevolutsiooni võidu järel.

5. märtsil 1917 ilmus bolševistliku ajalehe „Pravda" esimene number. 12. märtsil jõudis tagasi Turuhhanskist asumiselt seltsimees Stalin ja juba 14. märtsil ilmus „Pravdas" ta esimene artikkel nõukogude üle. Seltsimees Stalin kutsus üles kõigiti kinnitama nõukogusid kui rahva revolutsioonilise võimu organeid. Bolševistliku partei üleminek legaalsesse olukorda kutsus ta üksikute liikmete juures esile poolmenševistlikke kõikumisi. Näiteks võttis Kamenev Petrogradi tagasipöördumise järel omaks Ajutise Valitsuse ja ta poliitika toetamise menševistliku positsiooni. Kuid Petrogradi bolševikud seltsimees Staliniga eesotsas tõrjusid Kamenevi rühma menševistlikud püüded tagasi.

Kogu partei ootas pingsalt revolutsiooni juhi V. I. Lenini tagasitulekut Venemaale.

Teade teisest Vene revolutsioonist tabas Leninit maapaos Šveitsis. Ta tahtis viibimata Venemaale sõita, kuid Inglis- ja Prantsusmaa imperialistlikud valitsused takistasid kõigiti ta ärasõitu. Lenin jälgis „neetud kaugusest" sündmuste arengut tähelepanelikult ning juhtis kirjades seltsimeestele ja artikleis „Pravdale" („Kirjad kaugelt") partei tähelepanu proletariaadi põhilistele ülesannetele revolutsioonis.

Alles 3. (16.) aprillil 1917 õnnestus Leninil suurte raskustega Venemaale tagasi pöörduda. Mitte kaugel Petrogradist, Beloostrovis, kohtas Leninit Stalin. Petrogradis Soome jaamas ootasid tuhanded töölised, sõdurid ja madrused revolutsiooni armastatud juhi saabumist. Jaamaesisel väljakul ja rahvaga täidetud naabertänavail lehvisid tõrvikute valgustusel eredalt kümned punased lipud pealkirjaga „Tervitus Leninile!". Vastu võetud tormiliste ovatsioonidega, seistes soomusautol, pidas Lenin lühikese tervituskõne. Oma kõne ta lõpetas hüüdega: „E l a g u s o t s i a l i s t l i k r e v o l u t s i o o n!"

4. aprilli hommikul esitas Lenin bolševikkude koosolekul oma teesid: „Proletariaadi ülesandeist käesolevas revolutsioonis". Need olid Lenini kuulsad Aprilliteesid.

Teesid rõhutasid, et „käesoleva momendi omapärasus

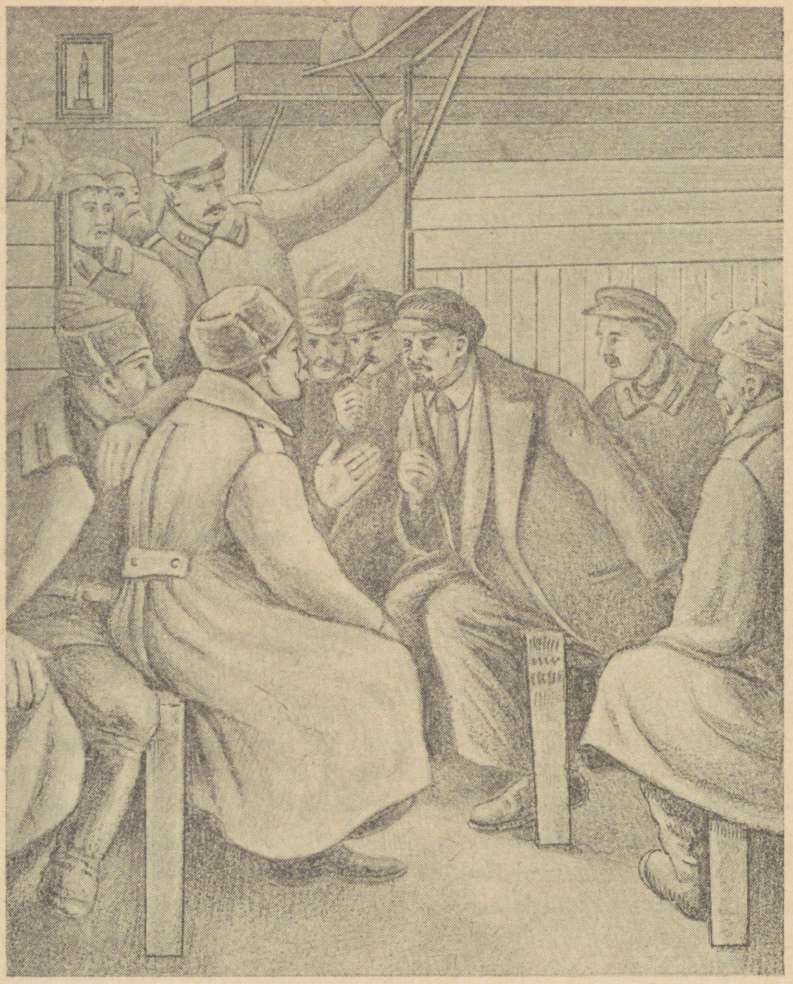

V. I. Lenin teel Petrogradi aprillis 1917.

Venemaal seisab ü l e m i n e k u s revolutsiooni esimeselt etapilt, mis võimu andis kodanlusele . . ., ta t e i s e l e etapile, mis peab võimu andma proletariaadi ning talurahva kehvemate kihtide kätte" (L e n i n, Teosed, XX köide, lk. 88).

J. V. Stalin aastal 1917.

Bolševike partei tuli selle uue etapi juurde Lenini poolt juba 1905. a. väljatöötatud plaaniga kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamise kohta sotsialistlikuks revolutsiooniks. Bolševikud alustasid võitlust revolutsiooni uue etapi eest, toetudes Lenini õpetusele, et sotsialismi võit on võimalik ka ühes üksikus riigis. Varemalt pidasid sotsiaaldemokraadid parlamentaarset demokraatlikku vabariiki sotsialismile siirdumise parimaks poliitiliseks vormiks. Nüüd aga tegi Lenin ettepaneku asendada demokraatliku vabariigi nõue nõukogude vabariigi nõudega. Oma teesides püstitas Lenin loosungi: „Tööliste, sulaste ja talupoegade saadikute nõukogude vabariik kogu riigis

alt kuni üles". Ajutise Valitsuse suhtes esitas Lenin loosungi: „Ei mingit toetust Ajutisele Valitsusele".

Lenini teesides tõsteti esile nõuded mõisnike maade konfiskeerimise ja kogu maa natsionaliseerimise kohta, kõigi pankade viivitamatu liitmise kohta üheks üldrahvuslikuks pangaks ja selle üle kontrolli sisseseadmise kohta tööliste saadikute nõukogude poolt. Teesides oli püstitatud ka nõudmine, et nõukogude poolt asutaks viibimata teostama kontrolli saaduste ühiskondliku tootmise ja jaotamise üle.

Lenin pani ette ära muuta sotsiaaldemokraatliku partei vana nimi, mis oli labastatud ja rüvetatud sotsialismi reetjate oportunistide poolt. Lenin tegi ettepaneku nimetada bolševistlik partei kommunistlikuks, nagu proletaarlikku parteid olid nimetanud Marx ja Engels. Selle nimega rõhutas partei, et ta lõppeesmärgiks on kommunismi ülesehitamine.

Lenin esitas samuti ülesande luua uus internatsionaal — III, Kommunistlik Internatsionaal.

Lenini teeside vastu astusid koos menševikega välja Kamenev, Rõkov ja teised oportunistid, kes seisid sotsialistlikule revolutsioonile ülemineku vastu. Kuid kogu partei võttis üksmeelselt vastu Lenini teesid, mis tähistasid partei peaplaani võitluse kohta kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile siirdumise eest.

Aprilliteesid said aluseks kõigile 1917. a. aprillis kokkutulnud VII ülevenemaalise bolševike (aprilli) konverentsi otsustele. Konverentsil astusid Kamenev, Rõkov ja Zinovjev välja Lenini plaani vastu kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamise kohta sotsialistlikuks. Menševikkude eeskujul kordasid nad, et Venemaa pole küps sotsialistlikuks revolutsiooniks, et Venemaal on võimalik ainult kodanlik võim. Konverents toetas Lenini teese ja mõistis hukka sotsialismi vaenlased.

Konverents võttis vastu resolutsiooni mõisnike maade konfiskeerimise kohta ühes nende üleandmisega talupoegade komiteede korraldusse.

Konverentsil peetud ettekandes rahvusküsimuse üle põhjendas seltsimees Stalin bolševikkude programmi nõuet rahvuste enesemääramise õiguse üle kuni lahkulöömiseni ja iseseisvate riikide rajamiseni. Rahvuste enesemääramise õiguse vastu astus välja Pjatakov, kes juba imperialistliku sõja aastail koos Buhhariniga oli asunud natsionaal-šovinistlikel positsioonel. Lenini ja Stalini järel minnes tõrjus konverents tagasi ka selle katse teostada rahvusküsimuse suhtes partei programmi oportunistlikku revisjoni. Konverentsil esinedes püstitas Lenin loosungi „Kogu võim nõukogudele!" Selle loosungi esitamine tähendas, et partei seadis endale ülesandeks likvideerida kaksikvõim ja anda kogu võim nõukogude kätte. Selle loosungi teostamine tähendas mõisnike ja kapitalistide esindajate väljaajamist võimuorganeist.

Aprillikonverentsil oli määratu suur tähtsus bolševike partei ajaloos. Ta suunas partei võitlusse kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamise eest sotsialistlikuks revolutsiooniks, võitlusse proletariaadi diktatuuri eest.

Aprillikuu kriis. Sel perioodil ei kutsunud bolševikud masse üles viivitamata kukutama Ajutist Valitsust, kuivõrra teda veel toetasid nõukogud. Bolševikud püüdsid saavutada enamuse nõukogudes, mida juhtisid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, ja nõukogude kaudu muuta Ajutise Valitsuse koosseisu ja poliitikat. Bolševike partei selgitustöö ja masside endi kogemused aitasid töölistel ja soldatitel varsti veenduda selles, et kodanlik Ajutine Valitsus pettis neid tähtsaimas küsimuses — sõja suhtes.

18. aprillil (1. mail u. k. j.), mil maal toimusid esimese mai võimsad demonstratsioonid üldise rahu nõudmise loosungi all, pöördus välisminister Miljukov liitlaste poole noodiga, milles ta Ajutise Valitsuse nimel kohustus „viima sõja otsustava võiduni" ja lubas, et Ajutine Valitsus täielikult kinni peab kohustustest liitlaste suhtes.

19. aprillil sai Miljukovi noot teatavaks töölistele ja soldateile. Ta põhjustas nende seas üldise pahameele.

20. aprillil kutsus bolševike partei Keskkomitee töötavat rahvast üles protestima Ajutise Valitsuse imperialistliku poliitika vastu. 20. aprilli hommikul astus Soome polk välja loosungiga: „Maha vallutuspoliitika!" Polk suundus Maria palee juurde, kus Ajutine Valitsus pidas istungit. Õhtuks tulid palee ette ka tööliste kolonnid. Nad kandsid lippe, millel olid pealkirjad: „Kogu võim tööliste ja talupoegade saadikute nõukogudele!", „Maha sõda!".

20.—21. aprillil (3.—4. mail) võttis Ajutise Valitsuse imperialistliku poliitika vastasest protestidemonstratsioonist osa 100 000 inimest. Kodanlus korraldas omakorda meeleavalduse relvastatud ohvitseridest, junkrutest, üliõpilastest ja poodnikest, kes liikusid loosungi all: „Usaldust Ajutisele Valitsusele!" Petrogradi sõjaväeringkonna vägede ülem kindral Kornilov andis käsu tulistada töötava rahva demonstratsiooni. Väed keeldusid täitmast kontrrevolutsioonilise kindrali käsku.

Aprillidemonstratsioon näitas, et masside usaldus Ajutise Valitsuse ja kokkuleppe-parteide vastu oli hakanud kõikuma, kuid et veel oli vara seada ülesandeks Ajutise Valitsuse viivitamatut kukutamist.

Rahvamasside väljaastumine aprillis märgitses kodanliku Ajutise Valitsuse kriisi. Kodanlus, kes nägi, et ta kadettidest ja oktobristidest ministrite kätega ei saavuta ainuvõimu, üritas manöövrit: ta kõrvaldas valitsusest rahva kõige enam vihatud ministrid ja nõustus nimetama ministreiks mõned kokkuleppeparteide esindajad.

2. mail kõrvaldati Ajutise Valitsuse koosseisust Miljukov ja Gutškov. Valitsuse uude koosseisu tulid kodanluse esindajate kõrval ka menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid. Põllutööministriks sai sotsialistide-revolutsionääride liider V. M. Tšernov, posti- ja telegraafiministriks — menševik Tsereteli, tööministriks — menševik Skobelev. Nii tekkis esimene koalitsiooniline Ajutine Valitsus. Menševike ja sotsialistide-revolutsionääride astumine koalitsioonivalitsusse oli kokkuleplaste otseseks üleminekuks kontrrevolutsioonilise kodanluse leeri.

Kasutades ära kokkuleplasi, „hakkas kodanlus," kirjutas Lenin, „siiski kokku kraapima tuliseid süsi n e n d e kätega, hakkas n e n d e k a u d u tegema seda, mida ta iial poleks suutnud teha ilma nendeta." (L e n i n, Teosed, XX köide, lk. 509.)

Koalitsioonivalitsuse poliitika ei erinenud milleski Miljukovi ja Gutškovi valitsuse poliitikast. Ministrid-„sotsialistid" tegutsesid imperialistliku kodanluse näpunäidete järgi. Gutškovi asemele astunud sõjaminister sotsialist-revolutsionäär Kerenski hakkas Entente'i nõudmisel ette valmistama pealetungi rindel. Põllutööminister sotsialist-revolutsionäär Tšernov tugevdas võitlust mõisnike maade haaramise vastu talupoegade poolt. Tööminister menševik Skobelev, aidates kapitaliste, kutsus töölisi üles „endapiiramisele" ja heitis neile ette „liiga kõrge tööpalga" saamist. Toitlusminister rahvasotsialist Pešehhonov soosis kõigiti mõisnikke ja kulakuid, kes spekuleerisid viljaga. Ta ei söandanud ellu viia märtsis väljaantud seadust viljamonopoli kohta. Jultunuks muutunud mõisnikud ja kulakud ei lasknud organiseerida isegi vilja arvelevõtmist. Spekulatsioon viljaga omandas hiiglasuure ulatuse.

§ 28. Juunikuu kriis.

Juunidemonstratsioon. Koalitsioonivalitsuse rahvavastane poliitika näitas, et imperialismi kõige tõsisemaks sotsiaalseks toeks olid Venemaal saanud menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride väikekodanlikud parteid. Seepärast kujunes kokkuleplaste paljastamine ja isoleerimine bolševikkude töö põhiliseks ülesandeks.

„On loomulik," märkis seltsimees Stalin, „et bolševike peamised hoobid suundusid siis nende partei vastu, sest neid parteisid isoleerimata ei võinud loota l õ h e t e k k i m i s t töörahva hulkade ja imperialismi vahel; kindlustamata aga selle lõhe tekkimist poleks võinud loota nõukogude revolut-

siooni võitu." (Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 83.)

Aprillikonverentsi otsuste põhjal arendas bolševike partei hiiglatööd bolševistlike loosungite selgitamiseks ning menševike ja sotsialistide-revolutsionääride poliitika paljastamiseks. Selle töö tagajärjel hakkasid töölised korraldama nõukogude ümbervalimisi, ajades sealt välja menševistlik-sotsialistlik-revolutsionäärlikke saadikuid ja saates nende asemele bolševikke.

Ametiühinguis ja eriti nende allorganisatsioones — vabrikute ja tehaste komiteedes — tõrjusid bolševikud samuti välja menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid. 31. mail peeti Petrogradis vabrikute ja tehaste komiteede konverents. Selle konverentsi saadikuist hääletas $^3/_4$ bolševikkude poolt.

Bolševikkude mõju suurenemisest massidele kõnelesid ka kirjad Leninile ja „Pravdale" küladest, vabrikuist ja kaevikuist: „Seltsimees, sõber Lenin," kirjutasid Leninile soldatid, „pea meeles, et meie, soldatid, oleme valmis nagu üks mees minema sinu järel igale poole ja et sina ja sinu idee on tõepoolest talupoegade ja tööliste tahte väljendus." Eriti kiiresti kasvas Petrogradi tööliste ja soldatite poliitiline teadlikkus.

Provintsis toimus masside vabanemine menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride mõju alt aeglasemalt. Sellest andis tunnistust I Ülevenemaaline Nõukogude Kongress, mis tuli kokku juunikuus 1917. 1000-st saadikust oli kongressil ainult 105 bolševikku. Kuid isegi vähemuses olles paljastasid bolševikud edukalt menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride kokkuleplust.

Kongressi päevakorra põhiliseks küsimuseks oli küsimus suhtumisest koalitsioonilisse Ajutisse Valitsusse. Hirmutades sellega, nagu häviks revolutsioon, kui kinni ei peeta koalitsioonist kodanlusega, deklareeris menševik Tsereteli: „Praegusel silmapilgul pole Venemaal ühtegi poliitilist parteid, kes ütleks: „Andke võim meie kätte, minge ära, me asume teie asemele"." Kongressil viibiv Lenin hüüdis kohalt: „On

olemas selline partei." „Ma vastan: On olemas," kinnitas Lenin, astudes kõnetooli: „... meie partei ei keeldu sellest: iga minut on ta valmis võtma võimu täielikult." (L e n i n, Teosed, XX köide, lk. 482.)

Lenin paljastas järsult sõda venitavate ja kodanlust kõikjal abistavate menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride kokkuleplikke seisukohti ja lõpetas oma kõne üleskutsega kogu võimu üleminekuks nõukogude kätte.

Kongressi ajal valmistasid bolševikud ette Petrogradi tööliste ja soldatite demonstratsiooni loosungite all „Kogu võim nõukogudele!", „Maha kümme ministrit-kapitalisti!", „Leiba, rahu, vabadust!". Kartes bolševikkude kasvavat mõju, saavutas kongressi menševikest ja sotsialistidest-revolutsionääridest juhatus kongressilt loa igasuguste demonstratsioonide ärakeelamiseks kolmeks päevaks. Samal ajal aga määras Petrogradi Nõukogu Täitevkomitee üldise demonstratsiooni 18. juunile, lootes selle korraldada loosungi all: „Usaldust Ajutisele Valitsusele!". Kokkuleplased arvasid, et nende poolt määratud demonstratsioon kujuneb isamaaliseks meeleavalduseks rindel alustatud pealetungi puhul. Bolševikud kutsusid töölisi ja soldateid üles osa võtma nõukogu poolt määratud demonstratsiconist, kuid panid ette paigutada lippudele bolševistlikud loosungid. Demonstratsioonile tuli välja üle 400 000 töölise ja soldati.

„Selge päikesepaisteline päev. Meeleavaldajate lõputu lint," kirjeldas seltsimees Stalin „Pravdas" juunidemonstratsiooni. „Rongkäik läheb Marsi väljakule hommikust õhtuni. Lõputu lippude mets ...

Silmatorkav iseärasus: m i t t e ü k s k i tehas, m i t t e ü k s k i vabrik, m i t t e ü k s k i polk ei pannud välja loosungit: „Usaldust Ajutisele Valitsusele!". Isegi menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid u n u s t a s i d (pigem ei julgenud!) välja panna seda loosungit ... Ainult kolm rühmitist söandasid välja panna usalduse loosungi, kuid needki pidid kahetsema. Need olid kasakate grupp, „Bund'i" grupp ja

Plehhanov'i „Ühtsuse grupp". „Püha kolmainus", naljatasid töölised Marsi väljakul. Kahte neist sundisid töölised lippe kokku panema („Bund'i" ja „Ühtsust"), hüüetega: „Maha!". Kasakail, kes nõus polnud lippu kokku panema, tõmmati see lõhki. Ja üks nimetu lipp „usaldusega", mis oli tõmmatud „õhku" risti üle sissekäigu Marsi väljakule, hävitati ühe soldatite ja tööliste rühma poolt publiku heakskiitvate märkuste saatel: „Usaldus Ajutisele Valitsusele" jäi õhku rippuma." (Lenin ja Stalin, Valitud teosed 1917. aastast, lk. 156—157.)

„Pealetungile". *Tundmatu kunstniku pildi järgi.*

Niiviisi muutus 18. juuni demonstratsioon usaldamatuse meeleavalduseks Ajutise Valitsuse vastu. Ta näitas Petrogradi tööliste ja soldatite kasvavat revolutsioonilisust, nende valmisolekut võidelda bolševistlike loosungite eest. See oli Ajutist Valitsust toetanud menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride partei läbikukkumine.

Pealetung rindel. Inglise-Prantsuse imperialistide nõudel valmistas Ajutine Valitsus ette pealetungi rindel. Aprillis 1917 astusid Maailmasõtta P.-Ameerika Ühendriigid. Kuid vägede kohaletoomine ookeani tagant nõudis palju aega. Entente'i riikide valitsused tahtsid iga hinna eest säilitada Vene rinnet, et mitte anda Saksamaale võimalust oma vägede üleviimiseks läänerindele. Liitlased ähvardasid jätta Ajutise Valitsuse ilma laenudeta ja rahalise toetuseta, juhul kui ta otsekohe ei alusta pealetungi ja seega ei tõmba ära Saksa vägesid läänerindelt. Peale selle nägi Vene kodanlus pealetungis ainsat võimalust

revolutsioonile lõppu teha. Ta arvestas, et tal pealetungi nurjumise korral õnnestub lükata süü nõukogudele ja bolševikkudele ning purustada nad.

Sõjaminister Kerenski arendas pealetungi ettevalmistamisel hoogsat tegevust. Rindele saadeti ešelonid uute väeosadega, varustisega ja sõjatarvetega. Kerenski ise sõitis rindeil ringi ja õhutas soldateid minema pealetungile, mistõttu soldatid kutsusid teda „ülemõhutajaks".

18. juunil alanud Vene sõjaväe rünnak arenes algul edukalt. Eriti väljapaistev oli VIII armee edu: see armee murdis läbi Austria vägede rinde ja nihutas läbimurdesse oma diviisid. Ent mõne päeva pärast pealetungijate jõud said otsa. Abiväed saabusid liiga aeglaselt, juhtkond ei osanud esialgseid edusamme ära kasutada ja pealetung rauges.

Austria-Saksa väed siirdusid varsti vastupealetungile. Peale lüüasaamist Tarnopoli all hakkas Vene sõjavägi kiiresti tagasi veerema. 10 rünnakupäeva jooksul kaotasid edelarinde armeed umbes 60 000 meest. Rahu järele janunevate sõdurite väsimus ja raev, usaldamatus ja otsene vaen oma kontrrevolutsioonilise juhtkonna koosseisu vastu aitasid kaasa pealetungi nurjumisele.

§ 29. Venemaa rahvaste rahvuslik-vabastuslik liikumine pärast tsarismi kukutamist.

Ajutise Valitsuse rahvuspoliitika. Saanud võimu juurde, teostas imperialistlik kodanlus rahvuslikes rajoonides sedasama suurriiklikku rahvusliku rõhumise poliitikat mis tsarismgi. Rahvuslikkude ääremaade üle võimu säilitamises nägi Vene kodanlus üht oma majandusliku ja poliitilise võimutsemise alust. Väikekodanlike parteide toetusel tõstis Ajutine Valitsus esile vana tsaristliku loosungi „ühisest jagamata Venemaast", varjates seda „revolutsioonilise demokraatia" lipuga.

Ajutine Valitsus kohtles vaenulikult iga rahvuste püüet enesemääramisele, pannes kõigile Venemaa rõhutud rahvaile ette oodata oma saatuse otsustamist Asutava Kogu poolt. Ainult Poola suhtes võttis ta vastu ametliku otsuse selle iseseisvuse kohta. Kuid Poola oli juba 1915. a. saadik Saksa sõjavägede valduses.

Rahvuslik-vabastuslik liikumine endistes tsaristlikes koloniais suurenes 1917. a. veelgi enam.

„Rahvusliku rõhumise likvideerimine" — niisugune oli liikumise loosung. Vene piirimaad kattusid silmapilkselt „üldrahvuslike" asutustega. Liikumise eesotsas sammus rahvuslik, kodanlik-demokraatlik intelligents. „Rahvusnõukogud" Lätis, Eestis, Leedus, Gruusias, Armeenias, Aserbaidžanis, Kaukaasias, Kirgiisias ja Kesk-Volgamaal; „Raada" Ukrainas ja Valge-Venes; „Sfatul-Tseri" Bessaraabias; „Kurultai" Krimmis ja Baškiirias; „Autonoomne valitsus" Turkestanis — need on need „üldrahvuslikud" asutused, mille ümber rahvuslik kodanlus on kogunud oma jõud," nagu kirjutas seltsimees Stalin. („Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus", Tallinn 1946, lk. 80—81.)

Kodanlik-natsionalistlik intelligents püüdis areneva rahvusliku liikumise etteotsa asuda ja ära kasutada Veebruarirevolutsiooni „oma" rahvusliku riigi moodustamiseks.

Ääremaade rahvuslik kodanlus ei nõudnud siiski mitte Venemaast lahkulöömist, vaid rahvuslikku autonoomiat Vene riigi piirides, mille kodanliku valitsusega kohalik rahvuslik kodanlus lootis kokkuleppele jõuda.

Ajutise Valitsuse konflikt Soomega. 1917. a. märtsi alguses andis Ajutine Valitsus määruse tsaristliku konstitutsiooni taastamiseks Soomes. Peagi kinnitati ametisse koalitsiooniline senat — valitsus kuuest sotsiaaldemokraadist ja kuuest kodanluse esindajast. Ka kutsuti kokku maapäev, mis oli valitud juba 1916. a. Kuid tegelikult ei saanud valitsusvõimu ei maapäev ega senat. Ajutine Valitsus määras Soome oma esindaja ja keeldus tunnustamast Soome sõltumatust.

Soome ohvitserid alustasid läbirääkimisi Wilhelm II-ga, et Soomet Venest ära lahutada. Toetudes Saksa imperialistidele, valmistus Soome kodanlus mitte ainult lahkulöömisele Venest, vaid ka kodusõjale oma maa tööliste vastu. Spordiseltside näol organiseeris kodanlus reaktsioonilisi „korrapidamise salku".

Soome proletariaat eitas otsustavalt liitu Saksa imperialismiga Venemaa vastu, kes oli kukutanud tsarismi. Võideldes liidus Vene proletariaadiga, toetas ta tuliselt Vene revolutsiooni.

Taotelles iseseisvust võttis Soome maapäev juulikuus vastu seaduse maapäeva suveräänsete õiguste kohta. Vastuseks sellele otsusele saatis Ajutine Valitsus, tsarismi eeskujul, maapäeva laiali.

Bolševikud Lenini ja Staliniga eesotsas paljastasid Ajutise Valitsuse imperialistliku poliitika ja seadsid üles nõudmise — tunnustada Soome enesemääramise õigust kuni lahkulöömiseni.

Leedu, Läti ja Eesti pärast Veebruarirevolutsiooni. 1917. a. alguseks oli suurem osa Leedust vallutatud Saksa sõjavägede poolt. Vilnos kutsuti Leedu kulakute, mõisnikkude ja kodanluse esindajaist kokku konverents, kus moodustati nn. „taryba" (rahvusnõukogu). Saksa võimud püüdsid muuta tarybat nende tahtele kuulekaks organiks. Soovides end kindlustada Leedus, teesklesid nad sõprust Leedu kodanlusega, lubades tunnustada Leedu iseseisvust, kui ta lööb vormiliselt lahku Venemaast.

Suur osa Lätist oli Maailmasõja aastail samuti vallutatud Saksa vägede poolt. Läti oli Baltimaadest kõige enam kapitalistlikult arenenud. Sõda tõi talle palju viletsusi. Läbi Läti käis põhjarinde liin. Üle poole tema maadest oli läbi uuristatud kaevikutega ja haaratud sõjategevusse. Külvialad olid hävitatud. Karjapidamine läks tagurpidi. Kaubandus ja majanduselu oli peaaegu seismas. Tööstus oli tugevasti laostunud. Sõja alguses oli osa käitisi ja nende töölisi evakueeritud kaugele Venesse ja pärast Läti vallutamist sakslaste poolt oli ülejäänud

osa käitisi hävinenud või evakueeritud Saksamaale. Okupeeritud Lätis oli töötavate rahvamasside olukord äärmiselt raske. Toetudes kohalikele paruneile, püüdsid Saksa imperialistid muuta Lätit Saksa hertsogiriigiks. Kuid ka Läti mitteokupeeritud osas kannatasid Läti töölised ja talupojad äärmiselt sõja tõttu ja tsaristlike võimude ning kohalike mõisnike ja kapitalistide poolt ekspluateerimise tõttu.

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon Venemaal võeti Lätis seepärast suure rõõmuga vastu. Maal arenes rahvuslik-vabastuslik liikumine. Kuid Läti kodanlus, kes sõltus Vene turust, lootis saada Lätile autonoomiat Ajutise Valitsuse käest ega taotelnud Läti iseseisvust. Revolutsiooni alguses oli Lätis loodud kulakute partei, kes nimetas end „talupoegade liiduks". 1917. a. märtsi keskel „talupoegade liit" kutsus kokku maakogu, kes otsustas nõuda Lätile autonoomiat Vene riigi piirides. Kuid Ajutine Valitsus suhtus vaenulikult isegi niisugusesse tagasihoidlikku nõudesse.

Ajutise Valitsuse rahvavastane poliitika kutsus esile Läti töötavate rahvahulkade rahulolematuse. Läti küttide konverents võttis vastu bolševistliku resolutsiooni, mis oli sihitud Ajutise Valitsuse poliitika ja imperialistliku sõja vastu. Samal ajal maata talupoegade kongress nõudis mõisnike ja kirikute maade konfiskeerimist. Massid aga nõudsid kogu võimu üleandmist nõukogudele.

Eesti, asetsedes Petrogradi lähedal, saavutas enne teisi Baltimaid oma autonoomia tunnustuse. Ajutine Valitsus andis aprillis 1917 ajutise korralduse Eestile omavalitsuse andmise kohta. Kuid sellest seadusest hoolimata ajas Ajutine Valitsus Eestis vana venestuspoliitikat. 1917. a. suvel kutsuti Tallinnas kokku maanõukogu, mis koosnes Eesti kodanluse, mõisnikkude ja kulakute esindajaist. Saavutanud mõningaid poliitilisi õigusi Eesti kodanlusele, leppis maanõukogu Ajutise Valitsusega kokku. Eesti töötavad massid, kes polnud rahul varakate klasside kokkuleppe-poliitikaga, hakkasid siirduma bolševikkude poole ja nõudma kogu võimu üleandmist nõukogudele.

Ukraina keskraada ja Ajutine Valitsus. Visa võitlust rahvuslik-vabastusliku liikumise vastu pidas Ajutine Valitsus ka Ukrainas. Ukraina kodanlikud ja väikekodanlikud rahvuslikud parteid organiseerisid Kiievis märtsi algul 1917 Ukraina keskraada. Kõige arvukamaks ja mõjukamaks parteiks keskraadas oli Ukraina sotsialistide-revolutsionääride partei. Raada poole hoidusid kulaklikud kihid maal. Raada silmapaistvamaiks juhtideks olid Hruševski, Vinnitšenko ja Petljura. Juuni alguses võttis keskraada vastu esimese universaali — üleskutse Ukraina rahvale Ukraina autonoomia väljakuulutamisega. Katkestada vahekorda Ajutise Valitsusega väikekodanlik keskraada ei söandanud, kartes jääda Ukrainas üksi vastamisi tööliste ja talupoegade revolutsiooniliste massidega. Ta taotles kokkulepet Vene kodanlusega. Vajades pealetungi ajaks Ukraina kodanluse abi, saatis Ajutine Valitsus raadaga läbirääkimisi pidama neli ministrit, eesotsas Kerenskiga.

Läbirääkimiste tagajärjel organiseeriti 1917. a. suvel Kiievis keskraada esindajaist uus valitsemisorgan — üldine sekretariaat, kes tegutses kontaktis Ajutise Valitsuse esindajaga Ukrainas kui kõrgeima võimu esindajaga. Ukraina lõpliku poliitilise korrastuse küsimus lükati edasi Asutava Koguni.

Lenin pidas Ukraina autonoomia nõudmist „kõige tagasihoidlikumaks ja seaduslikumaks". Bolševikud omalt poolt paljastasid nii imperialistliku Ajutise Valitsuse suurriiklikku poliitikat kui ka keskraada kokkuleplust viimase suhtes. Bolševikud kutsusid Ukraina töölisi ja talupoegi üles võitlema koos Vene tööliste ja talupoegadega imperialistliku kodanluse vastu proletariaadi diktatuuri eest.

Valge-Vene keskraada. 1917. a. märtsi keskel peeti Minskis esimene Valge-Vene natsionalistlikkude parteide ja organisatsioonide kongress; need olid liitunud Valge-Vene rahvuskomiteeks mõisnik Skirmuntiga eesotsas. Valge-Vene rahvuskomitee kutsus 1917. a. juunis kokku Valge-Vene kodanlike ja väikekodanlike parteide esindajate kongressi. Sellel kongressil organiseeriti Valge-Vene keskraada. Rahvusliku lipu katte all

püüdsid Valge-Vene natsionalistid töölisi ja talupoegi revolutsioonilisest võitlusest kõrvale juhtida. Samal ajal deklareerisid nad oma valmisolekut organiseerida Valge-Vene valitsemist „kontaktis Ajutise Valitsusega". Valge-Vene kodanlikud rahvuslased sõlmisid, nagu see toimus kõikjal, liidu Vene suurriikliku kodanlusega võitluseks revolutsioonilise liikumise vastu.

Valge-Vene bolševikud arendasid otsustavat võitlust Valge-Vene keskraada vastu. Eriti suurt osa võitluses kodanlike rahvuslastega etendas M. V. Frunze, kes juhtis Talupoegade Saadikute Nõukogu Täitevkomiteed. Esimesel Minski ja Vilno kubermangu talupoegade saadikute kongressil paljastas seltsimees Frunze Valge-Vene natsionalistide kontrrevolutsioonilist ilmet. Tugevdades oma sidemeid ja mõju rindel ja Valge-Vene külades, õhutasid Valge-Vene bolševikud kohalikke töölisi, talupoegi ja soldateid võitlusele rahvuste enesemääramise ja maa rahva omandiks andmise loosungite all.

Taga-Kaukaasia komitee ja „rahvusnõukogud". Taga-Kaukaasias olid pärast veebruari juhtival kohal Gruusia menševikud. Koos kodanluse ja mõisnikkudega püüdsid nad säilitada kodanlikku korda. Saanud telegrammi tsarismi kukutamise kohta, varjasid Gruusia menševikkude liidrid seda masside eest ja tõttasid avaldama oma truualamlikke tundeid Kaukaasia asehaldurile suurvürst Nikolai Nikolajevitšile. Vana valitsusaparaat hoiti alal täiesti puutumatuna. Taga-Kaukaasia valitsemiseks lõi Ajutine Valitsus erilise Taga-Kaukaasia komitee (Ozakom — vene keeles Ossobõi zakavkazski komitet), mis koosnes kohalikest kodanlikest rahvuslasist ja menševikest. Juhtiv seisukoht oli selles Gruusia menševikel.

Gruusia menševikud, armeenia dašnakid ja aserbaidžani mussavatistid soovitasid talupoegadele hoiduda „omavolilistest tegudest" ja ära oodata maaküsimuse otsustamist Ülevenemaalise Asutava Kogu poolt. Oma jõudude organiseerimiseks ja võitluseks võimu pärast hakkas Taga-Kaukaasia rahvuslik kodanlus looma oma rahvusnõukogusid, kes võitlesid

selle vastu, et Taga-Kaukaasia rahvaste rahvuslik-vabastuslik liikumine muudetaks masside revolutsiooniliseks võitluseks imperialismi vastu.

Ainult bolševikud võitlesid rahvusliku surve täieliku likvideerimise eest Taga-Kaukaasias ja nõudsid otsustavat vahekordade katkestamist Ajutise Valitsuse imperialistliku poliitikaga.

Ajutise Valitsuse poliitika Kesk-Aasias. Saanud teada tsaari kukutamisest 2. märtsil 1917, valisid Taškendi raudteelased tööliste saadikute nõukogu. Kuid võimule jäi edasi tsaari kindralkuberner Kuropatkin, kes oli maha surunud rahva ülestõusu aastal 1916. Märtsi lõpul kõrvaldati Kuropatkin tööliste ja soldatite nõudmisel.

Alles aprilli keskpaiku asendati tsaarivõimu esindajad Turkestani komiteega — kodanliku Ajutise Valitsuse organiga.

Rahvuslikku liikumist Kesk-Aasias juhtis reaktsiooniline muhamedi vaimulikkond. Dehkaanid olid rõhutud ja oma arengus maha jäänud ning usaldasid ikka veel beisid ja mullasid. Linnade töölised-muhameedlased ja linnakehvikud hakkasid looma oma töötavate muhameedlaste nõukogusid.

Nende nõukogude organiseerijaiks olid kõige sagedamini vene töölised ja soldatid, samuti ka endised 1916. a. ülestõusu aktiivsed osavõtjad, kes olid pöördunud kodumaale.

Hiivas ja Buhhaaras säilis khaani ja emiiri vana feodaalvõim ka pärast Veebruarirevolutsiooni. Hiivasse oli saadetud Ajutise Valitsuse komissar, kes tegutses ühel nõul khaaniga. Buhhaara töötav rahvas nõudis emiiri võimu piiramist. Kartes rahva ülestõusu, soovitas Ajutise Valitsuse esindaja emiirile välja kuulutada manifest reformide lubamisega. Kuid mõne aja pärast hakkas emiir Ajutise Valitsuse reformide pooldajaid areteerima ja surmaga karistama.

Seega ei saanud Kesk-Aasia rahvad Veebruarirevolutsiooni tulemusena ei sotsiaalset ega ka rahvuslikku vabastust.

Vähe sellest — Turkmeenias jätkas Ajutine Valitsus enda kukutamiseni sedasama karistamispoliitikat, mida oli teostanud tsaarivõim 1916. a. ülestõusnud jomuudide vastu.

§ 30. Juulikuu kriis.

Juulidemonstratsioon 3.—5. juulil. Kestev sõda läks riigil maksma iga päev 40 miljonit rubla. Kulude katteks laskis valitsus välja hiiglasuurel hulgal paberraha. Selle väärtus langes ja elukallidus tõusis. Ei jätkunud tooraineid ja küttematerjali ettevõtteile ega leiba töölistele. Transport oli paralüüsitud. Vabrikuid ja tehaseid suleti. Maikuus suleti kogu riigis 108 tehast 8700 töölisega, juunis — 125 tehast 38 455 töölisega, juulis — 206 tehast 47 754 töölisega. 40% võrra vähenes metallurgia toodang, 20% võrra tekstiiltööstuse toodang. Tööpuudus kasvas ja streigiliikumine suurenes. Töölised nõudsid 8-tunnise tööpäeva sisseseadmist ja töötasu tõstmist. Maal tõstis pead agraarrevolutsioon. Juulikuuks olid talupoegade rahutused haaranud juba 69-st kubermangust 43. Talupojad haarasid endi kätte mõisnike maid ja põletasid mõisahooneid. Tööliste ja talupoegade liikumine leidis tulist vastukõla väsinud ja sõjast tigestunud armees. Soldatid ähvardasid kaevikud maha jätta ja koju minna. Rahvamassid veendusid üha enam selles, et Ajutine Valitsus neid pettis. Teade pealetungi alustamisest rindel ja seejärel selle kokkuvarisemisest kutsus Petrogradi tööliste ja soldatite seas esile pahameeletormi.

Juuni lõpul kujunes Petrogradis eriliselt pinev olukord. Selles miljöös nõudsid kodanlikud parteid Ajutiselt Valitsuselt otsustavaid samme Petrogradi revolutsiooniliste tööliste ja soldatite mahasurumiseks. Valitsus otsustaski Petrogradi revolutsioonilisest garnisonist lahti saada. Seepärast suurendas ta rindeväeosade täiendamise vajaduse ettekäändel Petrogradi garnisonist marsiroodude saatmist rindele. Et kokkuleplastele survet avaldada ja neid sundida lõpuks „tugeva võimu" kujundamisega nõustuma, astusid kadetid 2. juulil valitsusest välja ja tekitasid sellega valitsuskriisi.

Teated pealetungi nurjumisest rindel ja valitsuskriisist ning kodanlike parteide ja organisatsioonide provokatsioonilised esinemised täitsid Petrogradi tööliste ja soldatite meelepaha-

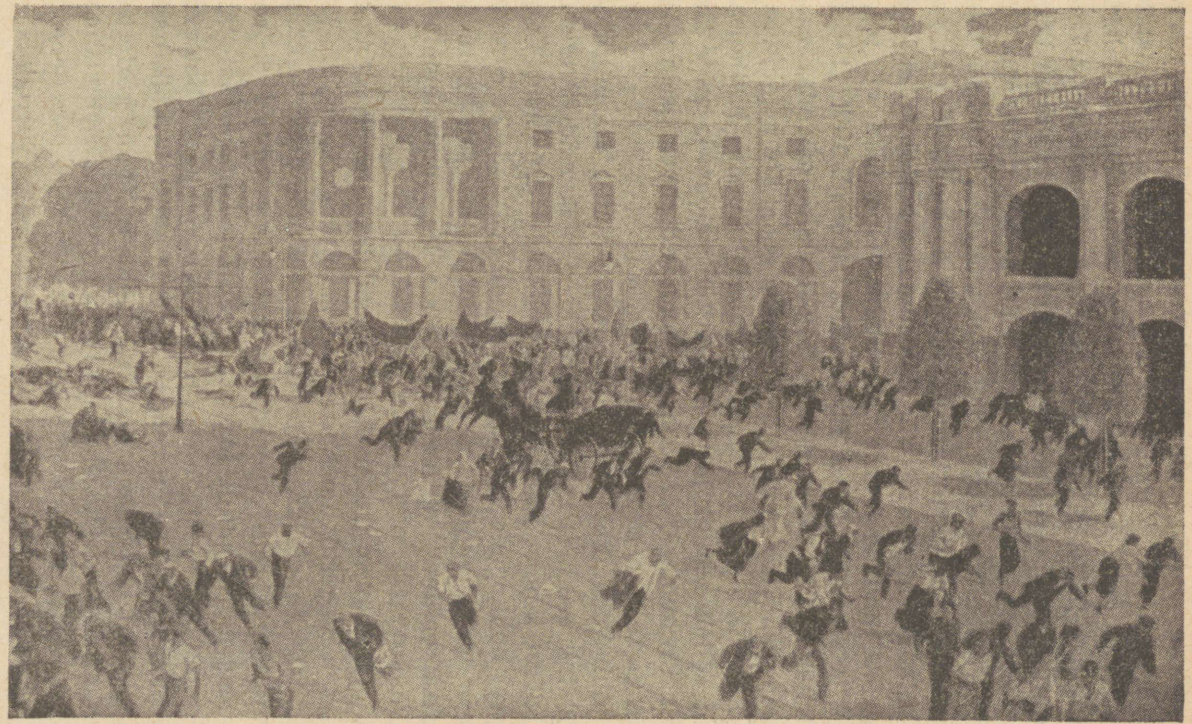

Juulidemonstratsiooni tulistamine Petrogradis.

karika ääreni. 3. (16.) juulil algasid üksikute polkude ja tehaste demonstratsioonid. Varsti kasvasid need ühiseks relvastatud demonstratsiooniks loosungi all: „Kogu võim nõukogudele!"

Bolševike partei pidas võimuhaaramist enneaegseks. Lenin ja Stalin näitasid, et bolševikel on kerge haarata võimu Petrogradis, kuid et nad ei jõua seda endi käes pidada, sest neil pole veel enamikku kogu riigi nõukogudes. Hoolimata neist bolševikkude selgitustest tuli 3. juulil 1. kuulipildurite polk siiski täies lahingukorras välja ja suundus bolševistliku organisatsiooni ruumide juurde. Kuulipilduritega ühinesid teised polgud ja samuti tööliste Punakaardi rühmad. Kell 11 öösel tulid tänavale Putilovi töölised. Väljaastumine omandas massilise iseloomu. Kui selgus, et seda ei saa enam ära hoida, otsustasid bolševikud asuda alanud stiihilise liikumise juhtimisele, et anda sellele rahulik ja organiseeritud iseloom ja mitte lasta kodanlust provotseerida töölisi ja soldateid enneaegsele väljaastumisele selleks, et neid purustada.

4. juuli hommikul võttis demonstratsioonist osa mitte alla 500 000 inimese. Vabrikud ja tehased hakkasid streikima. 90 saadikut kõigist käitistest ja polkudest ilmusid Tauria paleesse nõukogude I kongressi poolt valitud Täidesaatva Keskkomitee istungile ja nõudsid Ülevenemaaliselt Täidesaatvalt Keskkomiteelt, et see kuulutaks välja võimu ülemineku nõukogude kätte.

Sel ajal kogusid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid palavlikult vägesid demonstratsiooni mahasurumiseks. Rindelt kutsuti kohale kasakate väeosi. 4. juuli õhtul hakkasid junkrute ja kasakate väeosad demonstrante tulistama. 5. juulil jätkusid demonstrantide laskmised. Surunud maha tööliste ja soldatite demonstratsiooni, tormas kontrrevolutsioon bolševike partei peale. „Pravda" toimetuse ruumid rüüstati, kõik bolševistlikud ajalehed suleti. Junkrud sõitsid Lenini korterisse, kavatsedes teda areteerida, ja korraldasid seal läbiotsimise. Seda ette nähes oli seltsimees Stalin õigeaegselt organiseerinud Lenini ärasõidu Petrogradist. Lenin ajas maha vurrud ja ha-

beme, riietus soome talupoja riietesse ja jõudis õnnelikult Razlivi jaama (Sestroretski raudteel). Siin, järve taga, elas Lenin mitu nädalat onnis, varjates end Ajutise Valitsuse spioonide eest.

Kodanlus seadis endale eesmärgiks purustada paisuv proletaarlik revolutsioon. Areteeriti rida väljapaistvaid bolševikke, rüüstati trükikoda, kus partei väljaandeid trükiti. Bolševike partei muutus poollegaalseks. Valitsus otsustas Lenini

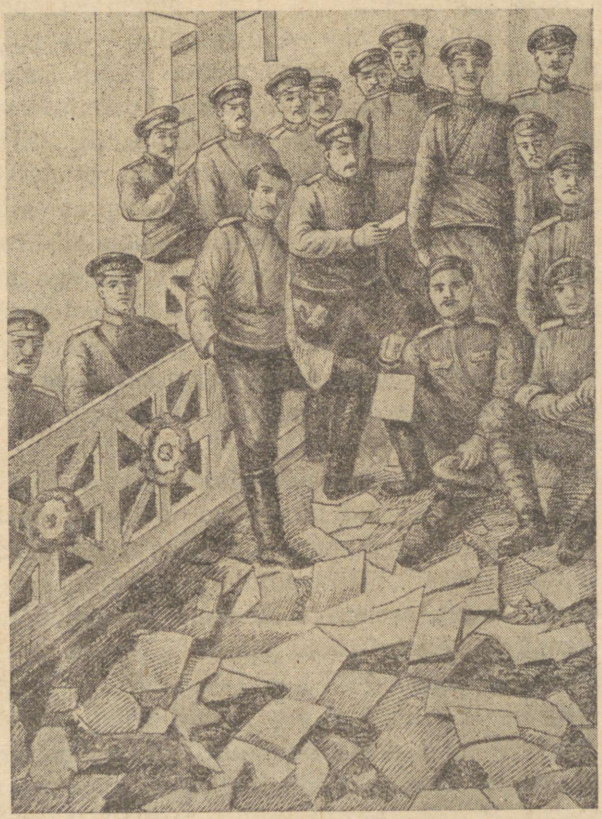

„Pravda" toimetuse rüüstamine junkrute poolt juulipäevadel.

kohtu alla anda „riigi reetmise" ja relvastatud ülestõusu organiseerimise pärast.

Salajased revolutsiooni vaenlased — Rõkov, Kamenev ja Trotski — nõudsid Lenini ilmumist kohtu ette. Stalin astus selle provokatsioonilise nõude vastu otsustavalt välja, rõhutades, et Leninit „junkrud vanglani ei vii, vaid tapavad ta teel". Hiljem selguski, kuivõrd õigus oli seltsimees Stalinil: junkruil oli instruktsioon tappa Lenin „põgenemiskatse" ettekäändel. Seltsimees Stalin päästis töötava rahva juhi elu inimkonnale.

3.—5. juuli sündmused olid juba kolmandaks poliitiliseks kriisiks riigis. Nagu ka kahe eelmise puhul — aprillis ja juunis — oli kriisi põhjuseks, nagu märkis Lenin, „masside üle ääre voolav rahulolematus, nende ärevus kodanluse ja ta valitsuse suhtes." (L e n i n, Teosed, XXI köide, lk. 21.) Juulikuu sündmused tähistasid murdekohta kodanliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ülekasvamise protsessis. Juulipäevadel organiseerisid menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride liidrid koos monarhistlike kindralitega tööliste ja soldatite demonstratsiooni tulistamist. Sotsialistide-revolutsionääride ja menševikkude poolt juhitud Ülevenemaaline Täidesaatev Keskkomitee volitas sellekohase otsusega sotsialiste-revolutsionääre Gotsi ja Avksentjevit abistama kindral Polovtsevi „korra jaluleseadmisel".

Pärast juulipäevi muutus poliitiline olukord riigis. Kaotanud masside usalduse, jäid nõukogud jõuetuks. Kaksikvõim asendus kodanluse ainuvõimuga. Hinnates riigis tekkinud olukorda, kirjutas Lenin: „Nüüd pole Venemaal enam võimalik revolutsiooni rahulik areng, ja küsimus on ajaloo poolt seatud nii: kas kontrrevolutsiooni täielik võit või uus revolutsioon" (L e n i n, Teosed, XXI köide, lk. 45).

Neis tingimustes tuli loosung „Kogu võim nõukogudele!" ajutiselt kõrvale jätta, sest nõukogud esinesid menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride juhtimisel kontrrevolutsiooni kaasaaitajaina. Parteile kerkis nüüd uus ülesanne — kätte võita nõukogudes enamus ja muuta need ülestõusu organeiks.

Kodanliku revolutsiooni üleminek pealetungile menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride toetusel kõigutas tööliste ja talupoegade usaldust nende parteide vastu. Rindel kasvas sõdurite-massi raev. Kokkuvõtted sõjaväe kohta teatasid: „Mass on sünge. Vaenulikkus ohvitseride suhtes on endine. Soldatid massiliselt ei taha sõdida. Lahingukäskude täitmisest keeldumise juhud on sagedased."

Maal tõusid talupojad üles mõisnike vastu. „Punane kukk" (põletamised) kõndis mööda härraste mõisu. Märtsis oli talupoegade liikumine haaranud 34 maakonda, juulis haaras ta juba 325 maakonda. Vabrikuis ja tehaseis streikisid töölised. Töölised eemaldasid vihatud direktoreid ja järelevaatajaid ning seadsid käitistes sisse tööliste kontrolli.

Bolševike partei VI kongress. 26. juulil alustas Petrogradis oma tööd bolševike partei VI kongress. Kongress oli koos illegaalselt.

Põranda all viibiv Lenin ei saanud kongressist osa võtta. Seltsimees Stalin, kes informeeris Leninit kongressi käigu kohta ja sai temalt direktiive, juhtis vahenditult kongressi tööd.

Oma ettekandes poliitilise olukorra üle rõhutas seltsimees Stalin, et revolutsioon „on hakanud omandama sotsialistliku tööliste revolutsiooni iseloomu" ja et ainus tee sotsialistliku revolutsiooni võiduks on ette valmistada ja teostada relvastatud ülestõus.

Buhhaarinlased ja trotskistid astusid kongressil välja sotsialistlikule revolutsioonile suunatud kursi vastu. Paljastades nende reetlikku joont, ütles seltsimees Stalin: „Ei puudu võimalus, et just Venemaa osutub maaks, mis rajab tee sotsialismile ... Tuleb heita kõrvale iganenud vaade, nagu võiks ainult Euroopa meile teed näidata." (VSDT(b)P VI kongressi protokollid, lk. 233—234.)

Kongress võttis seltsimees Stalini poolt ettepandud resolutsiooni vastu ja kinnitas bolševikkude majandusplatvormi (mõisamaade konfiskeerimine, pankade ja suurtööstuse natsionali-

seerimine, tööliste kontroll tootmise ja jaotamise üle). Vastu võeti ka resolutsioon noorsooliitude kohta, milledele vaadati kui partei reservile.

Sotsialistlik Töölisnoorsoo Liit organiseeriti 1917. a. juulis. Noorsooliite juhtis kõikjal bolševike partei. Partei Petrogradi komitee tegi noorsoo organiseerimise ja tema eest hoolitsemise ülesandeks eri komisjonile N. K. Krupskaja juhtimisel.

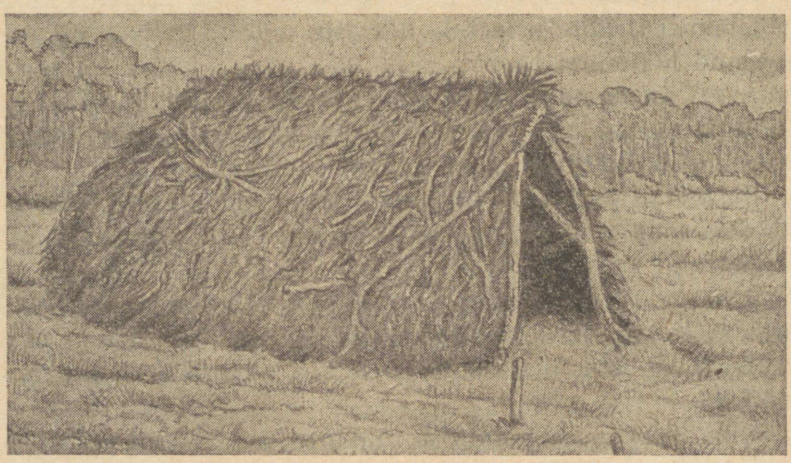

Onn Razlivi jaama lähedal, milles V. I. Lenin varjul oli.

VI kongress oli kodanluse vastu sihitud relvastatud ülestõusu ettevalmistamise kongressiks. Kongress andis parteile suuna sotsialistliku revolutsiooni sihis.

§ 31. Kindral Kornilovi kontrrevolutsioonilise mässu mahasurumine.

Kodanliku kontrrevolutsiooni vandenõu. Juulidemonstratsiooni järel alustas kodanlus oma jõudude mobiliseerimist revolutsiooni purustamiseks. Väikekodanlikud parteid, kes juhti-

sid nõukogusid, täitsid kuulekalt kontrrevolutsioonilise kodanluse programmi.

8. juulil 1917 tõusis valitsuse etteotsa „väike bonaparte'ike", „kiitlejake Kerenski", nagu teda nimetas Lenin. Kerenski pani kehtima surmanuhtluse rindel ja teatas liitlastele, et ta on rindel tarvitusele võtnud kõik abinõud sõjaväe võitlusvõime jaluleseadmiseks. Liitlaste nõudel nimetati kõrgemaks ülemjuhatajaks kindral Kornilov, kes oli tuntud oma leppimatult vaenult revolutsiooni vastu. Kornilov andis käsu sõjaväes miitingute ärakeelamise kohta. Rindel raevutsesid väljakohtud. Kornilov nõudis surmanuhtluse sisseseadmist tagalaski.

Kornilovi määramise järel loodi teine koalitsiooniline Ajutine Valitsus Kerenski juhatusel; sellesse läksid ka kadetid.

Kontrrevolutsiooniline kodanlus valmistas ette sõjalise diktatuuri sisseseadmist ja organiseeris selle eesmärgiga sõjalis-monarhistliku vandenõu. Viimase eesotsas seisis kadettide partei. „Kadettide partei," kirjutas Lenin, „on kodanliku kontrrevolutsiooni peamine poliitiline jõud Venemaal" (L e n i n, Teosed, XXI köide, lk. 84). Vandenõu keskuseks oli kõrgema ülemjuhataja Kornilovi peakorter. Kornilov valmistas ette vägesid, et viia nad Petrogradi peale.

12. augustiks 1917 kutsus Kerenski kokku Moskvasse riikliku nõupidamise, mis moodustas kontrrevolutsiooni jõudude peaülevaatuse. Iseloomustades seda nõupidamist kirjutas seltsimees Stalin: „Kokku kutsuda nõupidamine kaupmeestest ja tööstureist, mõisnikest ja pankureist, tsaariaegse duuma liikmeist ja juba taltsutatud menševikest ning sotsialistidest-revolutsionääridest, selleks et kuulutades seda nõupidamist „üldrahvuslikuks koguks", saavutada temalt heakskiitu imperialismi ja kontrrevolutsiooni poliitikale, sõjaraskuste veeretamist tööliste ja talupoegade õlgadele, — vaat kus on kontrrevolutsioonil „väljapääs"." (L e n i n ja S t a l i n, Valitud teosed aastast 1917, lk. 253.)

Kontrrevolutsiooni juhid arvasid, et sel nõupidamisel kuulutatakse välja sõjaline diktatuur. Kuid sündmused ei arene-

nud nii, nagu seda need kontrrevolutsionäärid oleksid tahtnud.

Nõupidamise avamise päeval organiseeris bolševike partei Keskkomitee Moskvas üldise protestistreigi. Streikis 400 000 töölist. Riiklik nõupidamine pidas oma istungeid ilma elektervalgustuseta. Trammid ei liikunud.

„Kandidaat Napoleoni kohale" — Kerenski.
Moori šarž.

Teisel päeval, 13. augustil, ilmus Moskvasse Kornilov, kellele kodanlus korraldas piduliku vastuvõtu. Kuid kontrrevolutsioonilist diktatuuri avalikult välja kuulutada riikliku nõupidamise ninamehed siiski ei söandanud. Olukord Moskvas oli selleks äärmiselt ebasoodus. Kornilov sõitis tagasi oma peakorterisse Mogiljovi, et jätkata kontrrevolutsioonilise riigipöörde ettevalmistamist. Kornilovi kava seisis selles, et haarata Petrograd selle juurde varem koondatud kontrrevolutsioonivägede abil enda kätte ja seada riigis sisse sõjaline diktatuur.

Vandenõust revolutsiooni vastu võtsid osa ka Inglise-Prantsuse imperialistid. Juunikuu pealetungi nurjumise järel „liitriikide" valitsused, kes siiani olid Ajutise Valitsuse kaudu teostanud endi segamist Venemaa siseasjadesse, peaaegu ignoreerisid Ajutist Valitsust. Selle-eest tugevnes nende otsene side Vene sõjaväe kontrrevolutsiooniliste tippudega. Entente'i esindajad lubasid Kornilovile 5-miljardilise laenu, niipea kui Venes on sisse seatud „tugev võim".

19. augustil andis Kornilov reetlikult ära Riia, avades Saksa vägedele tee Petrogradi peale. Riia äraandmine oli uueks ettekäändeks, et siirduda pealetungile revolutsiooniliste masside vastu.

Kornilov valmistas kontrrevolutsioonilist riigipööret ette Kerenski teadmisel ja kaasatöötamisel, viimane käskis rindele

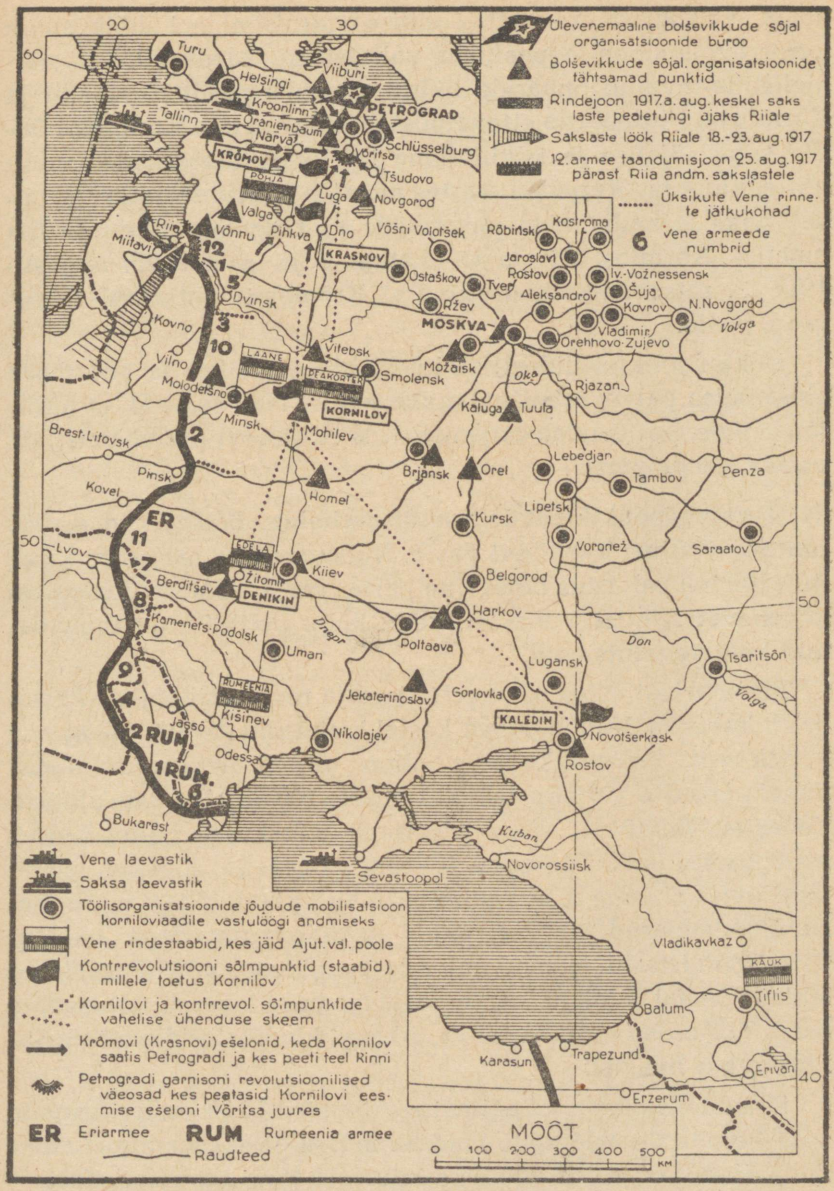

Võitlus korniilovlusega.

saata Petrogradi revolutsioonilise garnisoni, et hõlbustada kontrrevolutsioonile pealinna vallutamist. Menševike ja sotsialistide-revolutsionääride liidrid aitasid agaralt Kerenskit ja Kornilovit riigipöörde ettevalmistamisel. Kui aga Kornilov nõudis kogu sõjalise ja tsiviilvõimu täielikku üleandmist enese kätte, kuulutas Kerenski, kartes masside raevu, Kornilovi riigireeturiks ja andis käsu vallandada ta kõrgema ülemjuhataja ametist. Kornilov käsule ei alistunud ja saatis 25. augustil 1917 3. ratsaväe-korpuse kindral Krõmov'i juhtimisel Petrogradi peale.

Kokkuleplikud liidrid kohkusid hirmsasti ära ja pöördusid abisaamise palvega bolševikkude poole. Nad teadsid, et ainus jõud riigis, kes suudab organiseerida Kornilovi purustamist, on bolševikkude partei.

Revolutsiooni jõudude mobiliseerimine. Bolševikud asusid juhtima võitlust Kornilovi vastu. Kutsudes üles mässulist kindralit lööma, paljastas bolševike partei varjatud korniilovlastest koosnevat Ajutist Valitsust, kelle kogu poliitika oli tugevdanud kontrrevolutsiooni.

Proletariaat astus üksmeelselt välja revolutsioonilise Petrogradi kaitseks. Kolme päeva kestel kirjutasid 25 000 töölist end Punakaarti. Bolševikkude sõjaline organisatsioon rakendas punakaartlaste väljaõpetamiseks tööle 700 sõjalist instruktorit. Tehastes valmistati suure kiirusega mürske ja pandi kokku soomusmasinaid. Töötades 16 tundi ööpäeva jooksul, panid putiilovlased kahe päeva kestel kokku ligikaudu 200 uut kahurit. Raudteelased juhtisid rongid Kornilovi vägedega umbteedele, ummistasid jaamad tühjade rongidega, võtsid raudteed sildade kohal lahti ja kõrvaldasid vedureilt nende tähtsamad osad. Tuhanded töötava rahva liikmed kindlustasid positsioone Petrogradi lähistel.

Sajad bolševistlikud agitaatorid tegutsesid Kornilovi vägede seas, selgitades soldateile kindrali mässu eesmärki. Suurt mõju neile Kornilovi soldateile, kes kuulusid Kaukaasia mägilastest

formeeritud nn. „metsikusse diviisi", avaldas mägilaste delegatsioon, kes oli välja kutsutud S. M. Kirovi näpunäitel, et selgitada selle diviisi soldateile kontrrevolutsiooni tõelisi plaane. Kornilovi väeosade soldatid ja kasakad hakkasidki tööliste poole üle minema.

Kornilovi avantüür kukkus läbi. Krõmov laskis enda maha. Kornilov, Denikin ja teised kindralid areteeriti. Kuid kindralite-monarhistide „vangistus" oli äärmiselt imelik: Kornilov ja ta kaastegelased paigutati „vanglaks" muudetud Bõhhovi gümnaasiumi ruumidesse. Selle vangla valvet teostas Tekinski polk, kes oli Kornilovi enese poolt formeeritud ja talle isiklikult ustav. Sisuliselt kujunes asi nii, et Kerenski kaitses mässulisi kindraleid rahva viha ja kohtu eest.

Kindralite ja kodanluse poolt üritatud kodusõda muutis järsult jõudude vahekorda riigis. „Kornilovi mäss," kirjutas seltsimees Stalin, „avas vaid ventiili kogunenud revolutsioonilisele raevule, ta ainult päästis köidikuist revolutsiooni, mis peaaegu pidi kinni seotama, õhutades ja lükates teda edasi minema" (S t a l i n, Teel Oktoobri poole, lk. 206).

Korniilovluse purustamine näitas kodanluse ja tema kaaslaste — menševike ja sotsialistide-revolutsionääride asja lootusetust. Nende mõju massides oli nüüd lõplikult murtud. Bolševikud paljastasid menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre, kes kogu oma poliitikaga olid aidanud Kornilovi kontrrevolutsioonilist vandenõu.

Korniilovluse purustamine näitas ühtlasi, et bolševikkude partei oli kasvanud revolutsiooni otsustavaks jõuks. Massid nägid, et bolševikud olid ainsaks reaalseks jõuks, mis oli suuteline võitma kontrrevolutsiooni. Tehaseis ja vabrikuis tõusis bolševikkude mõju korniilovluse järel ainumääravaks. Külades ja rindel kasvas bolševikkude mõju nii nagu mitte kunagi varem. Soldatid nõudsid otsustavat arveteõiendamist kontrrevolutsionääridega: „Teie, kallid seltsimehed," kirjutasid soldatid rindelt Kornilovi üle kohtumõistmise asjas, „ärge kaua kohut pidage, nad on meid reetnud, meie verd valanud.

Teie aga korraldage säärane kohus: 24 tunni jooksul, nagu nad meile tegid."

Korniilovluse purustamine näitas lõpuks, et kokkuleppepoliitikast vabastatud nõukogud hakkavad elustuma ja muutuma suurimaks revolutsiooniliseks jõuks. Korniilovluse järel

Pilet töölise K. P. Ivanovi nimele, kellena Lenin elas illegaalselt pärast juulikuu sündmusi.

algas nõukogude bolševiseerumise ajajärk. 31. augustil võttis Petrogradi tööliste ja soldatite saadikute nõukogu häälteenamusega vastu bolševistliku resolutsiooni. 5. septembril võeti bolševistlik resolutsioon vastu Moskva nõukogu poolt. Bolševikud vallutasid nõukogud pealinnades ja mõõtuandvais tööstuskeskustes.

Nõukogude bolševiseerumise tagajärjel asetas partei septembris 1917 uuesti esikohale 3.—5. juuli sündmuste järel mahavõetud loosungi: „Kogu võim nõukogudele!"

„Loosung „Kogu võim nõukogudele" tõusis uuesti päevakorda," kirjutas seltsimees Stalin. „Kuid nüüd ei tähendanud see loosung enam seda mis esimeses staadiumis. Nüüd tähendas see loosung täielikku sidemete katkestamist imperialismiga ja võimu üleminekut bolševikele, sest nõukogud oma enamikus olid juba bolševistlikud. Nüüd tähendas see loosung revolutsiooni otsest lähenemist proletariaadi diktatuurile ülestõusu teel. Veel enam, nüüd tähendas see loosung proletariaadi diktatuuri organiseerimist ja riiklikku kujundamist." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 85—86.)

Loosung „Kogu võim nõukogudele" tähendas kutset ülestõusule Ajutise Valitsuse vastu kogu võimu üleandmiseks nõukogudele, keda juhtisid bolševikud.

Revolutsiooni läbi hirmutatud menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid seadsid loosungile „Kogu võim nõukogudele" vastu demokraatliku nõupidamise kokkukutsumise, et juhtida revolutsiooniline liikumine vähem hädaohtlikku väila. Kokku kutsutud 12. septembril kokkuleppe-parteide, nõukogude, ametiühingute, semstvote, sõjaväeliste organisatsioonide ja kooperatiivide esindajaist, kukutas demokraatlik nõupidamine koalitsiooni kadettidega läbi. Siis tegid sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud ettepaneku kujundada demokraatliku nõupidamise koosseisust eelparlament (Vabariigi ajutine nõukogu). Menševistlike sotsialistide-revolutsionääride liidrite arvates pidi see organ kontrollima valitsuse tegevust. Tõeliselt tahtsid nad vaid luua uue kattevarju koalitsiooniks kodanlusega. Demokraatliku nõupidamise ajal leppis Kerenski kokku kadettide Kiškini, Burõškini, Konovalovi ja teistega nende astumise kohta valitsusse. Eelparlament jäi armetuks parlamendiharjutuseks. Töölised nimetasid eelparlamenti põlgavalt „sauna eesruumiks".

Bolševikkude Keskkomitee otsustas boikoteerida eelparla-

menti. Kuid Kamenev ja ta mõttekaaslased nõudsid visalt osavõttu eelparlamendist, püüdes parteid kõrvale juhtida ülestõusu ettevalmistamisest. Seltsimees Stalin astus demokraatliku nõupidamise bolševikkude rühmas otsustavalt üles eelparlamendist osavõtmise vastu ja paljastas kokkuleplaste manöövreid.

§ 32. Rünnaku organiseerimine.

Revolutsioonilise kriisi süvenemine. 1917. a. septembri-oktoobrit on seltsimees Stalin nimetanud kodanluse võimule teostatava rünnaku ettevalmistamise perioodiks. „Selle perioodi iseloomulikuks jooneks," kirjutas seltsimees Stalin, „tuleb pidada kriisi kiiret süvenemist, valitsevate ringide täielikku peataolekut, sotsialistide-revolutsionääride ja menševike isoleerimist ja kõhklevate elementide massilist ületulekut bolševikkude poole."

Revolutsioonilise kriisi süvenemine riigis toimus jätkuva imperialistliku sõja tingimustes. Sõda tugevdas majanduslikku laostumist, mis 1917. a. sügisel omandas katastroofilise ulatuse.

Kapitalistid ja mõisnikud õõnestasid sihilikult rahvamajandust. Augusti ja septembri kestel sulgesid ettevõtjad ainuüksi Petrogradis kuni 230 käitist 61 000 töölisega. Donbassis, Uuralis, Moskvas, üle kogu riigi teostasid kapitalistid lokaute ja heitsid tänavale sadu tuhandeid töölisi. Eriti teravnesid toitlusolud. Mõisnikud ja kulakud õõnestasid viljamonopoli, kuigi valitsus oli nende huvides „kindlad viljahinnad" kahekordseks tõstnud. Viljaga hangeldajad — „kotimehed" — koormasid juba selletagi korralagedusse sattunud transporti. Töölised said alla 200 grammi leiba päevas. Nälg muutus iga päevaga suuremaks. Kapitalist Rjabušinski, üks nälja ja laostumise organiseerijaid, deklareeris avalikult, et revolutsioon surutakse maha ainult juhul, kui „nälja kondine käsi, rahva viletsus haa-

rab rahva väärsõpradel — demokraatlikel nõukogudel ja komiteedel — kõrist kinni."

Septembri alguses 1917 kirjutatud teoses „Ähvardav katastroof ja kuidas temaga võidelda" näitas Lenin, et laostumus ja nälg on kapitalistide tahet teostava Ajutise Valitsuse poliitika tagajärg. Lenin esitas selles teoses bolševikkude majandusplatvormi, mis märgib esimesed sammud sotsialismi poole.

„Revolutsioon," kirjutas Lenin, „tegi seda, et mõne kuu jooksul on Venemaa oma poliitiliselt korrastuselt järele jõudnud eesrindlikele riikidele.

Kuid seda on vähe. Sõda on armuheitmatu, ta püstitab küsimuse halastamatu teravusega: kas hukkuda või jõuda järele eesrindlikele riikidele ning neist koguni ette ka majanduslikult." (Lenin, Teosed, XXI köide, lk. 191.)

Augustis ja septembris 1917 lõpetas Lenin raamatu „Riik ja revolutsioon", milles ta arendas edasi Marxi ja Engelsi põhilisi seisukohti proletaarlikust revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist ning töötas läbi õpetuse nõukogudest kui proletariaadi diktatuuri riiklikust vormist.

Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid tegid veel ühe katse peatada revolutsiooni ja moodustasid septembri lõpul 1917 uue koalitsioonivalitsuse. Selle koosseisu kuulusid „kuus ministrit-kapitalisti „kabineti" tuumikuna ja kümme ministrit-„sotsialisti" nende teenimiseks, nende tahte teostajaina". (Stalin, Teel Oktoobri poole, lk. 223.) Peaministriks jäi Kerenski.

Kontrrevolutsiooniline kodanlus hakkas salaja sepitsema uut vandenõu.

Pealinna ümber koondati suured kontrrevolutsioonilised jõud. Loodi löökpataljonid valitud soldateist, kes pääsesid polku ainult juhtiva koosseisu soovitusel. Need pataljonid loodi kulakute pojukesist ja oma õpinguid poolelijätnud kodanlikest noorureist. Üle 10 sellise pataljoni asetati põhja- ja läänerindele, võimalikult lähemale Petrogradile ja Moskvale. Rindelt paisati tagalasse need kasakate ja ratsaväe polgud, kes

tundusid eriti „usaldusväärseina". Poola rahvusest soldateist, kes teenisid Vene väes Valge-Venemaal, moodustati eriline poola korpus kindral Dowbor-Musnicki juhatusel. Ta pidi läänerinde Petrogradist ära lõikama ja kõik Petrogradi poole viivad sõlmjaamad enda kätte haarama. Samasugune korpus moodustati Ukrainas sõjavangis olevaist tšehhidest ja slovakkidest. Tarbe korral võis see edela- ja Rumeenia rinde revolutsioonilisest pealinnast ära lõigata.

Masside bolševiseerimine. Septembris ja oktoobris 1917 kasvas iga päevaga Lenini-Stalini partei poliitiline mõju. Ühtlasi suurenes partei liikmete arv. Näiteks oli aprillis 1917 bolševikkude parteis kõigest 80 000 liiget, augusti keskel oli neid juba 250 000 ja oktoobri alguses 400 000. Bolševikkude juhtimisel arenes proletariaadi streigivõitlus. 100 000 Moskva nahatöölist streikisid $2^1/_2$ kuud. Ivanovo ja Kinešma tekstiiltööliste streigist võttis osa üle 300 000 töölise. Trükitööliste streigid haarasid peaaegu kogu riigi. Visa ja kauakestnud võitlust pidasid kollektiivlepingu pärast Bakuu töölised. Streigivõitluse vormid ise muutusid nüüd. Töölised mitte ainult streikisid, vaid kihutasid ka minema kapitalistid ning administratsiooni ja võtsid tootmise endi kätte. Üle kogu riigi arenes võitlus tootmise üle teostatava tööliste kontrolli pärast. See viis töölised võitlusele võimu eest. Bolševikkudele järgnes proletariaadi valdav enamik üle kogu riigi.

Samal ajal tugevnes bolševikkude mõju külades ja eriti sõjaväes. Petrogradi saabus soldatite delegatsioone. Nad nõudsid Petrogradi nõukogult viibimatut võitlust rahu eest. Ainsaks organisatsiooniks, keda uskusid ja kellele kohe järgnesid vaevatud soldatite massid, oli bolševike partei.

„Seltsimehed töölised ja soldatid," kirjutasid rindesoldatid bolševistlikule sõjaväe ajalehele, „hoidke relvi, mingem Petrogradi pursuisid ja koalitsioonivalitsust peksma. Kaevikuis vaevlemisest on soldatite kannatus katkenud."

Polkudes ja diviisides ajasid soldatid minema oma komandörid, valisid ümber komiteed ja paljudes kohtades isegi tap-

sid vihatuimad ohvitserid. Kirjades oma koduküla soovitasid rindesoldatid talupoegadel ära ajada mõisnikud ja haarata maad talurahva komiteede kätte.

Külades asendusid võrdlemisi rahulikud mõisnike vastu võitlemise vormid (keeldumine rendi maksmisest, mõisnike heina- ja karjamaade haaramine) mõisnike maade äravõtmisega. Vabanedes sotsialistide-revolutsionääride mõju alt, võtsid talupoegade saadikute nõukogud kohtadel vastu otsuseid kogu maa ja kogu mõisnike inventari ülemineku kohta talupoegadele. Kehvistu haaras enda kätte kloostrite ja kirikute maad. Talurahva liikumine kasvas talurahva ülestõusuks.

Ajutine Valitsus saatis maale karistussalku võitlema talurahva väljaastumistega. Kui märtsist juunini oli 17 talurahva ülestõusude relvastatud mahasurumise juhtu ja juulis-augustis 39, siis septembris-oktoobris oli neid juba 105.

Üle terve Venemaa areteeriti massiliselt maakomiteede liikmeid, keda anti mõisnike maade ülevõtmise pärast kohtu alla. Need arveteõiendamised tekitasid veel suuremat raevu talurahva massides.

„On iseendast selge," kirjutas Lenin sel puhul, „et kui talupoeglikus riigis, pärast seitse kuud kestnud demokraatlikku vabariiki, asi võis areneda talurahva ülestõusuni, siis tõestab see vastuvaidlematult revolutsiooni üldrahvuslikku krahhi, tema kriisi, mis on saavutanud ennenähtamatu jõu, kontrrevolutsiooniliste jõudude lähenemist viimasele joonele." (Lenin, Teosed, XXI köide, lk. 237.)

Talurahvas hakkas vabanema sotsialistide-revolutsionääride partei mõjust; see partei oli Lenini sõnade järgi muutunud „rahvavaenulikuks, talurahvavaenulikuks, kontrrevolutsiooniliseks parteiks."

Liidus talurahva vaeseima kihiga ja leides bolševistlike loosungite toetust talurahva peamiste masside poolt, sammus proletariaat proletaarliku revolutsiooni poole.

Proletaarliku revolutsiooni suurenemine kutsus esile kõikumisi ja lagunemist väikekodanlike parteide keskel. Juuli-

sündmuste järel tekkis sotsialistide-revolutsionääride parteis „pahem" tiib, kes kutsus end „pahempoolseiks" sotsialistideks-revolutsionäärideks. Menševikkude seas tekkis samuti „pahempoolsete" rühmitis — nn. internatsionalistid. Püüdes neist kiiresti eemalduvaid masse kinni hoida, astusid sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud välja ettepanekuga — kuulutada Venemaal välja vabariik. Seni oli valitsemisvormi küsimus edasi lükatud Asutava Kogu kokkutulekuni, nagu kõik teisedki revolutsiooni küsimused. Lagunemine kokkuleppeparteides tõendas, et kodanluse peatugi — menševike ja sotsialistide-revolutsionääride partei — eraldub massidest. Kokkuleppe-parteide isoleerumine lähendas sotsialistliku revolutsiooni võitu.

Võitlusse imperialistliku kodanlusega astusid ka Venemaa rõhutud rahvad. Bolševikkude juhtimisel kasvas rahvuslik-vabastuslik liikumine võitluseks võimu pärast. Eriti selgesti ilmnes see Kesk-Aasias. Septembris puhkes Taškendis tööliste ürgjõuline massiülestõus. Kaks nädalat kuulus võim linnas nõukogule. Ajutine Valitsus saatis kohale kindral Korovnitšenko karistussalga, kes julmalt õiendas arveid Taškendi töötava rahvastikuga.

Ukrainas võitsid bolševikud masse endi poole ja valmistusid energiliselt relvastatud ülestõusule. Harkovis, Kiievis ja Jekaterinoslavis formeeriti Punakaardi salku.

Lätis olid tööliste ja soldatite saadikute nõukogud bolševistlikud. Eestis moodustasid bolševikud nõukogude kongressil oktoobris enamiku. Soomes kutsuti septembri alguses kokku Soome nõukogu kohalik kongress. Kongress võttis vastu bolševistlikud resolutsioonid.

Revolutsioonilist kriisi elas üle mitte ainult Venemaa, vaid ka kõik Lääne-Euroopa maad, mis kannatasid pikaleveniva sõja all.

Prantsusmaal streikisid töölised, protestides imperialistliku sõja vastu. Sõjavastane liikumine haaras siin ka sõjaväge. Mõnedes rügementides loodi sõdurite saadikute nõukogud.

Sõdurid kõnelesid koguni sõjakäigust Pariisi vastu, et õiendada arved kapitalistidega ja valitsusega.

Kogu Saksamaa oli haaratud näljarahutustest. Sügisel puhkes Saksa merekindluses Wilhelmshafenis nelja soomuslaeva madruste relvastatud ülestõus. Revolutsiooniline proletaarlik organisatsioon „Spartacus" arendas laialdast tegevust massides.

Analüüsides Vene ja rahvusvahelise elu sündmusi, kirjutas Lenin 1917. a. septembri lõpul artiklis „Kriis on küps": „Pole kahtlust, septembri lõpp on toonud meile suurima murrangu Vene ja nähtavasti ka ülemaailmalise revolutsiooni ajaloos." (L e n i n, Teosed, XXI köide, lk. 235.)

SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI VÕIT.

§ 33. Oktoobrikuu relvastatud ülestõus.

Ülestõusu ettevalmistamine. Varjates end Ajutise Valitsuse nuhkide eest, elas Lenin septembrikuus Helsingis, Soomes. Siit jälgis ta pineva tähelepanuga revolutsiooni arenemist ja saatis oma direktiive bolševike partei Keskkomiteele.

12. ja 14. septembri vahel saatis Lenin partei Keskkomiteele kaks väljapaistvat kirja: „Bolševikud peavad haarama võimu" ja „Marksism ja ülestõus". Esimeses kirjas kirjutas Lenin, et saanud enamiku mõlema pealinna nõukogus, bolševikud võivad võtta ja peavad võtma riigivõimu endi kätte. „Küsimus seisab selles," kirjutas Lenin, „et teha ülesanne parteile selgeks: asetada päevakorda relvastatud ülestõus Piiteris ja Moskvas (ühes oblastiga), võimu vallutamine, valitsuse kukutamine." (Lenin, Teosed, XXI köide, lk. 194.)

Teises kirjas nõudis Lenin, et ülestõususse tuleb suhtuda kui kunstisse ja et tuleb tõsiselt tundma õppida selle edukaks läbiminekuks vajalikke tingimusi. Lenin koostas ülestõusu organiseerimise üldkava, nõudes, et otsustavad jõud tuleb koguda otsustavas punktis ja et tuleb tingimata üle minna pealetungile, pidades silmas, et endakaitse on relvastatud ülestõusule surmaks.

15. septembril arutati Lenini kirju bolševike partei Keskkomitees. Lenini direktiivide vastu ülestõusu ettevalmistamiseks astus välja ainult reetur Kamenev. Seltsimees Stalini ettepanekul otsustas Keskkomitee saata Lenini kirjad suuremaile organisatsioonidele. Septembri teisel poolel arendas bolševike partei suurt tööd relvastatud ülestõusu ettevalmistamisel. Ülestõusu juhtimiseks sõitis Lenin 7. oktoobril salaja Petrogradi. Stalin tutvustas Leninit ülestõusu ettevalmistuse käiguga.

10. (23.) oktoobril võttis Lenin esimest korda pärast juulisündmusi osa Keskkomitee istungist, kus ta käsitles ülestõusu ettevalmistamist, pannes ette kasutada selle alustamiseks ükskõik millist sobivat ajendit. Oma ettekandes ta rõhutas, et poliitiliselt on ülestõus ette valmistatud kogu välise ja sisemise olukorra läbi, kaasa arvatud ka sõjaline olukord: Ajutine Valitsus otsustas viia Petrogradist välja revolutsioonilise garnisoni ja loovutada pealinn sakslastele; Vene kodanlus astus läbirääkimistesse eraldirahu sõlmimise kohta Saksa imperialistidega, et lämmatada Vene revolutsiooni. Lenin püstitas küsimuse ülestõusu tähtajast ja selle sõjalis-tehnilisest ettevalmistusest.

Stalin, Sverdlov, Dzeržinski ja teised Keskkomitee liikmed toetasid Leninit. Lenini vastu astusid välja ainult revolutsiooni streigimurdjad — Zinovjev ja Kamenev.

Keskkomitee mõistis hukka need kapitalismi kaitsjad ja võttis vastu Lenini resolutsiooni relvastatud ülestõusu viivitamata organiseerimise kohta ja kogu partei tegevuse allutamise kohta sellele ülesandele. „Tunnustades seega," öeldi selles resolutsioonis, „et relvastatud ülestõus on vältimatu ja täiesti küps, paneb Keskkomitee ette kõigile parteiorganisatsioonidele võtta seda juhendiks ja sellest seisukohast kaaluda ja lahendada kõik praktilised küsimused (Põhjaoblasti nõukogude kongressi kohta, vägede väljaviimise kohta Piiterist, moskvalaste ja minsklaste väljaastumise kohta jne.)." (L e n i n, Teosed, XXI köide, lk. 330.)

Bolševike partei Keskkomitee, astudes otsustavalt kapituleerujate vastu, jätkas relvastatud ülestõusu organiseerimist. Asutati Petrogradi Nõukogu Sõjalis-revolutsiooniline Komitee, mis oli ülestõusu legaalseks staabiks. Ülestõusu toeks pidi saama Punakaart, milles oktoobriks oli Petrogradis 12 000 relvastatud inimest. Otsustati kutsuda revolutsioonilisele pealinnale abiks Balti mere laevastiku meremehi Helsingist.

Igas Petrogradi rajoonis organiseeriti ülestõusu juhtimiseks võitluskolmikuid. Enamikus oblasteist toimusid sel ajal nõu-

V. I. Lenin.

kogude oblastikongressid, kes vastu võtsid otsuseid kogu võimu andmise kohta nõukogudele. 16. (29.) oktoobril kutsuti Lenini ettepanekul kokku partei Keskkomitee teine istung ühiselt Petrogradi bolševikkude esindajatega, et tutvustada partei laiemaid ringe ülestõusu kavaga. See istung kinnitas otsuse relvastatud ülestõusu kohta. Kamenev ja Zinovjev nõudsid jälle ülestõusu edasilükkamist. Seltsimees Stalin oma sõnavõtus paljastas reetureid: „See, mida ette panevad Kamenev ja Zinovjev," ütles ta, „viib objektiivselt võimalusele organiseeruda kontrrevolutsioonil."

Samal päeval valiti ülestõusu tegelikuks juhtimiseks parteiline keskus, eesotsas seltsimees Staliniga.

Saanud Keskkomitees lüüa, teostasid Zinovjev ja Kamenev ennekuulmatu reetmise: 18. oktoobril avaldasid nad menševistlikus ajalehes „Novaja Žizn" teadaande, et nad ei nõustu Keskkomitee poolt vastuvõetud otsusega ülestõusu kohta. See oli otsene reetmine. Lenin kirjutas sellest: „Kamenev ja Zinovjev andsid välja Rodzjankole ja Kerenskile oma partei Keskkomitee otsuse relvastatud ülestõusu kohta ja relvastatud ülestõusu ettevalmistuse varjamise kohta vaenlase eest, relvastatud ülestõusu tähtaja valimise kohta." (Lenin, Teosed, XXI köide, lk. 355.) Kamenevi ja Zinovjevi järel andis Trotski vaenlasele välja ülestõusu tähtaja. Petrogradi nõukogu istungil teatas ta, et nõukogude II kongress 25. oktoobril peab võtma võimu enda kätte. Seda reetmist kasutas Kerenski, kes võttis tarvitusele rea sõjalisi samme ülestõusu ennetamiseks.

Bolševikkude ettevalmistus relvastatud ülestõusuks areneb hoogustuva tempoga. Seltsimees Stalini poolt läbitöötatud kava nägi ette, et töötav Uural tuleb Petrogradile appi, Ivanovo-Voznessensk abistab Moskvat, Valge-Venemaa võtab relvad ära rindesoldateilt, juhul kui neid Petrogradi vastu saadetakse. Ülestõusu ettevalmistamisel aitasid seltsimees Stalinit J. M. Sverdlov, F. E. Dzeržinski, V. M. Molotov, G. K. Ordžonikidze, M. I. Kalinin, A. A. Andrejev ja teised seltsimehed.

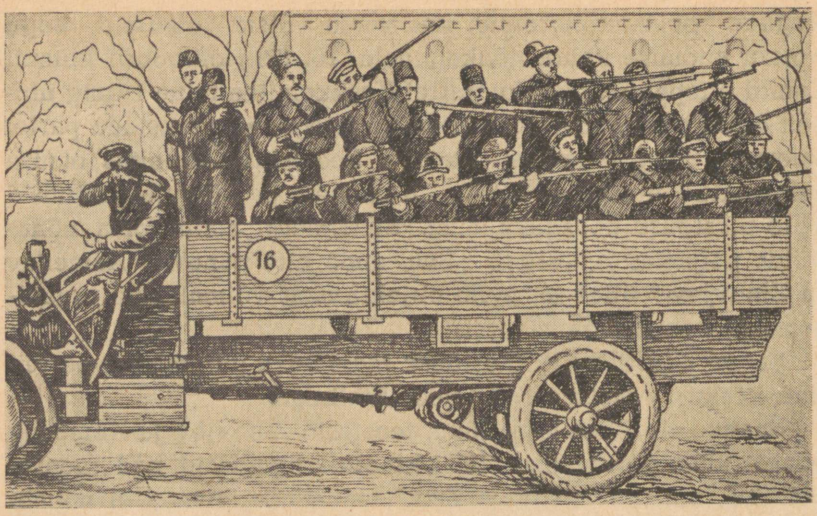

Oktoobrikuu ülestõus Petrogradis aastal 1917. Punakaartlased.

Kohtadel toimus relvastatud ülestõusu ettevalmistus Lenini äraproovitud õpilaste juhtimisel: Donbassis tegutses K. J. Vorošilov, Harkovis — Artem (Sergejev), Volgamaal — V. V. Kuibõšev, Uuralis — A. A. Ždanov, Polesjes — L. M. Kaganovitš, Ivanovo-Voznessenskis — M. V. Frunze, Põhja-Kaukaasias — S. M. Kirov. Bolševikud hoogustasid tööd Balti laevastikus ja pealinnale lähedasel põhjarindel.

Tehastes käis kiire töö relvastamise ja tööliste sõjalise väljaõppe alal. Kiiresti formeeriti Punakaarti. Sestroretski relvatehase töölised andsid oma valmistatud relvad Punakaardi staabile. Šlüsselburgi püssirohutehase töölised saatsid Neevat mööda lodja granaatidega Petrogradi Punakaardi staabi käsutusse. Putilovi tehases seisis võitlusvalmis 1500 punakaartlasest koosnev väesalk.

Lenin kutsus kokku sõjalise organisatsiooni juhatajate nõupidamise ja kaalus nendega, milliseid laevu ja sõjaväeüksusi Kroonlinnast ja Helsingist välja kutsuda. Sõjalis-revolutsioo-

niline Komitee saatis oma komissarid kõigisse sõjaväeosadesse, et soldateid ülestõusuks ette valmistada.

Ülestõus Petrogradis. Ajutine Valitsus, keda reeturid Kamenev, Zinovjev ja Trotski olid hoiatanud, oletas, et proletariaadi ülestõus algab nõukogude II kongressi avamise päeval 25. oktoobril 1917. Selleks päevaks valmistus ta purustama ülestõusu.

Kontrrevolutsiooni staabis töötati kiires korras bolševike partei Keskkomitee asukoha Smolnõi vallutamise kava kallal. Pealinna lähedusse koondati sõjalisi jõude, junkrukoolid seati lahinguvalmis. Revolutsioonilisele ristlejale „Avrorale", mis seisis Neeval remondis, pani Ajutine Valitsus ette viivitamatult merele välja sõita, sest ta kartis jätta ristlejat Petrogradi. Anti käsk lahti võtta sillad, mis ühendasid tööliste rajoone kesklinnaga.

24. oktoobri (6. novembri) varahommikul ilmusid junkrud autodel bolševike partei peahäälekandja „Rabotši Putj" (nii nimetati ajutiselt „Pravdat") ruumidesse, et konfiskeerida ajaleht. Töölistel õnnestus informeerida seltsimees Stalinit junkrute rünnaku kohta. Trükikoja juurde saadeti soomusauto revolutsiooniliste soldatitega ja junkrud lahkusid. Ajaleht „Rabotši Putj" ilmus üleskutsega kukutada Ajutine Valitsus. Juhtkirjas „Mida me vajame?" kirjutas seltsimees Stalin: „On saabunud hetk, mil edaspidine viivitamine ähvardab hukutada kogu revolutsiooni asja. On vaja asendada praegune mõisnikkude ja kapitalistide valitsus uue, tööliste ja talupoegade valitsusega." (Lenin ja Stalin, Valitud teosed 1917. aastast, lk. 492—493.)

Saanud teada kontrrevolutsiooni pealetungist, saatis Lenin Keskkomiteesse 24. oktoobri (6. novembri) õhtupoolikul oma viimase kirja, kus ta nõudis viivitamatut väljaastumist: „On vaja, maksku mis maksab, täna õhtul, täna öösel areteerida valitsus, võttes junkruilt relvad ära (võites nad juhul, kui nad panevad vastu) jne.... Mitte mingil juhul ei tohi jätta valitsust Kerenski ja kompanii kätte kuni 25. oktoobrini, mitte min-

V. I. Lenin ja J. V. Stalin punakaartlastega Smolnõis 1917. a. oktoobris.
P. Vassiljevi joonistuse järgi.

gil tingimusel; asi tuleb otsustada tingimata täna õhtul või öösel." (L e n i n, Teosed, XXI köide, lk. 362.)

Et mitte anda Kerenskile võimalust välja astuda nõukogude kongressi avamise päeval, 25. oktoobril, tegi bolševike partei Keskkomitee Sõjalis-revolutsioonilisele Komiteele korralduse viivitamata alustada ülestõusu.

24. oktoobri (6. novembri) hommikul tegi Sõjalis-revolutsioooniline Komitee korralduse seada sõjaväeosad lahinguvalmis, teravalt jälgida linnale liginevaid väeosi ja kõvendada sildade ning raudteejaamade kaitset. Kutsuti appi Balti mere laevastiku lahingulaevad ja madrused. Laevastiku nõukogude keskkomiteele Helsingisse saatis Sõjalis-revolutsiooniline Komitee kokkulepitud telegrammi: „Saada määrustik". See tähendas: „Ülestõus algas, saatke lahingulaevad ja meremeesterühmad."

Õhtul saabus Lenin, riietunud tööliserõivaisse, kinniseotud põsega ja parukaga, Keskkomitee poolt saadetud seltsimehe

saatel Smolnõisse. Siia olid välja kutsutud Leedu polgu soldatid ja Punakaardi rühmad. Nad asetasid oma vahipostid kõigi sisse- ja väljapääsude juurde ja seadsid üles kuulipildujad. Saabus järjest uusi Punakaardi rühmi. Päeval said Punakaardi rühmad relvi Peeter-Pauli kindluse arsenalist, mis oli üle läinud bolševikkude poole.

Varem määratud kava kohaselt võtsid tööliste rühmad oma võimu alla riiklikud asutised. Pärast kesköödvõeti üle telefonikeskjaam, riigipank, postkontor, raudteejaamad ja tähtsamad asutised.

Sõjalis-revolutsiooniline Komitee andis ristleja „Avrorale" käsu sõita Prantsuse-Vene tehase juurest Neeval Talvepalee juurde. „Avrora" komandant keeldus käsku täitmast Neeva vee madalseisu ettekäändel. Siis mõõtsid madrused ära Neeva sõiduvee, areteerisid komandandi ja sõitsid juhatatud suunas. „Avrora" kahurid sihiti kodanliku võimu viimasele pelgupaigale — Talvepaleele.

Ülestõus toimus organiseeritult ja kavakohaselt. 25. oktoobri hommikul kella 9 ajaks võtsid Käkisalmi polgu seitse roodu enda alla juurdepääsud Talvepaleele, kuhu oli kogunenud Ajutine Valitsus. Selleks ajaks selgus, et ta oli täielikult isoleeritud. Ükski sõjaväeosa ei toetanud teda. 25. oktoobri hommikul põgenes Kerenski ülestõusnud pealinnast autos Ameerika lipu all.

25. oktoobril (7. novembril) 1917 kell 10 hommikul avaldas Sõjalis-revolutsiooniline Komitee teadaande Ajutise Valitsuse kukutamise kohta. Komitee üleskutses, mis oli kirjutatud Lenini poolt, öeldi:

„Ajutine Valitsus on kukutatud. Riigivõim on üle läinud Petrogradi tööliste ja soldatite saadikute nõukogu organi — Sõjalis-revolutsioonilise Komitee — kätte, kes seisab Petrogradi proletariaadi ja garnisoni eesotsas.

Asi, mille eest võitles rahvas — demokraatliku rahu viivitamatu ettepanek, mõisnike maaomanduse kaotamine, tööliste

kontroll tootmise üle, nõukogude valitsuse loomine — see asi on kindlustatud.

Elagu tööliste, soldatite ja talupoegade revolutsioon!" (L e n i n, Teosed, XXII köide, lk. 3.)

25. oktoobri keskpäeval toimus Petrogradi nõukogu erakorraline istung. Ovatsioonide tormiga võttis nõukogu vastu revolutsiooni juhi Lenini. „Seltsimehed!" ütles Lenin. „Tööliste ja talupoegade revolutsioon, mille vajadusest bolševikud kõnelesid kogu aja, on teostunud... Siitpeale algab uus ajajärk Vene ajaloos, ja käesolev kolmas Vene revolutsioon peab oma lõpptulemuses jõudma sotsialismi võiduni." (L e n i n, Teosed, XXII köide, lk. 4.)

Vastuvõetud resolutsioonis tervitas Petrogradi nõukogu proletaarlikku revolutsiooni ja väljendas veendumust, et revolutsiooni poolt loodud nõukogude valitsus läheb kindlalt edasi teel sotsialismile.

25. oktoobri (7. novembri) päeval oli ülestõusnute käes kogu linn peale Talvepalee. Lenin käskis Talvepalee vallutada enne nõukogude kongressi avamist. Ajutisele Valitsusele esitati nõue kohe alistuda, kuid see keeldus. Kella 9 paiku õhtul algas Talvepalee ründamine. Pärast märgupauku Peeter-Pauli kindlusest ja „Avrora" kuuetolliste kahurite laskusid tormasid punakaartlased, madrused ja soldatid bolševikkude juhtimisel Talvepalee ründamisele.

Peaaegu kogu Petrogradi sotsialistliku töölisnoorsoo ühing (tulevane Kommunistlik Noorsooühing) astus Punakaardi ridadesse. Noored proletaarlased moodustasid selles ühe kolmandiku.

Hiiglasuur vaimustus ja võidukindlus valitsesid tööliste ja soldatite laiades massides. Talvepalees sissepiiratud Ajutine Valitsus ootas asjatult rindelt lubatud abi.

Nõukogude II kongress. 25. oktoobri (7. novembri) õhtul kell 10.45 avati Smolnõis II ülevenemaaline nõukogude kongress. Talvepalee ründamine kestis veel edasi. Paljud saadikud olid ülestõusust osa võtnud. Smolnõi meenutas sõjalaagrit.

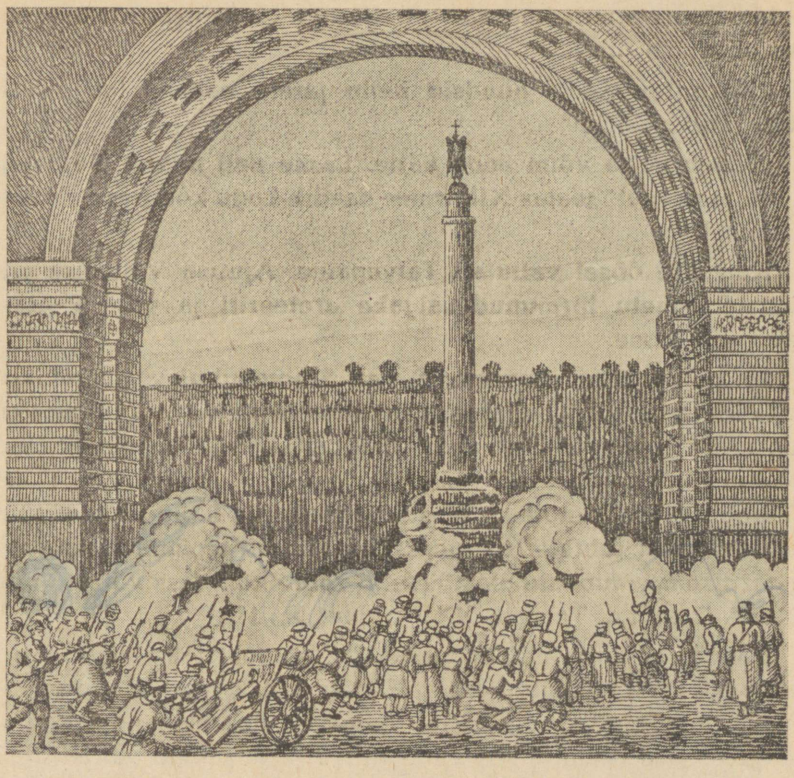

Talvepalee tulistamine punakaartlaste poolt 25. oktoobri õhtul 1917. *Filmist.*

Relvastatud töölistega täidetud soomus-, sõidu- ja veoautod, punakaartlaste kolonnid, madrused, kuulipildujate lindid üle õla ja käsigranaadid vöö vahel, naissanitarid, kes õiendasid Punase Risti märkidega veokite ja autode juures, — liikusid katkematu vooluna Smolnõi poole ja tagasi.

Kongressile saabus 650 saadikut, kellest 390 olid bolševikud.

Kongressi avamisel menševikud, „Bundi" esindajad ja parempoolsed sotsialistid-revolutsionäärid pöördusid soldatite ja parteitute saadikute poole üleskutsega kongressilt lahkuda.

Kuid lahkus ainult käputäis menševike ja sotsialistide-revolutsionääride juhte.

„Korniilovlased!" hüüdsid neile järele pahandatud saadikud. „Desertöörid!"

„Tuleb võtta võim enda kätte. Laske neil minna. Sõjavägi ei ole nendega!" teatas XII armee saadik kogu kongressi heakskiitmisel.

Kell 2.10 öösel vallutati Talvepalee. Ajutise Valitsuse ministrite armetu hirmunud salgake areteeriti ja viidi Peeter-Pauli kindlusse.

26. oktoobril (8. novembril) kell 5 hommikul võttis nõukogude kongress vastu ajaloolise otsuse kogu võimu ülemineku kohta nõukogudele. Kongress kinnitas Lenini poolt koostatud üleskutse töötavale rahvale, kus teatati võimu üleminekust nõukogudele: „Toetudes tööliste, soldatite ja talupoegade määratu enamiku tahtele, toetudes Petrogradis teostunud tööliste ja garnisoni võidukale ülestõusule, võtab kongress võimu enda kätte." (L e n i n, Teosed, XXII köide, lk. 11.)

Kongressi teine istung avati 26. oktoobril (8. novembril) kell 8.40 õhtul. Ilmunud kohale kongressi kirjeldamatute rõõmuavalduste saatel, tegi Lenin teatavaks dekreedi rahu kohta. Kongress pani kõigile sõdivaile rahvaile ja nende valitsustele ette sõlmida õiglane, demokraatlik rahu ilma anneksioonideta, s. t. ilma võõraste maade omandamiseta ja ilma kontributsioonideta, rõhutud rahvuste enesemääramise alusel. Dekreet võeti ühel häälel vastu.

Seejärel esitas Lenin dekreedi maa kohta. Kõik mõisnike, keisrikoja, kloostrite ja kirikute maad ühes elusa ja eluta inventariga anti dekreedi kohaselt ilma mingi väljaostuta valdade maakomiteede ja talupoegade saadikute maakonna-nõukogude käsutusse. Üldse andis nõukogude võim talupoegadele üle 150 miljoni hektaari maad. Talupojad vabanesid iga-aastastest rendimaksudest mõisnikele umbes 500 miljoni kuldrubla suuruses summas.

V. I. Lenini esinemine II ülevenemaalisel nõukogude kongressil. *N. Serebrjanõi maali järgi.*

Dekreet maa kohta näitas talupoegadele, et, väljendudes Lenini sõnadega, „mõisnikke maal enam ei ole".

Dekreet põhjenes üldtalupoeglikule juhendile (nakaasile), mis oli koostatud 242 kohaliku talupoegade juhendi alusel. Talupoegade juhendite peasisu seisis selles, et neis nõuti maa eraomanduse kaotamist ja maa tasuta üleandmist talupoegadele maakomiteede ja nõukogude kaudu.

Kell 2.30 öösel kinnitati ka dekreet esimese nõukogude valitsuse — Rahvakomissaride Nõukogu — loomise kohta. Kontrolli rahvakomissaride tegevuse üle pidi teostama Täidesaatev Keskkomitee, kes valiti ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt. Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks kinnitas kongress Vladimir Iljitš Uljanovi (Lenini). Rahvusasjade Nõukogu esimeheks, mis pidi aitama kokku liita kõik rõhutud rahvad ühiseks vennalikuks sotsialistlikuks liiduks, kinnitati Lenini ustav võitluskaaslane — Jossif Vissarionovitš Stalin.

Esimese nõukogude valitsuse koosseisu läksid ainult bolševikud. Algul tegid nad ka „pahempoolseile" sotsialistidele-revolutsionääridele ettepaneku valitsusse astuda. Kuni nõukogude II kongressini polnud „pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid veel organisatsiooniliselt katkestanud sidemeid parempoolsete sotsialistide-revolutsionääridega. Alles pärast parempoolsete sotsialistide-revolutsionääride lahkumist ühes menševikkudega II kongressilt moodustasid „pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid omaette partei. Olles kogu maadigatseva talupoegade massi surve all, „pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid kõikusid kogu aeg bolševikkude ja parempoolsete sotsialistide-revolutsionääride ning menševikkude bloki vahel, nõudes bolševikelt selle blokiga kokkuleppimist. Lenin nimetas neid „proletaarliku revolutsioooni kaasajooksjaiks" ja nägi ette nende reetmist kriitilisel hetkel. Kui revolutsiooniliste talupoegade ja soldatite mõjul „pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid teatasid, et nad toetavad Oktoobrirevolutsiooni, tegid bolševikud neile ettepaneku valitsusse tulla.

„Pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid astusid ometi välja nõukogude valitsuse moodustamise vastu ja taotlesid „ühtlase sotsialistliku valitsuse" loomist, mõistes selle all ministrite kabinetti, mis oleks koostatud eri parteide esindajaist — rahvasotsialistidest kuni bolševikeni. Kongress lükkas selle ettepaneku tagasi, koostades esimese nõukogude valitsuse ainuüksi bolševikest.

27. oktoobril kell 5 hommikul lõppes nõukogude kongress saadikute ja Petrogradi tööliste vaimustatud hüüete saatel: „Elagu revolutsioon! Elagu sotsialism!"

Kerenski ja Krasnovi nõukogudevastase mässu mahasurumine. Sotsialistliku revolutsiooni võit Petrogradis põhjustas kukutatud klasside meeleheitlikku vastupanu. Kontrrevolutsiooni keskuseks sai „Kodumaa ja revolutsiooni päästmise komitee", mida juhtisid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid ning toetasid Ententi imperialistid. Töölised ja soldatid nimetasid seda „Kontrrevolutsiooni päästmise komiteeks".

Kontrrevolutsiooni esimene relvastatud väljaastumine organiseeriti Kerenski ja kasakatekindrali Krasnovi poolt. Petrogradist põgenenud Kerenski tõmbas mõned kasakate väeosad rindelt ära ja saatis need kindral Krasnovi juhtimisel proletaarlikku revolutsiooni maha suruma. 28. oktoobril (10. novembril) okupeeris Krasnov Petrogradi lähedal Tsarskoje Selo (nüüdne Puškin).

Pealinna töölised tõusid revolutsiooni kaitseks üles. Nad läksid positsioonidele, kaevasid kaevikuid, ehitasid kindlustusi, valmistasid relvi. Vabrikuis ja tehastes kees töö päevad ja ööd läbi. Putilovi tehas sai ülesandeks valmistada kaks soomustatud platvormi. Lenin, kes otseselt juhatas kaitset, sõitis tehasesse kontrollima selle ülesande täitmist. Ta leidis töölisi kummardumas jooniste kohal suure laua juures. Lenin julgustas töölisi, kõneles olukorrast rindel. Ööpäeva pärast olid soomusplatvormid valmis. Lenin pani ette tuua Neevale miinilaevad, mis oma kaugelaske-kahuritega pidid katma punaste

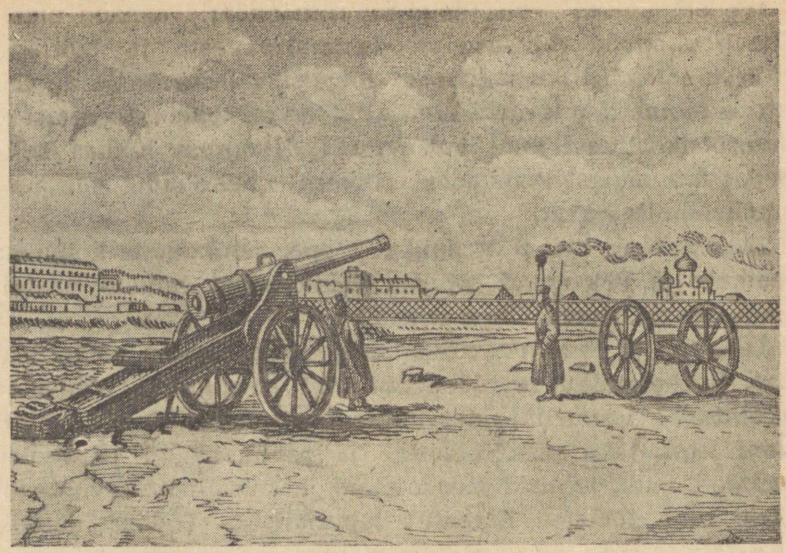

Suurtükk, millest tulistati Kremli hõivanud junkruid.

vägede tiibu. Pulkovo kõrgustikele koondati kuni 10 000 võitlusvalmis võitlejat.

Kasutades asjaolu, et punased väed olid läinud rindele, organiseeris kontrrevolutsioon Petrogradis junkrute mässu. Ööl vastu 29. oktoobrit (11. novembrit) pidas patrull kinni kaks kahtlast isikut. Üks neist tahtis tähelepandamatult ära visata mingi paberitüki. Punakaartlane tõstis selle üles — see oli junkrute ülestõusu kava. Tööliste ja soldatite üksmeelsete pingutustega likvideeriti junkrute mäss kella neljaks päeval. 31. oktoobril (13. novembril) löödi võitluses Pulkovo all kasakad revolutsiooniliste tööliste ja soldatite poolt puruks. Lüüasaamise järel algas kasakate väeosades kiire lagunemine. Mingisugused Krasnovi käsud ei suutnud enam panna kasakaid relvi tarvitama. Gatšinasse saabus kasakate juurde madrustest koosnev nõukogude delegatsioon, kes lubas saata kasakad koju, kui nad lõpetavad võitluse nõukogude võimuga ja anna-

vad Kerenski välja. Kasakad nõustusid, kuid Kerenski pääses halastajaõe rõivais Gatšinast põgenema. Krasnov areteeriti, kuid vabastati varsti ausõna peale, et ta ei hakka enam võitlema nõukogude võimuga.

Kuid Krasnov ei pidanud sõna ja põgenes Donimaile, mis hiljem said kontrrevolutsionääride pesaks.

Ülestõusud Moskvas. Saanud teate ülestõusust Petrogradis, asus bolševike partei Moskva komitee 25. oktoobril (7. novembril) ülestõusu teostamisele Moskvas.

Ööl vastu 26. oktoobrit pani bolševikkude sõjaline keskus Sõjalis-revolutsioonilisele Komiteele ette viia Kremlisse revolutsioonile ustavad väeosad. Sõjalis-revolutsioonilise Komitee juhid ei täitnud seda direktiivi ja astusid läbirääkimistesse kontrrevolutsioonilise staabiga. 26. oktoobri õhtul toimus bolševikkude Moskva Komitee erakorraline istung, mis nõudis läbirääkimiste lõpetamist. Vahepeal oli kontrrevolutsioon asunud pealetungile. 27. oktoobril okupeerisid junkrud kõik sillad Moskva jõel. Kell 7 õhtul esitas kontrrevolutsiooniliste vägede ülem polkovnik Rjabtsev Sõjalis-revolutsioonilisele Komiteele ultimaatumi, nõudes komitee laialisaatmist.

Junkrud, kes pettuse teel olid haaranud Kremli oma võimu alla, piirasid revolutsioonilised soldatid sisse ja surmasid need kuulipildujaist. Junkrute vägivallategu Kremli garnisoni kallal kutsus esile Moskva tööliste ja soldatite raevu. Bolševikkude Moskva Komitee kutsus töölisi üles suruma maha kontrrevolutsioon relvade abil ja viivitamata haarama võimu. Moskva proletariaat ja soldatid vastasid üksmeelselt bolševikkude partei üleskutsele. Töölised saatsid Punakaardi rühmad nõukogule abiks. Pealetung toimus rõngakujuliselt rajoonidest kesklinna suunas — Moskva nõukogu poole. Võitluse algatus siirdus rajoonide kätte. Parteiline keskus sõitis samuti Zamoskvoretski rajooni.

Eriti aktiivset osa etendas oktoobrikuu võitlustes Simonovka (praegu Lenini) eeslinn. „AMO" (nüüd Stalini-nimeline

autotehas), „Dünamo" ja teiste tehaste töölised haarasid endi kätte arsenali ja relvastusid. Simonovka Punakaardi rühmad murdsid läbi nõukogu juurde ja võtsid väga aktiivselt osa pealetungist junkruile. Üksmeelselt tegutsesid töölised ja soldatid teisteski rajoones. Näiteks haarasid nad Leforti ja Basmannõi rajoonides endi kätte suurtükid ja sundisid kahepäevase tulevahetuse järel Aleksei sõjakooli junkrud alla andma. Kesklinnas ründasid punakaartlased ja soldatid postkontorit, telegraafi- ja telefonikeskjaama. Hamovniki rajoonis võtsid punakaartlased junkrute käest ära intendantuuri moonalao ja vallutasid Krimmi silla ning Brjanski (Kiievi) jaama. Punase Presnja töölised puhastasid junkruist kogu rajooni kuni Novinski bulvarini.

Moskva tööliste abistamiseks hakkas saabuma Punakaardi rühmi lähemaist linnadest. Moskva oblasti küladest sõitsid kohale kehvik-talupoegade salgad haavlipüsside ja kirvestega. Neid organiseerisid ja relvastasid vaguniremontimise töökodade töölised. Moskvasse tõttasid appi punakaartlased Petrogradist, meremehed Kroonlinnast, kangrud Ivanovost, töölised veoautodega ja kuulipildujatega Tuulast.

31. oktoobril (13. novembril) vallutasid punakaartlased postkontori, telegraafipeajaama ja vaksalid ning päev hiljem avasid kahuritule Kremlile.

2. (15.) novembril kell 9 õhtul olid kuuepäevase võitluse järel valged löödud ja alistusid. Kogu võim siirdus Moskva nõukogu Sõjalis-revolutsioonilise Komitee kätte.

Oktoobrirevolutsioon rindel. Nõukogude II kongress pöördus soldatite poole rindel üleskutsega toetada tööliste ülestõusu Petrogradis, teatades, et nõukogude võim rakendab kõik jõud sõja lõpetamiseks. Dekreedid rahu ja maa kohta saadeti viivitamata laiali kõigile soldatite organisatsioonidele. Kuid sõjaväe komiteed, mida juhatasid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, püüdsid soldatite eest varjata II nõukogude kongressi otsuseid. Soldatid-rindemehed saatsid Petrogradi nõukogusse oma saadikud, tehes neile ülesandeks sündmuste

kohta tõtt teada saada. Niipea kui soldatid kuulsid tagasijõudnud saadikuilt, et Petrogradis on loodud nõukogude võim, tervitasid nad seda tuliselt. Proletaarlik revolutsioon võitis kõigepealt Petrogradile lähemal asuvail rindeil — põhja- ja läänerindel. Bolševikud tegid siin suurt tööd. Peaaegu kõigi polgukomiteede eesotsas seisid bolševikud ja seepärast läksid siin soldatid ühiselt ja üksmeelselt üle nõukogude võimu poole. Teistel rinnetel — edela-, Rumeenia ja Kaukaasia rindel, mis asusid väga kaugel revolutsiooni keskusest, soldatid ei saanud kohe teada proletaarliku revolutsiooni võidust Petrogradis. Kuid sedamööda, kuidas sinna jõudis tõde sündmuste kohta ja soldatid tutvusid nõukogude dekreetidega, ühinesid nemadki revolutsiooniga.

Olles purustatud Petrogradis ja Moskvas, püüdis kontrrevolutsioon ikka veel organiseeruda ja pealetungile üle minna. Uue kontrrevolutsioonilise vandenõu keskuseks sai Peakorter — kõrgema ülemjuhataja staap Mohiljovis. Sinna sõitsid kokku revolutsiooni poolt purustatud nõukogude-vastaste parteide esindajad ja sõjalised missioonid Entente'i riikidest, kes keeldusid tunnustamast nõukogude valitsust. Peakorter varjas soldatite eest dekreeti rahu kohta ja hakkas formeerima väeosi sõjakäiguks Petrogradi peale. Nõukogude valitsus tegi staabiülem Duhhoninile, kes oli Kerenski põgenemise järel kuulutanud enda kõrgemaks ülemjuhatajaks, korralduse viivitamata sõlmida rinnetel vaherahu. Kuid Duhhonin keeldus nõukogude võimu käskudele alistumast. Siis Lenin vallandas Duhhonini; Mohiljovi saadetud revolutsioonilised rühmad vallutasid Peakorteri ja likvideerisid selle kontrrevolutsiooni kolde.

§ 34. Nõukogude riigi organiseerimine.

Proletaarliku diktatuuri likvideerimise katsete nurjumine. Relvastatud ülestõusu järel tõusis proletariaat Venemaal valitsevaks klassiks.

Proletariaadi klassivõitlus kodanluse vastu jätkus uuel, veel teravamal kujul. „Proletariaadi diktatuur," kirjutas Lenin, „on kõige ennastsalgavam ja kõige halastamatum uue klassi sõda võimsama vaenlase vastu, kodanluse vastu, kelle vastupanu on kümnekordistatud tema kukutamise tõttu." (Lenin, Teosed, XXV köide, lk. 173). Proletariaadi diktatuur seadis oma eesmärgiks suruda maha kukutatud ekspluataatorite vastupanu ja ehitada üles kommunistlik ühiskond.

„Proletariaadi diktatuur pole valitsusevahetus, vaid uus riik uute võimuorganitega keskuses ja kohtadel," väitis seltsimees Stalin, rõhutades proletariaadi diktatuuri tähtsust võitluses kukutatud kodanlusega. (Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 26.)

Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid alustasid võitlust proletariaadi diktatuuri vastu. Nõukogude võimu asemel esitasid nad nõude „ühtse sotsialistliku valitsuse" loomise kohta.

Ülevenemaaline Raudteelaste Liidu täitevkomitee, mida juhtisid menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride parteid, nõudis läbirääkimiste alustamist võimu üle, ähvardades üldise raudteelaste streigiga. Sellal seisid Krasnov ja Kerenski pealinna väravate ees. Kamenev, tolleaegne Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee (ÜKTK) esimees, alustas Raudteelaste Liidu täitevkomiteega läbirääkimisi koalitsioonivalitsuse loomise üle. Ta sai hakkama ennekuulmatu reetmisega, nõustudes sotsialistide-revolutsionääride ja menševikkude nõudmisega, et proletariaadi juht V. I. Lenin asendataks Rahvakomissaride Nõukogu esimehe kohal kontrrevolutsiooni agentidega — sotsialistide-revolutsionääride Avksentjeviga või Tšernoviga.

Kerenski ja Krasnovi mässu mahasurumise järel nõudis Lenin, et läbirääkimised raudteelaste komiteega viibimata katkestataks. Vastuseks sellele teatasid Kamenev, Zinovjev, Rõkov ja nende vähesed pooldajad, et nad astuvad partei kesk-

komiteest välja. Lenin nõudis nende revolutsiooni desertööride ja streigimurdjate täielikku kõrvaldamist igasugusest nõukogude ja partei tööst. „Teie," kirjutas Lenin vihaselt Zinovjevile ja Kamenevile, „toote kõhklemist veel lõpetamata ülestõusu võitlejate ridadesse." (L e n i n, Teosed, XXII köide, lk. 57.)

Partei Keskkomitee pöördus kirjaga „Kõigi parteiliikmete ja kõigi Venemaa töötavate klasside" poole, kus toonitas, et ainult bolševistlikku valitsust võib tunnustada nüüd nõukogude valitsusena.

Kamenev kõrvaldati Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee esimehe kohalt. Tema asemele valiti Jakov Mihhailovitš Sverdlov.

Kaljukindla leninlasena ja haruldase tahtejõu ning väljapaistvate organisaatorivõimetega inimesena etendas Jakov Mihhailovitš Sverdlov tohutut osa partei ja nõukogude võimu ülesehitamisel pärast Oktoobrivõitu. Tema raudne tahe, ülevoolav energia ja töövõime, kolossaalne mälu, üllatav inimeste tundmine ja oskus leida ning paigutada kohtadele töömehi tegid temast nõukogude võimu võrratu juhtija ja organisaatori.

Vana riigiaparaadi lammutamine. Põhiline erinevus kodanlike revolutsioonide (nende seas ka Prantsuse 1789. a. kodanliku revolutsiooni) ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni vahel seisis selles, et „Prantsuse (ja iga teine) kodanlik revolutsioon, vabastades rahva feodalismi ja absolutismi ahelaist, koormas ta jälle uute ahelatega, kapitalismi ja kodanliku demokraatia ahelatega, kuna sotsialistlik revolutsioon Venemaal purustas kõik ja igasugused ahelad ja vabastas rahva kõigist ekspluateerimise vormidest." (J. S t a l i n, S. K i r o v, A. Ž d a n o v, Märkmed „Uue ajaloo" õpiku konspekti kohta.)

Kukutanud kapitalistide ja mõisnike võimutsemise ning muutunud valitsevaks klassiks, pidi proletariaat organiseerima uuel kujul riigivõimu, mida ta vajas ekspluataatorite

vastupanu mahasurumiseks ja talupoegade juhtimiseks uue sotsialistliku ühiskonna loomise töös.

See uue, proletaarliku võimu loomise protsess oli keeruline ja raske, sest ta oli seotud vana kodanliku aparaadi lammutamisega ja uuetüübilise riigivõimu loomisega. „... Kõik endised revolutsioonid täiustasid riigiaparaati, kuid see tuleb purustada, lammutada. See järeldus on marksismi riigiteooria peaasi, selle tuum," kirjutas Lenin. (L e n i n, Teosed, XXI köide, lk. 388.)

Pariisi Kommuun 1871. a. oli proletaarliku revolutsiooni esimene ajaloos esinev katse purustada kodanlikku riigiaparaati. 1905. a. revolutsioon ja 1917. a. Veebruarirevolutsioon, mis lõid nõukogud, mitte ainult jätkasid Pariisi Kommuuni tööd, vaid astusid selles suunas edasi uue tohutu sammu. „Proletariaadi diktatuur," märkis seltsimees Stalin, „ei saa tekkida kodanliku ühiskonna ja kodanliku demokraatia rahuliku arenemise tulemusena, — ta võib tekkida ainult kodanliku riigiaparaadi, kodanliku sõjaväe, kodanliku ametnike aparaadi, kodanliku politsei purustamise tulemusena." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 27.)

1917. a. 16. (29.) detsembri dekreediga anti kogu võim sõjaväes üle soldatite nõukogudele ja komiteedele. Ajutise Valitsuse komissarid kõrvaldati. Pandi kehtima juhtkonna valitavus kuni rindejuhatajani. Kõik vanad auastmed, nimetused, tiitlid ja ordenid kaotati. 16. (29.) detsembri dekreedi kaudu viidi lõpule sõjaväe demokratiseerimine, mis tähendas vana sõjaväe täielikku lammutamist. Uue sõjaväe organisatsioon loodi 1918. a. 15. (28.) jaanuari dekreediga Tööliste ja Talupoegade Punaarmee asutamise kohta.

Nõukogude valitsus likvideeris vana vägivalla- ja rõhumisaparaadi. 22. novembril (5. detsembril) 1917 avaldati dekreet vana kohtusüsteemi lõpetamise kohta. Loodi uus rahvakohus.

Politsei oli juba Veebruarirevolutsiooni esimesil päevil tööliste poolt laiali aetud. Ajutise Valitsuse ajal ei olnud miilits organiseeritud sel põhimõttel, et ta oleks olnud valitud tööta-

vate klasside hulgast. Proletaarliku revolutsiooni võidu järel loodi revolutsioonilise korra kaitseks töölismiilits, kes allus kohalike nõukogude juhtimisele.

Anti välja rida dekreete vana seisusliku korra hävitamiseks. Nii anti 10. (23.) novembril 1917 dekreet seisuste ja tsiviilauastmete kaotamise kohta. Endised seisused (aadlikud, kaupmehed, väikekodanikud, talupojad jt.) kaotati; kogu Nõukogude Vene elanikkonna kohta võeti tarvitusele ühine nimetus — Vene Vabariigi kodanikud.

Uued nõukogude dekreedid kaotasid igasugused kiriku eesõigused. Näiteks lahutati 1918. a. 21. jaanuari (3. veebruari) dekreediga kirik riigist ja kool kirikust. Riik loobus pappe ja misjonäre ülal pidamast, vabastas õpilased usuõpetuse õppimisest ja kuulutas religiooni ning kiriku kodanike eraasjaks.

Nõukogude riik vabastas naised senisest sõltumusest ja puhastas perekondlikud suhted feodaalseist igandeist. 1917. a. 19. ja 20. detsembri (v. k. j.) dekreetidega pandi kehtima kodanlik abielu. Lapsed võeti proletaarliku riigi kaitse alla. Naine sai igal alal mehega võrdsed õigused.

21. detsembril (3. jaanuaril) võeti tarvitusele uus vene keele kirjaviis, mis kergendas kirjutamise õpetamist paljumiljonilisele rahvale, kes oli elanud sadu aastaid vaimupimeduses.

25. jaanuaril (7. veebruaril) 1918 avaldati dekreet uue, kõigis Euroopa riikides tarvitatava ajaarvamise kehtimapaneku kohta Venemaal.

Esimesed sammud sotsialismi suunas. Oktoobrivõiduga algas sotsialistliku ehitustöö esimene ajajärk. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon viis Lenini sõnade järgi muu seas, mööda minnes, lõpule kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülesanded ja astus samal ajal esimesed sammud sotsialismi suunas.

Nõukogude võimu esimesed dekreedid, mis kuulutasid välja sotsialistlikke korraldusi, olid ühtlasi suunatud feodalismi, pärisorjuse ja seisusliku korra jäänuste täielikule likvideerimisele. Nõukogude võim teostas mõne nädalaga selles suhtes

enam kui kadetid, menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid oma kaheksakuuse valitsuse kestel.

30. oktoobril (12. novembril) 1917 avaldati dekreet 8-tunnise tööpäeva kohta.

Võitluseks kapitalistide vastupanuga seati ettevõtteis sisse tööliskontroll. „Määrus tööliskontrolli kohta" võeti vastu Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee istungil 14. (27.) novembril 1917. Teostades tööliskontrolli, töölised ei lubanud ettevõtete pahatahtlikku sulgemist, ei lubanud välja vedada valmistooteid, toor- ja kütteainete tagavarasid, ei lubanud katkestada tootmist, säilitasid sisseseaded. Tööliskontrolli kooli tegid läbi kümned tuhanded töölised. Tööliskontrolli dekreet oli üks esimesi samme sotsialismi suunas — tööliskontrolli kaudu õppisid töölised juhtima tootmist ja riiki.

Tööliskontrollilt siirdus nõukogude võim järk-järgult ettevõtete valitsemisele tööliste poolt. Säärase ülemineku näitena võib mainida esimese nõukogude vabriku, endise Likinski manufaktuuri arenemiskäiku. Töölised paljastasid selle omaniku pahatahtliku sabotaaži. Tööliste nõudmisel anti vabrik tööliste valitseda. 17. novembril 1917 kirjutas Lenin alla Likinski manufaktuuri natsionaliseerimise dekreedile. Likinski manufaktuuri kõrgemad teenistujad ja insenerid boikoteerisid töölisvalitsust ja keeldusid töötamast ilma kapitalistideta. Vabrikukomitee aitas töölisvalitsusel organiseerida töötamist esimeses nõukogude võimu poolt natsionaliseeritud käitises.

5. (18.) detsembril 1917 avaldati dekreet Kõrgema Rahvamajandusnõukogu asutamise kohta tööstuse juhtimiseks. See nõukogu oli proletariaadi diktatuuri võitlusorganiks. „Kõrgemat Rahvamajandusnõukogu ei tohi muuta parlamendiks," ütles Lenin, „vaid ta peab olema samasugune võitlusorgan võitlemiseks kapitalistidega ja mõisnikega majanduse alal, nagu Rahvakomissaride Nõukogu on poliitika alal." (L e n i n, Teosed, XXII köide, lk. 108.)

Proletaarliku riigi kätte läksid ka raudteetransport ja kaubalaevastik.

Nõukogude riik kuulutas välja väliskaubanduse monopoli ja annulleeris tsarismi ning Ajutise Valitsuse poolt tehtud laenud, likvideerides alatiseks selle Venemaa majandusliku sõltumuse Lääne-Euroopa kapitalist, mis viis meie riigi Inglise-Prantsuse imperialismi kolooniaks muutumisele.

14. (27.) detsembril võttis Ülevenemaaline Kesk-täitevkomitee vastu dekreedi, millega natsionaliseeriti kõik erapangad ja liideti nad riigipangaga. Pankade natsionaliseerimine õõnestas kodanluse majandusliku võimutsemise ühe olulisema aluse ja kindlustas noore proletaarliku riigi materiaalse baasi.

Varem (nõukogude II kongressil) vastuvõetud dekreet maa kohta, mis hävitas mõisnike võimutsemise majandusliku aluse, avas tee võitlusele väikekodanliku talurahva-majapidamise ümberkorraldamiseks kollektiivseil põhimõtteil.

Säärased olid nõukogude võimu esimesil kuudel väljaantud tähtsamad dekreedid. Nendega rajati uue nõukogude sotsialistliku riigikorra alused ja üritati riigi majanduselu sotsialistlikku ümberkujundamist.

Nõukogude riigiaparaadi loomine. Nõukogude võimu tekkimine kutsus esile tugeva vastupanu kodanliku intelligentsi poolt, kes oli varemalt seisnud kukutatud mõisnike- ja kapitalistideklassi teenistuses. Lootes õõnestada noort proletaarlikku riiki, organiseerisid ametnikud ja kõrgemad teenistujad sabotaaži. Poliitiliselt juhtisid sabotaaži kadetid, menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid. Juba nõukogude võimu tekkimise esimesel päeval kutsusid nad ametnikke üles mitte alistuma uuele võimule. Kõigi 14 ministeeriumi ametnikud kuulutasid välja üldstreigi, mille teostamiseks nad said kodanluselt üle kahe miljoni rubla. Pangad keeldusid finantseerimast neid ettevõtteid, kus oli sisse seatud tööliskontroll. Pankade teenistujad viisid ära rahakambrite võtmed. Toitlusvalitsus loobus vastutamast pealinna varustamise eest. Leivaportsjon vähendati 150 grammini päevas. Sotsiaalkindlustuse ministeerium katkestas pensioni maksmise vaeslastele, invaliididele ja raukadele. Inseneride liit heitis välja need liikmed, kes alis-

tusid nõukogude dekreedile tööliskontrolli kohta ja töötasid koos bolševikkudega. Posti ja telegraafi liit käskis kohalikke organeid kinni hoida kõik nõukogude valitsuse korraldused.

Võites saboteerijate vastupanu, lõi nõukogude valitsus ja partei nõukogude asutiste aparaadi. Side nõukogude riigi keskorganite ja kohalike nõukogude vahel hakkas edenema. Algul olid töötingimused siiski väga rasked.

N. K. Krupskaja jutustas sellest ajajärgust järgmist: „Smolnõis kees töö mitte ainult päeval, vaid ka öösel. Algul oli kõik Smolnõis — nii partei koosolekud kui ka Rahvakomissaride Nõukogu, siin töötasid ka rahvakomissariaadid, siit väljusid telegrammid, käsud, Smolnõisse voolas inimesi kõikjalt. Aga milline aparaat oli Rahvakomissaride Nõukogul kasutada? Algul — neli inimest, täiesti vilumatud, kes töötasid hinge tõmbamata, tehes kõik, mida nõudis asjade käik. Iljitš pidi igal sammul ise liht-tööd tegema — telefoneerima jne."

15. (28.) novembril otsustas Rahvakomissaride Nõukogu viia kõigi rahvakomissariaatide tegevus üle vastavaisse ministeeriumidesse ja ainult õhtuti Smolnõis kokku tulla. Selle otsuse põhjustas asjaolu, et võitluses sabotaažiga hakkas juba kujunema uus nõukogude riiklik aparaat.

Määratu suurt osa etendasid nõukogude aparaadi organis erimisel ametiühingud. Nad saatsid töömehi, finantseerisid rahvakomissariaate, kes ei saanud pankadest raha jne.

Kõige rõhutumaist alumistest rahvakihtidest kerkisid esile uued nõukogude võimu ülesehitajate kaadrid.

Tööliste ja talupoegade saadikute nõukogude liitumine. Maareformi dekreedi elluviimine toimus maal ägeda klassivõitluse keerises. Äsjaorganiseeritud Põllutöö Rahvakomissariaat andis välja määruse valla maakomiteede kohta, kes hakkasid teostama maareformi dekreeti. Sotsialistid-revolutsionäärid püüdsid takistada maakomiteede ümbervalimisi ja talupoegade saadikute nõukogude loomist. Nad varjasid talupoegade eest dekreete maa ja rahu kohta ning teisi nõukogude võimu korraldusi. Talupojad said neist teada kas solda-

tite kirjadest või maalesõitnud töölisilt ja soldateilt. Paljud talupojad läkitasid oma saadikud Lenini juurde. Lenin kirjeldas talupoegadele lihtsalt ja arusaadavalt uue tööliste ja talupoegade valitsuse ülesandeid ning kutsus talupoegi üles juhtima peremeestena oma elu, kasutades uusi nõukogude seadusi ja kindlustades liitu töölistega.

„On vaja teostada kehviktalupoegade liit töölistega," õpetas Lenin, „ja siis võidab sotsialism kogu maailmas." (L e n i n, Teosed, XXII köide, lk. 51.)

1917. a. novembris astus Petrogradis kokku ülevenemaaline talupoegade nõukogude kongress, kus Lenin nõudis „pahempoolseilt" sotsialistidelt-revolutsionääridelt, et nad loobuksid kokkuleppimisest parempoolsete sotsialistide-revolutsionääridega. Arvestades talupoegade massi soove, tegid bolševikud „pahempoolseile" sotsialistidele-revolutsionääridele ettepaneku valitsusse astuda. Talupoeglike masside survel olid „pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid sunnitud vastu võtma bolševikkude tingimused ja saatsid oma esindajad Rahvakomissaride Nõukogusse.

Tööliste ja talupoegade tihedamaks liitumiseks otsustati ühendada tööliste ja talupoegade saadikute nõukogude täitevkomiteed ühiseks ülevenemaaliseks tööliste, talupoegade ja soldatite saadikute nõukogude Kesk-täitevkomiteeks.

Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee, Petrogradi nõukogu ja talupoegade saadikute nõukogude kongressi ühisel istungil novembris 1917 võeti ühel häälel vastu resolutsioon tööliste ja talupoegade saadikute nõukogude ühendamise kohta.

„Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon". Nõukogude rahvuspoliitika põhialused kuulutas välja „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon", mis avaldati Lenini ja Stalini allkirjadega 2. (15.) novembril 1917. Deklaratsiooni lihtsad, selged ja võimsad sõnad leidsid laialdast vastukaja mitte ainult Venemaa rahvaste keskel, vaid ka koloniaalsete ja sõltuvate rahvaste keskel Venemaa piiri taga. Deklaratsioon kuulutas välja kõigi Venemaa rahvaste sõltumusest vabastamise Suure

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni poolt, ja määras kindlaks nõukogude võimu rahvuspoliitika järgmised alused: 1) Venemaa rahvaste võrdsus ja suveräänsus (ülemvõim); 2) Venemaa rahvaste õigus vabaks enesemääramiseks kuni lahkulöömiseni ja iseseisva riigi rajamiseni; 3) kõigi ja igasuguste rahvuslike ja rahvuslik-usundiliste eesõiguste ja kitsenduste tühistamine; 4) Venemaa territooriumi asustavate rahvusvähemuste ja etnograafiliste rühmade vaba areng. Selle poliitikaga rahuldas nõukogude riik rõhutud rahvaste ammused püüdlused ja kindlustas seega nende liitu Vene proletariaadiga, kes oli rajanud oma võimu.

Tšeka loomine. Proletaarliku diktatuuri kaitseks ja kõigi revolutsiooni saavutuste hoidmiseks loodi 7. (20.) detsembril 1917 Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon võitluseks kontrrevolutsiooni ja sabotaažiga (nimetus Tšeka on tulnud venekeelsest nimest Всероссийская чрезвычайная комиссия), kes sai varsti „revolutsiooni väsimatuks valvuriks, proletariaadi paljastatud mõõgaks" (S t a l i n).

Tšeka juhatajaks seadis partei Lenini ja Stalini parima võitluskaaslase, kindla bolševiku ja vankumatu revolutsioonilise võitleja Feliks Edmundovitš Dzeržinski. F. E. Dzeržinski sündis aastal 1877 ning oli poola ja vene töölisliikumise vanimaid tegelasi. Kogu tema elu oli revolutsiooniline sangaritegu: kutselise revolutsionääri väsimatu töö ja vahepeal — vangla, asumisel viibimine, põgenemised. „Minu võitluse lõpuks võib olla ainult haud," kirjutas Dzeržinski enda kohta. „Siin, vanglas, on halb, on hirmus, ja ometi, kui mul tuleks uuesti alustada, ma alustaksin sedasama, mis ma olen teinud." Veebruarirevolutsioon vabastas Dzeržinski sunnitöövanglast, kus ta veetis 9 aastat. Oktoobrirevolutsioon usaldas tema kätte nõukogude võimu kaitsmise. Tema kristalne ausus, mehisus ja bolševistlik läbinägevus saavutasid talle määratu autoriteedi ja armastuse laiades massides, kes nimetasid Dzeržinskit „raudseks Feliksiks". „Kodanluse hirm — seda oli Feliks Dzeržinski," ütles tema kohta seltsimees Stalin.

Nõukogude luure, mida juhatas F. E. Dzeržinski, loodi kindlate, ustavate ja valvsate eesrindlike tööliste abil ja töötajate alatisel toetusel, kes aitasid Tšekal paljastada vandeseltse ja hävitada revolutsiooni vaenlasi.

§ 35. Nõukogude võimu võidukäik.

Nõukogude võimu levimine ja kindlustamine. Nõukogude võim levis kiiresti üle kogu maa. Tööstusrajoonides, kus bolševikud olid vallutanud nõukogud juba enne Oktoobriülestõusu, läks võim enamikul juhtudel rahulikul teel nõukogu kätte. Siin loodi sõjalis-revolutsioonilised komiteed, punakaartlased võtsid endi alla posti, telegraafi ja teised asutised. Toetudes ametiühinguile, lõid revolutsioonilised komiteed oma aparaadi ja hakkasid ette valmistama nõukogude kongresse nõukogude võimu täievoliliste organite kujundamiseks. Nii toimiti paljudes Uurali ja Donbassi rajoonides, Ivanovo-Voznessenskis, Šujas ja teistes linnades.

Terves reas linnades venis nõukogude võimu kehtimapanek, sest kohtadel loodi koalitsioonilisi revolutsioonilisi komiteesid. Neis püüdsid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid igapidi tõkestada võimu üleminekut nõukogudele.

Ajavahemikku 25. oktoobrist 18. veebruarini (kuni Saksa imperialismi pealetungi alguseni) on Lenin nimetanud nõukogude võimu võidukäigu perioodiks. Nõukogud võitsid seepärast nii kiiresti, et massid juba Ajutise Valitsuse aegu olid kaotanud usu kerenskiaadisse, tänu kodanlusega kokkuleppimisest saadud kogemustele. Nõukogude II kongressi otsused, nõukogude valitsuse dekreedid, bolševike partei üleskutsed ja pöördumised rahva poole, Lenini kõned ja kirjutised võeti masside poolt suure vaimustusega vastu.

„Nõukogude võim," ütles Lenin Moskva nõukogu koosolekul 12. märtsil 1918, „on muutunud mitte ainult suurte lin-

nade ja vabrikukeskuste varaks, vaid ta on tunginud ka kõigisse kaugeimaissegi kolkaisse." (L e n i n, Teosed, XXII köide, lk. 381.)

Tööstuslikkude maakondade külades olid nõukogude võimu organiseerijaiks töölised, mittetööstuslikes rajoones aga külakehvistu ja bolševistlikult meelestatud rindesõdurid. Viimased tõid kaasa bolševistlikke ajalehti, selgitasid miitinguil nõukogude võimu ülesandeid, nende juhtimisel valiti ümber nõukogusid.

Detsembri lõpul 1917 kaotati siseasjade rahvakomissari korraldusel kõik endised kohaliku omavalitsuse organid ja asendati nõukogudega.

Kaledin'i ja Dutov'i purustamine. Juba oktoobripöörde algul ilmnes teatav geograafiline jagunemine revolutsiooni ja kontrrevolutsiooni vahel. „Sise-Venemaa oma tööstuslike ja kultuurpoliitiliste keskustega — Moskva ja Petrogradiga, mille elanikkond oli rahvuslikus suhtes homogeenne ja koosnes peamiselt venelastest, muutus revolutsiooni baasiks. Venemaa ääremaad aga, peamiselt lõunapoolsed ja idapoolsed maa-alad, mis olid ilma tähtsamate tööstuslike ja kultuurpoliitiliste keskusteta, rahvuslikus mõttes ülimal määral kirju elanikkonnaga, mis koosnes ühest küljest eesõigustatud kasakaist-kolonistidest, teisest küljest mitte-täieõiguslikest tatarlasist, baškiiridest, kirgiisidest (idas), ukrainlastest, tšetšeenidest, inguššidest ja teistest islamiusulistest rahvustest, — muutusid kontrrevolutsiooni baasiks," kirjutas seltsimees Stalin. (L e n i n ja S t a l i n, Koguteos, II köide, lk. 276.)

See jagunemine ilmnes selgesti ka Dutovi kontrrevolutsioonilistes väljaastumistes Orenburgis ja Kaledini väljaastumistes Donil.

Kasakad olid juba vanast ajast etendanud Orenburgi piirkonnas kolonisaatorite osa. Vene ümberasukate ja eriti põlise kohaliku elanikkonna — kirgiiside, baškiiride, tatarlaste ja kasahhide — seisund oli väga raske. Ajutine Valitsus lubas kasakail luua Orenburgis oma sõjaväeringkonna, mis veel

enam soodustas nende muutumist kinniseks, eesõigustatud sõjaväeliseks kastiks.

Haaranud Orenburgi, Tšeljabinski ja Troitski, lootis Dutov ühineda kontrrevolutsiooniliste jõududega Siberis ja Uuralil ning Volga-äärsete maade kaudu Doniga ja Kubaniga. Sel viisil tahtis ta teostada Nõukogude Venemaa sõjalise ümberpiiramise ja majandusliku isoleerimise plaani, lõigates ta ära vilja ja teiste toiduainete poolest rikkaist piirkondadest.

Orenburgi töölised saatsid oma esindajad abipalvega Lenini ja Stalini juurde. Dutoviga võitlema saadeti Petrogradist madruste rühmi, Volga-äärseilt aladelt aga ja Uuralist tööliste Punakaardi salkkondi. Dutovi purustamisest võttis aktiivselt osa ka kohalik rahvastik, eriti kasahhid ja kirgiisid. Kasahhide ja kirgiiside beid ja feodaalsed elemendid, kes olid organiseerunud natsionalistlikku parteisse „Alaš", toetasid Dutovit aktiivselt.

Detsembri alguses 1917 kutsuti Orenburgi kokku Kasahstani kodanlike ja feodaalsete elementide esindajate kongress; kongressil lõi „Alaš" kontrrevolutsioonilise kasahhi valitsuse, mis sai nimeks „Alaš-Orda". Võitluses nõukogude võimu vastu töötas „Alaš-Orda" koos Dutoviga. Detsembri lõpul 1917 said Dutovi jõugud Punakaardilt lüüa. Jaanuaris 1918 muutus Orenburg nõukogude linnaks.

Samasugune kokkuvarisemine sai osaks kasakate kontrrevolutsioonile ka Donil ja Kubanil. Kornilovi mässust peale ja eriti Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu järel muutus Don kontrrevolutsiooni pelgupaigaks. Sinna põgenesid ka „Põhhovi vangid" — Kornilov, Denikin ja teised kindralid.

Saanud teada ülestõusust Petrogradis, kuulutas Doni ataman Kaledin Donimaa iseseisvaks ja hakkas ette valmistama sõda nõukogude võimuga. Donil hakkasid formeeruma kontrrevolutsioonilised ohvitseride jõugud, millest kujunes valgekaartlik vabatahtlik armee, eesotsas Kornilovi ja Denikiniga. Vallutanud detsembris 1917 Rostovi, hakkas Kaledin valmistuma sõjakäigule Donetsi basseini.

Suurt abi osutas Kaledinile Ukraina keskraada. Ta saatis Donile relvi, raha, saatis edasi junkrute ja kasakate väeosi, ei lasknud läbi Punakaardi üksusi, kes saabusid põhjast võitlema Kalediniga.

Appi Donbassi töölistele nende võitluses Kalediniga saadeti Punakaardi üksusi Nõukogude Venest. Võitlusse kaledinlastega astusid ka kasakad-rindemehed ja kasakkonna kehvem osa, kes nõudis maad ja rahu. Detsembri lõpul kutsuti Kamenski staniitsasse kokku kasakate-rindemeeste kongress, kus oli esindajaid 46 polgust. Kongressil organiseeriti Doni sõjalis-revolutsiooniline komitee kasakas Podtjolkovi juhtimisel. See komitee tunnustas nõukogude valitsuse võimu ja kutsus töötavat kasakkonda üles võitlema Kalediniga. Revolutsioonilise kasakkonna toetusel alustas Punakaart pealetungi Novotšerkaskile ja Rostovile. Kaledini poolt saadetud ohvitseride ja junkrute jõugud said lüüa.

Nähes, et seisukord on lootusetu, laskis Kaledin enda maha. Veebruari lõpul 1918 vallutasid punaväed Rostovi ja Novotšerkaski. Donil hakkas kehtima nõukogude võim.

Valgete riismed Kornilovi juhtimisel põgenesid Kubanile, lootes saada abi kontrrevolutsiooniliselt Kubani kasakate raadalt. Ent Kubanil hakkas juba kujunema nõukogude võim.

14. märtsil 1918 lõid Kubani Punakaardi osad kohaliku raada salgad Jekaterinodarist välja. Kubani kontrrevolutsiooniliste vägede riismed põgenesid Kubani taha. Jekaterinodaris siirdus võim revolutsioonilisele komiteele.

Kui Kornilov raada põgenemisest Jekaterinodarist teada sai, liikus ta Kubani kontrrevolutsionääridele appi. Teel Kornilovi jõugud riisusid „võõraid" talupoegi ja kasakate kehvistut. Korniilovlaste teid katsid mahalastute laibad. Kornilov ühendas oma juhtimise all kõik kontrrevolutsioonilised väeosad ja alustas nendega pealetungi Jekaterinodarile. 11. aprillil korniilovlased ründasid linna, mida kaitsesid punakaartlased ja kogu töötav elanikkond. Korniilovlaste kolmepäevane rünnak löödi tagasi. Valged kaotasid. Kornilov tapeti. Valge-

kaartlaste riismed põgenesid Denikini juhtimisel. Kubani oblastis hakkas kehtima nõukogude võim.

Võitlus nõukogude võimu eest Põhja-Kaukaasias. Oktoobrirevolutsiooni võidu järel Petrogradis sõlmisid Doni, Kubani ja Tereki kasakkonna ladvikud liidu Dagestani ja Tšetšnja rikaste mägilastega, et takistada nõukogude võimu tekkimist Põhja-Kaukaasia kasakate ja mägilaste rajoones. Kuid kasakate ladvikute ja mägilaste-feodaalide liidul puudus masside toetus. Kasakad-kolonistid ja Põhja-Kaukaasia mägilased olid ammusest ajast vaenujalal maa pärast. Võitlust kasakate ladvikutega pidasid ka nn. „võõrad", s. o. Põhja-Kaukaasiasse sisserännanud maata talupojad, kes ei kuulunud kasakate seisusse.

Eriti pinev oli olukord Tereki oblastis, kus elanikkond oma rahvuslikult koosseisult oli ülimal määral kirju. 1 200 000-lisest elanikkonnast oli Terekil kasakaid ainult 150 000, sisserännanud talupoegi 300 000. Ülejäänud rahvastik koosnes väiksemaist mägirahvaist. Kasakail oli keskmiselt 11 hektaari parimat maad hinge kohta, sellal kui mägilased tervete auulide (mägikülade) kaupa elasid kasakailt renditud maadel. Paljud kasakate staniitsad olid alles hiljuti kuulunud mägilasile, keda tsarism oli ajanud minema nende põlistest asupaikadest ja surunud kiviseile mäejärsakuile. Enne revolutsiooni seisid mägilased peaaegu väljaspool seadust. Keegi ei vastutanud kasakate maa-alal tapetud mägilaste eest. Tsaarivõimud ässitasid alatiselt üht mägirahvast teise kallale, eriti kristlasi islamiusuliste kallale.

Veebruarirevolutsioon peaaegu ei muutnud pingelist olukorda Põhja-Kaukaasias. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu järel ässitasid kohalikud aadlikud-ohvitserid mägirahvaid võitlusele nõukogude võimu vastu.

Väga suurt osa võitluses nõukogude võimu eest selles Põhja-Kaukaasia keerulises olukorras etendas S. M. Kirov, kes oli pöördunud tagasi Vladikavkazi II ülevenemaaliselt nõukogude kongressilt. Ta sõitis ringi mööda auule, selgitas

nõukogude võimu seadusi ja organiseeris mägilaste kehvistut võitluseks kontrrevolutsiooniga. Töötavad kasakad ja mägilased polnud veel nõukogude võimu viibimatuks kehtimapanekuks ette valmistatud. Nõukogusid mägirahvastel veel polnud, olid olemas vaid „rahvuslikud nõukogud".

Veebruaris 1918 loodi S. M. Kirovi ettepanekul Tereki oblasti rahvanõukogu, kes kutsus Pjatigorskisse kokku kõigi oblasti rahvaste kongressi. Hoolimata kontrrevolutsionääride provokatsioonidest pandi sel S. M. Kirovi poolt juhatatud kongressil pidulikult kehtima rahu kõigi Tereki rahvaste vahel.

Kongress võttis vastu bolševikkude resolutsiooni Rahvakomissaride Nõukogu võimu tunnustamise kohta ja saatis Leninile tervitustelegrammi.

Neli päeva hiljem siirdus oblasti rahvaste kongress Pjatigorskist Tereki oblasti keskusse — Vladikavkazi — ja valis seal Tereki oblasti rahvakomissaride nõukogu eesotsas bolševik Noi Buatšidzega.

1918. a. kevadeks kindlustus nõukogude võim kõigis vene „kasakliku Vendée" rajoonides — Donil, Kubanil ja Terekil.

Võitlus nõukogude võimu eest Siberis. Siberi suurtes keskustes — Omskis, Tomskis, Novonikolajevskis (praegune Novosibirsk) ja mujal — läks võim nõukogude kätte. 1917. aasta novembrikuu esimestel päevadel (v. k. j.). Nõukogudel tuli pidada võitlust „oblastnike" kontrrevolutsiooniliste organisatsioonidega, kes nõudsid iseseisva Siberi oblasti moodustamist, samuti ka sotsialistide-revolutsionääridega ja kulakutega. 1917. a. detsembris kutsusid „oblastnikud" kokku ülesiberilise erakorralise kongressi, kus otsustati kutsuda kokku Siberi asutav kogu 1918. a. märtsis, enne seda aga Siberi oblasti duuma.

Veebruari esimestel päevadel hakkasid duuma delegaadid Tomskisse kokku tulema. Siberi nõukogude Kesk-täitevkomitee (Tsentrosibir) korraldusel areteeriti siin osa neist kohaliku nõukogu poolt. 1918. a. veebruaris organiseerisid vaba-

dusse jäänud saadikud põranda all tegutseva Siberi kontrrevolutsioonilise ajutise valitsuse.

Jaanuaris-veebruaris seati nõukogude võim sisse ka Siberi kaugeil ääremaadel — enamikus Taga-Baikali oblasti maakondades ja Tobolski kubermangu põhjapoolseis maakondades.

II ülesiberilisel nõukogude kongressil 1918. a. veebruari lõpul valiti Kesk-täitevkomitee (Tsentrosibir) uus koosseis, mida juhtisid bolševikud. Nõukogude võim levis üle kogu Siberi.

Asutava Kogu laialisaatmine. Asutav Kogu oli muutunud lipukirjaks kogu kodanlikule kontrrevolutsioonile, kes oli astunud võitlusse Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga. Kodanlus ja ta agendid — menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid — seadsid loosungile „Kogu võim nõukogudele!" vastu oma loosungi: „Kogu võim Asutavale Kogule!"

29. novembril (12. detsembril) 1917 avaldas nõukogude valitsus dekreedi kadettide partei keskkomitee liikmete kui rahvavaenlaste areteerimise kohta.

Nõukogude võim ei takistanud Asutava Kogu kokkukutsumist, sest talupoegade massidele tuli anda võimalus läbi elada sellega seotud illusioonid. Asutava Kogu valimised andsid enamuse sotsialistidele-revolutsionääridele: 715 saadikust olid 412 sotsialistid-revolutsionäärid ja 183 bolševikud. Teised parteid said tühise arvu kohti. Tegelikult aga Asutava Kogu parempoolsete sotsialistide-revolutsionääride enamik ei kajastanud tõelist jõudude vahekorda mitte üksnes riigis, vaid ka sotsialistide-revolutsionääride parteis endas. Asutava Kogu valimised toimusid novembris pärast nõukogude võimu tekkimist, Asutava Kogu kandidaatide nimekirjad aga olid koostatud enne nõukogude võimu võitu. Selle aja kestel oli sotsialistide-revolutsionääride partei lõhenenud. Kuid talupojad ja soldatid, kes pooldasid „pahempoolseid" sotsialiste-revolutsionääre, pidid hääletama sotsialistide-revolutsionääride üldise nimekirja poolt.

13. (26.) detsembril 1917 avaldas Lenin oma „Teesid Asutava Kogu kohta". Neis juhiti tähelepanu sellele, et rahvamassid nõuavad Asutavalt Kogult nõukogude võimu ja põhiliste rahu, maa ning töölisкontrolli kohta käivate dekreetide tunnustamist.

Asutava Kogu avas Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee (ÜKTK) nimel Jakov Mihhailovitš Sverdlov 5. (18.) jaanuaril 1918. Ta kandis ette „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni", mille olid koostanud Lenin ja Stalin. Deklaratsioon pani Asutavale Kogule ette kuulutada Venemaa Nõukogude Vabariigiks, kaotas maa-eraomanduse ja kinnitas kõik nõukogude seadused. Asutav Kogu ei võtnud deklaratsiooni vastu. Siis teatasid bolševikud, et Asutav Kogu „väljendab revolutsiooni eilset päeva", et nemad ei soovi kinni katta rahvavaenlaste kuritegusid ja lahkuvad Asutavast Kogust. Pärast bolševikkude (ja nende järel ka „pahempoolsete" sotsialistide-revolutsionääride) lahkumist ei kestnud koosolek enam kaua. Kell 4 hommikul astus koosoleku juhataja Tšernovi juurde madrus Železnjakov ja ütles: „Valve on väsinud. Tuleb lõpetada." Saadikud lahkusid koosolekusaalist. 6. jaanuaril 1918 saadeti Asutav Kogu ÜKTK dekreediga laiali.

Töölised ja talupojad kiitsid üksmeelselt heaks „Utšredilka"[1] laialiajamise, sest nad nägid, et Asutav Kogu tahtis anda võimu kapitalistidele ja mõisnikele.

Küsimusele oma suhtumise kohta Asutavasse Kogusse kirjutasid samal ajal toimunud talurahva kongressi saadikud oma ankeetides: „Asutavale Kogule ma ei looda", „Soldatid ei usalda Asutavat Kogu ega oota temalt midagi head", „Usk Asutavasse Kogusse on löönud kõikuma" jne.

III nõukogude kongress. Vene Suur Oktoobrirevolutsioon toimus hetkel, mil sõda läänerindel astus ägedamasse faasi. Seepärast saavutas Nõukogude riik Lenini sõnade järgi esialgu otsekui ajutise sõltumatuse riikidevahelisist suhteist.

---

[1] Utšredilka — Asutava Kogu pilkenimi.

Ilma välismaiste imperialistide toetuseta osutusid proletaariaadi diktatuuri vaenlaste jõud tühiseiks. Sel perioodil, nagu ütles Lenin, „... oli kodusõda lausa nõukogude võimu võidukäiguks, sest tema vastastel, kurnajail, mõisnikel ja kodanlusel, polnud mingit, ei poliitilist ega majanduslikku tuge." (Lenin, Teosed, XXII köide, lk. 390.)

Jaanuaris 1918 peetud III ülevenemaaline nõukogude kongress võttis kokku riigis toimunud nõukogude võimu võidukäigu üldised tulemused. Kongress võttis vastu „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni", mille oli kirjutanud Lenin Stalini osavõtul. Selles deklaratsioonis oli öeldud: „Venemaa kuulutatakse tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude vabariigiks. Kogu võim keskuses ja kohtadel kuulub neile nõukogudele."

III kongress kinnitas kõik nõukogude võimu poolt väljaantud dekreedid, mis rajasid uue, nõukogude, sotsialistliku riigi alused, ja deklareeris, et nõukogude võimu peamiseks ülesandeks on kaotada igasugune ekspluateerimine inimese poolt, ehitada üles sotsialistlik ühiskond Venemaal ja võidelda sotsialismi võidu eest kõigis maades.

Kongress kuulutas vastavalt seltsimees Stalini esitisele, et „Vene Nõukogude Vabariik asutatakse vabade rahvuste vaba liidu alusel nõukogude rahvuslike vabariikide föderatsioonina". Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi (VNFSV) loomine kindlustas kõigi varem rõhutud Venemaa rahvuste töötavate klasside vaba ja vabatahtliku (ning järelikult ka tiheda ja kindla) liidu.

III ülevenemaalisel nõukogude kongressil oli suurim tähtsus Nõukogude riigi ajaloos: ta fikseeris riigi sotsialistlikud alused.

§ 36. Rõhutud rahvaste vabastamine nõukogude võimu poolt.

Soome iseseisvuse tunnustamine. Veel enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni loodud kodanlikud „rahvuslikud nõukogud" ja oblastite kodanlikud „valitsused", püüdes säilitada kodanlikku korda, kuulutasid nõukogude valitsusele sõja.

Rahvuslike rajoonide töölised ja talupojad, kes olid organiseerunud tööliste ja talupoegade saadikute nõukogudesse, astusid Vene tööliste juhtimisel ja abil võitlusse nõukogude võimu eest ka rahvuslikes rajoones.

Esimeste seas astus võitlusse võimu pärast Soome töölisklass. Kuid reeturid — Soome sotsiaaldemokraatide parempoolne tiib — andsid võimu üle kodanlusele. Soome eduskund kinnitas ametisse Svinhufvudi reaktsioonilise valitsuse. Võimu küsimuse otsustamiseks kutsuti kokku sotsiaaldemokraatliku partei erakorraline kongress.

14. (27.) novembril 1917 esines Soome sotsiaaldemokraatide kongressil rahvusasjade rahvakomissar J. V. Stalin. Ta tervitas Soome töölisi ja selgitas neile nõukogude võimu programmi rahvusküsimuses. Nõukogude valitsus garanteeris Soome sõltumatuse. „Täielik oma elu korraldamise vabadus nii soome kui ka kõigile teistele Venemaa rahvastele! Soome rahva vabatahtlik ja aus liit vene rahvaga! Ei mingit hooldamist, ei mingit ülevalt tulevat järelevalvet soome rahva üle!" deklareeris seltsimees Stalin. (Lenin ja Stalin, Valitud teosed 1917. aastast, lk. 531.) Kutsudes Soome töölisi üles järgnema Vene tööliste eeskujule, tõotas ta neile Nõukogude Vabariigi vennalikku abi. Ometi ei võtnud oportunistide poolt juhitud kongress vastu otsust võimu haaramise kohta Soome töölisklassi poolt.

Soome sotsiaaldemokraatide abil kindlustas kodanlus oma võimu. Soome eduskunna kodanlik enamik otsustas Venemaast lahku lüüa.

1917. a. detsembris avaldas Rahvakomissaride Nõukogu

dekreedi Soome vabariigi sõltumatuse tunnustamise kohta. Nõukogude võim näitas, et ta tegelikultki teostab rahvaste õigust enesemääramisele kuni nende riikliku eraldumiseni.

Võitlus nõukogude võimu eest Leedus, Lätis ja Eestis. Oktoobrirevolutsioon võeti Baltimaade töötava rahva poolt tohutu vaimustusega vastu. Vihkamise ja hirmuga võtsid ta vastu nende maade mõisnikud ja kodanlus.

Leedu kodanlus taotles Leedu eraldamist Nõukogude Venest ja püüdis takistada nõukogude võimu loomist Leedus. Leedu rahvusnõukogu (taryba), kelle presidendiks oli reaktsiooniline mõisnik Smetona, kuulutas 1917. a. detsembris välja Leedu riigi iseseisvuse. Kasutades asjaolu, et Leedu oli Maailmasõja ajal okupeeritud Saksa vägede poolt, pöördus rahvusnõukogu bolševistliku revolutsiooni vastu abi saamiseks Saksa keisri poole; ta väljendas valmisolekut astuda Saksamaaga sõjalisse, majanduslikku ja tolliliitu. Nii tekkis kodanlik Leedu vabariik pealinnaga Vilnos. Kuid Leedu tõelisteks peremeesteks jäid Saksa sõjalised võimud, kes toetusid Leedu mõisnikele ja kodanlusele.

Läti okupeerimise osas loodi nõukogude võim 1917. a. oktoobris. Oktoobripäevil etendasid suurt osa läti kütid, kes võtsid aktiivselt osa proletaarlikust revolutsioonist. Nad okupeerisid Läti raudteede sõlmjaamad ja takistasid sõjavägede saatmist rindelt abiks Kerenskile. Kuid nõukogude võim ei kestnud Lätis kaua. Proletaarliku revolutsiooni läbi ärahirmutatud Läti kodanlus ja mõisnikud pöördusid Saksa võimude poole palvega tuua sõjavägesid sellesse Läti ossa, kus oli tekkinud nõukogude võim. Saksa imperialistid rahuldasidki selle palve.

Eestis toimus proletaarlik revolutsioon otsekohe pärast relvastatud ülestõusu Petrogradis. Kogu võim läks üle-eestimaalise tööliste, talupoegade, soldatite ja madruste saadikute nõukogu kätte. Nõukogude võim Eestis natsionaliseeris maa, tehased ja vabrikud. Nõukogude võit Eestis oli Petrogradis toimunud oktoobrivõitluste õnnelikuks lõpuleviimiseks suure

tähtsusega. Nõukogude võim Eestis ei lasknud sõjavägesid rindelt läbi Kerenskit abistama. 1917. a. novembri keskel saadeti laiali Eesti rahvuslik maapäev, mis oli kujunenud kontrrevolutsiooni keskuseks. Eesti kodanlus ja Balti parunid hakkasid ette valmistama pööret ja otsisid abi juba 1917. a. septembris mõned Eesti saared okupeerinud Saksa sõjaväe juhtide poolt, paludes neid okupeerida Eesti. Nii algas okupatsioon kogu Eestis.

Võitlus nõukogude võimu eest Ukrainas. Nagu seltsimees Stalin on näidanud, põrkas Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon piirimaadel vastu kaitsetammi veel enne Oktoobrit loodud „rahvuslikkude nõukogude" ja oblasti kohalikkude võimude näol.

„Riigi keskuses alustatud revolutsioon ei võinud kauaks tema kitsa territooriumi raamidesse jääda. Võitnud keskuses, pidi ta paratamatult laienema piirimaadele. Ja tõepoolest valgus revolutsioonilaine otsekohe pöörde esimestest päevadest põhjast üle kogu Venemaa, haarates ühe piirimaa teise järel. Kuid siin põrkas ta juba enne Oktoobrit „rahvusnõukogude" ja piirkonna „valitsuste" kujul tekkinud tammi vastu (Donimaa, Kuban, Siber). Asi seisab selles, et need „rahvuslikud valitsused" ei tahtnud kuuldagi sotsialistlikust revolutsioonist. Olles kodanlikud oma loomult, ei tahtnud nad hoopiski purustada vana kodanlikku maailma, vastuoksa — nad pidasid oma kohuseks teda kõigi jõududega säilitada ja kindlustada. Olles imperialistlikud oma olemuselt, ei tahtnud nad hoopiski imperialismist lahku lüüa, vastuoksa — nad ei olnud kunagi selle vastu, et haarata ja enda alla heita tükke ja tükikesi „võõrastest" rahvustest, kui selleks avanes võimalus. Pole ime, et „rahvuslikud valitsused" piirimaadel kuulutasid sõja sotsialistlikule valitsusele keskuses. Kuulutanud aga sõja, said nad loomulikult reaktsioonikolleteks, mis endi ümber koondasid kõike, mis Venemaal oli kontrrevolutsioonilist." (S t a l i n, Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus, Tallinn 1946, lk. 83—84.)

Pärast Oktoobrit muutus Ukraina keskraada kodanliku kontrrevolutsiooni kantsiks. Saanud teada võimu ülemineku st Venemaal nõukogude kätesse, võttis keskraada vastu otsuse mitte tunnustada nõukogude võimu ja alustada võitlust nõukogude võimu organiseerimise katsete vastu Ukrainas. Ta sõlmis kokkuleppe mitmesuguste Vene kontrrevolutsiooniliste organisatsioonidega ja parteidega ning deklareeris oma truudust „liitlasile", s. t. Entente'ile.

Ukraina tööliste ja talupoegade massid, keda vaimustasid teated Petrogradi ülestõusu võidu kohta, astusid võitlusse nõukogude võimu eest. Bolševik Andrei Ivanovi juhtimisel asutasid Kiievi töölised revolutsioonilise komitee, kes organiseeris ülestõusu Ajutise Valitsuse vastu.

Tööliste võidu momendil keskraada, kes varjas erapooletuse maskiga oma abi Ajutise Valitsuse sõjavägedele, tungis reetlikult Kiievi nõukogu kallale ja haaras võimu enda kätte. Raada sõlmis liidu Kalediniga ja laskis kasakate üksusi läbi Ukraina territooriumi rindelt Donile. Samal ajal keeldus raada oma territooriumilt läbi laskmast Kaledini vastu saadetud Nõukogude vägesid.

Olles ära proovinud kõik rahulikud vahendid raadaga tekkinud konflikti lahendamiseks, esitas Nõukogude valitsus talle 4. (17.) detsembril kategoorilise nõude lõpetada Kaledini abistamine. Raada vastu Ukrainas hakkasid üles tõusma Ukraina töölised ja vaesemad talupojad.

11. (24.) detsembril 1917 valis üleukrainaline nõukogude kongress nõukogude Kesk-täitevkomitee, kes moodustas esimese nõukogude valitsuse Ukrainas. Sellele valitsusele saadeti abiks sõjaväed Nõukogude Venest.

16. (29.) jaanuaril algas Kiievis bolševikkude üleskutsel tööliste relvastatud ülestõus raada vastu. Võitlused kestsid mitu päeva. Eriti sangarlikult võitlesid Kiievi arsenali töölised: igast küljest ümber piiratud, ilma padruniteta, ilma vee ja toiduaineteta, ei alistunud nad mitme päeva jooksul. Raada õiendas nendega julmalt arved. Kuid nõukogude väed lähene-

sid juba Kiievile ja vallutasid ta 27. jaanuaril (9. veebruaril) taas ülestõusnud Kiievi tööliste toetusel. Raada põgenes Žitomiri. Nõukogude võim hakkas kehtima kogu Ukrainas.

Võitlus nõukogude võimu eest Valge-Venes. Võitlus nõukogude võimu eest Valge-Venes toimus soldatite-rindemeeste kaasabil. Niipea kui saadi esimesed teated Oktoobriülestõusust Petrogradis, haaras Minski nõukogu võimu enda kätte ja vabastas vanglaist kõik Kerenski valitsuse poolt „poliitiliste süütegude" eest areteeritud soldatid. Vabastatud soldateist koostasid bolševikud revolutsioonilise polgu.

Minski nõukogu purustamiseks püüdis kontrrevolutsioon kasutada kasakaid. Kuid rindelt saabusid Minskile appi soomusrong ja polk soldateid. Kasakad löödi tagasi. L. M. Kaganovitši juhtimisel seadsid Polesje bolševikud sisse kontrolli sõjaväe ešelonide liikumise üle, pidades kinni kasakate ešelone, ja võtsid neilt relvad ära.

1917. a. novembri teisel poolel toimus Minskis XI rindekongress, kes kuulutas Valge-Venes välja nõukogude võimu.

Võitlus nõukogude võimu eest Taga-Kaukaasias. Taga-Kaukaasia seitsmemiljoniline elanikkond koosnes kümneist rahvustest. Õhutades rahvuste vahel vaenu, püüdsid proletaarliku revolutsiooni vaenlased sotsialistlikust revolutsioonist osavõtust masse eemale tõmmata. Taga-Kaukaasia kodanlikud rahvuslased — Armeenia dašnakid, Aserbaidžani mussavatistid, Gruusia menševikud, kes olid Ajutise Valitsusega rahulikult läbi saanud, otsustasid Venemaast lahti lüüa otsekohe seejärel, kui seal oli kujunenud nõukogude võim.

Selle eesmärgiga asutasid nad 11. (24.) novembril 1917 Taga-Kaukaasia komissariaadi, kes moodustas kõigi kodanlike parteide bloki võitluseks nõukogude võimu vastu. Taga-Kaukaasia rahvaste sõltumatuse lipu all katkestas Taga-Kaukaasia komissariaat suhted Nõukogude Venega ja sõlmis liidu Doni ja Kubani kontrrevolutsionääridega. Taga-Kaukaasia komissariaat ühendas vormiliselt Gruusia, Aserbaidžani ja Armeenia, tegelikult aga valitses igaühte neist maadest koha-

lik rahvuslik nõukogu. Nende vahel algas terav rahvustevaheline võitlus. Taga-Kaukaasia kontrrevolutsiooni eesotsas seisid Gruusia menševikud. Nad haarasid endi kätte Tiflisi arsenali, Kaukaasia armee piirkonna-nõukogu ruumid ja ressursid ning hakkasid formeerima oma rahvuslikke sõjaväeüksusi, püüdes nende väeosade relvastamiseks kasutada demobiliseeruva Kaukaasia armee relvi. Šamhori raudteejaama saadeti soomusrong, mis jaanuaris 1918 koos mussavatistide relvastatud jõukudega tulistas Kaukaasia rindelt tagasipöörduvaid sõjaväe ešelone. Selle reetliku rünnaku tagajärjel sai surma 2000 vene soldatit. Šamhori tulistamine kutsus esile Taga-Kaukaasia töötava rahva tugevaima hukkamõistu ja protesti. Vastuseks sellele suurendas Taga-Kaukaasia komissariaat repressioone: sulges tööliste ajalehed, areteeris rea Gruusia bolševikke, hajutas demonstratsioone.

10. veebruaril korraldasid töölised ja soldatid Tiflisis Aleksandri aias grandioosse protestimiitingu Taga-Kaukaasia komissariaadi kontrrevolutsioonilise tegevuse vastu. Menševikkude poolt kohalesaadetud väeosad piirasid miitingu ümber ja tulistasid relvadeta töölisi kuulipildujaist. Samal päeval avati Tiflisis Taga-Kaukaasia seim, mis koosnes laialiaetud Asutava Kogu liikmeist — menševikest, dašnakkidest, mussavatistidest, sotsialistidest-revolutsionääridest, kadettidest. Taga-Kaukaasias tugevnes valge terror. Talupoegade liikumise mahasurumiseks saadeti kohale karistusekspeditsioonid, kes lasksid maha tuhanded talupojad.

Mitte suutes oma jõududega kasvavast revolutsioonilisest liikumisest jagu saada, pöördusid Taga-Kaukaasia „rahvuslikud valitsused" Lääne-Euroopa imperialistide poole palvega abi saamiseks oma tööliste ja talupoegade vastu.

Taga-Kaukaasia ja eriti naftarikas Bakuu meelitasid juba ammu Lääne-Euroopa imperialiste ligi. Taga-Kaukaasia lahkulöömine Venemaast ja kodanlike rahvuslaste poolt seal teostatav võimutsemine kergendasid nüüd imperialistidele Taga-Kaukaasia vallutamist.

Taga-Kaukaasia seim pidas algul läbirääkimisi Ententeʼiga, kel aga sel hetkel ei juhtunud olema jõude. Siis otsustas seim astuda tehingusse Saksa koalitsiooniga ja alustas Türgiga läbirääkimisi. Kuid türklased, mussavatistide poolt toetatuina, katkestasid need läbirääkimised, vallutasid Karsi ja Batumi ning alustasid pealetungi Taga-Kaukaasia siseosadele. Mussavatistide toetusel leppisid dašnakid ja menševikud Saksa-Türgi imperialistidega kokku ja kuulutasid nende nõudel välja Taga-Kaukaasia „iseseisvuse" aprillis 1918.

Taga-Kaukaasia suhtes omasid kavatsusi ka Inglise imperialistid. 1918. a. alguses saatsid nad Pärsia kaudu sõjaväelise ekspeditsioooni, kelle juht meelitas Nõukogude Venest Pärsiasse põgenenud vene ohvitsere enda teenistusse ning hakkas tegema ettevalmistusi Bakuu vallutamiseks.

Kõigist Taga-Kaukaasia linnadest tervitas Petrogradi ülestõusu ega tunnustanud Taga-Kaukaasia seimi võimu ainult Bakuu tööliste saadikute nõukogu, kus bolševikud olid enamuses. „Bakuu linn tuleb muuta tugipunktiks võitluses nõukogude võimu eest Taga-Kaukaasias!" kuulutas Bakuu nõukogu 1918. a. märtsi alguses vastuvõetud resolutsioonis. Kõigepealt algas võitlus aserbaidžaanlaste ja Bakuu armeenlaste keskel provokatsioonilist tegevust arendavate kodanlik-natsionalistlike parteidega, mussavatistidega ja dašnakkidega. 18. märtsil astusid mussavatistid nõukogude võimu vastu välja. Bakuu töölised purustasid vana bolševiku Stepan Šaumjani juhtimisel mussavatistide kontrrevolutsioonilise vastuhaku. Bakuus tugevnes nõukogude võim ja tekkis sangarlik Bakuu kommuun.

Võitlus nõukogude võimu eest Kesk-Aasias. Kui võitlused Petrogradis olid täies hoos, hakkasid Taškendi bolševikud valmistuma võimu haaramiseks, kuid kasakad ja junkrud piirasid 28. oktoobril (10. novembril) 1917 Taškendi nõukogu ümber ja areteerisid revolutsioonilise komitee liikmed. Alarmivile peale kogunes areteeritute vabastamiseks 3000 relvastatud töölist — venelasi ja usbekke. Algas ülestõus. Kasakad ja junkrud oku-

peerisid Taškendi kindluse ja saatsid linna soomusautod. Töölised ehitasid barrikaade ja sulgesid neile tee. Lahing kestis peaaegu 4 päeva. Küladest tulid töölistele abiks töötavad usbekid ja kirgiisid.

Visa võitluse järel siirdus 31. oktoobril (13. novembril) 1917 võim nõukogude kätte. Revolutsioonilise komitee liikmed vabastati vanglast. Taškendis moodustati Turkestani nõukogude valitsus.

Võituleks nõukogude võimuga Kesk-Aasias rajasid kodanlikud rahvuslased ja vene kolonisaatorid-valgekaartlased inglaste toetusel 1917. a. novembris Kokandis oma valitsuse, nn. „Kokandi autonoomia", kes alustas kodusõda Kesk-Aasias. 1918. a. veebruaris likvideeriti Kokandi „valitsus" Turkestani Punakaardi poolt. Turkestani Punakaardi üksustest võtsid osa mitte ainult linnatöölised — raudteelased ja puuvillatöölised, vaid ka käsitöölised ja töötavad dehkaanid — usbekid, kirgiisid, kasahhid ja turkmeenid.

Rahvusasjade Rahvakomissariaat. Et juhtida rõhutud rahvaste võitlust enda vabastamise eest ja tegelikult teostada nõukogude võimu rahvuspoliitikat, selleks loodi esimestel päevadel pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu Rahvusasjade Rahvakomissariaat. Selle eesotsas seisis seltsimees Stalin. Rahvusasjade Rahvakomissariaadil seisis ees grandioosne ülesanne juhtida poliitilist, majanduslikku ja kultuurilist ülesehitustööd keset oma keelelt, eluviisidelt, kultuuriliselt ja poliitiliselt tasemelt üliväga erinevaid mittevene rahvusi, kes moodustasid endise tsaari-Venemaa rahvastikust 65 miljonit.

1918. a. alguses esines seltsimees Stalin Rahvusasjade Rahvakomissariaadi nimel üleskutsega Kaasani, Ufa, Orenburgi ja Jekaterinburgi nõukogule ja Turkestani krai Rahvakomissaride Nõukogule. Selles üleskutses selgitas seltsimees Stalin nõukogude võimu rahvuspoliitika põhilisi ülesandeid ja märkis terve tegevusprogrammi masside liitmiseks nõukogude ümber. Ta pani ette teostada rahvuslike ääremaade autonoomia ja arendada viivitamatult tööd emakeelse kohaliku kooli

ja kohaliku kohtu, emakeelsete kohalike võimuorganite, kohalike poliitiliste ja hariduslike asutiste loomiseks. Nõukogud pidid kindlustama eri rahvuste tööliste ja talupoegade liitu ja viima neid sotsialismile.

Rahvusasjade Rahvakomissariaat arendas suurt tööd rahvusliku kultuuri arendamisel ja valmistas kaadreid varem rõhutud rahvuste seas töötamiseks, andis välja nende rahvuste keeles raamatuid ja ajalehti, asutas koole ja haridusasutisi.

Eriti energiliselt kaitses Rahvusasjade Rahvakomissariaat varem täiesti õigusteta olnud vähemusrahvuste — jakuutide, nenetsite, Volgamaa rahvaste jt. huve. Rahvakomissaride Nõukogu võttis 1918. a. suvel Rahvusasjade Rahvakomissariaadi algatusel vastu dekreedi „lõpetada juudivastane liikumine ta juurteni". Dekreedi eelnõule kirjutas Lenin: „Pogrommimehed ja pogrommide üleskihutajad tuleb asetada väljapoole seadust."

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon hävitas vundamendini „rahvaste vangla", milleks oli tsaari-Venemaa. Oktoobrirevolutsioon lõi kindla aluse vene tööliste ja talupoegade liiduks töötajatega kõigist mittevene rahvusist ja äratas poliitilisele elule Venemaa kõige mahajäänumad rahvad, avades neile tee sotsialismile.

Nõukogude võimu rahvuspoliitika omas määratu suurt rahvusvahelist tähtsust. Eriti suur oli ta mõju Idamaade rahvastele.

Nõukogude valitsus kuulutas tühistatuks kõik tsaari poolt Türgi ja Pärsiaga ebavõrdsuse alusel sõlmitud lepingud ja hakkas viima vägesid välja tsarismi poolt okupeeritud aladelt (Türgi Armeeniast jt.).

Nõukogude valitsuse võitlus väikerahvaste iseseisvuse eest võitis temale usalduse kõigi varem mahajäänud ja rõhutud rahvaste seas.

§ 37. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni maailmaajalooline tähtsus.

Oktoobrirevolutsiooni võidu põhjused. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni teostasid töölisklass ja kehvemad talupojad. Oma iseloomult oli ta sotsialistlik revolutsioon. Kukutanud ekspluateerivad klassid, organiseeris proletariaat proletaarliku diktatuuri nõukogude riigi kujul. Nõukogude võimu ülesandeks oli täieliku sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine meie riigis.

Suur proletaarlik revolutsioon purustas võrdlemisi kerge vaevaga imperialismi ahelad ja kukutas kodanluse võimu.

„Nende põhjuste reas, mis määrasid sotsialistliku revolutsiooni sellise võrdlemisi hõlpsa võidu Venemaal, tuleb märkida järgmisi peapõhjusi:

1. Oktoobrirevolutsiooni ees seisis niisugune võrdlemisi nõrk, halvasti organiseeritud ja poliitiliselt vähekogenud vaenlane nagu Vene kodanlus. Vene kodanlusel, kes majanduslikult polnud veel tugev ja sõltus täielikult valitsuse tellimistest, polnud ei poliitilist iseseisvust ega küllaldast initsiatiivi, mis on tarvilikud, et leida väljapääs olukorrast. Tal puudusid suure mastaabiga poliitiliste kombinatsioonide ja poliitiliste tüssamiste kogemused, mida omab näiteks Prantsuse kodanlus, samuti ka suureulatuslike petislike kompromisside koolitus, mida omab näiteks Inglise kodanlus. Alles eile oli ta otsinud kokkulepet tsaariga, kelle kukutas Veebruarirevolutsioon, ja pääsenud pärast seda võimule, ei osanud ta midagi paremat välja mõelda, kui kõiges olulises jätkata vihatud tsaari poliitikat. Samuti nagu tsaar pooldas ta, et „sõda jätkata võidurikka lõpuni", hoolimata sellest, et sõda oli riigile üle jõu käivaks muutunud ja rahva ja sõjaväe viimase määrani kurnanud. Samuti nagu tsaar pooldas ta, et mõisnike maaomandus põhiliselt säiliks, sellest hoolimata, et talurahvas oli hääbumas maapuuduse ja mõisnike surve all. Mis puutub poliitikasse töölisklassi suhtes, siis läks Vene kodanlus oma töölisklassi

vihkamises tsaarist kaugemale, sest ta püüdis tehaste omanike ja vabrikantide survet mitte ainult säilitada ja kindlustada, vaid püüdis teda massiliste lokautidega teha talumatuks.

Ei tule imestada, et rahvas tsaari poliitika ja kodanluse poliitika vahel ei näinud olulist vahet ja oma vihkamistunde tsaari vastu kandis üle kodanluse Ajutisele Valitsusele.

Senikaua kui sotsialistide-revolutsionääride ja menševike kokkuleplikel parteidel oli rahva hulgas teatav mõju, võis kodanlus ennast nendega varjata ja võimu enda käes hoida. Ent pärast seda, kui menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid endid paljastasid imperialistliku kodanluse agentidena ja seega kaotasid rahva hulgas oma mõju, jäid kodanlus ja tema Ajutine Valitsus kõlkuma maa ja taeva vahele.

2. Oktoobrirevolutsiooni eesotsas seisis niisugune revolutsiooniline klass nagu Venemaa töölisklass, lahinguis karastatud klass, kes lühikese ajaga oli kaks revolutsiooni läbi teinud ja kolmanda revolutsiooni eelõhtuks võitluses rahu, maa, vabaduse ja sotsialismi eest oli võitnud endale rahvajuhi autoriteedi. Kui poleks olnud niisugust revolutsiooni juhti nagu Venemaa töölisklass, kes oli rahva usalduse pälvinud, siis poleks olnud ka tööliste ja talurahva liitu. Selle liiduta poleks aga Oktoobrirevolutsioon suutnud võita.

3. Venemaa töölisklassil oli revolutsioonis niisugune tõsine liitlane nagu kehvtalurahvas, kes moodustas talurahvast elanikkonna määratu suure enamuse. Revolutsiooni kaheksa kuu kogemusi, mida võib julgesti kõrvutada „normaalse" arenemise mitmekümne aasta kogemustega, talurahva töötavad hulgad ei elanud läbi asjata. Selle aja vältel oli neil võimalus tegelikult läbi katsuda kõik Venemaa parteid ja veenduda, et ei konstitutsioonilised demokraadid ega sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud ei hakka tõsiselt mõisnikega tülitsema ja oma verd talupoegade eest valama, et Venemaal on ainult üks partei, kes pole seotud mõisnikega ja on valmis mõisnikud hävitama, et talupoegade nõudeid rahuldada, — see on bolševike partei. See asjaolu oli proletariaadi ja kehvtalu-

rahva liidu reaalseks aluseks. Töölisklassi ja kehvtalurahva liidu olemasolu määras ka kesktalupoegade käitumise, kes kaua kõhklesid ja alles Oktoobrirevolutsiooni eel pöördusid revolutsiooni poole, ühinedes kehvtalupoegadega.

Polegi tarvis tõendada, et niisuguse liiduta poleks Oktoobrirevolutsioon suutnud võita.

4. Töölisklassi eesotsas seisis niisugune poliitilistes võitlustes järeleproovitud partei nagu bolševike partei. Ainult niisugune partei nagu bolševike partei, kes oli küllalt julge selleks, et viia rahvast otsustavale rünnakule, ja küllalt ettevaatlik selleks, et teel eesmärgile vältida igasuguseid veealuseid karisid, — ainult niisugune partei võis niivõrd targasti ühendada üheks üldiseks revolutsiooniliseks vooluks sellised erinevad revolutsioonilised liikumised, nagu olid ülddemokraatlik liikumine rahu eest, talupoeglik-demokraatlik liikumine mõisamaade ülevõtmise eest, rõhutud rahvaste rahvuslik vabadusliikumine rahvusliku üheõigusluse saavutamiseks ja proletariaadi sotsialistlik liikumine kodanluse kukutamiseks ja proletariaadi diktatuuri kehtimapanekuks.

Nende erinevate revolutsiooniliste voolude ühendamine ühiseks võimsaks revolutsiooniliseks vooluks kahtlemata otsustas kapitalismi saatuse Venemaal.

5. Oktoobrirevolutsioon algas niisugusel hetkel, kus imperialistlik sõda oli alles hoos, kus tähtsamad kodanlikud riigid olid alles lõhestatud kaheks vaenulikuks leeriks, kus nad, olles seotud sõjaga üksteise vastu ja nõrgestades üksteist, polnud suutelised tõsiselt segama „Vene asjadesse" ja aktiivselt välja astuma Oktoobrirevolutsiooni vastu.

Kahtlemata hõlbustas see asjaolu tunduvalt Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu." (ÜK(b)P ajalugu, lühikursus, 1946, lk. 209—211).

Oktoobrirevolutsiooni tähtsus. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tähtsus on inimkonna ajaloos määratu suur. Ta tähistas põhjalikku pööret vanast, kapitalistlikust maailmast uue, sotsialistliku maailma poole. Ta lõhestas maailma kaheks

vastandlikuks süsteemiks — häviva kapitalismi süsteemiks ja võitva ning kasvava sotsialismi süsteemiks.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon purustas esmakordselt ajaloos täielikult ekspluateerivate klasside vana riigiaparaadi ja lõi selle asemele uut tüüpi riigi — nõukogud proletariaadi diktatuuri riigivormina.

Võtnud kodanluselt ja mõisnikelt tootmisvahendid ja muutnud vabrikud, tehased, maa, raudteed, pangad kogu rahva omandiks, tegi Oktoobrirevolutsioon lõpu rahvamasside ekspluateerimisele, päästis miljoneid töölisi töötaolu koledustest ja miljoneid talupoegi mõisniku orjamisest ning väljasuremisest.

Nõukogude võimu võit andis esmakordselt ajaloos rahvale mitte ainult vabaduse, vaid ka võimaluse kindlustada endale aineline heaolu, võimaluse võita endale õnnelik, jõukas, kultuurne elu.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon tõi esmakordselt maailma-ajaloos vabastuse rõhutud rahvastele, muutes nad vabadeks ja üheõiguslikeks sotsialismi ülesehitajaiks. Seega ta näitas orjastatud koloniaalsetele rahvastele teed võitluseks vabaduse eest.

Enne Oktoobrirevolutsiooni ähvardas meie kodumaad hädaoht langeda imperialistlike kiskjate saagiks ja muutuda sõltuvaks koloniaalmaaks. Sotsialistliku revolutsiooni võit päästis Venemaa ohust kaotada riiklik iseseisvus.

Vabastatud töölised ja talupojad ning orjusest vabanenud Venemaa rahvused heitsid endilt Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena mõisnike ja kapitalistide rõhumise ikke ja said ise oma elu peremeesteks. Nõukogud kindlustasid kõige laiematele rahvahulkadele aktiivse osavõtu riiklikust elust. Pandi kehtima proletaarne demokraatia, mis tagab rahva enamiku elulised huvid.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon on marksismi-leninismi teooria suurim triumf. Ta näitas, et revolutsiooniline

teooria, olles vallutanud rahvamassid, muutub ühiskonna arenemises võimsaks jõuks.

„Oktoobrirevolutsiooni võit," kirjutas Stalin, „tähendab põhjalikku murrangut inimkonna ajaloos, põhjalikku murrangut ülemaailmse kapitalismi ajaloolises saatuses, põhjalikku murrangut maailma proletariaadi vabadusliikumises, põhjalikku murrangut kogu maailma ekspluateeritavate masside võitlusviisides ja organisatsioonivormides, eluviisis ja traditsioonides, kultuuris ja ideoloogias." (Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 153.)

BRESTI RAHU. VÕITLUS HINGETÕMBAMISE EEST.

§ 38. Bresti rahu.

Võitlus imperialistlikust sõjast väljatulemise eest. Noore Nõukogude riigi tähtsaimaks ülesandeks oli välja jõuda imperialistlikust sõjast ja sõlmida rahu.

Dekreet rahu üle 26. oktoobrist (8. novembrist) tegi kõigile valitsustele ja rahvastele ettepaneku lõpetada sõda ja sõlmida õiglane, demokraatlik rahu.

Entente'i riikide valitsused keeldusid Nõukogude valitsuse ettepanekut vastu võtmast. Nad tahtsid, maksku mis maksab, hoida Vene vägesid idarindel nii kaua, kuni Saksamaaga sõjajalale astunud Põhja-Ameerika Ühendriigid paiskavad oma väed Euroopasse.

Keiserlik Saksamaa nõustus rahuläbirääkimistega, lootuses kergendada oma sõjalist seisundit ja toitlustamisolukorda. 20. novembril (3. detsembril) 1917 algasid Brest-Litovskis rahuläbirääkimised. Nõukogude delegatsioon tegi teatavaks rahudekreedi ja pani ette sõlmida rahu ilma anneksioonideta ja kontributsioonideta. Saksa delegatsioon nõustus selle ettepanekuga tingimusel, et rahu ilma anneksioonideta ja kontributsioonideta on võimalik ainult juhul, kui Entente sellega nõustub. Entente lükkas Nõukogude ettepaneku tagasi. Kui aga Nõukogude delegatsiooni esindajad sakslastelt küsisid, millised alad nad okupatsioonist vabastavad, vastas kindral Hoffmann küüniliselt: „Mitte ainsatki millimeetrit." Nõukogude delegatsioon pöördus tagasi Petrogradi, katkestades läbirääkimised üheks nädalaks. Lenin tegi ettepaneku viia läbirääkimised üle mingile erapooletule maale, kuid Saksa imperialistid keeldusid ja esitasid omad röövellikud rahutingimused. Nende tingimuste järgi pidid Saksamaale minema Muhu väina saared, Riia laht, Riia; Saksamaa kätte pidid jääma tema poolt

sõja ajal vallutatud Poola, Leedu, osa Lätit ja osa Valge-Venet. Nõukogude delegatsioon esitas protesti, katkestas läbirääkimised ja sõitis uuesti Petrogradi.

Nõukogude valitsus seisis vältimatu valiku ees — kas sõlmida keiserliku Saksamaaga viimase poolt ettepandud röövrahu või alustada uuesti sõda. Sõjapidamiseks polnud noor Nõukogude Vabariik suuteline. Rindel oli käimas sõjaväe stiihiline demobilisatsioon. Soldatid sõitsid koju. Vana sõjavägi oli lagunemas, uus polnud veel loodud. Sõjast vaevatud töötavad massid janunesid rahu järele ega saanud uut sõda pidada. 8. (21.) jaanuaril tegi Lenin partei Keskkomitee koosolekul, mis peeti III nõukogude kongressi bolševistlike saadikute osavõtul, teatavaks oma teesid Saksamaa poolt anneksionistliku eraldirahu viibimata sõlmimise kohta. Lenin näitas neis teesides, et Nõukogude Vabariigi olund ei luba sõda jätkata. Panna kaardile sotsialistliku Venemaa saatus ja seega ka ülemaailmse proletaarliku revolutsiooni saatus sel eeldusel, et varsti (kuigi teadmata millal) võib vallanduda revolutsioon Saksamaal, oleks avantüür. Lenin ütles, et rahu sõlmimine ei nõrgesta Nõukogude Vabariiki, vaid tugevdab teda, sest Nõukogude valitsus saaks hinge tõmmata ja kasutaks seda maa kaitsevõime tõstmiseks ja nõukogude võimu kindlustamiseks.

Võitlus trotskistlik-buhhaarinlike sõjaprovokaatorite vastu. Võitluses rahu eest tuli bolševikkude parteil ära võita nõukogude võimu rohkearvuliste vaenlaste pöörane vastupanu.

Vene ja välismaa kodanlus ja tema toapoisid — menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid — tahtsid kiskuda relvadeta Nõukogude Vabariigi sõtta Saksamaaga, et seega nõukogude võimu kukutada. Sedasama taotlesid ka sotsialismi vaenlased, isamaa reetjad — trotskistid ja buhhaarinlased. Neid toetasid kahekeelsed Kamenev ja Zinovjev. Varjates oma reetlikke kavatsusi, viis Trotski Nõukogude delegatsiooni juhina Brest-Litovski läbirääkimised katkemisele. Brest-Litovskisse

ilmus ka Ukraina raada kui iseseisva valitsuse delegatsioon, kuigi raada sel perioodil oli ära aetud Ukraina ülestõusnud rahvamasside poolt. Trotski tunnustas selle „sõltumatu" raada seaduspärasust, kellega Saksa imperialistid olid Nõukogude delegatsiooni seljataga kokku leppinud Ukraina orjastamiseks. Toetudes Ukraina rahva reetjate abile, muutis Saksa keiserlik valitsus Nõukogude delegatsiooni suhtes järsult oma tooni. Ta esitas Nõukogude delegatsioonile ultimaatumi, nõudes oma röövellike tingimuste vastuvõtmist.

Rikkudes Lenini direktiivi, et rahu tuleb viibimata alla kirjutada, keeldus Trotski Saksamaa poolt esitatud tingimustel rahu sõlmimast, deklareeris aga samal ajal, et Nõukogude Vabariik ei hakka sõda pidama ja demobiliseerib oma sõjaväe. Rohkem ei võinud Saksa imperialistid soovidagi. Nõukogude maad ähvardas surmaoht. Kuid Buhharin ja Trotski jätkasid oma provokatsioonilisi väiteid, et „sakslane ei julge peale tungida".

Lenin nõudis kategooriliselt telegrammi saatmist Saksamaale, et rahuga nõustutakse. Leninit toetasid Stalin ja Sverdlov. Partei Keskkomitee istungi ajal 18. veebruaril saabus teade, et sakslased on kell 12 päeval alustanud tervel rindel pealetungi. Keskkomitee võttis vastu Lenini ettepaneku sõlmida kiiresti Saksamaaga rahu. Saksa imperialistid ei kiirustanud aga hoopiski rahu sõlmimisega, püüdes anastada suure territooriumi ja Vene sõjamoona-tagavarad. Nad paiskasid Nõukogude riigi vastu 30 diviisi, ratsaväe ja soomusautosid. Osa Saksa diviise liikus läbi Läti ja Eesti Narva sihis, ähvardades Petrogradi. Teine osa tungis Dvinski vallutamise järel Pihkva peale, liikudes Petrogradi poole edelast. Kokkuleppel Ukraina raadaga asusid Austria-Saksa väed samal ajal okupeerima Ukrainat.

21. veebruaril kuulutas Lenin sotsialistliku isamaa hädaohus olevaks. Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu pöördus kogu töötava rahva poole üleskutsega kaitsta sotsialistlikku kodumaad pealetungivate saksa okupantide vastu, kes püüd-

sid orjastada Nõukogude riigi töölisi ja talupoegi ning taastada kapitalistlikku korda. Kogu Nõukogude riigis loodi Punaarmee väeosi. Pihkva ja Narva all kohtas Saksa sõjavägi noore Punaarmee esimeste väeosade sangarlikku vastupanu.

Organiseerides kodumaa kaitset raskeimais tingimustes, kutsusid Lenin ja Stalin Petrogradi töölisklassi üles valvsusele ja halastamatule võitlusele vaenlaste vastu, kes püüdsid Petrogradis mässu organiseerida ja pealinna enda kätte haarata. Saksa sõjaväe pealetung pandi seisma. Punaarmee poolt Saksa imperialismi vägedele antud vastulöögi päeva — 23. veebruari — pühitsetakse siitpeale NSV Liidus Punaarmee päevana.

Nõukogude delegatsioon kirjutas 3. märtsil 1918 Brest-Litovskis rahulepingule alla veel raskemail tingimustel, kui Saksamaa oli esitanud läbirääkimiste alguses. Selle lepingu järgi viis Nõukogude Venemaa oma väed välja Soomest, Leedust, Lätist ja osast Valge-Venest. Ta pidi tegema rahu Ukraina keskraadaga. Nõukogude võim pidi sõjaväe ja laevastiku demobiliseerima ning maksma tohutut kontributsiooni. Türgi haaras sellal enda kätte Karsi ja Batumi.

Trotski ja Buhharini provokatsioon ohustas kogu Nõukogude Vabariigi eksistentsi. Trotski ja buhhaarinlased „tegelikult aitasid Saksa imperialiste ning takistasid revolutsiooni kasvamist ja arenemist Saksamaal." (Lenin, Teosed, XXII köide, lk. 307.) Saksa imperialistide kätte sattus määratu suur territoorium — peaaegu miljon ruutkilomeetrit maad, oma pindalalt nii suur kui Saksa- ja Prantsusmaa kokku. Rohkem kui 40 miljonit ukrainlast, lätlast, eestlast, valgevenelast ja leedulast sattus Saksa imperialismi kanna alla.

Bresti lepingu ratifitseerimine. Rahulepingu ratifitseerimise ümber puhkes võitlus uuesti. Trotskistlik-buhhaarinlik sõjasüütajate jõuk leppis kokku parempoolsete ja „pahempoolsete" sotsialistide-revolutsionääridega ning organiseeris kontrrevolutsioonilist vandenõu. Vandeseltslased kavatsesid nurja ajada Bresti rahu, kukutada Nõukogude valitsuse, areteerida ja tappa

Lenini, Stalini ja Sverdlovi. See koletislik plaan sai avalikuks alles 20 aastat hiljem.

VII parteikongress (6.—8. märtsil 1918) naelutas kinni „pahempoolsete kommunistide" õõnestava, desorganiseeriva tegevuse ja kinnitas Brestis sõlmitud rahulepingu.

Rahulepingu kinnitamiseks kutsuti 14. märtsiks kokku erakorraline IV nõukogude kongress. Sellel kongressil astusid Lenini vastu välja ühisel rindel menševikud ning parempoolsed ja „pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid. Koos nendega astusid välja ka buhhaarinlased, esitades oma deklaratsiooni, mis oli sihitud Lenini poliitika vastu. Kuid nõukogude võimu vastased said uuesti lüüa. Nõukogude kongress kiitis heaks hingetõmbamise poliitika, ratifitseeris rahulepingu ja kutsus töötavaid klasse üles mobiliseerima kõik jõud sotsialistliku isamaa kaitseks ja tema kaitsevõime tugevdamiseks.

Sõjalise hädaohu tõttu, mis oli tekkinud Saksa imperialistide poolt alustatud sissetungi tagajärjel Baltimaile ja Soome, otsustas kongress pealinna üle viia Petrogradist Moskvasse.

§ 39. Nõukogude rahvaste võitlus saksa okupantidega 1918. a.

Võitlus saksa okupantidega Ukrainas. Brest-Litovski rahulepingu järgi kohustus Saksamaa lõpetama sõja Nõukogude Venemaaga. Kuid Saksa imperialistid sõlmisid keskraadaga omaette rahulepingu ning Ukrainasse ja Donimaale saadeti ligemale 300 000 Austria-Saksa sõdurit. Ukrainat oli saksa valdutajaile vaja kui toor- ja toiduainete poolest rikast maad. Ukraina kaudu lootsid sakslased pääseda Donbassi kivisöe rajooni ja üle Doni ning Kubani — Taga-Kaukaasiasse, Bakuu naftaallikate juurde. Ukraina haaramine oli Saksa imperialismile tarvilik eriti selleks, et võidelda nõukogude võimu vastu ja tükeldada Nõukogudemaad.

Artiklis „Ukraina sõlm" kirjutas seltsimees Stalin 14. märtsil 1918 sellest, et Nõukogude Ukrainat ähvardab surmaoht, ja

kutsus Ukraina rahvast vabastuslikuks isamaasõjaks saksa okupantide vastu. „Austria ja Saksamaa imperialistid," kirjutas seltsimees Stalin, „kannavad oma tääkide otsas uut häbistavat iket, mis ei ole põrmugi parem vanast, tatari ikkest, selline on läänest tuleva pealetungi mõte. Seda nähtavasti tunneb palavlikult vastulöögiks valmistuv Ukraina rahvas. Vägivaldsele sissetungile vastab Ukraina rahvas sellega, et formeerib talupoegadest armeed, mobiliseerib töölistest Punakaarti, pärast esimesi paanika puhanguid sooritab rea õnnestunud kokkupõrkeid „tsiviliseeritud" vägivallatarvitajatega, võidab tagasi Bahmatši, Konotopi, Nežini ja läheneb Kiievile, näitab üha kasvavat entusiasmi massides, kes lähevad tuhandetena võitlusse orjastajatega.

Läänest tuleva välismaise ikke vastu alustab Nõukogude Ukraina vabastuslikku isamaasõda, — selline on Ukrainas arenevate sündmuste mõte." (J. S t a l i n, Kogumik „Artiklid ja kõned Ukrainast", 1936, lk. 40—41.)

Ukraina Nõukogude Kesk-täitevkomitee pöördus 22. veebruaril 1918 üleskutsega rahva poole, kutsudes teda võitlema saksa vallutajatega: „Organiseerige oma partisanisalgad, laske õhku sillad, raudteed ja maanteed, taganemisel vedage ära või hävitage vili ja kõik muu, mida võiksid kasutada näljased röövlijõugud ... Las' vägivallatarvitajad õpivad tundma, et igal pool oma teel leiavad nad kindla vastupanu. Teadku nad, et ainult üle meie laipade pääsevad nad Ukraina pealinna."

Kiievis ja teistes linnades moodustati kaitsekomiteed ja erakorralised kaitsestaabid. Kolm päeva kestnud ägedates võitlustes Kiievi all pidasid nõrgad Punakaardi väeosad kinni tugevate Saksa soomusvägede rünnakud. Ent jõud ei olnud võrdsed, ja 1. märtsil vallutasid sakslased Kiievi. Saksa sõjavägi liikus ühelt poolt Harkovi ja Donbassi sihis, teiselt poolt aga — Lõuna-Ukraina tööstuskeskuste suunas.

Kogu Austria-Saksa vägede pealetungi teekonnal, alates Lääne-Ukraina kaugematest piiridest kuni Ukraina põhjapiirideni, Voroneži ja Kurski kubermangu juures, ja idas Doni

oblasti piiridel osutasid Ukraina töölised ja talupojad koos vennasrahva venelastega visa vastupanu saksa vallutajaile.

Välismaiste vallutajate vastu astusid välja Punakaardi salgad, mis koosnesid kõigi Ukraina tööstuskeskuste töölistest. Arvukad Punakaardi üksused moodustasid aegamööda viis Ukraina armeed. Ühiseks võitluseks Saksa imperialismi vastu otsustasid ühendada kõik oma jõud Ukraina, Donbassis tekkinud Donetsi-Krivoirogi Nõukogude Vabariigi ning Doni ja Krimmi Vabariigi Kesk-täitevkomiteed. Samuti saadeti abiks Ukrainale Punakaardi osi Moskvast, Petrogradist ja teistest Venemaa suurlinnadest.

Vastupanu Saksa interventidele organiseeris Ukrainas K. J. Vorošilov, üks Ukraina bolševike juhte sel ajajärgul. Koos vana bolševiku Artemiga (Sergejeviga) ühendas Vorošilov üksikud partisanisalgad 5. Ukraina armeeks. Peale Ukraina vallutamist sakslaste poolt otsustas Vorošilov läbi murda Tsaritsõnisse, et ühineda Punaarmeega. Kuue nädala jooksul liikus 5. Ukraina armee võideldes läbi Doni kasakate oblasti. Kui kolonn lähenes Tširskaja staniitsale, siis selgus, et sild üle Doni jõe oli purustatud valgekasakate poolt. Vorošilov käskis silla ära parandada. Selleks oli vaja ühes kohas jõe põhi täita liiva, kivide ja mullaga ja ehitada palkidest tohutud kastid. Kui seltsimehelt, kes selle kava esitas, küsiti, kui palju mulda on vaja jõkke ajada, vastas see, osutades tohutule künkale, mis asetses kaks kilomeetrit jõekaldast eemal: „Vaat, see küngas on vaja Doni tassida." Kasakate tule all, ilma veovahenditeta ja eri-instrumentideta, kanti korvidega mulda. Varsti tulid appi koos partisanidega taganevad talupojad oma vankritega. Sild ehitati valmis ja mindi üle jõe Tsaritsõni.

Ukrainas taastati keskraada võim Petljura juhtimisel. Kuid varsti, aprillis 1918, kukutati Saksa võimude nõudel raada valitsus ja Ukraina valitsejaks (hetmaniks) kuulutati Pavel Skoropadski, suurmõisnik ja tsaariaegne kindral.

Okupeeritud territooriumil panid sakslased kehtima röövelliku koloniaalse režiimi. Saksa sõjaväejuhatusele kuulus piira-

matu võim Ukrainas. Kõikjal asutasid okupandid väljakohtud, kes iga väiksemagi kahtlustuse puhul nõukogude võimule poolehoius lasksid maha rahulikke elanikke. Sakslased hävitasid rahvast massiliselt. Tuhandete kaupa lasksid nad maha ja poosid töölisi ja talupoegi või saatsid neid koonduslaagritesse. Kõik vanglad olid tulvil. Petrakovi algkooli inspektor teatas Jekaterinoslavi semstvonõukogule: „Mulle usaldatud koolis on õppetöö katkestatud, sest otse kooli uste ja akende ees lasti karistussalga poolt maha ja poodi mitu inimest, kelle laibad jäid koristamata kolme päeva jooksul."

Paljudes linnades ja külades rippusid saksa juhtkonna käsud: „Iga tapetud või haavatud saksa sõduri eest lastakse viibimata maha esimesed kümme ettejuhtuvat vene soldatit või eraisikut."

Ukrainast ja Donimaalt veeresid rongid kokkuröövitud varaga Saksamaale. Rekvisitsioonid ja röövimised olid verist peremeest mängivate saksa okupantide juures süsteemiks saanud. Talupoegadelt võeti ära maa, vili, kariloomad, toiduained, inventar ja kodused asjad.

Saksa okupandid hävitasid Ukrainas kogu kohaliku tööstuse. Nad sulgesid vabrikud ja tehased ning vedasid Saksamaale nende tehnilise varustuse. Kõigis okupeeritud linnades valitses kohutav tööpuudus. Endistel rikastel aladel levisid nälg ja taudid. Töölistele määrati 12—14-tunnine tööpäev. Nõukogude võimu poolt antud korteritest aeti töölised välja räpastesse ja külmadesse barakkidesse. Kümned tuhanded elanikkonnast aeti vägisi Saksamaale, tööle söekaevandustes või mõisamajapidamistes.

Koos Saksa vägedega pöördusid Ukrainasse tagasi Ukraina, Poola ja Vene mõisnikud. Hetman seadis jälle jalule panide võimu, kohustades talupoegi koristama vilja mõisnike maadelt. Kulakute võsudest koosnevad karistussalgad peksid ja lasksid maha talupoegi pappide ja kulakute pealekaebuste põhjal. Küladele ja linnadele pandi peale kontributsioone. Het-

mani valitsuse ajal veeti Ukrainast välja 15 miljonit puuda vilja ja 3,5 miljonit puuda suhkrut. Ukrainas viibimise ajal viisid okupandid välja 37 000 vagunit mitmesugust kaupa ja toiduaineid. Töötute arv Ukrainas tõusis sadadele tuhandeile. Nälg ja epideemiad suurendasid rahvastiku suremust.

Lenini-Stalini partei organiseeris rahvasõja saksa okupantide vastu. Kõikjal kutsuti ellu illegaalsed bolševistlikud organisatsioonid. Samuti organiseeriti sõjalis-ülestõusuliste staapide ja revolutsiooniliste komiteede võrk. Oma nõukogude isamaa kaitseks tõusis kogu Ukraina rahvas: Donbassi söekaevurid, Harkovi, Nikolajevi ja Odessa töölised, Kiievi, Poltaava ja Tšernigovi talupojad. Lühikese ajaga kattus peaaegu kogu Ukraina territoorium hulgaliste partisanisalkadega. Kaevandustest ja küladest, vabrikutest ja tehastest läksid inimesed partisanisalkadesse. Äkitselt tormasid partisanid okupantide garnisonide kallale ja võtsid relvad ära. Partisanide vastu saatsid sakslased karistussalku kahurite ja kuulipildujatega. Kuid partisanid jäid tabamatuks. Löödi neid välja ühest rajoonist, ilmusid nad juba teises kohas. Kogu töötav rahvas abistas neid.

Üks isamaasõja kuulsamaid kangelasi, kes Ukrainas võitles Saksa ikke vastu, oli Ukraina raudteetöölise poeg Nikolai Štšors. Štšorsi partisanid hävitasid väikesi, talupoegi riisuvaid Saksa väeüksusi ja takistasid igapidi Saksa vägede edasiliikumist. Štšorsi vastu saatsid sakslased suuri vägesid, kuid ta taandus Nõukogude Vene piiri äärde. Siin lõi ta XVII sajandil Ukraina vabadusvõitleja Bogdan Hmelnitski kaasvõitleja kasaka Boguni nimelise polgu. See polk Štšorsi juhtimisel kattis end kustumatu kuulsusega.

Ülestõuse puhkes mitmes Ukraina rajoonis. Rahvaliikumine hoogustus. Linnades algasid streigid. Juulis puhkes Ukraina raudteelaste üldstreik. Kogu transport oli paralüüsitud. Okupandid surusid streigi julmalt maha ja saatsid selle juhtidest paljud Saksamaale koonduslaagritesse. Kuid saksa okupantide vastane tööliste ja talupoegade liikumine üha kasvas.

Võitlus sakslastega Krimmis. Aprillis 1918 tungisid Saksa imperialistid Krimmi, püüdes kindlustada end Mustal merel. Hästi varustatud Saksa väed vallutasid Krimmi, leides vaid nõrka vastupanu äsjaloodud Punakaardilt. Kõige visamat ja mehisemat vastupanu osutasid Musta mere laevastiku meremehed. Tahtes mitte alla anda Saksa imperialistidele, kes olid vallutanud Sevastoopoli, sõitis Nõukogude Musta mere laevastik Kubani-Mustamere Nõukogude Vabariigi keskusse — Novorossiiskisse. Saksa imperialistid nõudsid Musta mere sõjalaevastiku väljaandmist, toetudes Bresti lepingu tingimustele. Nähes, et Kubani valitsus ei suuda laevastikku säilitada, saatis Lenin Musta mere meremeestele salajase käsu: „Laevastik põhja lasta. Revolutsioonivaenlastele mitte üle anda." Revolutsioonilised madrused täitsid Lenini käsu. Heisates viimse signaali: „Hävin, kuid ei alistu," vajusid miinilaevad vette. Liinilaev „Svobodnaja Rossija" uputati kolme miiniga, mis lasti revolutsiooniliselt miinilaevalt „Kertš". 19. juuni hommikul vajus põhja ka miinilaev „Kertš", saates oma viimse raadioteate: „Kõigile, kõigile, kõigile. Hävisin, olles hävitanud osa Musta mere laevastiku laevadest, kes eelistasid hukku häbistavale alistumisele." Uputanud osa laevadest, läksid meremehed-mustamerelased rindele, astudes Punaarmeesse.

Võitlus saksa okupantidega Valge-Venes. Austria-saksa okupandid taastasid mõisnike ja kodanluse võimu ka Valge-Venes. 21. veebruaril 1918 avaldas Valge-Venemaa „iseseisvuse" akti, kutsudes Valge-Vene rahvast siiski üles kõigis asjus alluma Saksa võimudele. Saksa keiser Wilhelm II-le saatis raada tervitustelegrammi, tänades bolševikest vabastamise eest. Kuid sakslased määrasid varsti endile sobivama „valitsuse", kontrrevolutsioonilise mõisniku Skirmuntiga eesotsas. Valge-Vene linnades ja külades taastati monarhistlik kord. Valge-Vene kuulutati Saksa provintsiks. Kogu võim läks saksa sõjaväelaste kätte. Kõigis linnades tegid korraldusi saksa komandandid. Elajalik irvitamine sai osaks Valge-Vene töölistele, talupoegadele ja töötavale intelligentsile.

Võitluseks okupantidega organiseerisid Valge-Vene bolševikud partisaniliikumise.

Aprillis 1918 kutsuti Valge-Venemaa nõukogude-osas kokku Lääne-oblasti nõukogude kongress, kes valis Täitevkomitee A. F. Mjasnikov'iga eesotsas. Komitee asus Valge-Vene tööliste ja talupoegade massilise revolutsioonilis-vabastusliku liikumise juhtimisele.

Kogu Valge-Vene maad kattis tihe partisanisalkade võrk. Üks Valge-Vene partisanisalk tungis 15. märtsil 1918 ootamatult Baieri ratsaväepolgu kallale Tsõbuljovo jaama juures ja hävitas selle viimase meheni. Septembri alguses teine suurem partisanisalk okupeeris Gorvali aleviku, Minski kubermangu Retšitsa kreisis, ja tappis kogu Saksa garnisoni. Ainuüksi Rudobelski vallas oli kuni 400 relvastatud rahvatasujat. Polesje külades loeteldi partisanisalkades kuni 500 võitlejat, kes olid varustatud kuulipildujate ja suurtükkidega.

Lenin ja Stalin jälgisid tähelepanelikult rahva üldist võitlust saksa okupantidega ja juhtisid seda võitlust. 1918. a. kevadel sõitis Ukraina partisanide organiseerija Nikolai Štšors Moskvasse. Ta oli läbirääkimisteks välja kutsutud V. I. Lenini poolt. Partisanid said Leninilt näpunäiteid, kuidas võidelda saksa vallutajatega Ukrainas. Juunis 1918 andis Lenin direktiivid partisaniliikumise laiendamise ja okupantidega võitlemise meetodite kohta: „Kogu jõuga ja igasugu vahenditega takistada edasiliikumist. Korraldada varitsemiskohti. Tarvitada tuli- ja külmrelvi. Kindlustada endile tagala. Kõigeks selleks aga hävitada viimseni spioonid, provokaatorid ja kontrrevolutsioonilised reeturid, kes otseselt või kaudselt abistavad vaenlast."

Sakslased arvasid, et retk Nõukogude maale — Ukrainasse ja Valge-Venesse — osutub kergeks jalutuskäiguks. Tegelikult aga muutus see „jalutuskäik" üldiseks isamaasõjaks, mis tõi Saksa imperialistidele täieliku lüüasaamise. Ümbritsetud üldisest põlastusest ja saades pidevaid lööke partisanidelt ja

Punaarmeelt, laostusid okupatsiooniväed ja kaotasid oma lahinguvõime.

Võitlus okupantidega Baltimail. Bresti läbirääkimiste ajal nõudsid sakslased, kes ei nõustunud Nõukogude delegatsiooni nõudega anda Baltimaade rahvaile enesemääramise õigus, Venemaalt Leedu, Läti ja Eesti ala loovutamist. Bresti lepingu allakirjutamise järel okupeeritigi kogu Baltikum.

Leedu taryba (rahvusnõukogu) pöördus Saksa keisri poole truualamliku palvega sõlmida Leedu riigiga „igavene liit". Märtsis 1918 tunnustas Wilhelm II ametlikult Leedu „iseseisvust". Tegelikult allus Leedu täielikult Saksa võimudele. Jätkates leedu rahva rahvuslike huvide reetmist, kuulutas taryba juulis 1918 Leedus välja monarhia. Ainult leedu rahva üldise rahulolematuse mõjul jäi see otsus teostamata. Moodustati Leedu valitsus, eesotsas Valdemaras'ega, kes oli reaktsioonilise „tautininkude" partei (Leedu kodanlaste ja mõisnike natsionalistliku erakonna) liider.

Leedus olid talupojad kohustatud sakslaste juures kolm korda nädalas tööl käima, parandades teid ja raiudes metsa. Talupoegi maksustati maa- ja mitmesuguste teiste maksudega. Neid kohustati tasuma kõrget pearaha-maksu. Makse oli palju ja neid nõudsid okupandid sisse väevõimuga.

Lätis püüdsid Saksa võimud samuti monarhistlikku võimu kehtima panna. Saksa ülemjuhataja Hindenburg andis käsu luua sakslaste kolonisatsiooniks Lätis maafond. Talupoegadelt võeti 50% nende maadest, et anda saksa mõisnikele ja kulakutele.

Nõukogude võim, mis Eestis sisse seati oktoobris 1917, kestis siin ainult kolm ja pool kuud.

Veebruaris 1918 taastati Eestis kodanlik vabariik. Sakslased püüdsid Eestit liita Saksa riigiga. Nad kuulutasid riigikeeleks saksa keele. Kõik riiklikud ametikohad täideti Saksa käsilastega.

Sakslaste osa Soome revolutsiooni summutamises. Jaanuaris 1918 algas Soomes tööliste revolutsioon. Revolutsiooniline

valitsus — Rahvavolinike Nõukogu — sõlmis Nõukogude Venega sõpruslepingu. Kuid Soomes polnud veel kommunistlikku parteid. Soome sotsiaaldemokraatide poolt juhitud Rahvavolinikkude Nõukogu ei võtnud kodanluselt ei valimisõigust ega kapitale.

Kukutatud kodanliku valitsuse juht Svinhufvud põgenes põhja poole — Vaasa linna. Ta sai kontrrevolutsiooniliseks sõjakäiguks revolutsioonilise Soome vastu Rootsist ja Saksamaalt relvi ja raha. Valgeile soomlastele tuli appi kontrrevolutsiooniline „must" brigaad Rootsist ja ekspeditsioonikorpus Saksamaalt.

Soome punakaart ulatus arvult 70 000 mehele, kuid punakaartlased olid halvasti relvastatud ja said hoolimata oma vahvusest ja heroismist lüüa võitlustes valgete soomlaste ja Saksa vägedega.

Revolutsiooniline proletaarlik valitsus siirdus Viiburisse. 27. aprillil 1918 vallutasid sakslased ja valged soomlased Soome pealinna Helsingi. Intervendid lootsid endi kätte saada seal asuva Nõukogude Balti mere laevastiku, sest selle väljasõit külmunud merele näis võimatu olevat. Kuid Nõukogude valitsuse käsul teostasid dreadnoughtid „Gangut", „Poltava", „Petropavlovsk", „Sevastopol" ja mitu ristlejat jäälõhkujate „Jermak'i" ja „Volõnets'i" abil mitmesaja-kilomeetrilise sangarliku teekonna läbi raske lausjää Kroonlinna. Esimese laevaderühma järel viidi välja ka ülejäänud 160 laeva. Balti mere laevastiku päästsid Nõukogude meremeeste sangarlikkus ja arenenud teadlikkus.

Soome revolutsiooni seisund muutus lootusetuks. 12. mail 1918 vallutasid valged soomlased Viiburi. Algas verine arveteõiendamine tööliste ja punakaartlastega. Umbes 17 000 revolutsioonilist töölist lasti maha, üle 70 000 mehe ja naise paigutati koonduslaagreisse.

Bessaraabia annekteerimine Rumeenia poolt. Kasutades Nõukogude Vabariigi rasket sõjalist seisundit, okupeeris bo-

jaarlik Rumeenia Entente'i imperialistide abil ja heakskiitmisel Bessaraabia, mis on asustatud moldaavlaste, ukrainlaste ja juutide poolt. Juba 1917. a. novembris loodi Bessaraabias „Krai nõukogu", moldaavia keeli „Sfatul-Tserii", kes kuulutas varsti välja Moldaavia rahvavabariigi ja deklareeris, et Moldaavia vabariik kuulub Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi koosseisu. Kuid 26. jaanuaril 1918 vallutasid Rumeenia väed Kišinjovi. Punakaardi väeosad astusid rumeenia anastajatega võitlusse. Ukraina vallutamine sakslaste poolt sundis Nõukogude vägesid Bessaraabiast lahkuma. Sfatul-Tserii juhtimine läks Rumeenia agentide kätesse, kes viisid läbi otsuse Bessaraabia liitmisest Rumeeniaga. Bessaraabia töötavate masside tahte vastaselt kuulutas Rumeenia parlament detsembris 1918 välja Bessaraabia ühendamise Rumeenia kuningriigiga.

§ 40. Sotsialistliku ülesehituse algus.

Lenini plaan sotsialistlikule ülesehitamisele asumise kohta. Sel ajal, mil riigi rahvuslike ääremaade töötav rahvas pidas oma iseseisvuse eest võitlust Saksa sõjavägedega, kes olid okupeerinud Ukraina, Krimmi, Valge-Vene, Leedu, Läti ja Eesti territooriumid, kogus Nõukogude Vene valitsus jõudu möödapääsematuks võitluseks Saksa imperialistidega ja okupeeritud Nõukogudemaa vabastamiseks. Samal ajal püüdis Vene NFSV valitsus ära kasutada Bresti rahu sõlmimise järel kättevõidetud hingetõmbamise võimalust, et üle minna sotsialistlikule ülesehitamisele. Bolševikkude partei kasutas hingetõmbamist nõukogude võimu organiseerimiseks ja tugevdamiseks ning töölistest ja talupoegadest koosneva Punaarmee loomiseks.

Lenini esituse alusel nõukogude võimu järjekordsete ülesannete kohta kinnitati Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee

(ÜKTK) koosolekul 29. aprillil 1918 Lenini kava sotsialistlikule ülesehitamisele asumise suhtes. Lenin ütles, et hingetõmbamist on vaja kasutada sotsialistliku majanduse alusmüüri rajamisele asumiseks.

1918. a. kevadeks olid proletariaadi käes juba kõik rahvamajanduse valitsevad kõrgtipud: maa, suuremad vabrikud ja tehased, raudteed ja pangad, kaubalaevastik ja väliskaubandus. Natsionaliseeritud oli mitte vähem kui 500 ettevõtet. Proletariaadi diktatuuri peamiseks ülesandeks sel ajajärgul pidas Lenin kõige selle arvele võtmist, mis nõukogude riigis toodetakse, ja riikliku kontrolli sisseseadmist tootmiskulutuste üle.

Nõukogude Vabariigi selleaegses põllumajanduses eksisteeris 20 miljonit väikest pulveriseeritud talupoeglikku üksikmajandit. Väikesed peremehekesed linnas ja külas ei tunnustanud ei töö- ega üldriiklikku distsipliini, ei allunud arvestamisele ega kontrollile ning rikastusid spekulatsioonist ja kaubitsemisest. „Spekulant, kaubanduslik marodöör, monopoli õõnestaja... see on meie nõukogude võimu majanduslike ürituste peamine „sisemine" vaenlane," ütles Lenin. (Lenin, Teosed, XXII köide, lk. 514.)

Lenin püstitas proletariaadile ülesande luua uus, nõukogude töödistsipliin. Proletariaadi ülesandeks oli tõsta töötootlikkust ja organiseerida sotsialistlikku võistlust. Lenin pani ette kasutada kodanlikke spetsialiste ja sundida neid töötama sotsialistliku riigi kasuks. See Lenini programm kutsus ÜKTK koosolekul 29. aprillil esile menševikkude, „pahempoolsete" ja parempoolsete sotsialistide-revolutsionääride vastupanu. Nendega koos astusid välja ka buhhaarinlased. Buhhaarinlaste „pahempoolsete" fraaside taga peitus kulaku, loodri ja spekulandi kaitsmine.

Murdes proletariaadi diktatuuri vaenlaste vastupanu, viis töölisklass 1918. a. suvel suurkodanluse ekspropriieerimise lõpule. 28. juunil 1918 andis Rahvakomissaride Nõukogu dekreedi kogu suurtööstuse natsionaliseerimise kohta. Kogu

natsionaliseeritud tööstuse juhatajaks sai Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu.

Sotsialistliku revolutsiooni arendamine külas. Nõukogude valitsuse sotsialistlike sammude vastu astusid 1918. a. kevadel välja kontrrevolutsioonilised kulakud. Kulakud keeldusid valitsuse poolt määratud kindla hinna eest vilja andmast ja olid riigis peamisteks nälja organiseerijateks. Moskva ja Petrogradi töölised said kahe päeva kohta kaheksandiku naela õlikookidega segatud leiba. Sõjaväe demobiliseerimine, mis ummistas liiklust, raskendas veelgi toiduainete toomist linnadesse. Toitlustamisaparaat, mis oli nõukogude võimule vaenulikkude ametnike ja spekulantide käes, takistas vilja muretsemist. Kasutades toitlustusraskusi, arendasid sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud tööliste ja talupoegade seas agitatsiooni viljamonopoli kaotamise ja viljakaubanduse vabaduse kasuks.

24. mail 1918 avaldas Lenin Petrogradi töölistele kirja „Näljast"; selles kutsus ta Petrogradi töölisi kui Vene proletariaadi eelväge üles organiseerima massilist „ristisõda" viljaspekulantide, kulakute, külakurnajate, desorganisaatorite ja altkäemaksu-võtjate vastu. „Nälg ei tule sellest, et Venemaal leiba pole," kirjutas Lenin, „vaid sellest, et kodanlus ja kõik rikkad löövad viimast, otsustavat lahingut töörahva võimutsemise vastu, tööliste riigi, nõukogude võimu vastu tähtsaimas ja teravaimas küsimuses, leiva küsimuses." (L e n i n, Teosed, XXIII köide, lk. 26.)

Lenin selgitas töölistele, et võitlus leiva pärast on võitlus sotsialismi eest. On vaja minna külla, organiseerida külakehvistu, võtta vili kulakutelt ja toita töölisi ning sõjaväge.

Nõukogude valitsus andis rea dekreete võitluse kohta külakodanlusega, kes vilja peitis või sellega spekuleeris. Dekreet eriliste, töölistest koosnevate toitlustussalkade loomise kohta (mais 1918) kergendas Toitlustamise Rahvakomissariaadile vilja muretsemist. Petrogradi proletariaat andis enda hulgast küladesse saatmiseks 15 000 eesrindlikku töölist. Samuti

saatsid ka teised tööstuslinnad välja toitlustussalku, andes neisse oma parimad töölised. Toitlustussalgad teostasid külades oma töö, toetudes külakehvistule.

11. juunil 1918 anti Lenini ettepanekul dekreet külakehvistukomiteede organiseerimise kohta. Neile komiteedele tehti ülesandeks abistada vilja ülejääkide kogumisel Toitlustamise Rahvakomissariaadi organeid; samuti pidid nad jaotama konfiskeeritud maid, majandamise inventari ja karja. Nende nõukogude valitsuse sammude tagajärjel läks kehvistu ja kesktalupoegade kätte veel üle 50 miljoni hektaari kulakute maad. Kehvistukomiteede organiseerimine oli järjekordseks etapiks sotsialistliku revolutsiooni arendamisel külades.

Kehvistukomiteed organiseerisid vaeseimat talurahvast ja muutsid teda aktiivseks nõukogude võimu ülesehitajaks külas. Kehvistukomiteede kaudu toimus ka Punaarmee formeerimine. Komiteed selgitasid nõukogude võimu samme kogu töötavale talurahvale ja tõmbasid nõukogude valitsuse poole kesktalupoegi. Kesktalupoeg kohtles kehvistukomiteesid algul umbusklikult; kui ta aga veendus, et nõukogude võim teda abistab ja et kulak on võidetud, siis läks ta üle nõukogude võimu poole. See kesktalupoja pöördumine andis bolševikkude parteile juba 1918. a. sügisel võimaluse tõsta üles küsimuse kehvistukomiteede likvideerimisest ja siirdumisest töölisklassi kindlale liidule kesktalurahva põhiliste massidega. Kõik see tagas proletaarliku riigi edaspidise tugevnemise.

Sõjaline interventsioon. Kodusõda.

X peatükk.

SÕJALISE INTERVENTSIOONI ALGUS.

§ 41. Hingetõmbamise katkemine.

Rahvusvahelise imperialismi osa kodusõja organiseerimises. 1918. a. suvel katkestas kodusõda algava sotsialistliku ülesehitustöö. Kodusõda organiseeris ja juhtis rahvusvaheline imperialism liidus Vene mõisnikkude ja kodanlusega, sotsialistide-revolutsionääride, menševikkude ja buhhaarinlik-trotskistlike kodumaa reetjate aktiivsel toetusel.

Välismaiste imperialistide vahelesegamise peamine põhjus seisis selles, et nad kartsid revolutsiooni levimist Euroopas ega võinud lubada Venemaal sotsialistlikku riiki luua. Imperialistid olid Vene suurettevõtteisse paigutanud suured kapitalid ja ei võinud leppida viimaste kaotsiminekuga. Seepärast nõudsid nad interventsiooni.

1917. a. detsembris leppisid Prantsus- ja Inglismaa valitsus omavahel kokku Venemaa jagamise suhtes „mõjupiirkondadeks". Prantsuse mõjupiirkonna moodustasid Ukraina, Krimm ja Donbass, Inglise oma — Põhja-Venemaa, Kaukaasia ja Taga-Kaukaasia ning Kesk-Aasia. Entente'i imperialistid, kes sel ajal ei omanud otseseid piire Nõukogude Venemaaga ega küllaldasi sõjalisi reserve, ei saanud alustada avalikku interventsiooni. Töötavate masside petmiseks oli vaja asja kujutada nii, nagu paluksid venelased ise Entente'i vägede kohalesaatmist võitluseks sakslastega ja bolševikkudega.

Välismaa imperialistide ja Vene mõisnike ja kapitalistide abilistena ja agentidena tegutsesid interventsiooni organiseerimisel menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, trotskistid ja buhhaarinlased.

Sõlminud kokkuleppe Inglise imperialistidega, tegid Trotski ja Buhharin kõiki võimalikke jõupingutusi, et kiirendada sõjategevuse uut alustamist ja lõpetada sellise vaevaga saavutatud hingetõmbamine. Oma mõttekaaslastele, kes seisid Murmanski nõukogu eesotsas, andis Trotski reetliku direktiivi — lubada Inglise dessandi maabumist Murmanskis, Saksa imperialistidega võitluse ettekäändel. Lenin ja Stalin nõudsid Murmanski nõukogu esimehelt kategooriliselt, et ta lõpetaks häbistava koostöö interventidega. Kui Murmanski reeturid seda korraldust ei täitnud, kuulutati nad rahvavaenlasteks. Ka Jaapani imperialistide interventsioonile Kaug-Idas andis Trotski oma kaasabi. 1918. a. märtsi lõpul oli Trotskil jutuajamine Inglise esindajaga Moskvas, kellele ta teatas, et ta ei vaidle Jaapani vägede Venemaale tuleku vastu just nagu Siberi raudtee kaitseks. Mõni päev pärast seda jutuajamist, 5. aprillil 1918, maabus Vladivostokis Jaapani dessant. Siiski ei saanud Entente'i imperialistid laialdast interventsiooni arendada, sest nad olid seotud otsustavate võitlustega Maailmasõja läänerindel. Saksamaa ei saanud osa võtta sellest Inglise-Prantsuse-Jaapani-Ameerika bloki interventsioonist — ta oli ju selle blokiga parajasti sõjajalal. Ent keiser Wilhelmi valitsus jäi kõige kurjemaks Nõukogude Vene vaenlaseks. Hoolimata Venemaaga sõlmitud rahulepingu olemasolust toetas ta tema vaenlasi ja püüdis Nõukogude riiki kõigiti isoleerida, nõrgendada ja hukutada, alustades Bresti rahulepingu katte all otsest Ukraina, Valge-Vene ja Baltikumi anastamist.

Vandenõude ja mässude organiseerimine nõukogude võimu vastu. Seejärel kui oli likvideeritud kontrrevolutsiooniline peakorter, deklareerisid välisriikide esindajad, et nad lahkuvad Nõukogude Vabariigist. Kuid nad ei kiirustanud siiski Venemaalt lahkumisega, vaid asusid Vologdasse.

Toetades kodanluse ja mõisnike kontrrevolutsiooni, varustasid Entente'i imperialistid raha ja relvadega kõiki Vene põrandaaluseid vandeseltslikke organisatsioone, kelle eesmärgiks oli nõukogude võimu kukutamine.

Selle vandenõu sõjaliseks jõuks oli tšehhide ja slovakkide korpus, kes oli sõjaajal loodud vangilangenud tšehhidest ja slovakkidest. Nõukogude valitsus andis korpusele loa sõita Vladivostoki kaudu Prantsusmaale, tingimusel, et korpus loovutab relvad ja asub teele väikeste ešelonide kaupa.

Teel liitus korpusega suur hulk vene ohvitsere ja junkruid. Üldse oli korpuses ligemale 60 000 sõdurit. Tšehhoslovaki ešelonid venisid laiali kogu raudtee ulatuses Pensast Vladivostokini.

25. mail 1918 tõstsid tšehhid ja slovakid kontrrevolutsiooniliste põrandaaluste organisatsioonide toetusel mässu, et haarata Siberit, Uurali ala ja Volga-äärseid maid. 8. juunil 1918 vallutasid nad sotsialistide-revolutsionääride abiga Samaara ja organiseerisid seal valgekaartlike sotsialistide-revolutsionääride võimu — Asutava Kogu komitee. Ka Lääne-Siberis kuulutati välja valgekaartlik valitsus, mille etteotsa asusid sotsialistid-revolutsionäärid.

Sotsialistide-revolutsionääride võim tegutses sarnaselt tsaari omaga. Kõik nõukogude võimu dekreedid tühistati. Maa ja sellelt koristatud lõikus anti tagasi mõisnikele ja kulakutele. Vabrikuis ja tehaseis taastati revolutsioonieelne kord; tööliste streigid keelati. Kõiki nõukogude võimu pooldajaid kiusati taga. Asutava Kogu komitee saatis Samaarast ida poole „surmarongi" 2700 areteeritud kommunisti, töölise ja talupojaga, kellest umbes 2000 lasti maha või piinati surnuks. Volgat ja Kamat pidi ujusid samasugused „surmapargased". Neil pargastel asusid sajad areteeritud alastivõetud inimesed; neid piinati näljaga, peksti ja lasti maha. Külades sõitsid ringi karistussalgad ja ajasid talupoegi kokku valgesse armeesse, võttes neilt ära maa ja loomad.

Samal ajal valmistasid Ententei agendid koos vene valgekaartlastega ette mässu 23 linnas Moskva ümber. Kuid ainult Jaroslavlis õnnestus tõsta suuremat mässu. Vallutanud linna 6.—8. juulil 1918, korraldasid valgekaartlased tööliste uskuma-

tult julmi piinamisi. 21. juulil vabastas Punaarmee Jaroslavli valgekaartlikest mässajaist.

Üheaegselt tšehhide ja slovakkide väljaastumisega tõusis kulakute mässude laine, mida juhtisid igal pool parempoolsed sotsialistid-revolutsionäärid.

Pingsa võitluse tingimustes avati 4. juulil 1918 V ülevenemaaline nõukogude kongress. „Pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid nõudsid kongressil, et tühistataks dekreedid kehvistukomiteede ja toitlustamissalkade kohta. Kui kongress need kontrrevolutsioonilised nõudmised tagasi lükkas, lahkusid „pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid kongressilt ja hakkasid ette valmistama mässu nõukogude võimu vastu. Salajases blokis buhhaarinlaste ja trotskistidega asusid „pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid provokatsiooni teele, püüdes välja kutsuda sõda Saksamaaga. 6. juulil 1918 tapsid nad Saksa saadiku Mirbach'i. Vastuseks sellele nõudis Saksa valitsus Nõukogude valitsuselt Saksa sõjavägede Moskvasse laskmist, põhjendades seda saatkonna kaitsmise vajadusega. Nõukogude valitsus lükkas selle nõudmise resoluutselt tagasi. Lenin deklareeris, et kogu Nõukogude rahvas, suurest väikeseni, tõuseb üles Nõukogude pealinna kaitsmiseks, juhul kui Saksa imperialism julgeb tema vastu suunata oma sõdureid.

Sellel vabariigile kõige ohtlikumal hetkel tõstsid „pahempoolsed" sotsialistid-revolutsionäärid Moskvas kontrrevolutsioonilist mässu, nagu nüüd on selgunud, Trotski ja Buhharini teadmisel ning nõusolekul. Nõukogude kongress katkestas töö ja kuulutas kõik delegaadid mobiliseerituks võitluseks kontrrevolutsiooni vastu. Lenini otsesel juhtimisel likvideeris nõukogude võim otsustavalt „pahempoolsete" sotsialistide-revolutsionääride avantüüri. „Pahempoolsete" sotsialistide-revolutsionääride partei muutus lõplikult kontrrevolutsioonili-seks kodanlik-kulaklikuks parteiks.

Samal ajal katsus Simbirskis mässu tõsta pahempoolne sotsialistidest-revolutsionääridest avantürist, endine polkovnik Muravjov, kes juhatas rindel sõjavägesid tšehhide ja slo-

vakkide vastu. Tänu Kuibõševi revolutsioonilisele valvsusele likvideeriti seegi avantüür kiiresti.

Tšehhide ja slovakkide mäss ning kulakute ja sotsialistide-revolutsionääride kontrrevolutsioonilised mässud tugevdasid monarhistliku kontrrevolutsiooni aktiivsust; see kontrrevolutsioon sidus oma lootused viimse tsaariga, kes viibis sel ajal koos perekonnaga areteerituna Jekaterinburgis. Seepärast otsustas Uurali oblasti nõukogu endise tsaari ja ta perekonna revolutsiooni huvides maha lasta ja nad lastigi maha juulis 1918.

Esimene nõukogude konstitutsioon. Pahempoolsete sotsialistide-revolutsionääride avantüüri likvideerimise järel kinnitas kongress 10. juulil 1918 esimese nõukogude konstitutsiooni (Vene NFSV põhiseaduse). Konstitutsiooni eelnõu töötati välja ÜKTK komisjoni poolt J. M. Sverdlov'iga eesotsas, Lenini ja Stalini osavõtul. Konstitutsiooni aluse moodustasid „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon" ja seltsimees Stalini poolt väljatöötatud „Vene NFSV konstitutsiooni põhilised juhtlaused."

Konstitutsioonis fikseeriti Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimesed saavutised. Konstitutsioon seadis endale ülesandeks „garanteerida proletariaadi diktatuuri selleks, et maha suruda kodanlus, hävitada inimese ekspluateerimine inimese poolt ja ehitada üles sotsialism . . ." Konstitutsioon tunnistas töö kõigi Nõukogude Vabariigi kodanike kohuseks ja püstitas loosungi: „Kes ei tööta, see ärgu söögu"; ta luges sotsialistliku isamaa kaitsmise kõigi vabariigi kodanike kohustuseks, kuid õiguse kaitsta revolutsiooni relvade abil andis ta ainult töötavale rahvale, kuna mittetöötavaid elemente lasti ainult tagalatöödele.

Konstitutsioon võttis ekspluateerijailt ja nende kaitsjailt poliitilised õigused Nõukogude riigis. Valimisõigusest jäeti ilma kõik, kes ekspluateerivad palgalist tööjõudu ja elatuvad mittetöistest tuludest, samuti mungad ja usundlike kultuste teenijad, endised sandarmid ja politseinikud.

Vene NFSV riikliku võimu kõrgeimaks organiks oli ülevenemaaline nõukogude kongress. Ta koosnes linnade nõukogude esindajaist (üks saadik 25 000 valija kohta) ja kubermangu nõukogude kongresside esindajaist (üks saadik iga 125 000 valija kohta). Ebavõrdsus tööliste ja talupoegade esinduses oli ajutine vahend, mis oli põhjustatud asjaolust, et üksiktalupojad polnud veel küllalt teadlikud, olid vähe organiseeritud ja eriti vajasid sel ajal proletariaadi juhtimist. Kongresside vaheajal oli kõrgeimaks võimuks ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt valitud ÜKTK (Ülevenemaaline Keskväitevkomitee).

Majandusliku ja poliitilise elu eri harude valitsemiseks ja juhtimiseks kinnitas ÜKTK ametisse nõukogude valitsuse — Rahvakomissaride Nõukogu. V nõukogude kongressi poolt kinnitatud Vene NFSV konstitutsioon oli maailmas esimene tõeliselt demokraatlik konstitutsioon, mis kindlustas töötavaile massidele võimaluse osa võtta riigi valitsemisest.

§ 42. Tsaritsõni kaitsmine.

Rinnete rõngas. 1918. a. suve lõpuks oli Nõukogude Vabariik rinnete tulerõngas.

Kogu Kesk-Volgamaa, Uural, Siber kuni Kaug-Idani olid okupeeritud tšehhide ja slovakkide poolt.

Kaug-Idas mängisid peremeest Jaapani imperialistid, kes Semjonovi ja Kalmõkovi palgatud jõukude abil asusid Primorje ja Priamurje okupeerimisele.

Inglaste poolt okupeeritud Põhja-Venes tekkis algul Asutava Kogu liikmeist koosnev väikekodanlik valitsus; hiljem asendati see kindral Miller'i avaliku sõjalis-kodanliku diktatuuriga.

Põhja-Kaukaasias alustas pealetungi kindral Denikini valgekaartlik vabatahtlik armee. Donil kindlustas oma võimu Saksa imperialistide abiga, kes reetlikult rikkusid Venemaaga

sõlmitud Bresti rahulepingut, kasakate ataman Krasnov; ta oli põgenenud Donile Kerenski avantüüri likvideerimise järel.

Ukraina, Valge-Venemaa ja Baltimaad olid haaratud Saksa imperialistide valdusse; Taga-Kaukaasia okupeerisid Türgi ja Saksa imperialistid, Taga-Kaspia krai — Inglise imperialistid.

Rinnete rõngasse sattunud Nõukogude Vene oli ära lõigatud oma peamistest toitlustuse-, toor- ja kütteainete aladest.

Lenin kriipsutas alla, et mõisnike ja kapitalistide võimu kukutamise järel tuleb töölistel ja talupoegadel kaitsta oma nõukogude kodumaad imperialistide ja kontrrevolutsiooni vastu. „Meie," ütles Lenin, „oleme nüüd endakaitsjad, alates 7. novembrist (25. oktoobrist) 1917, meie peame sellest päevast alates seisma isamaa kaitse eest." (L e n i n, Teosed, XXII köide, lk. 291.)

Nõukogude Vene kaitsmiseks formeeriti energiliselt Tööliste ja Talupoegade Punaarmeed.

Uus armee loodi algul vabatahtlikkuse alustel. Tema koosseisu võeti ainult töötavate klasside kõige teadlikumaid ja kõige enam organiseeritud elemente.

Kahe kuu kestel pärast Oktoobrivõitu astus Punaarmeesse umbes 100 000 vabatahtlikku. Punaarmeesse arvati ka vana armee kõige enam organiseeritud revolutsioonilised osad ja kohalikud partisanisalgad. Punaarmee kõige teadlikumaks ja tugevamaks osaks olid proletaarlased-punakaartlased. Määratu suurt osa etendasid Punaarmee loomisel sõjalised komissarid, kes valgustasid poliitiliselt uusi võitlejaid ja liitsid neid tihedamini kokku.

Mais 1918 anti dekreet siirdumise kohta vabatahtlikkuse aluselt tööliste ja talupoegade sunduslikule sõjaväkke värbamisele. Sügisel püstitas Lenin loosungi kolmemiljonilise armee loomise kohta. 30. novembril 1918 asutati tööliste ja talupoegade Kaitsenõukogu eesotsas Leniniga, kes juhtis täies ulatuses Punaarmee meestega täiendamise ning rinde toidumoonaga ja relvastisega varustamise asja.

J. V. Stalin 1918. a.

Tsaritsõni esimene piiramine. Olles ära lõigatud viljarajoonidest (Ukrainast, Volgamaast, Siberist), kannatas Nõukogude vabariik rasket nälga. Nõukogude Venet viljaga varustavate Alam-Volgamaa ja Põhja-Kaukaasia viljarajoonide võtmeks oli Tsaritsõn, mis muutus võitluse sõlmpunktiks, kus otsustati revolutsiooni saatus. Kontrrevolutsioon püüdis haarata Tsaritsõnit, et ühendada tšehhide ja slovakkide idarinnet krasnovlaste lõunarindega ja sulgeda kontrrevolutsiooniline rõngas ümber Moskva. See oleks võtnud Nõukogude Vabariigilt ta tähtsaimad vilja- ja naftaallikad ja oleks lõiganud Bakuu ja Alam-Volgamaa riigi kesksest osast ära.

Lenini ettepanekul saadeti toitlustamise asja organiseerimiseks Tsaritsõnisse seltsimees Stalin. Ta saabus Tsaritsõnisse 6. juunil. Linna seisund oli raske. Nõukogu ei olnud sisse seadnud viljamonopoli. Linn ja lähimad staniitsad olid täide-

tud spekulantidega, kotimeestega ja Moskvast ning Petrogradist siia põgenenud kodanlastega. Nõukogude ja sõjaväe asutistes istusid kahjurid ja spioonid. Kindlat revolutsioonilist võimu linnas polnud. Sel ajal andis Lenin otseühenduskõneluses seltsimees Stalinile edasi: „. . . Toidu kohta pean ütlema, et täna ei anta seda üldse välja ei Piiteris ega Moskvas. Olukord on päris halb. Teatage, kas võite astuda erakordseid samme, sest mujalt kui teilt pole saada kusagilt." Seltsimees Stalin alustas otsustavat võitlust spekulantidega. Iga viljapuuda hankimisel tuli ületada vilja peitvate kulakute vastupanu.

Seltsimees Stalin nägi, et Tsaritsõnis otsustatakse mitte ainult toitlustamise, vaid ühtlasi Nõukogude Vabariigi kaitse küsimus. Seepärast ta võttiski Tsaritsõni kaitsmise asja oma kätte.

18. augustil 1918 piirasid Tsaritsõni kolmest küljest ümber krasnovlaste salgad. Abiks lähenevaile valgekasakaile valmistati ette valgete vastuhakku tagalas — Astrahanis ja Tsaritsõnis eneses. Vandenõu Tsaritsõnis oli organiseeritud sotsialistide-revolutsionääride ja end põranda all varjavate ohvitseride poolt. Vandeseltslaste eesotsas seisis kindral Nossovitš, kes oli Trotski poolt saadetud sõjaväelisele tööle. Vandeseltslasi toetasid Tsaritsõnis asuvad välismaa konsulid. Seltsimees Stalin avastas õigeaegselt vandeseltslaste roimarlikud kavatsused. Valgekaartlased ja spioonid areteeriti. Astrahanis õnnestus Punaarmeesse kutsutud ohvitseridel vallutada kindlus, vahistada kommunistid, hajutada nõukogu, haarata pangad ja raudteejaam. Kuid järgmisel päeval suruti valgekaartlaste vastuhakk maha.

Sel ajal alustasid valged pealetungi Tsaritsõnile. Kuigi nende jõud ületasid tunduvalt Tsaritsõni kaitsjate jõud, leidsid valgekasakad võimsat vastupanu. Tsaritsõni kaitsmist juhtis isiklikult seltsimees Stalin oma lähima abilise seltsimees Vorošiloviga. Nad ühendasid Ukrainast ja Donilt Tsaritsõnisse saabunud üksikud partisanisalgad regulaarseiks

väeosadeks. Seltsimees Stalini juhatuse järgi kasutati Tsaritsõni kaitsmisel kogu tolle aja oludes võimalikku sõjalist tehnikat, eriti suurtükiväge. Üheks võitlusrühmaks liidetud soomusrongid murdsid sageli läbi, valgete seljataha.

„Seltsimees Stalin juhtis kogu kaitset. Tema tuline loomus, tema energia ja tahe saavutasid selle, mis enne teda näis olevat võimatu. Lühima aja jooksul loodi diviisid, brigaadid, polgud, staabid, varustusorganid. Kogu tagala puhastati põhjalikult vaenulikest kontrrevolutsioonilistest elementidest."

„Need olid suurima pingutuse päevad," meenutab seltsimees Vorošilov. „Oli tarvis näha sel ajal seltsimees Stalinit. Nagu alati rahulik, oma mõtteisse süvenenud, ei maganud ta sõna tõsises mõttes terveid öid-päevi, jaotades oma intensiivseimat tööd sõjaliste positsioonide ja armee staabi vahel." (K. Vorošilov, Stalin ja Punaarmee, 1938, lk. 18.)

Samal ajal kees ööd ja päevad töö vabrikuis ja tehastes, mis valmistasid suurtükke ja kuulipildujaid ning remontisid soomusronge. Kogu elanikkond oli mobiliseeritud kaitsekraavide kaevamiseks.

Tsaritsõni sangarliku kaitse tagajärjel paisati valgekasakad augusti lõpupoolel linna juurest eemale.

Atentaat Leninile. Sel ajal kui Tsaritsõni rindel löödi tagasi valgekaartlaste rünnakud, valmistasid trotskistide ja buhhaarinlastega roimarlikku kokkuleppesse astunud sotsialistid-revolutsionäärid surmava löögi andmist revolutsioonile — selle juhi ja organisaatori V. I. Lenini hävitamist.

1918. a. 30. augusti õhtul esines Lenin miitingul Michelsoni tehases (nüüd Vladimir Iljitši nimeline tehas), kutsudes töölisi üles andma vastulööki tšehhidele ja slovakkidele. Kui Lenin oli oma kõne lõpetanud ja töölistest ümbritsetuna väljus tehase hoovi, ootas teda auto juurde peitunult sotsialist-revolutsionäär naisterrorist Fanni Kaplan. Ta tulistas Leninit kolm korda ja segadust kasutades püüdis kaduda rahvamassi hulka. Kuid tehase lapsed märkasid teda ning töölised pidasid mõrvari kinni.

Teade atentaadist töötava rahva armastatud juhile levis kulutulena üle kogu riigi. Miljonid töölised ja talupojad olid haaratud suurimast pahameelest rahvavaenlaste vastu. Töötav rahvas luges mure ja rahutusega bülletääne Lenini tervise kohta. Tema tugev organism aitas välja kannatada raske haavamise, kuid Lenini tervis oli tugevasti vapustatud.

Sotsialistide-revolutsionääride kuulmatu roim põhjustas rahvamassides terava vihavaenu revolutsioonivaenlaste vastu. 2. septembril kuulutati Nõukogude maa sõjaliseks laagriks. Pärast J. M. Sverdlovi ettekannet atentaadi kohta Leninile otsustas nõukogude valitsus välja kuulutada massilise punase terrori, vastuseks kodanluse ja tema teenrite — sotsialistide-revolutsionääride ja menševikkude — valgele terrorile. Valgekaardi organisatsioonist ja mässudest osavõtjad kuulusid nüüd mahalaskmisele.

Sel ajal avastas ülevenemaaline erakorraline komisjon rea vandenõusid nõukogude võimu vastu. Septembri alguses 1918 likvideeriti üks suurimaid valgekaartlikke vandenõusid, mida juhtis Inglise diplomaatilise missiooni pea Lockhart koos Prantsuse konsuli Grenard'iga. Nad katsusid ära osta Kremlit valvavaid punaarmeelasi, et tungida Rahvakomissaride Nõukogu ruumidesse ja areteerida nõukogude valitsust. Vandeseltslased lasksid õhku sildu, desorganiseerisid pealinna varustamist toiduainetega, laostasid nõukogude aparaati. Tungides Punaarmee ridadesse, varastasid nad sõjalisi plaane ja andsid need edasi nõukogude võimu vaenlastele. Kuid vaenlased eksisid. Punaarmeelased, keda nad katsusid ära osta, teatasid sellest Tšeka'le ja aitasid tabada selle vandenõu keskuse salajast koosolekut. Spioonid ja vandeseltslased eesotsas Lockhartiga areteeriti.

Tšehhide ja slovakkide purustamine. Revolutsiooni vaenlastel ei õnnestunud seisutada Punaarmee algavat pealetungi ida- (tšehhide ja slovakkide) rindel. Veel enne haavata saamist kirjutas Lenin 1. augustil idarindel töötajaile: „Nüüd seisab k o g u revolutsiooni saatus ü h e l kaardil: kiirel võidul

tšehhide ja slovakkide üle Kaasani-Uurali-Samaara rindel. Kõik sõltub sellest." Kaasani juurde olid koondatud tšehhide ja valgete peajõud. Siit arendasid nad pealetungi Svijažskile, kust pidi avanema tee Moskvasse. Lenini nõudmisel saadeti Svijažskisse kõige usaldatavamad väeosad. Kiiresti formeerus siin 10 000-meheline armee. Lenin andis käsu saata Volgale Svijažski alla mõned Balti mere laevastiku miinilaevad. Augustis saabusid sinna Maria kanalite-süsteemi kaudu kolm miiniristlejat — „Prõtki", „Retivõi" ja „Protšnõi". Nad murdsid end läbi valgekaartlaste asukohta ja süütasid põlema seal seisvad vaenlaste aurikud ja pargased. Balti mere miinilaevade saabumine tugevdas Volga punast laevastikku, mille eesotsas seisis madrus Markin.

Septembri alguses alustas Punaarmee Volga laevastiku toetusel pealetungi Kaasanile. Mõned laevad lähenesid Markini juhatusel Kaasanile enesele ja saatsid dessandi maale. 10. septembril Kaasan vallutati ja puhastati valgeist.

Tervenev Lenin saatis võitlejaile telegrammi, tervitades Punaarmee võitlejate hiilgavat võitu.

Kahe päeva pärast haaras V. V. Kuibõševi poolt loodud Rauddiviis Simbirski linna, kus oli sündinud Lenin. Punaarmeelased saatsid Leninile telegrammi: „Kallis Iljitš, Teie kodulinna võtmine on vastuseks ühele Teie haavadest, kuna teise eest tuleb Samaara."

Lenin saatis vastuse Kuibõševi nimele, tervitades punaarmeelasi võidu puhul ja tänades neid kogu töötava rahva nimel.

Saanud kuulda roimarlikust atentaadist Leninile, tungisid ka Tsaritsõni kaitsjad uue jõuga vaenlasele kallale. 7. septembril telegrafeeris seltsimees Stalin V. I. Leninile, et vaenlane on purustatud ja paisatud Doni taha, et Tsaritsõni seisund on kindel ja pealetung jätkub.

Septembri keskel kutsuti seltsimees Stalin Moskvasse. Ta jutustas tervenevale Leninile Tsaritsõni sangarlikust kaitsest. Lenin ja Stalin saatsid Vorošilovi nimele tervituse Tsaritsõni

sangareile: „Hoidke punaseid lippe kõrgel, kandke neid kartmatult edasi, juurige halastamatult välja mõisnike, kindralite ja kulakute kontrrevolutsioon ja näidake kogu maailmale, et sotsialistlik Venemaa on võitmatu."

Võidukas Punaarmee jätkas pealetungi kogu Volgamaal. Esimene armee liikus Sõzrani suunas, neljas armee, kus poliitiliseks komissariks oli V. V. Kuibõšev, tungis peale Samaarale. 7. oktoobril 1918 vabastati Samaara Punaarmee poolt. Volgamaa oli seega puhastatud tšehhidest ja valgeist.

Tsaritsõni teise piiramise purustamine. Pärast tšehhide ja slovakkide purustamist hakkas otsustavat tähtsust omandama lõunarinne.

Lenini ettepanekul loodi septembris 1918 lõunarinde revolutsiooniline sõjanõukogu. Selle esimeheks määrati J. V. Stalin, rinde juhiks aga — K. J. Vorošilov. 22. septembril 1918 tuli seltsimees Stalin Moskvast Tsaritsõni tagasi. Ta nägi ette, et lõunas kujuneb uus rahvusvaheline keerdsõlm, ja arvas, et Ententе'i käsul teevad valged uue katse Tsaritsõni vallutamiseks — seekord juba edela poolt. Nähes Saksa interventsiooni kiiret lõppu, otsis Krasnov abi uuelt peremehelt — Inglise-Prantsuse imperialistidelt.

Oktoobris 1918 saatis Krasnov Tsaritsõni vastu välismaa imperialistide poolt hästi varustatud ja relvastatud 12 ratsaväe- ja 8 jalaväediviisi. Igast küljest sissepiiratud Tsaritsõni seisund oli äärmiselt raske. Hoolimata kõigist nõudmistest ei saatnud Trotski ei abivägesid ega laskemoona. Seltsimees Stalini korraldusel organiseeriti mürskude tootmist Tsaritsõni enda relvatehases. Nagu esimesegi piiramise ajal, nii mobiliseeriti nüüdki kogu elanikkond rinde kaitseks. Mobiliseeritute hulgas olid isegi uurimissalga insenerid, kes projekteerisid Volga-Doni kanalit. Tsaritsõni nõukogu palvele vabastada insenerid, et mitte pidurdada projekti koostamist, vastasid seltsimehed Stalin ja Vorošilov järgmise resolutsiooniga: „Kanali kaevame pärast kadettide uputamist Volgasse ja Doni."

Nõrgalt relvastatud, ilma jalanõudeta ja riietuseta Punaarmee kaitses Tsaritsõnit erakordse heroismiga. Viibides eesliinil juhtisid Stalin ja Vorošilov isiklikult lahingtegevust.

15. oktoobri päeval alustasid valged otsustavat rünnakut, püüdes läbi murda Tsaritsõni juurde, kuid nad leidsid tema kaitsjatelt vankumatut vastupanu. Viimastest langes palju sel päeval kangelaslikult, nende hulgas ka 23-aastane komandörkangelane Nikolai Rudnev. Lahingutes Tsaritsõni all kerkisid esile silmapaistvad sõjaväejuhid: Parhomenko, Štšadenko, Budjonnõi, Timošenko jt.

Seltsimees Stalini ja Vorošilovi algatusel loodi oktoobris 1918 esimene ratsaväe üksus, mille juhiks määrati Semjon Mihhailovitš Budjonnõi. Doni oblasti vaese kehviktaluniku poeg S. M. Budjonnõi sai noores eas tunda sulase rasket põlve, hiljem soldati elu tsaari ratsaväes. Kodusõja alguses organiseeris ta Donil partisanidest ratsaväe üksuse ja paljude teiste partisanipealikute eeskujul raius endale tee Tsaritsõnisse, kus ühines Punaarmeega. Siin üksikud ratsaväe salgad ühendati ratsapolguks, hiljem aga I ratsaväe diviisiks. S. M. Budjonnõi juhatusel jagas punane ratsadiviis krasnovlastele hävitavaid lööke.

Oktoobris 1918 varises uus Tsaritsõni vallutamisplaan niisamuti kokku nagu esimenegi. 24. oktoobril saatis pärast valgekasakate purustamist Moskvasse tagasi kutsutud seltsimees Stalin Nõukogude valitsuse nimel tervituse Tsaritsõni kaitsjaile.

Põhja-Kaukaasia vallutamine Denikini poolt. Sel ajal kui Saksa imperialistidele toetuv Krasnov piiras Tsaritsõnit, siirdus talle lõuna poolt appi Denikini vabatahtlik armee.

Denikin püüdis katta Krasnovi lõunarinnet ja puruks lüüa Põhja-Kaukaasias olevat Punaarmeed. Peamised Sergo Ordžonikidze poolt kogutud nõukogude väed asetsesid Bataiski all. Neid juhatas endine ohvitser Sorokin, kes osutus reeturiks. Osa vägesid asus Tamani poolsaarel, teine osa Tihhoretski jaama juures.

Sergo Ordžonikidze ettepanekul otsustasid Põhja-Kaukaasia nõukogude vabariigid — Kubani, Musta mere, Stavropoli ja Tereki — ühendada oma jõud võitluseks kontrrevolutsiooni vastu.

1918. a. suvel kuulutas I Põhja-Kaukaasia nõukogude kongress välja Põhja-Kaukaasia ühendatud nõukogude vabariigi. Kuid Põhja-Kaukaasia vabariik ei olnud veel jõudnud vajalikul määral tugevneda, kui Denikin alustas pealetungi. Ta kavatses nõukogude Põhja-Kaukaasia Volgast ära lõigata ja takistada Kaukaasia Punaarmeel tungida Krasnovi peale lõuna poolt.

Juunis 1918 lõikas Denikin Põhja-Kaukaasia Tsaritsõnist ära ja suundus Tihhoretski peale, kus seisis 30-tuhandeline Punaarmee. Denikinil oli sel ajal 20-tuhandeline armee, mis koosnes peaaegu eranditult ohvitseridest, junkruist ja kasakluse ladvikust. Vabatahtlik armee omas head relvastist, suurtükiväge, soomusautosid, mis olid saadud Krasnovi kaudu sakslastelt. Juuli keskel vallutasid deniikinlased Tihhoretski.

Denikini edusammud tiivustasid kogu kontrrevolutsiooni Põhja-Kaukaasias.

Staniitsades ja linnades algasid valgekaartlaste mässud. Sorokini reetlikkuse tõttu haarasid deniikinlased augustis Jekaterinodari ja tõrjusid nõukogude peajõud Kubani jõe taha. Vallutanud Jekaterinodari, lõikasid valged seega ära Tamani poolsaarel asuva Punaarmee. Tamanlased otsustasid piki mereranniku läbi murda Novorossiiskisse ja seejärel Tuapse kaudu Armaviri, kus lootsid ühineda Kaukaasia Punaarmee peajõududega. Tamanlased liikusid piki Musta mere rannikut, läbi kaljuste kõrgete Kaukasuse mägede, ilma toiduta, ilma veeta, põletavate päikesekiirte all. Koos armeega taandusid ka kümned tuhanded põgenikud oma varanatukesega. Laskemoonakastidel sõitsid naised ja lapsed. Liiguti edasi alatiste lahingute keerises. Riided ja jalanõud kulusid. Toideti end maisi ja pähklitega. Tuapse linna juures sulgesid vaenlaste salgad ainsa tee, mida mööda liikusid tamanlased.

Viimased valisid välja julged mehed, kes ronisid järsku kaljut mööda üles, pistes täägid kaljupragudesse, ja ründasid valgeid selja tagant. Valged taandusid, kuna tamanlased tungisid neid taga ajades Tuapsesse.

Septembri lõpul 1918 vallutasid tamanlased Armaviri, olles alatistes lahinguis läbinud 500 kilomeetrit, ja ühinesid Punaarmeega. Tamanlaste sangarlik sõjaretk on kirjeldatud Serafimovitši romaanis „Raudne voolus".

Kaukaasia Punaarmee osadest formeeriti lõunarinde 11. ja 12. armee. Nende seisund oli väga raske. Ühendus Tsaritsõniga oli katkestatud. Kolmest küljest tungisid peale deniikinlased. Selja taga asetsesid stepid ja Astrahani liivad. Toidumoona ei olnud. Armees möllas plekiline soetõbi. Haavatud jäid ilma arstiabita. Armee seisundit halvendas Sorokini äraandmine; oktoobris tõstis ta mässu ja laskis maha Põhja-Kaukaasia bolševistliku organisatsiooni ja nõukogude valitsuse juhid. Sorokini reetmine kergendas oluliselt Denikinile kogu Kubani ala okupeerimist.

Samal ajal õhutasid Denikini agendid vastuhakku ka Terekil. Seda organiseeris menševik Bitšerahhov. Tema jõugud piirasid ümber Tereki rahvavabariigi keskuse — Vladikavkazi. Vladikavkazile ruttas Tsaritsõnist appi Sergo Ordžonikidze, kes murdis rindest läbi. Sergo organiseeris linna kaitset ja vabastas mägilaste kaasabil Vladikavkazi. Seejärel piirasid bitšerahhovlased ümber Groznõi. Groznõi õlitööstuse töölised ja mägilaste kehvikud kaitsesid end kindlalt mägilaste vahva juhi Aslanbek Šeripovi juhatusel, kannatades välja kolmekuulise piiramise. Groznõi vabastati Sergo Ordžonikidze saadetud vägede poolt. Et välja lüüa Groznenskaja staniitsas, otse linna all, kindlustunud bitšerahhovlasi, otsustati staniitsa ära põletada. Punaarmeelased külvasid selle üle süütepommidega ning petrooleumipudelitega ja lõid valged tagasi. Terek jäi nõukogude võimu alla, kuna Põhja-Kaukaasia ülejäänud osa okupeeriti Denikini poolt.

§ 43. Entente'i armeede pealetung Nõukogude Venele.

Saksamaa lüüasaamine ja Bresti rahu tühistamine. Alates 1918. a. juuli teisest poolest toimus Maailmasõja käigus Entente'i kasuks murrang. Saksa imperialismi jõud oli otsa lõppemas. Oktoobris 1918 palus Austria-Ungari rahu. Oktoobris kapituleerus ka Türgi. Sõjalise lüüasaamise mõjul tugevnes Saksamaal revolutsiooniline käärimine, mis lõppes 9. novembril 1918 revolutsiooniga. Keiser Wilhelm II põgenes välismaale. Saksamaal kuulutati välja kodanlik vabariik. Kahe päeva pärast, 11. novembril 1918, sõlmiti läänerindel vaherahu. Maailmasõda lõppes Saksamaa lüüasaamisega.

Saksamaa purustamine liitlaste ühendatud jõudude poolt kergendas nõukogude rahva võitlust saksa imperialistidega. Kõikjal algas saksa okupantide väljatõrjumine Venemaa, Ukraina, Valge-Vene ja Baltikumi piiridest. 13. novembril 1918 tühistas Nõukogude valitsus Bresti lepingu. Selle lepingu tühistamine andis tunnistuse Lenini ettenägeliku taktika võidust rahu küsimuses. Kui raske ja alandav Bresti rahu ka ei olnud, andis ta siiski nõukogude rahvale hingetõmbamise võimaluse. Tugevnenud ja relvastunud, lõi nõukogude võim tagasi kõik sisemise kontrrevolutsiooni rünnakud. Muutunud rahvusvaheline olukord andis Nõukogude valitsusele võimaluse loobuda temale pealesunnitud röövelliku lepingu tingimustest.

Entente'i riikide interventsioon. Saksamaa lüüasaamine muutis rahvusvahelise olukorra keerulisemaks. Seda iseloomustades ütles Lenin (8. novembril 1918) VI ülevenemaalisel nõukogude kongressil: „ . . . Kui me pole kunagi olnud nii lähedal rahvusvahelisele revolutsioonile, siis pole ka kunagi meie seisund olnud nii hädaohtlik nagu praegu. Imperialistidel oli üksteisega tegemist. Ja nüüd on üks nende rühmitis ära pühitud inglaste-prantslaste-ameeriklaste grupi poolt. Nad loevad nüüd oma peamiseks ülesandeks kägistada ülemaailmset bol-

ševismi, kägistada ta peamist rakku — Nõukogude Vene Vabariiki." (L e n i n, Teosed, XXIII köide, lk. 269.)

Entente'i imperialistid, keda revolutsiooni levimine Lääne-Euroopas oli rahutuks teinud, valmistusid tõepoolest kasutama Saksamaa lüüasaamist võitluseks Nõukogude Vene vastu, mida nad pidasid revolutsiooni koldeks. Entente'i plaan seisis selles, et paisata pealetungile Nõukogude Vene vastu oma väed koos kontrrevolutsiooniliste jõududega, kes olid võitlust nõukogude võimu vastu alustanud kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu. Seda üldist Entente'i armeede pealetungi Nõukogude Venele kavatseti teostada üheaegselt kolmes suunas. Inglise väed, toetudes Denikini abivägedele, pidid vallutama Venemaa idarajoonid, esijoones Taga-Kaspia ja Bakuu. Prantsuse väed pidid maanduma Lõuna-Venes ja okupeerima Ukraina kohalike rahvuslaste toetusel. Ühendatud Inglise ja Ameerika väed pidid alustama pealetungi põhjas, liikudes siit Dvina kaudu, et ühineda tšehhide ja slovakkidega ning Koltšaki vägedega.

Inglise interventsioon Taga-Kaspias ja Bakuus. Selle plaani teostamine algas juba suvel 1918, kui Nõukogude Vabariik viibis rinnete rõngas, lüües tagasi tšehhide ja slovakkide, saksa imperialistide ja vene valgekaartlaste pealetunge.

Inglise väepealik Pärsias sobitas kokkuleppe Turkmeenia kodanlike natsionalistidega ning vene valgekaartlastega, sotsialistide-revolutsionääridega ja menševikkudega Kesk-Aasias ja aitas neil juulis 1918 kukutada nõukogude võimu Ašhabadis, Mervis, Krasnovodskis ning teistes Taga-Kaspia linnades. Üheksa vangivõetud Ašhabadi komissari lasti maha. Ašhabadis seati sisse sotsialistide-revolutsionääride poolt juhitav valgekaartlik valitsus. Taga-Kaspia oblast okupeeriti Inglise vägede poolt. Turkmeenia kodanlikud natsionalistid ja vene valgekaartlased kirjutasid alla reeturliku kokkuleppe Inglise interventidega, mille järgi Turkmeenia muutus Inglise asumaaks.

Kindlustudes Taga-Kaspias hakkasid Inglise imperialistid Bakuu okupeerimist ette valmistama. Bakuu kommuun elas sellal üle raskeid päevi. Bakuu peale tungisid Türgi väed ja mussavatistide, kohalike natsionalistide poolt organiseeritud relvastatud jõugud. Leppinud Inglise agentidega salaja kokku, taotlesid Bakuu sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud türklaste metsikute tegude vastu võitlemise ettekäändel, et Bakuu nõukogu ise kutsus abiks inglaste väed. Seltsimees Stalin saatis Bakuu bolševikele direktiivi — välismaa vägesid mitte mingil juhul Bakuusse sisse lasta. Bakuu Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas Stepan Šaumjaniga võttis tarvitusele otsustavad vahendid Bakuu kommuuni kaitsmiseks. Nõukogude Vene ja Bakuu kommuuni vahel oli tihe koostöö. Astrahani kaudu saadeti Bakuust Nõukogude Venesse naftat. Nõukogude Vene saatis Põhja-Kaukaasia tagavaradest Bakuusse vilja. Kuid pärast Põhja-Kaukaasia vallutamist deniikinlaste poolt halvenes toitlusolukord Bakuus järsult. Bakuu lõigati ära mitte ainult viljast, vaid ka joogikõlvulise vee allikaist. Sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud, kasutades linna rasket olukorda, suurendasid oma lüüasaamispoliitika kihutustööd inglaste kutsumise heaks. Bakuu nõukogu tormisel istungil 25. juulil 1918 viisid nad oma resolutsiooni läbi.

Mõne päeva pärast läks võim Bakuus kontrrevolutsioonilise valitsuse kätte, kes kutsus Bakuusse Inglise väed. Bakuu Rahvakomissaride Nõukogu tegi katse sõita Astrahani, kuid aurikud võeti inglaste poolt tule alla ja toodi tagasi Bakuusse, kus rahvakomissarid vahistati ja vanglasse paigutati.

Bakuus pidasid inglased vastu ainult ühe kuu. Septembris piirasid Türgi väed ja mussavatistide jõugud linna ümber. Enne inglaste äraminekut Bakuust õnnestus areteeritud Bakuu komissaridel vanglast vabaneda. Nad tegid uuesti katset Astrahani pääseda. Kuid aurik, millel sõitsid Bakuu bolševikud, pöördus kapteni korraldusel ootamatult Krasnovodskisse. Siin vahistati Taga-Kaspia valitsuse poolt 26 Bakuu komissari. 20. septembril 1918 viidi nad Krasnovodskist 207 kilomeetri

kaugusele ja tapeti seal metsikult. Bakuu kommuuni langemine ja 26 Bakuu komissari hukkumine tõi kaasa raskeid tagajärgi kõigi Taga-Kaukaasia vabariikide saatusele, kes kauaks sattusid sõltumusse välismaisest imperialismist.

Ukraina vabastamine välismaistest interventidest. Varsti peale Bresti rahulepingu tühistamist tegi bolševikkude partei Keskkomitee äsja Tsaritsõnist tagasi tulnud seltsimees Stalinile ülesandeks organiseerida Ukraina vabastamist saksa okupantidest. Novembris 1918 taastati vabastatud Ukraina osas nõukogude valitsus. Nõukogude valitsus kutsus Ukraina töölisi ja talupoegi üles kukutama sakslaste käsilane — hetman Skoropadski. Võitlus saksa okupantidega toimus hüüdsõna all: „Kõik võim nõukogudele!"

Ühtlasi tugevnes Ukraina bolševike töö Saksa sõjaväe laostamiseks. Saksa sõdurid nõudsid viibimata kodumaale saatmist ja hakkasid Punaarmeele üle andma suurtükke ja sõjamoona. Jäänud ilma Saksa vägede toetusest, kaotas hetman Skoropadski igasuguse võimu. Riietunud Saksa ohvitseri vormi, põgenes ta Kiievist. Kiievis haarasid võimu ukraina rahva uued vaenlased — ukraina kodanlikud natsionalistid Petljuraga eesotsas.

Petljura valitsus (nn. „direktoorium") hakkas abi otsima uutelt interventidelt. Sel ajal algas Entente'i vägede interventsioon. Novembri lõpus 1918 saadeti Ukrainasse kaks Prantsuse ja kaks Kreeka diviisi. Lõuna-Venes maandus ühtekokku kuni 50 000 Entente'i sõdurit. Samal ajal lossiti laevadelt suur hulk kuulipildujaid, suurtükke ja laskemoona, mis olid määratud valgetele „valitsustele", kes võitlesid Nõukogude Vene vastu.

Petljura valitsus sõlmis Prantsusmaaga lepingu, kohustudes formeerima bolševikkude vastu võitlemiseks 300 000-mehelise armee ja asetama kogu Ukraina majanduselu Prantsusmaa kontrolli alla.

Ukraina rahva reetjate vastu astusid välja raevunud töölised ja töötav talurahvas. Revolutsioonilisile ülestõusjaile tuli

Nõukogude Venest appi vennalik Punaarmee. 5. veebruaril 1919 vabastasid Kiievi Taraštšani polk Kiievist pärineva tisler-arsenalitöölise Boženko juhatusel ja Boguni polk Nikolai Štšorsi juhatusel. Suurem osa Ukrainast muutus jälle nõukogude maaks. Ainult Lõuna-Ukrainas (Odessas, Nikolajevis, Hersonis) ja Krimmis asusid veel Denikini väeosade poolt toetatud Ententi väed ja sadamais seisid Ententi sõjalaevad.

Bolševistlikud põrandaalused organisatsioonid Odessas, Nikolajevis, Hersonis ja Sevastoopolis arendasid energilist tegevust Prantsuse sõdurite ja madruste seas. Odessa bolševistlik põrandaalune organisatsioon kutsus ellu „välismaa kolleegiumi", millest võttis osa revolutsioonile piiritult truu prantsuse naiskommunist Jeanne Labourbe.

Provokaatori poolt reedetuna tapeti Jeanne Labourbe metsikult Prantsuse imperialistide poolt.

Energilist tööd tegi Prantsuse sõjaväes ka meremees-revolutsionäär André Marti, kes organiseeris ülestõusu Prantsuse laevastikus. Ülestõus suruti maha ja Marti areteeriti. Teda ähvardas surmanuhtlus, kuid Pariisi töölised korraldasid revolutsioonilise meeleavalduse ja saavutasid ta vabastamise.

Omamata küllaldasi jõude, lahkusid intervendid märtsis 1919 Hersonist ja Nikolajevist ning koondusid Odessasse. Kuid juba 6. aprillil 1919 marssis Punaarmee Odessase. 7. aprillil läksid punaarmeelased jalgsi läbi külma Sivaši ja vallutasid Krimmi.

Inglise-Prantsuse okupatsioonivägede kiire lüüasaamise lõunas põhjustas peamiselt nende kiire laostumine. Veendudes, et neid on petetud, keeldusid Prantsuse sõdurid sõdimast Nõukogude Venega ja deklareerisid oma ohvitseridele: „Me pole siin selleks, et kakelda."

Aprillis 1919 oli Prantsuse valitsus sunnitud evakueerima oma väed kõigist Musta mere sadamatest. Prantslaste lahkumise eel toimus Odessas tööliste relvastatud väljaastumine ja

võim läks tööliste saadikute nõukogu kätte. Kogu Ukraina ja Krimm muutusid nõukogude maaks.

Ententei vägede pealetungi nurjumine Põhja-Venes. Murmanskisse ja Arhangelskisse tõid Ententei aurikud ligemale 50 000 sõdurit. Seisukorra peremeesteks olid siin inglased, kes panid sõjaväelise diktaatorina ametisse oma käsilase kindral Milleri. Intervendid rüüstasid jultunult maad, raiusid metsi, vedasid välja karusnahku. Kõik, keda kahtlustati poolehoius nõukogude võimule, paigutati sunnitöövanglaisse, mis loodi kaugeil asustamata saartel. Põhja poolt valmistati ette hoopi Moskvale.

Inglise interventide väed liikusid mööda Dvinad Kotlas'e peale, kust läks raudtee Vjatkasse. Entente kavatses Kotlas-Permi piirkonnas ühendada tšehhidega ja koltšaklastega põhjapoolse kontrrevolutsiooni väed. Inglise instruktorite abil formeeritud ning Inglise soomusrongidega, lennukitega, kahurite ja kuulipildujatega hästi varustatud valged väeosad ületasid oma arvult kolmekordselt Punaarmee põhja- ja idarindel opereerivad jõud. Viis diviisi tšehhe kindral Gajda juhtimisel piirasid ümber ja lõid tõsiselt Permi (nüüdse Molotovi) linna piirkonnas 3. Punast Armeed. Detsembris vallutas Gajda Permi ja hakkas liikuma Vjatka (nüüdse Kirovi) poole. Vjatkast läks tee juba Moskvasse.

Olukorra päästmiseks saadeti idarindele seltsimehed Stalin ja Dzeržinski, kes pidid selgitama katastroofi põhjusi ja leidma vahendeid selle likvideerimiseks. Nagu selgitas seltsimees Stalin, osutus idarinne täiesti desorganiseerituks. Trotski poolt saadetud tsaristlikud kindralid rikkusid nõukogude valitsuse instruktsioone Punaväe komplektimisel rakendatava klassipõhimõtte suhtes. Sõjaväes tegid laostamistööd kulakute pojukesed, kodanlikud võsud ja pärisspioonid. Rinde ja tagala vahel polnud mingit sidet. Ka staapidesse ja valitsemisasutistesse olid endid poetanud mitmed reeturid ja kahjurid. Peastaap, kes ei omanud läbimõeldud plaani, saatis välja üksteisele vastukäivaid, sõjaväge desorganiseerivaid käske.

Seltsimees Stalin ajas vaenlased staabist välja, seadis korda armee valitsemise, korraldas polkude formeerimist nõukogude valitsuse instruktsioonide kohaselt ja võttis tarvitusele vahendid tagala tervendamiseks. Ja mis peaasi — seltsimees Stalin andis direktiivi, maksku mis maksab kaitsta Vjatkat, et mitte anda Ententeʼile võimalust ühendada põhjapoolseid intervente idast tulevate koltšaklastega ja tšehhide ning slovakkidega. Seltsimees Stalini poolt teostatud murrangu tagajärjel läks korda Vjatkat päästa. Ententeʼi vägedel ei õnnestunud ühineda tšehhide ja slovakkidega.

Väga suurt abi Punaarmeele osutasid põhjas komi rahvusest suusatajad, kes oivaliselt täitsid luurajate ja sidemeeste ülesandeid. Liikudes kiiresti oma valgeis kitleis olid nad tabamatud.

Sõjast okupantidega võtsid nii põhjas kui lõunas agaralt osa ka naised ja noorukid. Nad kogusid teateid okupantide tegevuse ja kavatsuste kohta ja andsid need edasi partisanisalkadele; nad varustasid partisane söögi ja relvadega ning levitasid bolševistlikke lendlehti.

Põhjas asetsevais Ententeʼi vägedes algas samasugune laostumine nagu lõunaski. Seda soodustas rohkesti ka välismaiste vägede seas teostatav bolševistlik agitatsioon: lendlehti kleebiti puudele ja pilluti igale poole, kus aga asusid välismaiste okupatsioonivägede sõdurid. Bolševistliku agitatsiooni mõjul keeldusid Ententeʼi sõdurid bolševikkudega võitlemast ja nõudsid endi kojusaatmist. Nii nurjus Ententeʼi katse purustada Venemaal nõukogude võim oma vägede abil. „See võit," kirjutas Lenin, „ . . . oli tähtsaim võit, mille me saavutasime Ententeʼi üle. Me võtsime temalt ära ta sõdurid." (L e n i n, Teosed, XXIV köide, lk. 594.)

Leedu, Läti ja Eesti vabastamine saksa okupantidest. Saksamaa lüüasaamine tugevdas kõigi Baltimaade rahvaste võitlust saksa okupantidega. Sakslaste väljatõrjumisega kaasnesid massilised ülestõusud kohaliku kodanluse vastu, kes oli reetnud rahva ja kokku leppinud okupantidega.

Leedus hakkasid töölised sakslaste väljatõrjumise järel asutama nõukogusid, kes organiseerisid ülestõusu kodanliku Valdemarase valitsuse vastu. Ülestõusu ettevalmistamist juhtis sel ajal tekkinud Leedu ja Valge-Vene kommunistlik partei. Valdemarase valitsus põgenes Vilnost. Vilno nõukogu kuulutas detsembris 1918 välja Leedu Nõukogude Vabariigi. 23. detsembril tunnustas Ülevenemaaline Kesk-täitevkomitee (ÜKTK) Leedu Nõukogude Vabariigi iseseisvust ja andis dekreedi Kaunase ja Vilno kubermangu kuulumise kohta Nõukogude Leedu koosseisu.

Novembris 1918 taganesid Saksa väed Punaarmee pealetungivate osade survel Lätistki. Kartes Lätis proletaarliku revolutsiooni võitu, kutsusid mitmed kodanlikud erakonnad Riias ellu „Rahvanõukogu", kes 18. novembril 1918 kuulutas välja Läti kodanliku vabariigi. Loodi kodanlik Ajutine Valitsus, „Talurahvaliidu" liidri Ulmanisega eesotsas. See valitsus sõlmis Saksa sotsiaaldemokraatliku valitsusega lepingu Lätisse „vabatahtlike" saatmise kohta. Raevunud Läti rahvamassid tõusid üles ja haarasid oma valdusse Riia. Läti kodanlik valitsus põgenes Liibavisse. Jaanuaris 1919 kokkukutsutud Läti nõukogude kongress kuulutas välja Läti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi. Läti nõukogude võim organiseeris Punaarmee, tühistas maa eraomanduse, konfiskeeris riigi-, mõisnike ja kirikumaad ja saatis mõisnikud maalt välja.

1919. a. kevadel saatis Liibavis asuv Läti kodanlik valitsus välja 80 000-mehelise sõjaväe, kes maikuus vallutas Riia. Olles sel ajal piiratud vaenlastest, ei saanud Nõukogude Vene anda Läti Nõukogude Vabariigile sõjalist abi. Lätis taastati kodanlik vabariik.

Pärast Saksa vägede maalt lahkumist pöördus Eesti kodanlus abi saamiseks Inglismaa poole. Viimane saatis Eesti kontrrevolutsioonile appi sõjalaevastiku. Eesti töötav rahvas alustas ülestõusu. Pealetungiva Punaarmee toetusel vabastati Eesti okupantidest. 30. novembril 1918 seati Eestis teiskordselt sisse nõukogude võim — „Eesti Töörahva Kommuun". Eesti kodan-

lus pöördus jälle abi saamiseks palvega Inglismaa ja oma naabri — valge Soome — poole. Valge-eestlaste, valge-soomlaste ja inglaste hästi varustatud jõudude survel taganes Punaarmee. Nõukogude võim Eestis likvideeriti jälle.

Valge-Vene vabastamine ja Valge-Vene Nõukogude Vabariigi loomine. 1918. a. detsembriks puhastasid Valge-Vene töölised ja talupojad Punaarmee abil oma kodumaa Saksa vägedest. Samuti vabastati see osa Valge-Venest, mis oli olnud sakslaste poolt okupeeritud imperialistliku sõja ajal. Valge-Vene töötav rahvas pöördus Lenini ja Stalini poole palvega aidata neil luua Valge-Vene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik. Detsembris 1918 peeti Valge-Vene kommunistliku partei I kongress, kes otsustas välja kuulutada iseseisva sotsialistliku Valge-Vene vabariigi Minski, Grodno, Mohiljovi, Vitebski ja Smolenski kubermangu territooriumil. Kongress deklareeris: „Valge-Vene töötav rahvas ei taha teada ühestki muust võimust peale nõukogude võimu, mis on tööliste, sulaste ja talupoegade võim. Ta vihkab mõisnike Valge-Vene raada võimu."

2. veebruaril 1919 avati Minskis I üle-valgevenemaaline nõukogude kongress, kes Valge-Vene Nõukogude Vabariigi kujunemisele andis vormilise kinnituse. Kõik mõisnike, kloostrite ja kirikute maad kuulutati rahva omandiks; raudteed ja käitised natsionaliseeriti; pandi kehtima nõukogude seadused. Üle-valgevenemaalisel nõukogude kongressil viibiv Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee esimees J. M. Sverdlov tegi kongressile teatavaks Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee otsuse Valge-Vene Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi iseseisvuse tunnustamise kohta ja lubas sellele vabariigile vennalikku abi. „Vene proletariaat," ütles ta, „ei unusta iialgi seda, et teie võtsite esimestena vastu Saksa imperialismi hoobid ja pealetungi, peatades ta edasiliikumise sügavamale sisemaale."

Valge-Vene nõukogude kongress kuulutas välja Valge-Vene Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi ja otsustas alustada läbirääkimisi föderatiivse sideme loomiseks Vene NFSV-ga;

ühtlasi pöördus ta kõigi iseseisvate nõukogude vabariikide poole üleskutsega toimida Valge-Vene NSV eeskuju järgi.

Võitlus Poola okupantidega Leedus ja Valge-Venes. Noored nõukogude vabariigid — Leedu ja Valge-Vene — said juba oma olemasolu esimestest päevadest alates kallaletungi osaliseks panide Poola poolt, mis oli muutunud Ententi truuks agendiks. Oma iseseisvuse eest võlgnes Poola tänu suurele proletaarlikule revolutsioonile. Kuid Poola kapitalistid ja mõisnikud vihkasid kogu hingest Nõukogude Venemaad: revolutsioon oli võtnud neilt nende tohutud mõisad ja kapitalid Ukrainas, Valge-Venes ja Leedus. Hoolimata Nõukogude valitsuse korduvaist rahuettepanekuist katkestas panide Poola seetõttu diplomaatilised suhted Nõukogude Venega ja tõi Ententi abil oma väed Nõukogude Leedu ja Nõukogude Valge-Vene piiridele.

Võitluseks valgepoolakatega otsustasid Leedu ja Valge-Vene nõukogude kongressid ühendada oma jõud. Leedu ja Valge-Vene vabariikide Kesk-täitevkomiteede ühisel istungil valiti ühendatud Leedu ja Valge-Vene Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi valitsus.

Vene NFSV valitsus andis noortele nõukogude vabariikidele kõike võimalikku abi. J. M. Sverdlov saatis neisse vabariikidesse nõukogude- ja parteitöömehi. Lenin ja Stalin aitasid neil luua Punaarmeed, mis oli vajalik võitlusteks valgepoolakatega.

1919. a. kevadel asusid valgepoolakad pealetungile. Aprillis vallutasid nad Leedu pealinna Vilno.

Vene NFSV valitsus tuli vennalikele nõukogude vabariikidele — Leedule ja Valge-Venele — appi ning saatis Valge-Venesse Punaarmee väeüksusi. 1919. a. juulis organiseeris läänerindele saadetud Revolutsioonilise Sõjanõukogu liige Sergo Ordžonikidze valgepoolakaile vastupanu. Punaarmee kindlustas ennast Berezina jõel.

Leedu ja Valge-Vene okupeeritud territooriumil taastasid poola okupandid eraomanduse, andsid kapitalistidele tagasi

nende käitised ja mõisnikele nende maa. Kümned külad põletati maani maha. Talupoegadelt võeti nende vili ja kari.

Bolševike partei juhtimisel organiseerisid Valge-Vene töölised ja talupojad partisanisalku, kes tegutsesid valgepoolakate tagalas ja rindepiirkonnas. Koos punaarmeelastega arendasid Valge-Vene partisanid poola anastajate vastu visa võitlust oma kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest.

ENTENTE'I KOLME SÕJAKÄIGU PURUSTAMINE.

§ 44. Koltšaki purustamine.

Entente'i plaanid 1919. a. kevadel. Olles purustanud Saksamaa ja tema liitlased, koondas Entente, esijoones Inglis- ja Prantsusmaa, kogu oma tähelepanu võitlusele Nõukogude Vabariigiga. 1919. a. kevadeks oli idarindel ette valmistatud Koltšaki pealetung. Peaaegu 300-tuhandeline Koltšaki armee paisati üle Uurali Moskva peale. Ta tagalat „kindlustasid" Inglise, Prantsuse, Ameerika, Jaapani ning tšehhide ja slovakkide väeosad. Üle 100 000 interventide armee sõduri abistasid Koltšakki ta sõjakäigus nõukogude vastu. Petrogradi peale pidid tungima Inglise laevastiku aktiivsel toetusel valged väeosad Judenitši juhtimisel koos valgete eestlaste ja valgete soomlastega. Lõunast pidi teele asuma Denikin koos temale alluvate Doni ja Kubani kasakatearmeedega. Põhja poolt valmistas ette rünnakut kindral Miller. Ukrainas valmistasid valgekaartlaste ja Entente'i agendid ette bandiitliku atamani Grigorjevi kontrrevolutsioonilisi mässe. Kesk-Aasias pidid välja astuma Inglise okupandid ja basmatšid. Selline oli Entente'i esimese sõjakäigu laialdane plaan. „See sõjakäik oli kombineeritud, sest ta eeldas Koltšaki, Denikini, Poola, Judenitši ning Turkestanis ja Arhangelskis asuvate inglise-vene segaväeosade ühist pealetungi, kusjuures sõjakäigu raskuskese asetses Koltšaki rajoonis." (S t a l i n, Artiklid ja kõned Ukraina üle, lk. 90.)

Vastupanu organiseerimine Entente'ile. 18. märtsil 1919 avati VIII Venemaa K(b)P kongress. Kongress näitas, et leninlik Keskkomitee oli tõepoolest „võitluspartei võitlusorganiks kodusõja perioodil".

Kongressi töös omas keskset kohta küsimus suhtumisest kesktalupojasse. Oktoobrirevolutsiooni võidu tagajärjel oli küla

V. I. Lenin, J. V. Stalin ja M. I. Kalinin 1919. a.

muutunud kesktalupoeglikumaks, kui ta oli olnud enne revolutsiooni. Kesktalupojad moodustasid talurahva enamuse, kusjuures 1918. aastal kesktalupoeg veel kõikus kodanluse ja proletariaadi vahel. Neid kõikumisi kasutades kukutasid valgekaartlased ajutiselt nõukogude võimu Volga-äärseil mail ja teistelgi aladel. Ent varsti veendus kesktalurahvas oma isiklike kogemuste varal, et valgete võit toob endaga kaasa mõisnike võimu taastamise. 1918. a. sügisest peale toimus kesktalurahva meeleolus pööre nõukogude võimu kasuks. Seetõttu püstitaski Lenin sel ajal loosungi: „Osata saavutada kokkulepet kesktalupojaga — mitte ühekski minutiks loobudes võitlusest kulakutega ja kindlasti toetudes ainult kehvistule . . ." (L e n i n, Teosed, XXIII köide, lk. 294.)

Lenini ettekande alusel võttis kongress vastu resolutsiooni, kus nõuti, et kesktalupojad rangelt eraldataks kulakutest ja tähelepanelikult suhtutaks esimeste hädadesse. Kongressil võeti vastu otsus teostada kesktalupojaga kindla liidu ja kehvistule toetumise poliitikat, kusjuures proletariaat säilitab selles liidus juhtiva osa.

Osa saadikuid sõjaväest moodustas nn. „sõjalise opositsiooni". See endiste „pahempoolsete kommunistide" lüüasaanud rühma poolt juhitud opositsioon püüdis parteid kiskuda partisaanlusse, loobumisele sõjaliste spetsialistide kasutamisest jne.

Kongress pühendas palju tähelepanu Punaarmee ülesehitamisele. Lenin ja Stalin andsid „sõjalisele opositsioonile" otsustava vastulöögi. Seltsimees Stalin ütles: „Kas me loome tõelise tööliste ja talupoegade, peamiselt talupoegade, rangelt distsiplineeritud armee ja kaitseme Vabariiki, või me hävime."

Samal ajal andis kongress kõvasti pihta Trotskile, kes ummistas sõjaliste keskasutiste aparaadi nõukogude võimule ilmsesti vaenulike elementidega ja kes kõigiti vähendas kommunistide, eriti armeekomissaride osatähtsust. Kongress kinnitas resolutsiooni sõjaväe tugevdamise kohta ja võttis ühtlasi vastu eri läkituse töölistele ja talupoegadele läheneva sõjaohu ja Ententi poolt ettevalmistatava sõjakäigu suhtes.

18. märtsil 1919, VIII parteikongressi avamise päeval, matis proletaarlik Moskva Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee esimehe J. M. Sverdlovi, „esimese inimese esimeses sotsialistlikus Nõukogude Vabariigis", „esimese laiade proletaarlike masside organiseerijaist" (Lenin). Oma pingsas töös Nõukogude riigi loomisel ei saanud J. M. Sverdlov tunda hetkegi puhkust. Ühel oma sõitudest mööda maad külmetas ta ennast, haigestus raskesti ja suri. J. M. Sverdlovi surm oli raskeks kaotuseks parteile ja nõukogude võimule.

30. märtsil 1919 valiti Lenini ettepanekul Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee esimehe kohale M. I. Kalinin. Päritolult Tveri kubermangu talupoeg, siis Piiteri tööline — kõrgelt kvalifitseeritud metallist, ühendas Mihhail Ivanovitš Kalinin oma revolutsioonilises tegevuses väga kujukalt vene töölise ja talupoja revolutsioonilise võitluse teed.

„Leida tõelist asendajat Jakov Mihhailovitš Sverdlovile on erakordselt raske ülesanne..." ütles Lenin; „kui me leiame seltsimehe, kes endas ühendab elukogemused ja tutvuse kesk-

talupoegade eluga, siis me võime selle ülesande lahendada, ja ma arvan, et kandidatuur, millest te täna ajalehes lugesite, vastab kõigile neile tingimustele. See on seltsimees Kalinini kandidatuur. (L e n i n, Teosed, XXIV köide, lk. 188—189.)

Koltšaki režiim Siberis. 1919. a. kevadel oli suurem osa välismaiste interventide sõjajõududest sunnitud Nõukogude riigist lahkuma, kuid nad jätsid vene valgekaartlastele oma suurtükid, tankid ja lennukid. Entente'i imperialistid ei loobunud interventsioonist, nad ainult usaldasid selle teostamise oma käsilaste — vene valgekaartlaste — kätte. Esimene neist oli admiral Koltšak. Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika imperialistid varustasid teda heldelt relvadega, vormirõivastusega, toiduainetega ja rahaga. Koltšaki täielikku sõltumust oma välismaistest peremeestest märkis rahvas tol ajal ära isegi oma lauludes-tšastuškades:

Inglise munder,
Prantsuse õlak,
Jaapani tubakas —
Omski valitseja.

Siberis seadis Koltšak sisse sõjalis-monarhistliku diktatuuri ja taastas tsaariaegse korra. Siberi talupojad, kes kunagi polnud tundnud mõisnikke, asetati peaaegu pärisorjusaegseisse elutingimustesse. Neilt rekvireeriti vili ja loomad, neid koormati kontributsioonega — aeti kokku mitte ainult vanu maksmatisi, vaid ka makse reaks aastaiks ette. Igasuguse vastupanu puhul anti neile avalikult ihunuhtlust. Eriti julmalt õiendas Koltšak arveid tööliste ja bolševikkudega, lastes neid armutult maha.

Koltšak püstitas loosungi „Ühtse, jagamatu Venemaa eest" ja lämmatas jõhkralt rahvuslikku liikumist. Ta ei tunnustanud enda poolt vallutatud territooriumil ühegi rahva rahvuslikku autonoomiat. Koltšak ei tunnustanud isegi baškiiride kontrrevolutsioonilist Validov'i valitsust, kuigi see teda ustavalt teenis. Rahulolematud baškiiride massid sundisid Validovit pöörduma Nõukogude valitsuse poole abistamise palvega. Püüdes luua

töötava rahva ühisrinnet Koltšaki vastu ja ühtlasi paljastada baškiiri natsionalistide kontrrevolutsioonilisi võtteid, saatsid Lenin ja Stalin Ufa revolutsioonilisele komiteele telegrammi, kinnitades Baškiiria autonoomiat ning kindlustades amnestia baškiiride valitsusele Validoviga eesotsas. Märtsis 1919 avaldati Lenini ja Stalini allkirjadega Nõukogude valitsuse otsus Baškiiria Autonoomse Nõukogude Vabariigi loomise kohta. Baškiiri töötav rahvas hakkas valguma Punaarmeesse, et võidelda Koltšakiga. Kuid kodanlikud natsionalistid jätkasid kahepaikset mängu, oodates ainult soodsat ajendit nõukogude võimu kukutamiseks Baškiirias.

Koltšaki pealetung ja selle purustamine. 1919. aasta algul siirdus Koltšak pealetungile tervel idarindel. Põhja suunas (Perm—Vjatka) jätkas oma tegevust 3. Punase armee vastu Koltšaki Siberi armee. Kuid seltsimeeste Stalini ja Dzeržinski otsustava tegevuse tagajärjel Koltšaki Siberi armee ei suutnud enam Glazovist kaugemale tungida. Koltšaki läänearmee vallutas 1919. a. märtsis ja aprilli esipoolel Ufa, Bugulma ja Buguruslani. Tekkis otsene ähvardus Simbirskile ja Samaarale. Koltšaki vägede keskmine rühm, mis ühendas Siberi ja läänearmeed, ähvardas Kaasanit. Lõpuks opereerisid Ufast lõuna pool ja edasi Turkestani suunas Dutovi ja Tolstovi valgekasakate armeed, ohustades Orenburgi ja Uralskit. Koltšaki pealetung omandas ähvardava ulatuse ja tekitas ida- ja lõunapoolse kontrrevolutsiooni liitumise hädaohu. Koltšak kavatses Saratovi piirkonnas ühineda Denikiniga, et siis sealt minna ühisrindega Moskva peale. Denikin okupeeris sel ajal osa Donbassi, Judenitš alustas pealetungi Petrogradile.

Riigi kohale kerkis seega surmaoht. Oli vaja astuda kiireid ja otsustavaid samme Koltšaki purustamiseks.

12. aprillil avaldati „Pravdas" „Venemaa K(b)P Keskkomitee teesid" seoses olukorraga idarindel. Neis Lenini poolt kirjutatud teesides rõhutati, et „on vaja äärmisimat jõupingutust Koltšaki purustamiseks" (L e n i n, Teosed, XXIV köide, lk. 224). Partei püstitas loosungi: „Kõik idarindele!"

Vastuseks partei ja Lenini üleskutsele saatsid Moskva ja Petrograd rindele 1/5 kõigist kommunistidest ja 1/10 ametiühingute liikmeist. Kommunistlikud noored saatsid idarindele mitu tuhat parimat noorukit. Vabatahtlike registreerimine hõlmas kõik linnad. Tagalas asendasid rindele minevaid mehi naised.

Koltšaki purustamise ülesanne usaldati M. V. Frunzele, kes nimetati idarinde lõunapoolse väegrupi ülemaks, ja V. V. Kuibõševile, kes nimetati idarinde Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikmeks. Kodusõja võitlustes kasvas Lenini ja Stalini juhatusel vana bolševik Mihhail Vassiljevitš Frunze väljapaistvaks proletaarlikuks väejuhiks. Juba 1918. a. sügisel saadeti ta 4. armee ülemana idarinde tugevdamiseks. Toetudes temale appi tulnud tekstiiltööstuse töölistele, seadis Frunze kiiresti armees revolutsioonilise korra jalule ja arendas edukat pealetungi valgekasakate ning seejärel ka Koltšaki vastu. Koos Frunzega viibis esimestel positsioonidel Dutovi, valgekasakate ja Koltšaki vastas kõigis ohtlikumais kohtades ka V. V. Kuibõšev. Frunze ja Kuibõšev kasvatasid üles palju väljapaistvaid proletaarlikke komandöre ja sõjaväelisi poliitilisi töömehi. Üks selliseid sangarkomandöre oli legendaarne V. I. Tšapajev.

M. V. Frunze.

Vassili Ivanovitš Tšapajev sündis Tšuvaššias. Lapsepõlves tegi ta koos isa ja vanaisaga puusepatööd Volga-äärse ala külades, oma nooreas tegi ta läbi tsaariarmee drilli ning andis oma paremad eluaastad imperialistliku sõja rindeile. Neis raskeis rännakuis puhkes

ta südames viha rõhujate ja ekspluateerijate vastu. Tulnud Veebruarirevolutsiooni järel tagasi Volga-äärseile maile, astus Tšapajev bolševike parteisse ja asus Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest alates võitlusse nõukogude võimu eest.

Frunze ja tema võitluskaaslaste — Kuibõševi ja Tšapajevi — poolt formeeritud Lõunagrupp alustas 1919. a. aprilli lõpul üldist pealetungi. Mai alguses pidas Tšapajevi 25. diviis edukaid võitlusi Buzuluk'i ja Buguruslan'i juures. 13. mail vallutas Punaarmee Bugulma. Valged hakkasid taanduma Ufa poole. Sel otsustaval hetkel tegi Trotski reetliku ettepaneku peatada Punaarmee pealetung Ufale, võtta osa vägesid idarindelt ja paisata lõunarindele. Selle plaani teostamine oleks jätnud Koltšaki kätte Uurali ühes selle tehastega ja oleks andnud talle võimaluse toibuda lüüasaamisest. Frunze vaidles kindlalt Trotski käsu vastu. Lenin toetas Frunzet, nõudes, et Uural vabastataks enne talve tulekut.

Frunze juhtimisel forsseeris Punaarmee Belaja jõe ja alustas võitlust Ufa pärast.

Tšapajevi diviis lõi tagasi ühe Koltšaki väeosa — Kappeli eliitkorpuse vasturünnakud. Ägedate võitluste tagajärjel vallutati punaste vägede poolt Ufa. Koltšaki armee valgus kiiresti ida poole. Koltšaklasi jälgides tungis Punaarmee Uurali eelmägedesse. 13. juulil vallutati Zlatoust, mis avas tee Siberisse, 14. juulil Jekaterinburg (Sverdlovsk). Samal ajal arendasid Koltšaki tagalas ägedat võitlust partisanisalgad, mis koosnesid Uuralimaade ja Siberi töölistest ja talupoegadest. Samaaegselt alustas Punaarmee pealetungitegevust ka Koltšaki liitlaste — valgekasakate — vastu.

Tšapajevi 25. diviis paisati Uurali rindele. Lahinguid lüües liikus Tšapajev appi Uralskile, mis sangarlikult vastu pidas kahekuusele piiramisele. Vabastanud Uralski, ajas Tšapajev valgekasakad Kaspia mere poole. 5. septembril 1919 piirati Lbištšenski staniitsas end punaväe seljataga läbimurdnud kasakate poolt ümber Tšapajevi staap. Kaitstes end piiravate kasakate vastu tulistamisega, hüppas haavatud Tšapajev Uurali

jõkke ja uppus. Tšapajevi kui looduspärase ürgsangari kuju on jäänud igaveseks nõukogude rahva mälestusse.

Punaarmee andis Koltšakile purustava hoobi, kuid viimane säilitas veel ühe osa oma jõududest ja püüdis osutada vastupanu. Augustis hoiatas Lenin oma „Kirjas töölistele ja talupoegadele Koltšaki üle saavutatud võidu puhul": „Vaenlane pole kaugeltki veel hävitatud. Ta pole veel lõplikult murtudki. On vaja pingutada kõik jõud, et Siberist välja ajada Koltšak ja jaapanlased koos teiste välismaiste röövlitega ..." (Lenin, Teosed, XXIV köide, lk. 431.)

Sel ajal asusid Koltšakile appi Denikin lõunas ja Judenitš läänes.

Võitlus Astrahani pärast. Anastanud Põhja-Kaukaasia, tungis Denikin Volga poole, et ühineda Koltšakiga. Revolutsiooni tugipunktiks, mis kaitses Volga suuet valgekaartlaste vastu ega lasknud Koltšakki ja Denikinit liita oma sõjajõude, oli sel ajal Astrahan. Astrahani kaitsemist juhtis S. M. Kirov, kes saabus sinna 1919. a. jaanuaris. Seisund Astrahanis oli raske. Sõjalisi jõude oli vähe. Pärast sangarlikku teekonda läbi veetute Astrahani steppide saabusid siia 11. armee jäänused, kuid nad olid peaaegu viimase meheni nakatatud tüüfusest. Linnas samuti raevutsesid tüüfus ja skorbuut. Elanikkond nälgis. Kontrrevolutsionäärid arendasid avalikult nõukogude-vastast agitatsiooni. Töölisi oli linnas vähe. Igalt poolt piirasid Astrahani vaenlased: Koltšaki väed ja valgekasakad idast, Denikini vägi läänest. Inglise interventide sõjalaevad lähenesid peaaegu Volga suudmele.

Kirov organiseeris Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee ja seadis linnas sisse revolutsioonilise korra. Revolutsiooniline Komitee andis käsu: „Bandiidid ja marodöörid tuleb kohapeal maha lasta." Saboteerijaile tehti teatavaks: „Kes ei taha töötada, see ei pea sööma. Kõik toiduained antagu ainult Nõukogude Venemaa eest töötajaile." Astrahanile tuli appi Volga sõjalaevastik, mille olid loonud soomusega kaetud ja suurtükkidega varustatud jõelaevadest ja aurupaatidest juba 1918. a.

Petrogradi kaitsmisele Judenitši vastu.

kevadel Nižni-Novgorodi bolševikud, L. M. Kaganovitšiga eesotsas. Volga laevastiku tugevdamiseks saatis Lenin Maria süsteemi kanaleid mööda Kroonlinnast mõned kerged miinipaadid. Kirovi isiklikul juhtimisel läks umbes 40 laeva läbi hädaohtlike madalike Kaspia merre, kus võimutsesid inglased. Ootamatu rünnakuga vallutas Kirov raadiojaama, mille kaudu Denikin pidas läbirääkimisi Koltšakiga. Denikini teadaandeist sai Kirov kuulda, et Koltšaki juurde on saadetud üks Denikini kindraleid edasiste operatsioonide plaaniga. See kindral koos plaanidega võeti kinni.

Astrahani all toimusid visad võitlused. Kirov mobiliseeris kõik jõud vastupanuks vaenlasele. „Kuni Astrahani ümbruses on kas või üks kommunist," deklareeris ta 1919. a. 3. augusti parteikonverentsil, „Volga suue oli, on ja jääb nõukogude omaks." Sel ajal tehti ülemjuhataja staabist teatavaks Trotski direktiiv: evakueerida Astrahan „rinde õgvendamise" eesmärgil. Kirov pöördus vahetult Lenini poole, tõestades vajadust võidelda Astrahani pärast.

Lenin saatis vastuse: „Kaitsta Astrahani kuni lõpuni." Kirov täitis Lenini käsu.

Judenitši purustamine Petrogradi all. Et abistada Koltšakki, organiseerisid imperialistid 1919. a. kevadel Judenitši pealetungi Petrogradile valgete soomlaste, valgete eestlaste ja Inglise laevastiku toetusel. Punaarmee jõud Petrogradi all olid nõrgendatud paremate väeosade üleviimise tõttu teistele rinnetele. Inglise luureagent organiseeris Petrogradis suure sõjalise vandenõu. Tema teenistuses seisvad sõjalised spetsialistid haarasid kätte Kroonlinna fordid „Krasnaja Gorka" ja „Seraja Lošad". Punaarmee staapides Petrogradis pesitsesid spioonid ja vandeseltslased. Diplomaatiliste missioonide hooneis hoiti valmis kuulipildujaid, granaate ja pomme vandeseltslaste poolt Petrogradis ettevalmistatava kontrrevolutsioonilise mässu jaoks. Zinovjev ja ta pooldajad külvasid paanikat ja peataolekut. Judenitši väed lähenesid Petrogradile.

Partei saatis Petrogradi rindele äraproovitud võitude-organiseerija — seltsimees Stalini. Ta organiseeris võitluse spioonide vastu ja andis Punasele Balti mere laevastikule käsu mässulised fordid mere poolt vallutada. Hoolimata sellest, et sõjalised spetsialistid püüdsid seltsimees Stalinit veenda ta käsu täitmatuses, lähenesid ristleja „Oleg'i" ja miinilaevade „Petropavlovski" ja „Andrei Pervozvannõi" tublid meremehed suurtükitule all üsna mässuliste fortide ligidusse ja tulistasid neid lähedalt suurtükkidest. 16. juunil oli Stalini käsk täidetud. „Krasnaja Gorka" fort puhastati mässajaist. See fort nimetati „Punalaevastiku fordiks" teda vabastanud vaprate punalaevastiklaste auks. Samuti alistus fort „Seraja Lošad", mis hiljem nimetati „Peredovoi'ks".

Judenitšile tuli appi ka Inglise laevastik. Ta püüdis rünnata Kroonlinna, kuid leidis sangarlikku vastupanu.

Kogu rindel hakkasid punased väed valgeid suruma. Stalin teatas Leninile, et pealetung areneb edukalt ja et valged põgenevad. 1919. a. augustis oli Judenitši armee löödud ja põgenes Eestisse.

§ 45. Denikini purustamine.

Denikini pealetung. Koltšaki purustamine ei võtnud Ententei juhtidelt julgust. 1919. a. sügiseks valmistas Entente Nõukogude Venemaa vastu „14 riigi sõjakäigu". Ententei riikide kõrval pidi sõjakäiguga liidetama veel Poola, Soome, Leedu, Läti, Eesti, Taga-Kaukaasia kodanlikud valitsused ja valgekaartlaste jõud Venemaa ja Ukraina territooriumil. Kuid ääremaade kodanlike riikide (limitroofide) valitsused ei usaldanud tsaarikindraleid, kes unistasid „ühise, jagamatu Venemaa" — rahvaste vangla — taastamisest. Vastuolud kodanlikus leeris, peamiselt aga Punaarmee vastulöök, ajasid selle sõjakäigu nurja. Entente koondas kogu oma tähelepanu kindral Denikinile. Temale pandi võitluses Nõukogude Venemaaga põhiline panus. Nii valmistati ette Ententei teist sõjakäiku.

„Ententei t e i n e s õ j a k ä i k," kirjutas seltsimees Stalin, „võeti ette 1919. a. sügisel. Ka see sõjakäik oli kombineeritud, sest ta eeldas Denikini, Poola ja Judenitši ühist pealetungi (Koltšak oli arvestusest välja löödud). Sõjakäigu raskuskese asetseb sel korral lõunas, Denikini rajoonis." (S t a l i n, Artiklid ja kõned Ukraina üle, lk. 91.)

3. juulil andis Denikin käsu pealetungiks Moskvale. Denikin liikus kolmes kolonnis: üks kolonn Wrangeli juhatusel liikus Volga joont mööda, keskel liikus Doni armee ja vasakul tiival — Denikini vägede eliit, nn. Vabatahtlik armee. Et kiirendada Moskva vallutamist, paiskas Denikin rünnakule Mamontovi ratsaväe, kes opereeris lõunarinde punaste armeede seljataga ja teostas retke Tambovile, Kozlovile ja Jeletsile. 6. oktoobril vallutasid valged Voroneži. 13. oktoobril võttis Denikin Orjoli ja siirdus Tuula alla. Sel ajal alustas Judenitš uut pealetungi Petrogradile.

Mõisnikud ja kapitalistid olid veendunud, et Moskva langemine on lähemate päevade küsimus. Donetsi kapitalistid kuulutasid välja miljonilise auhinna sellele Denikini polgule,

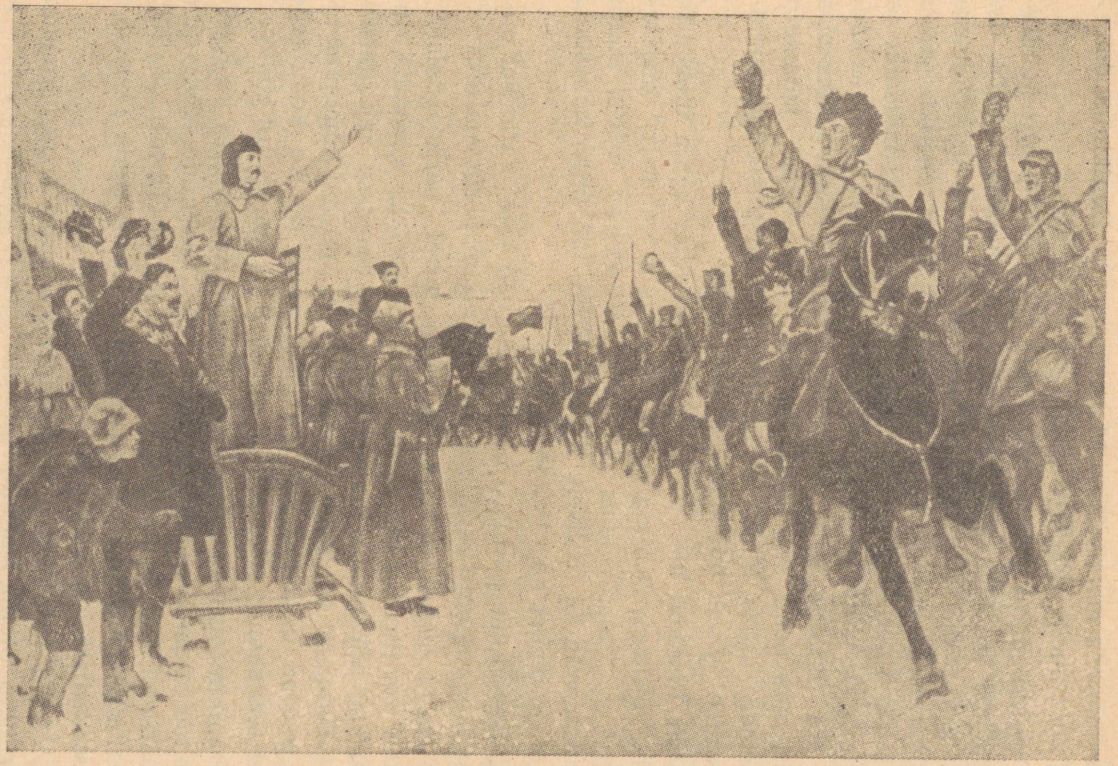

J. V. Stalini sõit I Ratsaarmee juurde. *Avilovi maali järgi.*

kes esimesena marsib sisse Moskvasse. Üks Denikini soomusrong sai nimeks „Moskva peale".

Denikini poolt vallutatud aladel õiendati tööliste ja talupoegadega veriselt arveid. Proletaarlik Donbass ujutati üle tööliste verega. Vabatahtlik armee sai rahva poolt hüüdnime „Röövarmee". Vallutatud territooriumil andis Denikin, nagu Koltšakki Siberis, mõisnikele maad tagasi, taastas mõisnike ja kapitalistide võimu ja vana monarhistliku korra. Ukrainas keelati ära ukraina keel. Mägilaste asulad Põhja-Kaukaasias pühiti maa pealt ära. Dagestan kuulutati „ühise, jagamatu Venemaa" osaks. Kõigil okupeeritud aladel püsis „Vabatahtlik armee" ainult halastamatu terrori abil.

Võit Denikini üle. 9. juulil 1919 avaldas Lenin üleskutse „Kõik võitlusse Denikiniga". „Nõukogude vabariik," kirjutas Lenin, „...peab olema ühine sõjaleer mitte ainult sõnades, vaid ka tõeliselt. Kõigi asutiste töö tuleb kohastada sõjaga ja ümber korraldada sõjaliselt!"

Bolševikkude partei ja nõukogude valitsuse juhtimisel pingutas Nõukogude riik kõiki jõude Denikini purustamiseks.

Suve ja sügise jooksul korraldas partei „parteinädalaid". 200 000 uut liiget astus partei ridadesse ja läks viibimata rindele ning nõukogude ülesehitustöö raskeimaisse sektoreisse. Ennastsalgavat truudust revolutsioonile osutasid kommunistlikud noored. Sageli rippus kommunistlike noorte komiteede ustel teadaanne: „Komitee ei tööta. Kõik on läinud rindele."

Denikini purustamise organiseerimise tegi bolševike Keskkomitee ülesandeks seltsimees Stalinile. Tutvunud olukorraga lõunarindel, lükkas seltsimees Stalin tagasi Trotski reetliku kava, mille järgi pealetung Denikinile tuli teostada Tsaritsõn-Novorossiiski joont kaudu.

„...On vaja just praegu, mitte kaotades aega," kirjutas seltsimees Stalin Leninile, „muuta juba tegelikus elus äramuudetud vana plaan, mille järgi põhiline löök suunatakse Harkovi ja Donetsi basseini kaudu Rostovi peale:

esiteks saab siin meil olema mitte vaenulik, vaid vastupidi, meile sümpatiseeriv keskkond, mis kergendab meie edasiliikumist;

teiseks saame endi kätte tähtsaima raudteevõrgu (Donetsi oma) ja peamise tuiksoone, mis toidab Denikini armeed, — Voronež-Rostovi liini;

kolmandaks lõikame selle edasiliikumisega Denikini armee kahte ossa, kellest Vabatahtliku armee jätame Mahno õgida, kuna kasakate armeed asetame seljataguse haarde ähvarduse ette;

neljandaks saame võimaluse tülli ajada kasakaid Denikiniga, kes meie eduka edasitungi korral püüab kasakate väeosi ümber paigutada lääne poole, millega kasakate enamik ei nõustu;

viiendaks saame kivisütt, kuna Denikin jääb ilma kivisöeta . . ." (V o r o š i l o v, Stalin ja Punaarmee, 1938. a. väljaanne, lk. 32.)

Lenin toetas Stalini plaani ja võttis vastu seltsimees Stalini nõude, et Trotski kõrvaldataks osavõtust lõunarinde asjust.

Stalini plaani teostamiseks loodi vägede löögigrupp, mille juhiks seati Stalini võitluskaaslane Sergo Ordžonikidze. Plaanis omistati tähtsaim osa Budjonnõi ratsaväele.

Stalini plaani teostamisel vabastasid punased väed 20. oktoobril 1919 Orjoli valgeist. 24. oktoobril vabastas Budjonnõi ratsakorpus, kes oli äsja purustanud Mamontovi juhatusel tegutseva Denikini ratsaväe, ootamatu kangelasliku löögiga Voroneži, hämmastades valgeid oma vahvuse ja hoogsusega. Teda toetas Voroneži tööliste ja raudteelaste väeosa L. M. Kaganovitši juhatusel. Kastornaja jaama juures lõi Budjonnõi uuesti valget ratsaväge. Võitlustes kasvas ja tugevnes nõukogude ratsavägi. Novembris loodi sellest seltsimees Stalini algatusel I Ratsaarmee. Ta komandöriks nimetati S. M. Budjonnõi ja Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikmeks K. J. Vorošilov.

Ratsaarmee ei tundnud kaotusi. Peaaegu terve tema komandeeriv koosseis kasvas välja töölistest ja talupoegadest, par-

tisanisõja organiseerijaist valgekaartluse vastu. Ratsaarmee ridades oli palju julgeid kangelasi (Morozov, Parhomenko, Dunditš jt.).

Denikini tagalas, Ukrainas, tegutsesid energiliselt partisaniväeosad. Partisanide liikumist juhtisid põrandaalused bolševikkude organisatsioonid. Partisane aitasid ja varjasid talupojad.

Denikini jõukude metsikud teod süütasid talupoegades viha ja õhutasid neid astuma võitlusse nõukogude võimu eest. Golubovka külas (Jekaterinoslavi kubermangus) oli näiteks valgete poolt kinnivõetud partisani rinnale lõigatud viieharuline täht ja siis välja lõigatud ta süda. Selline julm käitumine tõstis Golubovka lähedal asetsevais külades võitluseks valgete vastu üles 300 uut partisani. Niisuguseid juhuseid oli palju.

Sangarlikku võitlust deniikinlaste vastu pidasid põranda all ka kommunistlikud noored. Denikini vastu luuret teostades hukkusid noored nõukogude sangarid samasuguse mehisusega kui täisealisedki töölised ja talupojad. Näiteks piinati surnuks Odessa 9 kommunistlikku noort. Nende käitumise üle kirjutas surma eel koostatud kirjas kommunistlik noor Dora Ljubarskaja: „Tublid seltsimehed! Ma suren ausalt, nagu ma ausalt läbi elasin oma lühikese elu. Ainult nüüd tunnen ma end tõeliselt teadliku revolutsionäärina ja parteitöölisena. Kuidas ma käitusin vangis ja kohtuotsuse kuulamisel, sellest jutustavad teile minu seltsimehed. Mulle öeldakse, et ma olevat olnud tubli. Meie kõik — surmamõistetud — käitume hästi, reipalt... Varsti, varsti hakkab hingama kogu Ukraina ja algab elav, loov töö. Kahju, et ma ei saa sellest osa võtta."

Tööliste ja talupoegade ülestõus valgete vastu levis kõigil Denikini vägede käes olevail maa-aladel.

Saanud lüüa Orjoli, Kastornaja ja Voroneži all, veeres Denikini armee suure hooga lõunasse, Musta mere sadamate poole. Jälgides väsimatult valgeid, vallutas I Ratsaarmee 1920. a. jaanuari alguses Rostovi Doni ääres ja 27. märtsil 1920 langes viimane valgete tugipunkt Musta mere aladel — Novorossiisk.

Denikini pealetungi organiseerinud Ententeʻi teine sõjakäik löödi tagasi samasuguse eduga nagu esimenegi. Lenin kirjutas oma „Kirjas Ukraina töölistele ja talupoegadele Denikini üle saavutatud võidu puhul": „Võita Denikin, hävitada ta, teha võimatuks sellise pealetungi kordumine — selline on suurvene ja ukraina tööliste ja talupoegade põhiline huvi. Võitlus tuleb pikk ja väsitav, sest kogu maailma kapitalistid aitavad Denikinit ja saavad aitama igasuguseid deniikineid." (L e n i n, Teosed, XXIV köide, lk. 659.)

Denikini üle saavutatud Punaarmee võitude organiseerijaks oli J. V. Stalin.

Novembris 1919 tähistas Ülevenemaaline Kesk-täitevkomitee seltsimees Stalini suuri teeneid kodusõja rindeil kõrgeima aumärgiga — Punase Lipu ordeniga.

Judenitši likvideerimine. Denikini suurimate edusammude momendil organiseeris Judenitš uue pealetungi Petrogradile. Inglased varustasid pealetungivaid valgekaartlasi tankidega. Kogu Lääne-Euroopa ajakirjandus kirjutas veendunult Petrogradi peatsest vallutamisest. Lenin saatis Petrogradi töölistele

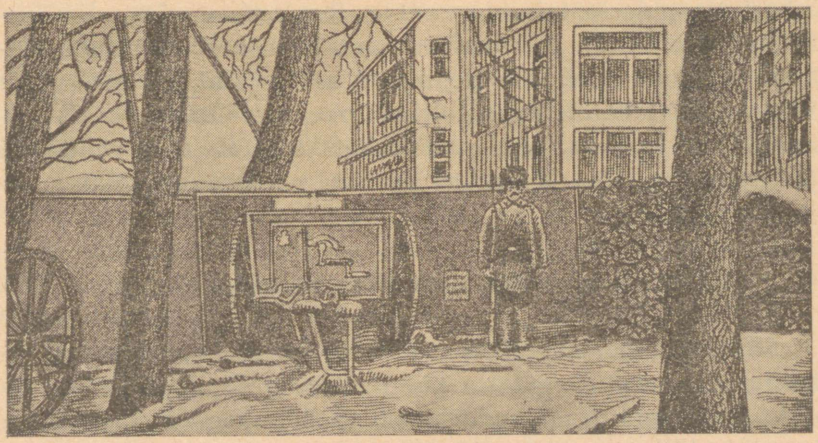

Kindlustised Judenitši vastu Petrogradis 25. oktoobri prospekti alguses.

käsu pealinna mitte ära anda. Petrogradi kommunistid ja kommunistlikud noored mobiliseeriti linna kaitseks. Rindele läksid naised ja raugad. Tervete perekondade kaupa läksid töölised kaevikuid kaevama. Ettevõtted töötasid ööd kui päevad kaitse ülesandeiks. Töölised ise avastasid reetmisi ja spionaaži. Nad otsisid läbi terve linna ja võtsid kodanluselt relvad. Proletaarlik Petrograd muutus kindluseks. Majaakendele seati üles kuulipildujad. Kuigi töölistele anti päevas pool naela leiba ja üks heeringas, oli punase Piiteri vaim vankumatu.

21. oktoobril läks 7. Punane Armee enneolematu entusiasmiga vastupealetungile. 26. oktoobril vallutasid nõukogude väed Krasnoje Selo, 14. novembril nad võtsid ära Jamburgi ja võtsid vangi suure osa Judenitši armeest. Judenitši soldatid tapsid oma ohvitsere ja tulid üle Punaarmee poole. Talupojad andsid taganevaile valgekaartlastele hoope selja tagant.

Nii lakkas olemast Judenitši armee.

Denikini ja Judenitši purustamine kiirendas Koltšaki täielikku likvideerimist. 1919. a. sügisel peatas Punaarmee kiiresti Koltšaki katse Tobolski rajoonis edasi liikuda. Siberi käredas pakases ajas Punaarmee hinge vaakuvat Koltšaki armeed läbi Siberi steppide ja taiga ida poole. Punaarmee võimsaiks liitlasteks olid Uurali ja Siberi punased partisanid. Võitlust nõukogude võimu eest Siberis juhtisid bolševikud. 14. novembril 1919 vallutas Punaarmee Koltšaki pealinna Omski ja 15. jaanuaril 1920 marssis Punaarmee Irkutskisse. Koltšak vangistati ja lasti maha. Siberis hakkas kehtima nõukogude võim.

§ 46. Sotsialistlik ülesehitus kodusõja-aastail.

Sõjakommunismi poliitika. Kodusõja-aastail moodustas Nõukogude Vabariik vaenlaste poolt piiratud sõjaleeri. Interventid ümbritsesid ta majandusliku blokaadi rõngaga. Kontrrevolutsioon lõikas proletaarlikest keskustest ära neid toitvad vilja- ja toorainete-piirkonnad. Toorainete, küttematerjali ja

toidumoona puudumine põhjustas tootmise vähenemise. 1919. a. tööstuslik produktsioon moodustas ainult 1/4 ennesõjaaegsest. Töölised, kes ei läinud rindele, hajusid külasid mööda laiali. Arvukad rinded nõudsid nõukogude võimult hiiglaslikku jõupingutust. Oli vaja varustada sõjaväge leiva, relvade, jalanõude ja vormirõivastega. Et vastu pidada ja tööliste põhilisi kaadreid ning Punaarmeed toita, võttis nõukogude võim arvele kõik toiduainete, kütte ja kaupade tagavarad. Natsionaliseeriti mitte ainult suured, vaid ka keskmised ja väikesed käitised.

24. jaanuaril 1919 võttis Rahvakomissaride Nõukogu vastu dekreedi toiduainete andmise kohustuse sisseseadmise kohta. See dekreet kohustas talupoegi andma riigile kindla hinnaga kõik toiduainete ülejäägid. Selgitades selle vahendi vajalikkust, kirjutas Lenin: „Kui sina, talupoeg, laenutad riigile ja annad leiba, siis võib tööline jälle jalule seada tööstuse... Teist teed ei ole!" (L e n i n, Teosed, XXIV köide, lk. 409—410.)

Toiduained jagati välja kaartide alusel, rangel klassipõhimõttel. Kodanlus sai neli korda vähem kui töölised. Lastel olid erikaardid kõrgendatud normidega.

Nõukogude võim pani kehtima üldise töökohustuse kõigi klasside kohta. Tõmmates kodanlust tööle, teostas nõukogude võim loosungi: „Kes ei tööta, see ärgu söögu". Nõukogu-, majandus- ja ametiühingu-organisatsioonides tuli sisse seada sõjaväeline kord ja raudne distsipliin; valitavate juhatajate asemel tuli komissare ja poliitilisi osakondi ametisse määrata. Rinde läheduses asuvail või valgete käest vabastatud aladel loodi valitavate nõukogude asemel revolutsioonilised komiteed. Kogu see vahendite süsteem, mis oli põhjustatud riigikaitse tingimustest, sai nimeks „sõjakommunism".

Kodusõda sundis korraldama kogu elu sõjaväeliselt. Ainult selline poliitika võis proletariaadile kindlustada tugeva tagala ja võitmatu rinde. Ainult rangeim distsipliin, organisatsioon ja tsentralisatsioon võimaldasid töölisklassil ja talurahval organiseerida võitu mõõtmatult tugevama vaenlase üle.

Majanduslik ja kultuuriline ülesehitustöö kodusõja-aastail. Kodusõja- ja interventsiooni-aastail oli kogu Nõukogude riigi elu alistatud rinde huvidele. Kuid raskeimaiski tingimustes, keset nälga, külma, epideemiaid, kontrrevolutsioonilisi vandenõusid ja mässe, sõjaraskusi ning -ohte jätkas Nõukogude riigi töölisklass kõigi elualade ümberehitamist.

Juba nõukogude võimu esimestel kuudel pühendas Lenin suurt tähelepanu maa elektrifitseerimisele. Tema algatusel alustati 1918. a. ettevalmistustöid võimsa hüdroelektrijaama ehitamiseks Volhovi jõel („Volhovstroi"), 1919. a. hakati ehitama Kašira elektrijaama Moskva lähedal. Samal ajal tehti algust Šatura elektrijaama ehitamisega, mille ülesandeks oli küttematerjalina ära kasutada turvast. Tänu vene inseneri Makarjevi leiutisele lahendati see turba kasutamise probleem edukalt, ja 1920. a. alustas ajutine Šatura elektrijaam töötamist. Aastail 1918—1920 ehitati üsna suur arv väikesi elektrijaamu. Kõigi elektrijaamade võimsus kokku oli 1920. a. isegi ennesõjaaegsest suurem, kuid elektrienergia toodang oli siiski tunduvalt väiksem, sest suurem osa elektrijaamu kütte puudusel ei töötanud.

Kütteainete kriis teravnes eriti seoses Donbassi vallutamisega valgete poolt ja tema šahtide hävitamisega. Peaaegu kõik kütteainete liigid asendati puuga, mille lõikamine ja väljavedu oli aga seotud suurte raskustega. Kaitse Nõukogu ja Rahvakomissaride Nõukogu töötasid välja rea abinõusid kütteainete kriisi lahendamiseks. Raudteedel seati sisse sõjaseisukord, puudevedu raudteedel arvati võrdseks sõjalis-operatiivsete ülesannetega. 1919. a. novembris seati sisse töökohustus iga liiki kütteainete valmistamises, peale- ja mahalaadimises, samuti seati sisse voorikohustus puude veo suhtes raudteele ja sadamaisse. Niiviisi jõudis Nõukogude Vabariik tööliste ja talupoegade ennastsalgava töö ja range distsipliini abil järkjärgult välja kütteainetekriisist.

Erakordselt raske oli olukord töötavate kihtide toitlustamise alal. 1918. ja 1919. a. hankekampaanias nõutasid Toitlus-

tamise Rahvakomissariaadi organid 3 korda rohkem vilja kui eelmisel aastal. Järgmise aasta hanked andsid 30 miljonit tsentnerit vilja. Kuid seda oli äärmiselt vähe, võrreldes rahvastiku ja sõjaväe vajadustega. Riiklikelt organeilt said töölised ainult poole toiduaineist, teise poole pidid nad ostma vabal turul spekulantide käest. Vilja eest võtsid spekulandid pööraselt kallist hinda.

Võitluses hangeldamisega tehti ühistegevusele ülesandeks hankida neid produkte, mis ei kuulunud toiduainete andmise kohustuse alla. Nõukogude valitsus õhutas töölisi juurvilja kasvatama.

14. veebruaril 1919 avaldati dekreet sotsialistliku maakorralduse ja sotsialistlikule põllumajandusele üleminekuks rakendatavate abinõude kohta.

Dekreet loendas rea konkreetseid vahendeid sotsialistliku põllumajanduse — sovhooside ja kolhooside — abistamiseks. Proletariaadi diktatuuri kahe aasta jooksul organiseeriti 900 suurt sovhoosi ning 5960 kommuuni ja artelli. Kollektiivsete majandite käes oli üle 3 miljoni hektaari maad. Kuid talupoegade määratu suur enamus jäi veel väikeomanikeks.

Nõukogude riiki ähvardava hädaohu moodustasid sel ajal epideemiad, eriti plekiline tüüfus. „... On võimatu kujutelda seda õudust," ütles Lenin VII nõukogude kongressil, „mis esineb plekilise tüüfuse poolt haaratud kohtades, kui elanikkond on muutunud jõuetuks ja nõrgaks, kui pole olemas materiaalseid vahendeid, — igasugune elu, igasugune ühiskondlik suhtlemine kaob. Siin me ütleme: „Seltsimehed, kogu tähelepanu sellele küsimusele!" Kas võidavad täid sotsialismi või võidab sotsialism täid!" (L e n i n, Teosed, XXIV köide, lk. 608.)

Nõukogude valitsus mobiliseeris rindele umbes tuhat arsti, kes ennastsalgavalt aitasid päästa töötava rahva elu. Töötajaile hakati andma maksuta arstiabi. Paljud kodanlaste üksikelamud anti haiglate, ambulantside, lastesõimede ja nõuandepunktide alla.

Kodusõja-aastail viidi läbi tööliste massiline ümberpaigutamine kodanlaste kortereisse. Enamikul juhtudel ei võetud korteri eest üldse üüri. Maksuta olid elektervalgustus ja muud kommunaalsed teenused.

Isegi kodusõja raskeimail perioodidel ei jätnud nõukogude võim soiku kultuuritööd tööliste ja talupoegade hulgas. Nõukogude Venes anti õpetust umbes 10 miljonile kooliõpilasele, kuna tsaariaegsel Venemaal tunduvalt suuremal territooriumil õppis ainult 8 miljonit last. Nõukogude õpetajaskond, kes oli jäänud truuks rahvale, ehitas energiliselt kooli ümber, lähendades teda töötava rahva vajadustele ja huvidele. Sageli ilma leivata, kütmata kooliruumides, õpetasid nõukogude õpetajad lapsi ja täiskasvanuid, hoolimata paberi, raamatute ja kirjutusvahendite vähesusest.

Väga suurt kultuurilist osa etendasid kodusõja-aastail partei ja nõukogude ajalehed, mis tungisid kõige kõrvalisemaisse kolgastesse. Linnades asutati teatreid ja töölisklubisid, mis avasid maksuta ligipääsu uuele massilisele vaatlejaskonnale.

Naistööliste vabastamiseks köögimuredest loodi ühiskondlikud sööklad.

Erilist tähelepanu pühendas Nõukogude valitsus võitlusele massilise laste järelevalveta jätmisega. Lenini ettepanekul asutas ülevenemaaline erakorraline komisjon Feliks Dzeržinski juhatusel lastekolooniaid, kus järelevalveta jäetud lapsed omandasid harjumuse tööks.

Kodusõja-aastail osutas töölisklass väljapaistvaid näiteid uute kommunistliku töö vormide kohta. Läksid moodi kommunistlikud laupäevakud — vabatahtlikud massilised minekud ühiskondlikele töödele. Esimene kommunistlik laupäevak korraldati 10. mail 1919 Moskva-Kaasani raudteel. Lenin nimetas seda „suureks algatuseks". Ta nägi laupäevakuis uue kommunistliku töö algust ja sotsialistliku ühiskonna uue töödistsipliini algidu.

Rahulik hingetõmbamine 1920. a. kevadel. Koltšaki ja Denikini purustamise järel sai Nõukogude Vabariik lühiajalise

hingetõmbe. Punaarmee võit ja kapitalistlike riikide tööliste võitlus interventsiooni ja blokaadi vastu kindlustasid Nõukogude Vene rahvusvahelist seisundit. Esimene riik, kes kirjutas alla rahulepingule Nõukogude Venemaaga 2. veebruaril 1920, oli Eesti. „Rahu Eestiga," ütles Lenin, „on ennekuulmatu võit ülemaailmalise imperialismi üle..." (Lenin, Teosed, XXV köide, lk. 23.)

Kodusõja-aastail pakkus Nõukogude valitsus Entente'i riikidele mitmel korral rahu, kuid kõik katsed jäid asjatuks.

1919. a. detsembri alguses võttis VII ülevenemaaline nõukogude kongress Lenini ettepanekul vastu eri resolutsiooni, milles ta kinnitas „oma vankumatut rahupüüet". Resolutsioon pani üheteistkümnendat korda kõigile Entente'i riikidele ette koos või eraldi alustada rahuläbirääkimisi. Kuid selgi korral ei võetud Nõukogude võimu rahuettepanekuid vastu. Alles jaanuaris 1920, kontrrevolutsiooni peajõudude purustamise järel, tegi Entente'i Kõrgem Nõukogu otsuse lõpetada Nõukogude Venemaa majanduslik blokaad. Ent see otsus ei tähendanud Entente'i loobumist uutest interventsioonikatseist. Imperialistid ootasid ainult parajat hetke, et ässitada Nõukogude Venemaa kallale panide Poola. Hoiatades selle eest kirjutas Lenin 1920. a. märtsis: „Poola mõisnikud ja kapitalistid määratsevad, pilluvad ähvardusi, et nad tahavad endile 1772. a. territooriumi, et nad soovivad endile allutada Ukraina. Me teame, et Prantsusmaa Poolat tagant õhutab, heites sinna miljoneid..." (Lenin, Teosed, XXV köide, lk. 58.)

Nõukogude võim võttis tarvitusele kõik abinõud, et ära hoida töölisi ja talupoegi uuest sõjast. Jaanuaris 1920 tegi Rahvakomissaride Nõukogu Poolale ettepaneku rahuläbirääkimisi alustada, kuid Poola panid ei vastanud. 2. veebruaril pöördus Nõukogude valitsus poola rahva poole üleskutsega, tehes ettepaneku lõpetada sõda ja alustada ühist võitlust nälja ja laostumisega. Poola panid varjasid rahva eest selle üleskutse. Märtsi alguses 1920 tegi Nõukogude valitsus Poolale kolmandat korda rahuettepaneku. Panide Poola ei vastanud sellele

ja jätkas Entente'i kaasabil relvastumist. Seega polnud sõjahädaoht kõrvaldatud. Punaarmeed ei saadud demobiliseerida. Paljud püssi alla jäänud väeosad pandi tööle puude hankimisele, viljakoristamisele ja transpordi jaluleseadmisele. Rida Punaarmee osi Uuralis, Siberis ja Ukrainas muudeti tööarmeedeks. Veebruaris 1920 loodi Üldise Töökohustuse Komitee. Tööliste ja Talupoegade Kaitse Komitee moodustati ümber Töö ja Kaitse Nõukoguks; temale abiks loodi Riiklik Plaanikomisjon (Gosplan).

Suure visaduse ja sangarlikkusega kasutas Nõukogude riik lühikest hingetõmmet võitluseks nälja, külma ja epideemiate vastu. Nõukogude Vabariigi majanduslik olukord oli väga raske. Toor- ja kütteainete tagavarad olid lõpukorral. Kivisütt toodeti ainult veerand sellest, mis oli toodetud enne sõda. Malmitoodang oli umbes 3% ennesõjaaegsest. Puuvillase riide toodang moodustas ainult 5% ennesõjaaegsest toodangust. Külvipind ja viljasaak vähenesid järsult. Teravilja-alade vabastamise järel paranesid mõnevõrra Nõukogude Vabariigi toitlusolud, ent korratu transpordiasjandus takistas vilja juurdevedu. Rikkis vedureid oli kuni 60%.

Nõukogude valitsus tugevdas toitlusaparaati ja parandas toitlusorganite tööd. Transporditöödele saadeti mitu tuhat kommunisti. Kvalifitseeritud töölised toodi rindelt tagasi tootmistööle.

29. märtsil 1920 avati IX bolševike partei kongress. Ta arutas küsimusi, mis olid seoses rahuliku hingetõmbe ärakasutamisega majanduslikuks ülesehituseks. Otsustati alustada transpordi, kütteasjanduse ja metallitööstuse taastamist.

Lenin ja Stalin kaitsesid vajadust tugevdada individuaalset juhtimist majanduse alal. Nõukogude võimu esimesel perioodil oli kollegiaalsus nõukogude kaadrite väljaõppe kooliks. Kuid kodusõja-aastail, mil eriti vaja läks kiireid ja operatiivseid otsuseid ning isiklikku vastutust nende otsuste täitmise eest, sai kollegiaalsus asjale takistuseks. Seepärast otsustaski IX parteikongress „sisse seada töökodades ja tsehhides täielik

ja tingimusteta individuaaljuhtimine, üle minna individuaaljuhtimisele tehaste valitsemises ja vähendatud kolleegiumidele tootmisadministratsiooni aparaadi keskmisis ja kõrgemais lülides".

Selle otsuse vastu astus kongressil välja „demokraatliku tsentralismi" rühm (detsistid), kuhu koondus palju endisi „pahempoolseid kommuniste". Moonutades demokraatliku tsentralismi bolševistlikku põhimõtet, nõudsid nad valitavust igasugustes tingimustes ja loobumist raudsest distsipliinist; nad kaitsesid „ääretut kollegiaalsust" ja keeldusid tunnustamast individuaaljuhtimist tööstuses ja nõukogude aparaadis. Sel ajal, mil kogu maa koondas pingsalt viimaseid jõude võitluseks, desorganiseerisid „demokraatlikud tsentralistid" partei ridu, nõrgendasid proletariaadi diktatuuri ja abistasid seega Nõukogude riigi verivaenlasi, kes valmistusid temale uuesti kallale tungima. Ohtlike ettepanekutega esines sel perioodil ka Trotski, kes soovitas kodusõja ja laostumise läbi peale-sunnitud ajutised töö militariseerimise korraldused muuta töölisklassi ja talurahva alalise juhtimise süsteemiks. Eriti pani Trotski ette muuta alatiseks tööarmeed, pidades sundi talupoegade suhtes loomulikuks meetodiks nende juhtimisel töölisklassi poolt.

Partei, kes oli kodusõjas saavutanud töölisklassi ja kesktalurahva sõjalis-poliitilise liidu kindlustamise, lükkas need hukutavad ettepanekud tagasi.

§ 47. Valgepoolakate ja Wrangeli purustamine.

Sõda panide Poolaga. Nõukogude Vabariigi rahuliku hingetõmbamise katkestas 1920. aasta kevadel Entente'i uus sõjakäik. Seekord Entente otsustas kasutada panide Poolat ja valgekaartlaste kindralit Wrangelit, kes kogus Krimmis Denikini armee riismeid.

Seltsimees Stalin kirjutas Entente'i kolmanda sõjakäigu puhul: „... Panide Poola sõjakäik tööliste ja talupoegade Venemaa vastu on oma olemuselt Entente'i sõjakäik... Asi seisab kõigepealt selles, et ilma Entente'i toetuseta ei oleks Poola suutnud organiseerida oma kallaletungi Venemaale, et kõigepealt Prantsusmaa ja siis ka Inglismaa ühes Ameerikaga toetavad igati Poola pealetungi relvadega, mundritega, rahaga ja instruktoritega." (S t a l i n, Artiklid ja kõned Ukraina üle, lk. 90.)

Poola imperialistid võtsid agaralt osa kõigist Entente'i sõjakäikudest. Täites Prantsuse imperialistide tahet, esitas Poola riigijuht Pilsudski vastusena Nõukogude võimu korduvaile rahuettepanekuile sääraseid tingimusi, mis tegelikult provotseerisid uut sõda.

Lootes Nõukogude Vene ettevalmistamatusele uueks sõjaks ja Punaarmee väsimusele, tungisid valgepoolakad 1920. aasta aprillis sõjakuulutuseta Ukraina piiridesse. Nende unistuseks oli vallutada Ukraina, Valge-Vene ja Leedu ning luua nõukogude vabariikide arvel „Suur-Poola", laiendades selle piirid Läänemerest Musta mereni. Poola panid lootsid saada tagasi oma mõisad ja haarata endi kätte Ukraina vili ning Donetsi kivisüsi. Neid aitasid Ukraina rahva reetjad — petljuralased, kes lubasid anda poola mõisnikele tagasi nende maad, juhul kui panide valitsus tunnustab Petljurat Ukraina kontrrevolutsioonilise valitsuse juhina.

Poolakad alustasid pealetungi, paisates 50-tuhandelise väe 15-tuhandelise Punaarmee vastu, kes tegutses tollal Ukrainas. Kasutades oma arvulist üleolekut, haarasid Pilsudski väed 6. mail Kiievi ja anastasid varsti kõik Dneprist paremal asetsevad Ukraina alad. Neisse piirkondadesse, kus olid poola mõisnike mõisad, saatsid intervendid karistussalku. Poola okupandid võtsid talupoegadelt mitte ainult nende maa, vaid ka kogu vilja ja kariloomad, põletasid väiksemagi vastupanu puhul külad maatasa, lasksid maha ja peksid talupoegi. Näiteks ei lastud Kotšerino külas (Valge-Venes) põlema süüdatud talumaja-

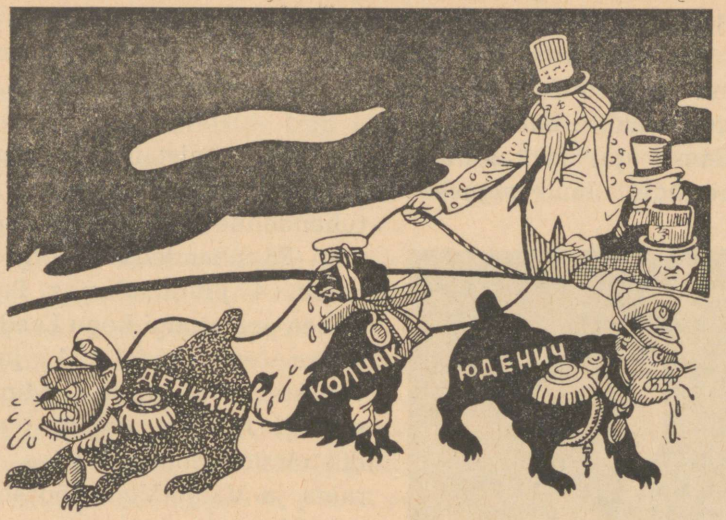

Entente. *Deni plakat.*

dest isegi lapsi ega naisi välja ja põletati elusalt 200 inimest. Linnades ja aleveis korraldasid valgepoolakad juutide pogromme.

Võitluseks Poola panide vastu tõusid üles tuhanded Ukraina ja Valge-Vene töölised ja talupojad.

Edelarindel valgepoolakate vastu tegutseva Punaarmee juhatajaks saadeti seltsimees Stalin. Seltsimees Stalini käsutusse läkitati I Ratsaarmee, eesotsas seltsimees Vorošilovi ja Budjonnõiga. See armee teostas sangarliku tuhandekilomeetrilise teekonna Maikopist Umanini rännaku korras. Oma teel puhastas Ratsaarmee tagala Petljura ja Mahno jõukudest, kes rüüstasid Ukraina külasid.

1920. a. juuni alguses murdis Ratsaarmee läbi Poola rinde Kazatini piirkonnas, vallutas Žitomiri ja siirdus Poola vägede selja taha. Žitomiri läbimurre etendas otsustavat osa rindel

toimuvas murrangus. I Ratsaarmee läbimurre Poola rindest põhjustas Pilsudski enda tunnistuse järgi Poola sõjaväe ridades paanilist hirmu. Algas Poola vägede kiire taganemine Kiievi ja Berditševi piirkonnast. 12. juunil vabastati Kiiev valgepoolakate käest.

Samal ajal hakkas Punaarmee ette valmistama pealetungi läänerindel. Juuli alguseks oli siia koondatud umbes 100-tuhandeline Nõukogude sõjavägi 75-tuhandelise Poola väe vastu. 4. juulil alustas Punaarmee pealetungi kogu Leedu—Valge-Vene rindel. 11. juulil vabastas Punaarmee Minski, mis oli 1919. a. augustist saadik olnud poolakate käes. Ukraina ja Valge-Vene töörahvamassid tervitasid vaimustusega ja rõõmsa ärevusega oma vabastajat.

G. I. Kotovski.

Sõjas valgepoolakatega osutas Punaarmee mitte ainult erakordset sangarlikkust, vaid ka suurt teadlikkust. Punaarmee lahinguis valgepoolakatega said kuulsaks paljud kodusõja sangarid. Üks neist oli Grigori Ivanovitš Kotovski, „vapraim tagasihoidlike seas ja tagasihoidlikem vaprate seas", nagu seltsimees Stalin teda iseloomustas. Juba 1918. a. alguses organiseeris Kotovski partisanidesalga võitluseks Rumeenia okupantidega, siis aga lülitas ta enda oma salgaga Punaarmee ridadesse ega lahkunud sealt kogu kodusõja kestel. Kotovski oli poolakate hirm ja viis oma ratsabrigaadi kõige julgemaile rünnakuile.

1920. a. augusti keskpaiku alustas Punaarmee pealetungi Varssavile ja Lvovile. Punaarmee võitude läbi erutunud En-

tente ruttas abistama Poola panisid. Prantsusmaalt saadeti Varssavisse tuhanded kuulipildujad ja suurtükid, sajad lennukid ja autod. Poola kaitse organiseerimiseks saabus Varssavi Prantsuse kindral Veygand.

Inglise välisminister lord Curzon pöördus juba varemini Nõukogude valitsuse poole ettepanekuga katkestada viibimatult pealetung ja sõlmida vaherahu Poolaga, ähvardades vastasel korral sõjaga.

Curzoni noot oli katse võimaldada poolakaile hinge tõmmata. Seepärast lükkas Nõukogude valitsus selle noodi tagasi.

Punaarmee jätkas pealetungi. Samal ajal deklareeris Nõukogude valitsus, et ta peab rahuläbirääkimisi Poolaga ilma vahendajateta.

22. juulil pöördus Poola valitsus Nõukogude valitsuse poole palvega alustada rahuläbirääkimisi. Nõukogude valitsus nõustus sellega. Mõne päeva pärast aga Poola katkestas rahuläbirääkimised. Punaarmee uuendas nüüd oma pealetungi.

Sel ajal hakkas I Ratsaarmee Lvovi piirama. Oma telegrammis 21. augustist seltsimees Vorošilov tõestas vajadust vallutada Lvov, et anda poolakaile purustav hoop, kuid vägede ülemjuhatus, mille eesotsas seisis reetur Trotski, nõudis Lvovi piiramise katkestamist Varssavile pealetungimise tugevdamise ettekäändel. See oli otsene kahjustus, sest Trotski käsk võttis edelarindelt selle peamise löögijõu. Lvovi vallutamine ja I Ratsaarmee edasiliikumine Poola peamiste tööstuskeskuste juurde oleks olnud parim abi meie läänerindele. Kuid Trotski abistas oma tegevusega otseselt poolakaid ja Ententi. Punavägede pealetung Varssavile toimus ise Trotski ja Tuhhatševski süü läbi täiesti organiseerimatult. Punaarmee, kes oli lahinguis edasi läinud peaaegu 500 kilomeetrit, eemaldus oma reservidest. Lahinguvarustis hilines. Täiendusosad ei jõudnud kiiresti liikuvaile polkudele järele. Kiirmarssidel oli kulunud punaarmeelaste rõivastis, nad käisid sageli palja jalu. Ehkki halvasti organiseeritud pealetung Varssavile äpardus ja Punaarmee oli sunnitud taganema, ei suutnud ka sõjast kurna-

M. V. Frunze, K. J. Vorošilov ja S. M. Budjonnõi lõunarindel.

tud panide Poola edasi sõdida ja tegi ettepaneku rahu sõlmida.

1921. a. märtsis sõlmis Nõukogude Vene Riias Poolaga rahu. Riia rahulepingu järgi sai Nõukogude Vabariik endale Poolaga soodsama piiri, mille ta nihutas 30—100 kilomeetrit lääne poole. Osa Valge-Vene territooriumist, mis oli sõja alguses olnud poolakate käes, läks Nõukogude Venele. Kuid Valge-Venemaa lääneosa ja Ukraina Galiitsia jäid Poolale.

Wrangeli purukslöömine. Poola panidele pidi andma abi Krimmis istuma jäänud parun Wrangel. Lenini väljenduse järgi olid panide Poola ja Wrangel rahvusvahelise imperialismi kaks kätt, mille abil see püüdis ära kägistada Nõukogude riigi. Entente'i kaasabil formeeris Wrangel ümber Denikini armee riismed, mis toimetati Entente'i laevadel Ukraina ja Kaukaasia sadamaist Krimmi. Wrangeli armee tugevdamiseks toodi Prantsusmaalt Krimmi riismed neist vägedest, mis olid saadetud sinna juba imperialistliku sõja ajal. Nii tekkis Wran-

geli armee. Entente muretses talle ka relvad, sõjamoona ja toidumoona. Nähes kasvavat Krimmi hädaohtu, nõudis Lenin juba 1920. a. märtsis vabariigi Revolutsiooniliselt Sõjanõukogult, et see ei lubaks valge armee koondumist Krimmi. „Pöörake erilist tähelepanu **veale,** mis ilmsesti on t e h t u d Krimmi suhtes (ei saadetud õigel ajal kohale küllaldasi vägesid); — tehtagu kõik jõupingutused vea parandamiseks . . ." kirjutas Lenin. Kuid sõjaväe juhtivad organid ei arvestanud Lenini näpunäiteid.

Lenini hoiatused olid seda enam põhjendatud, et Entente suurendas seoses valgete poolakate pealetungiga oma survet Nõukogude Venele. Inglise laevastik koondus Musta mere ja Läänemere ranniku lähedusse. Jaapan alustas 4.—5. aprillil 1920 uut interventsiooni Kaug-Idas. Prantsus- ja Inglismaa varustasid Wrangelit relvadega ja aitasid tal valmistuda pealetungiks. Prantsuse kodanluse käsul pidi Wrangel kõigepealt okupeerima Donbassi.

7. juulil 1920 väljus Wrangel Krimmist ja haaras Põhja-Tauria.

Krimmi „okas" kasvas tõsiseks ohuks, sest Wrangel siirdus Poola rindel tegutseva Punaarmee tagalasse. Seltsimees Stalin, kes juhatas edelarinnet, astus samme Krimmist väljaroninud Wrangeli purustamiseks. 1920. a. augusti algupoolel saadeti Wrangeli vastu tegutsevaile punaseile väeosadele täiendavat abiväge. Punased diviisid läksid pealetungile, lõid Wrangelit mitu korda, kuid ei suutnud teda lõplikult hävitada. Ent selle pealetungi tagajärjel kindlustas Punaarmee end Dnepri vasakul kaldal Kahhovka juures. Tekkis kuulus Kahhovka platsdarm, mis pidevalt ohustas Wrangeli armee tagalat. Wrangel paiskas Kahhovka rünnakule oma parimad väeosad tankide saatel, kuid ei suutnud seda vallutada. Seltsimees Stalini idee alusel loodud Kahhovka platsdarm etendas ülisuurt osa „musta paruni" lõplikul purustamisel.

Augusti algul eraldati Wrangeli rinne iseseisvaks rindeks. Partei tegi seltsimees Stalinile ülesandeks koondada oma jõud

täielikult sellele rindele. Kuid haigus takistas seltsimees Stalinit viia lõpule Wrangeli likvideerimine. Lõunarinde juhatajaks sai M. V. Frunze. Frunze plaani järgi tuli Wrangeli armee ära lõigata Perekopi maakitsusest ja lüüa ta puruks, võttes talt võimaluse varju minna Perekopi kindlustiste taha. Toetudes Kahhovka platsdarmile, alustas Frunze pealetungi, et Wrangeli armeed sisse piirata. Wrangeli vägede selja taha läks lõunarindele ületoodud I Ratsaarmee. Oktoobri alguses üritas Wrangel uuesti vallutada Kahhovkat. Ta saatis Kahhovka kindlustiste vastu 14 tanki, 10 soomusautot ja jalaväe 600 raskekuulipildujaga. Kuid vrangellaste tankirünnak löödi edukalt tagasi. Punaarmeelased sööstsid käsigranaatidega tankide kallale ja lõid need reast välja. Oktoobrilahingud Kahhovka pärast märgitsesid Wrangeli purustamise algust.

28. oktoobril alustas Punaarmee üldist pealetungi lõunarindel. Põhja-Taurias arenesid verised lahingud.

28. oktoobri — 2. novembri lahingute tulemusena oli Wrangeli armee purustatud. Ligi 20 000 valget langes vangi. Kuid valgete paremad väeosad jõudsid siiski taganeda Krimmi ja minna Perekopi kindlustiste varju.

8 kilomeetri laiune Perekopi maakitsus oli kaitstud ligi 20 meetrit kõrge türgi valliga. Selle ees asetses sügav kraav, mille üks ots ulatus Musta merre, teine soisesse Sivašši (ehk Mädamerre — Aasovi mere lahte). Vallil seisis ligemale 200 suurtükki. Kogu maakitsust kattis tihe traattõkete võrk. Maakitsusest lõuna pool, Jušuni küla juures, oli ehitatud teine võimsate kindlustiste vöönd. Perekopist ida pool asetses Tšongari maakitsus, mis oli kindlustatud mitte vähem kui Perekop. Selle läheduses peatus valgete laevastik. Prantsuse inseneride abil oli Perekop muudetud esmajärguliseks kindluseks. Talle peale tungida oli võimalik ainult täitsa lagedat ja tasast maad mööda või siis siirdudes üle Sivaši. Ümber minna Arabati maasääre kaudu osutus võimatuks, sest seal oleks pealetung nõudnud toetust punalaevastikult, mis asetses kinnikülmunud Taganrogi merekäärus. Seepärast andis Frunze käsu Perekoppi

rünnata, kuigi suurimad sõjaeriteadlased pidasid seda täiesti lootusetuks ürituseks. Pakase käes, poolalasti, poolnäljas, ilma vajalike tehniliste vahenditeta tegid punaarmeelased ettevalmistustöid Perekopi kindlustiste läbimurdmiseks.

Punaarmee ihkas Wrangelile kiiremini lõppu teha. Kasutades asjaolu, et tuul puhus vee ära Sivašist, läksid 15. ja 52. diviisi eesmised osad Mädamere pehmet põhja mööda Perekopi kindlustiste seljataha. Võitlejad tassisid soolases, jääkülmas vees suurtükke ja kuulipildujaid. Kui läheneti okastraadiga tõkestatud vastaskaldale, siis selgus, et tuul oli muutnud suunda ja hakkas ajama vett tagasi Sivašši. Põhja mööda tagasi kahlata oli seega võimatu. Vrangellased alustasid metsikut tulistamist, kuid punased sangarid sööstsid traattõkkele, heites sellele sineleid, ja veeretasid endid üle okastraataia. 8. novembril Nõukogude väed kindlustusid Litovski poolsaare rannikul, ähvardades Perekoppi seljatagant.

8. novembril kella 12 paiku päeval alustas 51. diviis otserünnakut Perekopile, joostes tormi türgi vallile, kuid tal ei õnnestunud valli korraga vallutada. Uueks rünnakuks oli vaja abiväge. Sellal hakkas vesi Sivašis tõusma. See ähvardas ära lõigata väeosad, kes võitlesid Litovski poolsaarel. Kohalike revolutsiooniliste komiteede abil mobiliseeris Frunze ümbruskonna külade talupoegi võitluseks pealetungiva veega. Talupojad oma perekondadega vedasid õlgi, kaevasid kraave ja ehitasid mõne tunniga tammi, mis tõkestas vee pealetungi. Niiviisi viidi üle Sivaši uued abiväed, lahinguvarustis ja toidumoon. Kell 2 öösel tormasid 51. diviisi võitlejad uuesti rünnakule ja vallutasid türgi valli.

Perekopi vallutamise järel jäid valgete kätte viimased kindlustised Jušuni küla juures. Frunze andis käsu rünnata Jušuni positsioone rindelt ja seljatagant. Ööl vastu 11. novembrit vallutati Jušuni positsioonid. Valged taganesid paanikas. Sel ajal algas Krimmis ülestõus vrangellaste vastu. Mägedelt laskusid Krimmi partisanid, kes ründasid taganevat valget ratsaväge.

16. novembril telegrafeeris Frunze Leninile: „Täna vallutas meie ratsavägi Kertši. Lõunarinne on likvideeritud." Wrangeli vägede riismed evakueerusid Entente'i laevadel Türgisse. Perekopi vallutamine tähendas nõukogude võimu võitu kodusõja viimsel rindel.

XII peatükk.

KODUSÕDA ÄÄREMAADEL.

§ 48. Kasahstani ja Kesk-Aasia vabastamine.

Venemaa rahvaste sõjalis-poliitiline liit. Võitluses interventide ja kontrrevolutsiooni vastu tugevnes nende rahvaste liit, kes olid üheskoos võidelnud ühise vaenlasega. Vene rahva sangarlik võitlus mõisnike, kodanluse ja välismaiste interventidega muutus kõigi töötavate klassides isamaaliseks sõjaks vabaduse ja sõltumatuse eest.

Lenini-Stalini partei juhtimisel tugevnes kodusõja-aastail rahvaste vabatahtlik sõjalis-poliitiline liit, mis Vene töölisklassi ja bolševistliku partei juhtimisel kindlustas võidu kodusõja rinnetel.

„Ilma säärase sümpaatia ja usalduseta endi vastu endise Venemaa piirimaade rõhutud masside poolt vene töölised ei oleks suutnud võita Koltšakki, Denikinit ja Wrangelit," kirjutas seltsimees Stalin. „Ei tule unustada, et nende mässuliste kindralite tegevusrajoon piirdus piirimaade rajooniga, mis on asustatud peamiselt mittevene rahvustega, viimased aga vihkasid Koltšakki, Denikinit ja Wrangelit nende imperialistliku poliitika ja venestamispoliitika pärast. Entente, kes vahele segas ja neid kindraleid toetas, võis toetuda ainult piirimaade venestamist pooldavatele elementidele. Sellega ta ainult õhutas piirimaade elanikkonna viha mässuliste kindralite vastu ja süvendas tema sümpaatiat nõukogude võimu vastu.

See asjaolu määras Koltšaki, Denikini ja Wrangeli tagala seesmise nõrkuse, tähendab, ka nende rinnete nõrkuse, s. o. lõppude lõpuks nende lüüasaamise." (Stalin, Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus, lk. 133.)

Kasahstani vabastamine. 1918. a. lõpul oli Kasahstani suuremas osas kehtima pandud nõukogude võim. Rahvuste Rahvakomissariaat tegi Kasahstani bolševikele ülesandeks luua

autonoomne nõukogude vabariik. Kuid üksikud partei- ja nõukogudejuhid pidurdasid Kasahstani autonoomia väljakuulutamist. Seda asjaolu kasutasid kasahhi rahvuslased. 1919. a. kevadel Koltšaki pealetungi ajal teostasid nad koltšaklaste abil Turgai oblastis kontrrevolutsioonilise riigipöörde ja laksid maha nõukogude juhtivaid tegelasi, eesotsas Amangeldõ Imanoviga — Kasahstani rahvakangelasega.

Lüües Koltšakki ja Dutovit, tuli Punaarmee appi kasahhi rahvale. Dutovile pealetungiva Turkestani armee komandör seltsimees Frunze pöördus kasahhi töötava rahva poole üleskutsega luua oma nõukogud ja toetada Punaarmeed, kes toob kasahhi rahvale vabaduse ja sõltumatuse. 1919. a. juulis loodi Kirgiisi krai (praeguse Kasahstani) valitsemiseks Revolutsioonoline Komitee, kes organiseeris Kasahstanis nõukogude võimu organid.

Kesk-Aasia vabastamine. Uurali, Orenburgi ja Semiretšje kasakate kontrrevolutsioonilised mässud lõikasid Turkestani Nõukogude Venest ära. Turkestanis endas puhkes Inglise agentide toetusel feodaal-beide ladviku — basmatšide kontrrevolutsiooniline liikumine. Taga-Kaspia okupeerinud Inglise imperialistid ja valgekaartlased taotlesid ühinemist valgekasakatega ja koltšaklastega ja Nõukogude Turkestani vallutamist. Viimase olukord oli kodusõja ajal väga raske. Vilja juurdevedu oli lakanud. Inimesed ja loomad hukkusid nälja tõttu. Basmatšid röövisid ja rüüstasid kišlakke. Turkestani punaarmeelased olid poolalasti ja halvasti relvastatud. Padrunid ja mürsud Turkestani Punaarmee jaoks valmistati kodutööstuse meetoditega raudteetöökodade tööliste poolt. Võitlusele nõukogude võimu säilitamise eest Turkestanis pühendasid isiklikult erilist tähelepanu Lenin ja Stalin. Nad saatsid Turkestani töötavale rahvale appi punaväe üksusi, sõjavarustist ja toidumoona.

Sõda peeti Kesk-Aasias kõige sagedamini raudteeliinide ääres. Viletsaks muutunud teedel liikusid ebatavalised rongid: ees lahtine platvorm, mis oli ümberringi kaetud puuvillapalli-

dega, platvormi järel vana kulunud vedur, selle järel köetavad kaubavagunid punaarmeelastega, varustisega, vooriga ja laatsaretiga. Puuvillapallidega ümberringi kaetud platvorm oli varustatud kuulipildujatega. Sääraseid ronge kutsuti „soomusrongideks". Nafta ja puude puuduse tõttu köeti vedureid sageli puuvillaõliga.

Koltšaki ja Dutovi purustamise järel ühines Turkestani Nõukogude Vabariik uuesti Nõukogude Venega. 1919. a. sügisel sõitis Turkestani kohale VK(b)P Keskkomitee ja Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee komisjon eesotsas seltsimees Frunze ja Kuibõševiga. Nad olid Keskkomiteelt ja Leninilt saanud ülesande, aidata Kesk-Aasia töötaval rahval purustada valgekaartlaste riismed ja kindlustada seal nõukogude võim.

Purustanud Koltšaki lõunaarmee riismed ja vabastanud Kasahstani, andis Frunze oma armeedele käsu siirduda ühinema Turkestani Punaarmeega. Võitluses Turkmeenia vabastamise pärast Inglise interventsioonist ja valgekaartlusest rakendas Punaarmee oma taktikas vaenlaste positsioonide kaugeid ümberhaaramisi Kara-Kumi liivakõrbe või jälle Kopet-Dagi mägede kaudu. Suvel tuli punaarmeelastel sooritada mitmepäevaseid rännakuid 60-kraadises kuumuses. Veeta kõrbe oludes anti punaarmeelastele vett kolm klaasitäit päevas. Samasugune raske rännak talve-olukorras sooritati Turkmeeniale haruldase pakase käes Punaarmee poolt V. V. Kuibõševi juhtimisel 1919. a. lõpul. Neli ööd-päeva olid rännakul inimesed, hobused ja kaamelid suurtükkidega ja kogu varustisega. Punaarmee ootamatu ilmumine kõrbest pani valged põgenema.

Veebruaris 1920 vallutas Punaarmee kõva lahingu järel Krasnovodski — inglaste ja valgekaartlaste viimase tugipunkti Turkestanis. Raudteeliin Ašhabadist Krasnovodskini puhastati. Turkmeenias taastati nõukogude võim.

Nõukogude Turkestani ja Taga-Kaspia oblasti vahel, kus veel peremehetsesid valgekaartlased, asetsesid Kesk-Aasia kõige mahajäänumad keskaegse elukorraga maad — Hiiva ja

Buhhaara. Nad moodustasid pelgupaiga kõigile kontrrevolutsioonilistele jõududele, kes tungisid Nõukogude Turkestani kallale. Buhhaaras valitsev emiir kutsus enda juurde Inglise ohvitsere Buhhaara sõjaväe organiseerimiseks. 1918. a. alguses tõstis Buhhaara töötav rahvas ülestõusu emiiri vastu. Kuid ülestõus suruti metsikult maha. Veebruaris 1920 toimus ülestõus Hiiva khaani vastu. Hiiva kuulutati Horesmi rahvavabariigiks. Augustis 1920 puhkes uus ülestõus Buhhaara emiiri vastu. Ülestõusnuile tuli appi Punaarmee, kes Buhhaara lõplikult vabastas. Emiir põgenes inglaste kaitse alla Afganistani. Nii muutus Buhhaara samuti rahvavabariigiks.

Seltsimeeste Frunze ja Kuibõševi juhtimisel tegi Turkestani komisjon palju usalduse ja sõpruse uueks jaluleseadmiseks Kesk-Aasia rahvaste vahel ja samuti nende majanduslike ja kultuuriliste sidemete tihendamiseks venelastega ja teiste Nõukogude Venemaa rahvastega. Tänu seltsimees Frunze ja Kuibõševi tegevusele hakkasid Kesk-Aasia töötavad kihid paremini aru saama, et Nõukogude valitsus on töötajate klassi ja rõhutud rahvaste sõber.

Bolševikkude partei õige leninlik-stalinlik rahvuspoliitika aitas Kesk-Aasia rahvaid ületada rahvastevahelist vaenu. Selle tagajärjeks oli Kesk-Aasia nõukogude vabariikide kindlustumine. See lõi soodsad tingimused basmatšide jõukude purustamiseks. Kesk-Aasia rahvad hakkasid nüüd elama rahulikku elu.

§ 49. Nõukogude võimu kehtimapanek Taga-Kaukaasias.

Nõukogude võimu võit Aserbaidžanis. Denikini purustamise järel kevadel 1920 hakkas Kaukaasia rinde Punaarmee G. K. Ordžonikidze ja S. M. Kirovi juhtimisel lähenema Taga-Kaukaasia piiridele.

Kaukaasia rahvaste töötavad massid pöördusid Punaarmee poole kutsega abistada neid võitluses kontrrevolutsiooniga. „Meie ei taha jääda orjadeks," kirjutasid nad oma läkituses,

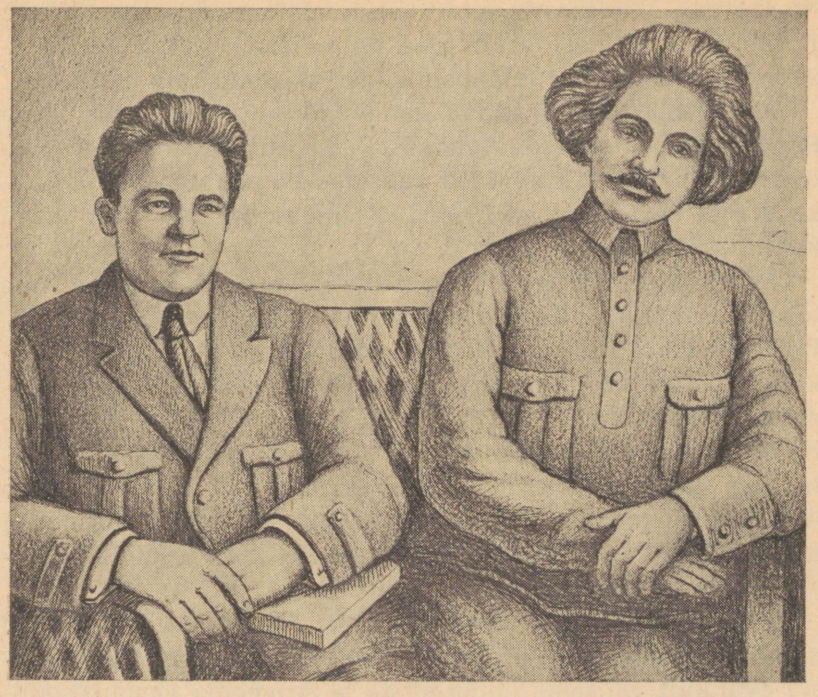

S. M. Kirov ja G. K. Ordžonikidze kodusõja-aastail.

„eriti nüüd, mil meie kõrval seisab Venemaa vabastatud proletariaat, kellega me tahame astuda ühisesse proletaarlikku internatsionaalsesse perre."

Tööliste ja talupoegade olukord oli kõigis Taga-Kaukaasia vabariikides raske. Võimu haarasid rahvuslikud kontrrevolutsioonilised parteid: Gruusias — grusiini menševikud, Aserbaidžanis — mussavatistid, Armeenias — dašnakid. Kõik need parteid seisid välismaiste imperialistide teenistuses ja aitasid igati Vene kontrrevolutsiooni. Jaanuaris 1920 said Taga-Kaukaasia vabariigid, mida juhtisid kontrrevolutsioonilised natsionalistlikud parteid, Entente'i Kõrgema Nõukogu poolt ametliku

tunnustuse. Välismaiste interventide abil suruti maha tööliste ja talupoegade ülestõusud. Maa jäi mõisnike kätte. Aserbaidžanis ekspluateerisid talupoegi endist viisi khaanid ja bekid.

Kaukaasia töötava rahva kutsel siirdus Nõukogude Vene Punaarmee pealetungile Kaukaasia kontrrevolutsiooniliste jõudude vastu. 30. märtsil 1920 vabastas Punaarmee Põhja-Kaukaasia ja Dagestani mägilased. Kogu vabastatud alal pandi kehtima nõukogude võim.

Nõukogude võimu kehtimapanek Dagestanis andis uue tõuke revolutsioonilise liikumise arenemisele Aserbaidžanis. Bakuu töölised hakkasid Bakuus põranda all töötava A. I. Mikojani juhtimisel ette valmistama ülestõusu kontrrevolutsiooniliste mussavatistide vastu. Põrandaalune Revolutsiooniline Komitee saatis abipalve seltsimeestele Kirovile ja Ordžonikidzele, kes juhtisid 11. punast armeed. 11. punane armee tuli appi Bakuu ülestõusnud töölistele. 27. aprillil 1920 said mussavatistid lüüa ja põgenesid. Aserbaidžan kuulutati nõukogude vabariigiks.

Nõukogude võimu kehtimapanek Armeenias. Mais 1920 algas Armeenias rahva ülestõus dašnakkide vastu, kes toetasid avalikult välismaa imperialiste ja Armeenia ekspluataatoreid. Dašnakkidel õnnestus seda ülestõusu maha suruda. Ülestõusnuid koheldi halastamatu valjusega. Ometi olid dašnakkide režiimi päevad loetud. Revolutsiooniline liikumine kasvas iga kuuga. 1920. a. sügisel algas Armeenias uus ülestõus. Ülestõusu juhtiv Armeenia Revolutsiooniline Komitee pöördus abipalvega Punaarmee poole. Selle abiga kukutati dašnakid. 29. novembril 1920 sai Armeenia nõukogude maaks.

Võitlus nõukogude võimu pärast Gruusias. Samasugust rahvavastast poliitikat, nagu mussavatistid Aserbaidžanis ja dašnakid Armeenias, ajasid kohalikud menševikud Gruusias. Menševike valitsus Gruusias andis jaanuaris 1919 seaduse mõisnike maade „ülejääkide" müümise kohta eraomandiks. Selle „agraarreformi" tagajärjel kiskusid mõisnikud ja kulakud kõik paremad maad oma kätte. Maadejagami-

sel anti mõisnikule üks osa maad, tema naisele — teine, ta õele — kolmas. Niiviisi jagati kogu maa mõisniku lähemate sugulaste vahel, s. t. taastati sama mõisnike omand, mis esines ka enne 1919. a. seadust. Maast ilmajäänud talupojad üritasid ülestõuse, haarasid maid jõuga ja jagasid neid omavahel. Menševistlikud võimumehed saatsid kohtadele karistusekspeditsioone ja seadsid sisse väljakohtud. Gruusia menševikud nimetasid oma valitsust demokraatlikuks. Tõeliselt polnud Gruusias mingit demokraatiat. Vabu valimisi Asutavasse Kogusse menševikud ei lubanud. Gruusia valitsuses polnud ühtegi töölist ega talupoega. Kõik seadused anti välja mõisnike, kulakute ja kapitalistide huvides. Töölisühingud ja tööliste ajalehed suleti. Tööliste streike kiusati taga. Bolševikke heideti vanglaisse. Menševikud ajasid suurriiklikku šovinistlikku poliitikat, kiusates taga vähemusrahvusi.

Detsembris 1918 alustasid menševikud vennamõrvarlikku Armeenia-Gruusia sõda, üritades Armeenialt ära kiskuda piiriäärseid alasid grusiinlastest ja armeenlastest koosneva segarahvastikuga ja püüdes neid ühendada Gruusiaga. Nad kasutasid Gruusia soodsat geograafilist asendit ja mitte ainult ei lubanud Armeeniale juurdepääsu merele, vaid isegi sulgesid transiidi Gruusia raudteedel kõrgete transiittollide nõudmisega.

Kevadel 1920 tegid Gruusia menševikud seoses Punaarmee lähenemisega Nõukogude Venele ettepaneku sõlmida rahuleping. Mais 1920 kirjutati alla rahulepingule Vene NFSV ja Gruusia vahel. Nõukogude valitsuse täievoliliseks esindajaks saadeti Gruusiasse S. M. Kirov; ta paljastas põhjalikult Gruusia menševikke, kes ei tahtnud ausalt täita lepingut Nõukogude valitsusega.

Olukord Gruusias muutus järjest ohtlikumaks menševistlikele võimutsejaile. Tööliste ja talupoegade revolutsiooniline liikumine suurenes kõikjal. Seda juhtisid Gruusia bolševikud. Kord ühes, kord teises maakonnas puhkesid ülestõusud. Ülestõusjad hakkasid kehtima panema nõukogude võimu.

1921. a. jaanuari keskpaiku alustasid ülestõusu menševistliku Gruusia poolt okupeeritud piiriäärsete alade armeenia talupojad. Siit paiskus ülestõus üle grusiini rahvastikuga aladele. 16. veebruaril organiseeriti Gruusia Revolutsiooniline Komitee, kes juhtis võitlust nõukogude võimu eest. Gruusia ülestõusnud töölistele ja talupoegadele saadeti appi 11. armee Sergo Ordžonikidze juhtimisel. Punaarmee poole tulid massiliselt üle Gruusia töölised, talupojad ja soldatid. Juba 25. veebruaril 1921 saatis Sergo Odžonikidze Leninile ja Stalinile telegrammi: „Tiflisi kohal lehvib nõukogude võimu punane lipp. Elagu Nõukogude Gruusia!"

Mõne päeva pärast võitis ülestõus ka Abhaasias. 4. märtsil 1921 teatas Abhaasia Revolutsiooniline Komitee raadio teel Leninile ja Stalinile: „Töötava rahva tahtel sündis uus sotsialistlik nõukogude vabariik — Abhaasia. Väikese rahva nõukogude vabariik on Punaarmee suure vabastava tegevuse kujukaks näiteks."

Menševikud põgenesid Tiflisist Batumi, lootes Türgi valitsuse abile, kellele nad lubasid anda Batumi. Kuid viimases algas samuti ülestõus menševistlike reeturite vastu. 19. märtsil 1921 sai Batum ja kogu Adžaristan nõukogude korra.

Gruusia pankrotti jäänud menševistlik valitsus põgenes Prantsuse miinilaeval välismaale, võttes kaasa hulga väärtasju, mis kuulusid grusiini rahvale.

§ 50. Jaapani interventide purustamine.

Võitlus Jaapani interventsiooniga Kaug-Idas. Jaapani imperialistid okupeerisid Kaug-Ida juba 1918. a., kokkuleppel Entente'i imperialistidega. Jaapan astus välja sõjalise interventsiooni algatajana Siberis ja Kaug-Idas.

Määratu suur ja rikas Kaug-Ida ala äratas juba ammu Jaapani maadeahnitsejate isu. Esimene Jaapani dessant maabus

Vladivostokis 5. aprillil 1918. See tähistas liitlaste interventsiooni algust. Septembris 1918 ulatus Vladivostokis maalesaadetud sõdurite arv 100 000 mehele. Neist langes 3/4 Jaapani sõjaväe arvele. Vladivostokist suundusid Jaapani väeosad põhja — Ussuuri ja Amuuri rajooni, ja läände — Blagoveštšenskisse, Tšitasse ja Taga-Baikali aladele. Jaapani interventide peamiseks tegevusväljaks olid Amuuri oblast ja Primorje.

Samal ajal hakkasid Jaapani imperialistid Koltšaki armeed heldelt varustama relvade, mürskude ja rahaga ning omal kulul formeerima valgekaartlikke rühmi. Jaapani interventide käsilased olid valged bandiidid — atamanid Semjonov ja Kalmõkov, kes said kuulsaks oma ennekuulmatute metsikustega. Jaapani suurtükkidega varustatud Semjonovi jõuk vallutas augustis 1918 Tšita; septembris okupeeris Kalmõkovi jõuk Habarovski. 18. septembril vallutati valgete poolt viimane nõukogude võimu tugipunkt Kaug-Idas 1918. a. — Blagoveštšensk.

Nõukogude langemise järel siirdus võim kontrrevolutsioonilistele valitsustele: Taga-Baikali alal — Semjonovile, Habarovskis — Kalmõkovile. Amuuri jõel haarasid jaapanlased endi kätte Nõukogude laevastiku. Vene kalureilt võtsid nad ära kogu kalasaagi, talupoegadelt — kõik viljatagavarad ja kogu karja. Nad vedasid Jaapanisse määratu hulga toiduaineid ja metsamaterjali.

Jaapani intervendid kohtlesid julmalt kõiki, kes osutasid neile vähimatki vastupanu. Ivanovka küla sai kannatada jaapanlaste korduvaid retki. Kord tungisid jaapanlased Ivanovkasse, tassisid 300 talupoega väljakule, seadsid nad ridamisi ja niitsid nad kuulipildujatulega maha — üks rida teise järel. Siis panid nad küla igast küljest põlema, piirasid selle ümber ega lasknud kedagi välja sellest lõõmavast hiiglatuleriidast. Inimesed põlesidki elavalt. Põles maha kool, mis oli täidetud sinna kogunenud lastega, ja haigla — raskesti haigetega. Hukkusid hobused, kariloomad ja kodulinnud. Kohutav viha jaapani timukate vastu lõi lõkkele Kaug-Ida talupoegade süda-

meis. Kõigil Kaug-Ida aladel moodustati taigas partisanirühmi. Võitlus käis loosungi all: „Nõukogude võimu eest!"

Partisanisõja juhtide seas oli Kaug-Idas eriti populaarne Sergei Lazo. Veebruarirevolutsiooni alguses oli ta lipnikuks Krasnojarskis. Heitnud ära oma ohvitseripagunid, tõi ta oma roodu nõukogude käsutusse. 1918. a. astus Lazo bolševikkude parteisse ja alustas mehist võitlust Jaapani imperialistidega. Nõukogude valitsuse langemise järel Kaug-Idas läks ta taigasse ühes teiste bolševikega. Sergei Lazo tõusis varsti üheks armastatumaks partisanide pealikuks.

Purustanud Koltšaki, lähenes Punaarmee Kaug-Idale. Verhneudinski vallutamise järel jäi Punaarmee edasiliikumine ida poole seisma. Tšitasse olid koondatud suured Jaapani jõud. Pealetung Tšitale oleks tähendanud juba otsest kokkupõrget Jaapani vägedega, s. t. avalikku sõda Jaapani ja Nõukogude Vene vahel. Alustada sellist sõda Nõukogude Vabariik esialgu ei võinud. Läänepiiridel kerkis esile uus kohutav hädaoht — Entente alustas oma kolmandat sõjakäiku, milles peaosa etendas panide Poola. Selleks, et purustada valgeid poolakaid ja Wrangelit, vajas Nõukogude Vabariik hingetõmbust Kaug-Idas. Oli päevaselge, et üleskutse nõukogude võimu kehtimapanekuks Kaug-Idas oleks viinud otsekohe sõjalisele kokkupõrkele Jaapaniga.

Partei ja Nõukogude valitsus asusid seisukohale, et ei olnud paratamata riskida sõda Jaapani imperialismiga, kelle jõud olid veel küllaltki kardetavad. Ülesanne seisis selles, et juhtida Kaug-Ida tööliste ja talupoegade võitlust Jaapani imperialistide vastu ja ühtlasi samal ajal vältida otsest sõjalist kokkupõrget Jaapaniga.

Seepärast nõustusid partei ja Nõukogude valitsus Kaug-Idas „puhverriigi" loomisega, mis oleks teatavaks ajaks ära hoidnud Vene NFSV otsesest kokkupuutest Jaapaniga. Lenin saatis Siberi Revolutsioonilisele Komiteele ja 5. armee juhtkonnale direktiivi asuda puhverriigi loomisele. Nii tekkiski 1920. a. Kaug-Ida Vabariik — oma vormilt kodanlik-demo-

kraatlik riik, kuid juhitud bolševike poolt. Selle riigi loomine andis Nõukogude Vabariigile võimaluse vältida sõda Jaapaniga Nõukogude Venele ebasoodsais tingimustes ja koguda jõude otsustavaiks võitlusteks Jaapani imperialismiga.

Jaapani imperialistid, nähes, et nende positsioonid Kaug-Idas löövad üha enam kõikuma, katsusid korduvalt luua ajendit interventsiooni jätkamiseks. 4.—5. aprillil 1920 tungisid nad kallale Vladivostokile, mis pärast edukat ülestõusu jaanuaris 1920 oli Lazo poolt juhitud revolutsioonilise komitee käes. Jaapanlased areteerisid Kaug-Ida bolševistlikud juhid — Sergei Lazo, Lutski ja Sibirtsevi. Areteeritud bolševikud andsid nad üle valgebandiitidele, kes nad veduriahjus elusalt ära põletasid. Hirmsad julmused saatsid jaapanlaste väljaastumist ka teistes linnades.

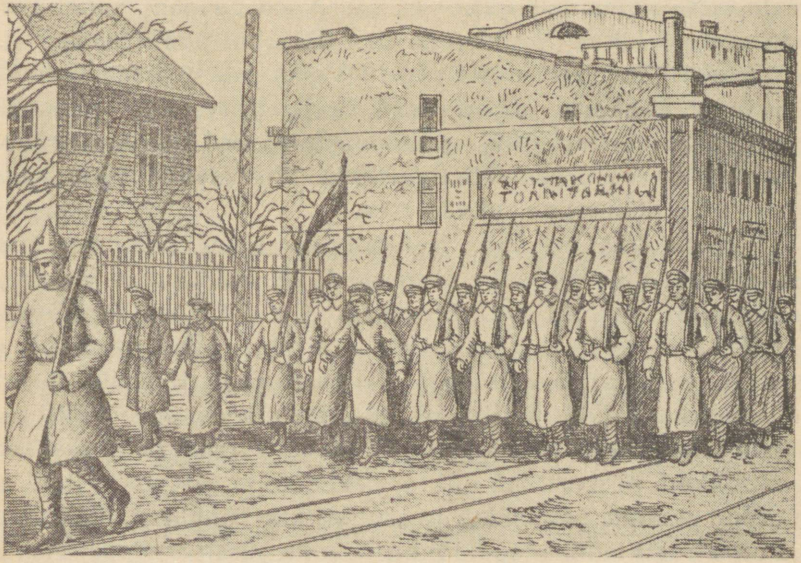

Revolutsioonilise rahvaarmee sissemarssimine Vladivostokki 25. oktoobril 1922.

Jaapani imperialistide metsikud vägivallateod Kaug-Idas kutsusid esile kogu rahva pahameele. Ülestõus algas Taga-Baikali alal. Oktoobris vallutasid partisanid ja Kaug-Ida Vabariigi revolutsioonilised rahvaarmee osad Tšita. Põhja-Ameerika Ühendriikide surve all, kes kartsid Jaapani tugevnemist Kaug-Idas, oli Jaapan sunnitud oma vägede evakueerimise tingimuste üle Kaug-Ida Vabariigiga läbirääkimistesse astuma. Konverentsil Dairenis esitasid Jaapani imperialistid Nõukogude Venele 17 nõuet, mis sel puhul, kui need oleks vastu võetud, oleksid muutnud Kaug-Ida Jaapani asumaaks. Jaapanlased nõudsid Vladivostoki seadmist välismaise kontrolli alla, neile piiramatute õiguste andmist kalapüügi, mäetööstuse, laevanduse jt. aladel, kõigi kindluste lammutamist, Nõukogude sõjalaevastiku kõrvaldamist Vaikselt ookeanilt, põhjapoolse Sahhalini andmist Jaapanile 80 aastaks ja lõpuks kohustumist „kõigiks aegadeks", et Kaug-Ida Vabariigi territooriumil ei seata sisse kommunistlikku režiimi. Need Jaapani imperialistide nõuded lükati Nõukogude delegatsiooni poolt tagasi.

Jaapani interventsioon Kaug-Idas elas oma viimaseid päevi. Seepärast hakkasid imperialistid veel aktiivsemalt toetama vene valgekaartlasi. 1921. a. moodustasid nad uue kontrrevolutsioonilise valitsuse Vladivostokis. Siis saadeti Primorjele appi revolutsiooniline rahvaarmee.

Volotšajevka päevad. Kontrrevolutsiooni peatoeks teel Habarovski sihis oli jaapanlaste poolt loodud kindlus Volotšajevka. Kõik Volotšajevka kõrgustikud olid kõvasti kindlustatud. Juurdepääs neile kindlustistele kujutas endast tasandikku, mis oli kaetud sügava lumega. Volotšajevka ründamine algas 10. veebruaril 1922. Väljas oli 40-kraadine pakane. Võitlejad läksid lahingusse loosungiga: „Võita või surra!" Ei 12-realised traattõkked, ei maruline tuli, ei pakane ega läbitungiv tuul ei suutnud peatada punasõdurite sangarlikku rünnakut. Nad raiusid okastraati mõõkadega, lõhkusid seda püssipäradega, viskasid sinelid traadile ja kuulipildujatule all ronisid seda mööda vastase kaevikute juurde. Kaks päeva kestnud lahingute järel

ei talunud valged pealetungi ja taganesid Habarovski juurde. 14. veebruaril 1922 vallutas revolutsiooniline rahvavägi Habarovski. Revolutsiooniline rahvaarmee jätkas edasitungi, puhastades Primorje valgeist. Oktoobris vallutati valgete viimane tugipunkt — Spassk. 25. oktoobril 1922 vallutasid revolutsioonilised väed Vladivostoki.

Purustime atamanid,
vojevoodid hajutime,
alles Vaiksel ookeanil
oma retke lõpetime.

Nii lauldakse partisanide populaarses laulus sellest kaugidalaste poolt nõukogude võimu eest peetud võitluste lõpuetapist.

„Vladivostok on kaugel, kuid see linn on ju ikkagi meie oma," ütles tema kohta Lenin pärast kodusõja lõppemist. Just sellepärast kaitsesid vene rahva mehised pojad säärase sangarliku vahvusega Kaug-Ida kodumaad, kuni nad Nõukogude riigist ajasid välja viimased intervendid.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni viiendal aastapäeval, novembris 1922, pandi Kaug-Idas uuesti kehtima nõukogude võim.

Nõukogude Vene vennalik abi Mongoolia töötavale rahvale. Jaapani imperialistid sepitsesid ammugi kavasid Mandžuuria, Mongoolia ja Kaug-Ida vallutamiseks kuni Baikali järvedeni. Need määratu suured maa-alad pidid Jaapani kava kohaselt moodustama „Suur-Mongoolia", mis oleks allunud Jaapanile.

1918. a. lõpul tegid jaapanlased valgekaardi atamanile Semjonovile ülesandeks luua „Suur-Mongoolia riik" Välis-Mongooliast ja praegusest Burjaadi-Mongooliast, mis on asustatud mongolite sugulasrahva burjaatide poolt.

Kui Punaarmee purustas ataman Semjonovi, taganes tema lähim kaaslane, valgekaartlik kindral parun Ungern 1920. a.

oma jõukudega Mongooliasse. Veebruaris 1921 vallutas Ungern Mongoolia pealinna — Urga. Võitlusse valgekaartlase Ungerni ja Jaapani imperialistide vastu tõusis üles mongoli rahvas. Võitluse eesotsas seisis Mongoolia revolutsiooniline rahvapartei. Selle juhiks oli trükitööline Suhhe-Bator, kes organiseeris partisanide liikumise. Tema juhatusel formeeriti Mongoolia rahvuslik armee. Märtsis 1921 loodi Mongoolia Ajutine Revolutsiooniline Rahvavalitsus. See pöördus palvega abi saamiseks Nõukogude Vene poole. Nõukogude Vene Punaarmee ja Mongoolia rahvaarmee ühendatud jõud alustasid pealetungi Urgale.

Kogu Mongoolia puhastati valgeist. Urga vabastati ja nimetati Ulan-Bator-Hoto'ks — „Punavägimehe linnaks".

Aastal 1924 kuulutati Mongoolia rahvavabariigiks. Ta sõlmis sõpruslepingu Nõukogude Vabariigiga. Oma läkituses Nõukogude valitsusele avaldas Mongoolia valitsus palavat tänu Nõukogude Venele vennaliku omakasupüüdmatu abi eest. Mongoolia rahvas saatis pidulikult kuni Nõukogude piirini oma vabastajat — Punaarmeed.

§ 51. Bolševike partei võidu organiseerijana rindeil.

Kodusõja-aastail kujunes töölisklassi ja talurahva sõjalis-poliitiline liit. Samal ajal teostati kõigi rõhutud rahvuste töötajate kihtide liit vene proletariaadi juhtimisel.

Vaenlased olid veendunud, et nõukogude võimu lüüasaamine on möödapääsematu. Nõukogude riigi Punaarmeel, mis formeeriti sõja kestel, ei olnud alguses ei kogenud sõjaväelisi kaadreid, ei head relvastist ega küllaldasel määral sõjamoona. Intervendid haarasid endi kätte toor- ja toiduainete poolest rikkaimad Venemaa rajoonid.

Kuid sellest hoolimata võitis Punaarmee välismaiste interventide ja Vene kodanlaste-mõisnikkude kontrrevolutsiooni ühendatud jõud.

„Punaarmee võitis seepärast, et nõukogude võimu poliitika, mille nimel Punavägi sõdis, oli õige, rahva huvidele vastav poliitika, et rahvas tundis ja mõistis seda poliitikat õige ja oma poliitikana ja toetas seda lõpuni . . . "

Punaarmee võitis kodusõjas seepärast, et „ . . . punaarmeelased mõistsid sõja eesmärke ja ülesandeid ja olid teadlikud nende õigsusest . . .

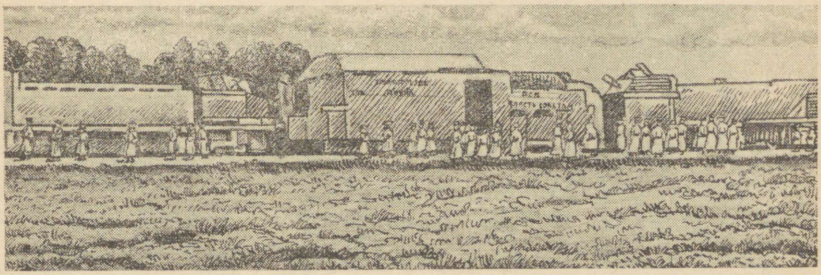

Putilovi tööliste poolt ehitatud V. I. Lenini nimeline soomusrong.

Punaarmee võitis seepärast, et Punaarmee tagala ja rinde juhtivaks tuumaks oli bolševike partei, kes on ühtne oma monoliitsuse ja distsipliiniga, tugev oma revolutsioonilise vaimu ja valmisolekuga kandma ühise asja eduks igasuguseid ohvreid, kes on ületamatu oma oskuses organiseerida miljonilisi rahvahulki ja neid õigesti juhtida keerukas olukorras.

Punaarmee võitis seepärast, et Nõukogudemaa oma võitluses valgekaartliku kontrrevolutsiooni ja välismaa interventsiooni vastu polnud üksinda, et nõukogude võimu võitlus ja tema edusaavutused kutsusid esile kogu maailma proletaarlaste kaastunde ja abistamise." (ÜK(b)P ajalugu, lühikursus, 1946, lk. 240—242.)

Partei kasvatas üles väljapaistvad komandöride ja komissaride kaadrid, kes viisid võitlusse punadiviisid ja -armeed. Nõukogude rahva ja Punaarmee sangarlikku võitlust juhtisid inimkonna suurimad geeniused — Lenin ja Stalin.

Bolševistlik partei, Lenin ja Stalin lõid sõjaliste komissaride kaadrid, kes poliitiliselt kasvatasid Punaarmee võitlejaid, liitsid punaarmeelaste ja komandöride ridu ja istutasid neisse distsipliini, revolutsioonilise mehisuse ja lahingulise vapruse vaimu.

Üleminek rahulikule tööle riigi majanduse taastamise alal.

XIII peatükk.

VÕITLUS RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISE EEST.

§ 52. Nõukogude riigi üleminek sõjalt rahulikule majanduslikule ülesehitamistööle.

Nõukogude Venemaa rahvusvaheline olukord 1921. a. Võitnud kodusõjas, siirdus Nõukogude riik 1920. a. lõpul rahulikule majanduslikule ülesehitamistööle. See üleminek teostus erakordselt pingsas olukorras.

Entente'i sõjalise interventsiooni purustamine tõi endaga kaasa Nõukogude Vabariigi rahvusvahelise olukorra radikaalse muutuse. Seda iseloomustades ütles Lenin 1920. a. novembris: „Meil on mitte üksnes hingetõmbamise võimalus — meil on uus ajavahemik, mil on kätte võidetud meie põhiline rahvusvaheline olemasolu kapitalistlike riikide võrgus." (L e n i n, Teosed, XXV köide, lk. 485.)

Nõukogude Vabariik sai tunnustuse rea kapitalistlike riikide poolt, kes uuendasid meie maaga kaubanduslikud suhted. 1920. a. sõlmiti rahulepingud Nõukogude Vabariigi ja Eesti, Leedu, Läti, Soome ja Poola vahel. 1921. a. kirjutati alla Nõukogude-Türgi lepingud ning kaubanduslikud kokkulepped Inglismaa, Saksa, Norra, Austria ja Itaaliaga.

Nõukogude Vabariigi rahvusvahelise olukorra paranemine oli seletatav mitte üksnes ta sõjaliste võitudega, vaid ka olukorra teravnemisega kapitalistlikes maades. Alates 1920. a. lõpust oli kogu kapitalistlik maailm haaratud tugevast majanduskriisist. 1921. a. alguses arvati Euroopas olevat 10 miljonit töötut ja 30 miljonit pooltöötut. Kõigis Euroopa riikides toi-

musid suurejoonelised streigid, koloniaalmaadel arenes rahvuslik-vabastuslik liikumine. Nende maade töölised ja eesrindlik intelligents astusid energiliselt välja Nõukogude Vabariigi kaitseks, loosungi all: „Käed ära Nõukogude Venemaa küljest!"

Sellises olukorras olid kapitalistlike riikide valitsused sunnitud nõustuma Nõukogude Venemaa tunnustamisega, kuid see ei tähendanud nende keeldumist võitlusest nõukogude võimu vastu. See võitlus omandas nüüd teised vormid. Koos Vene kontrrevolutsionääridega taotlesid välismaa imperialistid Nõukogude riigi võimalikult suuremat laostumist; nad saatsid välja spioone ja kahjureid ning valmistasid nõukogude võimu vastu uusi vandenõusid ja mässe.

Kogu 1921. a. kestel ei lakanud välismaised imperialistid paiskamast Nõukogude territooriumile üha uusi bandiitlikke jõuke. Poola panide kaastegevusel tegutsesid Ukrainas petljuralaste jõugud. Rumeenias leidsid pelgupaiga Mahno jõugud, kes paisati siit uuesti Nõukogude Ukraina vastu. Valge-Venemaal raevutsesid Poola käsilase Bulak-Balahhovitši bandid. Karjalas organiseerisid valgesoomlastest ohvitserid kontrrevolutsioonilise mässu, mida juhiti valgesoome paruni Mannerheimi poolt. Kaug-Idas teostasid Jaapani imperialistid koos vene valgekaartlastega metsikut vägivalda Taga-Baikali ala ja Primorje rahvastiku kallal. Päris Nõukogude maa keskuses organiseerisid imperialismi agendid sotsialistid-revolutsionäärid kulakute-bandiitide liikumist. Tambovi kubermangus juhtis seda sotsialistlik-revolutsionäärlik bandiit Antonov, Saraatovi kubermangus samasugune valge-sotsialist-revolutsionäär Sapožkov. Uuralis ja Siberis ässitasid sotsialistide-revolutsionääride poolt organiseeritud kulakud talupoegi välja astuma nõukogude võimu vastu; nad takistasid vilja vedamist tööstuslinnadesse, peitsid ja mädandasid seda koobastes, rikkusid raudteid ja tapsid nõukogude võimu esindajaid.

Nõukogude Venemaa majanduslik laostumine. Seitse imperialistliku sõja ja kodusõja aastat põhjustasid Nõukogude

Venemaal sellise majandusliku laostumise, millist ei tundnud ükski teine sõjast osavõtnud riik.

Kodusõja-aastail jäi nõukogude võimu kätte ainult 1/9 Venemaa territooriumist, 8/9 oli üksteisele järgnevate interventide võimu all. Riigi tootlikud jõud olid hävitatud. Kodusõja-aastail oli purustatud suur hulk raudteid ja üle 7000 silla (nende hulgas üle 3500 raudteesilla). Kahjud tööstusettevõtete hävitamisest ja kaevanduste üleujutamistest tõusid sadadesse miljoneisse rubladesse. Ebatäielikkude andmete järgi arvati Nõukogude riigi rahvamajanduse kaotusi kümneile miljarditele rubladele. Põllumajanduse üldtoodang moodustas 1920. a. ainult umbes poole ennesõjaaegsest. Kuid sõjaeelne tase — see oli ju Vene kerjusliku tsaariaegse küla tase. Paljud kubermangud olid haaratud ikaldusest. Umbes 20 miljonit hektaari oli jäetud sööti. Talupoegade majandus elas üle rasket kriisi. Tööstus oli samuti laostumise seisundis. Suurtööstuse produktsioon oli peaaegu seitse korda väiksem ennesõjaaegsest. Malmi toodeti 1921. a. üldse ainult 116,3 tuhat tonni, s. t. umbes 3% ennesõjaaegsest malmitoodangust. Sel ajal toodeti Nõukogude Venes niisama palju metalli kui Peeter I aegadel. Oli vähenenud toodetavate kütteainete hulk. Täielikku korratusse oli sattunud transport. Tervete vedurite ja vagunite arv vähenes ennesõjaaegse ajaga võrreldult peaaegu kolm korda. Rongid käisid aeglaselt ja korratult. Moskvast Harkovini sõideti 8—10 ööd-päeva. Tänavail oli pime, sest ei põlenud ei gaas ega elekter. Trammid ei käinud. Majades ja asutistes oli kütteaine puudumise tõttu külm. Riigis puudusid kõige hädatarvilikumad asjad — teravili, rasv, küttematerjal, jalatsid, rõivad, seep. Tööviljakus oli vähenenud. Nõukogude riigi rahvad olid saanud minevikult pärandiks mitte ainult tehniliselt mahajäänud ja pooleldi kerjusliku, vaid ka täiesti laostunud maa.

Äärmiselt pingeline oli ka poliitiline olukord. 1920.—1921. a. talvel hakkas talupoegadelt saabuma väga vähe vilja. Nõukogude võim sai toiduainete andmise kohustuse teel 1920. a. lõpuks talupoegadelt 200 miljonit puuda (33,5 miljonit tsent-

nerit) normivilja ja moodustas viljatagavara. Seni kui oli käimas sõda, leppisid talupojad toiduainete andmise kohustusega. Kui aga kodusõda võidukalt lõppes, mõisnikkude tagasituleku hädaoht möödus ning maa kindlalt talurahva kätesse püsima jäi, siis ei tahtnud talupojad toiduainete andmise kohustusega enam leppida. Pealegi vajasid talupojad puuvillast riiet, jalatseid, naelu, masinaid. Nad nõudsid, et riik vahetuseks vilja vastu varustaks neid selliste kaupadega, kuid töö vabrikuis seisis ja nõukogude võim ei saanud sellal talupoegi tööstuskaupadega varustada.

Maa olukorda aitas keerukaks teha sõjaväe ja varemalt riigikaitseks töötanud tööstuse demobilisatsioon. Kümned ja sajad tuhanded demobiliseeritud töölised ei võinud otsekohe leida oma töö jõu rakendamise võimalusi. Osa töölisi läks laiali küladesse. Töölisklass pulveriseerus (deklasseerus).

Ettevõtetes töötajad said 100 grammi normileiba päevas. Nälja ja väsimuse pinnal ilmnes osa tööliste juures rahulolematus.

Kroonlinna mäss. Neid majandusliku ja poliitilise olukorra raskusi ruttasid kasutama nõukogude võimu sise- ja välisvaenlased. Elavnes kontrrevolutsiooniliste elementide — menševikkude, sotsialistide-revolutsionääride, valgekaartlaste ja kodanlike rahvuslaste tegevus. Nad hakkasid ümber värvuma parteituks ega püstitanud enam endist loosungit „Maha nõukogud", vaid seadsid uue loosungi: „Nõukogude eest, kuid ilma kommunistideta". Eriti selgesti ilmnes see klassivaenlase uus taktika kontrrevolutsioonilise mässu ajal Kroonlinnas 1921. a. märtsis.

Kroonlinn moodustas Balti mere laevastiku peabaasi. Revolutsiooni ja kodusõja ajal saatis Balti mere laevastik rindeile palju tuhandeid revolutsioonile ennastsalgavalt andunud võitlejaid. Nüüd täiendus laevastik juhuslike, tihti deklasseerunud elementidega, kes polnud karastatud revolutsiooni poolt. Poliitiline töö Balti mere laevastikus oli halvasti korral-

datud. Laevastiku juhtkonda olid sisse hiilinud trotskistid, kes laostasid õhukest meremeeste-kommunistide kihti. „Parteituiks" ümbervärvunud sotsialistid-revolutsionäärid, menševikud ja anarhistid suurendasid laevastikus oma laostamistööd. Neil õnnestus 1. märtsi miitingul läbi suruda kontrrevolutsioonilist resolutsiooni. Kroonlinn sattus seega käputäie valgekaartlike agentide kätte.

Kroonlinna mässajate sõjalisi operatsioone juhtisid valgekaartlikud sõjalised spetsid, eesotsas kindral Kozlovskiga. Mässavaid kroonlinlasi toetas kogu välis- ja sisemaine kontrrevolutsioon. Pariisis korraldasid valgekaartlikud organisatsioonid nende heaks raha ja toiduainete korjandusi, Ameerika Punane Rist saatis kogutud toiduained oma lipu all Kroonlinna. Kadett Miljukov andis Kroonlinna kontrrevolutsionääridele loosungi: „Nõukogud ilma kommunistideta!"

„Nõukogud ilma kommunistideta," paljastas seltsimees Stalin klassivaenlaste manöövreid, „selline oli siis vene kontrrevolutsiooni peamehe Miljukovi loosung. Kontrrevolutsionäärid said aru, et asi seisab mitte ainult nõukogudes enestes, vaid kõigepealt selles, kes neid saab juhtima." (Stalin, Artiklid ja kõned, Partizdat 1934, lk. 217.)

Seitseteist päeva oli Kroonlinn valgekaartlaste käes. Petrogradi kindlustatud piirkonna kaitsekomitee ei osanud mässu algeos maha suruda. Seitsme päeva jooksul pidas Zinovjev kodumaa reeturitega läbirääkimisi ja andis neile just sellega aega kindlustumiseks. Kroonlinna kontrrevolutsiooni purustama saadeti Punaarmee parimad väeosad, kelle tugevdamiseks saadeti X parteikongressi 300 saadikut K. J. Vorošiloviga eesotsas. 16. märtsil lõid enda maskeerimiseks valgeisse kitleisse rõivastatud revolutsiooniliste võitlejate ahelikud kuulipildujate ja suurtükkide katkematu tule all end läbi Kroonlinna peamiste fortide juurde, kusjuures rünnak sooritati vaenlase kogupaukude poolt purustataval rabedal märtsikuu jääl. Vorošilov oli ründavate kolonnide esimestes ridades, näidates bolševistliku mehisuse ja sangarlikkuse eeskuju.

17. märtsil oli Kroonlinna kontrrevolutsiooni pesa likvideeritud.

Diskussioon ametiühingute üle parteis. Maa olukorda aitas teha keeruliseks asjaolu, et parteis endas hakkasid ta ühtlust õõnestama mitmesugused antileninlikud rühmitised, mis uuesti elustusid seoses nende raskustega, mis esinesid üleminekul sõja olukorrast rahulikule majanduslikule ülesehitamisele.

Bolševike partei Leninlik Keskkomitee asus seisukohal, et uues etapis on majanduslik laostumine samavõrra ohtlik proletariaadi diktatuuri vaenlane, nagu olid kodusõja perioodil interventsioon ja blokaad. Võitlusse laostumisega miljoneid töölisi ja talupoegi kaasa tõmbamata on võimata seda võita. Partei Keskkomitee arvas, et ei ole enam põhjust säilitada endist sõjakommunismi karmi režiimi, mille oli loonud sõja olukord, ja et tuleb tegutseda mitte sõjaväeliste käskude, vaid veenmise meetodite varal.

1920. a. lõpul ja 1921. a. algul vallandus parteis terav diskussioon ametiühingute osa ja ülesannete küsimuse üle. Diskussiooni ja Lenini vastu sihitud võitluse eestvedajaks oli Trotski. Ta nõudis „ametiühingute läbiraputamist", ei pooldanud masside veenmise meetodit ega ametiühinguis demokraatia edasiarendamist ning pidas vajalikuks otsest sundimist ja kamandamist töölisorganisatsioones. Trotski järel astus välja nn. „tööliste opositsioon", kes kattis selle nimega oma väikekodanlikku olemust. Ta nõudis, et partei ja riik ei segaks ennast majanduslikku töösse, ta püstitas loosungi kogu rahvamajanduse valitsemise üleandmise kohta „ülevenemaalisele tootjate kongressile". „Tööliste opositsioon" pidas töölisklassi kõrgeimaks organisatsioonivormiks mitte parteid, vaid ametiühinguid. Võitluses Lenini vastu aitas Trotskit Buhharin, kes moodustas „puhvergrupi", hiljem aga avalikult ühines trotskistidega. Nii trotskistid kui ka buhhaarinlased õõnestasid partei kui proletaarse riigi juhtiva jõu osatähtsust ja suunasid asjade arengut töölisklassi lõhestamisele, tema

osa nõrgendamisele talupoegade juhtimisel ja proletariaadi diktatuuri õõnestamisele.

Vastukaaluks opositsiooniliste rühmitiste platvormidele koostas Lenin partei platvormi. Selles näidati, et ametiühingud on juhtimise kooliks, majandamise kooliks, kommunismi kooliks. Oma tööd peavad ametiühingud teostama veenmise meetoditega; selle tee kaudu nad juba oskavad töölisi kaasa tõmmata sotsialistlikule ülesehitamistööle ja neid mobiliseerida riigi majandusliku laostumise kiiremale likvideerimisele. Partei toetas Leninit ja opositsioonimehed said rängalt lüüa.

Seltsimees Stalin on iseloomustanud Nõukogude Vene olukorda pärast kodusõja lõpetamist järgmiselt: „Imperialistliku sõja nelja aastaga laostatud, uuesti laostatud kolme kodusõja-aastaga, pooleldi kirjaoskamatu rahvastikuga maa, arenematu tehnikaga, üksikute tööstusoaasidega, mis uppusid tillukeste talumajapidamiste merre, — niisugune oli maa, mille me pärisime minevikult. Ülesanne seisis selles, et viia see maa keskaegsuse ning pimeduse rööbastelt moodsa tööstuse ja masinatega varustatud põllumajanduse rööbastele." (Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 431.) See oli võrratult raske ülesanne.

VIII nõukogude kongress ja Venemaa elektrifitseerimise riikliku komisjoni ГОЭЛРО plaan. Nõukogude võim pingutas kogu jõudu, et kiireimas korras likvideerida need suured sisemised raskused, mida Nõukogude riik üle elas kodusõja lõpetamise järel.

Detsembris 1920 kokku tulnud VIII nõukogude kongress töötas välja terve süsteemi majanduslikke korraldusvõtteid, mis olid suunatud riigi majanduslikule taassünnile. Kongress pidas istungeid Moskvas Suures Teatris. Oli külm — küttematerjali puudusel teatrit ei köetud. Saadikud istusid viltides ja kasukais. Näitelaval rippus tohutu Nõukogude riigi elektrifitseerimise kaart. Kaardil süttisid põlema elektrilambikesed, mis osutasid tulevaste elektrijaamade ehitamise asukohti.

Lenin selgitas elektrifitseerimise plaani tähtsust kehva ja laostunud maa üleminekul sotsialistlikule ülesehitustööle.

Lenini algatusel ja juhtimisel töötati välja ГОЭЛРО plaan — Venemaa elektrifitseerimise riikliku komisjoni plaan. Leninlik Venemaa elektrifitseerimise riikliku komisjoni plaan oli nõukogude võimu esimeseks majanduslikuks plaaniks, stalinlike viisaastakute prototüübiks. Plaanis oli ette nähtud 10 aasta jooksul 30 suure elektrijaama ehitamine. Seltsimees Stalin kirjutas Leninile selle plaani puhul: „Tõeliselt ühtsa ja tõeliselt ilma jutumärkideta riikliku majandusplaani meisterlik visand. Meie ajal ainus marksistlik katse rajada majanduslikult mahajäänud Venemaa nõukogudepealisehitise alla tõeliselt reaalne ja praegustes tingimustes ainuvõimalik tehniliselt tootev baas." (Lenin ja Stalin, Koguteos, II köide, lk. 365.)

Maa elektrifitseerimise all mõistsid Lenin ja Stalin mitte ainult üksikute elektrijaamade ehitamist, vaid kogu riigi majanduse, selle hulgas ka põllumajanduse järk-järgulist ümberehitamist uue tehnika alusel, nüüdisaegse suurmasinatööstuse alusel. Ainult selline ümberehitus, olles teostatud nõukogude võimu poolt, võis riigist lõplikult välja kitkuda kapitalismi juured ja kindlustada sotsialistliku majanduse vankumatu vundamendi rajamise. Lenin ütles, et „kommunism on nõukogude võim pluss kogu riigi elektrifitseerimine". (Lenin, Teosed, XXVI köide, lk. 46.)

VIII nõukogude kongress kutsus Nõukogude riigi töötavat rahvast üles ennastsalgavale tööle rahvamajanduse taastamisel ja asutas kõigile, kes on välja paistnud töö rindel, kõrgeima auhinna — Töö Punalipu ordeni.

Üleminek uuele majanduspoliitikale. Selleks, et riiki välja kiskuda laostumuse küünte vahelt ja arendada võidukat sotsialismi ülesehitamist, oli esijoones vaja ära muuta sõjakommunismi poliitika, mis oli olnud ajutiseks vahendiks ega vastanud uuele olukorrale. Kodusõja-aastail tekkinud töölisklassi sõjalis-poliitiline liit talurahvaga rajanes teatavale majandus-

likule alusele — talupoeg sai töölistelt maa ja selle kaitse mõisniku ja kulaku vastu, töölised said talupoegadelt vilja laenu näol. Sõja lõppemise järel oli vaja anda sellele liidule teistsugune majanduslik alus. Oli vajalik kindlustada talurahvale vaba käsutuse õigus oma saaduste suhtes.

Oma diktatuuri väiketalupoeglikul maal teostava proletariaadi õigeks poliitikaks oli vilja vahetamine talupojale vajalike tööstussaaduste vastu. Üleminekuks sellisele poliitikale oli toitlusmaks. Toitlusmaksu seadus anti juba 1918. a. sügisel, kuid seda ei saadud siis ellu viia lahtipuhkenud kodusõja tõttu. Lenin pani ette tagasi pöörduda toitlusmaksu juurde, määrates ta väiksemana, võrreldes toiduainete andmise kohustusega.

Kõike seda, mis jäi üle peale maksu tasumist riigile, võis talupoeg turul vabalt müüa. Seega jäid ülejäägid pärast maksu tasumist talupoja täielikku käsutusse. Kauplemisvabaduse lubamine tõi endaga kaasa kogu maal kapitalismi teatava elavnemise. Ent Lenin rõhutas, et juhul, kui poliitiline võim kuulub töölisklassile, kui viimane hoiab enda käes majanduslikud juhtimiskõrgustikud (maa, sotsialistliku suurtööstuse, transpordi, väliskaubanduse monopoli), siis ei tule karta kapitalismi lubamist teatavais piires ja nõukogude riigi kontrolli all. Vallutanud kaubanduse, oskab nõukogude võim ühendada sotsialistlikku tööstust talupoegade majandusega ja luua tingimused kapitalismi kiireks likvideerimiseks riigis.

1921. a. märtsis avati X bolševikkude partei kongress, mis vastu võttis ajaloolise otsuse toiduainete andmise kohustuse asendamise kohta toitlusmaksuga. See otsus märgitses proletaarse riigi üleminekut sõja lõpetamise järel uuele majanduspoliitikale (nep — lühend vene keele sõnadest новая экономическая политика = uus majanduspoliitika). Nep — see oli Lenini poolt geniaalselt väljamõeldud plaan sotsialismile ülemineku kohta. Tema põhilist mõtet ja tähendust nägi Lenin nimelt selles, et nep täiesti kindlustas sotsialistliku majanduse alusmüüride rajamise. Sotsialismi võitlus kapitalismi vastu

kanti üle majanduslikule pinnale. Siin, ütles Lenin, seisab ees pöörane võitlus, kuid riigis on olemas kõik tarvilikud eeldused selleks, et sotsialism ses võitluses saavutab kapitalismi üle täieliku võidu.

Sotsialismi vaenlased moonutasid pahatahtlikult leninlikku õpetust nepi üle. Trotskistid ja buhhaarinlased pidasid neppi ainult taganemiseks. Selline tõlgendus oli neile kasulik, sest nad seadsid oma suuna kapitalismi taastamise poole. Järelikult käsitas Lenin neppi kui teed sotsialismile, trotskistid ja buhhaarinlased aga kui teed kapitalismile. Seltsimees Stalin kaitses ja arendas Lenini õpetust nepi üle kui võidu saavutanud proletariaadi ainsat õiget majanduspoliitikat, mis on suunatud sotsialismi ülesehitamisele. Ta on andnud järgmise klassikalise definitsiooni nepi kohta: „Uus majanduspoliitika on proletaarse riigi eriline poliitika, mis arvestab, juhtimiskõrgustike proletaarse riigi kätes olemasoleku puhul, kapitalismi lubamist, arvestab kapitalistlike ja sotsialistlike elementide võitlust, arvestab sotsialistlike elementide osatähtsuse tõusu kapitalistlikkude elementide kulul, arvestab sotsialistlike elementide võitu kapitalistlike elementide üle, arvestab klasside hävitamist ja sotsialistliku majanduse alusmüüride rajamist." (Lenin ja Stalin, Koguteos, III köide, lk. 33.)

Üleminek rahulikule ülesehitamistööle nepi alusel tähendas nõukogude võimu poliitikas järsku ajaloolist pööret. X bolševike partei kongress, kes kuulutas välja selle pöörde, juhtis tähelepanu sellele, et tema võiduka teostamise põhiliseks, otsustavaks eelduseks on partei enda ühtsus ja monoliitsus. Lenini poolt esitatud resolutsioonis „Partei ühtsuse kohta" kirjutas kongress ette „otsekohe ilma erandita hajutada kõik selle või teise platvormi alusel tekkinud rühmad" ja keelas igasugused fraktsioonilised väljaastumised parteist viibimatu väljaheitmise ähvardusel.

VK(b)P X kongress kuulas ära ka seltsimees Stalini ettekande rahvusküsimuse kohta ja võttis vastu tema poolt esita-

tud programmi rahvuste tõelise üheõigusluse teostamise kohta uue majanduspoliitika tingimustes.

Nepi esimesed tulemused. Pärast X parteikongressi lõppu avaldasid Ülevenemaaline Kesk-täitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu esimesed dekreedid, mis viisid Nõukogude riigi majanduspoliitika uutele rööbastele. Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee poolt 21. märtsil 1921 antud seadusega asendati toiduainete andmise kohustus toitlusmaksuga. 22. aprillil avaldas Rahvakomissaride Nõukogu naturaalmaksu määrad, mis olid poole väiksemad kohuslikest normidest (240 miljonit puuda 423 miljoni puuda asemel). Rahvakomissaride Nõukogu võttis vastu rea dekreete viljaga vaba kauplemise kohta ja tõkkesalkade kaotamise kohta neis kubermangudes, kus oli toiduainete andmise kohustus lõpule viidud. Kaotati senised ühistegevuse õiguste kitsendused hangete alal. Ühistegelistele ettevõtetele anti õigus hankida kõiki põllumajandussaadusi ja rentida tööstuskäitisi; väikestele käsitöölistele ja kodutööstuse töölistele anti õigus vabalt osta tooraineid ja müüa oma saadusi.

Partei hakkas arendama ulatuslikku selgitustööd. 9. aprillil 1921 peatus Lenin Moskva parteiorganisatsiooni aktiivi koosolekul peaküsimusel, mis tekitas muret töölismassides — mil määral on vabakaubandus ja individuaalne majandus ühendatavad sotsialistliku majandusega? Kas kauplemisvabadus ei tähenda loobumist sotsialistlikust ülesehitusest meie maal? Neile küsimustele vastates tuletas Lenin meelde, et proletariaadi diktatuuri olukorras peab kaubandus ja järelikult ka teatud raamides lubatud kapitalism asuma proletaarse riigi kontrolli ja reguleeriva mõju all.

Proletaarsele riigile püstitas Lenin ülesande „saada ettevaatlikuks, hoolikaks, asjatundlikuks „peremeheks", korralikuks hulgikaupmeheks — teisiti pole tal võimalik majanduslikult jalule seada väiketalupoeglikku maad." (Lenin, Teosed, XXVI köide, lk. 30.)

Lenini väljenduse järgi oli kaubandus 1921.—1922. a. sel-

leks „lüliks", millest oli vaja kinni haarata, et välja tõmmata terve „ahel", s. t. kindlustada edukat sotsialistlikku ülesehitamistööd. „Kommunistid," ütles Lenin, „peavad kauplema õppima." „Meid vanglais kauplema ei õpetatud," väitsid mõned kommunistid Leninile vastu. Lenin vastas neile: „Paljusid asju, mida meile vanglais ei õpetatud, olime sunnitud revolutsiooni järel õppima ning me õppisimegi ja õppisime väga edukalt." (L e n i n, Teosed, XXVII köide, lk. 75.)

Uue majanduspoliitika alusel arenes majanduslik ülesehitus esialgu aeglaselt. Kodusõja, blokaadi ja üldise laostumise tagajärjed andsid end rängalt tunda. 1921. a. suvel tabasid Nõukogude Vabariiki raske ikaldus ja näljahäda. Nälgis kuni 20 miljonit inimest. Eriti kannatas valgekaartlaste poolt rüüstatud Volgamaa. Nõukogude valitsus mobiliseeris ressursse nälgijate abistamiseks. Kogu maal korraldati vabatahtlikke korjandusi loosungi all: „Kümme küllaldaselt varustatut peavad toitma ühe nälgija."

Kapitalistlik maailm püüdis neid uusi raskusi ära kasutada. Diversandid ja spioonid korraldasid nõukogude ettevõtteis süütamisi ja plahvatusi. Vaenulikule õõnestamistööle oli kohastatud Ameerika organisatsioon nälgijate abistamiseks.

Kuid üleminek nepile kindlustas tööliste ja talupoegade liidu. Põllumajandus hakkas elavnema. 1921. a. sügisene külv teostati edukalt. Isegi nälgivad külad külvasid täis 75% oma talivilja-aladest. Likvideeriti kulaklik bandiitlus. Talupojad aitasid Punaarmeed bandide likvideerimisel. Tööstus ja transport hakkasid taastuma.

Uue majanduspoliitika esimeste sammude tulemused võttis kokku IX nõukogude kongress, mis avati 1921. a. detsembri lõpul. Kongress võttis vastu rea otsuseid, mis pidid nõukogude organite töö ja kogu nõukogude seadusandluse kohastama uue olukorraga. Kongress tunnistas, et põllumajanduse tõstmine peab lähemas tulevikus olema kogu meie ülesehitustöö tähtsaimaks ülesandeks. Tööstus peab suurendama talupoegade varustamist tööstussaadustega. Põllumajanduse esimeste

saavutiste demonstreerimiseks otsustati 1922. a. sügisel korraldada põllumajanduslik näitus.

Kongress võttis vastu eri deklaratsiooni Vene NFSV rahvusvahelise olukorra kohta. Siin märgiti, et maailma imperialism ei loobu kavatsusest kukutada nõukogude võimu. „Kongress hoiatab naaberriikide valitsusi," öeldi deklaratsioonis, „et juhul, kui nad edaspidi kallale kipuvad või toetavad kallalekippumist nõukogude territooriumi puutumatusele ja nõukogude vabariikide julgeolekule, on viimased sunnitud seaduslikul ja õiglasel endakaitsmisel igaühe vastu, kes ohustab vabariikide julgeolekut ja heaolu, andma vastuse, mis võib osutuda saatuslikuks ründajale ja tema abilistele."

§ 53. Nõukogude Vene majanduslik taastamine.

Nõukogude Vene vastu üritatud majandusliku sõja katsete läbikukkumine. Nõukogude Venemaa sõja teel purustamise kavadega läbikukkunud välismaised imperialistid tegid nüüd katseid alustada majanduslikku sõda Nõukogude Vene vastu, et muuta tema oma kolooniaks „rahulikul" teel, oma kapitalide abil.

1922. a. alguses tegi Entente'i Kõrgema Nõukogu sessioonil Cannes'is Inglise peaminister Lloyd George ettepaneku kokku kutsuda rahvusvaheline konverents „Euroopa süsteemi eluvõimelisuse taastamiseks". Konverentsile kutsuti ka Saksamaa, Austria ja Nõukogude Vene. Rahvusvaheline konverents avati aprillis 1922 Genuas (Itaalias). Imperialistid kavatsesid lahendada „Euroopa taastamise" küsimuse Nõukogude Vene arvel. Nad andsid Nõukogude delegatsioonile memorandumi, kus nõudsid kõigi tsaariaegse valitsuse ja Ajutise Valitsuse võlgade tasumist, nõukogude võimu poolt konfiskeeritud ettevõtete välismaa kapitalistidele tagasiandmist ja kommunistliku propaganda lõpetamist teistes maades. Nõukogude delegatsioon lükkas tagasi imperialistide nõudlused ja esitas

vastuarve blokaadi ja interventsiooni läbi tekitatud kahjude kohta. Nõukogude valitsus nõustus ära maksma ennesõjaaegsed võlad, kuid nõudis maksutähtaja pikendust 30 aastale ja Venele laenu andmist rahvamajanduse taastamiseks.

Katse suruda Nõukogude Vabariiki võlaorjusse kukkus läbi. Krahhiga lõppes ka katse luua tema vastu kapitalistlike maade ühisrinnet. Nõukogude valitsus murdis selle rinde läbi, sõlmides aprillis 1922 Saksamaaga lepingu Rapallos (kuurort Genua lähedal). Rapallo leping seadis Nõukogude Vene ja Saksamaa vahel jalule normaalsed diplomaatilised suhted.

Genua konverents lõppes. Lloyd George tegi ettepaneku viia „Vene küsimus" ekspertide komisjoni, mis tuli kokku Haagis juulikuus 1922. Kuid Nõukogude delegatsioon kaitses ka Haagis nõukogude vabariikide majanduslikku iseseisvust niisama energiliselt kui Genuaski. Nõukogude Vabariigi rahvusvaheline seisund pärast Genuat ja Haagi kõvenes tublisti. Tema prestiiž kasvas eriti selle tõttu, et Nõukogude delegatsioonid nõudsid neil konverentsidel üldist desarmeerimist sõdade lõpetamise eesmärgiga. Sellega imperialistid ei nõustunud ega võinudki nõustuda.

Üleminek pealetungile nepi rööbastel. Märtsis 1922 märkis Lenin partei XI kongressil peetud ettekandes, et üleminek sõjakommunismilt nepile on peajoontes lõpule viidud. „Taganemine on lõppenud," ütles Lenin ja tõstis esile ülesande ümber grupeerida kõik partei ja Nõukogude riigi jõud, et alustada pealetungi eramajanduslikule kapitalile.

Et ehitada majanduse sotsialistlikku vundamenti, oli tarvis luua arenenud tööstus, sest see moodustab sotsialismi aluse. Kuid vaja oli alustada põllumajandusest. „Ei saa arendada tööstust tühjal kohal," kirjutas seltsimees Stalin, „ei saa arendada tööstust, kui ei ole riigis tooraineid, kui ei ole toitu töölistele ja kui pole mõnevõrra arenenud põllumajandust, mis kujutab endast põhilist turgu meie tööstuse jaoks." (Lenin ja Stalin, Koguteos, III köide, lk. 56.)

Sel perioodil oli NSV Liidus ligikaudu 20 miljonit üksikut talupoegade väiketalundit, neist 3/4 alavõimelisi. See väike- ja pisimajandus baseerus vanal mahajäänud kolmeväljasüsteemil. Umbes 40 miljonit tiinu maad läks iga aasta kesa all kaotsi. 50 miljonit tiinu oli karjamaade, tühjade maade ja soode all. Tsaristlikus Venes oli külvipind olnud niisama suur, kui oli külviks kasutamata maa hulk — ligikaudu 90 miljonit tiinu.

Aastail 1922—1923 paranes põllumajanduse olukord märgatavalt. 1922. a. hea lõikus andis võimaluse toibumiseks näljast kannatada saanud kubermangudele. Nõukogude valitsus tõstis esile edasilükkamatu ülesande — siirduda mitmeväljasüsteemile. Talupojad taastasid edukalt loomapidamist.

Tootlike jõudude kasv põllumajanduses lõi aluse tööstuse taastamiseks. Tööstuskäitised viidi majandusliku arvestuse alusele. Algas tööliste tagasitulek maalt linna. Tööviljakus tõusis.

Põllumajanduse taastamine kindlustas esijoones kergetööstuse, s. t. tarbimisvahendeid tootva tööstuse arengu. Nõukogude Venes tõstis kogu tööstus oma toodangu 1921. kuni 1922. a. 550 miljonilt rublalt 750 miljoni kuldrublani. Kuid see moodustas ainult 26% ennesõjaaegsest produktsioonist.

Vanad kaadritöölised, kes olid hoidnud tehaseid kodusõja ajal, asusid nüüd esimestena nende taastamisele. Hiiglasuure entusiasmiga täitsid töölised esimesed Nõukogude riigi tellimused. 1922. a. kevadel pandi käima juba kodusõja ajal ehitamisel olnud Kaširi elektrijaam. Sama aasta oktoobris pandi kokku välismaalt saadud osadest esimene nõukogude auto. Samal ajal ehitati ka esimene nõukogude lennuk.

Üleminek nepile tõi ajutiselt kaasa vene ja välismaise erakapitali lubamise NSV Liidus. Esimesel kahel aastal anti rendile kuni 4000 väikekäitist. Nõukogude riigi kätte jäi enam kui 4500 suurkäitist, mille töö märgatavalt paranes.

Sedamööda kuidas riiklik tööstus tugevnes, suruti erakapital sealt välja, kuid see etendas veel suurt osa kauban-

duse, eriti jaekaubanduse alal. Kuid siingi arenes ja tugevnes järk-järgult eraettevõtjale vastukaaluks kaubanduslik (riiklik ja ühistegeline) aparaat. Teostati Lenini loosungit: „Õppige kauplema!" Lenini poolt juhitud partei teostas visalt ja süstemaatiliselt pealetungi uue majanduspoliitika rööbastel.

Võitlus kontrrevolutsiooniga taastamise perioodil. Kapitalistlike elementide teatud piires lubamine põhjustas klassivõitluse uue teravnemise NSV Liidus. „Vaenlane," kirjutas Lenin, „on väikekodanlik element, mis meid ümbritseb nagu õhk ja tungib väga tugevasti proletariaadi ridadesse ... Kuid väikekodanlikku elementi siseriigis toetab kogu rahvusvaheline kodanlus, kes ikka veel on ülemaailmaliselt võimas." (L e n i n, Teosed, XXVII köide, lk. 7.)

Kaotanud lootuse nõukogude võimu sõjalisele lüüasaamisele, hakkas kontrrevolutsiooniline kodanlus lootma selle ümbersündimisele nepi olukorras.

Kodanlik ideoloog prof. Ustrjalov kutsus koguteoses „Tähiste vahetus" kodanlikku intelligentsi üles astuma nõukogude teenistusse, et järk-järgult võtta endi kätte kogu maa majanduslik ja kultuuriline elu ja kiirendada nõukogude riigi kodanlikku ümbersündimist. „Tähiste vahetajad," ütles Lenin selle voolu klassibaasi kohta, „väljendavad tuhandete ja kümnete tuhandete igasuguste kodanlaste või nõukogude teenistujate, meie uuest majanduspoliitikast osavõtjate meeleolu. See on põhiline ja tõeline hädaoht." (L e n i n, Teosed, XXVII köide, lk. 243.)

Juba kodusõja-aastail paljastasid end lõplikult menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride parteid. Nüüd värvusid nad ümber parteituiks ja arendasid ägedat agitatsiooni uue majanduspoliitika vastu, esinedes sageli parteituil tööliskonverentsidel.

Välismaal tegutses sotsialistide-revolutsionääride terroristlik organisatsioon, kes sai välisriikide valitsustelt ressursse mässude organiseerimiseks Nõukogudemaal ja spioneerimise ning diversiooni tööks terroristlike atentaatide ja

kahjustavate aktsioonide ettevalmistamisel. GPU avastas põranda all tegutsevate sotsialistide-revolutsionääride organisatsiooni. Nad anti Kõrgema Revolutsioonilise Tribunali kätte kontrrevolutsioonilise terroristliku tegevuse pärast nõukogude võimu vastu. II Internatsionaal saatis sotsialistide-revolutsionääride protsessile oma kaitsjad. Moskva töölised võtsid kontrrevolutsiooni advokaate vastu viha ja põlguse võimsa demonstratsiooniga. Nõukogude kohus tõestas täiel määral sotsialistide-revolutsionääride süü. Isegi kaitsjad II Internatsionaalist ei söandanud esineda ja lahkusid Moskvast. Kõrgem tribunal mõistis 12 peasüüdlasele kõrgeima karistusmäära, kuid määras otsuse täitmisele ainult sel juhul, kui sotsialistide-revolutsionääride partei jätkab oma terrori ja mässu taktikat.

Menševike ja sotsialistide-revolutsionääride purustamine, lõhe kontrrevolutsiooni leeris ja lagunemine kodanliku intelligentsi ridades tunnistasid sellest, et proletaarne diktatuur tugevneb ja lööb edukalt tagasi kontrrevolutsiooni rünnakud.

§ 54. Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu moodustamine.

Nõukogude võimu ehitus Vene NFSV rahvuslikes rajoonides. Juhituna proletaarse revolutsiooni esimestest päevadest peale seltsimees Stalini poolt, sooritas Rahvusasjade Rahvakomissariaat hiiglatöö rahvusliku enesemääramise bolševistliku programmi teostamisel autonoomsete rahvuslike vabariikide ja oblastite loomise ja vähemusrahvuste huvide kaitsmise kaudu. Juba 1920. aastal teostati Venemaa administratiivne jaotus rahvusliku tunnuse alusel. Ääremaade ja Kesk-Venemaa sideme konkreetseks vormiks said autonoomne rahvuslik vabariik ja nende vabariikide ühendamine nõukogude vabariikide föderatsiooniks, mis oli rajatud sõjaliste ja majanduslike ülesannete ühtsusele.

Aastail 1920—1922 tekkis rida autonoomseid nõukogude vabariike ja autonoomseid oblasteid, mis kuulusid Vene NFSV-sse.

Juba 1919. a. märtsis loodud Autonoomne Baškiiri Vabariik andis kõigepealt baškiiri talupoegadele tagasi maad, mis olid tsarismi ajal vene mõisnikkude ja kulakute poolt neilt ära võetud. Tänu sellele hõlbustus rändlevate baškiiride üleminek põllundusele ja paiksele eluviisile. Hakati looma baškiiride koole. 1924. aastal oli juba 2000 esimese astme kooli.

Baškiiri Vabariigi koosseisu arvati Lõuna-Uural oma tehastega, mis said baasiks baškiiri töölisklassi loomisel.

1920. a. kevadel kujunes Tatari Autonoomne Nõukogude Vabariik. Tataaria nõukogude I kongress valis Tatari Nõukogude Vabariigi valitsuse ja otsustas astuda Vene Nõukogude Föderatsiooni koosseisu. Tatari Vabariik sai 1921. a. näljast raskesti kannatada. Seepärast aitas Vene NFSV valitsus teda põllumajanduse taasehitamisel. 1921. a. kevadel tunnistati Tatari ANSV Kesk-täitevkomitee dekreediga tatari keel riigikeeleks võrdselt vene keelega. Tsarismi ajal oli Tataarias üldse ainult 70 vene semstvokooli ja mitte ainust tatarikeelset kooli (välja arvatud usulised muhamedi koolid). Juba 1924. aastaks oli Tatari Vabariik asutanud 1700 tatarikeelset esimese astme kooli.

1920. a. oktoobris loodi Kasahstani nõukogude I kongressil Kirgiisi Autonoomne Vabariik (Kasahstani territooriumil). Juba esimesed Kirgiisi nõukogude valitsuse dekreedid panid seisma ümberasumise Kesk-Venemaalt Kasahstani. See samm kindlustas kohalikule rahvastikule maa-alade püsivat kasutamist ja hõlbustas kasahhidel siirduda paiksele põlluharimisele. Samal ajal andis Kirgiisi Kesk-täitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu rea dekreete abieluõiguse alal ja nende vanade seaduste ja kommete ärakaotamise kohta, mis senini kinnitasid patriarhaalsete igandite säilitamist Kasahstani rahva elus.

Samasuguse töö Vene NFSV-sse astunud rahvaste rahvus-

liku vabastamise alal sooritas nõukogude võim ka Põhja-Kaukaasias ja Dagestanis.

Dagestani ANSV kuulutati välja otsekohe kodusõja lõppemise järel Dagestani nõukogu I kongressil. Dagestani iseärasuseks on tema mitmehõimuline koosseis (6 keelt, 32 murret). Enne nõukogude võimu ei olnud paljudel Dagestani rahvail omakeelset kirjandust. 1924. aastaks oli vabariigis avatud üle 1000 kooli. Varsti pärast nõukogude võimu kindlustumist hakkasid Dagestanis arenema tööstus ja põllumajandus. Põllumajanduse tõstmiseks ehitati niisutuskanaleid.

Karjala Nõukogude Vabariik organiseerus 1920. a. suvel. Valgesoomlased pingutasid kõigiti oma jõudu Karjala Nõukogude Vabariigi hävitamiseks. 1921. a. sügisel algas valgesoome jõukude sissetung Soomest Karjalasse. Valge-soome Karjala avantüüri organiseerijaiks olid Viiburi panga juhid ja suurimad metsatööstusühingud Soomes.

1922. a. veebruaris aeti valgesoomlased Karjala talurahva aktiivsel kaastegevusel Punaarmee poolt Karjalast välja. Kindlustunud Karjalas, asus nõukogude võim Karjala koskede hiiglasuurte veejõuressursside kasutamisele. Varsti algas veejõujaama ehitamine (Konda jõel). Edukalt arenes rahvaharidus. Nõukogude võimu ajal organiseeriti suur hulk alg- ja keskkoole emakeelse õpetusega. Enne revolutsiooni ei olnud Karjalas isegi venekeelseid koole peaaegu üldse.

Jakuudi Nõukogude Sotsialistlik Vabariik kuulutati välja 1922. a. Tsarismi ajal oli Jakuutia revolutsionääride asumisele saatmise kohaks. Jakuutia rahval tuli kannatada hirmsat ekspluateerimist ja ta oli välja suremas. Noore Jakuudi Nõukogude Vabariigi peamiseks ülesandeks osutus rea tema territooriumil asuvate rahvuste uuele elule äratamine ja nende majandusliku ning kultuurilise heaolu tõstmine.

Autonoomsete nõukogude vabariikide kõrval kuulusid Vene NFSV koosseisu väikesed autonoomsed oblastid, millel oli oma iseseisev valitsemine (Adõgee, Votjaki ehk Udmurdi, Mari, Oiroodi, Komi jt.).

Nõukogude autonoomia aitas Nõukogude Vene rahvastel kindlustada vennalikku liitu ja vastastikust usaldust, ilma milleta ei oleks võinud eksisteerida proletaarne riik. See vastastikune usaldus ja vabatahtlik kokkulepe rahvaste vahel, kes kuulusid Vene NFSV koosseisu, põhjustas föderatsiooni vastupidavuse, mis ei oleks olnud võimalik üheski paljurahvuselises kodanlikus riigis.

„Kui VNFSV," on öelnud seltsimees Stalin, „on ainus maa maailmas, kus on õnnestunud terve rea rahvaste ja rahvuste rahuliku kooselu ja vennaliku koostöö katsed, siis seepärast, et seal ei ole valitsevaid ega alluvaid, ei metropoli ega koloniaid, ei imperialismi ega rahvuslikku rõhumist, — seal rajaneb föderatsioon mitmesuguste rahvuste töörahvahulkade vastastikusel usaldusel ja taotlusel vabatahtlikult ühineda liiduks. See föderatsiooni vabatahtlik iseloom tuleb tingimata säilitada ka edaspidi, sest ainult seesugune föderatsioon võib saada vormiks, mille kaudu võib üle minna sellele kõigi maade töörahva kõrgemale ühtsusele ühtses maailmamajanduses, mille vajalikkus ennast järjest rohkem tunda annab." (S t a l i n, Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus, Tallinn 1946, lk. 105—106.)

NSV Liidu moodustamine. Partei rahvuspoliitika, mida juhtis seltsimees Stalin, viis nõukogude rahvaste tihedale koostöötamisele. Loodi kuus iseseisvat nõukogude vabariiki — Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik (VNFSV), Ukraina NSV (UNSV), Valge-Vene NSV (V-VNSV), Aserdaidžani NSV (AsNSV), Armeenia NSV ja Gruusia NSV. Algul eksisteerisid kõik nõukogude vabariigid iseseisvate sõltumatute riikidena. Neil oli oma sõjavägi, oma rahasüsteem jne. Kodusõja kestel olid nad ühendanud oma jõud ühiseks võitluseks interventide ja valgekaartlaste vastu. Kodusõja lõppemise järel tugevnes nõukogude vabariikide vennalik liit veelgi enam. 1920. a. detsembris kirjutati alla leping Ukraina NSV ja VNFSV vahel sõjalise ja majandusliku liidu loomise kohta. Mõned rahvakomissariaadid (sõja ja mere, raha, teede, väli-

kaubanduse jt.) ühendati. Samasugused lepingulised vahekorrad loodi VNFSV ja teiste nõukogude sotsialistlikkude vabariikide vahel — Valge-Venega, Aserbaidžaniga, Armeeniaga ja Gruusiaga.

Kuid elu näitas, et sedalaadi sidemed ei olnud küllaldased. Majandusliku ülesehitustöö huvid nõudsid kõigepealt rahvaste liidu edaspidist kindlustamist: oli vaja ühendada nappe majanduslikke ressursse nende paremaks kasutamiseks. Majanduslik tööjaotus eri rajoonide vahel tegi võimatuks rahvuslike vabariikide eraldi eksisteerimise. Kivisöe- ja metallitööstuse keskuseks oli sel ajal Donbass, s. t. Ukraina. Aserbaidžanis, Bakuus, oli naftatööstuse baas. Tšiaturõ Gruusias oli mangaanitööstuse keskuseks. Puuvillatootmise rajoonina esines Kesk-Aasia, s. t. Usbekistan ja Turkmenistan. Puuvillatööstuse keskuseks oli Moskva oblast, masinaehituse keskuseks — Petrograd, s. t. Vene NFSV. Sellise tööjaotuse juures oli sotsialismi ülesehitamine võimalik ainult rahvuslike vabariikide majanduspoliitilisel ühendamisel. Ühendamist nõudsid ka Nõukogude riigi kaitse huvid. Ühendatud nõukogude delegatsiooni edukas tegevus Genuas ja Haagis näitas ühise välispoliitika ajamise tarvidust. Ühinemisele tõukas ka vajadus kindlustada kõigi rahvuste igakülgset arengut Nõukogude riigis, kus võim on üles ehitatud mitte inimese ekspluateerimisele inimese poolt, vaid kõigi rahvaste ühendamisele üheks sotsalistlikuks pereks.

Niiviisi sundis elu otsima tihedamaid ja otstarbekohasemaid nõukogude vabariikide vahelise koostöö vorme. Märtsis 1922 sõlmisid kolm Taga-Kaukaasia nõukogude vabariiki omavahel lepingu sõjalise, poliitilise ja majandusliku liidu kohta. Nii tekkis Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik. Taga-Kaukaasia nõukogude I kongress kinnitas Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi loomise, moodustas Taga-Kaukaasia Kesk-täitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu ja pöördus Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee presiidiumi poole ettepanekuga

kokku kutsuda nelja vabariigi — Vene NFSV, Taga-Kaukaasia NFSV, Ukraina NSV ja Valge-Vene NSV — nõukogude ühendatud kongress ja kaaluda Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu loomise küsimust. Samasuguse otsuse võtsid vastu ka üleukrainaline ja ülevalgevenemaaline nõukogude kongress.

26. detsembril 1922 toetas X ülevenemaaline nõukogude kongress üksmeelselt rahvuslike vabariikide algatust. Vennalikkude nõukogude vabariikide esindajate sõnavõtud sellel kongressil olid rahvaste vabatahtliku, sotsialismi ülesehitamiseks ühinemise võimsaks demonstratsiooniks. Seda ülesannete ühtsust väljendas väga hästi oma kõnes Aserbaidžani esindaja. „Aserbaidžan," ütles ta, „kehastub Bakuu proletariaadis. Bakuu proletariaadil on oma revolutsiooniline ajalugu. Ta tõstis esile säärased sangarid-märtrid nagu 26 komissari, kes jätsid Turkmeenia steppides oma elu proletaarsete ideede eest. Bakuu proletariaat on esile tõstnud säärased juhid, nagu seda on seltsimees Stalin. Ja seesama Bakuu tööline koos Aserbaidžani talupojaga deklareeris Aserbaidžani sovetiseerimise esimesest päevast peale, et nafta, millega Aserbaidžan toidab kõiki nõukogude maid, on mitte ainult Aserbaidžani proletariaadi päralt, vaid on kõigi nõukogude maade proletariaadi päralt." X ülevenemaaline nõukogude kongress võttis ühel häälel vastu seltsimees Stalini poolt esitatud resolutsiooni NSV Liidu loomise vajaduse kohta.

Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu I kongress avati 30. detsembril 1922. „Tänane päev," ütles kongressil seltsimees Stalin, „pole mitte üksnes kokkuvõtete päev, vaid ta on ühtlasi ka päev, mis märgib uue Venemaa võitu vana üle, Venemaa kui Euroopa sandarmi, Venemaa kui Aasia timuka üle. Tänane päev on uue Venemaa võidu päev, kes purustas rahvusliku rõhumise ahelad, organiseeris võidu kapitali üle, lõi proletariaadi diktatuuri, äratas Ida rahvad, innustab Lääne töölisi, kes muutis punase lipu parteilipust riigilipuks ja kogus selle lipu ümber nõukogude vabariikide rahvad

selleks, et ühendada nad üheks riigiks, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks, tulevase Maailma Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi prototüübiks." (S t a l i n, Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus, Tallinn 1946, lk. 144—145.)

Seltsimees Stalini ettepanekul võttis kongress ühel häälel vastu deklaratsiooni ja lepingu NSV Liidu moodustamise kohta ja tegi Kesk-täitevkomiteele ülesandeks koostada NSV Liidu konstitutsiooni projekt.

Haigusest hoolimata pühendas Lenin NSV Liidu loomisele palju tähelepanu. Ta kiitis heaks Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi kujundamise algatuse ja nõudis, et Taga-Kaukaasia kommunistid selgitaksid laias ulatuses massidele föderatsiooni vajadust rahvusliku rahu saavutamiseks mitmerahvuselise Taga-Kaukaasia rahvaste seas, mida minevikus lõhestas vaen rahvaste vahel. Tervitades Ukraina nõukogude kongressi, mis tuli kokku NSV Liidu küsimuse arutamiseks, rõhutas Lenin rahvaste vennaliku ühendamise maailma-ajaloolist tähtsust. Rahvuste küsimused, ütles Lenin 1922. a., need on küsimused, „mis on sadu aastaid andnud tegemist Euroopa riikidele, mida on vaid üsna vähesel määral lahendatud demokraatlikes vabariikides. Meie lahendame neid, ja meile on vaja, et meil oleks inimene, kelle juurde kestahes rahvuste esindajaist võiks minna ja üksikasjaliselt kõnelda, milles asi seisab. Kust teda leida . . . ?" Lenin tähendas, et niisuguseks inimeseks võib olla ainult seltsimees Stalin, kes on rahvusasjade rahvakomissarina vahetpidamata juhtinud nõukogude vabariikide vennaliku liidu loomise asja. Ja keegi, lisas Lenin juurde, „ei võiks nimetada teist kandidatuuri peale seltsimees Stalini." (L e n i n, Teosed, XXVII köide, lk. 263—264.)

Seltsimees Stalinil on määratu suured teened NSV Liidu loomisel ja Nõukogude Liidu esimese konstitutsiooni väljatöötamisel.

NSV Liidu esimene konstitutsioon. Nõukogude riigi ja tema organite ehitus, Nõukogude kodanike õigused ja kohus-

tused määrati kindlaks NSV Liidu konstitutsioonis, mis kinnitati lõplikult nõukogude II kongressi poolt jaanuaris 1924. Igal liiduvabariigil oli oma konstitutsioon. Vene NFSV konstitutsioon, nagu ka liiduvabariikide konstitutsioonid, seadis enda ülesandeks „tagada proletariaadi diktatuur selleks, et maha suruda kodanlus, hävitada inimese ekspluateerimine inimese poolt ja teostada kommunism."

Liidu konstitutsiooni järgi oli NSV Liidu kõrgeimaks organiks Liidu nõukogude kongress. Kahe kongressi vahel oli Nõukogude võimu kõrgeimaks organiks Kesk-täitevkomitee (NSVL KTK). Liidu Kesk-täitevkomitee koosnes kahest kojast — Liidu Nõukogust ja Rahvuste Nõukogust. Iga vabariik, sõltumata oma rahvaarvust, sai õiguse saata võrdse arvu esindajaid Rahvuste Nõukogusse.

Liidu- ja autonoomsed vabariigid kujundasid oma rahvakomissaride nõukogud.

NSV Liidu 1924. a. konstitutsiooni järgi oli õigus nõukogudesse valida ja valitud saada kõigil kodanikel, sõltumatult soost, usundist, rassist, rahvusest ja paiksusest, juhul kui nad valimispäevaks olid saanud 18-aastaseks. Sellest õigusest olid ilma jäetud ainult kodanikud, kes kasutasid palgalist tööjõudu ja ekspluateerimist, kaupmehed, papid, mungad, endised politseinikud ja sandarmid, samuti ka need, kellelt poliitilised õigused olid kohtuotsusega ära võetud.

Järelikult kujutas Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit täiesti uut riigitüüpi, mis kindlustab ta piires asuvate rahvaste ühtsust ja sõprust sotsialistlikus ülesehitustöös ja kaitsmisel imperialistide vastu, rahvaste rahvusliku arenemise vabadust, nende iseseisvust ja loovat algatust oma siseasjades. Igale vabariigile kindlustati õigus Liidust vabalt välja astuda. Astumine Liitu on vaba kõigile nõukogude sotsialistlikele vabariikidele, niihästi olemasolevaile kui ka tulevikus tekkida võivaile.

§ 55. Lenini õpetused järglasile.

Lenini viimsed esinemised. 1922. a. kevadel jäi Lenin tõsiselt haigeks. VK(b)P Keskkomitee valis XI kongressi järel seltsimees Stalini Keskkomitee peasekretäriks. Partei ja tööliskiass nägid seltsimees Stalinis Lenini võitlusinnulist ja kogemusrikast võitluskaaslast, tema ustavaimat õpilast ja ta töö jätkajat.

Oktoobris 1922 paranes Lenini tervis mõnevõrra ja ta pöördus lühikeseks ajaks tagasi töö juurde. Lenin juhatas Rahvakomissaride Nõukogu istungeid, võttis osa Kesk-täitevkomitee istungeist, esines kõnega Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee sessioonil. 15. novembril 1922 kõneles Lenin Kominterni IV kongressil revolutsiooni viie aasta tulemustest Venes ja maailmarevolutsiooni perspektiividest. „Talupojad saavad aru," ütles Lenin, „et me haarasime võimu tööliste jaoks ja et meie ees on eesmärk — luua sotsialistlik kord selle võimu abil. Seepärast oli meil tähtsaimaks ülesandeks sotsialistliku majanduse ökonoomiline ettevalmistus. Me ei võinud seda ette valmistada otsesel teel. Me olime sunnitud seda tegema kaudseil teil." (L e n i n, Teosed, XXVII köide, lk. 350.)

Arendades seda mõtet Moskva nõukogu pleenumis 20. novembril 1922, rõhutas Lenin veel resoluutsemalt, et meie olukorras on nep ainus tee sotsialismile. Lenin lõpetas oma kõne veendunud ja kindla väitega: „... Mitte homme, kuid mõne aasta jooksul lahendame me kõik koos selle ülesande, maksku mis maksab, nii et nepi Venest saab sotsialistlik Vene". (L e n i n, Teosed, XXVII köide, lk. 366.)

See oli Lenini viimne esinemine. Tema haigus võttis teravama kuju. Jaanuaris-veebruaris 1923 jõudis Lenin, rutates kasutama iga minutit haigushoogude vahel, veel ette dikteerida oma viimse poliitilise testamendi parteile ja riigile. Need olid tema kirjutised: „Leheküljed päevikust", „Ühistegevusest", „Meie revolutsioonist", „Kuidas tuleks meil reorganisee-

rida tööliste ja talupoegade inspektsiooni", „Parem vähem, kuid paremini."

Need Lenini artiklid õpetasid parteid ja töölisklassi, kuidas kasutada uut majanduspoliitikat sotsialismi ülesehitamiseks meie riigis, mis asetses kapitalistlikus ümbritsuses. Artiklis „Kuidas tuleks meil reorganiseerida tööliste ja talupoegade inspektsiooni" õpetas Lenin, kuidas säilitada ja kindlustada partei ühtsust kui proletaarse diktatuuri edaspidiste edusammude tähtsaimat eeltingimust. Viimses artiklis „Parem vähem, kuid paremini" käsitles Lenin vajadust tugevdada töölisklassi liitu talurahvaga ja masinaile rajatud suurtööstuse kui sotsialismi baasi võimalikult hoogsat arendamist.

Kõik Lenini viimsed artiklid ja esinemised märkisid konkreetseid teid selle kohta, kuidas — Lenini piltliku väljenduse järgi — ümber istuda „talupoja, maamehe hobusesetukalt... masinaile rajatud suurtööstuse, elektrifitseerimise, Volhovstroi jne. hobusele" (L e n i n, Teosed, XXVII köide, lk. 417).

Teed sotsialismile põllumajanduse alal nägi Lenin talupoegade väikeste üksikmajapidamiste koostöös ja põllumajanduse ümberkujundamises masinatööstuse ja elektrifitseerimise alusel. Artiklis „Ühistegevusest" tõestas Lenin, et Nõukogude riigis on olemas kõik vajalikud eeldused täieliku sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks. Arendades oma kooperatiivset kava, näitas Lenin, et talupoegade tõmbamine sotsialistlikule ülesehitustööle peab toimuma ühistegevuse kaudu. Kuid täielik koopereerimine ja üleminek sotsialismile ei ole võimalik ilma kultuurirevolutsioonita. Talupoegade madal, mahajäänud kultuuritase oli tähtsaim takistus põllumajanduse sotsialistlikul ümberehitamisel.

Püstitades ülesande tõsta NSV Liidu kultuuri, nõudis Lenin, et kõigepealt tuleb likvideerida tsarismi häbiväärne igand — kirjaoskamatus. Kirjaoskuse tase oli Venes veel väga kaugel Lääne-Euroopa kultuurriigi tasemest. Tuhande inimese kohta arvestati Venemaal 1920. a. ainult 319 kirjaoskajat ja üksi-

kuis rajoones veelgi vähem. Lenin nõudis rahvakooliõpetaja asetamist niisugusesse kõrgusse, millisel ta pole kunagi seisnud, ei seisa ega saagi seista kodanlikus ühiskonnas.

Vallutada võimuhaaramise järel riigi majanduselu komandeerivad kõrgustikud, rajada talle baasiks nüüdisaegne eesrindlik tehnika, üles ehitada sotsialistlik tööstus ja selle abil tehniliselt ümber seada põllumajandus, arendada talurahva keskel kooperatsiooni ja muuta väike, killustunud ja mahajäänud põllumajandus suureks, kollektiivseks, sotsialistlikuks põllumajanduseks, kätte võita Nõukogude riigi majanduslik sõltumatus ja kindlustada ta kaitsevõime, tugevdada NSV Liitu kui sotsialismi eest võitlemise baasi kogu maailmas, — sellised on Lenini suure kava põhilised tähised sotsialismi ülesehitamisel meie riigis.

Bolševike partei XII kongress. Märtsis 1923 tabas Leninit kolmas haigusatakk. Ta viidi üle Moskva läheduses olevasse Gorki külla. Lenini tervislik seisund tekitas tõsiseid kartusi. Kogu maa ootas ärevalt igal hommikul järjekordset bülletääni juhi haiguse käigu kohta.

Aprillis 1923 avati Lenini haiguse ajal partei XII kongress, mida juhatas seltsimees Stalin. Kongress arvestas oma otsuseis kõiki Lenini põhimõtteid, mis olid antud tema viimastes artiklites ja kirjades.

Kongress andis vastuhoobi kõigile neile, kes käsitasid uut majanduspoliitikat taandumisena sotsialistlikelt positsioonelt, kes tahtsid Nõukogude riigi arenemist pöörata kapitalismi taastamise teele. Trotskistid ja buhhaarinlased panid ette anda meie tööstus-ettevõtted kontsessiooni alusel välismaa kapitalistide kasutada. Trotski tahtis isegi sulgeda Putilovi ja Brjanski tehased kui mittekasutoovad. Trotski pooldajad püüdsid parteile peale suruda hukatuslikku poliitikat, mis oleks viinud töölisklassi lahku talurahvast; nad panid ette tööstus üles ehitada talupoegade majapidamise ekspluateerimise arvel. Ühtlasi tegid nad ettepaneku tasuda välismaa kapitalisti-

dele tsaarivalitsuse võlad ja loobuda väliskaubanduse monopolist.

Bolševistliku partei XII kongress lükkas üksmeelselt tagasi ja mõistis hukka kõik need trotskistide ja buhhaarinlaste kapitulantlikud ettepanekud. Kongress pani ette arendada tööstust mitte talurahva arvel, vaid temaga liidus. Suurt tähelepanu pühendas kongress Nõukogude riigi rahvuspoliitika küsimustele.

Aruandjaks rahvusküsimuse kohta oli kongressil seltsimees Stalin. Ta esitas ulatusliku programmi ürituste kohta, mis likvideeriksid majandusliku ja kultuurilise võrdsusetuse Nõukogude Liidu rahvaste vahel. Oma ettekandes rõhutas seltsimees Stalin eriti jõuliselt seda, et vene proletariaat, kes on andnud vennalikku abi rõhutud rahvaile nende võitluses orjastajate vastu, peab ka nüüd osutama „tegelikku, süstemaatilist, siirast, tõelist proletaarset abi" majanduslikus ja kultuurilises ülesehitustöös. „On vaja saavutada seda," ütles seltsimees Stalin, „et neis vabariikides rajataks tööstusekolded" (Stalin, Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus, 1946, lk. 171). Kongressil paljastati Gruusia rahvuskallaklased, kes üles astusid Taga-Kaukaasia föderatsiooni loomise ja Taga-Kaukaasia rahvaste sõpruse kindlustamise vastu. Gruusia natsionaliste toetasid trotskistid ja buhhaarinlased.

Välismaiste imperialistide katse tõmmata NSV Liit sõtta. Riigi ja partei rasket olukorda seoses Lenini haigusega otsustasid kasutada välismaa imperialistid. Nad püüdsid uute provokatsioonide kaudu tõmmata NSV Liit sõtta ja ajada nurja sotsialistlik ülesehitustöö. Välismaised spioonid arendasid NSV Liidus diversiooni- ja spioneerimistööd. Nõukogude valitsus areteeris mõned Inglise spioonid ja saatis nad NSV Liidust välja. Inglise välisminister Curzon esitas Nõukogude valitsusele ultimaatumi nõudega tasuda NSV Liidus areteeritud spioonide „kahjud", kutsuda Nõukogude täisvolilised esindajad Pärsiast ja Afganistanist ära nende oletatava Briti-vastase poliitika pärast ja lubada inglastel kalastada Nõukogude

merede rannniku läheduses. Ultimaatumiga kaasus uue interventsiooni ähvardus.

Kodanlik ajakirjandus Inglis- ja Prantsusmaal hakkas arendama ohjeldamatut nõukogude-vastast kampaaniat. Julgustatud Curzoni ultimaatumist, hakkasid end liigutama mitmesuguste valgekaartlike jõukude jätised välismaal. Mais 1923 tapeti Šveitsis valgekaartlaste poolt Nõukogude esindaja Itaalias V. V. Vorovski, üks silmapaistvamaid bolševikke ja Nõukogude väljapaistvamaid diplomaate.

Curzoni ultimaatumile ja Vorovski mõrvamisele vastas NSV Liidu töötav rahvas grandioossete protestidemonstratsioonidega, deklareerides oma valmisolekut vastulöögi andmiseks. Kogu riigis toimusid vabatahtlikud korjandused eskadrilli „Ultimaatum" ehitamiseks. Samal ajal pandi alus Õhulaevastiku Sõprade Ühingu (praeguse Osoaviahimi) loomisele.

Kõigile provokatsioonidele vastas Nõukogude valitsus noodiga, milles ta kategooriliselt hoiatas, et „nõukogude vabariikide seisundil ei ole, ei või olla ega saagi olema midagi ühist võõra valitsuse tahtest sõltumise olukorraga".

Curzoni provokatsioon kutsus Inglise tööliste seas esile protesti- ja pahameeletormi. Inglise konservatiivne valitsus oli sunnitud lahkuma. 1923. a. lõpul tuli Inglismaal võimule Macdonaldi nõndanimetatud „töölisvalitsus". Veebruaris 1924 tunnustas Macdonaldi valitsus Inglise tööliste nõudel Nõukogude valitsust ja seadis temaga jalule diplomaatilised suhted.

Rahvamajanduse taasehitamise raskused. Rahvusvahelistele komplikatsioonidele lisandusid veel rahvamajanduse taasehitamise raskused. Tööstuse kasv jäi maha riigi tarvete kasvamisest. 1923. a. lõpul arvestati ligikaudu miljon töötut. Rahvamajanduse kõrgem nõukogu, keda juhatas trotskist Pjatakov, andis 1923. a. juulis välja käsu, mille järgi trustidel tuli saada maksimaalset kasumit kaubahindade tõstmise teel. Samal ajal jäeti aga viljahinnad madalaks.

Talupoegadel läks nüüd raskeks osta tööstuskaupu. Vabrikud ja tehased ei leidnud oma tooteile turgu. Kooperatiivne

ja riiklik kaubandus ei saanud käibevahendeid. Nõukogude rubla hakkas kõikuma. See avaldas mõju tööliste ja talupoegade majanduslikule olukorrale. Trotskistid kuulutasid need ajutised majanduslikud raskused NSV Liidu kogu majandussüsteemi „kriisiks" nepi olukorras.

Samal ajal teostas Nõukogude valitsus suurte pingutustega rahandusreformi, vahetades väärtusetuks muutunud paberist „sovznakid" kindla kullakindlustusega tšervoonetsiteks. Trotskistid pidurdasid rahareformi oma kahjustavate käskudega tööstussaaduste hindade tõstmise kohta, väites, et rahareform ja valuuta stabiliseerimine olevat tööstusele ebasoodsad. Hindade alandamise asemel panid trotskistid ette teostada „kaupade interventsiooni", s. t. puuduvate kaupade ostmist välismaalt. Et saada selleks ressursse, nõudsid nad maksude suurendamist, kaubahindade tõstmist jne. Need trotskistide ettepanekud taotlesid üht ühist eesmärki — nurja ajada edukalt alustatud sotsialistlik ülesehitustöö, saavutada liidu katkestamine töölisklassi ja talurahva vahel, muuta NSV Liidu majandus kapitalistliku Euroopa majanduse lisandiks.

Kasutades rahvusvahelise olukorra tervenemist, majanduslikke raskusi NSV Liidus ja Lenini haigust, hakkas Trotski salaja koguma Lenini-vastaste purustatud rühmitiste kilde uueks rünnakuks partei vastu. Temaga ühinesid „demokraatlikud tsentralistid", „töölisopositsiooni" jäänused, üksikud endised „pahempoolsed kommunistid", parteist kõrvaldatud menševistlikud elemendid ja sedalaadi jätised, keda ühendas omavahel ühine viha partei leninliku Keskkomitee vastu.

1923. a. sügisel kiskusid trotskistid partei uude teravasse vaidlusse. Kuid partei koondus seltsimees Stalini ümber, kes võitles leninismi eest trotskismi vastu. Trotskistid paljastati ja purustati. Trotskistliku opositsiooni platvorm mõisteti ühel häälel hukka ja tunnistati väikekodanlikuks kallakuks, leninismi revideerimiseks.

Lenini surm. Rajades sotsialistliku ühiskonna esimesi nurgakive, unistas Lenin näha mahajäänud ja laostunud, viletsa ja

jõuetu vana Venemaa asemel uut, vägevat ja õnnelikku õitsva sotsialismi maad. Kuid Lenin sai näha ainult kõige esimesi, võrdlemisi väikesi edusamme tema poolt kavandatud Nõukogude Liidu suurejoonelise ümberehituse alal. Surm saabus suurimale uuendajale hetkel, mil meie riik oli alles sotsialismi võidule suunduva ajaloolise teekonna päris alguses. Oma teadliku elu algusest kuni viimse hingetõmbeni andus Lenin täielikult revolutsioonile. Üleinimlik, hiiglaslik töö kustutas meie ajastu suurima inimese elu. Lenini tervist õõnestas ja ta surma kiirendas ühtlasi revolutsiooni vaenlaste roimarliku kuuli läbi põhjustatud raske haav.

21. jaanuaril 1924 suri V. I. Lenin. Juhi surm vapustas miljonite südameid. „Veel kunagi pärast Marxi pole proletariaadi suure vabastusliikumise ajalugu tõstnud esile niivõrra hiiglasliku kuju, kui seda oli meie lahkunud juht, õpetaja, sõber," kirjutas oma üleskutses VK(b)P Keskkomitee, teatades parteile ja kogu töötavale rahvale suure juhi surmast.

Üleskutse iseloomustas kokkusurutult ja selgelt Lenini ja tema hiiglasliku töö suurust: „Kõik, mis on proletariaadis tõeliselt suurt ja sangarlikku, — kohkumatu mõistus, raudne, paindumatu, visa, kõike ületav tahe, püha vihkamine, orjuse ja rõhumise vihkamine kuni surmani, revolutsiooniline kirg, mis liigutab mägesid, piiritu usk masside loovaisse jõududesse, määratu organisatoorne geenius, — see kõik on leidnud oma kehastuse Leninis, kelle nimi on saanud uue maailma sümboliks läänest idani, lõunast põhjani."

Bolševistliku partei Keskkomitee kutsus töölisklassi üles vastama juhi surmale kõigi oma jõudude võimsa mobiliseerimisega, täitma Lenini õpetusi järglasile.

Käitistes võtsid töölised pärast ettekandeid Lenini elust vastu lühikesi, resoluutseid otsuseid: „Tõotame täita Lenini õpetused järglasile."

Saates delegatsiooni juhi matustele, andsid Moskva 3. trükikoja töölised delegatsioonile kaasa lipu pealkirjaga: „Liitu-

gem kommunistliku parteiga ühtseks ringiks ja viigem täide Lenini õpetused järglasile!"

Moskvoretski vabrikus astus tribüünile vana naiskangur ja pöördus erutatult koosoleku poole: „Kui ma siiani kahtlesin, mõtlesin, et olen puuduliku kirjaoskusega, ettevalmistamatu, siis neil päevil otsustasin ma kõhklematult astuda parteisse, mille on loonud meie poolt lõpmatult armastatud Iljitš. Puhaku ta rahulikult hauas, miljonid meid, töölisi, viivad tema poolt alustatud töö lõpuni."

Samuti nagu Moskva vana naiskangur, esitasid neil kurbustundidel sajad tuhanded proletaarlased kogu maal sooviavaldusi Lenini parteisse astumiseks.

Leinamiitinguil ja -koosolekuil võtsid töölised vastu resolutsioone, tõotades teostada Lenini õpetusi järglasile ja anda partei tugevdamiseks oma paremaid poegi.

Punaarmeelased võtsid vastu samasuguseid resolutsioone. Sivaši diviisi punaarmeelaste ja komandöride koosolek deklareeris oma resolutsioonis: „Nüüd peame kaitsema mitte ainult punaseid piire, vaid ka suure juhi ja õpetaja haua puutumatust."

Jakuutide ulussides, rändlevate põdrakasvatajate-nenetsite (samojeedide) asulais, tadžikkide ja usbekkide kišlakkides kutsus Lenini surm esile suure kurvastuse ja leina. Töötav rahvas saatis kõige kaugemaist kolgastest oma delegatsioonid Moskvasse Lenini matustele. Volga-äärseil mail kogusid talupojad vilja Lenini mälestussamba ehitusfondi jaoks. Leninimeliseks nimetasid töölised ja talupojad linnu, tänavaid, vabrikuid, külasid. Petrograd, kus Lenin alustas oma revolutsioonilist tegevust proletariaadi juhina, kus ta viis tööliisklassi võidukale ülestõusule ja võimu vallutamisele, sai tööliste soovil austava nime Leningrad.

23. jaanuaril saatsid oma sõpra ja õpetajat tema viimsel teekonnal talupojad Lenini surmakoha Gorki ümbruskonna asulaist; Moskva töölised võtsid Leninit viimset korda vastu. Viis päeva ja ööd liikus katkematu inimvool Liitude Maja sammas-

saali poole, kus puhkas Lenin: töötava rahva miljonid ootasid järjekorda, et juhiga hüvasti jätta.

Stalini tõotusvanne. Vastuseks armastatud juhi surmale andis seltsimees Stalin partei ja kogu nõukogude rahva nimel suure tõotusvande — teostada Lenini õpetused järglasile.

NSV Liidu nõukogude II kongressil 26. jaanuaril 1924 ütles seltsimees Stalin:

„Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile: kanda kõrgel ja hoida puhtana parteiliikme suurt nimetust. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame selle sinu käsu! . . .

Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile: hoida meie partei ühtsust nagu silmatera. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame ka selle sinu käsu! . . .

Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile: hoida ja kindlustada proletariaadi diktatuuri. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me pühendame kogu oma jõu selleks, et auga täita ka seda sinu käsku! . . .

Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile: kindlustada kogu jõuga tööliste ja talupoegade liitu. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame ka selle sinu käsu! . . .

Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile: kindlustada ja laiendada Vabariikide Liitu. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame ka selle sinu käsu! . . .

Lenin kinnitas meile korduvalt, et Punaarmee tugevdamine ja tema seisukorra parandamine on meie partei tähtsamaid ülesandeid . . . Tõotagem siis, seltsimehed, et me pühendame kogu oma jõu selleks, et kindlustada meie Punaarmeed, meie Punalaevastikku . . .

Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile: olla ustavad Kommunistliku Internatsionaali põhimõtteile. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me pühendame oma elu selleks, et kindlustada ja laiendada kogu maailma töörahva

liitu — Kommunistlikku Internatsionaali" („J. Stalin Leninist", kirjastus „Molodaja Gvardija", 1939, lk. 27—33.)

Stalini suur tõotusvanne sai partei ja Nõukogude riigi tegevusprogrammiks, mis tagab meie maale võidurikka arenemise sotsialismi teel.

27. jaanuaril kell 4 päeval paigutati Vladimir Iljitš Lenini surnukeha kahuripaukude saluteerimisel mausoleumi, mis neil päevil oli ehitatud Punasele väljakule Moskvas. Viimse saluudi andsid juhile leinaviled ja -sireenid. Viieks minutiks tardus kogu maa leinavaikusse. Rongid jäid teel peatuma. Viieminutilise tööseisakuga tähistasid ülerahvalist leina töölised ja töötav rahvas ka kõigis kapitalistlikes riikides.

§ 56. Taasehituse perioodi lõpp NSV Liidus.

Esimene aasta ilma Leninita. Lenini surmale vastas NSV Liidu töölisklass oma ridade veel tihedama koondamisega leninliku partei ümber. Tuhanded töölised andsid sisse sooviavaldused palvega neid vastu võtta partei ridadesse, et paremini täita lahkunud juhi õpetusi järglasile. Keskkomitee kuulutas välja eesrindlike tööliste massilise vastuvõtu parteisse. Võeti vastu üle 200 000 kõige teadlikuma ja revolutsioonilisema töölise, kes moodustasid „leninliku väkkekutse" partei. Väga suurel määral kasvas huvi leninliku teooria õppimise vastu. „Lenin on surnud, kuid leninism elab!" ütlesid töölised ja püüdsid paremini omandada Lenini õpetuse põhialuseid.

Sellele vajadusele vastu tulles pidas seltsimees Stalin 1924. a. aprilli alguses Sverdlovi-nimelises kommunistlikus ülikoolis loengud „Leninismi põhialustest". Loenguis, mis varsti anti välja eriraamatuna, käsiteldi süstemaatilisel kujul suurt leninlikku õpetust proletaarsest revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist, leninismi ajaloolisi juuri ja teooriat, Lenini õpetust parteist, tema vaateid talupoegade ja natsionaalkolo-

niaalsele küsimusele. Seltsimees Stalin rõhutas, et leninism on mitte ainult vene, vaid ka rahvusvaheline õpetus. Leninism mitte ainult elustas uuesti Marxi ja Engelsi revolutsioonilise õpetuse, mis oli II Internatsionaali oportunistide poolt ära moonutatud, vaid arendas marksismi edasi, rikastades seda proletariaadi klassivõitluse uue kogemusega imperialismi ajajärgul. „Leninism," ütles seltsimees Stalin, „on imperialismi ja proletaarse revolutsiooni ajastu marksism." See väljapaistev teos, mis arendas edasi marksistlikku teooriat, relvastas ideeliselt NSV Liidu ja kogu maailma töölisklassi tema võitluses sotsialismi eest. Seltsimees Stalini teos „Leninismi põhialustest" etendas ka määratu suurt osa trotskismi ideelisel purustamisel.

Mais 1924 toimus partei XIII kongress, kus Trotski kahekeelselt deklareeris, et trotskistid lõpetavad fraktsioonilise võitluse. Tegelikult aga andis ta oma pooldajaile juhendi organiseerida kontrrevolutsioonilist põrandaalust, samal ajal kui ta sõnades deklareeris loobumist trotskismist.

XIII kongress rõhutas, et Lenini poolt üleminekul nepile fikseeritud parteilise suuna teostamine on tugevdanud proletariaadi liitu talupoegadega ja loonud eeldused majandusliku laostumise kiireimaks likvideerimiseks. Kongress nõudis külade abistamist, külakehviku organiseerimist, talurahva vastastikuse abistamise komiteede loomist. Nõudes kulakluse vastu peetava võitluse süvendamist ja külakehvistu ning kesktalurahva hulgas tehtava töö parandamist, kinnitas kongress kooperatsiooni kui sotsialismile viiva tee arendamisele võetud suuna. Kongress visandas riikliku kaubanduse ja kooperatsiooni töö parandamiseks mõned abinõud, mis aitaksid nepi olukorras luua liitu tööstuse ja talumajanduse vahel.

Uus majanduspoliitika viis sõja ja interventsiooni poolt laostatud riigi väljapaistvale tõusule.

Tööstuse kõigi harude toodang tõusis aastail 1924—1925 60% võrra, tööliste arv — 27%. Paranes ka töölisklassi aineline olukord.

1924. a. teostatud rahareform asendas väärtusetuks muutunud paberraha kindla valuutaga ja kindlustas Nõukogude riigi rahanduslikku olukorda.

Riikliku kaubanduse ja kooperatsiooni elustamine tõstis majanduse sotsialistlikkude vormide erikaalu. Nõukogude kaubandus hakkas välja tõrjuma eraettevõtjat. Talupojamajandus kõvenes märgatavalt. Nõukogude valitsus andis töötavale talurahvale olulist abi. Juba aastail 1924—1925 andis riik oma veel üsna piiratud ressurssidest 290 miljonit rubla kehvemate talupoegade abistamiseks.

Edusammud, mis Nõukogude Liit saavutas uue majanduspoliitika nelja aasta kestel, võideldi kätte visas võitluses pead tõstvate kapitalistlike elementide vastu. Püüdes kasutada talurahva masside rahulolematust tööstuskaupade puuduse ja nende kõrgete hindade pärast ning siin-seal külades säilinud „sõjakommunismi" igandite pärast, üritasid kulakud organiseerida vastuhakke.

Nõukogude ümbervalimised näitasid, et reas rajoones kaldusid kesktalupojad kulaku poole. Seltsimees Stalin seadis ülesande: koondada kesktalupojad proletariaadi ümber ja tõmmata talupoegade massid nõukogude ülesehitustööle. „On vaja," ütles seltsimees Stalin partei Keskkomitee pleenumil 26. oktoobril 1924, „tõmmata nõukogude tööle kõik elav, aus, algatusvõimeline, teadlik, eriti endised punaarmeelased, kes talupoegadest osutuvad kõige teadlikumaiks, kõige algatusvõimelisemaiks."

Nõukogud on töölisklassi ja talurahva liidu organ, kusjuures juhtiv koht kuulub proletariaadile. Seepärast tähendaski nõukogude elavnemine ja kõvenemine proletariaadi ja talupoegade vahelise liidu tugevnemist ühises võitluses sotsialismi eest.

NSV Liidu proletariaadi ja rahvuslike vabariikide talurahva liidu kindlustamine. NSV Liidu loomise järel vene proletariaat, kõvendades oma liitu rahvuslike rajoonide talupoegadega, suurendas enda poolt antavat abi NSV Liidu rahvastele.

Rahvaste ühinemist ühtses, vennalikus riiklikus liidus pidurdasid kolm momenti — rahvaste tegelik võrdsusetus, suurriikliku šovinismi esinemine osa vene kommunistide seas ja kohalik natsionalism. Partei X ja XII kongress fikseerisid seltsimees Stalini esitiste alusel programmi võitluse kohta NSV Liidu rahvaste vahel tegelikult veel olemas oleva võrdsusetuse vastu.

Nepi olukorras ärkas uuesti ellu ja tugevnes suurriiklik šovinism, mis kajastas suurvenelaste endist privilegeeritud seisundit. See väljendus mõnede nõukogude- ja parteitöömeeste halvustavas suhtumises rahvuslike vabariikide vajadustesse ja tarvidustesse ja ähvardas õõnestada NSV Liidu rahvuslike rajoonide talupoegade masside usaldust oma diktatuuri teostava proletariaadi vastu.

Samal ajal tõusis uuesti ellu ka kohalik natsionalism rahvaste seas, kes ei olnud veel jõudnud unustada vene tsarismi ja kodanluse rahvuslikku rõhumist. Kohalikud rahvuslased külvasid umbusaldust kõige venelise vastu ja püüdsid lõhkuda rahvuslike vabariikide talupoegade liitu NSV Liidu proletariaadiga, kes juhtis võitlust sotsialismi eest kõigis nõukogude vabariikides.

Partei Keskkomitee nõupidamine rahvuslike vabariikide ja oblastite vastutavate töömeestega, mis toimus juunis 1923 seltsimees Stalini juhtimisel, andis otsustava vastulöögi nii suurriiklikule šovinismile kui ka partei üksikute liikmete natsionalistlikele tendentsidele. Sellel nõupidamisel paljastati tatari kodanlike rahvuslaste rühm ja usbeki rahvuslaste rühm.

Kodanlikud rahvuslased, kes olid muutunud välismaa imperialismi agentideks, tegid õõnestustööd, püüdes desorganiseerida nõukogude võimu ülesehitamist ääremaades. Gruusia menševikud, välismaiste imperialistide kaastegevusel, isegi üritasid õhutada Gruusia talupoegi võitlusele nõukogude võimu vastu. 1924. a. suvel haarasid nad endi kätte Tšiaturõ linna, Gruusia mangaanitööstuse keskuse, hajutasid nõukogud Guurias ja teistes rajoonides ning hakkasid asutama kulakutest

ja mõisnikest koosnevaid väeosi. Kuid Gruusia talurahvas mitte ainult ei jätnud toetamata Gruusia menševike avantüüri, vaid aitas ühtlasi otsustavalt selle likvideerida mõne päeva jooksul. Mässu organiseerijad — rühm silmapaistvaid Gruusia menševikke — langesid nõukogude kohtu alla ja said teenitud karistuse.

Nõukogude valitsus andis rahvuslike vabariikide rahvastele suurt majanduslikku, organisatoorset ja kultuurilist abi. Moskvast viidi üle Gruusiasse, Buhhaarasse ja Usbekistani rida ettevõtteid kogu nende varustisega. Kohalikule tööstusele ja ühistegevusele anti laenu. Kõigis rahvuslikes rajoonides arendati nõukogude elustamise ja kindlustamise tööd.

Rahvuslike piiride tõmbamine Kesk-Aasias. Turkestani nõukogude vabariikide kindlustamise alusel teostati rahvuslike piiride tõmbamine. Tsaarivalitsus ei arvestanud administratiivse jaotuse loomisel rahvuslikke erinevusi ja rahvaste territoriaalset asustuspilti. Seetõttu ühendasid vanad kubermangude ja oblastite piirid haldusüksusiks territooriume eri rahvustest elanikkudega ja eraldasid üksteisest sama rahvuse osi. Eriti üleribane oli Kesk-Aasia rahvaste asustuspilt. Eri rahvastel polnud oma halduskeskusi, oma vabariiki või oblastit; see asjaolu aga pidurdas nende rahvaste majanduse ja kultuuri arenemist.

1924. a. kujundasid kõik Kesk-Aasia rahvad vabatahtlikul kokkuleppel täiesti uue poliitilis-administratiivse jaotuse Kesk-Aasias, arvestades iga rahva majanduslikke ja poliitilisi huve. Kesk-Aasia territooriumil loodi kaks nõukogude sotsialistlikku liiduvabariiki: Usbeki ja Turkmeeni vabariik. Hiljem eraldati Usbeki NSV-st veel kolmas — Tadžiki vabariik, mis alguses kuulus Usbeki NSV koosseisu autonoomse vabariigina. Samuti eraldati kaks autonoomset nõukogude vabariiki — Kirgiisi ja Kara-Kalpaki vabariik. Osa Kirde-Turkestanist, kus elasid kasahhid, läks Kasahstanile. Sügisel 1924 otsustasid Buhhaara ja Hiiva nõukogude kongressid oma rahvavabariigid ümber nimetada sotsialistlikeks. NSVL Kesk-täitevkomitee

teine sessioon kinnitas Kesk-Aasia rahvaste otsused uute rahvuslike piiride määramise kohta. Usbeki ja Turkmeeni vabariigid läksid nüüd NSV Liidu koosseisu liiduvabariikidena.

Hinnates rahvuslike piiride ümberkorraldamise tähtsust, kirjutas seltsimees Stalin: „Nüüd on saabunud hetk, kus on tekkinud võimalus nende käristatud tükkide t a a s ü h e n d a m i s e k s sõltumatuteks riikideks selleks, et Usbekistani ja Turkmenistani töörahvahulki võimuorganitele lähendada ja nendega liita. Turkestani piiritamine on eeskätt nende maade käristatud tükkide t a a s ü h e n d a m i n e sõltumatuteks riikideks. Kui need riigid hiljem soovisid Nõukogude Liitu astuda tema üheõiguslike liikmetena, siis kõneleb see üksnes sellest, et bolševikud on leidnud võtme Ida rahvamasside kõige sügavamate taotluste juurde, Nõukogude Liit aga on maailmas ainus mitmesuguste rahvuste töörahvahulkade vabatahtlik ühendus." (S t a l i n, Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus, Tallinn 1946, lk. 227.)

Seega said esimest korda kogu oma ajaloo kestel usbeki, turkmeeni ja tadžiki rahvad võimaluse ühineda oma rahvuslikeks riikideks massidele lähedase ja arusaadava nõukogude võimu alusel. Rahvuslik piiride korraldus tugevdas liitu NSV Liidu proletariaadi ja Kesk-Aasia töötava talurahva vahel ning hõlbustas Nõukogude Kesk-Aasia rahvaste majanduslikku ja kultuurilist tõusu.

XIV peatükk.

VÕITLUS SOTSIALISTLIKU INDUSTRIALISEERIMISE EEST (1926—1929).

§ 57. Kurss industrialiseerimisele.

Nõukogude Vabariigi rahvusvahelise olukorra kindlustumine. Maailmasõjale järgnenud kestva revolutsioonilise kriisi järel astus maailma kapitalism ajutise, osalise stabiliseerumise ajajärku. Revolutsiooniliste liikumiste nurjumise tagajärjel toimusid 1923. a. Saksamaal, Itaalias, Bulgaarias ja Poolas kontrrevolutsioonilised riigipöörded. Algas revolutsiooni ajutine mõõn Lääne-Euroopas ja kapitalismi positsioonide osaline kõvenemine. Kapitalismi osaline stabiliseerumine viis vastuolude teravnemisele üksikute kapitalistlikkude maade ning iga maa tööliste ja kapitalistide vahel. Kapitalistlike maade proletaarseis massides kasvas kalduvus luua ühisrinnet kapitali pealetungi vastu. NSV Liitu hakkas ilmuma töölisdelegatsioone välismaadelt.

Seltsimees Stalin tähendas: „Ühel poolusel stabiliseerub kapitalism, kindlustades saavutatud seisundit ja arenedes edasi. Teisel poolusel stabiliseerub nõukogude kord, kindlustades enesele kättevõidetud positsioone ja liikudes edasi teel võidule. Kes keda lööb, selles seisab kogu asja sisu." (Lenin ja Stalin, Koguteos, III köide, lk. 8.)

NSV Liidu töölisklassi edusammud majanduslikul rindel tugevdasid ja kindlustasid Nõukogude riigi rahvusvahelist olukorda. 1924. ja 1925. a. alguses sai Nõukogude Liit tunnustuse terve rea kodanlike riikide — Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia, Jaapani ja paljude väiksemate riikide poolt. 1924. a. suvel kirjutati alla üldine leping Suur-Britannia ja NSV Liidu vahel, kuid Inglise reaktsiooniline kodanlus alustas selle vastu kampaaniat, kõneldes „Inglismaa kapituleerumisest bolševismi ees".

Programm NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise kohta. NSV Liidu rahvamajanduse taasehitamine lähenes lõpule. Aastail 1925—1926 saavutas NSV Liidu põllumajandus sõjaeelse taseme, andes 103% ennesõjaaegsest toodangust. Tööstus jõudis oma toodangu hulgalt samuti ennesõjaaegse taseme lähedale. Kuid Nõukogude maale, ülesehitava sotsialismi maale, ei piisanud lihtsast majanduse taastamisest, lihtsast sõjaeelse taseme saavutamisest. Oli ju see mahajäänud, viletsa maa tase. Osutus vajalikuks siit edasi minna.

XIV parteikonverents, mis peeti 1925. a. aprilli lõpus, võttis Lenini juhendite alusel „sotsialismi võidu võimalikkuse kohta ühes riigis" vastu otsuse, et partei „peab tegema kõik pingutused selleks, et üles ehitada sotsialistlik ühiskond veendumuses, et see ehitustöö võib olla ja kindlasti ongi võidukas juhul, kui õnnestub kaitsta riiki igasuguste restauratsiooniürituste vastu".

Põhjendades Lenini seisukohta sotsialismi võidu võimaluse kohta meie riigis, osutas seltsimees Stalin korduvalt asjaolule, et tuleb eristada selle küsimuse kahte külge: sisemist ja rahvusvahelist.

Küsimuse sisekülg hõlmab küsimust klasside vastastikuste suhete kohta sisemaal. Meil on olemas kõik vajalikud eeldused selleks, et meie riigis üles ehitada täielikku sotsialistlikku ühiskonda. Töölisklass, kes oli pannud kehtima oma poliitilise diktatuuri ja oli muutnud maa, vabrikud, tehased, pangad ning liiklemisteed rahva üldomanduseks, võis nüüd arendada sotsialistliku majanduse ülesehitustööd ja toetudes liidule talurahvaga anda majanduslikul alal lõplik hoop kapitalismile sisemaal.

Kuid küsimusel sotsialismi võidu kohta on ühtlasi rahvusvaheline külg, mis seisab selles, et NSVL on esialgu ainus sotsialismimaa. NSV Liidu ümber kestab edasi kapitalistlik ümbruskond ja see tekitab kapitalistliku interventsiooni hädaohtu. Täieliku tagatise interventsiooni vastu võib anda ainult sotsialismi võit rahvusvahelises ulatuses. See tähendab, et sot-

sialismi lõplik võit tagatise mõttes interventsiooni vastu on võimalik ainult proletaarse revolutsiooni võidu puhul mitmes riigis. Maailmarevolutsiooni viivituse puhul võis NSV Liidu proletariaat jagu saada majanduslikust ja tehnilisest mahajäämast ja kindlustada meie riigi sõltumatust ainult oma sisemiste jõudude ja ressurssidega, tagades sotsialismi tööstusliku baasi loomise ja teostades rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise.

XIV parteikonverents mõistis kategooriliselt hukka trotskistliku teooria sotsialismi võidu võimatusest NSV Liidus ja kutsus töölisklassi üles pingsalt töötama selle võidu kindlustamiseks. Mais 1925 seltsimees Stalin oma aruandes konverentsi tulemuste kohta põhjendas ja arendas leninlikku õpetust sotsialismi võidu võimalikkusest ja formuleeris sotsialismi ülesehitamise programmi järgmistes vähestes sõnades: „Meie vajame 15—20 miljonit tööstuslikku proletaarlast, meie riigi peamiste rajoonide elektrifitseerimist, koopereeritud põllumajandust ja kõrgesti arenenud metallitööstust. Ja siis ei kohuta meid enam mingisugused hädaohud. Ja siis võidame rahvusvahelises ulatuses." (Lenin ja Stalin, Koguteos, III köide, lk. 27.)

XIV parteikonverentsi otsused olid aluseks III üleliidulise nõukogude kongressi töödele. Kongress avati 13. mail 1925. Ta arutas ettekandeid tööstuse seisundist, vahendeist talupoegade majapidamise tõstmiseks ja kindlustamiseks, põllumajanduslikust ühistegevusest, nõukogude ülesehitustööst ja Punaarmeest. Kongress märkis üles rea abinõusid nõukogude töö parandamise kohta. Kongress võttis vastu otsuse kahe uue liiduvabariigi — Turkmeeni NSV ja Usbeki NSV — vastuvõtmise kohta NSV Liitu, rõhutades, et „mainitud vabariikide astumine NSV Liitu on uueks tõendiks selle kohta, et NSVL on tõepoolest üheõiguslike rahvaste vabatahtlik koondis ja varemini rõhutud rahvaste kindel tugi." („NSV Liidu nõukogude kongressid otsuseis ja resolutsioonides", lk. 78.)

Erilist tähelepanu pühendas kongress riigi ja Punaarmee

kaitsevõime kindlustamisele. Rõhutades NSV Liidu rahvusvahelise olukorra üldist tugevnemist, märkis nõukogude III kongress resolutsioonis M. V. Frunze ettekande kohta: „NSV Liidu nõukogude III kongress peab tarvilikuks teatada Nõukogude Liidu ja kogu maailma töötavale rahvale, et hoolimata tööliste ja talupoegade valitsuse pingutusist ja hoolimata juba sõlmitud lepinguist ja kokkuleppeist terve rea riikidega Nõukogude Liit ei ole ikkagi veel garanteeritud maailma kapitali katsete vastu takistada tööliste ja talupoegade rahulikku tööd." („NSV Liidu nõukogude kongressid otsuseis ja resolutsioonides", lk. 82.)

Kongress kiitis heaks Sõja- ja Mereasjanduse Rahvakomissariaadi poolt teostatava Liidu relvastatud jõudude reformi, mis soodustas Punaarmee ja Punalaevastiku võitlusvõime edaspidist tõstmist.

Otsuses M. V. Frunze ettekande kohta tehti valitsusele ettepanek saavutada riigi kaitsevõimsuse kindlustamist järgmiselt:

„a) sõjatööstuse vastava laiendamisega ja Liidu kogu muu riikliku tööstuse säärase ülesehitamisega, mis juba rahuajal arvestaks sõjaaja vajadusi; b) sõjatehnika täiendamisega ja selle küllaldase viimisega Punaarmeesse; c) liiklemisteede võrgu — raudteede, veo- ja autoteede — vastava parandamisega ja ettevalmistamisega; d) sideasjanduse kõigi liikide arendamisega; e) hobusekasvatuse arendamisega, et kindlustada mitte ainult põllumajanduse vajadusi, vaid ka Punaarmee, eriti tema ratsaväe tarbeid; f) erilise tähelepanu omistamisega kogu rahvastiku sõjalisele ettevalmistamisele." („NSV Liidu nõukogude kongressid otsuseis ja resolutsioonides", lk. 83.)

Nõukogude III kongressi otsused seltsimees Frunze ettekande kohta on etendanud suurt osa NSV Liidu kaitsevõime edaspidises kasvus. Kuid sm. Frunzel enesel ei õnnestunud lõpule viia algatatud kavasid sõjalise ülesehituse kohta. Ta suri 31. oktoobril 1925. Partei ja nõukogude rahvas said

raske kaotuse osaliseks. Sm. Frunze surma järel nimetati sõja- ja mereasjanduse rahvakomissari ametisse kodusõja kangelane, Stalini ja Frunze võitluskaaslane K. J. Vorošilov.

Detsembris 1925 avati partei XIV kongress. Seltsimees Stalin asetas oma ettekandes parteile lähima ülesande — muuta meie riik agraarmaast tööstusmaaks. Kongress kiitis juhi ettepaneku heaks ja otsustas: „Tuleb kindlustada NSV Liidu majanduslik iseseisvus, mis hoiab ära NSV Liidu muutumise kapitalistliku maailmamajanduse lisandiks; selleks tuleb pidada kurssi maa industrialiseerimisele, tootmisvahendite tootmise arendamisele."

Partei XIV kongress on läinud partei ja meie riigi ajalukku industrialiseerimise kongressina. Seoses NSV Liidu loomisega otsustas kongress Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei ümber nimetada Üleliiduliseks Kommunistlikuks (bolševike) Parteiks.

Võttes kindla kursi industrialiseerimisele, paljastas kongress nn. „uue opositsiooni" kodanlikke vaateid; see opositsioon püüdis viia parteid ja töölisklassi tagasi — kapitalismi taastamise teele. Zinovjevlased viisid oma delegaadid kongressile läbi ainult pettuse teel (kahekeelselt hääletasid nad kongressi eel Leningradi konverentsil parteijoone poolt). Kongress otsustas saata Leningradi rühma kongressisaadikuid, nimelt seltsimehed Molotovi, Kirovi, Vorošilovi, Kalinini, Andrejevi jt., et nad jutustaksid Leningradi organisatsioonile tõde ta delegatsiooni kahekeelsest käitumisest partei kongressil.

Leningradi erakorraline partei konverents mõistis ühel häälel hukka kahekeelsed zinovjevlased ja valis partei oblastikomitee uue koosseisu, eesotsas S. M. Kiroviga, kelle juhtimisel Leningradi bolševikud hakkasid arendama võitlust sotsialistliku industrialiseerimise eest.

§ 58. Sotsialistliku industrialiseerimise raskused ja edusammud.

NSV Liit muutub tööstusmaaks. Taasehitamise ajajärgus seisis ülesanne selles, et tõsta põllumajandust ja taastada olemasolevad tehased ja vabrikud. Kuid need olid vanad ettevõtted mahajäänud tehnikaga. Nüüd oli vaja nad ümber seadistada uue tehnika alusel.

Taasehitamise ajajärgul oli arenenud peamiselt kergetööstus. Nüüd tuli laiendada ja arendada rasketööstust, ilma milleta ei võinud edasi areneda ei kergetööstus ega põllumajandus. Oli vaja ehitada rida uusi ettevõtteid ja luua uusi tööstusharusid, mida tsaariaegses Venes polnud olemaski: masinaehitus, tööpinkide-ehitus, autotööstus, keemiatööstus, lennuki- ja traktoritehased, uus riigi kaitsetööstus jne. Nii tõusid päevakorda riigi sotsialistliku industrialiseerimise ülesanded.

Tööstusettevõtete loomine nõudis määratu suuri ressursse. Kapitalistlikud maad ehitasid tavaliselt oma tööstust väljastpoolt sissevoolavate ressursside varal — asumaade röövimise, vallutamissõdade, väliskrediitide ja laenude, samuti ka oma tööliste ja talupoegade ekspluateerimise arvel. Sotsialismimaa industrialiseerimisel olid põhimõtteliselt kõik need akumulatsiooni võimalused rakendamatud. Proletaarsel riigil oli ainult üks tee — teostada sotsialistlikku akumulatsiooni omadest tuludest ja säästudest, teostada industrialiseerimist oma sisemaa ressursside varal. Tähtsaimaks akumulatsiooni allikaks olid tulud natsionaliseeritud tööstustest, riiklikust kaubandusest ja krediidiasutiste ning hoiukassade operatsioonidest. Loosungist, milles nõuti võitlust kokkuhoiurežiimi eest, haarasid kinni laiad töötavad massid. Suurenes äge võitlus riiklike ja ühiskondlike ressursside ebatootliku kulutamise vastu. Samal ajal ei lubanud Nõukogude valitsus mingeid kulude kokkutõmbamisi töökaitse alal ja keelas teostada kokkuhoiurežiimi tööliste arvel.

Kapitalistlikes maades algab industrialiseerimine tavaliselt kergetööstuse arendamisest. Alles siis, kui kergetööstuse kaudu on kuhjunud vajalikud ressursid, hakkab arenema rasketööstus. Selline käik nõuab pikemat aega ja seepärast ei asunud kommunistlik partei niisugusele teele. „Seepärast jättis kommunistlik partei meie maal „tavalise" industrialiseerimise tee kõrvale ja alustas maa industrialiseerimist rasketööstuse arendamisega." (S t a l i n, Kõne Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelsel koosolekul 9. veebruaril 1946. a.)

Juba esimene aasta, mil teostati partei poolt võetud kurssi industrialiseerimisele, andis positiivseid tulemusi. Viljahankimise aastaplaan täideti 1926. a. koos vilja turuhindade alandamisega. Raha kurss kindlustus. Kaubanduse läbikäigud suurenesid. Suurtööstus täitis samuti oma aastaplaani ja andis toodangu juurdekasvu 40% võrra. Rasketööstuse toodang tõusis peaaegu 50%. Eriti kiiresti arenes metallitööstus: 1924. a. oli selle toodang olnud üle kahe korra väiksem sõjaeelsest toodangust, kuna ta 1926. a. juba ületas 1913. a. metalli tootmise ja töötlemise taseme.

Vanade ettevõtete ümberseadistamiseks ja uute ehitamiseks investeeriti 811 miljonit rubla (385 miljoni vastu eelmisel aastal).

Lasti käiku vanad tegevuseta seisnud käitised. Alustasid tööd uued, nõukogude võimu poolt ehitatud tehased. 1925. a. kevadel astus töötavate ettevõtete hulka 1917. aastast peale seisnud lõunas suurim Dnepropetrovski metallurgiatehase esimene kõrgahi. Kuu hiljem pandi käima Karabaši vasesulatamistehas Uuralis. 1925. a. detsembri algul toimus Moskva läheduses Šatura rajooni elektrijaama avamine; see oli suurim turbaga töötav elektrijaam maailmas. 1926. a. esimese mai pühal avati kaks suurt hüdroelektrijaama — Taškendis ja Erevanis.

Juulis 1926 algas liiklemine esimesel NSV Liidu elektriraudteel, mis ühendas Bakuud naftatööstusega ja Sabuntši asu-

laga. Samal ajal toimus Stalingradi traktoritehase pidulik nurgakivi rajamine.

Masside aktiivsuse ja loova algatuse tohutu kasv partei juhtimisel viis NSV Liidu kiireile majanduslikele edusammudele. Alates septembrist 1926 ületas nõukogude tööstuse toodang esmakordselt ennesõjaaegse taseme. Uuest 1926/1927. majandusaastast peale hakkas NSV Liidu tööstus tootma rohkem kui tsaari-Venemaa oma majandusliku arengu kõrgeimal perioodil — 1913. aastal. Sõjaeelse tasemeni jõudis ka Nõukogude riigi põllumajanduse toodang ja rahvuslik üldtulu.

Nõukogude riigi olemasolu esimese aastakümne lõpuks andis sotsialistlik industrialiseerimine juba tulemusi. Üle miljardi rubla oli investeeritud kapitaalsesse ehitustöösse. Oli astunud tegevusse rida uusi suurettevõtteid. Algas sotsialistliku tööstuse uute hiiglaste ehitamine. Detsembris 1926 avati pidulikult Nõukogude elektrifitseerimise esiksaavutis, Volhovi elektrijaam. Selle jaama ehitamine oli alanud Lenini ettepanekul juba 1918. a. 1927. a. avati Taga-Kaukaasia rajooni hüdroelektrijaam, mis andis voolu Nõukogude Gruusia pealinnale — Tbilisile; tehas „Punane Putiilovlane" laskis välja esimesed 21 traktorit ja Moskva autotehas „AMO" (nüüd Stalininimeline tehas) laskis välja esimesed 10 veoautot. Samal 1927. aastal hakkas Kasahstani veevaestes kõrbedes arenema Turksib'i (Turkestani-Siberi raudtee) — Siberit Kesk-Aasiaga ühendava raudteeliini ehitamine. Nii algas kogu riigis uute vabrikute, tehaste, kaevanduste, elektrijaamade ja raudteede pingne ehitamine.

Tööstuse erikaal rahvamajanduses kasvas 42%-ni, saavutades ennesõjaaegse taseme. Veel kiiremas tempos kasvas sotsialistlik suurtööstus, mille toodang eelmise aastaga võrreldуna suurenes 18% võrra. See oli juurdekasvu rekordarv, mida ei ole kunagi tundnud kapitalismi eesrindlikumate riikide suurtööstus isegi oma suurima arengu aastail.

NSV Liidu Kesk-täitevkomitee juubelisessioon võttis

Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva puhul vastu otsuse seitsmetunnise tööpäeva sisseseadmise kohta ettevõtetes.

Industrialiseerimise edusammud rahvuslikes vabariikides. Õige olulised olid üksikute rahvuslike vabariikide saavutused. Ukraina NSV-s taastus kiiresti suurtööstus. Põllumajandus tõusis tugevale jalale. Kasvas rahvuslik kultuur. Ukraina keeles sai õpetust 2 miljonit last. Kahe aasta jooksul anti ukrainakeelseid raamatuid rohkem välja kui sajandi kestel enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni.

Samasugust majanduslikku ja kultuurilist õitsengut elas üle ka Valge-Vene NSV. Enne Oktoobrirevolutsiooni ei olnud Valge-Venes ühtegi tehnikumi ega kõrgemat õppeasutist. 1927. a. töötas juba 4 kõrgemat õppeasutist ja 30 tehnikumi. Lapsed said õpetust emakeeles. Üheõigusliku keelena esines Valge-Vene NSV-s ka juudi keel. Üle 100 000 töötava juudi tõmmati tööle tööstusliku tootmise alal ja põllumajanduses. Need edusammud moodustasid varem mahajäänud rahvuslike rajoonide industrialiseerimisele võetud kursi teostamise tulemuse.

Suuri edusamme osutas sotsialismi ülesehitamine ka Taga-Kaukaasia vabariikides. Paljudest hõimudest koosnevas Taga-Kaukaasias, mille rahvad korraldasid sõbralikult ja ühiselt ümber oma majanduselu, hakkas kehtima rahvuslik rahu, millist nad kunagi varem ei olnud tundnud.

Aastail 1925—1927 teostati Kesk-Aasia noortes vabariikides edukalt maa- ja veereform. See hävitas feodaalsete vahekordade jäänused maa ja vee kasutamisel ja kindlustas dehkaanide (talupoegade) majapidamiste arengut, mis said nõukogude puuvilla peamisiks muretsejaiks NSV Liidu tekstiilvabrikuile. Üle 100 000 dehkaani maata ja vähese maaga majapidamist sai üle 300 000 hektaari maad, mis ära lõigati mõisnike ja beide (kulakute) maatükkide küljest.

Imperialistide ja nende trotskistliku agentuuri provokatsioonid. Sotsialistlik industrialiseerimine kohtas riigis vastupanu kapitalistlike elementide poolt, kes leidsid toetust välis-

riikidelt. Üritades nurja ajada või vähemalt takistada NSV Liidu sotsialistlikku industrialiseerimist, püüdsid imperialistid NSV Liitu uude sõtta tõmmata.

Veebruaris 1927 saatis Inglise välisminister Austen Chamberlain NSV Liidu valitsusele noodi, nõudmisega lõpetada Briti-vastane propaganda, ähvardades tühistada kaubandusliku kokkuleppe ja diplomaatilised suhted NSV Liiduga. Inglismaa ässitamisel korraldasid Hiina militaristid samal ajal bandiitliku kallaletungi NSV Liidu täisvolilise esinduse vastu Peipingis (Peking). Mais organiseeriti politseinike kallaletung Nõukogude kaubanduslikele asutistele Londonis. Sellele kaubandusliku kokkuleppe jämedale rikkumisele vastas Nõukogude valitsus loobumisega uutest kaubatellimistest Inglismaalt. Chamberlain katkestas diplomaatilised suhted NSV Liiduga, arvestades, et see toob kaasa suhete katkemise teiste kapitalistlike riikide ja Nõukogude Liidu vahel ja isoleerib NSV Liidu.

Vastuseks sõjaprovokatsioonile ja katsetele NSV Liitu majanduslikult blokeerida, pöördusid töölised Nõukogude valitsuse poole ettepanekuga välja lasta laen. Esimese industrialiseerimislaenu tellimine 200 miljoni rublalises summas kaeti lühima aja kestel.

Elava vastukaja leidis laiades massides 1927. a. jaanuaris asutatud Osoaviahimi üleskutse ressursside kogumiseks fondi „Meie vastus Chamberlainile" Punase Õhulaevastiku sõjalise eskadrilli ehitamiseks.

Kuid imperialistide provokatsioonid jätkusid. 7. juunil 1927 tappis keegi valgekaartlane Varssavis Nõukogude täisvolilise esindaja Voikovi. Poola valitsejad võtsid oma kaitse alla mõrvari-bandiidi.

NSV Liidus endas üritasid imperialismi agendid rea atentaate partei ja nõukogude juhtivaile tegelastele. Mõnedes käitistes ja sõjaväeladudes pandi toime tulesüütamisi.

Klassivõitluse teravnemine riigis ja NSV Liidu ning kapitalistlike riikide vahekordade halvenemine kajastus ka uutes

trotskistide rünnakutes partei pealiinile. 1926. aastal kujunes kõigist purustatud fraktsioonirühmitiste kildudest nn. „opositsiooniline blokk", eesotsas Trotskiga, kes alates 1926. aastast oli hakanud Inglise salaluure agendiks.

Püüdes nurja ajada töölisklassi liitu talurahva põhimassiga, nõudsid proletariaadi diktatuuri vaenlased uut kõrgendatud kesktalupoja maksustamist. Trotskistlikud provokaatorid püüdsid veenda masse, et ei ole mõtet kaitseda NSV Liitu, sest sotsialismi võit NSV Liidus olevat niikuinii võimatu.

Trotskistid organiseerisid oma illegaalse kapitalismi taastamise partei. Neil olid oma juhtivad keskused, salatrükikojad, nad lõid illegaalseid nõukogude-vastaseid rühmi, värbasid oma ridadesse parteist väljaaetud rahvavaenlaste riismeid. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeval katsusid trotskistid ja zinovjevlased Moskva ja Leningradi tänavatel korraldada oma nõukogude-vastaseid demonstratsioone. Novembris 1927 heideti reeturid Trotski ja Zinovjev bolševikkude partei ridadest välja.

Iseloomustades NSV Liidu rahvusvahelist olukorda 1927. a. lõpu poolel, ütles seltsimees Stalin: „Interventsionistlike tendentside tugevnemine imperialistide leeris ja sõja ähvardus (NSV Liidu vastu) on üks praeguse olukorra põhilisi fakte." (Lenin ja Stalin, Koguteos, III köide, lk. 226.)

Valitsus ja partei kutsusid töölisi ja kogu töötavat rahvast üles valvsuse suurendamisele ja lakkamatule võitlusele proletariaadi diktatuuri vaenlaste vastu. 1927. a. peeti kogu riigis „Kaitsenädal" loosungi all: „Võitluses rahu eest kõvendage Nõukogude riigi kaitset!" Tööliste klass demonstreeris oma valmisolekut kaitsta sotsialistlikku kodumaad. Euroopa kapitalistlikes riikides organiseeriti samuti töötava rahva massilisi demonstratsioone ja protestimiitinguid ettevalmistusel oleva interventsiooni vastu.

Paljastades imperialistide vaenulikke kavatsusi, ajas Nõukogude valitsus kindlalt rahupoliitikat, taotelles suhete pa-

randamist rea kapitalistlike riikidega. 1927. a. sügisel sõlmiti kaubaleping Lätiga, erapooletusleping ja kaubanduslik kokkulepe Iraaniga, leping Jaapaniga kalapüügi kohta Nõukogude Liidu vetes ja mõned lepingud kontsessioonide kohta. NSV Liidu majanduslikud sidemed kapitalistlike maadega kõvenesid 1927. aastal.

Lakkamatute provokatsioonide ja sõjaga ähvarduste olukorras säilitas Nõukogude valitsus rahulikkust ja kindlat tahet võidelda lõpuni rahu eest.

§ 59. Esimese viisaastaku plaan.

Kurss kollektiviseerimisele. Proletaarse diktatuuri kümneaastakut märgiti suurte saavutustega sotsialistliku industrialiseerimise alal. Kuid tugevasti jäi maha veel põllumajandus, eriti teravilja tootmine. Talupoja üksiktalund ei suutnud saavutada kõrget tootlikkust. Tal polnud võimalust rakendada masinaid, väetist, teaduse ja tehnika saavutusi.

NSV Liidu rahvamajanduse tõusu raskendasid põllumajanduse tükeldus ja mahajäämus. Selle müügiosa-toodang oli palju madalam kui enne sõda: mõisnikud, endised teravilja suurmüüjad, olid likvideeritud. 1918. a. alanud talumajandite tükeldamine jätkus revolutsiooni kõigil aastail. Väiketalumajand muutus poolnaturaalseks. Ja kuigi 1927. a. teraviljatoodang ulatus peaaegu 1913. a. tasemeni, saabus turule kõigest $^1/_3$ sõjaeelsest müügivilja hulgast. Kulakud, keda nõukogude võim piiras ja ahistas, müüsid ainult 130 miljonit puuda leivavilja nende poolt enne revolutsiooni müüdud 650 miljoni asemel. Kolhoosid ja sovhoosid andsid 1927. a. kokku 35 miljonit puuda müügivilja. Täie teravusega tõusis rahvamajanduses esile teravilja probleem. Et seda lahendada, oli tarvis kaotada põllumajanduse mahajäämus, varustada teda masinatega, organiseerida suurtootmist põllunduse alal; kuid see oli võimalik üksnes ühiskondliku maaharimise alusel.

Sellele väljapääsule osutas seltsimees Stalin oma ettekandes ÜK(b)P XV kongressil detsembris 1927: „Väljapääs," ütles seltsimees Stalin, „leidub väikeste ja killustatud talumajandite siirdumises suurtesse ja ühendatud majandeisse ühiskondliku maaharimise alusel, siirdumises kollektiivsele maaharimisele uue kõrgema tehnika baasil... Teisi väljapääse pole." (ÜK(b)P XV kongressi stenogrammiline aruanne, lk. 56.)

ÜK(b)P XV kongress on läinud ajalukku kui kollektiviseerimise kongress. Ta kavastas kolhooside võrgu laiendamise ja kõvendamise plaani ja andis direktiivi jätkata kulaklusele pealetungi arendamist. Samuti võttis kongress vastu otsuse rahvamajanduse esimese viisaastaku plaani koostamise kohta.

Hinnates viie aasta plaanile siirdumise tähtsust, ütles seltsimees Stalin: „Meie plaanid ei ole prognoosplaanid ega oletusplaanid, vaid direktiiv-plaanid, mis on juhtivaile organeile kohuslikud ja mis määravad meie majanduslíku arengu suuna tulevikus kogu maa ulatuses." (Sealsamas, lk. 69.)

Pealetung kulakuile. Esimest viie aasta plaani hakati teostama 1928. a. oktoobrist alates pingelise klassivõitluse olukorras. Kasutades raskusi leivaviljaga, töötasid kulakud selle hankimisele igati vastu. Vastavalt XV kongressi direktiividele siirdus partei otsustavale pealetungile kulakluse vastu. Vastusena kulakute keeldumisele — müüa riigile viljaülejääke kindlate hindadega, võeti tarvitusele erakordsed vahendid: keeldumise eest müüa vilja kindlate hindadega kohaldati Kriminaalkoodeksi § 107 kulakutelt viljaülejääkide konfiskeerimise kohta kohtuotsuse alusel. Kehtestule tehti uusi soodustusi ja anti õigus saada 25% kulakuilt konfiskeeritud leivaviljast. Need sammud eraldasid kulakud, ja nende vastupanu murti.

Järsult suurenes ka kodanlike spetsialistide vastupanu. 1928. a. avastati Šahtõ rajoonis kodanlike spetsialistide kahjurlik organisatsioon. Kahjurid tegutsesid oma endiste peremeeste

— valgete emigrantide ja välismaiste kapitalistide näpunäidete järgi ja seadsid endile ülesandeks õõnestada NSV Liidu kivisöetööstust. Nad purustasid kaevandusi ja tehaseid, korraldasid süütamisi ja plahvatusi, rikkusid masinaid, ummistasid ära šahtid, halvendasid igati tööliste seisundit, et kutsuda esile nende rahulolematust. Kahjurid anti kohtu alla ja nad kandsid teenitud karistuse.

Bolševistliku partei Keskkomitee kutsus üles kõiki parteiorganisatsioone ja kõiki töölisi võtma õpetust Šahtõ asjast ja arendama tugevat enesekriitikat, et selgitada puudusi majanduslike ja nõukogude organisatsioonide ja asutiste töös. Samal ajal märkis seltsimees Stalin, et bolševikud-majandusmehed peavad ise kujunema tootmistehnika tundjaiks, et neid ei saaks petta kahjurid vanade kodanlike spetsialistide hulgast. Partei ja nõukogude valitsus asusid parandama noorte spetsialistide ettevalmistamist. Töölisklassi ridadest saadeti õpinguile tuhanded uued võimelised ja ustavad inimesed.

Partei pealetung kulaklusele kutsus Buhharini-Rõkovi rühma poolt esile avaliku väljaastumise kulaku kaitseks. Buhhaarinlased nõudsid kulakutevastaste erakordsete määruste tühistamist ja astusid eriti resoluutselt välja partei poolt omaks võetud küla kollektiviseerimise kursi vastu.

Nad astusid välja ka industrialiseerimise vastu, eriti rasketööstuse loomise vastu, nõudes summade ümberpaigutamist rasketööstusest kergetööstusse.

Partei andis otsustava vastulöögi parempoolseile kui kulakute agentuurile parteis. „Parempoolse kallaku võit meie parteis," ütles seltsimees Stalin, „päästaks valla kapitalismi jõud, õõnestaks proletariaadi revolutsioonilisi positsioone ja suurendaks meie maal kapitalismi taastamise võimalusi." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 183.)

Suure murrangu aasta. Aprillis 1929 kinnitati ÜK(b)P XVI konverentsil esimene viie aasta plaan, mis oli välja töötatud seltsimees Stalini juhtimisel.

Viie aasta plaani järgi määrati rahvamajandusse paigutatavate kapitalide suurus aastail 1928—1933 64,6 miljardile rublale. Neist kavatseti paigutada tööstusse koos elektrifitseerimisega 19,5 miljardit rubla, transporti 10 miljardit rubla ja põllumajandusse 23,3 miljardit rubla. See oli NSV Liidu kogu rahvamajanduse kaasaegse tehnikaga varustamise plaan.

Viisaastakuga püstitatud grandioossed ülesanded põhjustasid uue võimsa töötõusu ja sotsialistliku võistluse laia laine. Töölised kuulutasid end sotsialistliku töö lööktöölisteks ja organiseerisid käitistes lööktöö brigaade. Töölised ja kolhoosnikud mitte ainult täitsid, vaid täitsid koguni üle normi valitsuse poolt märgitud kavad ning seadsid üles samuti oma vastutuleku-plaanid. Muutusid inimeste vaated tööle, mis sundkohustusest hakkas muunduma, nagu ütles seltsimees Stalin, „auasjaks, kuulsuseasjaks, vapruse- ja sangarluseasjaks".

Kogu maal käis hiiglaslik tööstuse ülesehitamine. Arenes 1927. a. alustatud Dnepri hüdroelektrijaama (Dneproges'i) ehitamine. Kohal, kus kivised kärestikud sajandite jooksul olid takistanud laevaliiklust, ehitati määratu suur tamm, 760 m pikk ja 60 m kõrge. Veepinda tõsteti, ohtlikud kärestikud ujutati üle ja Dnepr muutus kogu oma ulatuses laevatatavaks jõeks. Vee langusjõudu kasutati aga võimsa hüdroelektrijaama loomiseks. Intensiivselt arenes ka suurima metallurgilise kombinaadi ehitus Magnitnaja mäel (Lõuna-Uuralis). Sadu aastaid lebasid Magnitnaja mäel, otse maapinna läheduses, kõrgekvaliteedilise maagi tohutud tagavarad, mida nüüd võidi kasutada uue hiiglasliku nõukogude metallurgia poolt. Donbassis algas Kramatorskaja ja Gorlovka tehaste ehitamine ja Luganski veduritehase ümberehitamine. Kasvasid üles uued šahtid ja kõrgahjud. Ehitati Uralmašstroi (Uurali masinaehitus), Berezniki ja Solikamski keemiakombinaadid. Arenes suurte autotehaste ehitamine Moskvas ja Gorkis, gigantsete traktoritehaste ja kombainitehaste ehitamine Volgamaal ja Ukrainas. 11

kuuga kasvas Stalingradi lähedal stepis üles hiiglasuur traktoritehas. Dneprogesi ja Stalingradi traktoritehaste ehitamisel ületasid töölised tööproduktiivsuse ülemaailmalisi rekordeid. Ajalugu ei ole veel tundnud sellist uue tööstusliku ülesehitustöö hiiglaulatust, sellist töölisklassi miljoniliste masside töösangarlust.

Rasketööstuse ülesehituse eesotsas seisis vana bolševik, Lenini ja Stalini õpilane G. K. Ordžonikidze (1886—1937). Kodusõja perioodil oli Sergo Ordžonikidze üks Punaarmee loojaid ja organiseerijaid, kuna sotsialistliku ehitustöö ajal sai temast suurim võitude organiseerija sotsialistliku ülesehitustöö rindel. Ordžonikidze leppimatus kõigi sotsialismi vaenlaste suhtes, ta kõrge printsipiaalsus ja ideelisus, ta otsejoonelisus ja kristalne puhtus, ta südamlik-lihtne ja hoolitsev suhtumine inimestesse võitsid talle kogu töötava rahva suure armastuse ja üldise austuse. Esimene viisaastak ja selle täideviimine on ühendatud Sergo Ordžonikidze hiiglatööga; töölised ja majandusmehed kutsusid teda „rasketööstuse armeekomandöriks".

Töölismasside töötõusu tagajärjel algas ka külades töötõus kolhooside loomise alal. Talurahva masside pöördumises kolhooside poole etendasid suurt osa sovhoosid ning masina-traktorijaamad.

1929. a. kevadel võttis Töö ja Kaitse Nõukogu vastu otsuse masina-traktorijaamade massilise ehitamise kohta ja see otsus viidi energiliselt ellu. Talupojad tulid sovhoosidesse ning masina-traktorijaamadesse, vaatlesid traktorite tööd ja palusid end kolhoosidesse ühinemisel abistada, et harida ühist maad täiuslikkude masinatega. Sellega oli pandud alus massilisele kolhoosiliikumisele.

1928. a. moodustas kolhooside külvipind 1,39 miljonit hektaari, 1929. a. aga 4,262 miljonit hektaari. Sel aastal andsid sovhoosid ja kolhoosid 400 miljonit puuda leivavilja, sellest 130 miljonit puuda müügivilja. 1929. a. siirdusid kolhoosidesse mitte enam üksikud talupojad, vaid terved külad ja

rajoonid; kolhoosi läks kesktalurahvas. Põhja-Kaukaasias, Ukrainas, Kesk- ja Alam-Volgamaal haaras kollektiviseerimine terveid rajoone. Seega algas täielik kollektiviseerimine.

1929. a. on läinud meie riigi ajalukku kui „suure murrangu aasta". Seda tähistasid sotsialismi suurimad edusammud tööstuses ja põllumajanduses, kesktalurahva pöördumine kolhooside poole ja massilise kolhoosiliikumise algus.

NSV Liit — Sotsialismimaa.

XV peatükk.

NSV LIIT PÕLLUMAJANDUSE KOLLEKTIVISEERIMISE EEST VÕITLEMISE PERIOODIL (1930—1934).

§ 60. Võitlus talumajapidamise sotsialistliku ümberkujundamise eest.

Uued sõjaprovokatsioonid. Sotsialistliku industrialiseerimise edusammud hõlbustasid Nõukogude valitsuse võitlust rahu eest kui ka uute sõjaprovokatsioonide vastu. Võimsa tööstuse edasine kasv ja NSV Liidu sõjalise võimsuse ning kaitsevõime tugevdamine kujunesid üha teravamaks ja edasilükkamatuks ülesandeks selle tõttu, et kapitalistlik ümbruskond jätkas aktiivselt sõja ettevalmistust sotsialismimaa vastu.

1929. a. algas väga terav maailmamajanduse kriis. Kriisi tagajärjel paisati 24 miljonit töötut tänavale. Tööstuskriis põimus agraarkriisiga, mille all omakorda kannatasid kümned miljonid talupojad. Kodanlus otsis väljapääsu kriisist ühest küljest töölisklassi rõhumises, teisest küljest uue imperialistliku sõja arendamises maailma ümberjaotamiseks.

Kogu maailma kodanlik ajakirjandus hakkas jälle kisama „tsivilisatsiooni vaenlasest — bolševismist". Äraostetavate ajalehtede lehekülgedel laiutas end laimulegend „nõukogude dumpingust" ja „sundtööst NSV Liidus". Rooma paavst kuulutas järjekordse „ristisõja" Nõukogude Liidu vastu. Imperialistid püüdsid uuesti organiseerida proletaarse riigi majanduslikku boikottimist. USA, Prantsusmaa ja Rumeenia valitsus andsid seadusi nõukogude kaupade sisseveo keelu kohta. Algas uus nõukogude-vastaste provokatsioonide laine. Üks suurimaid provokatsioone oli seoses konfliktiga Ida-Hiina raudteel. Selle organiseerijaiks imperialistlike riikide otsesel nõu-

del olid Mandžuuria kontrrevolutsioonilised elemendid. Valge-Hiina väed tulistasid suurtükkidest ja kuulipildujaist meie piiriäärseid külasid ja asulaid. Nõukogude valitsus pani Hiina keskvalitsusele ja Mandžuuria võimudele ette likvideerida konflikt rahulikul teel, nõudes endise seisundi taastamist Ida-Hiina raudteel. Hiina valitsus keeldus täitmast NSV Liidu seaduspäraseid nõudeid. Nõukogude valitsus teatas, et ta katkestab diplomaatilised ja kaubanduslikud suhted Hiinaga, ja astus rea samme oma Kaug-Ida piiride kaitseks. 1929. a. augustis loodi sõjanduse ja merenduse rahvakomissari K. J. Vorošilovi käskkirjaga Kaug-Ida eriarmee. Viimane andis 1929. a. oktoobris-novembris mitu purustavat lööki Valge-Hiina vägedele. Alles nüüd kirjutati alla lepingule, mille järgi Ida-Hiina raudtee anti Nõukogude Liidule tagasi.

Sündmuste selline pööre mõjus kainestavalt interventsiooni pooldajaile. Inglise valitsus nõustus uuendama diplomaatilisi suhteid NSV Liiduga. Varisesid kokku ka majandusliku boikoti katsed. 1930. a. alguses kirjutas Nõukogude valitsus alla uued kaubalepingud Inglismaaga, Itaaliaga ja Türgiga.

Nii lõi Nõukogude Liit tagasi rahvusvahelise imperialismi järjekordse rünnaku ja kindlustas endale edasise võimaluse jätkata sotsialistlikku ehitustööd rahu olukorras.

Kulakluse kui klassi likvideerimine. Sotsialistliku industrialiseerimise edusammud lähendasid otsustavat võitlust viimase kapitalistliku klassiga NSV Liidus — kulakutega. Sotsialistliku tööstuse ja põllumajandusliku ühistegevuse kasvamine, mis harjutas talupoegi järk-järgult kollektiivse majapidamisega, ja samuti otsustav võitlus kulakutega aastail 1928—1929 valmistasid ette üleminekut täielikule kollektiviseerimisele.

NSV Liidu põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine oli revolutsiooni raskeim ja keerulisim ülesanne. 1929. a. loeti NSV Liidu põllumajanduses 25 miljonit talurahva üksiktalundit. Neist moodustasid kehvistu 35%, kesktalupojad 60%, kulakud 4—5% kogu NSV Liidu talurahvast. Kehvtalurahva arv NSV Liidus oli vähenenud kahekordselt, võrreldunа revolut-

sioonieelse ajaga. Kuid kapitalismi juured külas polnud veel välja kistud, sest domineeris alles üksikmajandi väiketootmine.

Kuni 1929. a. teostas nõukogude võim kulakluse piiramise ja väljatõrjumise poliitikat. Ta maksustas kulaku kõrgemate maksudega, nõudis talt leivavilja müümist riigile kindlate hindadega, piiras teatavas ulatuses kulaklikku maakasutamist maarentimise seadusega, vähendas kulakliku majapidamise ulatust seadusega palgalise tööjõu rakendamise kohta üksiktalumajapidamistes jms.

1929. a. lõpul siirdus nõukogude võim, seoses kolhooside ja sovhooside kasvamisega, kulakluse piiramise ja väljatõrjumise poliitikalt kulakute kui klassi likvideerimise poliitikale.

Loosung kulakute kui klassi likvideerimise kohta täieliku kollektiviseerimise alusel esitati seltsimees Stalini poolt 27. detsembril 1929 ja kinnitati ÜK(b)P Keskkomitee 5. jaanuari 1930. a. erimäärusega „Kollektiviseerimise tempost ja riigi abivahendeist kolhooside ülesehitamisel. Arvestades eri rajoonide ebaühtlast ettevalmistust kollektiviseerimiseks, fikseeriti selle määrusega kolm oblastite rühma kollektiviseerimise tempo seisukohalt. Esimesse oblastite rühma viidi tähtsaimad teraviljarajoonid — Põhja-Kaukaasia, Kesk- ja Alam-Volgamaa, kus oli rohkem traktoreid ja sovhoose ja enam kogemusi võitluses kulakutega. See rühm pidi kollektiviseerimise lõpetama 1931. a. kevadel. Teine teraviljarajoonide rühm — Ukraina, Kesk-Mustmullarajoon, Siber, Uural, Kasahstan — pidi kollektiviseerimise lõpetama 1932. a. kevadel. Ülejäänud rajoonide — Moskva oblasti, Taga-Kaukaasia, Kesk-Aasia jt. suhtes lükkusid kollektiviseerimise lõpuleviimise tähtajad kuni 1933. a., s. t. kuni viisaastaku lõpuni. Selle otsuse alusel võtsid ÜK(b)P Keskkomitee ja Liidu Rahvakomissaride Nõukogu 1930. a. veebruaris vastu määruse palgalise tööjõu keelamise kohta talupoegade üksikmajandeis. Kohalikele nõukogudele jäeti õigus võtta täieliku kollektiviseerimise rajoonides võitluses kulaklusega tarvitusele kõik vajalikud vahendid kuni kulakute maa konfiskeerimiseni ja kulakute väljasaatmi-

seni rajoonist. Kolhooside liikumise peavormina märkis ÜK(b)P Keskkomitee 1930. a. 5. jaanuari määrus põllumajanduslikku artelli.

Ühtlasi tunnistas ÜK(b)P Keskkomitee vajalikuks kiirendada nende tehaste ehitustööd, mis tootsid traktoreid, kombaine ja teisi suurmajapidamiseks vajalikke põllutööriistu. Maakorralduse teostamiseks ja muudeks majanduslikeks väljaminekuiks said kolhoosid aastail 1929—1930 500 miljonit rubla krediiti. Kulakud ekspropriieeriti samuti, kui ekspropriieeriti 1918. a. kapitalistid tööstuses, kuid kulakute tootmisvahendid ei siirdunud riigi, vaid kolhooside kätte. See oli sügavaim revolutsiooniline pööre.

„Selle revolutsiooni omapärasus seisis selles, et ta viidi läbi ü l a l t, riigivõimu initsiatiivil, kuna a l t teda otseselt toetasid talupoegade miljonilised hulgad, kes võitlesid kulakliku orjaikke vastu ja vaba kolhoosielu eest.

See revolutsioon ühel hoobil lahendas kolm sotsialistliku ehitustöö põhiküsimust:

a) Ta likvideeris meie maal kõige arvukama ekspluateerijate klassi, kulakute klassi, kapitalismi restaureerimise kantsi.

b) Ta viis meie maa arvukaima töörahvaklassi, talupoegade klassi, kapitalismi tekitava üksikmajapidamise teelt ühiskondliku, kolhoosliku, sotsialistliku majapidamise teele.

c) Ta andis nõukogude võimule sotsialistliku baasi rahvamajanduse kõige laialisemal ja eluliselt tarvilikul, kuid ka kõige mahajäänumal alal — põllumajanduses.

Seega hävitati sisemaal kapitalismi restauratsiooni viimased allikad ja ühtlasi loodi uued, otsustavad, tarvilikud tingimused sotsialistliku rahvamajanduse ülesehitamiseks." (ÜK (b)P ajalugu, lühikursus, lk. 301.)

Kulakud osutasid kollektiviseerimisele meeleheitlikku vastupanu. Nad tapsid aktiivseid kolhooside eest võitlejaid, põletasid kolhooside vara, õhutasid oma kihundusega talupoegi kariloomade massilisele tapmisele enne talupoegade astumist kolhoosidesse. Kuid kõik sellised kulakute katsed —

pöörata tagasi ajaloo ratast — said otsustava lüüasaamise osaliseks. Kulakute kui klassi likvideerimine täieliku kollektiviseerimise alusel teostus kehvistu ja kesktalurahva otsesel toetusel. Kuid sellest ei järgne veel, et see protsess oleks toimunud ilma igasuguste raskusteta.

Parteil ja valitsusel tuli ületada määratu suuri raskusi. Selle asemel, et kannatlikult selgitada kõhklevaile üksiktalundite pidajaile partei poliitikat, otsustasid mõned nõukogude ja parteitegelased lõpetada kollektiviseerimine lühima tähtaja jooksul, jättes arvestamata koha ja aja tingimused. Nad rikkusid bolševistlikku vabatahtlikkuse põhimõtet kolhooside ehituse töös. Kulakute hulka sattusid mõnikord kesktalupojad ja isegi kehvikud. Nagu hiljem selgus, tegid parempoolsed ja trotskistid tahtlikult selletaolisi „ülepingutusi", et muuta talupoegkonda vaenulikuks kollektiviseerimise vastu ja takistada selle edukat käiku. Need väga jämedad ja kahjulikud liialdused ähvardasid diskrediteerida kolhoosiliikumist talurahva silmis, ähvardasid nurja ajada töölisklassi ja talupoegade liitu.

2. märtsil 1930 avaldas seltsimees Stalin „Pravdas" artikli „Peapööritus edusammudest", milles ta kirjutas vajadusest võtta tarvitusele vahendid selleks, et likvideerida liialdused kolhoosiliikumises. Järgnevas artiklis „Vastus seltsimeestele kolhoosnikele" selgitas seltsimees Stalin parteijoone olemust kolhooside ehituse töös ja kolhooside tähendust töötavaile talupoegadele. Seltsimees Stalin rõhutas kolhooside ehituse töö vabatahtlikkust ja meenutas, et kolhoosliku liikumise põhilüliks on põllumajanduslik artell. Parteijoone tõlplaslike moonutuste mõjul kolhoosidest lahkunud talupojad hakkasid kolhoosidesse tagasi pöörduma.

Sotsialistliku pealetungi edusammud. 26. juunil 1930 avati ÜK(b)P XVI kongress. See kongress on läinud ajalukku kui kogu rindel alustatud sotsialismi pealetungi kongress. Eelmistel sotsialismi eest võitlemise etappidel arendas partei sotsialistlikku pealetungi üksikutel aladel (kaubanduse, tööstuse, kolhooside ülesehituse alal). Nüüd algas sotsialismi üldine

pealetung, mis oli suunatud kapitalismi sügavaimate juurte väljajuurimisele. „Teostub Lenini poolt püstitatud ülesanne — muuta „nepi Venemaa" „sotsialistlikuks Venemaaks"," deklareeris ÜK(b)P XVI kongress.

XVI parteikongress tegi sotsialistliku pealetungi esimesed kokkuvõtted. Tööstus oli saavutanud taseme, mis ületas sõjaeelse peaaegu kahekordselt. Esmakordselt meie kodumaa ajaloos moodustas tööstusliku toodangu osa üle poole, põllumajandusliku toodangu osa aga alla poole riigi üldisest toodangust. Kollektiviseerimise plaan täideti üle normi. 1. mail 1930 hõlmas kollektiviseerimine peamistes teraviljarajoonides juba 40—50% talumajandeist. Kolhooside külvipinnad moodustasid 36 miljonit hektaari. Kolhooside müügitoodang kasvas kolme aastaga enam kui 40-kordselt.

Kolhoosidesse kuuluvad talupojad muutusid nõukogude võimu tõeliseks ja kindlaks toeks. NSV Liit astus sotsialismi perioodi; sotsialism võitis mitte ainult tööstuses, vaid ka põllumajanduses.

Sotsialistliku pealetungi edusammud saavutati võitluses hukkuvate klasside pöörase vastupanuga. Võitluses kolhooside vastu siirdusid kulakud uuele taktikale, püüdes kolhoose laostada seestpoolt. Nad tungisid kolhooside liikmeiks ja isegi kolhooside juhatustesse, hakkasid majandusjuhatajaiks, brigadiirideks, arvepidajaiks, tallimeesteks jne. Salakavalalt püüdsid nad laostada kolhooside töödistsipliini, rikkusid traktoreid ja masinaid, nakatasid hobuseid tatitõvega, kärntõvega ja teiste haigustega, varastasid kolhooside viljasaaki jms. Kulakud tahtsid hirmutada talupoegi ja õõnestada nende usku kolhoosidesse.

Kuid parimad kolhoosnikud kaitsesid ennastsalgavalt kolhooside asja. Sangarlikke kolhooside eest võitlejaid andsid endi hulgast samuti pioneerid ja kooliõpilased. Nii paljastas 1932. a. Uuralis kaheteistkümneaastane koolipoiss-pioneer Pavlik Morozov oma isa kui kulakute käsilase, kes töötas küla-

nõukogu esimehena. Kulakud varitsesid Pavlikit metsas ja tapsid ta. Kulakute sabotaaži ja kahjurluse vastu võttis nõukogude võim tarvitusele resoluutsed abinõud — kolhooside puhastamise kulakutest, rajoonist väljasaatmise kahjurluse eest jne. 7. augustil 1932 anti seadus sotsialistliku omandi kaitse kohta. UK(b)P Keskkomitee jaanuarikuu pleenum tegi 1933. a. otsuse organiseerida poliitilised osakonnad masina-traktorijaamades ja sovhoosides. Jaamade poliitilised osakonnad tegutsesid kaks aastat (1933—1934) ja teostasid suure töö kolhooside aktiivi kasvatamisel, kolhooside tugevdamisel ja nende puhastamisel kulaklikest ja kahjurlikest elementidest.

Teravnenud klassivõitlust külades püüdsid kasutada põrandaalused kontrrevolutsioonilised organisatsioonid, kes ei omanud tuge massides ja tegutsesid välismaiste imperialistide agentidena. 1930. a. avastas GPU kontrrevolutsioonilise organisatsiooni, nn. „Tööstusliku partei" (Prompartei); see koosnes grupist insenerest-kahjureist, kes töötasid välismaiste kapitalistide ülesandel. Promparteist osavõtjad püüdsid kutsuda esile häireid ja korralagedust tööstuses ja soodustada oma välismaiste peremeeste poolt 1930. aasta peale määratud interventsiooni. Kontaktis Promparteiga arendas oma kahjurlikku kontrrevolutsioonilist tegevust põllumajanduses kulaklik „Talupoegade tööpartei", keda juhiti põranda all tegutsevate sotsialistide-revolutsionääride poolt. Kõrgemais majanduslikes ja plaaniorganisatsioones tegutses menševikkude kahjurlik organisatsioon, kes töötas blokis mainitud kontrrevolutsiooniliste organisatsioonidega. 1930. a. septembris paljastati kahjurite nurjatu jõuk varustuse alal; meeletus raevus nõukogude rahva vastu tegeles see liha, kala, juurvilja jne. rikkumise ja hävitamisega, püüdes põhjustada nälga ja töötavate kihtide rahulolematust. Aastail 1930—1932 paljastati mõned buhhaarinlaste ja trotskistide kontrrevolutsioonilised rühmad. Nagu hiljem selgus, moodustasid kõik need rühmad rangelt konspiratiivse ühendatud trotskistlik-buhhaarinliku spioneerimise, kahjurluse ja diversiooni terroristliku organisatsiooni

eri harud. Selle juhid ja osalised paljastati ja mõisteti süüdi proletaarse kohtu poolt aastail 1936—1938.

Sotsialismi vaenlaste purustamisel etendas suurt osa V. M. Molotov, kes tõusis 1930. a. Nõukogude valitsuse eesotsa. Vjatšeslav Mihhailovitš Molotov, Lenini ustav õpilane ja seltsimees Stalini lähim võitluskaaslane, kujunes Oktoobrirevolutsiooni võidu järel üheks Nõukogude riigi suuremaks organisaatoriks ja ülesehitajaks. Ta pidas vankumatult ja leppimatult Lenini joont, tugevdades Nõukogude riiki ja kindlustades sotsialismi edukat ülesehitustööd.

Viisaastak nelja aastaga. Kui loodi rasketööstus, eriti masinaehitustööstus, tõusis partei ja Nõukogude riigi ette ülesanne ümber korraldada kõik rahvamajanduse harud uue nüüdisaegse tehnika alusel. Tehnika omandas otsustava tähenduse. Kuid paljud majandusalal töötajad alahindasid tehnika osa rekonstrueerimise perioodil ega tegelnud tootmistehnika küsimustega, pidades seda spetsialistide asjaks.

Oma esinemisel 1931. a. veebruaris I üleliidulisel sotsialistlikus tööstuses töötajate konverentsil taunis seltsimees Stalin seda kahjulikku tehnika alahindamist. „Me oleme," ütles ta, „eesrindlikest maadest 50—100 aasta võrra maha jäänud. Me peame selle vahemaa kümne aastaga ära käima. Me kas teeme seda või meid pigistatakse puruks." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 290.) Seltsimees Stalin rõhutas, et bolševikud peavad omandama tehnika. Rekonstrueerimise perioodil otsustab tehnika kõik. Vastuseks väiteile, et tehnikat on raske omandada, ütles seltsimees Stalin, et „ei ole selliseid kindlusi, mida bolševikud ei suudaks võita".

Täites seltsimees Stalini juhendeid, hakkasid partei ja töölisklass esile nihutama ja välja õpetama uute nõukogude spetsialistide kaadreid. Järk-järgult loodi uus nõukogude tootmistehnika intelligents, kes rekruteerus töölisklassi ja talurahva ridadest ja oli eluliselt huvitatud sotsialistliku ülesehitustöö edusammudest.

Rahvamajanduse viieaastase arenemise plaan kavastati täitmiseks ajavahemikul 1928.—1933. a. Kuid töölised esitasid loosungi: „Viisaastak nelja aastaga". Tehaseis ja kolhoosides kaaluti, kas ei saaks lühendada oma plaanide täitmise tähtaega, vähendada kulutusi, suurendada produktiivsust. Tehas tehasega, brigaad brigaadiga ja töölised üksteisega astusid sotsialistlikku töövõistlusse. Nad kuulutasid endid ja oma brigaade lööklasiks. Esimesed lööktöölised tulid kommunistlike noorte ridadest. Töölised ja kolhoosnikud hakkasid tõstma töötootlikkust, otsima uusi meetodeid, töötama uuel kujul.

Määratu suurt osa kogu majandusliku töö ümberkorraldamisel uutele alustele etendasid kuus tingimust, mis seltsimees Stalin esitas majandusmeestele nende nõupidamisel juunis 1931.

Tööstuse eduka arengu esimese tingimusena püstitas seltsimees Stalin nõude, et tööjõudu värvataks organiseeritult tööstuskäitiste ja kolhooside vahel sõlmitavate lepingute alusel. Teiseks tingimuseks pidas seltsimees Stalin võitlust tööjõu liigse liikuvusega, sest see kahjustas tugevasti tootmist. Seltsimees Stalin pani ette kaotada „võrdsustamine" tööliste töötasu alal ja kinnistada käitistele tööliste aluskaadrid tööpalga õige korraldamise ja tööliste olukorra parandamise kaudu. Kolmandat tööstuse eduka arengu tingimust nägi seltsimees Stalin töö õiges organiseerimises, „vastutamatuse" likvideerimises, iga töölise valju isikliku vastutuse määramises temale ülesandeks tehtud töö eest. Neljanda tingimusena püstitas seltsimees Stalin nõude — otsustavalt luua tootmistehnika intelligents töölisklassi ridadesse kuuluvaist isikuist ja julgemini paigutada juhtivaile ametikohtadele algatusvõimelisi ja suutelisi organisaatoreid lihttööliste seast. Viiendaks tingimuseks pidas seltsimees Stalin nõuet — muuta suhtumist vana kooli insener-tehnilistesse jõududesse, osutades nende suhtes suuremat tähelepanu ja hoolitsust ning julgemalt tõmmata neid töö juurde. Lõpuks esitas seltsimees Stalin tööstuse arengu kuuenda tingimusena nõude — panna kehtima ja kindlustada

majanduslikku arveldust ja tõsta sisetööstuse akumulatsiooni, mobiliseerides sisemisi ressursse ja võideldes ebamajanduslikkusega.

„Meie tootmisplaani reaalsus," ütles seltsimees Stalin oma ajaloolise kõne lõppkokkuvõttena majandusmeeste nõupidamisel, „see on töörahva miljonid, kes loovad uut elu. Meie programmi reaalsus — see on elavad inimesed, meie teiega, meie töötahe, meie valmisolek töötada uut moodi, meie kindel tahe täita plaan." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 308.)

Esimese viisaastaku tulemused. Viisaastaku teostamine nelja aastaga nõudis tööstusliku arengu kõrget tempot. Viisaastaku kolmandal aastal (1931. a.) oli ette nähtud ehitada üle 1000 uue ettevõtte. Tööstusse ja põllumajandusse mahutati sel aastal 17 miljardit 1930. a. 10 miljardi rubla asemel. Kolmandale viisaastaku aastale anti nimi „kolmas otsustav". Kolmandal viisaastaku aastal avati tarvitamiseks Kasahstani steppe läbiv 1500 km pikkune Turkestani-Siberi (Turksib'i) raudtee, maa-alal, kus hiljuti liikusid üksnes hobused ja kaamelid. Veebruaris 1931 lasti välja esimene nõukogude traktor Tšeljabinski tehasest ja augustis esimesed traktorid Harkovi traktoritehasest. Iževski tehases valmistati esimene nõukogude valtsimismasin; „Punases Putiilovlases" lõpetati esimene traktorite viisaastak kolme aastaga; alustas tegevust nõukogude autotehas AMO (praegu Stalini-nimeline), mis ehitati uudsena vanade autotöökodade kohal; samuti viidi lõpule Gorki autotehase ehitustöö (nüüdne Molotovi-nimeline GAZ). Samal aastal lasti käiku Saraatovi kombainitehas.

Nõukogude maa idaosas kerkis üles uus metallurgiabaas: Magnitnaja mäe juures töötas juba esimene kaevandus, valmistati käikulaskmiseks uued kõrgahjud; kiiresti ehitati üles ja kasvas uus sotsialistlik linn Magnitogorsk. Alustas tööd Kuznetski metallurgilise hiigelkombinaadi esimene järk.

Tekkisid uued grandioossed ehitused, näiteks Karjalas Valge

mere — Läänemere kanal; Moskvas töötati allmaaraudtee ehitamiskavade kallal.

Viisaastaku kolmas otsustav aasta tõi samuti kaasa kolhooside enneolematu tõusu. Teravilja põhirajoonides ühendasid kolhoosid juba $^4/_5$ talumajandeist, ülejäänud teraviljarajoonides üle poole. 200 000 kolhoosi ja 4000 sovhoosi külvasid täis $^2/_3$ kogu külvipinnast. Traktorite arv kasvas 1931. a. 125 000 peale. Kolhoosid ja sovhoosid kujunesid leivavilja ja põllumajanduslike toorainete põhitootjaiks. See oli sotsialismi hiiglaslik võit maal.

Neljas viisaastaku aasta nimetati „neljandaks lõpuleviivaks". See kutsus esile sotsialistliku töövõistluse uue enneolematu tõusu. Mais 1932 täitis Gorlovka šahti söeraiuja Nikita Izotov, kes oli hästi omandanud vastava tootmistehnika, oma plaani kümnekordselt üle normi. Ta andis oma kogemused edasi Donbassi parimaile kaevureile ja izootovlik liikumine levis varsti üle kogu riigi.

„Neljandal lõpuleviival" aastal lõpetati Dneprogesi grandioosne ehitustöö. 10. oktoobril 1932 pühitses kogu maa selle viisaastaku suurima esikloomingu käikulaskmist.

1932. a. algas hoogus ehitustöö kauges taigas, Amuuri jõe kaldal. Siia saabusid mitmed tuhanded kommunistlikud noored ja alustasid raskeis tingimustes suure vaimustusega laevaehitustehase ja uue sotsialistliku linna — Komsomolski — ehitamist.

Nii käis kogu riigis hoogus, pingeline ja väsimatu ehitustöö. Viisaastaku aastail ehitati 2400 uut ettevõtet. Rida tähtsamaid tööstusharusid (traktorite ja autode valmistamine, moodne keemiatööstus, mootoriehitus, lennukitehas jm.) loodi esmakordselt. Tugevasti suurenes elektrienergia, nafta ja kivisöe tootmine. Esimese viisaastaku aastail lasti käiku rida suuri elektrijaamu, võimsusega üle 100 000 kilovati. Nõukogude Liit muutus seega agraarmaast tööstusmaaks.

Esimese viisaastaku tulemusena, töölisklassi sangarliku võitluse tagajärjel, Lenini ja Stalini partei juhtimisel, rajati

alusmüürid sotsialistlikule majandusele. See tõi kaasa väga suured muutused töötava rahva materiaalses seisundis. Lõplikult likvideeriti riigis tööpuudus; NSV Liidu töötav rahvas sai kindlustunde homse päeva suhtes.

Külades loodi uus, kolhooslik kord. 1932. a. lõpuks ühendasid kolhoosid üle 60% talumajandeist ja hõlmasid üle 70% üldisest külvipinnast. Teravilja põhirajoonides oli kolhoosidesse ühendatud 80—90% talumajandite üldarvust.

Külad said traktoreid, kombaine ja kõige uuemat põllumajanduslikku inventari. Varustatud uusima tehnikaga, muutus NSV Liidu põllundus suurimaks maailmas. Kolhoosid hävitasid külades klassieksploateerimise ja viletsuse alused. Seltsimees Stalini väljenduse järgi lakkas küla olemast talurahva võõrasema. Kolhoosides muutusid endised kehvikud ja kesktalupojad aineliselt kindlustatud inimesteks. Kolhoosid tugevnesid majanduse organisatsiooni ja poliitilises suhtes.

Suurt osa etendas kolhooside tugevdamisel I üleliiduline kolhoosnikute-löögtööliste kongress (veebruaris 1933) ja seltsimees Stalini esinemine sellel. Seltsimees Stalin püstitas loosungi — teha kolhoosid bolševistlikeks ja kõik kolhoosnikud jõukaiks. Ta näitas kolhoosnikuile tee jõuka elu juurde: „Teilt nõutakse ainult ühte," ütles ta, „töötada ausalt, jaotada kolhoosi tulud töö alusel, hoida kolhoosi vara, hoida traktoreid ja masinaid, sisse seada hea hoolitsus hobuste eest, täita teie tööliste ja talupoegade riigi ülesandeid, kindlustada kolhoose ja kolhoosidest välja tõrjuda sinna sissetunginud kulakud ja nende käsilased." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 367.)

Esimese viisaastaku aastail teostati hiiglatöö varemalt mahajäänud rahvuslike vabariikide industrialiseerimise alal. Endistes tsaariaegsetes asumaades — Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias, Kirgiisia ja Kasahstani steppides, üksikuis põhjapoolseis rajoones — tekkisid vabrikud ja tehased, elektrijaamad, masina-traktorijaamad ja sovhoosid.

Esimese viisaastaku võit oli NSV Liidu töölisklassi ja talu-

poegade maailma-ajalooliseks võiduks. See tähendas vabanemist ekspluateerimise ikkest ja avas NSV Liidu kõigile töötajaile tee jõukale, õnnelikule elule.

Stalinliku viisaastaku võit näitas sotsialistliku majandussüsteemi paremusi.

„Esimese viisaastaku tulemused," ütles seltsimees Stalin oma aruandes Keskkomitee ja Kesk-kontrollkomisjoni ühendatud pleenumil jaanuaris 1933, „näitasid, et on täiesti võimalik üles ehitada sotsialistlik ühiskond ühel maal, sest niisuguse ühiskonna majanduslik alusmüür on NSV Liidus juba rajatud." (Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 351.)

Tehes kokkuvõtet viisaastaku rahvusvahelisest tähtsusest, märkis seltsimees Stalin, et viisaastak ei ole Nõukogude Liidu eraasi, vaid on kogu rahvusvahelise proletariaadi asi, et „viisaastaku edusammud mobiliseerivad kõigi maade töölisklassi revolutsioonilisi jõude kapitalismi vastu." (Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 326.)

Jaanuaris 1934 astus kokku bolševistliku partei XVII kongress. See tegi kokkuvõtte sotsialismi ajaloolisest võidust meie riigis.

Juba 1918. a., hiljem aga uuele majanduspoliitikale siirdumisel, oli Lenin märkinud, et meie riigis esineb viie ühiskondlik-majandusliku formatsiooni eluviise: 1) patriarhaalne majandus, 2) väikekaubanduslik tootmine, 3) eramajanduslik kapitalism, 4) riiklik kapitalism, 5) sotsialistlik majanduslik eluviis.

Nüüd tõusis sotsialistlik formatsioon jagamatult domineerivaks jõuks rahvamajanduses. Selleks ajaks moodustas sotsialistlik tööstus juba 99 protsenti kogu riigi tööstusest. Sotsialistlik põllumajandus (kolhoosid ja sovhoosid) hõlmas juba 85,5% üldisest teraviljakultuuride külvipinnast. Kaubandusest olid kapitalistlikud elemendid täiesti välja surutud.

Seltsimees Stalini aruanne kongressil oli S. M. Kirovi väljenduse järgi selle perioodi silmapaistvaim dokument. Selles aruandes anti pilt suurest sotsialistlikust ehitustööst ja selle

edusammudest. Selles märgiti ka sotsialistliku ehitustöö programmi teisel viisaastakul.

XVII kongress kuulas samuti ära seltsimeeste Molotovi ja Kuibõševi aruanded rahvamajanduse arendamise teise viisaastaku plaani kohta. Teise viisaastaku ülesanded olid veelgi grandioossemad esimese omadest. Teise viisaastaku lõpuks (1937. a.) pidi tööstustoodang tõusma umbes kaheksa korda, võrreldes sõjaeelse tasemega.

XVII kongressil esinesid kahetsuskõnedega Buhharin, Rõkov, Tomski, Kamenev ja Zinovjev. Kuid nende kõned olid vaid rahvavaenlaste kahekeelne maskeering. Tunnustades sõnades partei joone õigsust, valmistasid nad tõeliselt ette parteijuhi Stalini ja teiste partei ja valitsuse juhtivate tegelaste roimarlikku mõrvamist. Nad müüsid meie kodumaa imperialistidele ja lootsid nende abiga taastada kapitalismi meie riigis.

Trotskistlik-zinovjevlike bandiitide esimeseks ohvriks oli partei ja töölisklassi lemmik Sergei Mironovitš Kirov, kes tapeti nurga tagant reetlikult zinovjevlaste jätiste poolt 1. detsembril 1934. Selle kontrrevolutsioonilise grupi liikmete tunnistusest selgus, et nad olid ühenduses välismaiste kapitalistlike riikide esindajatega ja said neilt raha. Nagu hiljem selgus, olid Kirovi tapmise otseseiks organiseerijaiks Zinovjev, Kamenev ja Buhharin, kes tegutsesid Trotski käsul. Need roimarid hävitati rahva üksmeelsel nõudmisel ja nõukogude rahva tahet väljendava proletaarse kohtu otsuse põhjal.

XVI peatükk.

VÕITLUS SOTSIALISMI ÜLESEHITUSE LÕPULEVIIMISE EEST JA STALINLIK KONSTITUTSIOON.

§ 61. Sotsialismi teine viisaastak.

Teise imperialistliku sõja algus ja NSV Liidu rahupoliitika. 1933. a. lõpust 1937. a. teise pooleni olid kapitalistlikud riigid viibinud majandusliku depressiooni seisundis. Alates 1937. a. teisest poolest algas uus majanduskriis, mis haaras kõigepealt Põhja-Ameerika Ühendriigid ja seejärel Inglismaa, Prantsusmaa ja teised maad.

Uus kriis arenes juba alanud teise imperialistliku sõja perioodil. 1935. a. tungis Itaalia ilma sõda kuulutamata Abessiinia kallale ja vallutas selle. 1936. a. suvel organiseerisid imperialistid sõjalise interventsiooni Hispaania vastu. Pärast Mandžuuria vallutamist tungis Jaapan 1937. a. Põhja- ja Kesk-Hiinasse. 1938. a. ühendas Saksamaa endaga Austria ja Tšehhoslovakkia. Nii algas teine imperialistlik sõda tohutul maa-alal Gibraltarist Šanghaini. Ta haaras üle 500 miljoni elaniku. Vägivaldselt muudeti Euroopa, Aafrika ja Aasia kaarti. Seega vapustati kogu esimesele imperialistlikule sõjale järgnenud nn. Versailles' rahu maailmakorralduse süsteemi.

Uus majanduskriis teravdas veelgi võitlust imperialistlikkude suurriikide vahel. Küsimusi maailma uuest jaotamisest, mõjupiirkondadest ja asumaadest hakati nüüd otsustama sõja abil. Jaapan õigustas oma agressiivset tegevust seega, et tal ei lubatud üheksa riigi lepingu sõlmimisel (1922. a.) laiendada oma territooriumi Hiina arvel. Itaalia nõudis hüvitust esimeses Maailmasõjas saadud kahjude eest Inglise ja Prantsuse asumaade arvel. Et Versailles' lepingu põhjal äravõetud asumaid tagasi saada ja sakslastega asustatud maid ühendada Saksamaaga, valmistus hitlerlik Saksamaa avalikult sõjaks maailma valitsemise pärast. Nii suured kui ka väikesed riigid hakkasid

palavikuliselt relvastuma ja valmistuma osavõtuks uuest imperialistlikust sõjast.

Ainult Nõukogude Liit kaitses kõrvalekaldumatult rahu. Rahupoliitikat ajades tugevdas Nõukogude riik igati oma kaitsevõimet.

Oma rahvusvaheliste positsioonide kindlustamise huvides üritas Nõukogude Liit ühtlasi rea samme. 1934. a. lõpul astus ta Rahvasteliitu, püüdes kasutada sedagi nõrka organisatsiooni sõja puhkemise pidurdamiseks.

Rahu säilitamise huvides sõlmis Nõukogude valitsus rea vastastikuse abistamise lepinguid mõne sõjalise agressori kallaletungi puhuks. Nõukogude esindajad Rahvasteliidus nõudsid abiandmist Hispaania ja Hiina rahvastele, kes võitlesid sangarlikult interventide vastu oma iseseisvuse eest.

Juulis 1938 esitas Jaapani valitsus Nõukogude Liidule põhjendamatu nõudluse, et NSV Liidust lahutataks osa ta territooriumi Mandžuuria piiril Hassani järve ääres. Nõukogude valitsus lükkas selle nõudluse tagasi. Siis tungis Jaapani väesalk, kasutades udust ilma, 29. juulil ootamatult Nõukogude maa-alale ja okupeeris Bezõmjannaja sopka Hassani järve ääres. Piirivalve-kordon, millesse kuulus ainult 11 meest, tõrjus sangarlikult tagasi 150 jaapani sõduri kallaletungi. Kohalejõudnud piirivalve-reserv purustas Jaapani väesalga. Seejärel alustasid jaapanlased laialdasemat pealetungi, paisates võitlusse suured jala- ja kahurväe üksused. Nõukogude piirivalvureile saadeti appi Kaug-Ida Punaarmee. Võitlused Zaozernaja ja Bezõmjannaja kõrgustike pärast kestsid 2.—6. augustini. Jaapanlastega oli kaasas ka hulk vene valgekaartlasi. 6. augustil saadeti jaapani vallutajate vastu Nõukogude pommilennukite üksusi. Lendurid pildusid sopkadele, kus olid kindlustunud jaapanlased, sadasid pomme. Samal ajal siirdusid pealetungile Nõukogude tankid ja jalavägi. „Kodumaa eest! Suure Stalini eest! Edasi!" — sellise loosungiga läksid võitlejad pealetungile. Kommunistid ja kommunistlikud noored olid eesotsas. Sadade viisi andsid parteitud otse kaevikuis, võitluse olukor-

ras, sooviavaldusi parteisse astumiseks. „Palun mind vastu võtta ÜK(b)P ridadesse," kirjutas üks Hassani kangelasi, leitnant Glotov, „ja kui vaenlase kuul mind tabab võitlusväljal, palun mind lugeda bolševikuks."

Punaarmee purustas Jaapani väeosad ja ajas nad Nõukogude territooriumilt välja.

1939. a. tungisid Jaapani väed Halhin-Gol'i jõe piirkonnas Mongoli Rahvavabariigi maa-alale. Vastavalt NSV Liidu ja Mongoli Rahvavabariigi vahel sõlmitud vastastikuse abistamise lepingule abistas Nõukogude Liit Mongoli vabariiki. Punaarmee osad ühes Mongoli rahvaarmeega andsid Jaapani vägedele purustava hoobi ja ajasid nad Mongoolia territooriumilt välja. NSV Liit näitas kogu maailmale, kui kindlalt meie riik täidab kohustusi, mis ta võtab endale teiste riikidega sõlmitud lepingute järgi.

Teise viisaastaku tulemused. Samal ajal, mil kapitalistlikes riikides raevutses majanduskriis ja seejärel depressioon, jätkus NSV Liidus sotsialistliku majanduse kindel edu. 1937. a. keskpaiku ulatus maailma kapitalistlik tööstus vaevalt 95—96%-ni 1929. a. tasemest, kuna NSV Liidu tööstus ulatus samal ajal 428%-ni sama 1929. a. tasemest.

NSV Liidus edenes kiiresti sotsialismi ülesehituse lõpuleviimine. Valmisid uued tööstushiiglased: Krivoi Rogi metallurgiakombinaat, Kramatorskaja Stalini-nimeline masinaehitustehas, esimene osa Moskva allmaaraudteest, 128 km pikkune Moskva-Volga kanal, mis ühendab Nõukogude pealinna Volgaga. Alustati maailma ühe grandioosseima hoone, 420 m kõrguse Nõukogude Palee ehitamist.

Teine viisaastak täideti tööstuses enne tähtaega 1. aprilliks 1937 — 4 aasta 3 kuu jooksul. Juba esimesel viisaastakul ennetas NSV Liit oma tööstusliku toodangu mahult Prantsusmaad. Teisel viisaastakul ületas ta Inglismaa ja Saksamaa. Tööstusliku toodangu mahult olid nüüd veel NSV Liidust ees ainult Põhja-Ameerika Ühendriigid. Dnepropetrovski hüdroelektrijaam üksi tootis 1936. aastal rohkem elektrienergiat kui

kogu tsaariaegne Venemaa. Magnitogorski tehas üksi sulatas 2,5 korda rohkem malmi kui kogu Poola. Eriti suure kiirusega kasvas teisel viisaastakul tööstus Nõukogude rahvuslikes vabariikides. Lenini-Stalini partei tark ettenägelikkus tuli ilmsiks selles, et vaenlastele tabamatuis Nõukogude riigi idarajoonides loodi uus baas rasketööstusele, söe- ja naftatööstusele ning uued masinaehituse ja kaitsetööstuse keskused.

Üldiselt lahendati teise viisaastaku peaülesanne — NSV Liidu kogu rahvamajanduse tehnilise rekonstruktsiooni lõpuleviimine. Masinaehitustööstus peaaegu kolmekordistas oma toodangu. 1913. a. tootis tsaariaegne Venemaa 10 korda vähem masinaid kui Inglismaa, 18 korda vähem kui Saksamaa, 23 korda vähem kui Põhja-Ameerika Ühendriigid. Teise viisaastaku lõpuks tootsid veel ainult Põhja-Ameerika Ühendriigid masinaid kaks korda rohkem kui NSV Liit.

Elektrienergia tootmise alal tõusis NSV Liit viieteistkümnendalt kohalt teisele kohale Euroopas ja kolmandale kohale maailmas. Traktorite tootmises seisab NSV Liit esimesel kohal Euroopas, kombainide tootmises aga esimesel kohal maailmas.

Kahe stalinliku viisaastaku kestel on uuesti rekonstrueeritud Nõukogude transport. Kõige täielikumat süsteemi vedurite toodang kasvas alates 1913. aastast neljakordseks. NSV Liidus valmistatud automootorite hulk suurenes viie aasta jooksul kaheksakordseks. Stalini-nimeline tehas (endine AMO) laskis juba 1932. aastal ööpäeva jooksul välja 50 autot, 1937. a. aga — 205. Moskvas ja teistes linnades suurenes autobuste arv, ilmusid trollibused. Pärast jäälõhkuja „Tšeljuskini" jt. sangarlikke Arktise retki pandi 1935. a. alus Põhja-meretee kasutamisele.

Kahe stalinliku viisaastaku jooksul viidi samuti lõpule põllumajanduse tehniline rekonstruktsioon. NSV Liidu põllumajandus muutus mitte ainult suurimaks, vaid ka kõige enam mehhaniseeritud põllumajanduseks maailmas. Kõigi kultuuride külvipinnad kasvasid 105 miljonilt hektaarilt 1913. a. 135 miljonile hektaarile 1937. a. Kolhoosid andsid riigile 1937. a. üle

1 miljardi 700 miljoni puuda müügivilja, s. t. 400 miljonit puuda rohkem, kui andsid 1913. a. mõisnikud, kulakud ja talupojad kokku. Põllumajanduse kollektiviseerimine oli üldjoontes lõpule viidud. Kolhoosidesse kuulus 1937. a. 18,5 miljonit talumajapidamist, mis moodustas 93% kõigist talumajandeist, kuna kolhooside külvipind teravilja alal moodustas 99% talurahva maade üldisest külvipinnast.

Tööstus, põllumajandus ja transport said väga suure hulga uusi masinaid ja tööpinke.

Stahhaanovlik liikumine. Partei, seltsimees Staliniga eesotsas, õhutas masse võitlusele uue tehnika omandamiseks. Tehnika omandamise loosung sai teise stalinliku viisaastaku juhtivaks loosungiks. Tehti hiiglatööd täiuslikkuseni uut tehnikat valdavate kaadrite kasvatamise alal. 1934. a. lõpul väitis seltsimees Stalin, et kõige väärtuslikum sellest, mis on loodud riigi industrialiseerimise protsessis, ongi kaadrid. Rekonstruktsiooni-ajajärgu alguses, mil tehnika alal tundus riigis puudust, andis partei loosungi: „Tehnika otsustab rekonstruktsiooni-perioodil kõik." Pärast rekonstruktsiooni-perioodi põhilist lõpuleviimist, mil riigis tunti teravat puudust kaadritest, pööras partei erilise tähelepanu kaadrite loomisele, kes oleksid võimelised täiel määral kasutama tehnikat.

Oma kõnes Punaarmee akadeemikute lennule 1935. a. mais ütles seltsimees Stalin: „Tehnika ilma inimesteta, kes on õppinud tehnikat valitsema, on surnud tehnika. Tehnika nende inimestega eesotsas, kes on õppinud tehnikat valitsema, võib teha ja peab tegema imesid." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 433.) Oma kõnes püstitas seltsimees Stalin uue loosungi: „Kaadrid otsustavad kõik."

Riigi parimad inimesed vastasid juhi loosungile uute tootmissaavutustega, mis kummutasid senised normid. 31. augustil 1935 raius Donetsi basseinis Tsentralnaja-Irmino kaevanduse söetööline Aleksei Stahhanov ühe vahetuse jooksul sütt välja 102 tonni tavalise 7-tonnise normi asemel, ületades seega tavalised söetoodangu normid 14,5 korda. Stahhanov pani

aluse tööliste ja kolhoosnikute massilisele liikumisele toodangunormide tõstmiseks, nende uueks suurendamiseks. Algataja nime järgi kutsuti seda liikumist stahhaanovlikuks liikumiseks.

Stahhanovi algatusest haarasid kinni teistegi rahvamajandusharude töölised: sepp Bussõgin Gorki autotehases, raudteemasinist Krivonos Donbassis, Vitšuga naiskangrud Vinogradovad ja palju teisi.

Stahhaanovlaste esimesel üleliidulisel nõupidamisel, mis avati Kremlis novembris 1935, näitas seltsimees Stalin, et stahhaanovlik liikumine arenes meie riigis saavutatud sotsialismi edusammude alusel, et ta kannab endas sotsialismilt kommunismile siirdumise idusid, kehalise ja vaimse töö vastuolu kõrvaldamise idusid, et stahhaanovlik liikumine tähistab töölisklassi suure kultuurilis-tehnilise tõusu algust. „Stahhaanovliku liikumise aluseks," ütles seltsimees Stalin, „sai eelkõige tööliste materiaalse olukorra põhjalik paranemine. Elu läks paremaks, seltsimehed. Elu läks lõbusamaks. Ja kui lõbusalt elatakse, siis laabub töö. Sellest kõrged tööviljakuse normid. Sellest mees- ja naistöösangarid." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 441.) Seltsimees Stalin nimetas stahhaanovlasi novaatoreiks meie tööstuse alal.

Stahhaanovlik liikumine levis kogu riigis, esialgu linnas, hiljem ka maal.

Teise viisaastaku aastail kindlustus maal lõplikult kolhooslik kord. Kolhooside tõusuks ja õitsenguks omas erakordset tähtsust põllumajandusliku artelli põhikiri, mis töötati välja seltsimees Stalini otsesel juhtimisel ja võeti vastu kolhoosnikute-lööklaste II kongressil veebruaris 1935. Stalinliku põhikirja alusel edenesid kolhoosid kiiresti teel jõuka ja kultuurilise elu poole.

1935/1936. a. talvel oli mitmesuguste põllumajandusharude eesrindlastel rida nõupidamisi partei ja valitsuse juhtivate jõududega. Need nõupidamised näitasid, milliseid tähelepanuväärseid inimesi on üles kasvatanud kolhooslik kord. Nõupidamised

näitasid tervele riigile niisuguseid väljapaistvaid naisi, kolhoosliku korra sünnitatud uusi töösangareid, nagu Maria Demtšenko, Paša Angelina, Paša Kovardak ja palju teisi.

Trotskistlik-buhhaarinlike spioonide, kahjurite ja kodumaa reetjate jäänuste likvideerimine. Valmistades ette sõda NSV Liidu vastu, kasutasid imperialistlikud riigid kodumaareetjaid trotskiste ja buhhaarinlasi. 1935.—1938. aastate kohtuprotsessid näitasid, et buhhaarinlased ja trotskistid juba ammu olid moodustanud ühise üldise rahvavaenlaste jõugu, parempoolsete ja trotskistide bloki.

Täites oma peremeeste — välismaiste kodanlike luureasutiste — tahet, seadsid trotskistid ja buhhaarinlased oma eesmärgiks riigikaitse õõnestamise, välismaise sõjalise interventsiooni hõlbustamise, Punaarmee lüüasaamise ettevalmistamise, NSV Liidu tükeldamise; nende kavas oli anda Nõukogude Primorje jaapanlastele, Nõukogude Valge-Vene — poolakaile, Nõukogude Ukraina — sakslastele, Nõukogude Põhja-alad — inglastele; nad taotlesid tööliste ja kolhoosnike saavutiste hävitamist ja kapitalistliku orjuse taastamist NSV Liidus. Paljastatud kontrrevolutsiooniliste trotskistlik-buhhaarinlike terroristlike organisatsioonide liikmed mõisteti NSV Liidu Kõrgema Kohtu sõjalise kolleegiumi poolt mahalaskmisele.

Rahva maskeeritud vaenlased võisid nii kaua jääda paljastamata selle tõttu, et paljud partei liikmed olid poliitiliselt hooletud.

Seltsimees Stalin juhtis tähelepanu poliitilise hooletuse otsese likvideerimise vajadusele ja selgitades selle põhjusi rõhutas, et paljud seltsimehed on unustanud kapitalistliku ümbruskonna, millist asjaolu siis kasutasidki rahvavaenlased. Seltsimees Stalin kutsus üles poliitilise valvsuse suurendamisele ja bolševismi omandamisele.

§ 62. Suur stalinlik konstitutsioon.

Grandioossed ühiskondlikud ja majanduslikud muutused, mis avaldusid põhiliselt sotsialistliku ühiskonna ehitamises, nõukogude rahva suurenenud poliitiline teadlikkus ja aktiivsus, — kõik see püstitas NSV Liidus 1924. a. vastuvõetud konstitutsiooni muutmise küsimuse.

Veebruaris 1935 pani NSV Liidu VII kongress NSV Liidu Kesk-täitevkomiteele ette välja töötada uue konstitutsiooni eelnõu. Seltsimees Stalini juhtimisel loodud konstitutsioonikomisjon töötas eelnõu läbi ja esitas selle NSV Liidu Kesk-täitevkomiteele läbivaatamiseks.

1936. a. juunis kinnitas NSV Liidu Kesk-täitevkomitee stalinliku konstitutsiooni eelnõu ja esitas selle ülerahvalisele arutamisele, et töölised, kolhoosnikud ja nõukogude intelligents võiksid eelnõu arutada ja oma parandusi esitada. Kogu suve ja sügise 1936. a. arutas nõukogude rahvas aktiivselt uue konstitutsiooni eelnõu ja avaldas sellele oma heakskiidu.

5. detsembril 1936 võttis VIII erakorraline nõukogude kongress vastu inimkonna ajaloos esimese võiduletulnud sotsialismi konstitutsiooni.

Oma ettekandes konstitutsiooni eelnõu üle esitas seltsimees Stalin sotsialismi ülesehitustöö kohta NSV Liidus suurejoonelise kokkuvõtte. 12 aasta kestel, alates 1924. a., mil vastu võeti esimene konstitutsioon, kuni 1936. a., olid majanduses ja ühiskonna klassistruktuuris toimunud ülisuured muudatused: sotsialistlik süsteem pääses täies ulatuses võidule, ekspluateerivad klassid likvideeriti. Mõisnike ja suurkodanluse klassid purustati lõplikult juba kodusõja-aastail. Sotsialistliku ülesehitustöö aastail likvideeriti ühtlasi kõik ülejäänud ekspluataatorlikud elemendid — kulakud, spekulandid jne.

Nõukogude võimu aastail olid toimunud sügavad muutused tööliste, talupoegade ja intelligentsi keskel. Töölisklass lakkas olemast proletariaat selle sõna otseses mõttes, s. t. ekspluateeritav klass. Ta muutus uueks töölisklassiks, kes oli hävitanud

kapitalistliku majandussüsteemi ja seadnud sisse sotsialistliku omanduse tootmisvahendite ja -riistade suhtes. NSV Liidus kujunes täiesti uus, kolhooslik talurahvas. Kolhoosliku majanduse aluseks ei ole eraomand, vaid sotsialistlik, kollektiivsest tööst väljakasvanud omand.

Oluliselt muutus ka intelligents NSV Liidus. Oma enamikus pärineb ta töölis- ja talupoeglikust keskkonnast ja on sotsialistliku ühiskonna aktiivne ehitaja.

NSV Liidu rahvaste suhtumises üksteisesse on kadunud „vastastikuse umbusalduse tunne, nendes on arenenud vastastikuse sõpruse tunne ja sel kombel on välja arenenud rahvaste tõeline vennalik koostöö ühtse liitriigi süsteemis." (S t a l i n. Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 454.)

Nõukogude ühiskond koosneb kahest sõbralikust klassist — töölistest ja talupoegadest, kelle vahel pole antagonismi, kuigi on säilinud veel mõned klassierinevused. NSV Liidu konstitutsioon märkis ära, et Nõukogude Liit on tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik.

NSV Liidu poliitilise aluse moodustavad töötava rahva saadikute nõukogud, kes kasvasid üles ja tugevnesid mõisnike ja kapitalistide võimu kukutamise ja proletariaadi diktatuuri kättevõitmise tagajärjel.

NSV Liidu majandusliku aluse moodustavad sotsialistlik majandussüsteem ja sotsialistlik omandus tootmisvahendite suhtes.

NSV Liit on üheõiguslike rahvaste vabatahtlik vennalik ühendus. Igaüks Liitu kuuluvast 16-st vabariigist otsustab iseseisvalt kõik riiklikud küsimused, peale nende, mis käivad kogu Liidu kui terviku kohta.

NSV Liidu riiklik korraldus kindlustab kõigi NSV Liidu rahvaste — nii suurte kui väikeste — rahvuslike huvide üheõiguslust ja kaitset. Ülemnõukogus on Liidunõukogu kõrvale loodud „teine koda" — Rahvuste Nõukogu, mis kindlustab rahvuste õigusi. Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu on üheõiguslikud kojad.

Kogu maailmas on kodanluse võimutsemine kaasa toonud ühtede rahvaste rõhumise teiste poolt. Meie sotsialistlik kodumaa kaitseb hoolitsevalt iga rahva õigusi ja kuulutab seaduse alusel karistatavaks riiklikuks kuriteoks rahvusliku või rassilise väljaeraldamise, vihkamise või põlgamise jutlustamise.

Nõukogude Liit ühendab umbes 60 rahvust ja rahvusgruppi. Sotsialismi alusel on loodud paljudest rahvustest koosnev riik, mis on ehitatud mitte rõhumisele, vaid rahvaste vennalikule koostööle ja sõprusele. „Sõprus NSV Liidu rahvaste vahel on suur ja tõsine saavutus. Sest seni, kui kestab see sõprus, on meie maa rahvad vabad ja võitmatud," ütleb seltsimees Stalin. (L e n i n ja S t a l i n, Koguteos, III köide, lk. 660.)

Riiklik võim ja riigivalitsemine NSV Liidus on ehitatud tõelise demokratismi alusele, mil töötavad rahvahulgad tõmmatakse laias ulatuses kaasa Nõukogude riigi valitsemisse. Meie juures on antud suured õigused kohalikele riigivõimu organeile — krai, oblasti, ringkonna, rajooni, linna ja küla töötava rahva saadikute nõukogudele.

Valimised kõigisse nõukogude organeisse toimetatakse üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel. Stalinlik konstitutsioon tühistas NSV Liidus varem esinenud valimisõiguse piiramised, sest ekspluateerivad klassid on NSV Liidus hävitatud.

Nõukogude süsteem on kõige demokraatlikum süsteem maailmas, sest ta kindlustab rahva rõhuva enamiku huve, sellal kui iga kodanlik demokraatia on demokraatia vaid võimutsevale vähemikule. Stalinlik konstitutsioon näitab, et meie riiklik kord on kõige järjekindlama sotsialistliku demokraatia eeskuju.

Nõukogude süsteem ei tunne mingeid valimisõiguse piiramisi, sellal kui kõigis kodanlikes riikides kasutatakse kapitalistide huvides laialdaselt varanduse, paiksuse ja hariduse tsensust. Kapitalistlikes riikides on üldreeglina kärbitud asu-

maade elanikkonna ja niinimetatud „rahvusvähemuste" valimisõigusi.

Kodanlike konstitutsioonide häbiplekiks on see, et nad jätavad naised valimisõigusest ilma. Näiteks on naised valimisõigustest täiesti ilma jäetud Itaalias, Jaapanis, Kreekas, Argentiinas, ja nende valimisõigus on piiratud Ungaris, Belgias, Portugalis, Rumeenias ja teistes riikides.

NSV Liidus on naine üheõiguslik kodanik. Võrdselt meestega võtavad kõigi rahvuste naised aktiivselt osa riigivalitsemisest. Parimad nõukogude rahva tütred on valitud NSV Liidu Ülemnõukogusse, liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogudesse ja kohalikesse töötava rahva saadikute nõukogudesse.

Tänu sotsialismi võidule NSV Liidus on õnnestunud teostada inimkonna parimate inimeste unistus — õigus tööle, puhkusele, haridusele ja ainelisele kindlustamisele vanaduses ning töövõime kaotamise puhul.

Konstitutsioon kindlustab NSV Liidu kodanikele sõna-, trüki-, koosolekute ja miitingute, tänavrongkäikude ja demonstratsioonide vabaduse, kindlustab kodanikele õiguse ühineda ühiskondlikesse organisatsioonesse (ametiühinguisse, kooperatiividesse jne., ja kõige aktiivsemaile ning teadlikumaile kodanikele — kommunistlikku parteisse).

Stalinlik konstitutsioon mitte ainult deklareerib kõiki NSV Liidu kodanike õigusi (nagu seda tehakse kodanlikes konstitutsioones kodanike õiguste suhtes), vaid tagab ühtlasi need õigused nende teostamiseks vajalike materiaalsete tingimustega.

Nõukogude kord, mis kindlustab NSV Liidu kodanikele suured õigused, paneb neile rea kõrgeid ja austavaid kohustusi. Töö on NSV Liidus iga töövõimelise kodaniku kohustus ja auasi. NSV Liidu kodanikud on kohustatud NSV Liidu konstitutsioonist kinni pidama, seadusi täitma, töödistsipliini hoolsasti pidama, ausalt suhtuma ühiskondlikesse kohustustesse ja austama sotsialistliku ühiselu reegleid. Iga NSV Liidu kodanik

on kohustatud hoidma ja tugevdama sotsialistlikku omandit. NSV Liidu kodaniku austavaks kohustuseks on sõjaväeteenistus Tööliste ja Talupoegade Punaarmees.

Nõukogude maa sai uue konstitutsiooni, võiduletulnud sotsialismi konstitutsiooni. NSV Liidu konstitutsiooni vastuvõtmine ajendas Nõukogude Liidu rahvaste suurimad rõõmuavaldused.

NSV Liidu Ülemnõukogu valimistel, mis toimusid 12. detsembril 1937, seadis kommunistlik partei blokis parteitutega üles saadikute kandidaadid. ÜK(b)P Keskkomitee kutsus üles hääletama bloki kandidaatide poolt kõiki, kes taotlevad seda, et meie kodumaa oleks ka edaspidi võimas, kultuuriline ja vaba, et töötav rahvas oleks igavesti vaba ekspluateerimisest, et meie tööstus areneks ka edaspidi, jõudes ette kapitalistlike riikide omast, et meie kolhoosid ja sovhoosid õitseksid ka edaspidi, andes meie riigile külluses põllumajanduslikke saadusi, et meie riigi töötav rahvas oleks ka edaspidi vabastatud tööpuudusest ja kindlusetusest homse päeva suhtes, et meie nõukogude naine oleks ka edaspidi vaba ja üheõiguslik kõigil majanduse ja valitsemise aladel, et areneksid Nõukogude Liidu rahvaste teadus, kirjandus ja kunst, et Nõukogude Liidu rahvad oleksid ka edaspidi vabad ja üheõiguslikud, et NSV Liidu töötav rahvas kasutaks ka edaspidi rahuliku töö hüvesid.

Vastuseks sellele ÜK(b)P Keskkomitee üleskutsele andsid umbes 90 miljonit (98,6%) kõigist valimisest osavõtnuist) valijat oma hääled kommunistide ja parteitute bloki kandidaatidele.

Oma esimeseks saadikukandidaadiks seadsid linnad, kolhoosid ja rahvuslikud vabariigid üksmeelselt rahvaste juhi, konstitutsiooni looja, oma armastatud isa ja sõbra, seltsimees Stalini. Seltsimees Stalin andis nõusoleku kandideerimiseks Moskva linna Stalini valimisringkonnas. 11. detsembril 1937 esines seltsimees Stalin oma valijate valimiseelsel koosolekul. „Saadik peab teadma," ütles seltsimees Stalin, „et ta on rahva teener, tema saadik Ülemnõukogus, ja ta peab käima

selle joone järgi, mille talle andis rahva juhend. Kui ta pöördub sellelt teelt kõrvale, on valijail õigus nõuda uute valimiste määramist ja nad omavad õigust teelt kõrvale kaldunud saadikut minema küüditada." Kõneldes valijate õigustest ja kohustustest, märkis seltsimees Stalin samuti, milline peab olema rahva poolt valitav saadik. „Valijate kohustus ja õigus," ütles seltsimees Stalin, „seisab selles, et nad hoiaksid kogu aja oma saadikuid kontrolli all ja et nad sisendaksid neile — mitte mingil juhul laskuda poliitiliste väikekodanlaste (obõvaatelite) tasemeni, et nemad, valijad, sisendaksid oma saadikuile — olla sellised, nagu oli suur Lenin." (S t a l i n, Kõne Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelsel koosolekul 11. detsembril 1937. a.)

Valimised Ülemnõukogusse möödusid nagu üldrahvalik püha. Sellist üksmeelt pole tundnud ükski valimiskampaania maailmas.

NSV Liidu Ülemnõukogu, mille esimene istungjärk avati 12. jaanuaril 1938 Kremlis, kujutab endast tõeliselt rahvalikku, nõukogude parlamenti. Oma esimesel istungjärgul otsustas Ülemnõukogu rea tähtsamaid riiklikke küsimusi.

Esimese koosseisu valimised Ülemnõukogusse demonstreerisid võimsalt nõukogude rahva moraalset ning poliitilist ühtsust, ta tihedat koondumist Lenini-Stalini partei ja selle juhi ümber. „Rahva moraalne ja poliitiline ühtsus meie riigis," ütles seltsimees Molotov, „omab ka enda elavat kehastust. Meil on nimi, mis on saanud sotsialismi võitude sümboliks. See nimi on ühtlasi nõukogude rahva moraalse ja poliitilise ühtsuse sümbol. Te teate, et see nimi on — Stalin!"

§ 63. NSV Liidu astumine sotsialismi ülesehitustöö lõpuleviimise ajajärku.

Kolmanda viisaastaku plaan. Suur stalinlik konstitutsioon fikseeris selle maailma-ajaloolise tõsiasja, et NSV Liit oli astu-

nud uude arenemisfaasi, sotsialistliku ühiskonna ülesehitustöö lõpuleviimise ja järk-järgulise kommunismile ülemineku faasi.

Stalinlikus konstitutsioonis on fikseeritud sotsialismi peamised põhialused — puudub inimese ekspluateerimine inimese poolt, tootmisvahendid on muudetud sotsialistlikuks omandiks, on ellu viidud sotsialismi peamine põhimõte: „Igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta töö järgi."

NSV Liidus on juba teostatud sotsialism — kommunismi esimene faas. Sel astmel ei ole veel likvideeritud vastuolud linna ja maa, vaimse ja füüsilise töö vahel. Sotsialismi puhul säilivad veel kapitalismi igandid inimeste teadvuses.

Kahe stalinliku viisaastaku võit valmistab ette kõik eeltingimused järk-järguliseks üleminekuks sotsialismilt kommunismile, mil teostub põhimõte: „Igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta tarvete järgi." Meie riigi tootlikud jõud on vabastatud kapitalismi köidikuist, on kindlustatud NSV Liidu täielik sõltumatus kapitalistlikest riikidest, on lõpule viidud kogu rahvamajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine uue, kõige täiuslikuma tehnika alusel, ülerahvaline stahhaanovlik liikumine tõstab süstemaatiliselt tööproduktiivsust, kasvab kogu nõukogude rahva aineline ja kultuuriline heaolu, kustuvad järk-järgult piirid linna ja maa vahel, vaimse ja kehalise töö vahel.

1939. a. märtsis toimus partei XVIII kongress. Oma ajaloolises ettekandes kongressil näitas seltsimees Stalin, et kommunistliku ühiskonna ülesehitamine ei ole võimalik, ilma et poleks teostatud põhiülesanne — järele jõuda kapitalistlikule maailmale ja ette jõuda sellest mitte ainult tehnika tasemelt, vaid ka majanduslikus suhtes. Tehnika tasemelt on Nõukogude Liit ette jõudnud enamarenenud kapitalistlikest maadest, kuid tootmiskoguselt iga elaniku kohta jääb ta neist ikka veel maha. Näiteks toodetakse NSV Liidus iga elaniku kohta malmi üle kahe korra vähem kui Inglismaal ja Prantsusmaal, kolm korda vähem kui Põhja-Ameerika Ühendriikides; elektrienergiat toodetakse meil elaniku kohta kaks korda vähem kui Prantsusmaal, kolm korda vähem kui Inglismaal, kolm ja

pool korda vähem kui Saksamaal ja viis korda vähem kui USA-s.

„Me oleme tähtsamaist kapitalistlikest maadest ette jõudnud," ütles seltsimees Stalin, „tootmistehnika ja tööstuse arendamise tempo suhtes. See on väga hea. Kuid sellest on vähe. Neist tuleb ette jõuda ka majanduslikult. Me võime seda teha ja me peamegi seda tegema. Ainult sel juhtumil, kui me tähtsamaist kapitalistlikest maadest majanduslikult ette jõuame, võime loota, et meie maa saab täielikult küllastatud tarbeesemetega, et meil saab olema produktide küllus, ja me saame võimaluse kommunismi esimesest faasist üle minna tema teise faasi." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 509.)

Seltsimees Stalin peatus oma ettekandes ka tähtsamate teoreetiliste küsimuste juures, nagu näit. küsimus intelligentsist ja riigist. Seltsimees Stalin rõhutas, et kommunismi ajajärgus riik „säilib, kui ei ole likvideeritud kapitalistlik ümbrus, kui ei ole kaotatud sõjaliste kallaletungide hädaoht väljastpoolt." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk 532.)

Seltsimees V. M. Molotovi ettekandes esitati teise viisaastaku ennetähtajalise täitmise võidukad kokkuvõtted ja käsiteldi kolmanda stalinliku viisaastaku ülesehitustöö plaani. Kolmanda viisaastaku plaan on esimese ja teise viisaastaku edasiarendamine. Selles teostatakse järjekindlalt NSV Liidu industrialiseerimise edasist joont.

Veel enam kui kaks esimest viisaastakut, kindlustab kolmas viisaastak Nõukogude riigi kaitsevõime edasist tugevnemist. Arvestades kallaletungi võimalust NSV Liidule läänest, näeb kolmas viisaastak ette idarajoonides varem ehitatud ettevõtete eeskujul rea ettevõtteid-dublette masinaehituse, naftatöötlemise ja keemia alalt. Kesk-Aasias kavatseti luua veel üks uus tekstiiltööstuse baas. Kaug-Idas nähti ette eriti kiiretempolist kivisöe ja tsemendi tootmist. Kolmanda viisaastaku uhkuseks oli „teine Bakuu" ja Kuibõševi veejõujaama ehitamine, mis oleks olnud suurim maailmas ja pidi Volga-taguseid põuaseid maid niisutama. Kolmanda viisaastaku esimestel aastatel

ehitati lõplikult valmis ja lasti käiku sajad uued tööstuslikud käitised. Muuseas viidi lõpule Magnitogorski metallurgilise kombinaadi ehitamine Uuralis. Meie kodumaa edasiste uuenduste suurejooneline kava pidi teostuma 1942. a. Selle järel tuli rahvamajandust 15 aasta jooksul arendada sellise arenguastmeni, mis teeks meie kodumaast majanduslikult kõige eesrindlikuma ja rikkama maa.

Esimese kolme aasta jooksul täideti edukalt ja isegi ületati plaan. Ent suvel 1941 katkestati rahulik töö röövellike saksa fašistide reeturliku kallaletungiga Nõukogude Liidule.

Tõus töö ja poliitika alal sotsialismimaal. ÜK(b)P XVIII kongressi otsused andsid meie riigi töötava rahva kätte võimsa relva edasisteks võitudeks, innustasid teda uuele enneolematule tõusule töö ja poliitika alal. Riigis arenes laias ulatuses kolmanda stalinliku viisaastaku nimeline sotsialistlik töövõistlus. Enneolematu kiirusega kasvasid töösangarite read. Mees- ja naistööliste, mees- ja naiskolhoosnikute, kultuuri ja tehnika, teaduse ja kunsti inimeste uued nimed said tuntuks kogu riigis ja ergutasid tuhandeid inimesi sangaritegudele. „Meil sangariks võib saada igaüks," lauldakse nõukogude rahvalaulus.

NSV Liidus on sisse seatud sotsialistliku töö kangelase nimetus.

NSV Liidu sotsialistliku töö kangelase nimega autasustas valitsus seltsimees Stalinit seoses ta saamisega 60-aastaseks.

On sisse seatud ka kõrgeim tunnustusaste — Nõukogude Liidu kangelase nimetus. Esimesed Nõukogude Liidu kangelased on vaprad lendurid — Ljapidevski, Molokov, Vodopjanov, Slepnjov, Levanevski, Kamanin, Doronin, kes tõid hukkunud auriku „Tšeljuskini" meeskonna Arktise jääpangalt ära. „Tšeljuskinlaste" päästmine on nõukogude inimeste võrratu sangarlikkuse ja bolševistliku organiseerituse eeskuju. Nõukogude Liidu kangelaste read on täitunud paljude uute kuulsate nimedega — Punaarmee komandöridega ja võitlejatega, kes on kuulsaks teinud iseennast ja nõukogude kodumaad oma võrratute kangelastegudega.

Esimesed Nõukogude Liidu kangelase nimetuse saanud naised on meie väljapaistvad naislendurid Valentina Grizodubova, Marina Raskova ja Polina Ossipenko.

NSV Liidu kapitalistlik ümbruskond ja üha kasvav sõjaoht seoses kapitalistlike riikide „sissepugemisega" Teise Maailmasõtta sundis kõvendama NSV Liidu riigikaitset, tugevdama Punaarmeed, õhu- ja mere-sõjalaevastikku.

Armastuse ja tähelepanuga ümbritseb rahvas oma armeed. Seltsimees Stalin ütles oma kõnes, mis on pühendatud Tööliste ja Talupoegade Punaarmee 10. aastapäevale: „Kusagil mujal maailmas pole rahval selliseid armastavaid ja hoolitsevaid suhteid sõjaväega kui meil... Meie armee on maailmas ainus armee, kes omab poolehoidu ja toetust tööliste ja talupoegade poolt. Selles on ta jõud, selles on ta tugevus." (S t a l i n, Punaarmee kolmest iseärasusest.) Punaarmee ja mere-sõjalaevastiku sõdurid, komandörid ja poliitilised töötajad — need on rahva parimad pojad, kes on piiritult andunud oma suurele kodumaale, sõjavägi ja merevägi elavad üht elu kogu riigiga.

§ 64. Kultuurirevolutsioon NSV Liidus.

Rahva sissetuleku tõus teise viisaastaku kestel peaaegu kahekordseks ja NSV Liidu töötava rahva jõukuse kasv lõid kindla aluse pidevaks kultuuritõusuks NSV Liidus.

Kahe stalinliku viisaastaku kestel on NSV Liidus teostatud üldine sunduslik algharidus ja üldine seitsmeaastane haridus linnades. Alg- ja keskkoolides õppijate arv, mis 1914. a. oli 8 miljonit, tõusis teise viisaastaku lõpuks 33 miljonile. 20 aasta kestel on NSV Liidus ehitatud enam koole kui tsaariaegsel Venemaal 200 aasta kestel. Revolutsiooni-aastail on loodud võimas kõrgemate õppeasutiste võrk, milles 1939. a. õppis 600 000 inimest; see arv ületab peaaegu kuuekordselt tsaariaegse Venemaa kõrgemais õppeasutistes õppijate arvu. NSV Liidu kõrgemais õppeasutistes õppijate arv on suurem kui 23 kapitalistlikus riigis kokku. VNFSV territooriumil leidus enne revolutsiooni 70 kõrgemat õppeasutist, 1937. a. oli neid 435; Ukrainas oli 19 kõrgemat õppeasutist, teise viisaastaku lõpuks aga 123; Gruusias oli ainult üks kõrgem õppeasutis, stalinlike viisaastakute kestel loodi neid 19. Teiste rahvusvabariikide territooriumil polnud ühtegi kõrgemat

kooli, nõukogude võimu kestel aga on neid loodud üle saja. 1939. a. õppis NSV Liidus kõigis koolides ja õppeasutistes kokku enam kui veerand kogu elanikkonnast — umbes 47,5 miljonit isikut.

Paljud rahvad, kellel polnud omakeelset kirjandust, said alles nõukogude võimu all endile tähestiku; nad teostasid hariduse andmise oma emakeeles, lõid oma kirjanduse, oma teatri, oma haritlaste kaadrid.

Üheainsa, nimelt 1936. aasta kestel ilmus trükist 183 miljonit raamatut NSV Liidu rahvaste keeltes, vene keeles ilmunud raamatuid kaasa arvamata. Ajalehti ilmub NSV Liidus 59 keeles ja raamatuid 111 keeles. Võrreldуna tsaariaegse Venemaaga on ajalehtede tiraaž suurenenud 14 korda. Aastast aastasse laieneb raamatukogude, lugemistubade, klubide, teatrite, kinode, staadionide, spordiväljakute, küla-laboratooriumide võrk.

Nõukogude intelligentsi-kaadrid, mis teise viisaastaku kestel küündisid 9,6 miljoni isikuni, kasvavad veelgi, sedamööda, kuidas teostub kultuurilise ülesehituse põhiülesanne — töölisklassi kultuurilis-tehnilise taseme tõstmine insener-tehnilisel tööalal töötajate tasemeni.

Erakordselt suur on Nõukogude Liidus teaduse osa, tolle eesrindliku teaduse oma, mis ei eraldu rahvast, mis teenib sotsialismi. Seltsimees Stalin viitas Papaninile ja Stahhanovile kui uuenduslastele teaduse alal. Nad on näidanud julge praktika ja tõsise teadusliku uurimise ühendamise eeskuju.

Teadus on NSV Liidus tihedalt seotud sotsialistliku ülesehitustöö praktikaga. Nõukogude teadus aitab ehitada tohutuid hüdroelektrijaamu, luua selliseid grandioosseid ehitisi nagu Moskva—Volga kanal, Valge mere — Läänemere kanal, Moskva allmaaraudtee, mis on parim maailmas, jne. Nõukogude konstruktorid on loonud kümneid uusi masinaid, töömasinaid ja instrumente. Eriti suured on nõukogude teaduslik-tehnilise mõtte edusammud lennuasjanduse alal. Nõukogude lennukite ja vesilennukite jt. andekad konstruktsioonid ja tehniliselt kõrgelseisev varustis lubavad nõukogude lendureil püstitada maailmarekordeid.

1936. a. juulis sooritasid meie riigi suur lendur Valeri Pavlovitš Tškalov ja ta seltsimehed grandioosse ringlennu Nõukogude Liidu põhja- ja idaosa kohal. Märtsis 1937 lendas ekspeditsioon Põhjanabale. Lennukeid juhtisid parimad lendurid, eesotsas Nõukogude Liidu sangari Vodopjanoviga. Mais laskusid lennukid Põhjanabale. Lennukid jätsid jääpangale neli julget nõukogude patriooti Papaniniga eesotsas. 274 ööpäeva kestel triivisid papaaninlased jääpangal 2500 km. Erakordselt raskeis tingimustes tegid nad pingutavat teaduslikku tööd ja rikastasid maailma teadust uute materjalidega elu kohta Arktises.

18.—19. juunil 1937 lendasid, võites tsükloone ja jäätumisi, Moskvast üle Põhjanaba Ameerikasse lendurid-sangarid Tškalov, Baidukov ja Beljakov; kuu aja pärast kordasid seda lendu Gromov, Jumašov ja Danilin,

seades üles uue pikalennurekordi. Kõigil neil lendudel oli teaduslik eesmärk — uurida ühenduse pidamise võimalusi Ameerikaga üle Põhjanaba.

Samasuguse suure teadusliku töö sooritas ka 1938.—1939. a. jäälõhkuja „Sedov'i" mehine meeskond.

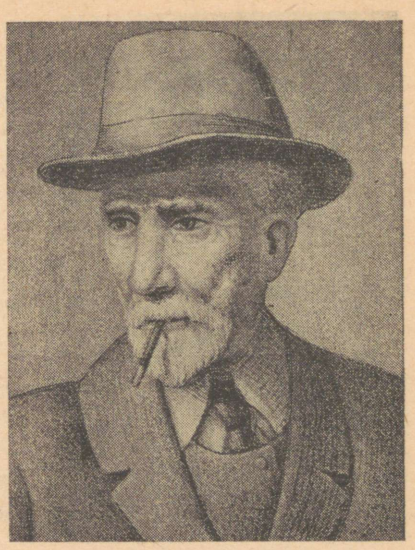

I. V. Mitšurin.

Nõukogude põllumajandusteadus aitab muuta meie maa loodust. Nõukogude Liidus said laialdase tähelepanu osaliseks geniaalse geneetiku Mitšurini avastused, kes enne revolutsiooni 45 aasta kestel ei leidnud tunnustust. Mitšurin sai võimaluse jätkata oma katseid taimede ristsugutamise ja uute liikide (hübriidide) aretamise alal tohutus mõõtkavas ja laial teaduslikul alusel. Suure aiandusteadlase töö jätkaja, talurahva perekonnast võrsunud akadeemik Lõssenko on rakendanud samu põhimõtteid põllukultuuride uurimisel. Ta töötas välja õpetuse perioodilisusest taimede arengus ja leiutas nisu jarovisatsiooni (suvistamise) meetodi, mis tõstab teravilja viljakust. Nõukogude akadeemik-bolševik V. R. Viljams töötas välja heinakultuuride külvikorra teooria. Akadeemik Tsitsin ristsugutas nisu ja orasheina seemneid ning lõi uue, mitmeaastase põuakindla nisutüübi. „Eksperimenteerige julgemini, küllap meie teid toetame," ütles seltsimees Stalin jutlemisel akadeemik Tsitsiniga. Koos Nõukogude riigi teadlastega ja nende juhtimisel teevad teaduslikku tööd tuhanded eesrindlikud kolhoosnikud, töötades külalaboratooriumides ja katsepõldudel põllumajanduslike taimede põuakindlate ja kõrgete saakidega sortide aretamise alal.

Võimsalt on meie riigis arenenud ka füüsika, matemaatika, füsioloogia ja teised teadused. Edukalt töötatakse ka agrofüüsika, päikese radiatsiooni ja fotokeemiliste muunduste probleemide kallal. Nõukogude matemaatik, akadeemik Vinogradov leidis hiilgava lahenduse Holbach'i probleemile, mille kallal on peaaegu 200 aastat töötanud terve maailma suurimad matemaatikud.

Suure vene teadlase, nüüdisaegse füsioloogia isa, akadeemik I. P. Pavlovi tööd on rikastanud maailma teadust uute saavutustega loomade kõrgema närvitegevuse uurimise alal. Alles nõukogude võimu all omandas

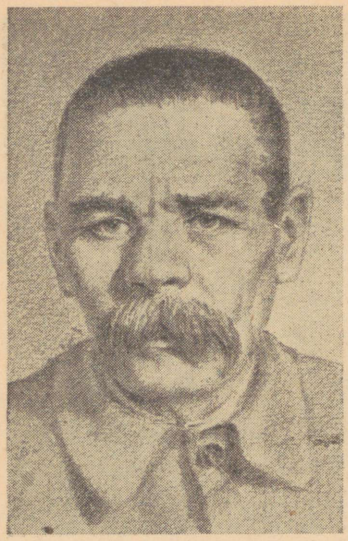

Maksim Gorki.

see töö õige ulatuse. Pavlovi ja ta kaastööliste töötamise jaoks ehitati Leningradi lähedal Koltušõs teaduslik linnake.

NSV Liidus, nagu ei kusagil mujal maailmas, areneb mitte üksnes teaduslik-eksperimentaalne, vaid ka teaduslik-teoreetiline töö. Suurel marksistlik-leninlikul teoorial on NSV Liidus piiramatud arenemisvõimalused. Marxi ja Engelsi, Lenini ja Stalini teoseid kirjastatakse miljonilistes tiraažides. Suurima armastuse osaliseks meie töötava rahva laiades massides on saanud meie kodumaa ajalugu ja bolševike partei ajalugu. Aastal 1938 ilmus seltsimees Stalini sulest väljapaistev teaduslik teos „Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajaloo lühikursus". Temas on tihedalt ja kujukalt jäädvustatud Lenini-Stalini partei paljuaastaline kuulsusrikas ajalooline teekond ja Lenini-Stalini partei võitluskogemused ning marksismi-leninismi alused.

NSV Liidus on loodud maailma teaduslike raamatute varasalved — Lenini-nimeline raamatukogu Moskvas, Saltõkov-Štšedrini-nimeline raamatukogu Leningradis jt.

NSV Liidus on ulatuslikku teaduslikku tööd arendanud Üleliiduline Teaduste Akadeemia ning ta arvukad instituudid, samuti ka sellised ülemaailmalise tähtsusega asutised nagu Marxi-Engelsi-Lenini Instituut jt.

Sotsialismi päikese all on võimsalt õitsele löönud NSV Liidu rahvaste kunst. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mis vabastas rahvad orjusest, avas laiadele rahvamassidele juurdepääsu kultuurile ja kunstile. Rahvale muutusid kättesaadavaks kõik inimkonna poolt loodud väärtused. Nõukogude kunst on uus kunst, kõigepealt oma temaatikalt. NSV Liidu kunsti peateemadeks on revolutsioon, ta sündmused, ta inimesed ja ideed. Nõukogude kunsti meetodiks on ta sotsialistlik realism. Nõukogude parimad kirjanikud on andunud sotsialismile.

Määratu suurt osa nõukogude perioodi revolutsioonilise kirjanduse arengus on etendanud suur proletaarne kirjanik ja töötava rahva ustav sõber M. Gorki. 1921. a. sõitis raskesti haige Gorki Lenini õhutusel ravimisele Itaaliasse, kuid ei kaotanud ka seal tihedat sidet nõukogude

isamaaga, NSV Liidu töötava rahvaga. Itaalias kirjutas ta teosed: „Minu ülikoolid", „Artamonovite ettevõte", „Klim Samgini elu" I köide. 1928. a. pöördus Gorki tagasi kodumaale ja andis vaimustusega oma jõud uue, sotsialistliku kultuuri loomisele NSV Liidus. Ta kujunes suure hulga kirjanduslike ja hariduslike ürituste algatajaks ja innustajaks. Väljapaistvate teenete eest NSV Liidu töölisklassi suhtes annetati Maksim Gorkile Lenini orden. Suure humanistina vihkas Gorki kirglikult rahva ja sotsialismi vaenlasi, eriti fašismi. „Kui vaenlane ei alistu, siis ta hävitatakse," nii sõnastas ta oma suhtumist rahva vaenlastesse. Rahva vaenlased — trotskistid — tapsid suure rahvakirjaniku-võitleja.

V. V. Majakovski.

Revolutsiooniga on seotud ka nõukogude perioodi andekaima poeedi V. V. Majakovski (1893—1930) loomingu õitseng. Tema luuletusi ja poeeme revolutsioonieelsest perioodist läbib kodanliku korra vihkamine. Majakovski andis kogu oma suure talendi revolutsiooni teenistusse. Ta kirjutas luuletusi, joonistas plakateid, lõi väljapaistvaid revolutsioonile pühendatud poeeme („150 miljonit", „Vladimir Iljitš Lenin", „Hästi" jt.). Kodusõja aastail organiseeris Majakovski Rosta „aknad", s. t. poliitilised agitatsiooniplakatid, mis kutsusid üles võitlema nõukogude võimu eest ja ülistasid töösangareid.

Nõukogude kirjandus andis rea ilmekaid, proletaarsele revolutsioonile, kodusõjale ja sotsialistlikule ülesehitustööle pühendatud kunstiteoseid. Neist võiks mainida selliseid teoseid nagu Šolohhovi „Vaikne Don" ja „Ülesküntud uudismaa", Fadejevi „Purustus" ja „Viimne Udege'st", Furmanovi „Tšapajev", Serafimovitši „Raudne voolus", Bagritski „Mõte Opanassist" jt. Suure populaarsuse osaliseks on saanud nõukogude kirjanike loodud ajaloolised romaanid: suure kirjandusmeistri A. N. Tolstoi „Peeter I", Novikov-Priboi „Tsušima", Tõnjanovi romaanid Gribojedovist ja Puškinist ning teised. NSV Liidu laiade lugejate-masside armastust on pälvinud Nikolai Ostrovski raamatud „Kuidas karastus teras" ning „Tormi sünnitatud", mille autori elu ja looming on läbi imbunud tõelise revolutsioonilise paa-

tosega. Jäänud pimedaks ja kaotanud liikumisvõime raske haava ja kodusõjale järgnenud haigustumise tagajärjel, leidis noor kirjanik-bolševik endas mehisust ja jõudu jätkata viimse hingetõmbeni partei ja revolutsiooni teenimist sõnakunstiga.

Seltsimees Stalin nimetas nõukogude kirjanikke „inimhingede inseneriks" ja nõudis neilt meie suurele ajastule kaasakõlavate teoste loomist. Kirjanike kongressil kõneles seltsimees A. A. Ždanov nõukogude kirjanike ülesandeist: „Olla inimhingede inseneriks — see tähendab seista mõlema jalaga reaalse elu pinnal... Nõukogude kirjandus peab oskama näidata meie sangareid, peab oskama heita pilku meie homsesse päeva."

Nõukogude maa kultuur, ühtlane oma sotsialistlikult suunitluselt ja vormide mitmekesisuselt, loodi kõigi NSV Liidu rahvaste ühtlase sotsialistliku kultuurina. Iga üksiku rahva, vormilt rahvusliku ja sisult sotsialistliku kultuuri areng toimub lähimas koostöös teiste Liidu rahvaste kultuuriga ja esijoones eesrindliku vene kultuuriga. Rahvuslik kultuur on sügavalt rahvalik kultuur.

Selle kultuuri väljapaistvamaks ja karakteersemaks esindajaks on Kasahstani vanim rahvaluuletaja akõn (laulik) D ž a m b u l. Juba varases nooreas, ränneldes mööda Kasahstani steppe, hakkas ta koostama oma tähelepandavaid laule. Vaevalt 50-aastane, jäi Džambul loominguliselt kängu; kui oli aga saabunud suur proletaarne revolutsioon, noorenes taas 70-aastase akõni süda.

Proletaarne revolutsioon on imekombel muutnud ka Dagestani rahvalauliku — ašug S u l e i m a n S t a l s k i saatust. Lesgiini kehviku pojana kasvas Suleiman üles vaesuses. Ta laulud olid kurvad, tulvil valu. Kui neis hakkas kostma üleskutse võitlusele, keelasid võimud tal laulude koostamise ja laulmise. Suleiman Stalski, selle XX sajandi Homerose (M. Gorki väljenduse järgi) looming hoogustus võimsalt sotsialismi olukorras. Väljapaistvad on ta poeemid „Dagestan", „Laul seltsimees Stalinist", „Mõtted kodumaast", „Poeem Sergost" jt.

Ukrainas on nüüdisaja suurimaks luuletajaks P. G. T õ t š i n a, kes on tihedalt seotud töölisklassiga. Tema luuletuskogust „Partei juhib" õhkub sügavat siirust ja armastust rahva vastu.

Valge-Vene väljapaistev rahvalik luuletaja J a n k a K u p a l a — päritolult talupoeg — läbis tee mustatöölisest kirjanikuni ja akadeemikuni. Ta kirjanduslik tegevus algas 1905. aastast, kuid tõelisele õitsengule jõudis Kupala looming alles nõukogude võimu all. Eriti populaarsed on tema kolhoosielule pühendatud luuletused ja poeemid.

Armeenia NSV rahvaluuletaja A k o p A k o p j a n oli Armeenia esimene proletaarne kirjanik, kes pühendas oma luuletused tööliste elule ja tööle.

Uueks muutunud on Nõukogude Liidu rahvaste laulud. Eriti palju laule loovad rahvalaulikud, luuletajad ja leelutajad Leninist ja Stalinist.

Kõrgemal kõigist laul Leninist kõlab,
temata poleks ju laulugi teist,
kui vaid too, mis ulguvalt vingus ja kilas
tsaari ees kummardund laulike suist
rikaste kiituseks —

laulavad kolhoosnikud-tadžikid.

Ukraina kolhoosnikud laulavad ühes oma lauludest:

Oleme kui kaljud kõvad,
meid ei keegi purusta —
sellepärast, et meid Stalin
õpetanud elama.

On muutunud vene küla juhulaulud (tšastuškad"), peegeldades õnnelikku ja lõbusat kolhoosielu:

Tõmban lõõtsa laiemale,
plikad laulul toetavad,
kuulutan ma ilmamaale,
kolhoosnikud kuis elavad.

Intensiivselt areneb meie riigis kunst. Nõukogude teatrid asuvad oma kunstilisilt saavutusilt esimesel kohal Euroopas. Nõukogude teatril on rikkalikult klassikalisi traditsioone. Sügavaima kunstilise realismiga lavastab nõukogude teater vene ja maailmakirjanduse klassikute näidendeid, näidates vana Venemaad, kasvatab vihkamist rõhujate ja armastust nõukogude kodumaa vastu.

Esimesed nõukogude näidendid olid pühendatud revolutsioonile ja kodusõjale. Nad on saavutanud kindla koha suuresti avardunud nõukogude dramaturgia repertuaaris.

Nõukogude ja ajaloolis-revolutsiooniline temaatika innustab ka meie komponiste. Nõukogude komponistid Mjaskovski, Šostakovitš, Šaporin, Prokofjev, Dzeržinski jt. on loonud süžeelt ja ideelisuselt väljapaistvaid sümfoonilisi teoseid ja oopereid.

Õitsengut elab üle nõukogude kinotööstus — see tähtsaim ja massidele lähim kõigist kunstiliikidest. Esimene helifilm „Sõiduluba ellu", mis kujutas hoolduseta laste saatust, kellele nõukogude võim andis „sõiduloa ellu", pani alguse uutele tähelepandavaile revolutsioonifilmidele. Tema järel ilmunud filmid „Tšapajev", „Oleme Kroonlinnast", „Lenin Oktoobris",

V. I. Lenin. *Merkurovi skulptuur.* J. V. Stalin. *Merkurovi skulptuur.*

„Lenin 1918. aastal", triloogia Maksimist, „Štšors", „Suur kodanik", „Valitsuse liige" jt. panevad kaasa elama miljoneid vaatajaid mitte ainult NSV Liidus, vaid ka piiri taga. Nõukogude võimu kestel on saavutanud suurt edu ka rahvusvabariikide teater ja muusika. Ukrainas on kerkinud üles terve plejaad noori komponiste, kes on kasutanud oma sümfoonilisiks teoseiks ja oopereiks ülirikkalikku ukraina folkloori.

Gruusia ooperimuusika loojaks on „Gruusia Glinka" — Zahhari Paliašvili, kes juba enne revolutsiooni oli kirjutanud ooperi „Abessalom ja Eteri", 1924. a. aga ooperi „Daissi", mis on populaarne mitte ainult Gruusias, vaid ka väljaspool Gruusia piire.

Aserbaidžanis on nõukogude ooperi rajajaks komponist Gadžibekov, kes pärast revolutsiooni on kirjutanud ooperi „Ker-Oglõ". Ta enne revolutsiooni kirjutatud oopereist on saanud erilise populaarsuse osaliseks ooper „Medžnun ja Leila".

Armeenia muusika loojaid enne revolutsiooni oli Komitas, kes osavalt kasutas folkloori ja avaldas suurt mõju armeenia muusika edasisele arengule. Suurt osa armeenia teatri ja muusika arengus nõukogude võimu aastail on etendanud komponist Spendiarov. Ta parimad teosed on ooper „Almast" ja „Erevani etüüdid".

Suurt osa on teater ja muusika saavutanud Usbekistanis, kus enne revolutsiooni üldse polnud teatrit. Ooperid „Farhad ja Širin", „Gjulsara" jt. on saanud väga populaarseks.

On loodud ka kasahhi ja kirgiisi teater. Rahvad, kes hiljuti veel ei tundnud noodikirja, on kasvatanud endale komponiste, muusikuid ja ooperilauljaid.

Partei ja valitsus otsivad üles ja kasvatavad hoolikalt tuhandeid talente rahva seast, keda tsarismi ajal lämmatati ja moonutati. Pealinna teatreis esineb tihti lauljaid ja muusikuid, kes alles eile töötasid kolhoosipõldudel või vabrikuis. Nõukogude muusikuid tuleb võitjaiks rahvusvahelistel pianistide ja viiulikunstnike võistlusil.

Nõukogude rahvas armastab ja austab luuletajaid, lauljaid, näitlejaid, muusikuid ja kunstnikke. Paljud neist on valitud saadikuiks ülemnõukogudesse. NSV Liidu kultuuri õitseng näitab tervele maailmale, millist hulka hiilgavaid talente sünnitab sotsialistlik kord. Õigustatud uhkusega vaatab nõukogude rahvas tagasi oma ajaloolisele teele, pidades meeles suure Stalini sõnu:

„Meeldiv ja rõõmustav on teada, mille eest heitlesid meie inimesed ja kuidas nad saavutasid maailma-ajaloolise võidu. Meeldiv ja rõõmustav on teada, et veri, mida meie inimesed rohkesti on valanud, ei ole valatud asjata, et see on tulemusi andnud. See relvastab vaimselt meie töölisklassi, meie talurahvast, meie töötavat intelligentsi. See viib edasi ja äratab õigustatud uhkustunnet. See kinnitab usku oma jõududesse ja mobiliseerib uuele võitlusele kommunismi uute võitude saavutamiseks." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 471—472.)

§ 65. NSV Liidu võitlus rahu eest teise imperialistliku sõja olukorras.

NSV Liidu võitlus rahu eest. Juhtides ja suunates võimsat sotsialistlikku ülesehitustööd NSV Liidus, ütles seltsimees Stalin oma ettekandes XVIII parteikongressil märtsis 1939 NSV Liidu välispoliitikast järgmist:

„Nõukogude Liidu välispoliitika on selge ja arusaadav:

1) Meie oleme rahu ja asjalike sidemete süvendamise poolt kõigi riikidega, seisame sel positsioonil ja jääme sellele püsima, kuivõrd need riigid peavad samasuguseid suhteid Nõukogude Liiduga, kuivõrd nad ei püüa riivata meie riigi huvisid.

2) Meie oleme rahulike, lähedaste ja heanaaberlike suhete poolt kõigi naaberriikidega, kel on ühine piir NSV Liiduga, seisame sel positsioonil ja jääme sellele püsima, kuivõrd need riigid peavad samasuguseid suhteid Nõukogude Liiduga, kuivõrd nad ei püüa otseselt või kaudselt riivata Nõukogude riigi piiride tervikluse ja puutumatuse huvisid.

3) Meie oleme agressiooni ohvriks langenute ja oma kodumaa iseseisvuse eest võitlevate rahvaste toetamise poolt.

4) Meie ei karda agressorite ähvardusi ja oleme valmis vastama kahekordse hoobiga sõjaõhutajate hoobile, kes püüavad rikkuda Nõukogude piiride puutumatust." (S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk. 504—505.)

Seltsimees Stalin pani ette ka edaspidi ajada rahupoliitikat, et mitte lasta sõjaprovokaatoreil kiskuda NSV Liitu konflikti.

Arvestades üha kasvavat uue maailmasõja tekkimise ohtu ja otsest pealetungi ähvardust NSV Liidule, alustas Nõukogude valitsus läbirääkimisi Inglis- ja Prantsusmaa esindajatega vastastikuse abistamise pakti sõlmimise asjus fašistliku agressiooni vastu Euroopas. Ent läbirääkimised jäid tagajärjetuks nende riikide äärmiselt reaktsiooniliste ja NSV Liidule vaenulikkude ringkondade urgitsuste tõttu; kokku leppides fašist-

liku Saksamaaga püüdsid nad viimase agressiooni suunata ainult Nõukogude Liidu vastu.

Vahepeal aga tegi Saksa valitsus NSV Liidu valitsusele ettepaneku sõlmida mittekallaletungi leping. See leping määras kindlaks kahe suurima Euroopa riigi vahel rahu kindlustamise alused, kuigi nende riikide vahekorrad fašistide võimuletulekust saadik olid väga pinevad. Samal ajal võimaldas see leping Nõukogude Liidul tarvilisel määral oma jõude ette valmistada juhuks, kui fašistlik Saksamaa tungiks NSV Liidule kallale. Seepärast nõustuski Nõukogude valitsus Saksamaa poolt esitatud mittekallaletungi lepingule alla kirjutama.

23. augustil 1939. a. Moskvas alla kirjutatud lepingus toonitati: „Mõlemad lepinguosalised kohustuvad hoiduma igasugusest vägivallast, igasugusest agressiivsest tegevusest ja igasugusest kallaletungist üksteisele, olgu see üksikult või koos teiste riikidega."

Hinnates Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel sõlmitud mittekallaletungi lepingu ajaloolist tähtsust, ütles seltsimees Stalin oma raadiokõnes 3. juulil 1941:

„Võidakse küsida: kuidas oli võimalik, et Nõukogude valitsus nõustus sõlmima mittekallaletungi lepingut sääraste reetlike ja alatute inimestega nagu Hitler ja Ribbentrop? ... Mittekallaletungi pakt on rahu pakt kahe riigi vahel. Just säärase pakti pani Saksamaa meile ette 1939. aastal. Kas võis Nõukogude valitsus keelduda sellisest ettepanekust? Ma arvan, et ükski rahuarmastav riik ei saa keelduda rahuleppest naaberriigiga isegi siis, kui selle riigi eesotsas seisavad sääraseid kurjategijad ja inimsööjad nagu Hitler ja Ribbentrop. Seda muidugi ainult sel tingimusel, kui rahulepe otseselt ega kaudselt ei riiva rahuarmastava riigi territoriaalset terviklikkust, iseseisvust ja au. Teatavasti on Saksamaa ja NSV Liidu vaheline mittekallaletungi pakt just niisugune leping.

Mida me võitsime, sõlmides Saksamaaga mittekallaletungi pakti? Meie kindlustasime oma maale poolteiseks aastaks rahu ja võimaluse ette valmistada oma jõude vastulöögiks, kui

fašistlik Saksamaa paktist hoolimata riskiks kallale tungida meie maale." (S t a l i n, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn 1946, lk. 12—13.)

Nõukogude valitsuse õige seisukoht leidis täielikku kinnitust järgnevates sündmustes. 1. septembril 1939 tungis fašistlik Saksamaa Poolasse. Alanud sõda võttis peagi üle-euroopalise iseloomu. Esialgu astusid sõtta Inglismaa ja Prantsusmaa, keda sidusid Poolaga liidulepingud. Siis tõmmati sõtta sakslaste poolt okupeeritud Norra, Belgia, Holland ja Taani.

Nii loodi Euroopas platsdarm sõja ülekandmiseks Prantsuse pinnale ja Inglismaa vastu. Juunis 1940 ühines Saksamaaga Itaalia, kuulutades sõja Inglis- ja Prantsusmaale.

Nõukogude valitsus, jäädes truuks oma rahupoliitikale, astus rea samme sõjaohu vältimiseks. Kuulutades end erapooletuks ja valjusti sellest kinni pidades, võttis Nõukogude valitsus ühtlasi tarvitusele abinõud oma välise julgeoleku kindlustamiseks.

Nõukogude valitsuse tark välispoliitika kindlustas veelgi enam Nõukogude Liidu osatähtsust rahvusvaheliste küsimuste lahendamisel ja tema autoriteeti kogu maailma töötava rahva silmis.

Lääne-Ukraina taasühendamine Ukraina NSV-ga ja Lääne-Valge-Vene taasühendamine Valge-Vene NSV-ga. Varsti pärast sõja puhkemist purustati Poola väed ja Poola valitsus evakueerus. Poola rahvastik jäeti saatuse hooleks.

Neis olukordades ei võinud Nõukogude valitsus ükskõikselt suhtuda oma Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valge-Venemaal elutsevate verevendade — ukrainlaste ja valgevenelaste — saatusse. Pealegi tekitas olukord Poolas igasuguste NSV Liidule kardetavate juhuste tekkimise hädaohu.

17. septembril 1939 teatas Nõukogude valitsuse juht seltsimees Molotov oma raadiokõnes, et Nõukogude valitsus oli teinud korralduse Punaarmee ülemjuhatusele, anda vägedele käsk ületada piir ja võtta oma kaitse alla Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Venemaa rahvastiku elu ja vara. Valgevenelased

ja ukrainlased elasid Poolas õigusteta rahva olukorras. Nende keelt, kultuuri ja rahvuskombeid kiusati taga. Ukraina ja valge-vene rahvuslikud koolid olid hävitatud. Enamik Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Venemaa elanikkonnast oli kirjaoskamatu. Ukrainlastel ja valgevenelastel polnud õigust olla riigiameteis. Idapoolseil ääremail, mida Poola valitsus nimetas „kressideks", kuulus peaaegu kogu maa Poola mõisnikele. Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Venemaa talupojad aga valdasid ainult kääbuslikke jaosmaid, mis ei võimaldanud neile isegi poolnäljast äraelamist. Mõisnike kõrval loodi Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valge-Venemaal „asunike", s. t. poola kulakute majapidamisi.

Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Venemaa talupojad üritasid korduvalt ülestõuse poola panide vastu. Ülestõusude mahasurumiseks saadeti karistussalku, kes kohtlesid talupoegi julmalt.

Poola valitsus ei lubanud arendada tööstust idapoolseis „kressides". Hoolimata tohutuist loodusvaradest vähendati tööstust Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valge-Venemaal, sest valitsus vaatas „kressidele" ainult kui Poola läänepoolsete tööstusrajoonide põllumajanduslikule ja toorainete baasile. Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene töölised kannatasid tööpuuduse all; neile maksti kaks-kolm korda vähem kui Poola kesk- ja läänerajoonide töölistele.

Raskes seisundis oli ka intelligents. Ukrainlastele, valgevenelastele ja juutidele oli peaaegu täiesti suletud sissepääs kesk- ja kõrgemaisse õppeasutistesse. Kui ka üksikuil neist õnnestus suurte ohvrite ja pingutuste varal omandada kõrgemat haridust, siis ometi nende teadmised ja võimed ei leidnud rakendamist.

Seepärast võttiski Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene töötav rahvas rõõmuhõisetega vastu oma vabastaja — Punaarmee.

Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valge-Venemaal teostati üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel ning salajasel hääle-

tamisel laialdased, demokraatlikud valimised rahvuskogudesse. Täites rahva tahet, kuulutasid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene rahvuskogud oma territooriumil välja nõukogude võimu, otsustasid konfiskeerida mõisnike, kloostrite ja tähtsamate riigiametnike maad ning anda nad ilma igasuguse väljaostuta töötavaile talupoegadele kasutamiseks ning kuulutasid pangad ja suurtööstused natsionaliseerituks. Rahvuskogud pöördusid NSV Liidu Ülemnõukogu poole palvega võtta vastu Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene rahvad nõukogude rahvaste suurde perre. NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk rahuldas Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene töötava rahva palve oma istungeil 1. ja 2. novembril 1939.

NSV Liidu loodepiiride julgeoleku kindlustamine. Hoogustunud teine imperialistlik sõda esitas Nõukogude valitsusele tungiva ülesande kindlustada NSV Liidu loodepiire.

Nõukogude valitsus tegi Soome valitsusele ettepaneku sõlmida leping tingimustel, mis oleksid kasulikud mõlemale riigile ja kindlustaksid NSV Liidu loodepiiride, eriti Leningradi julgeoleku. Kuid Soome valitsus võttis läbirääkimistel NSV Liiduga leppimatult vaenuliku hoiaku. Nõukogude ja Soome piiril algasid Soome sõjalise kliki provokatsioonid, mis läksid Nõukogude piiriväeosade tulistamiseni kahureist Leningradi külje all. Seepärast teatas Nõukogude valitsuse juht seltsimees Molotov oma raadiokõnes 29. novembril 1939, et Nõukogude valitsus, olles seatud fakti ette, et Soome väed on tunginud Nõukogude piiride kallale, on sunnitud Soomest ära kutsuma oma poliitilised ja majanduslikud esindajad. Punaarmeele anti käsk panna piir kõigile Soome sõjaväelise kliki väljatungidele. Oma kõnes paljastas seltsimees Molotov välismaise kodanliku ajakirjanduse laimavaid väljamõeldisi, mis väitsid, nagu taotleks NSV Liit Soome okupeerimist ja liitmist NSV Liiduga või nõukogude valitsuse loomist Soomes. „Meie seisame kindlalt selle eest," ütles seltsimees Molotov, „et soome rahvas ise otsustaks oma sise- ja välisasju, nii nagu ta ise peab seda tarvilikuks . . . Meie sammude ainsaks eesmärgiks on

Nõukogude Liidu ja eriti kolme ja poole miljonilise rahvastikuga Leningradi julgeoleku kindlustamine."

Saksa fašistidega ammu ühendusse astunud Soome sõjaline klikk, olles mõnede imperialistlike riikide nõukogudevastaste ringkondade poolt üles ässitatud, alustas sõda Nõukogude Liiduga. Hoolimata raskeimaist oludest ja viiekümnekraadisest pakasest murdis Punaarmee läbi kindlustised Karjala maakitsusel, mida peeti vallutamatuiks ja mis olid ehitatud vastavalt nüüdisaegse sõja-insenerikunsti nõuetele.

Valge-Soome armee sai lüüa. Ta kaotas üle poole oma koosseisust surnuina ja haavatuina.

Soome valitsus oli sunnitud rahu paluma.

12. märtsil 1940 kirjutati alla rahule Soomega. NSV Liidu ja Soome vahel määrati uus riigipiir, mis kindlustab Leningradi ja Murmanski julgeolekut. NSV Liidu koosseisu liideti kogu Karjala maakitsus Viiburi linna ja Viiburi lahega. Soome valitsus ja NSV Liit andsid vastastikuse mittekallaletungi kohustuse ning kohustusid mitte osa võtma riikide liitudest, mis on sihitud teise lepinguosalise vastu.

Rahuleping NSV Liidu ja Soome vahel demonstreeris veel kord Nõukogude Liidu poliitikat väikeste riikide suhtes. Olles purustanud Soome armee, osutas NSV Liit suuremeelsust Soome vastu. Tal oli täielik võimalus okupeerida kogu Soome ja nõuda kontributsiooni oma sõjakulude katteks. Kuid NSV Liit piirdus Leningradi ja Murmanski julgeoleku kindlustamiseks vajaliku miinimumiga.

NSV Liidu Ülemnõukogu esimese kokkukutse VI sessioon võttis 13. märtsil 1940 vastu otsuse võidetud territooriumide ühendamise kohta Karjala ANSV-ga ja Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistliku Liiduvabariigi loomise kohta. Seega tekkis vennalike liiduvabariikide peres uus, kaheteistkümnes liiduvabariik. See oli uus samm paljudest rahvustest koosneva sotsialistliku nõukogude riigi kindlustamisel.

Bessaraabia küsimuse pärast tekkinud Nõukogude ja Rumeenia konflikti rahulik lahendamine. Stalini rahupoliitika

suurimaks võiduks oli ka Nõukogude ja Rumeenia pikaleveninud konflikti rahulik lahendamine Bessaraabia küsimuses.

Nõukogude valitsus polnud kunagi leppinud Bessaraabia vägivaldse anastamisega Rumeenia poolt, kes oli okupeerinud selle ala, kasutades Nõukogude Vene rasket sõjalist olukorda 1918. a. Üle kahe aastakümne oli moldaavia rahvas vägivaldselt lõhestatud: ühel pool Dnestrit õitses Nõukogude Moldaavia, teisel pool ägas Rumeenia bojaaride ikke all moldaavlastega ja ukrainlastega asustatud okupeeritud Bessaraabia. Rumeenia tegi Bessaraabia oma asumaaks. Bessaraabia muutus äärmiselt kehvaks, laostatuks ja majanduslikult veelgi mahajäänumaks maaks kui varem. Isegi Rumeenia ametlikel andmeil ulatus kehvuse tagajärjel laste suremus Bessaraabia külades kohutava määrani. Rumeenia mõisnikud, kapitalistid ja kõrgemad ametnikud haarasid oma kätte maad, vabrikud ja tehased ning muutsid Bessaraabia rahva õigusteta orjadeks. Kümned tuhanded eesrindlikud Bessaraabia inimesed tapeti ja piinati surnuks Rumeenia kaitsepolitsei poolt. Bessaraabia töötav rahvas vastas okupantide verisele survele ülestõusudega. Tähtsamad neist olid Hotini ülestõus 1919. a. ja Tatarbunarõ ülestõus 1924. a. Bessaraabia rahvas võitles väsimatult oma vabanemise eest Rumeenia bojaaride ikke alt ja taasühinemise eest NSV Liidu vennasrahvaste perega.

Samasugust ränka survet tuli taluda ka Põhja-Bukoviina rahval, kes kunstlikult oli eraldatud oma vendadest — ukrainlasist. Maad Bukoviinas olid haaratud mõisnike poolt. Siin valitses koloniaalne surve ja ekspluateerimine. Põhja-Bukoviina rahvas tõusis korduvalt üles võitluseks Rumeenia vallutajatega. 1918. a. novembris teostus Tšernovitsis peaaegu kõigi Bukoviina asustatud kohtade esindajate koosolek. See koosolek tegi otsuse liita Bukoviina Nõukogude Ukrainaga.

Nõukogude Liit tuli appi Bessaraabia vennasrahvaile. 26. juunil 1940 tegi Nõukogude valitsuse juht ja välisasjade rahvakomissar V. M. Molotov Rumeenia valitsusele ettepaneku anda Bessaraabia tagasi Nõukogude Liidule. Peale selle pani

Nõukogude valitsus ette anda üle Nõukogude Liidule ukrainlastega asustatud Bukoviina põhjaosa.

Rumeenia valitsus võttis need ettepanekud vastu. Nõukogude rahvaste perre astus 3 200 000 Bessaraabia töötajat ja 500 000 Bukoviina töötajat. Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvastik tervitas suure rõõmuga oma vabastajat — Punaarmeed. Vabastatud rahvad saatsid oma saadikud NSV Liidu Ülemnõukogu VII sessioonile palvega, moodustada Moldaavia Nõukogude Sotsialistlik Liiduvabariik ja taasühendada tema kaudu Bessaraabias asuv moldaavia rahvas Moldaavia ANSV-ga. NSV Liidu Ülemnõukogu VII sessioon rahuldas 2. augustil 1940 selle palve ja otsustas moodustada kolmeteistkümnenda nõukogude liiduvabariigi — Moldaavia NSV. Peale selle võeti vastu otsus Põhja-Bukoviina ja Bessaraabia kolme ukrainlastega asustatud maakonna liitmise kohta Ukraina Nõukogude Sotsialistliku Vabariigiga.

Leedu, Läti ja Eesti vastuvõtmine NSV Liitu. Uus rahvusvaheline olukord ja Nõukogude Liidu järjekindel rahupoliitika püstitasid uuel kujul NSV Liidu ja Balti riikide vastastikuste suhete küsimuse.

Leedu, nagu teisedki Balti riigid, saavutas rahvusliku ja riikliku sõltumatuse Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tagajärjel. Nõukogude valitsus tunnustas esimesena Leedu vabariiki. 12. juulil 1920 kirjutati alla rahuleping Vene NFSV ja Leedu vahel, mille järgi Leedu külge läks suur osa endisest Vilno kubermangust ja Vilno linn, Leedu riigi pealinn.

Leedu vabariik oli oma tekkimise momendist peale intriigide objektiks Euroopa riikidele ja eriti Poolale, kes avalikult taotles Leedu haaramist. Hoolimata Poola-Leedu kokkuleppe allakirjutamisest haaras Poola 1920. a. Vilno linna ja maakonna. Rahvasteliit tunnustas Vilnomaa haaramist. Ainult Nõukogude valitsus toetas Leedu protesti ega tunnustanud seda haaramist.

Nõukogude ja Leedu suhted põhinesid mõlema riigi huvide vastastikusel austamisel. 28. septembril 1926 kirjutati alla Nõu-

kogude ja Leedu vahelisele mittekallaletungi ja konfliktide rahuliku lahendamise lepingule. Nõukogude ja Leedu mittekallaletungi leping pikendati 1934. a. kümneks aastaks.

Nõukogude Liit andis alati võimast toetust Leedu riigile. 1927. a. hoidis Nõukogude Liit ära Poola reaktsiooniliste ringkondade poolt provotseeritud Poola-Leedu sõja. 1937. a. kontsentreeriti uuesti Poola vägesid Leedu piirile ja ainult NSV Liidu vahelesegamine takistas seda konflikti muutumast sõjaks Poola ja Leedu vahel.

Leedu töötav rahvas suhtus sügava rahuldus- ja tänutundega Nõukogude Liidu rahuarmastavasse ja sõbralikku poliitikasse. Kuid välismaised imperialistid püüdsid muuta Leedut sõjaliseks platsdarmiks NSV Liidu vastu. 1926. a. seimi valimistel sai reaktsiooniline natsionalistide partei Smetonaga eesotsas rängasti lüüa. Toetudes mõisnikele, sõjaväelisele klikile ja katoliku vaimulikele, teostas Smetona siis sõjalise riigipöörde ja seadis sisse oma isikliku diktatuuri. Töötavale rahvale loodi Leedus õigusetuse ja rõhumise režiim. Smetona suurendas mõisnike maaomandit ja koormas väiketalupoegi üle jõu käivate maksudega. Leedu rahvas tõusis korduvalt üles võitlusele Smetona verise režiimi vastu. Pärast Saksa-Poola sõja puhkemist Nõukogude valitsus, kes püüdis kindlustada NSV Liidu ja Leedu piiride julgeolekut, tegi Leedu valitsusele oktoobris 1939 ettepaneku sõlmida vastastikuse abistamise pakt ja andis Leedule tasuta üle Punaarmee poolt vabastatud Vilno linna ja maakonna. Kuid Smetona klikk, selle asemel et ausalt täita Leedu poolt sõlmitud pakti, hakkas valmistama ette uusi provokatsioone Nõukogude Liidu vastu.

NSV Liidu valitsus nõudis Leedu valitsuse koosseisu muutmist ja Punaarmee täiendavate osade vaba pääsu Leedusse NSV Liidu ja Leedu piiride julgeoleku kaitseks. Leedu rahvas võttis Punaarmee määratu suure rõõmuga vastu. Uuesti loodud valitsus organiseeris 14. ja 15. juulil 1940 demokraatlikud valimised Rahvuskogusse. Neil valimistel hääletas enam kui 99% valijaist Leedu Töötava Rahva Liidu kandidaatide poolt. Rah-

vuskogu võttis ühel häälel vastu otsuse kuulutada Leedu Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks ja saatis täisvolilise komisjoni paluma NSV Liidu Ülemnõukogu, et see võtaks Nõukogude Leedu vastu Nõukogude Liidu koosseisu.

Nõukogude Leedu esindajate palve rahuldati. NSV Liidu Ülemnõukogu VII sessioonil 3. augustil 1940 võeti Nõukogude Leedu vastu Nõukogude Liitu neljateistkümnenda üheõigusliku liiduvabariigina.

Sama tee läbis ka Läti kodanlik vabariik.

Nõukogude ja Läti vastastikused suhted olid reguleeritud rahulepinguga (augustist 1920), mis nägi ette ka mõlema riigi vastastikuste majandussuhete elavnemist. Kuid Lätis võimutsevad kodanlik-kulaklikud ringid keeldusid välismaiste imperialistide ässitusel kaubalepinguist NSV Liiduga. Alles 1926. a. lõpul, pärast Ulmanise reaktsioonilise valitsuse langemist, kujunesid NSV Liiduga normaalsemad vastastikused suhted, mida kinnitasid Läti ja Nõukogude garantiipakt (1927. a.) ning Läti ja Nõukogude kaubaleping (1927. a. juunis). Niinimetatud Talurahva Liidu liidri Ulmanise poolt teostatud reaktsioonilise riigipöörde järel kaotati Lätis kodanlik-demokraatlike vabaduste viimased jäänused. Hoolimata vastastikuse abistamise pakti sõlmimisest NSV Liiduga 5. oktoobril 1939, jätkas Läti kodanlus oma intriige, organiseerides NSV Liidu teadmata Balti riikide sõjalise liidu NSV Liidu vastu, kasutades seejuures „Balti Ententei", mis oli loodud juba 1934. a.

Nähes, et Läti valitsevad ringkonnad pole suutelised vastastikuse abistamise pakti ausalt teostama, tegi NSV Liidu valitsus ettepaneku muuta Läti valitsuse koosseisu ja nõudis Punaarmee osade sisselaskmist Lätti.

Vabad valimised Läti seimi andsid täieliku võidu Läti Töötava Rahva Liidu bloki kandidaatidele. Seim kuulutas Läti üksmeelselt Nõukogude Vabariigiks. Seimi täisvolilise delegatsiooni palvel võeti Läti NSV Liidu koosseisu 15. üheõigusliku liiduvabariigina.

Eesti ja Nõukogude vastastikused suhted olid määratud 1920. aasta alguses sõlmitud rahulepinguga, mis oli esimeseks lõheks Entente'i poolt NSV Liidu vastu organiseeritud blokaadis. Kuid NSV Liidu suhtes vaenulike riikidega seotud ja nende poolt ässitatav Eesti kodanlus toetas korduvalt nõukogudevastaseid avantüüre. 1922. a. mais hukkasid Eesti võimud Tallinnas Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee liikme, eesti rahvuskangelase Viktor Kingissepa ja esinesid koguni protestiga NSV Liidu valitsuse ees Eesti piiri lähedal asetseva Jamburgi linna Kingissepaks ümbernimetamise vastu.

Tallinna tööliste sangarlikku ülestõusu valge terrori vastu Eestis 1924. a. kasutas Eesti valitsus uueks nõukogudevastaseks kampaaniaks.

Välismaiste imperialistide otsese näpunäite järgi keeldus Eesti kodanlus 1925. a. sõlmimast kaubalepingut ja garantiipakti NSV Liiduga. Eesti kodanlik valitsus saboteeris ka vastastikuse abistamise pakti, mis sõlmiti 28. septembril 1939 NSV Liidu ja Eesti vahel. Astunud Balti riikide sõjalisse liitu, hakkas Eesti valitsev klikk ette valmistama sõda NSV Liidu vastu. Kuid Nõukogude valitsuse valvsus ajas nurja need provokatsioonid.

21. juunil 1940 pühkis Eesti töötav rahvas sõjaõhutajad minema ja tõstis võimule rahvavalitsuse. 14.—15. juuli valimised kindlustasid Eesti Riigivolikogu demokraatliku koosseisu. Selle esimesel istungil võeti ühel häälel vastu otsus kuulutada Eesti Nõukogude Vabariigiks ja astuda NSV Liitu.

Ülemnõukogu VII sessioon 1940. a. 6. augusti istungil kuulas ära Eesti Nõukogude Vabariigi täisvolilise delegatsiooni deklaratsiooni ja võttis Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi üksmeelselt vastu NSV Liitu 16. üheõigusliku liiduvabariigina.

Nõukogude rahva Suur Isamaasõda.

Hitlerliku Saksamaa reetlik kallaletung NSV Liidule. Teostades kolmanda stalinliku viisaastaku grandioosseid ülesandeid ja ajades kõrvalekaldumata ning kindlalt rahupoliitikat, ei unustanud Nõukogude valitsus samal ajal silmapilgukski imperialistide uue kallaletungi võimalust meie maale. Kui fašistlik Saksamaa hakkas avalikult Euroopa sõda laiendama, kutsus seltsimees Stalin Nõukogude Liidu rahvaid üles — olla valmis mobilisatsiooniks. Juba veebruaris 1938 kirjutas seltsimees Stalin vastuseks seltsimees Ivanovi kirjale: „Tõesti, oleks naeruväärt ja rumal sulgeda silmad kapitalistliku ümbritsuse tõiga ees ja arvata, et meie välisvaenlased, näiteks fašistid, parajal juhul ei tee katset rünnata sõjaga NSV Liitu."

Seltsimees Stalin nõudis meie riigi kaitsevõime tugevdamist. Ta kirjutas: „Igapidi tuleb suurendada ja tugevdada Punaarmeed, Punalaevastikku, Punalennuväge ja Osoaviahimi. Sõjalise kallaletungi ohu tõttu tuleb kogu meie rahvast mobilisatsiooni korras valvel hoida, et ükski „juhus" ega ükski meie välisvaenlaste trikk ei tabaks meid ootamatult."

Seltsimees Stalini hoiatus teritas nõukogude rahva tähelepanu, sundis teda ärksamalt valvama oma vaenlaste salaurgitsusi ja igapidi tugevdama Punaarmeed.

Nõukogude rahvas sai aru, et saksa fašistid eesotsas Hitleriga õhutavad uut verist sõda, mille tulemusena nad loodavad maailma valitsemist kätte võita. Hitler kuulutas sakslased „kõrgemaks rassiks", kõik teised rahvad aga alamateks, mittetäisväärtuslikeks rassideks. Erilise vihavaenuga suhtusid hitlerlased slaavi rahvastesse ja kõigepealt suuresse vene rahvasse, kes oma ajaloo jooksul enam kui üks kord astus võitlusse saksa agressoritega. Võidu puhul Maailmasõjas seadsid saks-

lased oma eesmärgiks välja tõrjuda enamik slaavlasi Uurali taha, teised aga füüsiliselt hävitada ja hukata.

Oma edaspidiste vallutusplaanide teostamiseks unistasid hitlerlased ära kasutada Nõukogudemaa hiiglasuured ressursid — nafta, kivisöe, toiduained. Lootes kiires korras purustada Nõukogude Liit, kavatses Hitler seejärel kogu oma jõud paisata ülejäänud maailma vallutamisele.

Oma plaani aluseks võtsid hitlerlased kindral Hoffmanni välksõja plaani, mis oli juba Esimese Maailmasõja ajal välja töötatud Venemaa ründamiseks ja purustamiseks. Selles plaanis nähti ette tohutu armeede koondamine meie kodumaa läänerindele, mõne nädalaga maa eluliste keskuste hõivamine ja kiire edasitung Sise-Venemaale kuni Uuraliteni. Hiljem täiendati seda plaani ja kinnitati hitlerliku väejuhatuse poolt „Barbarossa plaani" nime all.

Ööl vastu 22. juunit 1941 sai hitlerlik armee käsu ootamatult rünnata NSV Liitu, hoolimata mittekallaletungi paktist Saksamaa ja NSV Liidu vahel. Hitler lootis, et ta kahe-kolme kuuga lõpetab sõja. Tema plaan baseerus Saksa armee arvuliselt tunduvalt suuremal ülekaalul, selle mobiliseeritud seisundil, heal relvastusel ja sõjalistel kogemustel, samuti ka oletataval Nõukogude tagala nõrkusel. Hitler arvas, et sõjalise ebaõnne mõjutusel variseb nõukogude kord kokku, kuna tööliste ja talupoegade vahel tekivad konfliktid ja Nõukogude Liidu rahvaste vahel puhkevad rahvuslikud tülid.

Hitlerlike imperialistide kohutav sõjamasin alustas oma hävitavat tööd Baltikumis, Valge-Venes ja Ukrainas, ähvardades Nõukogudemaa elulisi tsentrumeid.

Saksamaa-vastase NSV Liidu sõja vabastuslik iseloom. Nõukogudemaad ähvardas hirmus hädaoht. Selle hädaohu puhul hoiatas nõukogude rahvast seltsimees Stalin oma raadiokõnes 3. juulil 1941. Ta kutsus nõukogude inimesi loobuma rahuaegsest mõnulemisest ja muretusest, astuma oma maa ja Oktoobrirevolutsiooni saavutuste kaitseks ning alustama Isamaasõda fašistlike orjastajate vastu. Sel ajaloolisel esinemisel

3. juulil 1941 määras seltsimees Stalin täpselt kindlaks Nõukogude Liidu vabastusliku ja õiglase Isamaasõja iseloomu ja reeturlikult ning alatult meie maale kallale tunginud hitlerliku Saksamaa ebaõiglase ja vallutusliku sõja iseloomu. Seltsimees Stalin paljastas hitlerlaste röövellikud kavatsused ja näitas, et nõukogude rahvaid ähvardab Saksamaa võidu puhul orjastamine ja rõhumine:

„Vaenlane on julm ja halastamatu," ütles seltsimees Stalin, „ta seab endale eesmärgiks vallutada meie maid, mis on niisutatud meie higiga, haarata meie vili ja õli, mis on toodetud meie tööga. Ta seab endale eesmärgiks mõisnike võimu taastamise, tsaarivalitsuse taastamise, venelaste, ukrainlaste, valgevenelaste, leedulaste, lätlaste, eestlaste, usbekkide, tatarlaste, moldaavlaste, grusiinlaste, armeenlaste, aserbaidžaanlaste ja teiste Nõukogude Liidu vabade rahvaste rahvusliku kultuuri ja rahvusriikluse hävitamise, nende saksastamise, nende muutmise saksa vürstide ja parunite orjadeks. Kaalul on seega Nõukogude riigi elu või surm, NSV Liidu rahvaste elu või surm, see — kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusse." (S t a l i n, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, 1946, lk. 14.)

Seltsimees Stalin väitis, et sõda hitlerliku Saksamaaga ei saa tunnistada tavaliseks sõjaks. See ei ole sõda ainult kahe armee vahel. See on kogu nõukogude rahva Isamaasõda saksa fašistlike rõhujate vastu, mille sihiks ei ole ainult meie maad ähvardava hädaohu likvideerimine, vaid ka kõigi Euroopa rahvaste abistamine, kes ägavad saksa fašismi ikke all.

Seltsimees Stalini kõne oli üheaegselt näidiseks teaduslikust ettenägelikkusest ja programmiks nõukogude rahva võitlusest hitlerliku Saksamaa vastu. Seltsimees Stalini üleskutsel tõusid kõik NSV Liidu rahvad üles oma kodumaa, tema au, vabaduse ja sõltumatuse kaitseks.

Fašistliku välksõja plaani kokkuvarisemine. Juba esimestel sõjakuudel selgus, kuivõrd alusetud olid fašistlikud plaanid Nõukogude armee purustamise kohta välksõjas ja Nõukogude

tagala ebastabiilsuse kohta. Vaenlase ajutised eelised — ootamatu kallaletung, tankide, lennukite ja automaatrelvade arvuline ülekaal, Euroopas teise rinde puudumine — võimaldasid Saksamaale saavutada teatud taktikalisi ja operatiivseid edusamme.

Ent Nõukogude Liidu sõjalised jõud kasvasid ja tugevnesid sõja käigus. Punaarmee kaitses visalt iga jalatäit Nõukogude maad. Nõukogude väejuhatus rakendas vaenlase surve vastu stalinliku strateegia ja aktiivse kaitse taktika. Vastase elavat jõudu väsitades ja verest tühjaks lastes, püüdis Punaarmee kõige kiiremas korras likvideerida vaenlase ajutist edu. Punaarmee kaitses viimase võimaluseni ennastsalgavalt Nõukogude linnu ja külasid. Nii kestis lahing Smolenski all peaaegu 30 päeva. Smolenskisse sissemurdnud Saksa tankidiviis hävitati linna tänavatel. Smolenski rajoonis jahvatati peeneks kümneid tuhandeid saksa sõdureid.

Veelgi kestvam ja ägedam oli Odessa kaitsmine. Linn pidas vastu ligikaudu 70 päeva. Sakslased ja rumeenlased paiskasid Odessa vastu 18 diviisi. Odessa kaitsjail oli kasutada kõigest 4 jalaväediviisi ja mõningaid mereväeüksusi ja maakaitseväelasi. Sellest hoolimata ei õnnestunud sakslastel rünnakuga vallutada Odessat. Linn jäeti Nõukogude vägede poolt maha strateegilistel kaalutlustel.

Ägedad lahingud olid käimas kogu piiril Jäämerest Musta mereni. Teostades stalinlikku taktikat aktiivsest kaitsest, hoidis Punaarmee visalt kinni hitlerlike väehulkade võimsat laviini. Hitleri armeed kandsid suuri kaotusi.

Hitlerlaste plaanid purustada Nõukogude Liit välksõjas läksid täiesti nurja.

Sakslaste purustamine Moskva all. Eriti vihaselt tungis vaenlane Nõukogude Liidu pealinna Moskva peale. Eesmärgiga sisse piirata ja vallutada Moskva, alustas Saksa väejuhatus pearünnakut 2. oktoobril 1941. Sakslased püüdsid Moskvat võtta hiigla „tangide" vahele: põhjast üle Rževi—Kalinini ja

J. V. Stalin.
NSV Liidu generalissimus.

lõunast üle Orjoli—Tuula. Hitler oli niivõrd kindel selle plaani teostamises, et määras isegi 7. novembriks 1941 Saksa vägede paraadi Punasel väljakul. Kuid Punaarmee ajas nurja hitlerlaste hullumeelsed plaanid.

Sõja esimestel päevadel loodi Riiklik Kaitsekomitee seltsimees Staliniga eesotsas. Tema juhtimisel hakkas kogu maa end ümber korraldama sõja otstarbeks. Viidi läbi üldmobilisatsioon ja õpetati välja Punaarmee täiendosi. Sõjatööstust laiendati. Rajoonidest, mida ähvardas okupeerimisoht, veeti käitised itta — Siberisse, Uuralisse, Kesk-Aasiasse. Vaenlase tagasitõrjumiseks organiseerisid Moskva elanikud rahvamaakaitseväe. Enam kui 160 000 maakaitseväelast-moskvalast moodustas uued diviisid, mis osutusid tugevaks külgkaitseks vaenlase lähenemisteel pealinnale. Kümned tuhanded moskvalased ehitasid Moskva ümber tugevad kaitseliinid. Moskvas kuulutati välja piiramisseisukord. Pealinna kaitset juhtis vahenditult seltsimees Stalin ise.

Sel silmapilgul, kui vaenlane püüdis läbi murda Moskvani, esines seltsimees Stalin Moskva Nõukogu pidulikul koosolekul 6. novembril 1941 kõnega Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 24. aastapäevast. Selles kõnes selgitas seltsimees Stalin Punaarmee ajutiste ebaõnnestumiste põhjusi, näitas selgesti vaenlase kuritegelike plaanide läbikukkumist ja tegi järelduse, et saksa imperialistide ja nende armeede purustamine on paratamatus. Seltsimees Stalin kirjeldas sõja perspektiive, märkides ära kolm peategurit, mis paratamatult viivad hitlerlikke imperialiste hävimiseni. Esimene tegur on imperialistliku Saksamaa tagala kindlusetus Euroopas, kus kõik sakslaste poolt orjastatud Euroopa rahvad peavad üles tõusma Saksamaa vastu. Teine tegur on Saksamaa enda tagala, mis lööb seda enam kõikuma, mida sagedamini korduvad hitlerliku armee kaotused sõjas. Kolmas tegur on saksa fašistlike imperialistide vastu loodud sõjaline liit NSV Liidust, Suur-Britanniast ja Põhja-Ameerika Ühendriikidest ning selle koalitsiooni tugevnemine.

Kõiki neid tegureid arvesse võttes ennustas seltsimees Stalin vältimatut pööret kogu sõja käigus Nõukogude Liidu ja tema liitlaste kasuks.

Järgmisel päeval, 7. novembril 1941 esines seltsimees Stalin kõnega Punaarmee paraadil Moskva Punasel väljakul. Meenutades vene rahva suurte esivanemate sõjatraditsioone, kutsus seltsimees Stalin Punaarmee ja Punalaevastiku võitlejaid ja juhte üles järgnema nende eeskujule kangelaslikus võitluses Nõukogude kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest: „Innustagu teid selles sõjas," ütles seltsimees Stalin, „meie suurte esivanemate Aleksander Nevski, Dimitri Donskoi, Kuzma Minini, Dimitri Požarski, Aleksander Suvorovi ja Mihhail Kutuzovi mehine eeskuju! Lehvigu teie kohal suure Lenini võidukas lipp!" (Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn 1946, lk. 35.)

Need seltsimees Stalini ajaloolised esinemised innustasid Punaarmeed ja kogu nõukogude rahvast uuteks kangelastegudeks. Punaarmee sõjamehed võitlesid ennenähtamatu mehisusega Moskva lähistel. Eriti kuulsaks sai Moskva kaitsmisel Panfilovi-nimeline kaardiväediviis. Selle diviisi 28 kaardiväelast poliitilise juhi Klotškovi juhtimisel kaitses üle 4 tunni kestnud lahingus tähtsat toetuspunkti rindel. Vaenlane paiskas 28 kangelase vastu viiskümmend võimsat tanki. Ebavõrdses võitluses langesid panfiilovlased peaaegu kõik, kuid vaenlane peatati ja löödi hiljem kohale jõudnud abivägede poolt tagasi.

Pealinna lähistel võitles vabatahtlikult tuhandeid moskvalasi. Koos nendega võitles Moskva all lahinguväljadel paljudest rahvustest võitlejaid. Nõukogude Liidu südant — Moskvat — kaitses kogu Nõukogude rahvas.

Moskva kangelaslike kaitsjate poolt oktoobris 1941 lasti verest tühjaks joosta kuni 35 Saksa diviisi. Sakslaste oktoobrikuu pealetung Nõukogude pealinnale nurjus.

Siis nõudis Hitler oma vägedelt uut otsustavat lööki. Novembris paisati juba Moskva peale 51 diviisi, sealhulgas 13 tanki- ja motoriseeritud jalaväediviisi. Sakslased üritasid

haarata Moskvat uute „tangide" ja „kiiludega". Ent lahinguis karastatud Punaarmee pani vankumatult vastu ja võimsate vasturünnakutega väsitas vastast. Samal ajal Punaarmee ülemjuhatus valmistus otsustavale pealetungile. 6. detsembril 1941 anti seltsimees Stalini poolt käsk pealetungiks. Nelikümmend päeva pommitas Punaarmee sakslasi Moskva all. Selle aja jooksul võttis Punaarmee ja hävitas ära ligikaudu 1500 vastase tanki, suure arvu suurtükke ja muud relvastust; sakslaste elavjõu kaotused olid tohutud. Punaarmee pealetungi operatsioonide tagajärjel paisati vaenlane pealinna alt kohati enam kui 400 km kaugusele.

Sakslaste purustamine Moskva all oli otsustava tähtsusega sõjasündmuseks esimesel sõja-aastal ja ühtlasi esimeseks suuremaks sakslaste lüüasaamiseks Teises Maailmasõjas. See näitas, et Punaarmee on võimas sõjaline jõud, kes suudab mitte ainult saksa fašistlike vägede pealetungile vastu panna, vaid neid ka avalikus lahingus lüüa. Punaarmee hajutas seega Euroopas levitatava müüdi hitlerliku armee võitmatusest. Sakslaste purustamine Moskva all innustas võitluseks röövvallutajatega nii nõukogude inimesi, kes ajutiselt olid sattunud fašistlike okupantide ikke alla, kui ka kõiki teisi hitlerlaste poolt orjastatud Euroopa rahvaid.

Ühel ajal Saksa vägede purustamisega Moskva all said sakslased lüüa põhjas Tihvini all ja lõunas Rostovis Doni ääres. See näitas, et Punaarmee oli kasvanud tõsiseks sõjaliseks jõuks. Punaarmee aastapäevaks, 23. veebruariks 1942. a. vabastati täielikult Moskva ja Tuula oblast, suur osa Kalinini, osa Leningradi ja Smolenski oblastist. Talvesõjas 1941/1942 vabastas Punaarmee ühtekokku üle 60 linna ja 11 000 asustatud punkti.

Kuid Saksa sõjamasin ei olnud veel purustatud. Ta sõjajõud olid endiselt küllaltki suured ja neid kasutati ainult Nõukogude rindel. Aastal 1941 pidas võitlust Saksamaa vastu tegelikult Nõukogude Liit üksinda. Sel ajal aga kujunes juba hitlerivastane suurriikide koalitsioon Nõukogude Liidust,

Inglismaast ja USA-st. Juulis 1941. a. kirjutati alla NSV Liidu ja Suur-Britannia valitsuse poolt kokkuleppele ühiseks sõjategevuseks hitlerliku Saksamaa vastu. Aastal 1942 sõlmis Suur-Britannia liidulepingu Nõukogude Liiduga sõjas Saksamaa ja tema satelliitide vastu Euroopas, samuti lepingu koostööks ja vastastikuseks abistamiseks pärast sõda, kestusega 20 aastat. Sõjalise kokkuleppe Nõukogude Liiduga kirjutasid samuti alla ka Põhja-Ameerika Ühendriigid.

Saksa imperialistid alati kartsid sõda kahel rindel. Kogu nende sõjakunst ja taktika baseerus sellel, et lüüa oma vastaseid ükshaaval. Praktiliselt ei olnud see igakord läbiviidav. Esimeses Maailmasõjas sõdis Saksamaa läänerindel Inglismaa ja Prantsusmaa ning idas Vene vägede vastu. 220-st Saksa diviisist võitles 1914.—1916. a. Vene rindel 85 diviisi, koos Saksamaa liitlastega aga 127 diviisi. Saksamaa ja ta liitlaste ülejäänud diviisid olid läänerindel. Teises Maailmasõjas hoidus hitlerlik Saksamaa pikema aja jooksul kahe rinde sõjast ja rakendas kõik oma peajõud võitlusse Nõukogude Liiduga. 256-st Saksa diviisist oli 1941.—1942. a. Nõukogude Liidu vastu tegevuses mitte vähem kui 179 diviisi. Punaarmeel tuli üksinda tagasi tõrjuda uut võimsat hitlerlike armeede pealetungi.

Kasutades ära teise rinde puudumist, alustasid hitlerlased mais 1942 uut pealetungi. Läänerindelt toodi kümneid Saksa diviise ja paisati Nõukogude—Saksa rindele. Vallutanud Kertši, üritasid hitlerlased uut rünnakut Sevastoopolile. Sevastoopoli kaitsmine kestis 250 päeva. Musta mere laevastiku madrused kaitsesid vapralt Sevastoopolit.

Kui lahingud Sevastoopoli kaitseks olid käimas täies hoos, saatis seltsimees Stalin Sevastoopoli kaitsjaile tervitustelegrammi. Ta kirjutas: „Sevastoopoli kaitsjate ennastsalgav võitlus on kangelaslikkuse eeskujuks kogu Punaarmeele ja Nõukogude rahvale."

Stalingradi lahing. Suvel 1942, olles koondanud ülekaalukalt suured jõud Nõukogude—Saksa edelarindele, saavutasid

hitlerlased tunduvat taktikalist edu, jõudes välja Voroneži, Stalingradi ja Novorossiiski rajooni. Hitler pidas endist viisi oma peaeesmärgiks Moskva vallutamist. Sel korral kavatses ta Moskvast ida poolt mööda minna, lõigates teda ära Volgamaast ja Uurali tagalast. Hitleri uutes plaanides oli eriline osatähtsus antud Stalingradi vallutamisele, mil oli määratu suur strateegiline tähtsus. Seistes tähtsamate vee- ja raudteede ristumise sõlmpunktis, ühendas Stalingrad maa tsentrumid Kaukaasia ja Taga-Kaukaasiaga, Astrahani ja Bakuuga, NSV Liidu Volga-äärsete ja idarajoonidega. Samuti oli Stalingrad tähtsaimaks arsenaliks, mis varustas Punaarmeed tankide ja muu relvastusega.

Stalingradi vastu paiskas Hitleri väejuhatus 6. armee kindral v. Pauluse juhtimisel, kes oli tuntud oma võitude poolest Euroopas. Enam kui 1500 suurtükist tulistati linna igast küljest. Tuhandeid lennukeid heitis linna iga päev lõhke- ja süütepomme.

Stalingrad lõi vankumatult ja mehiselt tagasi kõik vaenlase vihased kallaletungid. Stalingradi traktoritehase ja teiste käitiste töölised jätkasid oma tööd vaenlase tule all ja varustasid linna kaitsjaid tankide ja laskemoonaga. Aktiivselt võtsid Stalingradi kaitsest osa kodusõjakangelased, kes varem olid seltsimees Stalini isiklikul juhtimisel osa võtnud kangelaslikust Tsaritsõni kaitsmisest.

Kogu maa abistas Stalingradi. Kõik said aru, et võitluse tagajärgedest Stalingradi all oleneb kodumaa saatus. Stalingradi kangelaslik kaitsmine võimaldas Punaarmee Kõrgemale Ülemjuhatusele ette valmistada reserve, välja töötada ja teostada sakslaste purustamise plaan Stalingradi all.

Vara hommikul 19. novembril 1942, pärast võimsat suurtükitule ettevalmistust, murdsid kolme rinde väed vastase kaitsest läbi ja alustasid pealetungi. Löönud puruks vaenlase tiivad, piiras Punaarmee sisse Saksa eliitväeosad ja asus sissepiiratud väeüksuste hävitamisele. Veebruari alguseks 1943 lakkas olemast kaks Saksa armeed, arvult umbes 330 000

meest. Ligikaudu kolmas osa sellest armeest eesotsas kindral v. Paulusega sattus vangi. Stalingradi operatsioonile, mis teostati seltsimees Stalini plaani järgi, ei leidu võrdset kogu maailma ajaloos nii lahingute mastaabilt kui ka sõjakunsti poolest. Esmakordselt sõdade ajaloos oli sisse piiratud ja likvideeritud selline hulk vaenlase vägesid. Iseloomustades ja hinnates Stalingradi lahingut, ütles seltsimees Stalin oma kõnes 6. novembril 1943: „Et saada ettekujutust selle ajaloos ennenägematu tapluse ulatusest, mis arenes Stalingradi väljadel, on vaja teada, et Stalingradi lahingu lõppedes korjati üles ja maeti maha 147 000 surmasaanud Saksa sõdurit ja ohvitseri ja 46 700 surmasaanud Nõukogude sõdurit ja ohvitseri. Stalingrad oli saksa fašistliku armee loojanguks. Pärast Stalingradi lahingut ei suutnud sakslased end teatavasti enam koguda." (S t a l i n, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn 1946, lk. 93.)

Võit Stalingradi all tõi põhjaliku pöörde kogu Suure Isamaasõja käigus. Sevastoopoli ja Odessa kangelaslik kaitse, sakslaste purustamine Moskva all, ägedad võitlused Leningradi all ning ajaloos suurim lahing Stalingradi müüride all rajasid kindla vundamendi võiduks saksa fašistlike vägede üle.

Põhjalik pööre sõja käigus. Talvel 1942/1943 tungis Punaarmee rasketes tingimustes 1500 km pikkusel rindel peale ja jagas peaaegu kõikjal fašistlikule armeele ühe hoobi teise järel. Vaenlase väed paisati Vladikavkazi, Stalingradi ja Voroneži alt kaugele tagasi.

Jõudude vahekord Nõukogude—Saksa rindel oli muutunud. Kaitse- ja pealetungivõitlustes lõi Punaarmee sõja 20 kuu jooksul saksa fašistide reast välja mitu miljonit sõdurit ja ohvitseri. Sealhulgas purustati täielikult Hitleri poolt Nõukogude—Saksa rindele paisatud Rumeenia, Itaalia ja Ungari väed. Nii likvideeriti saksa fašistliku armee vilumuse eelis suurte sõjaoperatsioonide arendamise alal. Omades nüüdisaegse sõjakogemusi, muutus Punaarmee täitsa kaadriarmeeks, kes tar-

vitas osavasti manööverdamise, sissepiiramise ja vaenlase elava jõu hävitamise taktikat.

Kevadel 1943 algas sõjaoperatsioonide käigus ajutine hingetõmme. Kumbki pool valmistus otsustavateks lahinguteks. Hitlerlased kogusid jõudusid uueks suureks pealetungiks. Saksamaal teostati üldine „totaalne" mobilisatsioon. Nõukogude—Saksa rindele koondati kuni 257 Saksa diviisi. Okupeeritud Euroopa sõjatööstus tegi pingelist tööd, et varustada Saksa armeed.

Suve algul 1943 alustasid sakslased pealetungi ettenihkunud rindel Kurski all, mis oli tekkinud Punaarmee talvise pealetungi tulemusena Orjol-Kurski-Belgorodi raudtee rajoonis. Kahepoolse löögiga — põhjas Orjoli platsdarmilt ja lõunas Belgorodi rajoonist — lootsid sakslased sisse piirata ja hävitada Nõukogude väed, mis olid kaarena koondatud Kurski all, ja siis jätkata pealetungi Moskvale. Selle plaani teostamiseks koondasid sakslased võrdlemisi kitsale rindejoonele 17 tanki- ja 18 jalaväediviisi ja määratu hulk lennukeid. Kunagi varem pole lahingutes rakendatud nii suurel arvul sõjamasinaid kui Kurski all. Ühe kilomeetri kohta tuli rindel 100—150 tanki ja 100—200 suurtükki. Sellest hoolimata ei õnnestunud sakslastel Punaarmee rinnet läbi murda. Punaarmee lõi sügavalt-ešeloneeritud kaitse. Nõukogude suurtükivägi hävitas edukalt vaenlase „tiigreid" ja „ferdinande".

Olles väsitanud ja lasknud verest tühjaks joosta saksa fašistlike armeede peajõud, asus Punaarmee ise pealetungile. Täpselt kuu aega pärast seda, kui saksa väed alustasid pealetungi, 5. augustil 1943, hõivas Punaarmee Orjoli ja Belgorodi linna. Nii likvideeriti kõige võimsam ja tol momendil meie maale kõige ohtlikum vaenlase kindlustatud platsdarm Orjoli juures, mida hitlerlik väejuhatus lootis kasutada uueks pealetungiks Moskvale.

Lahing Kurski, Orjoli ja Belgorodi all oli alguseks Punaarmee võimsale suvisele pealetungile. Nõukogude väed arendasid võitlust Harkovi pärast. 23. augustil 1943 vabastati Har-

kov saksa röövvallutajate käest. Samal ajal algasid operatsioonid Donbassi vabastamiseks. Kiirrünnaku tulemuseks oli Stalino vabastamine 8. septembril 1943. Saksa väejuhatus püüdis Nõukogude vägede pealetungi peatada veeliinidel — Desna ja eriti Dnepri jõel. Kuid Punaarmee forsseeris edukalt Desna ja hiljem ka Dnepri ülemjooksu ning vabastas 25. septembril 1943 Smolenski — sakslaste tähtsaima strateegilise kaitse-sõlmpunkti lääne sihis.

Punaarmee suvine pealetung lõppes visa võitlusega Dnepri pärast. Saksa väejuhatus koondas suured jõud võimsa kindlusevööndi kaitseks Dnepri ääres. Sakslased võtsid jõe hästi-kindlustatud künkliku parempoolse kalda endi alla, lasksid õhku kõik sillad ja hävitasid kõik üleveo-vahendid. Sakslased olid veendunud, et on võimata forsseerida veerikast ja laia Dnepri jõge, mis kesk- ja alamjooksul on ligi 600 m lai. Siiski alustasid Nõukogude väed ootamatult üleminekut mitmes kohas korraga. Üleminek toimus pontoonsildadeta, n. ö. käsitsi, s. o. vahendite abil, mis olid käepärast. Suurt abi Dnepri ületamisel osutasid Punaarmeele Ukraina partisanid. Varem ette valmistatud paatidel ja parvedel toimetasid nad Punaarmee eelväed jõe paremale kaldale. Kohati vallutasid partisanid sakslastelt tähtsad strateegilised punktid ja tõrjusid neid tagasi kuni Punaarmee päralejõudmiseni.

Hõivanud mõned tähtsad platsdarmid Dnepri paremal kaldal, alustas Punaarmee edasitungi Kiievi vabastamiseks. Visade lahingute järel vabastati Kiiev rünnakuga 6. novembril 1943. Kiievi vabastamisest võttis osa koos Nõukogude vägedega ka Tšehhoslovakkia brigaad.

Seejärel nihkus Punaarmee ühe nädalaga edasi 130 km kaugusele Kiievist. Arendades pealetungi, hõivasid kindral Vatutini väed Žitomiri 31. detsembril 1943. Samal ajal vabastasid Valge-Vene rinde väed Gomeli ja panid seega aluse Valge-Venemaa vabastamisele.

Nõukogude vägede pealetungi Ukrainas ja Valge-Venes toetati pealetungiga kõigil teistel rinnetel, Soomest Krimmini.

Suvised Punaarmee pealetungioperatsioonid asetasid hitlerliku armee tõsise kriisi ette ja ajasid nurja sakslaste arvestused pikaleveniva kaitsesõja edukast läbiviimisest Nõukogude—Saksa rindel.

1943. aasta oli sõja käigus põhjaliku murrangu aastaks. Hoolimata sellest, et Punaarmee endiselt üksinda kandis kogu raskust võitluses saksa fašistlike väehulkadega, saavutas ta hiilgava võidu sakslaste üle.

Massiline saksa fašistlike okupantide väljakihutamine. Neljas sõja-aasta osutus Punaarmee otsustavate võitude aastaks. 1944. aasta alguses purustati saksa vägede rühmitis Leningradi all. Kahe aasta jooksul lõi Punaarmee mehiselt tagasi sakslaste pealetungi. Sügisel 1941 püüdsid fašistid rünnakuga vallutada Leningradi. Kui see ebaõnnestus, siis sulgesid nad koos soomlastega Leningradi igast küljest piiramisrõngasse. Täieliku blokaadi tingimustes tuli leningradlastel kannatada nälga ja külma. Ringi ümber linna seadsid sakslased üles kaugelaske-suurtükid ja iga päev külvasid linnaosi üle raskekaaluliste mürskudega. Ei nälg, ei kahurituli ega õhurünnakud suutnud murda Lenini linna kaitsjate sangarlikku vaimu.

Jaanuaris 1943 murdsid Leningradi ja Volhovi rinde väed Leningradi blokaadi läbi. Kangelasliku linna toitlustamisolukord muutus tunduvalt paremaks. Kuid sakslased piirasid linna edasi, rajades ringi ümber Leningradi mitu võimsate kindlustiste rõngast. Hoolika ettevalmistuse järel alustasid Leningradi rinde väed 14. jaanuaril 1944 otsustavat pealetungi, et täielikult vabastada Leningrad. Sakslased sunniti taanduma Eestimaale. Seega avanes Punaarmeel võimalus alustada pealetungi Baltikumis ja Soomes.

Jaanuari lõpus 1944 arendas Punaarmee pealetungi Lääne-Ukraina vabastamiseks. Korsun-Ševtšenkovski rajoonis piirasid Nõukogude väed sisse ja hävitasid vastase 10 diviisi ja ühe brigaadi. Varakevadel 1944, hoolimata kevadisest porist ja põhjatutest teedest, mis olid kaetud paksu kleepuva mudakihiga, arendas Punaarmee pealetungi Lääne-Ukraina täieli-

kuks vabastamiseks. Sakslaste taganemisteel loodi suuri ja väikesi „katlaid", milles hukkus suur hulk vaenlase elavjõudu ja sõjamasinaid.

Forsseerinud Dnestri, tungis Punaarmee Moldaaviasse ja arendades kiiret pealetungi jõudis 26. märtsil 1944 Pruti jõeni, mis oli piiriks NSV Liidu ja Rumeenia vahel. Aprilli algul andsid Nõukogude väed sakslastele purustava löögi Karpaatide eelmäestikus ja jõudsid välja NSV Liidu ja Tšehhoslovakkia riikliku piirini. Nii kandus sõda väljapoole meie maa piire.

Pärast saksa vägede purustamist Dnepri parema kalda Ukrainas üritas Punaarmee Krimmi vabastamist. Sakslased püüdsid Krimmi endi käes hoida platsdarmina uueks pealetungiks Kubanimaale. Krimmi peremeestena ähvardasid sakslased Nõukogude Musta mere laevastikku. Hitlerlased kindlustasid tugevasti Krimmi „väravat" — Perekoppi, samuti ka Sevastoopoli rajooni, muutes selle võimsaks kindluseks.

Lahingud Krimmi vabastamiseks algasid 8. aprillil 1944. Forsseerinud Sivaši, sööstis Punaarmee sügavale Krimmi poolsaarele. Purustatud saksa fašistlike vägede riismed kindlustasid end Sevastoopolis. 7. mail alustas Punaarmee Sevastoopoli kindluse ründamist ja kolmepäevaste ägedate lahingute järel vabastati Sevastoopol. Krimmi vabastamine muutis kogu olukorra Mustal merel ja nihutas Punaarmee lähemale Balkanitele.

1944. aasta suvel algas Karjala-Soome Vabariigi vabastamine. Hõivanud Soome kaitsevööndi keset Mannerheimi-liini, hõivas Punaarmee 19. juunil 1944 Viiburi, nädal aega hiljem puhastas ta vaenlastest Murmanski raudtee ja vabastas Karjala-Soome Vabariigi pealinna — Petrozavodski. Fašistliku Saksamaa liitlased soomlased seisid katastroofi lävel. Soome palus rahu ja 19. septembril 1944 kirjutati vaherahu lepingule alla. Hitlerlik Saksamaa kaotas oma ustavama liitlase Nõukogude rinde põhjalõigus.

Samadel suvekuudel arenesid otsustavad lahingud sakslaste lõplikuks väljatõrjumiseks Valge-Venest ja Leedust. Peale-

tungimisel Valge-Venes seisis peaülesanne selles, et ida pool Minskit asuvad Saksa vägede keskrühma põhilised jõud isoleerida üksteisest. Minski all surusid kolme Valge-Vene rinde väed sakslasi raudrõngasse kokku. 3. juuli hommikul oli Minsk vabastatud. Valge-Venes vangistatud 60 000 saksa sõdurit ja ohvitseri saadeti läbi Moskva sõjavangide laagrisse.

Võidukad Nõukogude väed liikusid edasi läände. 13. juulil vabastati Leedu NSV pealinn Vilnius. Saksa garnison Vilniuses hävitati.

Kogu Nõukogude Valge-Vene ja osa Nõukogude Leedu territooriumi vabastamine võimaldas Punaarmeel jõuda Nõukogude Liidu ja Ida-Preisimaa riikliku piirini.

Samal ajal kestis edasi Punaarmee pealetung lõunas — Moldaavias. 23. augustil vabastati Moldaavia Vabariigi pealinn Kišinjov. Saksa ja Rumeenia väed püüdsid Jassõ rajoonis osutada vastupanu, kuid sakslaste ja rumeenlaste rühmitis sattus siin „katlasse" ja hävitati viimaseni. Alanud Punaarmee kiirpealetung lõppes sissemarssimisega Rumeenia pealinna Bukaresti 30. augustil 1944. Rumeenia, kel puudus jõud sõja jätkamiseks, oli sunnitud kapituleeruma. Rumeenia uus valitsus sõlmis NSV Liiduga vaherahu ja kuulutas sõja Saksamaale.

Punaarmee võidu tulemusena kaotas Saksamaa oma tähtsamad liitlased. See halvendas veel enam fašistliku Saksamaa sõjalist, majanduslikku ja poliitilist olukorda.

Hitleri-vastase koalitsiooni tugevnemine. Seistes ise katastroofi eel, taotles hitlerlik Saksamaa kõigi abinõudega nurja ajada liitlaste ühisrinnet võitluses hitlerliku Saksamaa vastu. „Välksõja" läbikukkumise järel koondus Hitleri strateegia sellele, et venitada sõda pikale ning takistada NSV Liidu, Suur-Britannia ja USA vahel liidu ja sõpruse tugevnemist. Ent kõikide vabadustarmastavate rahvaste elulised huvid nõudsid fašistliku Saksamaa ja tema vasallide relvastatud jõudude kiiret ning täielikku purustamist.

Et läbi arutada sõja lõppu kiirendavad konkreetsed abinõud, kutsuti oktoobris 1943 Moskvas kokku USA, Inglismaa ja Nõu-

kogude Liidu välisministrite konverents. Moskva konverents töötas välja tarvilikud abinõud Saksamaa ja tema liitlaste vastase sõja kiiremaks lõpetamiseks. Konverents püstitas põhilised printsiibid, millele tuleb rajada rahvusvaheline koostöö ja julgeoleku süsteem. Konverents pooldas vaba ja sõltumatu Austria taastamist ja vajadust luua demokraatlik valitsus Itaalias. Avaldati Stalini, Roosevelt'i ja Churchill'i allkirjadega konverentsi deklaratsioon hitlerlaste vastutuselevõtmiseks nende poolt kordasaadetud metsikuste eest.

Üks kuu pärast Moskva konverentsi, novembris 1943, toimus Teheranis kolme suurriigi juhi — seltsimees Stalini, USA presidendi Roosevelt'i ja Suur-Britannia peaministri Churchill'i — kohtumine. Teherani konverents võttis vastu „Kolme riigi deklaratsiooni", milles väljendati üksmeelne otsus purustada hitlerlik Saksamaa ja kindlustada rahvastele tulevikus rahu ning julgeolek. Deklaratsioonile allakirjutanud kolme riigi juhid teatasid:

„Meie väljendame oma kindlat tahet selles, et meie riigid hakkavad üheskoos töötama nii sõja- kui ka sellele järgneval rahuajal." Küsimuses sõjaplaanidest rõhutas deklaratsioon liitlaste kindlat otsust anda lõplik hoop hitlerlikule Saksamaale, eesmärgiga purustada tema relvastatud jõud maal, vees ja õhus. Teherani konverentsil leppisid liitlasriikide juhid täielikult kokku hitlerliku Saksamaa vastu ettevõetavate operatsioonide ulatuse ja tähtaegade suhtes.

Punaarmee võitudel oli otsustav osatähtsus liitlaste sõjalise edu kindlustamisel Põhja-Aafrikas ja Itaalias. Sakslaste strateegiliste põhireservide äratõmbamine läänest ja parimate Saksa diviiside hävitamine Nõukogude—Saksa rindel kergendas liitlaste suurte pealetungioperatsioonide arendamist Euroopas.

6. juunil 1944 teostasid liitlaste väed edukalt dessandi maalesaatmise Põhja-Prantsusmaal. Teine rinne sidus endaga kuni 75 hitlerlikku diviisi ja teatud määral kergendas Punaarmeel täita tema ülesannet Saksa vägede lõplikul purustamisel. Seega

osutus neljas sõja-aasta Nõukogude armeede ja meie liitlasvägede otsustavate võitude aastaks Saksa vägede üle.

Euroopa rahvaste vabastamine. Sõjakäigus kukkusid täielikult läbi kõik hitlerlike imperialistide välispoliitilised arvestused ja plaanid. Hitleri röövellik blokk pankrotistus. Sakslaste poolt orjastatud Euroopa rahvad suurendasid oma vastupanu. Rahvaste viha fašistlike röövvallutajate vastu kasvas eriti saksa okupatsiooni ajal reas Euroopa maades. Fašistid panid kõigis nende poolt vallutatud maades kehtima nn. „uue korra", mis tõelikult tähendas aga vana orjuse või pärisorjuse kordamist. Vallutanud võõrad maa-alad, orjastasid sakslased eesrindlikke Euroopa rahvaid — prantslasi, tšehhe, slovakke, poolakaid, norralasi, hollandlasi, belglasi, serblasi ja teisi. Hitlerlik partei kui kõikide maailma imperialistide keskel kõige kiskjalikumate ja röövellikumate imperialistide partei, teostas kõikjal oma inimsööja-rassiteooriat. Kõigis maades panid sakslased kehtima orjuslik-pärisorjusliku korra ja katsid kogu Euroopa võllastega. Nad hävitasid kõigi rahvaste parimad kultuuriteosed.

Erilise viha ja julmusega õiendasid saksa fašistid arveid okupeeritud nõukogude rajoonide elanikkonnaga. Nõukogude Informatsioonibüroo ja sakslaste metsikuste kohta käivate materjalide kogumiseks loodud erakorralise komisjoni poolt suudeti sõja-aastail ainult osaliselt kindlaks teha koletislikud saksa fašistide metsikused. Pärast sakslaste purustamist veendus kogu maailm fašistlike inimsööjate koletislikes kuritegudes. Ka näitas Nürnbergi protsess vapustavaid pilte nõukogude inimeste kannatustest, kes okupeeritud rajoonides olid sattunud igasuguse irvitamise ja piinamise alla.

Iga väiksemagi vastupanu või sakslastele vastutöötamise eest mõisteti nõukogude inimesi hitlerlike käskkirjadega surma. Saksa timukad lasksid maha, põletasid, poosid üles ja piinutasid tuhandeid nõukogude inimesi. Okupeeritud rajoonides hävitati kõik kolhoosid. Nende maa anti saksa mõisnikele ja kulakutele. Maalt äraaetud kolhoosnikuid sundisid sakslased

töötama uutele mõisnikele või nad aeti Saksamaale sunnitööle. Miljoneid inimesi hukkus üle jõu käivast tööst saksa röövvallutajaile. Sakslased hävitasid vene rahvusliku kultuuri parimaid mälestusmärke. Nad rüüstasid Jasnaja Poljanas ära suure vene kirjaniku Leo Tolstoi mõis-muuseumi, suure vene helilooja Tšaikovski majakese Klin'is, vene kirjaniku Tšehhovi maja-muuseumi Taganrogis, rüvetasid ära suured reliikviad, mis on seotud Puškini nimega jne.

Juba 1941. aastal toonitas seltsimees Stalin, et nn. „uus kord" Euroopas on vulkaan, mis võib iga silmapilk hakata tuld purskama. Orjastatud Euroopa rahvad ootasid ainult juhust, et oma orjastajate vastu üles tõusta. Punaarmee vabastuslik missioon seisis selles, et aidata Euroopa rahvaid nende vabadusvõitluses hitlerliku türannia vastu. Sedamööda, kuidas Punaarmee lähenes NSV Liidu riiklikele piiridele, tõusid kõigi sakslaste poolt okupeeritud maade rahvad üles üldiseks vabadusvõitluseks okupantide vastu.

Punaarmee abistas neid. Niipea kui Punaarmee ületas Rumeenia-Jugoslaavia piiri, osutas ta tõsist abi Jugoslaavia rahvuslik-vabastuslikule armeele, mis kangelaslikult võitles sakslastega esimesest päevast peale, kui need olid vallutanud Jugoslaavia. Koos rahvusliku vabastusarmeega, mida juhtis Jugoslaavia rahvuskangelane marssal Tito, vabastas Punaarmee 20. oktoobril 1944 Jugoslaavia pealinna Belgradi. 1945. aasta algul aitas Punaarmee liitlasriigil Poolal vabastada rida Poola suurlinnu. Koos I Poola armee vägedega vabastasid Nõukogude väed 14. jaanuaril 1945 paljukannatanud Poola Vabariigi pealinna Varssavi. Suurt abi andis Punaarmee samuti Tšehhoslovakkia vabadustarmastavatele rahvastele, kes osutasid pidevat vastupanu hitlerlikele okupantidele. Nii täitis Punaarmee oma vabastusliku missiooni kõigi Euroopa rahvaste suhtes ja aitas neil vabaneda saksa orjastajate ikke alt.

Nõukogude partisanide sangarlik võitlus. Sõjas hitlerlike röövlitega etendas määratu suurt osa nõukogude partisanide-patrioodide sangarlik võitlus; nad tegutsesid kõigis ajutiselt

sakslaste poolt okupeeritud Nõukogude rajoonides. Raadiokõnes 3. juulil 1941 kutsus seltsimees Stalin kõiki nõukogude inimesi üles „sakslaste poolt vallutatud rajoonides looma vaenlasele ja kõigile tema käsilastele väljakannatamatud tingimused, jälitama ja hävitama neid igal sammul ning nurja ajama kõik nende ettevõtted".

Seltsimees Stalini üleskutsele vastasid paljud tuhanded ja sajad tuhanded nõukogude patrioodid. Igast elukutsest ja igast vanusest inimesi läks metsa ja astus partisanisalkadesse. Nõukogude rahvas ei unusta ühe esimestest partisanidest — Moskva neiu Zoja Kosmodemjanskaja — nime. 1941. aastal astus ta vabatahtlikult partisanisalka ja võitles vahvasti hitlerlastega. Ühest partisanide operatsioonist osa võttes sattus Zoja vangi. Teda piinutati kohutavalt, kuid miskisugused piinad ei suutnud murda nõukogude patrioodi kangelaslikku vaimu. Kui hitlerlased ei saanud noorelt kangelaselt vähemaidki teateid, otsustasid nad tütarlapse avalikult üles puua. Hukkamispaigal pöördus Zoja talunike poole, kes olid kokku aetud, et tema hukkamist pealt vaadata, tulise üleskutsega hävitada fašiste. „Ärge kartke," ütles ta, „meiega on Stalin. Stalin tuleb!"

Samasugust meelekindlust ja ustavust kodumaale näitas üles ka 16-aastane kooliõpilane — kommunistlik noor Šura Tšekalin. Astunud vabatahtlikuna hävituspataljoni, osutus Tšekalin ühe lahingu järel omadest äralõigatuna vaenlase tagalas. Ta leidis üles partisanisalga ja hakkas aktiivseks luurajaks. Kuid sakslastel läks korda tabada noort partisani. Pärast ebainimlikku piinutamist viidi Šura Tšekalin hukkamisele. Võlla all teatas kangelane sakslastele uhkelt: „Kõiki meid üles puua teie ei suuda! Meid on palju!" Noor patrioot suri „Internatsionaali" lauldes.

Silmapaistvateks rahvakangelasteks, partisaniliikumise organiseerijateks ja juhtideks olid bolševikud, kes rahu ajal olid juhtinud kolhoose, ettevõtteid, nõukogude asutisi või parteiorganisatsioone.

Rahvatasujad — nii nimetas rahvas sangarlikke partisane —

suunasid oma löögid vaenlase kõige valusamasse kohta. Nad purustasid vaenlase tagalas asutisi ja ettevõtteid, lõikasid läbi sidevahendid, hävitasid voorid, jagasid hoope vaenlase reservidele, lasksid õhku sildu. Partisanid tõmbasid kaasa laialdasse vabadussõtta rahvahulki, kes ägasid saksa okupantide rõhumise all. Partisanide metsad olid luupainajaiks sakslastele. Mitmel korral saatis Saksa väejuhatus karistussalku metsade „kammimiseks" ja partisanide hävitamiseks. Partisanid aga said oma luurajate kaudu teada karistussalkade liikumisest ja võtsid tarvitusele vastuabinõud. Erilisi raskusi ja suurt kahju vaenlasele tekitas nõukogude partisanide nn. „rööbas-sõda". Kergendades igapidi Punaarmee edasiliikumist, rikkusid partisanid kümneid tuhandeid kilomeetreid rööbasteid, takistades seega taganevatel saksa väeosadel transpordivahendite kasutamist. Partisanid päästsid nõukogude rahulikku elanikkonda hävingust ja saksa fašistide orjusse ajamisest. Nad vabastasid vange ja andsid rahvale tagasi sakslaste poolt kokkuriisutud varandused.

Suure Isamaasõja kestel hävitasid partisanid sadu tuhandeid hitlerlasi, organiseerisid paljude saksa rongide kraavilaskmist, purustasid tuhandeid raudtee- ja maanteesildu, hävitasid tuhandeid tanke, soomusautosid, suurtükke, veoautosid ja lennukeid.

Silmapaistvatele rahvakangelastele-partisanidele Sidor Kovpak'ile, A. F. Fjodorov'ile, P. Veršigora'le jt. on annetatud Nõukogude Liidu kangelase aunimi.

Enne sõda oli S. A. Kovpak väikeses Ukraina linnakeses Putivlis nõukogu esimees. Kui sakslased olid Putivli vallutanud, organiseerisid Kovpak ja Rudnev partisanisalga, kelle vägitegudest levisid jutud kogu Ukrainas. Aastal 1942 kutsuti Kovpak koos teiste partisanisalkade juhtidega Moskvasse seltsimees Stalini jutule. Seal otsustati organiseerida partisanide äkiline retk sügavale Lääne-Ukrainasse, et õhutada rahvast võitlusse sakslastega ja anda hoop vaenlase kommunikatsioonidele. Suurt hävitustööd tegid Kovpaki salgad Eel-Karpaatide

Ukrainas. Nad hävitasid mitu naftatööstust ja üle 50 000 tonni naftat. Võitlusse Kovpaki partisanisalkadega paiskasid sakslased osa vägesid Galiitsiast ja Ungarist. Ent partisanid murdsid piiramisrõngast läbi ja jõudsid tagasi Ukrainasse.

Kangelaslikku võitlust vaenlase tagalas pidasid kõik nõukogude inimesed, kes olid ajutiselt sattunud fašistliku ikke alla. Sakslased püüdsid murda nõukogude patriootide vastupanu vaimu kohutavate metsikustega, kuid asjata: see neil ei õnnestunud. Kangelasliku vastupanu näitena võib olla Krasnodoni kommunistlike noorte võitlus. Väikeses kaevanduslinnakeses Krasnodonis oli loodud põrandaalune kommunistlike noorte organisatsioon, nimega „Noor Kaardivägi", mille eesmärgiks oli halastamatu võitlus saksa röövvallutajatega. Juhtis põrandaalust kommunistlike noorte organisatsiooni 17-aastane Oleg Koševoi. „Noore Kaardiväe" kommunistlikud noored levitasid lendlehti, hävitasid nimekirju, mis sisaldasid fašistlikku orjusse aetavate inimeste nimesid, vabastasid vange koonduslaagreist. Reetmise ja provokatsiooni tõttu tabas Gestapo „Noore Kaardiväe". Sakslased piinasid hirmsal kombel noori põrandaaluseid, kuid ükski neist ei ilmutanud nõrkust ega argust. Fašistlikud inimsööjad piinasid elajalikult noori kangelasi ja pärast hirmsat piinutamist heitsid oma ohvrid elusalt ummistunud kaevandustesse.

Tagala sangarlik töö. Punaarmee sõjalist edu soodustas kogu Nõukogude tagalat haaranud võimas patriootiline hoog. Sõjatööstus evakueeriti kõige kiiremas korras kaugele idarajoonidesse ja hakkas Punaarmeed peagi varustama kõigega, mis talle tarvis läks. Vaenlase poolt hõivatud ja seega kaotsiläinud söe- ja metallurgiatööstusi lääne- ja lõunarajoonides asendas osaliselt söe- ja metallurgiabaas idas, mis oli loodud stalinlike viisaastakute jooksul. Väga sagedasti alustasid evakueeritud tööstusettevõtted tootmist neis rajoonides, kus seni üldse puudus tööstus. Sõjalise tempoga toimus uute ettevõtete rajamine. Kohalik elanikkond ja evakueeritud töötasid ennastsalgavalt ja pingutavalt kõige raskemates tingimustes.

Sõdade ajalugu ei tunne sellist tagala organiseerimistöö hoogu, nagu seda näitasid nõukogude inimesed Suure Isamaasõja ajal. Kuznetski kombinaat astus lühikese ajaga ajutiselt kaotsiläinud Donbassi asemele. Magnitogorskis ehitati uued võimsad kõrgahjud. Tšeljabinskis tekkis suurim metallurgiline kombinaat. Mitmed vanad Uurali tehased rekonstrueeriti uuesti. Uural muutus Punaarmee võimsaks arsenaliks. Siberis ja Kesk-Aasias tekkisid sõja-aastail uued ettevõtted masinaehitus-, autotööstuse, elektrotehnika- ja keemiatööstuse alal.

Sotsialistliku võistluse ennenähtamatu tõus, stahhaanovlike töömeetodite kasv, massilised leiutised — kõik see kõneles töölisklassi määratu suurest loovast energiast, tema vankumatust tahtest võita. Suurt osa sõjatööstuses hakkasid etendama naised ja alaealised. Käsitöökoolid ja vabriku-tehasekoolid andsid tööstusele sõjaajal üle kahe miljoni oskustöölise. Naised õppisid ära komplitseeritud, nn. meeste kutsealad ja näitasid tööheroismi eeskuju.

Käitistes tekkisid noorsoo rindebrigaadid. Moskva töölise Jekaterina Barõšnikova algatusel levis nõukogude noorsoo keskel liikumine tootmisplaanide ületamiseks vähendatud töölis te arvu juures. Katja Barõšnikova täitis ja ületas plaani oma brigaadis kolme töölisega, tavalise kuue asemel. Barõšnikova algatusest haarasid kinni noortöölised kogu Nõukogudemaal. See vabastas täiendavalt Nõukogudemaa tööstusele üle 70 000 töölise.

Esimese mai käskkirjas 1944 märkis seltsimees Stalin ära suuri teeneid töölisklassi poolt, kes rasketes sõjatingimustes saavutas masstootmises otsustavat edu relvastuse, kütteaine, Punaarmee riietuse ja toitlustamise alal.

Niisama ennastsalgavalt töötas võidu kindlustamiseks saksa fašistlike röövvallutajate üle ka kolhooside talupoegkond. Mees- ja naiskolhoosnikud ilmutasid Suure Isamaasõja päevil üldriiklike huvide suhtes kõrget teadlikkust. Oma pingsa tööga kindlustasid nad Punaarmeed ja riiki toidu- ja toorainete hankimise ja regulaarse varustamisega. Suure jõuna külas näitasid

end naiskolhoosnikud. Rjazani oblastis andis Darja Garmaš'i naistraktoristide brigaad kogu sõja-aastate jooksul traktoritöö alal rekordilisi saavutusi. Tema algatatud üleliiduline naistraktoristide brigaadide võistlus tõi kodumaale suurt kasu. Põllumajanduses oli uute, toodangut tõstvate töömeetodite üritajaks kolhooside noorsugu.

Koos tööliste ja talupoegadega andis hindamatu panuse võidu saavutamiseks vaenlase üle ka nõukogude intelligents. Ta sammus julgelt uuendusteed tehnika ja kultuuri alal, arendas edukalt teadust, loominguliselt rakendas teaduse saavutusi Punaarmeele määratud relvastuse tootmises. Õpetlased-akadeemikud igalt erialalt saavutasid suurt edu füüsika, keemia, matemaatika, meditsiini ja teiste teaduste arengus, suunates oma saavutused vaenlase purustamiseks. Tähelepanuväärt saavutustega arstiteaduse alal päästsid akadeemikud Burdenko, Abrikossov, Orbeli ja Bogomolets paljude haavatud sõjameeste elu. Akadeemikud Bardin ja Baikov relvastasid nõukogude tööstust oma uurimustega metallurgia arenemise alalt. Akadeemikud Lõssenko, Tsitsin, Prjanišnikov jt. arendasid uusi meetodeid põllumajanduse toodangu tõstmiseks. Akadeemikud-taimeteadlased Komarov, Keller jt. töötasid Isamaasõja aastail pingsalt, et suurendada NSV Liidu tootmisjõude ja kasutada looduslikke ressursse. Samas suunas töötasid ka nõukogude geoloogid-akadeemikud Fersmann, Obrutšev ja teised. Tänu nõukogude õpetlaste töödele avastati rikkalikumad metallimaakide leiukohad ja mitmesugused hinnalised maapõuevarad. NSV Liidu Teaduste Akadeemia, samuti ka liiduvabariikide teaduste akadeemiad saavutasid suurt edu kõigil teaduste aladel.

Kogu nõukogude rahvas näitas suurt hoolitsust Punaarmee vastu. Sellise hoolitsuse üheks avalduseks oli laialt levinud rahvaliikumine ressursside kogumiseks Punaarmee fondi. 1942. aasta lõpul, kui olid täies hoos lahingud Stalingradi pärast, kogusid Tambovi oblasti kolhoosnikud mõne päevaga suurema summa raha tankide ehitamiseks. Tambovi kolhoosnike üritus

leidis vastukõla kogu maa kolhoosnike juures. Saraatovi kolhoosniku F. P. Golovatõi eeskujul hakkasid paljud kolhoosnikud andma kõik oma isiklikud säästsummad Punaarmee fondi. Kirjas seltsimees Stalinile teatas F. Golovatõi, et ta on kõik oma säästud, kogusummas 100 000 rubla, annetanud lahingulennuki ehitamiseks. Talle lubati valida lennukite tehases hävitaja ja teha pealiskiri: „Annetatud Stalingradi rindele kolhoosnik Golovatõi poolt artellist „Stahhaanovlane"." Seltsimees Stalin saatis Golovatõile kirjaliku tervituse ja tänuavalduse kingituse eest: „Tänan teid, Ferapont Petrovitš," kirjutas Stalin, „teie hoolitsuse eest Punaarmee ja tema õhujõudude eest. Punaarmee ei unusta kunagi, et teie andsite kõik oma säästsummad lahingulennuki ehitamiseks."

Mitmed tuhanded töötajad paljudest oblastitest ja rahvuslikest vabariikidest järgnesid kolhoosnik Golovatõi eeskujule. Punaarmee fondi oli 31. märtsiks 1943 kogutud üle 7 miljardi rubla rahas ja suur hulk asju ning toiduaineid. Kaitsefondi laekus sõja-aastail ligi 13 miljardit rubla ja tohutu hulk obligatsioone. Peale kaitsefondi loomise andis nõukogude rahvas suurt abi riigile sõjalaenu tellimisega.

Tagala ja rinde tugev ühtsus Isamaasõja aastail purustas mitte ainult vaenlase lootused nõukogude korra ebastabiilsusele, vaid oli ka tähtsaimaks tingimuseks sakslaste täielikuks purukslöömiseks.

Hitlerliku Saksamaa purustamine aastal 1945. Jõudis kätte aasta 1945—Punaarmee lõplike ajalooliste võitude ja fašistliku Saksamaa täieliku purustamise aasta. Jaanuaris 1945 alustas Punaarmee Poola ja Tšehhoslovakkia vabastamist. Edukalt tungisid Saksamaa eluliste keskuste poole NSV Liidu liitlaste väed. Neil otsustavatel päevadel peeti Krimmis Jalta lähedal Livaadia palees veebruari alguses a. 1945 suurte liitlasriikide juhtide konverents, millest võtsid osa Stalin, Roosevelt ja Churchill. Konverents töötas välja plaani Saksamaa lõplikuks purustamiseks. Sel ajal vaenlane oli kahe rinde tangide vahel. Kolme suurriigi pead leppisid omavahel kokku, et fašistlikult

Saksamaalt tuleb nõuda tingimusteta kapituleerumist. „Meie järeleandmatuks eesmärgiks," öeldakse suurte liitlasriikide juhtide konverentsi kommünikees, „on saksa militarismi ja natsismi hävitamine ja tagatise loomine selleks, et Saksamaa iialgi enam ei suudaks rikkuda kogu maailma rahu."

Ühtlasi teatasid kolme riigi juhid, et nende eesmärgiks ei ole saksa rahva hävitamine. Kui natsism ja militarism on hävitatud juurteni, leiab saksa rahvas tee auväärseks eksisteerimiseks kooselus teiste rahvustega. Rahu ja julgeoleku säilitamiseks otsustati Krimmi konverentsil luua koos teiste liitlasriikidega üldine rahvusvaheline Ühinenud Rahvaste organisatsioon.

Krimmi konverentsil võeti veel vastu „Deklaratsioon vabastatud Euroopast", milles olid väljendatud kolme riigi kooskõlastatud poliitika põhimõtted ja nende ühised otsused tähtsamates poliitilistes ja majanduslikes küsimustes, mis puudutavad vabastatud Euroopat.

Liitlaste solidaarne tegevus kindlustas nende võidu Saksamaa üle. Saksamaa sõjaline olukord muutus katastroofiliseks. Saksa väed taandusid sügavale sisemaale Punaarmee survel, kes oli lõunas tunginud Saksa Sileesiasse ja idas ning põhjas Ida-Preisimaale ja Pommerisse. Punaarmee peatumatu edasitung lõppes saksa vägede Königsbergi grupeeringu purustamisega. 9. aprillil 1945 vallutas Punaarmee rünnakuga Königsbergi linna. Mõni päev hiljem, 13. aprillil, vabastas Punaarmee Austria pealinna Viini.

Punaarmee ees oli tee Berliini lahti. Sakslased paiskasid kõik oma reservid Punaarmee vastu. Pealetung Berliinile toimus üheaegselt mitmest küljest. Ööl vastu 20. aprilli alustasid Berliini pommitamist kümned tuhanded suurtükid. Marssal Žukovi käsul algas Punaarmee ootamatult öist rünnakut. Pärast suurtükitulega ettevalmistust sööstis Berliini tuhandeid tanke. Sakslaste sõjalisi objekte ründas õhust umbes 5000 lennukit. 21. aprillil, olles läbi murdnud Berliini kaitseliini, alustasid Nõukogude väed lahingutegevust Berliini eeslinnades. Piiramisrõngas tõmbus üha koomale. Lõpuks murdsid eelväed

Berliini tsentrumisse ja heiskasid punase lipu Saksa riigipäevahoonele. Vägede kõrgema Ülemjuhataja seltsimees Stalini käskkiri tõi 2. mail 1945 ammuoodatud sõnumi: Punaarmee vallutas Berliini.

Kui Punaarmeel olid täies hoos käimas lahingud Berliini pärast, arenes ka liitlasvägede kiire edasitung Saksa territooriumil. Sakslased ei osutanud neile vastupanu. Püüdes tekitada lõhet liitlaste vahel, olid sakslased nõus kapituleeruma liitlastele ja keeldusid kapituleerumast Nõukogude Liidule.

Kuid Saksa fašistlik provokatsioon nurjus ka seekord. Liitlased nõudsid sakslastelt tingimusteta kapituleerumist. 8. mail 1945 kirjutasid Saksa sõjaliste jõudude juhid alla aktile tingimusteta kapituleerumise kohta. Sakslased teatasid Hitleri, Göbbelsi ja teiste Hitleri abiliste enesetapmisest. Teised fašistliku riigi ninamehed, nende hulgas Göring, feldmarssal Keitel ja teised, areteeriti ja anti kohtu alla Rahvusvahelise Tribunali kätte, kes organiseeris protsessi pea-sõjaroimarite üle Nürnbergis.

Oma läkituses rahvale 9. mail 1945 teatas seltsimees Stalin, et on saabunud suur võidupäev Saksamaa üle: „Nüüd me võime," ütles seltsimees Stalin, „täiesti põhjendatult ütelda, et on saabunud Saksamaa lõpliku purustamise ajalooline päev, meie rahva poolt saksa imperialismi üle saavutatud suure võidu päev.

Suured ohvrid, mida me kandsime oma kodumaa vabaduse ja iseseisvuse nimel, meie rahva poolt sõja ajal läbielatud loendamatud puudused ja kannatused, pinev töö tagalas ja rindel, mis toodi isamaa altarile, — pole olnud asjata ning neid on krooninud täielik võit vaenlase üle. Slaavi rahvaste põline võitlus oma olemasolu ja oma sõltumatuse eest on lõppenud võiduga saksa röövvallutajate ja saksa türannia üle.

Nüüdsest peale lehvib Euroopa kohal suur rahvaste vabaduse ja rahvustevahelise rahu lipp!" (S t a l i n, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn 1946, lk. 155—156.)

Jaapani imperialistide purustamine. Pärast seda, kui fašistlik Saksamaa oli purustatud ja kapituleerunud, sai liitlaste ülesandeks likvideerida imperialistlik Jaapan, kes jätkas sõdimist isegi pärast hitlerliku Saksamaa kapituleerumist.

Olles ustav oma liitlaslikule kohustusele, ühines Nõukogude Liit USA, Inglismaa ja Hiina deklaratsiooniga Potsdamis 26. juulil 1945, mis nõudis Jaapani tingimusteta kapituleerumist.

Jaapani imperialistid olid põlised vene rahva vaenlased. Mitmel korral püüdsid nad anastada meie maid Kaug-Idas. Juba 1904. aastal, Vene-Jaapani sõja ajal, püüdis Jaapan meie maad ära lõigata Vaiksest ookeanist, väljapääsust Kamtšatka ja Tšukotka sadamatesse. Aastail 1918—1922, kui Nõukogude Vabariik võitles interventidega, kaitstes oma iseseisvust, püüdsid Jaapani imperialistid vallutada Nõukogude Kaug-Ida. Raskete võitlustes tõrjus noor Punaarmee Jaapani röövvallutajad Nõukogude pinnalt välja. Uue röövelliku kallaletungi Nõukogude Liidule panid jaapanlased toime aastal 1938 Hassani järve rajoonis. 1939. aastal tungisid jaapanlased Halhin-Goli rajoonis Mongoolia Rahvavabariigi kallale, kellega Nõukogude Liidul oli sõlmitud vastastikku abiandmise leping. Needki kallaletungi katsed likvideeriti vapra Punaarmee poolt. Suure Isamaasõja ajal Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel pidasid jaapanlased Nõukogude piiril Kwantungi eliitarmee, ähvardades iga silmapilk üle piiri tungida.

Nõukogude riik ei võinud kauem taluda alatist ähvardust idas. Seepärast kuulutaski Nõukogude Liidu valitsus, et alates 9. augustist 1945 seisab Nõukogude Liit sõjavahekorras Jaapaniga.

Punaarmee alustas Kaug-Idas pealetungi mitmes sihis. Lühikese ajaga purustas Punaarmee Kwantungi armee, Jaapani vägede suurima rühmitise, ning vabastas Mandžuuria.

NSV Liidu astumine sõtta Jaapaniga ja Punaarmee sõjaline edu kiirustas imperialistliku Jaapani purustamist. Suutmata sõda jätkata, kapituleerus Jaapan 2. septembril 1945. Nõuko-

gude rahvas võis esitada jaapani röövvallutajaile oma õiglase arve.

„Meie, vana põlvkonna inimesed, ootasime seda päeva 40 aastat," ütles seltsimees Stalin imperialistliku Jaapani kapituleerumise puhul, „ja see päev saabus. Täna tunnistas Jaapan enda võidetuks ja kirjutas alla tingimusteta kapitulatsiooni aktile.

See tähendab, et Lõuna-Sahhalin ja Kuriili saared lähevad Nõukogude Liidule ning nüüdsest peale ei ole nad enam Nõukogude Liidu ookeanist eraldamise vahendiks ja Jaapani kallaletungi baasiks meie Kaug-Idale, vaid Nõukogude Liidu otseühenduse vahendiks ookeaniga ja meie maa kaitsebaasiks Jaapani agressiooni vastu.

Meie Nõukogude rahvas ei säästnud jõudu ega vaeva võidu nimel. Me elasime läbi raskeid aastaid. Kuid nüüd võib igaüks meist ütelda: meie võitsime. Nüüdsest peale võime pidada oma isamaad vabastatuks Saksa kallaletungi ohust läänes ja Jaapani kallaletungi ohust idas. Kogu maailma rahvastele on saabunud kauaoodatud rahu." (S t a l i n, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn 1946, lk. 167.)

Nõukogude Liidu võidu põhjused ja allikad. Nõukogude Liidu võit Suures Isamaasõjas kutsus kogu eesrindlikus inimkonnas esile vaimustatud imetluse. Kogu maailm tunnustas Punaarmee teeneid, sest tema oma kangelasliku, ennastsalgava võitlusega päästis tsivilisatsiooni saksa fašistlike barbarite ja jaapani imperialistide küüsist. Punaarmee näitas end kogu maailmale vabastaja-armeena ja Nõukogude Liit — tsivilisatsiooni ja progressi päästjana Euroopas ja kogu maailmas.

Mis oli siis Punaarmee suure võidu allikaks?

Kui Punaarmee suutis edukalt täita oma kohust kodumaa vastu ja oma vabastuslikku missiooni Euroopa rahvaste suhtes, siis tegi ta seda kõigepealt tänu sellele, et kõik Nõukogude Liidu rahvad piiritult toetasid teda, et tema võidu kindlustas kogu meie maa riiklik ja ühiskondlik kord.

NSV Liidu võit, nagu seda rõhutas oma kõnes 9. veebruaril 1946 seltsimees Stalin, tähendab esiteks seda, et võitis nõukogude ühiskondlik kord, mis sooritas katse sõjatules ja näitas oma täielikku elulisust; teiseks tähendab NSV Liidu võit seda, et võitis nõukogude riiklik kord, et paljurahvuseline nõukogude riik sooritas kõik sõja katsed ja tõestas oma elulisust; kolmandaks tähendab NSV Liidu võit seda, et võitsid Nõukogude relvastatud jõud, võitis Punaarmee, kes kangelaslikult kannatas välja kõik sõjaraskused ja purustas tugevaimad vaenlased.

Oktoobrirevolutsioonis kättevõidetud sotsialistlik kord andis meie rahvale ja Punaarmeele suure ja võitmatu jõu. Sotsialismi võidu tulemusena NSV Liidus, rahvamajanduse arendamise kolme viisaastaku plaani eduka teostamise tagajärjel oli maa aktiivseks kaitseks ette valmistatud isegi vaenlase reeturliku ja ootamatu kallaletungi kõige ebasoodsamates tingimustes. Maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise poliitika võit lõi materiaalsed alused kaitse organiseerimiseks.

Paljurahvuseline Nõukogude riik näitas end Isamaasõja ennenähtamatuis raskustes tugevana ja kaljukindlana. Olles sotsialismi baasile rajatud paljurahvuselise riigi eeskujuks, omab Nõukogude Liit oma jõu allikana meie maa rahvaste vankumatut sõprust. Suure vene rahva juhtimisel võitlesid kangelaslikult Isamaasõja rinnetel ukrainlased ja valgevenelased, grusiinlased ja armeenlased, usbekid ja turkmeenid — mõõtmatu nõukogude kodumaa kõik rahvad.

Nõukogude Liidu kangelaste kuulsusrikkas peres leidub rohkesti nõukogude patriootide nimesid väga mitmesugustest rahvustest. Kõikide Nõukogude Liidu rahvaste uhkuseks on tänapäeval vene lendur, kolmekordne Nõukogude Liidu kangelane Aleksander Pokrõškin, ukraina partisan Sidor Artemjevitš Kovpak, valge-vene partisan Sosnovski, kasahh Tulegen Tohtarov, grusiinlane Mihhail Tahhokidze, lätlane Janis Vilhelms, eestlane Meri, juut Gorelik jpt. Kõikide NSV Liidu

rahvaste vaprad esindajad läksid kartmatult lahingusse, hüüdega: „Kodumaa eest! Stalini eest!"

Suure vene rahva sajandeid kestnud vabadusvõitluse tulemusena tekkinud Nõukogude riik on inimkonna suurimate juhtide Lenini ja Stalini juhtimisel ajalooliselt lühikese ajaga muutnud meie maa võitmatuks kindluseks.

Nõukogude Liidu tähtsaim jõuallikas on bolševike partei juhtiv ja suunaandev osa rahvamassides. Isamaasõja päevadel oli bolševike partei innustajaks ja organiseerijaks üldrahvalikus võitluses fašistlike röövvallutajate vastu. Partei organiseeriva töö tagajärjel olid ühendatud ja ühise eesmärgi poole suunatud kõik nõukogude inimeste pingutused.

Suure Isamaasõja olukorras tuli ilmsiks nõukogude patriotismi võimas jõud, mis on seoses kogu meie rahva kuulsusrikka minevikuga. Nõukogude inimeste parimad omadused ja nende sõjatraditsioonid ilmnesid rinde ja tagala massilises heroismis, mida osutasid nõukogude inimesed kaitstes Nõukogude Kodumaa au, vabadust ja iseseisvust. Paljud vaprate kangelaste nimed on juba praegu muutunud legendaarseks. Säärane on näiteks kapten Gastello surematu nimi. Sõja esimestel päevadel juhtis kapten Gastello oma leekidest haaratud lennuki vaenlase tehnilise varustuse kogumispunkti. Teine Nõukogude Liidu kangelane, kaardiväelane Aleksander Matrossov, kattis oma kehaga punkri laskeava, millest pidev tulistamine takistas ründavate nõukogude sõdurite edasiliikumist.

Kangelasteks osutusid need Panfilovi-nimelise kaardiväe diviisi 28 võitlejat, kes viimase veretilgani kaitsesid Moskva all rindejoont.

Säärased kangelased on need 16 kaardiväelast, kes Stalingradi all jätsid oma elu, kuid tõrjusid tagasi vaenlase 12 tanki vihase rünnaku vastase otsustaval pealetungi momendil.

Kogu nõukogude rahvas mainib armastusega Nõukogude Liidu kangelaste nimesid, nagu olid: kommunistlik noor Zoja Kosmodemjanskaja, Liisa Tšaikina, Saša Tšekalin, Viktor Tala-

lihhin, neiud-täpsuskütid Nataša Kovšova ja Maria Polivanova, Krasnodoni kangelased eesotsas Oleg Koševoiga jpt.

Nõukogude relvastatud jõudude võit oli samuti kindlustatud nõukogude sõjakunstiga ja stalinliku targa sõjastrateegiaga. Nõukogude Liidu Generalissimus seltsimees Stalin kasvatas üles silmapaistvad uut tüüpi väejuhid — Žukovi, Konevi, Vassilevski, Tolbuhhini, Govorovi, Vatutini, Antonovi jt., kes osutusid väljapaistvateks rindejuhtideks, rakendades kõikjal kogu stalinliku sõjateaduse ja -kunsti jõudu ja võimsust.

Nõukogude armee võitis lõpuks sellepärast, et tema organiseerijaks ja innustajaks vabadusvõitluses oli rahvaste juht, suurim strateeg ja väepealik seltsimees Stalin. Stalini nimi huultel, läksid nõukogude inimesed lahingusse ja selle nimega nad võitsid.

NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja edasiarendamise viisaastak. Nõukogude rahva ajalooline võit Suures Isamaasõjas kindlustas NSV Liidule ülemineku rahuliku sotsialismi ülesehitustöö rööbastele. 10. veebruaril 1946 valis Nõukogude rahvas ajaloos seninähtamatu üksmeelega uued rahvasaadikud Ülemnõukogusse, mis peab sooritama tohutu sõjajärgse taastamistöö. Esimene rahvasaadik seltsimees Stalin oma ajaloolises kõnes 9. veebruaril 1946 Moskva linna Stalini rajooni valimiseelsel koosolekul näitas Nõukogude rahvale kõige avaramad perspektiivid sotsialismimaa uueks õitsenguks, meie kodumaa majandusliku ja kultuurilise elu määratu suureks tõusuks, Nõukogude riigi majandusliku ja sõjalise võimsuse tugevdamiseks, rahvamasside heaolu kasvuks.

Nõukogude riigi sõjajärgse taastamise ja õitsengu stalinlikud ideed on kehastatud uue viisaastaku plaanis. NSV Liidu teise Ülemnõukogu esimesel istungjärgul kinnitati Seadus rahvamajanduse taastamise ja edasiarendamise viie aasta plaani kohta 1946—1950.

NSV Liidu võit Isamaasõjas saavutati suurte ohvrite hinnaga. Saksa okupandid tekitasid meie maale määratu suurt kahju. Seepärast nõudis Ülemnõukogu esimese ülesandena

taastada sõjas kannatada saanud rajoonid, taastada ennesõjaaegne tase tööstuses ja põllumajanduses, hiljem aga tunduvalt seda taset ületada. Selleks on tarvis esijoones kindlustada rasketööstuse ja raudtee transpordi taastamine ja edasiarendamine, on tarvis saavutada põllumajanduse ja tööstuse tõusu, mis annaks laiatarbekaupu, riigis on tarvis külluses luua peamisi tarbeesemeid ja kindlustada NSV Liidu rahvaste ainelise heaolu üldist tõstmist.

NSV Liidu rahvamajanduse võimsa tõusu tingimusena näeb uue viisaastaku plaan ette edasist tehnilist progressi igas rahvamajanduse harus, mis tagab töö kõrget tööviljakust.

Uue viisaastaku plaan näeb ka ette kogu Nõukogude rahva pingerikast tööd NSV Liidu majanduselu peaülesande täitmiseks — järele jõuda ja ette jõuda majanduslikus suhtes tähtsamatest kapitalistlikest maadest.

Seega avab uus stalinlik plaan meie sotsialistlikule kodumaale suured perspektiivid sotsialismi ülesehitustöö lõpuleviimiseks ja järk-järguliseks sotsialismilt kommunismile üleminekuks. Lenini-Stalini partei juhtimisel teostab Nõukogude rahvas selle ajaloolise ülesande ja avab maailma ajaloos uue ajajärgu.

NSV Liidu ajaloo põhidaatumid (1894—1946).

1894—1917	Nikolai II valitsemisaeg.
1895. a.	Peterburi „Töölisklassi Vabastamise Võitlusliidu" organiseerimine.
1897—1900	Lenin asumisel.
1898. a. märts . . .	Vene Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei I kongress
1900—1903	Lenini „Iskra".
1902. a.	Batumi demonstratsioon seltsimees Stalini juhtimisel.
1903. a. juuli-august .	Vene Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei II kongress.
1904—1905	Vene—Jaapani sõda.
1905. a. (9.) 22. jaan.	Verine pühapäev — revolutsiooni algus.
1905. a. aprill	Partei III kongress.
1905. a. mai	Tsušima.
1905. a. juuni	Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin".
1905. a. oktoober . .	Ülevenemaaline üldine poliitiline oktoobristreik.
1905. a. 17. okt. . . .	Nikolai II manifest.
1905. a. dets.	Relvastatud ülestõus Moskvas.
1906. a. aprill	Partei IV kongress.
1906. a. apr.-juuli . .	I Riigiduuma.
1906. a. nov.	Stolõpini agraarseadus.
1907. a. veebr.-juuni .	II Riigiduuma.
1907. a. mai	Partei V kongress.
1907. a. juuni	3. juuni riigipööre.
1907. a. nov.	III Riigiduuma avamine (1907—1912).
1912. a.	Vene Sotsiaaldemokraatliku bolševistliku Töölispartei Praha (VI) konverents.
1912. a. 4. (17.) apr. . .	Mahalaskmised Leenal.
1912. a. apr. (5. mai u. k. j.)	„Pravda" esimese numbri ilmumine.
1912. a. nov.	IV Riigiduuma avamine (1912—1917).
1914. a. aug.	I imperialistliku Maailmasõja algus.
1914. a. nov.	IV Riigiduuma saadikute — bolševikkude arreteerimine.
1917. a. 25. veebr. (10. märts)	Üldstreik Petrogradis. Relvastatud ülestõusu algus.
1917. a. 27. veebr. (12. märts) . . .	Veebruarirevolutsioon. Petrogradi tööliste ja sõdatite saadikute nõukogu moodustamine. Isevalitsuse kukutamine.
1917. a. 12. (25.) märts	Seltsimees Stalini tagasitulek asumiselt.

1917. a. 3. (16.) apr. . .	V. I. Lenini saabumine välismaalt.
1917. a. apr.	Vene sotsiaaldemokraatliku bolševistliku Töölispartei VII ülevenemaaline konverents.
1917. a. 3.—5. (16.—18). juuli	Juulipäevad.
1917. a. juuli-aug. . .	Vene sotsiaaldemokraatliku bolševistliku Töölispartei VI kongress.
1917. a. juuli-okt. . .	Lenin põranda all.
1917. a. 10. (23.) okt. .	Keskkomitee resolutsioon relvastatud ülestõusu päevakorrale võtmise kohta.
1917. a. 16. (29.) okt. .	Keskkomitee valib ülestõusu juhtimiseks parteikeskuse seltsimees Staliniga eesotsas.
1917. a. 24. okt. (6. nov. õhtu) . . .	Lenin siirdub Smolnõisse, et koos Staliniga juhtida relvastatud ülestõusu.
1917. a. 25. okt. (7. nov.)	Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Relvastatud ülestõus Petrogradis. Ajutise Valitsuse kukutamine.
1917. a. 25.—26. okt. (7.—8. nov.) . . .	II ülevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress. Oktoobridekreedid. Rahvakomissaride Nõukogu moodustamine seltsimees Leniniga eesotsas.
1917. a. 3. (16.) nov. . .	Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon.
1918. a. jaan.	III ülevenemaaline nõukogude kongress.
1918. a. märts	Brest-Litovski rahu.
1918. a. veebr.-nov. . .	Saksa okupatsioon Ukrainas.
1918. a. märts	Vene Kommunistliku (bolševike) Partei VII kongress.
1918. a. mai	Tšehhide ja slovakkide mäss.
1918. a. juuli	V ülevenemaaline nõukogude kongress. Vene NFSV konstitutsiooni vastuvõtmine.
1918. a. aug.	Sotsialistide-revolutsionääride ja buhhaarinlaste roimarlik atentaat V. I. Lenini elule.
1918. a. aug.-dets. . .	Tsaritsõni (nüüdse Stalingradi) kaitsemine Stalini ja Vorošilovi poolt.
1919. a. märts	Kommunistliku Internatsionaali asutamine.
1919. a. märts	Vene Kommunistliku (bolševike) Partei VIII kongress. Programmi vastuvõtmine. Resolutsioon suhtumisest kesktalurahvasse.
1919. a. apr.-mai . . .	Koltšaki pealetung ja ta purustamine (Entente'i esimene sõjakäik).
1919. a. mai-okt. . . .	Denikini pealetung ja ta purustamine seltsimees Stalini plaani järgi (Entente'i teine sõjakäik).
1919. a. juuni-juuli . .	Stalin kaitseb Petrogradi Judenitši vastu.
1919. a. okt.-nov. . .	Judenitši purustamine Petrogradi all.
1920. a. märts-apr. . .	Vene Kommunistliku (bolševike) Partei IX kongress.
1920. a. märts-nov. . .	Võitlus Wrangeli vastu.
1920. a. nov.	Perekopi ründamine ja Wrangeli kliki likvideerimine.

1921. a. märts . . .	Rahu Poolaga Riias. Vene Kommunistliku (bolševike) Partei X kongress — uue majanduspoliitika vastuvõtmine.
1922. a. märts-apr. . .	Vene Kommunistliku (bolševike) Partei XI kongress.
1922. a. apr.	J. V. Stalini valimine Vene Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee peasekretäriks.
1922. a. 30. dets. . . .	NSV Liidu moodustamine.
1922. a. veebr.-nov. . .	Kaug-Ida vabastamine Jaapani interventidest.
1923. a. apr.	Vene Kommunistliku (bolševike) Partei XII kongress.
1924. a. 21. jaan. . .	V. I. Lenini surm.
1924. a. jaan.	NSV Liidu konstitutsiooni vastuvõtmine II üleliidulise nõukogude kongressi poolt.
1924. a. apr.	Seltsimees Stalini teos „Leninismi alustest".
1924. a. mai	Vene Kommunistliku (bolševike) Partei XIII kongress.
1925. a. apr.	UK(b)P XIV konverents — NSV Liidu rahvamajanduse sõjaeelsele tasemele tõstmise lõpuleviimine.
1925. a. dets.	UK(b)P XIV kongress — industrialiseerimise kongress.
1926. a. okt.-nov. . . .	UK(b)P XV konverents.
1927. a. detsember . .	UK(b)P XV kongress — kollektiviseerimise kongress.
1928—1932	Esimene viisaastak.
1929. a.	Suure murrangu aasta.
1929. a. juuli	Konflikt Ida-Hiina raudteel.
1930. a. juuni-juuli . .	UK(b)P XVI kongress — sotsialismi tervel rindel areneva pealetungi kongress.
1931. a. veebr. . . .	Seltsimees Stalini loosung tehnika omandamisest.
1931. a. juuni	Seltsimees Stalini kuus tingimust.
1933—1937	Teine viisaastak.
1934. a. jaan.-veebr. .	UK(b)P XVII kongress — võitjate kongress.
1934. a. 1. dets. . . .	S. M. Kirovi roimarlik tapmine trotskistlik-zinovjevlik-buhhaarinlike bandiitide poolt.
1935. a. aug.	Stahhaanovliku liikumise algus.
1936. a. juuni-nov. . .	NSV Liidu stalinliku konstitutsiooni ülerahvaline arutamine.
1936. a. juuni	M. Gorki roimarlik tapmine trotskistlik-zinovjevlik-buhhaarinlike bandiitide poolt.
1936. a. nov.-dets. . .	VIII erakorraline üleliiduline nõukogude kongress.
1936. a. 5. dets. . . .	NSV Liidu konstitutsiooni vastuvõtmine.
1937. a. dets.	Ülerahvalised valimised NSV Liidu Ülemnõukogusse.
1939. a. märts	UK(b)P XVIII kongress.
1939. a. 17. sept. . .	Punaarmee üleminek piirist Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene rahvaste elu ja varanduse kaitseks.
1939. a. 1. nov. . . .	Lääne-Ukraina liidendamine NSV Liiduga koos ta taasühendamisega Ukraina NSV-ga.

1939. a. 2. nov. . . .	Lääne-Valge-Vene liidendamine NSV Liiduga koos ta taasühendamisega Valge-Vene NSV-ga.
1939. a. dets.	Seltsimees Stalini 60. sünnipäeva ülerahvaline pühitsemine.
1940. a. 12. märts . .	Rahulepingu allakirjutamine NSV Liidu ja Soome vahel.
1940. a. 31. märts . .	Karjala Autonoomse Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi ümberkujundamine Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlikuks Liiduvabariigiks.
1940. a. juuni	Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina vabastamine Rumeenia bojaaride ikke alt.
1940. a. 2. august . .	Moldaavia Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi tekkimine ja Bukoviina põhjaosa ning Bessaraabia Hotini, Akkermani ja Izmaili maakondade liidendamine Ukraina NSV-ga.
1940. a. 3. august . .	Leedu Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vastuvõtmine NSV Liitu.
1940. a. 5. august . .	Läti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vastuvõtmine NSV Liitu.
1940. a. 6. august . . .	Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vastuvõtmine NSV Liitu.
1941. a. 22. juuni . .	Saksamaa reetlik kallaletung NSV Liidule.
1941. a. dets.	Sakslaste lüüasaamine Moskva all.
1942. a. dets.	Saksa vägede purustamine Stalingradi all.
1943. a. juuli	Kurski lahing.
1945. a. 2. mai . . .	Berliini vallutamine Punaarmee poolt.
1945. a. 8. mai . . .	Saksamaa tingimusteta kapituleerumine.
1945. a. 9. aug. . . .	Sõja kuulutamine Jaapanile Nõukogude Liidu poolt.
1945. a. 2. sept. . . .	Jaapani tingimusteta kapituleerumine.
1946. a. 10. veebr. . .	NSV Liidu teise Ülemnõukogu valimised.

SISUKORD.

ESIMENE KODANLIK-DEMOKRAATLIK REVOLUTSIOON.

I peatükk.

Revolutsiooni eelõhtu.

§ 1. Venemaa üleminek imperialismile 3
§ 2. Massilise poliitilise võitluse algus Venemaal 8
§ 3. Võitlus proletariaadi revolutsioonilise partei loomise pärast . . 22
§ 4. Tsarism ja kodanlus revolutsiooni eelõhtul 25

II peatükk.

Vene-Jaapani sõda ja esimene Vene revolutsioon (1904—1907).

§ 5. Vene-Jaapani sõda 30
§ 6. 9. jaanuar 1905 — revolutsiooni algus 38
§ 7. Massiline revolutsiooniline liikumine 1905. a. suvel 44
§ 8. Oktoobrikuu üldstreik 53
§ 9. Venemaa rahvaste rahvuslik-vabastuslik liikumine 1905. aastal . 61
§ 10. Detsembrikuu relvastatud ülestõus 67
§ 11. Revolutsiooni taandumine 77

III peatükk.

Stolõpini reaktsioon (1908—1912).

§ 12. 3. juuni monarhia 88
§ 13. Stolõpini agraarreform 95
§ 14. Töölisliikumise langus ja ideeline laostumine reaktsiooniaastail . 102
§ 15. Bolševikud reaktsiooniaastail 107
§ 16. Stolõpini valitsuse välispoliitika 112
§ 17. Rahvuslik-koloniaalse surve tugevnemine Stolõpini reaktsiooni aastail 117

IV peatükk.

Revolutsioonilise tõusu aastad (1912—1914).

§ 18. Uus revolutsiooniline tõus 120
§ 19. IV Riigiduuma 132

TEINE KODANLIK-DEMOKRAATLIK REVOLUTSIOON.

V peatükk.

Tsaristlik Venemaa imperialistliku maailmasõja aastail (1914 — märts 1917).

§ 20. Venemaa osavõtt Maailmasõjast 139
§ 21. Brussilovi läbimurd 148
§ 22. Revolutsioonilise kriisi süvenemine 151
§ 23. Rahvaste ülestõus Kesk-Aasias 1916. a. 158
§ 24. Haridus ja kultuur Venemaal enne revolutsiooni (1907—1917) . . 161

VI peatükk.

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon.

§ 25. Tsarismi kukutamine 166
§ 26. Kaksikvõim 172

SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON.

VII peatükk.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamine.

§ 27. Ajutise Valitsuse kriisi algus 178
§ 28. Juunikuu kriis 187
§ 29. Venemaa rahvaste rahvuslik-vabastuslik liikumine pärast tsarismi kukutamist 191
§ 30. Juulikuu kriis 198
§ 31. Kindral Kornilovi kontrrevolutsioonilise mässu mahasurumine . 204
§ 32. Rünnaku organiseerimine 212

VIII peatükk.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit.

§ 33. Oktoobrikuu relvastatud ülestõus 218
§ 34. Nõukogude riigi organiseerimine 235
§ 35. Nõukogude võimu võidukäik 245
§ 36. Rõhutud rahvaste vabastamine nõukogude võimu poolt 254
§ 37. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni maailma-ajalooline tähtsus 263

IX peatükk.

Bresti rahu. Võitlus hingetõmbamise eest.

§ 38. Bresti rahu 268
§ 39. Nõukogude rahvaste võitlus saksa okupantidega 1918. a. . . . 272
§ 40. Sotsialistliku ülesehituse algus 281

SÕJALINE INTERVENTSIOON. KODUSÕDA.

X peatükk.

Sõjalise interventsiooni algus.

§ 41. Hingetõmbamise katkemine 285
§ 42. Tsaritsõni kaitsemine 290
§ 43. Entente'i armeede pealetung Nõukogude Venele 301

XI peatükk.

Entente'i kolme sõjakäigu purustamine.

§ 44. Koltšaki purustamine 312
§ 45. Denikini purustamine 322
§ 46. Sotsialistlik ülesehitus kodusõja-aastail 328
§ 47. Valgepoolakate ja Wrangeli purustamine 335

XII peatükk.

Kodusõda ääremaadel.

§ 48. Kasahstani ja Kesk-Aasia vabastamine 345
§ 49. Nõukogude võimu kehtimapanek Taga-Kaukaasias 348
§ 50. Jaapani interventide purustamine 352
§ 51. Bolševike partei võidu organiseerijana rindeil 358

ÜLEMINEK RAHULIKULE TÖÖLE RIIGI MAJANDUSE TAASTAMISE ALAL.

XIII peatükk.

Võitlus rahvamajanduse taastamise eest.

§ 52. Nõukogude riigi üleminek sõjalt rahulikule majanduslikule ülesehitamistööle 361
§ 53. Nõukogude Vene majanduslik taastamine 373
§ 54. Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu moodustamine 377
§ 55. Lenini õpetused järglasile 385
§ 56. Taasehituse perioodi lõpp NSV Liidus 394

XIV peatükk.

Võitlus sotsialistliku industrialiseerimise eest (1926—1929).

§ 57. Kurss industrialiseerimisele 400
§ 58. Sotsialistliku industrialiseerimise raskused ja edusammud . . . 405
§ 59. Esimese viisaastaku plaan 411

NSV LIIT — SOTSIALISMIMAA.

XV peatükk.

NSV Liit põllumajanduse kollektiviseerimise eest võitlemise perioodil (1930—1934).

§ 60. Võitlus talumajapidamise sotsialistliku ümberkujundamise eest. 417

XVI peatükk.

Võitlus sotsialismi ülesehituse lõpuleviimise eest ja stalinlik konstitutsioon.

§ 61. Sotsialismi teine viisaastak 431
§ 62. Suur stalinlik konstitutsioon 438
§ 63. NSV Liidu astumine sotsialismi ülesehitustöö lõpuleviimise ajajärku 443
§ 64. Kultuurirevolutsioon NSV Liidus 447
§ 65. NSV Liidu võitlus rahu eest teise imperialistliku sõja olukorras 456

XVII peatükk.

Nõukogude rahva suur Isamaasõda 467
NSV Liidu ajaloo põhidaatumid (1894—1946) 500

Kaanejoonis: V. Tomassov.

Teine täiendatud trükk.

Kinnitatud Vene NFSV Haridusministeeriumi poolt.

Vastutav toimetaja J. Ottender.

Keeleline toimetaja F. Arro.

Ladumisele antud 10. III 1948. Trükkimisele antud 13. V 1948. Paber 56 : 79, 1/16. Trükiarv 7 200 eks. Trükipoognaid 31,75. Trükitähti trükipoognas 38 450. Arvutuspoognaid 30. MB-04850. Tellimise nr. 354.
Trükikoda „Punane Täht", Tallinn, Pikk tn. 54/58.

На эстонском языке.

История СССР. III часть. Под редакцией проф. А. М. Панкратовой.

Kr. 3-
~~Rbl. 7.75~~
kt

A
17225
III
192850

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00454826 1